

בסיעתא דשמיא

קונטרס

תמצית מסקנות הדף

על

תלמוד בבלי

מסכת בבא קמא

לסיכום ולחזרה מהירה על עיקרי המסקנות העולות מן הגמרא
לפי סדר הדפים

ובסופו ליקוטים, הערות ודברי הרחבה

התשפ"ד

מהדורה זו מוקדשת
להצלחת עם ישראל וחייליו בכל מקום שהם
במלחמתם באויב הרצחני אשר פתח בפוגרומים אכזריים ביהודים בחג שמיני עצרת
תפילתנו לנאולה שלמה ברחמים
ולביעור האויב "פְּאֵשׁ יִבְעַר הַנֶּגֶל עַד־תִּמּוֹ"
לע"נ הנרצחים הרבים הי"ד, ולשחרור השבויים לשלום

תמצית מסקנות הדף - מסכת בבא קמא

בסיעתא דשמיא

מהדורה ראשונה - אייר-מנחם־אב התשע"ו | מהדורה שנייה; תשרי-טבת התשפ"ד. הידור: אדר התשפ"ו
המהדורה לע"נ איש צדקה וחסד דבק בתורה ר' **פינחס ראובן** בן אהרן **הלוי ויכסלבאום** ז"ל, נלב"ע א' בניסן

הזכויות שמורות, והרשות נתונה להעתיק לצרכי לימוד תוך שמירה עליהן
לתיקונים, להערות ולקבלת חומר נוסף: יעקב מתלון, hluach@gmail.com

בס"ד, כ"ג ניסן תשפ"ד, 4-1394/פ"ד

דברי ברכה

הנני לברך בזה את האברך היקר והנעלה, שוקד באהלה של תורה, יראת ה' היא אוצרו, ועליו יציץ נזרו, שמן תורק שמו, כש"ת הרב **יעקב מתלון** גר"ו, אשר עמל בעמלה של תורה וכתב חיבור **"תמצית מסקנות הדרף"** ב' חלקים, חלק ראשון הוא סיכום תמציתי של הסוגיות, וחלק שני הערות וביאורים והבאת שיטות המפרשים, ממה שחננו השי"ת והשיג כדי מידתו, תשוואת חן חן לו.

והנה נודעים דברי האר"י ז"ל, שצריך האדם לעמול בתורה בעומק העיון והסברה עד שיגיע לפסק הלכה. ואחד הדרכים להגיע למסקנא הלכתית נכונה היא כאשר החכם מעלה את הדברים על הכתב, שהכתיבה סוללת לו את הדרך כדי להגיע לפסק הלכה נכון. ובפרט אם בתחלה כותב את הדברים בקיצור בתמציתם, ואח"כ חוזר וכותב ומסדר ומסביר דבר דבור על אופניו. וקיימא קיימא הוא מתרגל ונעשה כמעין המתגבר, ומוסיף איזה נקודות שמטעימות את הענין, ועוד נימוקים לכל דבר, וכל זה מכת ההרגל של הכתיבה, ולבסוף מגיע למסקנות אמיתיות. ופעמים שבתחלה הדברים נראים בעיניו מעורפלים, ורואה סברא לכאן וסברא לכאן, ואינו יודע ההכרעה בזה. ועל ידי שכותב הדברים מתרחבים, ומגיע לפסק הלכה.

גם בביה"ד כאשר אנו הדיינים יושבים לדון, פעמים שאנו שומעים את טענות הצדדים, ומתבוננים בטענות, ומתחלה היה נראה שצריך לפסוק לטובת שמעון, אבל אחר העיון בדברי הפוסקים, וכתובת הדברים, נשתנה כיוון המחשבה מן הקצה אל הקצה, ובמקום ששמעון יהיה זכאי, ראובן יצא זכאי, שמחמת שנתרחבו הדברים, ממילא רווחא שמעתתא. וזו כוחה של כתיבה, ואלמלא הכתיבה היה נשאר בדעתו כדמעיקרא, והיה הפסק שלא כהוגן. וכך זה בכל הלכה [הלכות שבת, הלכות תפילה וכדו'] הכתיבה מסייעת גם להבנה, כיצד לדמות מילתא למילתא, כי פעמים ובהשקפה ראשונה סבור שדבר זה דומה לכאן, אבל כשמתחיל לכתוב מתבונן ורואה שאין שום דמיון לענין הזה 'ולא קרב זה אל זה', ורואה שצריך לדמות לענין אחר, ואז מגיע באמת לאמתה של תורה.

ולכן טוב ונכון לחכם שירגיל עצמו בכתיבה, ובפרט בני הישיבות שבעזרת ה' יגדלו בתורה, ואין ספק שאם הם מתמסרים לדברי תורה הקדוש ברוך הוא מכיין אותם ויזכו לכך, כי "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו". (מכות י:), וכמ"ש התוס' בכתובות (סג. ד"ה אדעתא) "דרך הוא במי שהולך ללמוד שנעשה אדם גדול". ובאמת שאם האדם לא ירגיל עצמו בכתיבה מצעירותו, קשה מאד שיכתוב כשיגדל. והיו כמה תלמידי חכמים גאונים שלא הורגלו בצעירותם לכתוב, וכשהיו כותבים אחר כך בגדלותם, הדברים יוצאים מסורסים ומבולבלים, והם עצמם אינם שבעי רצון ממה שכתבו, מכיון שלא הורגלו, ולא נתנסו בכתיבה.

ואומרים בלשון מליצה "וקנה לך חבר" - וקנה, (בקמץ) לך חבר, כשלומד לבד פעמים שהדברים אינם ברורים, אבל אם לומד עם חבר וע"י ההסבר והויכוח, הדברים נעשים ברורים ומאירים. וכך גם הקנה [העט] יהיה הוא החבר שלך, כביכול הוא מתווכח עמך, אמנם אתה מכתוב אותו ולא הוא מושל עליך, אבל עם התרחבות הדברים הוא מרחיב לך את דעתך, ומעמיד אותך על האמת. ועל כן יש להרגיל את הצעירים לכתוב, וכשרואים בן ישיבה או אברך שהוא כותב, יש לחזק את ידיו, ולדחוף אותו שיכתוב. כשמתחיל בכתיבה, כותב דברים פשוטים, לא דוקא חידושים, אבל לאט לאט מסגנן את הדברים ומסביר ומלטש אותם, ויודע גם כן איך לנסח את הדברים בלשון קלה, כדי שייבנו כוונתו למה הוא התכוין.

וכבר אמר שלמה המלך במשלי (ה, טו, ועיין בגר"א שם) "שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך, יפוצו מעיינותיך תוצה, ברחובות פלגי מים". ויש ג' שלבים באדם, בתחלה הוא שומע תורה מרבותיו, חוזר ומשנן את הדברים, והוא בבחינת שתה מים מבורך. והיינו כמו בור שיש בו מים מכונסים, וככל שהאדם שותה מהבור, כך נחסר מים מהבור, כך מי שמתחיל ללמוד לפני חכמים, משנן את ששמע מהרב, בלי להוסיף ובלו לגרוע. ומים זה תורה, "אין מים אלא

תורה". אח"כ 'ונזלים מתוך בארץ', ומבואר בגמ' עירובין (יה). באר, זה באר מים חיים - נובע, ואלו בור זה מים מכונסים. בתחלה שותה מהבור, אבל אח"כ מתוך בארץ, נעשה כמו מעיין. ולא כתוב 'ומים' מתוך בארץ, אלא 'ונזלים', כי זה לא יהיה מים, זה יהיה "דבש וחלב תחת לשונך", בתחלה זה מים פשוטים, אולי צריך לשים להם חומר שלא יתקלקלו ושלא יהיה בהם תולעים, אבל אחרי זה שהוא מתגדל בתורה ומוסיף חידושים ודברים של טעם זה 'ונזלים', נהפכים בפיו למחוקים כמו דבש וחלב. ואח"כ יש 'פוצו מעיינותיך חוצה', אחרי שברוך ה' זכית ואתה כבר בעצמך גדול בתורה ומעיין המתגבר, תוסיף ותתן את זה גם לאחרים תפיץ מעיינותיך חוצה, הן בכתיבה והן בדיבור.

אמנם יש אנשים שאינם בעלי כשרון דיבור, שהם בבחינת ערל שפתים, אבל יש להם כשרון בכתיבה, ובוזה הם כמעין המתגבר, כמו הגאון מלובלין בעל "תורת חסד". וראה בהקדמתו שמזכיר דברי הגמ' בסוכה (מט:): מאי דכתיב (משלי לא, כו) 'תורת חסד על לשונה', האם יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד? אלא הלומד תורה ומלמדה לאחרים זה תורת חסד, ואילו הלומד תורה לעצמו ואינו מלמדה לאחרים זו תורה שאינה של חסד. וכתב, שהוא לא זכה ללמד תורה בעל פה, מרוב חולשתו, ולכן החליט להוציא לאור את ספרו כדי שיהנו מחידושי תורתו. וכתב זאת בימי זקנותו. ונודע גדול התמדתו, שהיה ישן בלילה כחצי שעה, ויושב ולומד, וביום היה ישן עוד כשעה, ומקדיש זמנו לתורה. הוציא לאור את חיבורו על אורח חיים ואבן העזר, וכותב שיש בידו חיבור גם על או"ח, ויו"ד, אך לא זכינו לאורו. וידוע שבכל תשובה יש בה היקף גדול של הש"ס, בבחינת 'עפעפיך יישירו נגדך'. [נחישנות חסד, אבל נחשב ענק ממש כמו בדורות הראשונים].

והוא כמו שנתבאר, שאם אין לו כשרון ללמד בעל פה, יכתוב את חידושיו. וכך על ידי כתיבתו יפוצו מעיינותיו חוצה, ונשאר קיים לדורי דורות. ויש ההיפך, שאין להם כשרון כתיבה, אבל יש להם כשרון דיבור, כמו הגאון הרוגצ'ובר בעל ספר "צפנת פענח", שקשה להבין מה שכתב, שהרי מרבה לציין ציונים, ולא הרחיב. ורומז לעיין במקום פלוני שמשם יש קושיא, במקום פלוני רומז לתירוץ. וצריך לטרוח כדי להבין דבריו. אבל בדרשותיו היה פה מפיץ מרגליות, והיו שותים בצמא את דבריו. והוא והגאון "אור שמח" התורה כולה היתה נגד עיניהם, ושימשו ברבנות בדוינסק, וכשיצא החיבור של הרוגצ'אובר לא למדו בספרו, אחר שלא הבינו כוונת דבריו לרוב גדלותו, והגו בגמרות ובמה שהבינו.

ולכן מחבר ספר צריך לנסח הדברים היטב ובהרחבה, ולהתבונן ביותר שלא יהיה שם איזו טעות, ולהיות מתון ולבדוק היטב את הדברים, להרצותם בפני תלמידי חכמים, וככל שידבר על זה עם תלמידי חכמים יהיה חשוב יותר.

ומן הראוי ללבן הדברים עם האברכים או הרמ"ם, כי תשועה ברוב יועץ, ומי שלומד לבד בלא התייעצות מרגיל עצמו לטעות בסברא, והרי עיקר הלימוד הוא בסברא נכונה.

וברכתי למחבר שיהי רצון ויפוצו מעיינותיו חוצה, להגדיל תורה ולהאדירה, ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח.

בברכת התורה,

יצחק יוסף

הראשון לציון

הרב הראשי לישראל

פתיחה

הסיכום וסידור הדברים חשובים ביותר לקניין הלימוד, "עד שתהא סְדוּרָה בפייהם" (עירובין נד:), וכדברי ריש לקיש (תענית ח.): "אם ראית תלמיד שתלמודו קשה עליו כברזל - בשביל משנתו שאינה סדורה עליו". וכן בירושלמי הוריות (פ"ג ה"ה): "הסודרן (זהו שהמשניות והברייתות סדורין בפיו - פני משה) קודם לפילפולן (המפולפל ומחודד ואין הלימוד סדור בפיו כל כך)". הרגיל בדרך זו ודאי חש שמלבד התרומה המכרעת של הסיכום ושל הסידור לזכירת הלימוד, תרומתם משמעותית כבר להבנת הסוגיה.

אודה ה' מאוד בפני ובתוך רבים אהללנו, אשר זיכני להגיש לפני הלומדים את הסיכום **למסכת בבא קמא**. הסיכום ערוך לפי סדר הדפים; אין מטרתו לפְרֹט את מהלך הסוגיה עם המשא־והמתן שבה, אלא להביא את המסקנות מהמהלך המרכזי של הסוגיה - על־פי פירוש רש"י - באופן קצר ותמציתי. המטרה היא לצאת עם מסקנה מהדף - מה הנושא, מהן הדעות השונות ומה ההכרעה (אם יש).

יש להבהיר, כי אין מטרתנו כאן 'לחסוך' מהלומד את סידור הדברים בעצמו. מומלץ ללומד לחבר בעצמו סיכום בדרכו שלו, ואם ירצה יוכל להשוות עם סיכום זה (ובמקרה שטעיתי אבקש להודיעני), וכך יוכל להפיק ממנו את מרב התועלת. כמו כן, יוכל הלומד להסתייע בציונים שבהערות השוליים, ולהשוות את מסקנת הסוגיה עם הנאמר במקומות אחרים בתלמוד הבבלי.

רווח של שורה ריקה בא לפני משנה חדשה.

הזחה מורה על הסתעפות חדשה בתוך הסוגיה הקודמת, כהמשך ישיר.

כוכבית (*) באה לפני פרט (או משפט) הלקוח מהעמוד הבא (אם הוא מרוחק יותר צוינו בסוף הפרט 'המיובא' הדף והעמוד). לא סומנו בכוכבית פרטים המתבארים בהמשך השיר והטבעי של הסוגיה, המתגלגלת לעמוד הבא.

במשנה שפְרִטִיה נידונים לאורך מספר דפים, בד"כ תסוכם כל פסקה במשנה בדף שבו היא נידונה, ולא בדף שבו נמצאת המשנה.

בהערות השוליים הובאו השלמות לסוגיה ממסקנות סוגיות אחרות שבתלמוד הבבלי, כאשר הדבר נוגע באופן ישיר ומפורש לסוגיה הנידונה. לא צוינו סוגיות מקבילות שבהן אין שינויים של ממש, או שהשינויים הם במהלך הסוגיה או בפרטים הנספחים לסוגיה שלא הובאו בגוף הסיכום. יש לציין כי רבים מהציונים נזכרים בפירושי רבותינו שעל המסכת.

לסיכום צורפו, בסופו, 'הערות חיצוניות', שבמקורן הן בקובץ נפרד - ובהן הרחבות שאין מקומן בגוף הסיכום, הערות על הנאמר בגוף הסיכום או ציונים והשוואות, שיטות מְפָרְשים וכדומה, שאינם מתאימים להיכלל בגוף הסיכום לפי דרכו. אין קריטריונים לנושאים שההערות עוסקות בהם, אלו בעיקר דברים שעלו במהלך הלימוד ובד"כ נוגעים למסקנות העולות מן הסוגיה. יש לציין כי לא כל הדברים נכתבו אחרי עיון ממצה (כתובת למשלוח תיקונים והארות: hluach@gmail.com).

מסכת בבא קמא

לעילוי נשמת ר' אליהו (כדורי) בן שמחה ז"ל

נלב"ע ט' בשבט התשס"ט

6	ארבעה אבות - פרק ראשון (ב-יז).
8	כיצד הרגל - פרק שני (יז-כז).
10	המניח - פרק שלישי (כז-לו).
12	שור שנגח ארבעה וחמשה - פרק רביעי (לו-מו).
14	שור שנגח את הפרה - פרק חמישי (מו-נה).
17	הכונס - פרק שישי (נה-סב).
18	מרובה - פרק שביעי (סב-פג).
22	החובל - פרק שמיני (פג-צג).
25	הגוזל עצים - פרק תשיעי (צג-קיא).
29	הגוזל ומאכיל - פרק עשירי (קיא-קיט).
34	הערות - מסכת בבא קמא

ארבעה אבות - פרק ראשון (ב.יז.)

- ב. 4 אבות נזיקין - שור, בור, מבצעה, אש. דין תולדותיהם כמותם (כמו בשבת; לא ככטומאה), חוץ מאחת (ג.)*. *בשור 3 נזקים -
- ב: קרן ("וכיציגף", ובאדם "וכיציגח") - נגיחה ככוונת נזק (לא להנאה); *משונה (טו): תולדותיה - נשיכה, דחיפה, רביצה ובעיטה.¹
- ג. רגל ("ושלח את בעיירה"), נזק מצוי, כדרכה (אף שלא שלחה). תולדות - הזק בהלוקה - בגופה, במשא, ברסן ובפעמון; *והתות אבנים (בזו דינה ½ נזק). שן ("ובער בשדה"), להנאה. תולדות - חיכוך להנאתה בקיר עד נפילתו, בפירות עד טנופס.²
- "בור", תחילת עשייתו שם לנזק. תולדות - אבנו, ספינו ומשאוי שהניח ברשות הרבים והזיקו (לרב *כח: כשהפקירם).³
- ג: "אש", כוח אחר מעורב בה. תולדות - אבנו, ספינו ומשאוי שהניח בגג ונפלו ברוח מצויה והזיקו.⁴
- מהו 'מבצעה'? רב: אדם המזיק ('בעיור')⁵, ותולדותו יריקה מזיקה; שמואל: שן ('נבעו מצפניו'). 'שור' - לרב קרן, שן ורגל; לשמואל רגל (לא שננתה כאן קרן, כי בתחילה תמה ומשלמת חצי נזק).
- ד: ר' אושעיא מנה 13 אבות (4 + שומר חנם, שומר שכר, שוכר, שואל; נזק, צער, ריפוי, שבת, בשת); ור' חייא 24 (הוסיף פירוט וקנסות - גזלן, גנב, תשלומי כפל, 4-5, עדים זוממים, אונס, מפתה, מוציא שם רע, מטמא, מערב תרומה, מנסך).⁶ ללא מוסר *קיו. ומפגל; שבדיבור ובקרבן לא עסק. כולם משלמים מהמיטב (*:); גז"ש 'תחת' 'נתינה' 'שלם' 'כסף'.
- ה: אין 4 האבות נלמדים זה מזה. רבא: מבור ואחד מהם יש ללמוד כולם (חוץ מקרן, שאינה מועדת בתחילה; א"כ כוונת הנזק שבה עדיפה); ונכתבו לדיניהם הייחודיים - שן ורגל פטורות ברה"ר (*:); בור פטור על כלים (חוץ מר' יהודה) ועל מות אדם (*כח: גג); אש פטורה על הטמון (חוץ מר' יהודה *ס:); וחייבת על אבנים ואדמה; אדם חייב ב-5 דברים (*פג:).
- ו. מהצד ההשגה נוסף - חפציו שנפלו ברוח מצויה מגגו והזיקו אח"כ (אביי, מבור ואש); 'בור מתגלגל' ברגלי אדם ובהמה (רבא), זבל שהוצא בחורף בהתר (רב אדא), קיר ועץ שנפלו לרה"ר ועבר הזמן לפגוע (רבינא; מבור ושור); כשהפקירם.
- ו: המזיק חייב לשלם שווי הנזק בקרקע עדיית ('מיטב שדהו')⁸. ר' ישמעאל: ביחס לקרקעות הנזוק (כשעדיית הניזוק=זבורית המזיק; גז"ש מ'ובער בשדה'. ולא כשזבורית המזיק > עדיית הניזוק; 'ישלם')⁹. ר' עקיבא: ביחס לקרקעות המזיק (מי ש'ישלם'). *רב ששת: כלומר ביחס לקרקעות העולם; ור"ג חולק (כתובות קי.); *תירוצו ב כרב ששת; ג: חלקו תנאים בדר"ע (ח.).
- ז. 'כסף ישיב' - לרבות שוהה כסף, אפילו סובין¹⁰; שמיטלטלין הם 'מיטב' (אפשר לקחתם למכירה במקום אחר). *רב הונא ורב אסי: משלם 'מיטב שדהו' או 'כסף', ואם אין לו - שוהה כסף ('ישיב'; וא"צ למכרו. ט.).
- ז: דין חוב בבינונית, וכתבה זבורית. אם יש רק סוג אחד, כולם גובים ממנו. עידיית ובינונית/זבורית - רק הנזוק בעידיית. בינונית וזבורית - לגבי החוב סותרות ברייתות (תירוצו א: בבינונית כשהיתה לו עידיית ומכרה. ב: כשאין הבינונית כעדיית של העולם, שכך שמים. ג: חלקו האם שמים ביחס לעולם, או לשלו כר' אבא. ד: רבינא: האם חוב בזבורית כדין תורה)¹¹.
- זכות נזק ובעל-חוב לדרוש תשלום בקרקע גרועה מן המגיעה להם (אין זה שייך באשה).

¹ דיני קרן. ט: (מסר לתרש) י. (דש בנירו; פסולי המוקדשים) יג. (שלמים שהזיקו) יג: (הפקר) טו. (גדר ½ הנזק) טו: (כלב שאכל כבשים; מה משנה) טז: (ארי-תרבות שטרף; בין תם למועד) יז. (בעיטה באבנים) יט: כ. (אכילה משנה) כג: כד: (תם ומועד כיצד) כד: (תם ברשות הנזוק) כו. (ברה"ר) לג. מזו. (אופן גבייה וקיוו; ספקות; נזח כמה; העדאה סלקטיבית; פטור מול הקדש, גוי וכות; אפטרופוס; רשות משתנה; דיני שור שהמית אדם; דיני שימור; עבר בספק) גג. (דחף לבור) פד: (אין מועד בבבל) צא. (המית והזיק; תשלום תם בעבודתו). (המשנה במשנה - כ. כד: לב).

² שן ורגל. יג: יד. (בחצר-שותפים) כה: כו. (ברה"ר, ברשות הנזוק) כו. מא. מה: (כופר) כג: נה: נו. (שמירה) נו: נח: (בגינה, נפילה וירידה) נח: נט: (אופן השומה). רגל טז. (רביצה ומיעוץ) זי: (הגדרות) זי: יט: (צורות) יט: (כשכוש) כא: (קפיצה מהגג) כב. (צורות באש). שן. ג: (מבעה דשמואל) טז: (אריה) יט: (הגדרות) כ. (תשלום הנאה ברה"ר) כא. (צדי רה"ר) כג: (פי פרה חצר הנזוק) נו: (העמידה ליד קמה).

³ בור. ט: (מסירה לחש) זי: גג: (פסולי המוקדשין) י. נא. (השלם ל-10) יא. (חילוץ הנבלה) יט: ו. (בור מתגלגל) כח: לא: (נתקל; מפקיר נזקי +); מים וקוצים, זכיה (בהם) מח. (אחריות על מה שמפקיר כשלא הוא יצר את התקלה) מט: נד: (דיניו) נה: (שמירה). ב"ב קעה: (שור שנפל על כוכה בבור).

⁴ אש. ו. ס. (ניר ואבנים) ט: כב: נט: (מסירה לחרש) כב (יסוד החיוב; פרטים) מג: (דמי המת) נה: (שמירה) נו: נט: סב: (שולח; ליבוי; הנאכל; עד כמה; טמון; תנקה).

⁵ אדם. ג: ד: י: (בישיבת ספסל) כו: כז: כא: (מועד לעולם) כט. (נתקל) לא: לג. (היתקלויות ברה"ר; ביקוע מרשות לרשות) לד: (בין אדם לשור) מח. (היתקלויות ברשות הנזוק) [פרק ז, ט-ג (גנב וגזלן)] פרק ח (חבלות ותשלומיהן) נו. צח. קא. (גרמי; אומן שקלקל) קטז: קיו: (מוסר).

⁶ שמואל: מערב יין נסך; רב: או מנסך ממש (גיטין נב: ע"ש). דין 3 אלו, וכן כהן הפוסל קרבן במחשבת פגול - המזיק לחברו באופן בלתי-נכר - מפורט בגיטין (נב: נד:; נז' גם להלן קינ:). ר' יהודה, סתם-משנה: השוגג פטור, והמוזד חייב. מדאורייתא - ר' יוחנן: אף המוזד פטור, שהזיק שאינר נכר אינו הזיק (וחיבוהו חכמים); חזקיה: אף השוגג חייב (הזיק הוא; ופטורוהו כדי שידעו); ואיתותב. ר' מאיר: אף בשוגג חייב, קנס משום מיד [ע"ש לפירוט אימתי קונס שוגג בעלמא, ואימתי ר' יהודה קונס]. הפוסל במלאכה מי טאת (שקל כנגדם והסיח דעתו משמירתם) ופרה (הכניסה לינקולדו) - פטור, וחייב בדיני שמיים (נז' להלן נו).

⁷ אופני השומה והתשלום בנוקרימונו נידונים להלן (ו-ט). יד: מזו. נח: נט: וע"ע יא. טו: טז: לט. מב: גג. סא: סב: (ועוד (לגבי שור תם ע"י טו. לג: לד: לו: לט. מזו-מזו. צא: צורות יח; כופר מ. מא; דמי וקלות מט:).

⁸ ר' שמעון: טעם דין-תורה זה - הרתעת גולנים (גיטין מט:). רבא: אפילו הזיק זבורית, משלם המוכרת שבעדיית. אך אם אחרי הנזק אבדה העידיית-ביותר שלו - גובה מבינונית (בטל דין עידיית, אע"פ שיש); ומיתומים - מבינונית (גיטין נ. ורש"י; ע"ש בפנ"י וראה הערתנו החיצונית להלן ז:).

⁹ אביי ורבא: לר' ישמעאל למעשה גובים מעידיית-מזיק, מדרבנן, מפני תיקון העולם, וכדתנן בגיטין (מח: נ). אך רבינא שם (מט: מעמיד את המשנה כר"ע. אביי: וכן חלקו, שלר' ישמעאל שמים ע"פ כמה שצפויה היתה הערוגה להיות בימי הקציר (להלן נט). ע"ש תד"ה ומאי, ור"ע חולק.

¹⁰ וכמאמר הברית (להלן מו:); אך שחר פועל יש לתת מה שספס עמו, ואין לומר לו 'של מה שעשית בשכרך' אלא בהסכמתו (ב"מ שם, ע"ש וברש"י).

¹¹ שניים שהוציאו שטר-יחוב זה על זה, לאחד יש קרקע עידיית ובינונית ולשני זבורית (כתובות קי). ר"ג: זה גובה (בינונית, כדין בעל-חוב) וזה גובה (זבורית), שבקרקעותיו שמים; רב ששת: אין גובים (שמים יחסית לקרקעות-העולם, ואין טעם להגבות ולהחזיר). ע"ש; וראה הערתנו החיצונית. בקניית קרקע באחריות, ביקש הקונה לגבות מהעידיית-המובחרת, ונענה: לא, אלא מהעידיית שתחתיה; ושטף נהר את המובחרת - גובה מבינונית (רב אחא מדפתי, ב"מ סו:). [ע"ע ב"מ (עז:)].

- ח. מכר כל שדותיו יחד לאדם אחד או ל-3 - נזק, חוב וכתובה נגבים כדינם. וכן אם מכרן ל-1 זו אחר זו והעידית אחרונה (אעפ"כ אין כולם גובים מהעידית, שהקונה מוותר על התקנה שלטובתו המונעת גבייה מנכסים מכורים כשיש לחייב). ואם המוכר חי יכול הקונה לדחות את הניזק אל הבינונית באיום שיחזיר את הזיבורית למוכר.
- ח: מכר הקונה את העידית - הקונה השני דוחה חוב וכתובה אל הראשון (מכר לו כל זכות שבידו, גם את היכולת לוותר על התקנה שלטובתו). מכר הקונה רק הבינונית והזיבורית - כולם גובים מעידית (אין היתר בידו שיוותר על התקנה).
- רבא: ראובן מכר כל שדותיו לשמעון, וזה מכר 1 ללוי - חובו של ראובן נגבה משמעון, ואם קנה לוי כל הבינוניות - ממי שירצה. אביי: המוכר שדה באחריות רשאי להתדיין עם בעל-חובו הפא לגבותה מהקונה. וי"א: אף המוכר שלא באחריות (למנוע תרעומת). אביי: קנה שדה שלא באחריות ויצאו עליה עוררים, אם החזיק (תיקן הגבולות) - אינו יכול לחזור בו. וי"א: אף הקונה באחריות.
- ט. [2 אחים חלקו, ונגבה חלק 1 בחוב אביהם - רב: חולקים מחדש (כירשים); שמואל: הפסיד (כקונים ללא אחריות); רב אסי: יקבל ¼ (ספק)¹². חלקו, 1 לקח הכסף, והאחר הקרקע, וזו נגבתה בחוב אביהם - לשון א: יחלוק עמו בכסף; ב: א"צ לפצותו.]
- [ר' זירא: להידור מצווה יוסיף עד ⅓ (לא נפשט האם ½) ממחיר המצווה. בני א"י בשמו: המוסיף יותר מ-⅓ - הקב"ה יפרע, בחייו].
- ט: המחויב בשמירת המזיק¹³ והתרשל - נידון כמי שזימן את הנזק. כגון: מסר שור ובור (לר' יוחנן בשור שאינו קשור ובבור מגולה; ולר"ל אף בקשור ובמכוסה) לידי חרש, שוטה וקטן, והזיקו - חייב לשלם. אך באש - פטור (ר"ל: בגללת, שדרכה לדעוך. ר' יוחנן: אף שלהבת, אחיזת השוטה גרמה; *אך אם מסר לו עצים וקיסמים ונר חייב; כב:).
- י. שור פסולי המוקדשין שנפדה, ונגנח - המזיק משלם (בכלל "שור רעהו"). משא"כ כשנפל בבור (*נג:).
- יש שהמכשיר מקצת הנזק חייב לשלם כולו: חפר בור 9 טפחים, ואחר העמיקו ל-10 (*נא). - האחרון חייב בכל; רבי: במות בהמה, אך בנזק משלמים יחד (וסוגיין כרבנן). כיו"ב בנפשות, לר' יהודה ב"ב: הכוהו 10 אנשים זה אחר זה ומת - האחרון חייב; אך לרבנן פטורים (*סנהדרין עת). פשע 1 מ-5 שומרי שור, והמגדיל מדורה - יש שאשם בכל הנזק, ויש שלא.
- י: 5 ישבו על ספסל, ובא אחד (שמן) ונשען עליהם (מנע מהם לקום), ונשבר - הוא חייב (כוחו גופו).
- הניזק לוקח נבלת בהמתו, ומנכים למזיק את שומת דמיה בעת מותה ("וימכה נפש בהמה ישלמנה" ישלמנה; בשומר שוכר "יבאעו עד {-עד} הטרפה"; בנגיחה "והמת יהיה לו"). אחרים, אבא שאול: על המזיק טרחת הבאת הנבלה ("יבאעו עד" עדונה; כסף ישיב לבעליו והמת". אך לת"ק "יבאעו עד" שנטרפה באונס ויפטור).
- יא. רב ושמואל, וכן הלכה: בתשלומי גולן וגנב אין נפוי עבור הנבלה; עולא: יש. בשואל - ר"כ ורב אסי: יש; וכן הלכה. [עולא-ר"א: שליה שיצא מקצתה ביום אחד ומקצתה למחרתו - ימי טומאת לידה נמנים מהראשון (אין מקצתה בלי ולד); רבא (דחה): לחשוש, אך המניין מהשני. עולא-ר"א, רמב"ח: בכור-אדם שנהרג בתוך 30 יום - אין פודים אותו ("אנן").]
- יא: בחלוקת ירושה, שמים בגדי האחים שעליהם, אך לא בגדי ילדיהם; ר"פ: וכשהאח הגדול עוסק בנכסים אין שמים בגדי (נזח להם, שיישמעו דבריו). בהמה גסה נקנית במשיכה, כרבנן דברייתא (*קידושין כה:). עולא: שומר שמסר לשומר - פטור (אפילו לשומר חנם); רבא: חייב (אפילו שומר חנם לשומר שוכר. *ב"מ לו:).
- רבא: יחד עבדו לגביית חובו, ומכרו - בעל-החוב גובה ממנו (משא"כ שור, שאין מתפרסם). עולא-ר"א, רב חנא בר ביזנא: אפילו בלי ייחוד ומהיתומים (הוא כקרקע). ורב נחמן חולק (עבד כמיטלטלין), *וכן הלכה (ב"ב קכח:)¹⁴.
- יב. אין מיטלטלין נקנים אגב עבד (צריך קרקע נייחת; או: עבד כמיטלטלין); וי"א: נקנים (עבד כקרקע; או: כשהם עליו והוא כפות וקשור). אין קרקע נקנית אגב עבדים. ולא עבדים אגב קרקע (כי הם ניידים), אא"כ עומדים בתוכה.]
- יב: חייב על נזקי נכסים ללא מעילה - ר' יוחנן: קדשים קלים וכו' יוסי הגלילי שהם ממון בעליהם ("מעל בה" וכחש בעמיתו"¹⁵); רבא: חולין (וקשיא). [מודה ריה"ג אחרי שחיתתם (זכו משולחן גבוה). *בן עזאי: ריה"ג מרבה שלמים, ומודה בכבוד בארץ ישראל בזמן המקדש ובמעשר בהמה. אבא יוסי: כוונת בן עזאי לרבות רק בכור; גרסת רבינא: ושלמים (וקשיא).]
- יג. ר' אבא: שלמים תמים שגנחו (*ושור תם משלם מגופו; טז:). גובה רק דמי חצי הבשר, ואינו משלים בשר כנגד ½ האימורים (בין לרבנן בין לר' נתן (*נג:)). רבא: תודה שהזיקה - הניזק אוכל בשרה, ובעליה מביא את הלחם ואוכלו (חייבו).

¹² רב פפא: להלכה יקבל ½ הקרקע; אמיתר: הלכה כרב; וכן הלכה (ב"ב קז:). לכן פסק ר"ד (ד. כלשון א במחלוקת שבסמוך; ע"י ר"ש (ו); ראה הערתנו החיצונית.

¹³ לדיני השמירה ע"ע להלן (מה-מו. יג: טו. כג: ל. נה: נו:). [ולגבי כניסה לשטח פרטי ביועין ע"ל (לב: לג. מז. מח: נט: וע"י יג:)].

¹⁴ אך לדברים הכתובים בתורה עבד כקרקע, שהוקש ("והתנחלתם אתם") - נקנה בכסף ובשטר ובחזקה (קידושין כב:), אין בו אונאה (ב"מ נו:). ושבועה וחייבי שומרים וקפול (כנדרש מכלל ופרט וכלל; שם ודף נו: ולהלן סד: צו: שבועות לו: מב:). ובשבועה ר"מ חולק, ב"מ ק:), ואין פודים בו בכור אלא לדעת רבי (בכורות נא. ושבועות ד:), ואינו נגול (מחלוקת, להלן צו: צו: ע"ש). ולגבי לשון בני אדם איבעיא להו ולרב נחמן הוא כמיטלטלין, ורב אשי נקט שאין הכרח (ב"ב קנ. ונזכר שם סח:).

¹⁵ בשבועת הפקדון, ר' שמעון מחלק אחרת: על בהמת הקדש שאין בעליה חייב באחריותה (הרי זו...!) אכן אין שבועה; אך על שחייב (הרי עלי) יש (שבועות מב:), שדבר הגורם לממון כממון: להלן עא: והנשבע חייב, ריבוי "בה" וכחש" ומיעוט "וכחש בעמיתו"; וכן להונאה; ב"מ נח:). וכן גנב קרבן ממקדישו ושחטו (להלן עו. ע"ש).

- יג: חייב בעל-השור לשלם רק בנזק נכסי יהודי (*לח.). ורק בשור 'מיוחד' - רב יהודה: שברור של מי הזיק (*לה.); תנא: לא הפקר שנגח וזכה בו אחר; רבינא, ותנא: לא שנגח ואח"כ הוקדש או הופקר ("והועד בבעליו... והמית..."), עד גמר הדין.
- שור ביד 4 השומרים, והזיקתו בהמתם (*מז:). - חייבים נזק שלם (מדין שומר). הזיק הוא (*מה.) את בהמתם - המפקיד פטור. לא קיבל עליו השומר שמירת נזקה - משלם המפקיד כדין מזיק.
- שור פטור בחצרי-המזיק; וחייב בחצר הניזק (תם ½ ולר"ט הכל; *כד:). *בחצר של זר, שן ורגל פטורות ("ובער בשדה אחר" הניזק). בחצר ששניהם שותפים בה - קרן כדינה. שן ורגל פטורות (ר' אלעזר); וכששותפים להכנסת פירות ולא שוורים (כפנדק) - רב חסדא: חייבות (וכן ר"א; או שחולק, "בשדה אחר"). שותפים לשוורים ורק לניזק לפירות - כל נזק כדינו.
- יד: התשלום - כשומת הנזקים בכסף. מיתומים (נזק אביהם) מגבה ב"ד (*בשבועה; גיטין לד:). רק קרקעות, ואם תפס הניזק מיטלטלין בחיי האב יחשבו מתשלום נזקו. (*בקנס; פד:). דן ב"ד מומחים. ע"פ עדים (קדם והודה בקנס - מחלוקת; *עד:). יהודים.
- טו: נשים שוות לאנשים בדיני נזקים ("אשר תשים לפניהם"), וכן לעונשים ("איש או-אשה") ולרוצחן ("המית איש או אשה"). הניזק והמזיק נושאים בתשלום יחד - הניזק מפסיד ירידת ערך הנבלה עד מכירתה (*י:). ½-ניזק של שור תם לסובר שהוא ממון. חציי-ניזק שמשלם שור תם - ר"פ: ממון; רב הונא בדר"י: קנס (סתם שור בחזקת שומר); וכן הלכה (ומודה ב'צרות', הלמ"מ).
- טז: כלב שאכל כבשים, וחתול תרנגולים, גדולים - משלם ½ נזק (כקרן, שמשונה הוא), ואין מגבים בבבל (*פד:), ואם הניזק תפס אין מוציאים ממנו. והמבקש ללכת לא"י לדון - קובעים לו, ואם לא בא המזיק ינודה. ומ"מ מנדים, שיסלק הנזק.
- בהמה אינה מועדת לנגוח, לדחוף, לנשוך, לרבוץ על כלים (*ר' אלעזר בלשון א רג: רק גדולים; ב: אפי' קטנים) ולבעוט (וזו קרן תמה ומשלם ½ נזק, ולר"ט ברשות הניזק נזק שלם). ואם הועדה לכך נעשתה מועדת (נזק שלם).
- טז: זאב, אריה, דוב, נמר, ברדלס (צבוע נקבה; ר"מ: אף הזכר [הנהפך למינים אחרים]) ונחש [שדרת אדם שלא כרע ב'מודים'] - מועדים (לכל נזק). רבי אלעזר: המביתים אינם מועדים, מלבד נחש¹⁶.
- טז: שמואל: אריה שאכל ברה"ר בהמה חיה - פטור (שן ברה"ר). הרגה ואכלה - חייב ½ נזק כקרן תמה. שאין דרכו להרוג אלא אם מביא לגוריו או מצניע).

תם משלם חצי נזק ומגופו (עי' *לג:); ומועד - נזק שלם, ממיטב נכסי בעליו.

- [חזקיהו 'ויקברה במעלה קברי בני-דוד', אצל המעולים. 'ויקבד עשורלן במותו' - ישיבה על קברו, י"א 3 ימים, וי"א 7 וי"א 30. ר' יהודה: יצאו 36,000 תלוצי קתף; ר' נחמיה: הניחו ס"ת על מיטתו ואמרו 'קים זה...' (כיום אין מניחים; או: מניחים¹⁷ בלי לומר; ר' יוחנן: אומרים 'קים' ולא 'למד'). אסא 'ויקברה... מלא בשמים וזנים' - ר"א: מינים רבים; רשב"נ: מביאים לזמה. ירמיה: 'כרו שחה לקבני' - ר"א: חשדוהו מזונה; רשב"נ: מאשת איש. 'ויהיו מכשלים לפניך' צדקה לרמאים.]
- יז: ["אשריכם זרעי (חסד) על-כל-מים (תורה)! משלתי רגלי-השור והחמור (נחלת יוסף ויששכר. בנים ועושר; י"א: ניצחון ובינה)¹⁸].

הדרן עלך ארבעה אבות

כיצד הרגל - פרק שני (יז-כז)

- רגל - בהמה מועדת ללכת כדרכה ולשבור *ולמעוך אדם, בהמה וכלים (טז). - בגופה, בחפצים שעליה או בקרון שמובילה; וכן תרנגול בכנפיו, ברגליו או במקורו; משלמים (בחצר הניזק) נזק שלם.
- יז: כשהנזק אינו ישיר אלא מכחה = 'צרות כדרכם' - משלם חצי נזק (הלכה למשה מסיני); סומכוס ועוד: כולו (כוחה כגופה). כגון - בהילוכה עפו אבנים מתחת רגליה; חזיר נבר באשפה והעיה; תרנגול הזיק ברות-מכנפיו *או בחפץ הקשור ברגלו וזרקו (יט:); בקפיצותיו העלה עפר על עישה; *הכניס ראשו לכלי זכוכית לאכול זרעים וקרא ושבר הכלי בקולו; בהמה עמדה במקום צר והטילה גללים לעיסה (יח:). בהמה דרכה על כלי והתגלגל למקום אחר ונשבר - חייבת נזק שלם (רגל, גופה); וכן תרנגולים שניקרו חבל ונקרע ונשבר הדלי; שתחילת הנזק באופן ישיר. ע"פ רבה; אך רבא הסתפק.

¹⁶ ובסנהדרין (טו:), ר' אליעזר כת' קדידן, שהקודם להרגן זכה (ר' יוחנן: אפי' לא המית; שאסור לגדלן. ר"ל, ותנא: רק אם המיתו) אחרת לא, שאפשר לגדלן ולא לפקן. וכן שאר חיות, ועורן אסור כשור הנסקל). ר' עקיבא (כר' אלעזר): רק נחש. ת' קדיהתם (כעדות ריב"ב): אף לא נחש (אלא בב"ד של 23). ובהערה החיצונית הארכנו.

¹⁷ כר' יוחנן במנחות (לכ:). המתיר לשבת על מיטה שעליה ס"ת; ולשון א כרב הונא (שם ובמ"ק כה. - בית הילל יו"ד שנג א; ליישב תירוץ תוס' ד"ה אלא).

¹⁸ ר' יוחנן-רשב"י. ובע"ז (ה:). בשם ר' בנאה: בזמן שעוסקים בתורה ובגמ"ח יצרים בידים ("משלתי רגלי") וכו'. תנא דאליהו: יקבל על עצמו עול תורה כ"השור והחמור".

- יח.: *רב פפא: ½-נזק צרורות' משלם ממיטב נכסיו, לא מגופו (ג); אך רבא הסתפק. לא נפשוטו - *האם צרורות' בשינוי משלם ¼ נזק? * (אם כן), האם גם כשבעטה והתיזוה במקום שההתזה הכרחית? אם אין שינוי ל-¼, האם ב-3 פעמים (כדרכה) היא מועדת (לנזק שלם)? האם לסומכוס כוח כוחו (התיזוה ונשבר כלי ועף שבר ושבר כלי) ככוחו, או ½ נזק? על צרורות' פטור ברשות הרבים (תולדת רגל). ברה"ר והזיקה ברה"י - חייב.
- יט. דרקה על כלי ונשבר ועף שבר ושבר כלי אחר - חייבת על הראשון נזק שלם (רגל), ועל השני חצי (צרורות').
- יט: בדין רגל, לא נפשוטו השאלות (האם שינוי, וקרן) לגבי כשכוש-מופרז בזנב, ולגבי כשכוש באמה (יצר, אך אין כוונת נזק). רב הונא: חפץ הפקר שנקשר ברגל-תרנגול והזוק בו אדם - חייב הקושרו ('בור מתגלגל'); נקשר מאליו - פטור.
- שן - בהמה מועדת לאכול ולשתות את הראוי לה (פירות, ירקות, פת); וכן חיה (טרפה ואכלה בשר {לא צלי} - חוץ מצבי); אף הראוי בדוחק (פרה שעורים, חמור כרשינים ודג, חזיר בשר, כלב שמן, חתול תמר) - חייבת נזק שלם. בגדים וכלים - ½ נזק (קרן), ואם אגב המזון שהיה עמם (סל, שברה חבית) - כולו. בהמה עלתה על שולחן לאכול - ½ נזק.
- כ. שן ברשות הרבים פטורה (*"ובעך בשדה אחר"; כא). אך משלם כפי שנהנתה - רבה: דמי קש ותבן שנחסכו (אף שאכלה שעורים); רבא: דמי שעורים (הנאתה, לכן אם אכלה חטים, דבר המזיק לה - פטור) אך בזול (= 2/3; ב"ב קמו); וכתנא. גלגלה תבואה מרה"י לרה"ר ואכלה - לא נפשוט (תירוץ ב: דבר ארוך שקלקו ברה"י ובאכילתו נמשך אליה לרה"ר - פטורה). ר' אושעיא ע"פ רבא: בהמה שקפצה ברה"ר ואכלה - חייבת ½ (קרן). אילפא: אכלה ברה"ר מעל גב בהמה אחרת (ומהנמצא בכלי התלוי באדם) - חייבת (כחצר הניזק). *ואולי תנאים חולקים ויש פוטר בהם (דרכה, רה"ר. כא). אכלה בגדים וכלים ברה"ר - שמואל, ר' יוחנן: חייב ½ (קרן). רב, ר"ל: פטור (משנה להניח כלים ברה"ר, והמשנה במשנה פטור).
- כ: [זה נהנה וזה לא חסר - הגר (והוא עשוי לשכור) בחצר חבירו שאינה עומדת להשכרה - רמי בר חמא: חייב לשלם; וכן שמואל, *אך חזר בו (ב"מ צט). ר' יוחנן, רב הונא, *ר"נ (צז). א"צ (ר' אמי: שלא חסרו. רב סחורה: שמהנהו - מונע את השד 'שאיה'; רב יוסף: דייר דואג לתחזוקה; ונפק"מ בכך במחסן, לא היה השד)¹⁹, אא"כ מחסרו (פקירות בית חדש)].
- כא. אכלה מצדי הרחבה שברה"ר - חייבת בתשלום נזק; רב: כשעיקמה פניה לשם; שמואל: רק כשהלכה כולה בצדי הרחבה. י"א: מודה לרב; ותלקו כשאכלה במקום שהקצה בעל הפירות מרשותו לרה"ר, רב פוטר (הוא גרם, שהניחם סמוך לרה"ר), ושמואל מחייב (נראים ואינם תקלה). אכלה מפתח החנות (כגון בפנית רחובות רחב וצר) - אין חייבת אלא מה שנהנתה.
- כא: כלב וגדי שקפצו מראש הגג, הכלב באחיזה בקיר והגדי בנתור (לא להפך), ושברו כלים - משלמים כל הנזק (רגל). נפלו - פטורים (אונס; אע"פ שפשע בעליהם בתחילה שהניחם לעלות. ולמחייב (*והלכה; ב"מ מב). - כשהכלים סמוכים לקיר ובקפיצה לא היו נשברים); ויש שחייבים (בקיר רעוע; או: בקיר צר). קפצו ממשנה למעלה ושברו - ½ נזק (קרן), ובתרנגול - כולו.
- כב.: ריש לקיש: החיוב על נזקי האש - כמו ממונו שהזיק. ר' יוחנן (ותנא; "המבער"); גם כחציו - נזק ישיר, וחייב גם בתשלומי צער, ריפוי ושבת (ואע"פ שהדליק בגחלת שאינה שלו); ואין פטור על הטמון אלא כגון שנפלה מחיצה (לא מחמת האש) ולא גדרה אף שהיה יכול, והתפשטה האש, ש'כלו חציו ומתחייב רק משום ממונו.
- כג. כלב שלקח עוגה עם הגחלת והלך לגדיש (*של בעל העוגה), אכלה והדליק את הגדיש - משלם על העוגה נזק שלם (שן); ועל הגדיש - חצי (לר"ל כשזרק הכלב את הגחלת על הגדיש, ושם חייב ½ (קרן) ועל שאר הגדיש פטור. ולר' יוחנן - כשהניחה, על מקומה משלם הכל (רגל) ועל שאר הגדיש ½ (צרורות, חצי הכלב); *רבי אלעזר: נזק שלם (ית).²⁰
- כג. בעל הגחלת פטור על הגדיש, כשנעל בפניה, והכלב חפר תחת הדלת ונכנס (מכאן נלמד שזו דרכו).
- כג: פי פרה האוכלת בחצר הניזק (מה שהביאה מרשות אחרת) אינו נחשב כרשות המזיק אלא כחצר הניזק.
- עזים הממתינות ליום השוק לשחיטה ובינתיים מזיקות - מתירים בו 2-3 פעמים, ומכריחים אותו לשחטן לאלתר; רב יוסף: שעל הבעלים לשמור שבהמתו לא תזיק; אביי: יכול לומר שעל הניזק לגדור.
- ר' יהודה: שור נעשה מועד כשהועד שנגח ב-3 ימים רצופים ("נגח הוא מתמול (רבא: 1; אביי: 2) שלשם (+1) ולא ישמרנו (רבא: שלישיית; אביי: ברביעית נזק שלם²¹"); וחזור להיות תם - כשלא-נגח 3 ימים. ר' מאיר: מועד - אפי' 3 פעמים ביום 1 (ק"ו), ושוב תם כשילדים ממששים בו ואינו נוגח. ר' יוסי: מועד כר"י ותם כר"מ; ר' שמעון: להפך. ר"ג: הלכה כר' יוסי.

¹⁹ ואם הלנהו - תלקו לשונות (בשם רב נחמן) האם חייב לשלם (אפי' אינו עשוי לשכור), שנראה ריבית (ב"מ סד: ולהלן צו. ור' הערותינו החיצוניות לב"מ סד: קיז:).

²⁰ ושם תנא: משלם מגופו. ומסקינן: כשזרק הגחלת בשינוי, ומדין קרן תמה וברשות הניזק (אך בצרורות-כדרכם כ"ע כסומכוס), ור"א כר' טרפון. וכך אפשר לפרש לר"ל כאן (כלשון ב ברש"י). אך לר' יוחנן, אולי ס"ל שצרורות משלם מגופו ולא כרב פפא (ג). וכאן בצרורות כאורחיהו וכשהועד, ופליגי ר"א ורבנן האם יש בו מועד לנזק שלם (ית). ור"ל שסובר כר"פ, והברייתא (דמגופו) אינה כמשנתנו; הסוגיא לעיל עוסקת בברייתא, אך למשנה משלם מן העלייה (ובצרורות כדרכם); נחלת דוד (בשם התומים). ולפי מסקנת הסוגיא ע"פ שטמ"ק בשם רש"י (ר' הערתנו החיצונית), שלר' יוחנן חיוב האש כחציו תלוי בממונו, נצרך לאוקימתא דר"ל, ולא קשה.

כד. העדויות נמסרות דווקא בבית-דין ובפני הבעלים. הן כנגד השור, ומועד אפילו ב-3 עדויות שנמסרו ביום 1 (על 3 ימים).
הן 3 עדויות (אם בטלה אחת לא בטלו השתיים לעניין ½-נזק של תם); וכעדות 1 להזמה (אין מתחייבים בתוספת ה-½ של מועד להבא, אא"כ הוזמו כולם) ונראו רומזים אלו לאלו; כולם באו יחד; לא הפירו את השור אלא את בעליו).
כד: המגרה כלב של משהו באדם אחר, ונשכו - פטור (גרמא). ונשאל האם בעל-הכלב חייב, *ואכן (כג:); רבא: ואם נשך את המגרה פטור (המשנה במשנה פטור. אך חולק על ר"ל בפרה הולכת שבעטה ברבוצה, ומחייב, שלא היה לה לבעוט).

כה. שור שהזיק (קרן) ברה"ר - חייב ½ נזק. ברשות הניזק - ר' טרפון: נזק שלם, ק"ו (מקרה ברה"ר; או: מרגל {קלה, שפטורה ברה"ר} ברשות הניזק); חכמים: ½, ד"ו לגלמד בק"ו להיות פמלמד ("...הלא תכלם שבעת ימים" ק"ו לשכינה 14! ולר"ט, אין לומר 'ד"ו' כשבגללו לא יחדש הק"ו דבר). ר"ט הוא שדרש ששכבת-זרע של זב מטמאת במשא (ק"ו מרק. כתנא-דכ"לם; אך לר"א רק במגע, ולר' יהושע רק מפני שאריות זיבה²²). [מחצלת-קנים נטמאת משרץ (ק"ו מפכים קטנים הטהורים בזב) ובאוהל המת (גז"ש 'בגד ועור' משרץ, ו'וכבסתם בגדיכם ביום השביעי וטהרתם' לרבות כל טומאות שבמת)].
כו. למרות דרשות-ק"ו, שן ורגל פטורות ברה"ר ("בשדה אחר") לגמרי ("וחצו את-כספו" מיעוט). ברשות הניזק נזק שלם ("שלם").
קרן ברה"ר אינה פטורה לגמרי ("וחצו" ריבוי). אין שור חייב ב-4 דברים ("וא"ש" ולא שור "פייתו" מום בעמיתו", *ו"כמשפט הנה"; לג.) אלא בנזק. אדם {שהרג בלי התראה} אינו חייב כופר ("ככל אשר-יושת עליו" ולא על אדם).
רגל שדרסה על תינוק (ברשות הניזק) והרגתו - משלמת כופר (כקרן מועדת); *ולרבא יש תנא חולק (ר"ש; מא.).

אדם מועד לעולם; סימא את עין חברו או שבר כלים - שוגג, ישן, ער, אנוס - חייב נזק שלם ("פצע תחת פצע"), אך פטור משאר ארבעת התשלומים (חייב רק מזיד או קרוב למזיד)²³.

כז: רבה: אבן מונחת בחיקו (א) ולא הבחין בה ונפלה, או (ב) הבחין בה ושכחה; (ג) התכוון לזרקה 2 אמות וזרק 4, (ד) 4 וזרק 8 - ככולם חייב בנזק ופטור מ-4 דברים. פגעה בעין עבדו או בשנו - מחלוקת האם רק בכוונה משתחרר (רשב"ג, "ושחתה") או שלא (רבנן). לעניין שבת - פטור (אינה מלאכת מחשבת) מלבד (ד) ואמר 'היכן שתוצה תנוח'. לגלות - (א) פטור ("בשנגה" שתקדם ידיעה), (ב) חייב; (ג-ד) "ואשר לא צדה" מיעוט.

רבה: זרק כלי מן הגג ואחר שברו באוויר במקל - פטור השובר (*רבא הסתפק; יז:). היו כרים וכסתות והסירים אחר או הוא - פטור (מתחילה היו חציו מופסקים). זרק תינוק מהגג, ואחר קיבלו בחרב - בעל החרב פטור, ולר' יהודה בן בתירה חייב (קרב מותו). בא שור וקיבלו בקרניו ומת - לרבנן (דמי ניזק) פטור מכופר, ולר' ישמעאל בריב"ב (דמי מזיק) חייב.

כז: רבה: נפל מן הגג ברוח בלתי-מצויה והזיק - חייב בנזק. ברוח מצויה - חייב ב-4 דברים (קרוב למזיד), ופטור מבשלת (אא"כ התהפך כלפיו בכוונה, ודי בכוונת נזק). וכן הנופל (ברוח מצויה) על אשה ובא עליה; וביבמתו לא קנה (אין כוונת ביאה).

הניח גחלת לאדם (וכן לעבדו) על לבו, ומת - פטור (היה לזה להסירה). על בגד ונשרף - וכן על שור²⁴ - חייב.

הדרן עלך כיצד הרגל

המניח - פרק שלישי (כו-לו).

[חבית' = 'כד', למקח-וממכר; אף כשהמיעוט מדבר כך, שאין הולכים בממון אחרי הרוב, *לשמואל, ורב חולק (מו:).]

כז: הניח כד ברה"ר, ואדם נתקל בו ושברו - פטור. שמואל: באפלה; רב: כשחסם כל רה"ר (מותר לשבור, ואז המניח פטור מנזקו); ר' יוחנן: בפנה, לפתע; ר' אלעאי: שאין דרך האנשים להתבונן בדרך; אך במקום שמקובל להניח (כגון בפנת בית-כד) חייב.
רב יהודה: אדם (וכן *ת"ח; מו"ק יז.) עושה דין לעצמו²⁵ (לוקח את המגיע לו בדין, אפי' בהכאה, בתנאי שנמנע מנזק שאינו הכרחי) אם ייגרם הפסד עד שילך לבית-הדין. רב נחמן, בן בג בג: אף שאין חשש הפסד (אינו מחויב לטרוח).
כח: שור שעלה עליו שור להרגו - בעליו שומטו, ואם העליון מת פטור (לרב יהודה בתם). דחף את העליון ומת - חייב.

כח: נשבר כדו ברה"ר, והחליק אדם במימיו או שנפצע מחרסו - חייב בנזקו (ר' מאיר).

²¹ וכן בב"ב (כח:). רק בנגיחה הרביעית משלם נזק שלם, ולא קודם (תוס', תוס' רבנו פרץ: עפ"ו רש"י חזר בו מדבריו כאן בד' רבא, אלא משמעות-דורשין ביניהם).

²² ולמשנה ולברייתא בניור (סה; ושם סו.), ש"ז של זב מטמאת במשא רק כשבאה תוך 24 שעות ("לפנות-ערב"); ר' יוסי: עד הערב ("מקרה-לילה").

²³ ע"י להלן (פג:). ולגבי בושט ע"י להלן (כו. פו.). עלה בסולם ונשמט שלב והזיק - חייב בתשלומים (מכות ז:). מכה שנאמד למות, והשתפר ונאמד לחיות, והחמיר ומת - רבי נחמיה (החולק על רבנן המחייבים מיתה) פוטר מיתה וישלם תשלומי נזק, לפי פער שוויו לפני הפכה ומיד אחריה (סנהדרין עח: ע"ש).

²⁴ לחץ בהמת חברו שלא תוכל לצאת מאש או ממים (סנהדרין עז:). רבינא: חייב (ק"ו מרוצח (הפטור כשלא התכוון)); רב אחא בר רב: פטור (גרמא, "רצח הווא").

²⁵ רב יוסף: וכן עושה ת"ח בדבר הברור לו (מו"ק יז:); וכן מצינו ב"מ פג: ברכות נח. קידושין ע. ב"ק קיו. ועוד - ע"י אוצה"ג סנהדרין תתקלב).

רב: כשנזקקו בגדיו במים (*אפי' שפך ברה"ר כשמותו; ל.), דין המים - שלא הפקירם - כשורו; אך על פציעתו מהקרקע (היא בור) פטור (*לשיטתו, שבור אינו לחבטה; נ:). שמואל: גם המים בורו - חייב על פציעת גופו (רק מות התמעט), ולא על בגדיו. [בעל-כלי נתקל בקרקע והכלי נפגע מאבן - ר' אלעזר: בעל האבן פטור; וי"א: חייב, כר' נתן (*נג.ג.).]

כט.

ר' יהודה (רבנן): אם 'לא התכוון' פטור מדיני אדם - אביי ור' אלעזר: כשהזיק בעת הנפילה, ו'לא התכוון' לשברו אלא להורידו, שנתקל אינו פושע; ואחרי הנפילה - ש'לא התכוון' לזכות בחרסים, שהמפקיר נזקיו (*בור ברה"ר; מט:). פטור. ובשניהם ר"מ מחייב²⁶. ר' יוחנן: מפקיר נזקיו חייב [כחמץ בער"פ, ר' ישמעאל], ורבנן פטרו רק כשתחילתו בנפילת אונס. *רבא: לכו"ע הנתקל פושע (וחלקו אחרי הנפילה, במפקיר; לא:). מודה ר"מ באנוס (רוח-חריגה העיפה קנקניו מהג).

ל. גדר שנפלה לרה"ר, וכן גדר קוצים (הבולטת לרה"ר; ר' יוחנן) - חייב בנזקיהן. הצניע קוציו וזוכיותיו בקיר, ובעל הקיר הִקְסוּ ונפלו לרה"ר והזיקו - המצניע חייב; ר' יוחנן: אך בקיר שהיה יציב בעליו חייב. רבינא: וכן המכסה בורו בדלי של אחר ובעליו לקחו - בעל הבור חייב. חסידים-ראשונים הטמינו קוציהם וזוכיותיהם בשדותיהם, בעומק 3 טפחים (מחרשה); רב ששת זרקם לאש, ורבא - לחידקל. הרוצה להיות חסיד יקיים - רב יהודה: מסכת גזיקין; רבא: אבות; וי"א: ברכות.

הפך גללים לרה"ר והזיקו - חייב. *הגביהם פחות מ-3 טפחים, ולא התכוון לזכות בהם - פטור אף למחייב המפקיר-נזקיו (כט:). המוציא תבן וקש שלו לרה"ר שיירקבו וייעשו זבל - חייב בנזקיהם. ולר' יהודה, שבחורף מותר להוציא ל-30 יום²⁷ ופטור - ר"נ: כאן בזמן שאסור; רב אשי: מודה בתבן וקש, שמחליקים.

ל: וכל הקודם זכה לעצמו - זעירי: לת"ק רק בשבת; רשב"ג: אף בגופם (קנסו כל המשביח ברה"ר, ספק האם לאלתר); רב: אף בגופם - לרשב"ג לכתחילה וכן הוזהר רב אדא, ולת"ק בדיעבד, וכך פסק רב הונא-רב, אא"כ התירו בו כמה פעמים.

לא: 2 קדרים הלכו זה אחר זה, ונתקל הראשון ונפל ונתקל בו השני - הראשון חייב בנזקי השני. לכו"ע - רנב"י: שהיה לו להזהיר; ר' יוחנן: (טרוד מלהזהיר) כשהיה יכול לקום ולא קם. היו 3, אם כולם נתקלו בראשון (שהשתרע לרוחב הדרך כנבלה או כמקל) - הוא חייב בנזקי כולם. ואם זה בזה - השני חייב בנזקי השלישי; רבא: הראשון פושע ולכן חייב בנזקי גוף השני וממונו, ופטור על ממונו השני שניזוק מממונו (בור פטור בכלים); והשני (אנוס) חייב על מה שגופו הזיק, שהיה לו לקום, ופטור על מה שממונו הזיק (מפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס, לרבנן). אף שיכלו לעמוד, אם הזהירו זה את זה - פטורים.

זה נשא חבית וזה (מולו) קוצה, ונשברה בה החבית - פטור (לשניהם רשות ללכת). זה אחר זה, בעל הקורה ראשון - פטור (בעל החבית הוא שמייהר), ואם עמד (*והקורה לרוחב הדרך) חייב (לר' יוחנן בעומד לפוש, שאינו ראשי, אך לכתף פטור, ולרנב"י עליו להזהיר) אא"כ הוזהיר. בעל החבית ראשון, ולא עמד בלי להזהיר - חייב בעל הקורה. וכן בבעלי נר ופשתן.

לב. המזיק את אשתו בתשמיש-המיטה - רב הונא: פטור (שברשות); רבא (דחהו): חייב (נכנס לרשותה ועשה מעשה, עליו להזהיר). ר"ל: בעטה ברה"ר פרה רבוצה במהלכת - חייבת. מהלכת ברבוצה - פטורה (המשנה במשנה פטור; *כ:); *ורבא מחייב בזו (כד:).

2 שהלכו ברה"ר, או רץ אחד מהם או שניהם, ונתקלו זה בזה *והזקו (שלא במתכוון; מח.) - פטורים. איסי בן יהודה: הרץ חייב (משונה), חוץ מערב-שבת (שיוצאים לקראתה). ר' יוחנן: הִלְכָה כאיסי (וסתם-משנתנו בער"ש).

לב: המבקע עצים ברה"י והזיק ברה"ר, וכן להפך, וכן אם הזיק ברה"ר אחרת - חייב (*חוץ מבִשֶׁת, שלא התכוון; פו:).

3 מקרים; (1) נכנס לחנות-הגג ברשות, ועף גזיר-עץ והרגו או פצעו; (2) נכנס שלא-ברשות {וראהו}; (3) זרק אבן ומשיצאה מידו צץ אדם ונפגע. לגבי 4 דברים - (1) חייב; (2) ללשון א בדברי ריב"ח נזק, לשון ב-ג: 4 דברים; (3) ללשון ג חייב, ולפי א-ב פטור לגמרי. [ולגלות, (1) ללשון א פטור (קרוב למזיד) וללשון ב חייב; (2) ו- (3) פטורים (אינו כ"יער, ו"ומצא"). נכנס לנפחיה ונתז ניצוץ והרגו - פטור מגלות; ואף שנכנס ברשות, וללשון ב בתלמידו ודרש ממנו לצאת וסבר שציית.]

ג. בא לתבוע שכרו, קרא לבעה"ב (הנמצא לעתים) ונענה 'כן', ונכנס ונגנח - פטור ('כן' = עמד במקומו); אחרים: חייב ('כן' = הפנס).

²⁶ כאן ולהלן (צט:): שיטתו שנתקל פושע. אך במק"א פטור ר"מ סבל שהעביר חבית ושברה, בשבועה שלא פשע (ר' אלעזר: שהנתקל קרוב לאנוס, ותנאים חולקים בדעתו; ר"ח בר אבא: הנתקל פושע, אך בסבל תיקנו לפטורו בשבועה 'שלא שברתיך בכונה', שלא יימנעו). ר' יהודה: סבל-בחינם יישבע, בשכר ישלם (כנגבה ואבדה). רבי אלעזר (ן' שמוע): שמעתי כר"מ, אך תמהני, שלדעתי נתקל אינו פושע ורק במישור פושע (ויאפי' במדרון, יביא עדים ויחסוך את השבועה, כאיסי!) (ב"מ פב-פג.ג.).

²⁷ לרבנן (משנה בב"מ קיח:): אסור, אלא "המוציא מוציא והמזבל מזבל" מיד; וכן הבונה מביא אבניו לרה"ר ומיד בונה; ואם הזיק בינתיים משלם. ושיטת ר' יהודה, רשב"ג ור"ש, שכל העושה ברשות פטור על הנזק (שם). ושם פרש"י שלא כדבריו כאן, שלר' יהודה צובר שוב מ-30 יום ל-30 יום, ר' הערתנו החיצונית (שם). [החופר בשמיטה לצורך גדר בינו ובין רה"ר, או בור ומערה (בכל שנה, לרוב המפרשים) - ר' יהושע: צוברו ברה"ר ואח"כ מתקנו שם; ר' עקיבא: אסור לקלקל רה"ר אפילו ע"מ לתקן אח"כ, אלא צוברו בשדה באופן שהותר לעשות בזבל (שביעית ג, י.).]

2 שוורים מועדים שפצעו זה את זה - וכן 2 אנשים או אדם ושוור מועד - ויצר-הנזק-הגדול ישלם את ההפרש. שניהם תמים - ישלם ½ ההפרש. 1 תם והאחר מועד או אדם - אם התם הזיק יותר, ישלם ½ ההפרש, ואם לא ישלם לו כל ההפרש. ר' עקיבא: תם שפצע אדם משלם נזק שלם מגופו ("אוֹבֵת יִגַח כַּמְשֶׁפֶט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לּוֹ"). רבנן: לפטור שור מריפוי ומשבת.

שור תם בשווי 100 שנגח שור שווה-200 (ואין הנבלה שווה כלום) - הניזק לוקח את השור-הנוגח, כר' עקיבא ("ומִכְרוּ אֶת-הַשּׁוֹר {אפי' נשחט} החל וְחָצְנוּ" הניזק והמוזיק, שהם שותפים בו). ר' ישמעאל: ישומו דמיו בב"ד וישלם כסף ("ומִכְרוּ" ב"ד, שהוא כבעל חוב). ונפק"מ כשהקדישו הניזק (וע' *לד. *לו:). מכרו המוזיק - לר' ישמעאל מכור למה שחרש עד שיגבהו הניזק (משועבד לו כ'אפותיקי, שיש לו פרסום); הקדישו - אף לר"ע צריך לתת דבר מועט לפדותו (מראית עין).
 לג: שחטו - פטור על פחת דמיו (המוזיק שעבוד של חברו פטור²⁸). בעל-חוב תפסו - לא עשה כלום (התשלום תלוי בשור). עמד בדין - אין מועילים מכירה, הקדש, שחיטה וגבייה. מועד שהזיק - מה שעשה בו בעליו עשוי (אין משלם מגופו).
 לד. שור בשווי 200 שנגחו שור תם שווה-200, והנזק 50 אך שבח יותר מזה - התשלום כשעת הנזק (25). הוכחש עוד מחמת המכה - יחשב שוויו לפי עת העמדתו בדין. השור-המוזיק שבח - לפי זמן הנזק (לר"ע כשפטמו); כחש - לפי זמן הדין (כר"ע).

"וְגַם אֶת-הַמֵּת יַחְצִינּוּ" - רבי יהודה: חוצים את דמי השור הנוגח וגם את הנבלה בין שניהם, ואם השביחה בינתיים - חצי השבח למוזיק (ר' יוחנן). רבי מאיר: אין למוזיק כל חלק בנבלה; אלא משלם חצי הנזק (מה שהפחיתה המיתה; ולר' יהודה מ"וּגְגִים"). מודה ר' יהודה שבכל אופן אין המוזיק מרוויח ("שֶׁלֶם יִשְׁלֶם"), ואין משלם יותר מחצי הנזק.

לד: יש שהשור פטור והאדם חייב - 4 דברים (*כו. לג.); *דמי וְלָדוֹת (מב.); שחרור עבד שהפיל לו שן ועין.

ויש שהשור חייב והאדם פטור מתשלום, שמתחייב בנפשו - פצע את אביו ואמו; הדליק גדיש בשבת (ולר' יוחנן, שאין מבעיר בשבת חייב אלא הצריך לאפר - א: כמוהו בשור חכם; רבא: כשוגג ולתנא דבי חזקיה שפטור מתשלום).

לה: שור שנרדף מפני שור אחר, והוזק, ויש ויכוח האם מהשור הרודף או מחיכוך בסלע - על הניזק להביא ראיה. וכן שור שנרדף ע"י 2 (של אדם אחד), ויש ויכוח האם הגדול/המועד הוא שהזיק או שלא. ר' חייא בר אבא: לשיטת סומכוס יחלוק; ומדובר אף ב'ברי וברי²⁹. אך לרבה בר נתן ב'ברי וברי' פטור לגמרי (טענו חיטים והודו לו בשעורים, ואף לסומכוס) - וברישא הניזק טוען 'ברי' והמוזיק 'שמא', ובסיפא להפך. וכן כש-2 שוורים (של אחד) מוזיקים ו-2 ניזקים (גדול וקטן); ולרבה בר נתן, אם אין ראיה (ב'ברי וברי') אינו מקבל כלל, אא"כ תפס (מן הגדול/המועד על הקטן ומן הקטן/התם על הגדול).
 לו. אחד מ-2 שוורים הזיק, ובעליהם מתווכחים מי - שניהם פטורים. שניהם תמים ושל אדם אחד - חייב רק אם שניהם קיימים; כר"ע.

הדרן עלך המניח

שור שנגח ארבעה וחמשה - פרק רביעי (לו-מו).

שור תם שנגח מספר שוורים זה אחרי זה - ר' מאיר, כר' ישמעאל (*לג.): בעליו לוקח חצי דמיו, והחצי השני לניזקים, לפי סדרם (הראשון חצי נזקו, ואם נותר ייקח השני, וכן הלאה). ואם הניזק, וכן כל ניזק אחריו, תפס את השור לגבות ממנו - נעשה שומר-שכר על כולו, ולכן הניזק-האחרון לוקח (מ-½ דמי השור) ½ נזקו, ואח"כ קודמו, וכן הלאה. ר' שמעון, כר' עקיבא: כל ניזק נעשה שותף ומתחלק עם הניזקים הבאים (לכן, האחרון לוקח מ-½ דמי השור עד ½ נזקו, קודמו עד ½ מהנותר, וכן חוצים הלאה; והניזק-הראשון שותף עם הבעלים בחלק הקטן שנותר).

לו: [אמר הניזק על התשלום 'שיהיה לעניים', ואח"כ התחרט - רב יוסף: אנו 'יד' לעניים, וכבר זכו.]

לו. ייתכן שור מועד (ומשלם נזק שלם) למינו, ולא למינים אחרים; לקטנים ולא לגדולים. רב זביד (ותנ"ה): כשידוע שאינו מועד למין אחר, שעברו לפניו ולא נגחם, אך בסתם - לכל הועד; רב פפא (וסוגיין): מן הסתם אינו מועד אלא למה שנגח. המועד (להזיק) אדם אינו מועד לבהמה; סומכוס: מועד (ק"ו. לרב זביד - אע"פ שהוחזק שלא-לנגוח בהמה). *לבהמה ≠ לאדם ("וכיִיִּגַח" ו"וכיִיִּגַח"; ב:); *לגויים ≠ ליהודים; לאדם טרפה ≠ לבריא (מא.). *בקרן ימין ≠ בקרן שמאל (מה:).

²⁸ אך לדעת רב, רשב"ג (לגבי המשחרר עבדו אפותיקי) חולק על ת"ק ומחייב בזה (גיטין מא: תוס'. וכו"פ רמב"ם בהל' חובל ז, יא, ע"ש במ"מ).

²⁹ וכן לגבי המחליף פרה בחמור (או מִכַּר שִׁפְחָה), וילדה, וזכית מתי; רבה ב"ר הונא: אפי' ברי וברי; רבא: 'שמא ושמא', אך ב'ברי וברי' מודה סומכוס (ב"מ ק.). ומודה רבב"ה ב'ברי וברי', שכשיש שבעות-תורה אף לסומכוס יישבע ויפטר (וכגון שקטע ידה, שם, וע"ש). ולרבנן המע"ה, אפי' ניזק 'ברי' ומוזיק 'שמא' (להלן מו.).

מועד לשבתות אינו מועד לימי חול. ויעשה תם כשיחזור בו 3 שבתות (*ולר"מ ולהלכה - כשימשו בו אז; כד.).

נגח שוורים רק לסירוגין - מועד לסירוגין לשוורים. נגח 3 מינים לסירוגין - מועד לסירוגין לכל.

לז: לא נפשט - נגח שור, שור, שור, חמור וגמל; (ואם רק לשוורים הועד -) חמור, גמל, שור, שור ושור. וכיו"ב לגבי ימי שבת. נגח ב"ט"ו לחודש, ב"ט"ז לחודש הבא ולאחריו ב"י"ז - לרב נעשה מועד לדילוג, ולשמואל רק אחרי פעם נוספת, ב"י"ח; כמחלוקתם בווסות. רבא: 3 פעמים שמע שופר ונגח - מועד לשופרות.

שור-הקדש שנגח - פטור ("שור רעהו"). וכן הנוגח; *ר"ע (ז.), ר"ש ו' מנסיא: אפי' תם (בו המיעוט) חייב הכל, *מעדיית (ק"ו; ז.).

לח: שור של יהודי שנגח שור של גוי - פטור ("רעהו"). ולהפך - חייב נזק שלם ("רעהו" שלא קיימו 7 מצוות בני נח "ויחך גוים" התייר ממונם לישראל [רב מתנה: הגלה אותם; רב יוסף: התייך להם שלא יקבלו שכר כמצינים]; "הופיע {הפקיר} מהר פארן").

[אל-תצור את-מואב" (למרות ק"ו ממדין עוזריהם), שתצא מהם רות; קדמה לנעמה העמנית בזכות ש"הבכיחה" הקדימה לדבר מצווה. "אל-תתגר גם מלקמה", אך בעמון גם שעבוד אסור, שלא קראתו אמו בלשון פריצות.]

לח: שור שנגח שור של פותי - פטור (קנס, להרחיקם). שלהם (למ"ד גרי אמת) שנגח של יהודי - כדין ישראל; ר"מ: גם תם נזק שלם.³⁰

לט: הנוגח שור של חרש, שוטה וקטן - חייב כדין. שור-תם שנגח, ובעליו חש"ו או בחו"ל - פטור (סומכוס; רבי יעקב לפי אביי). רבנן

(ר' יעקב לפי רבא, ר' יהודה לפי אביי): ממינים אפוטרופוס וגובים כדין. הוחזק נגחן - לכו"ע ממינים אפוטרופוס להעיד בפניו, וכשיהיה מועד ויגח ישלם (ר' יוחנן: מנכסי היתומים; ר' יוסי בר"ח ושבחו רבא: משלו, וכשיגדלו ישלמו לו).

נעשה מועד, ובעליו נרפא או גדל או חזר מחו"ל - ר' מאיר, סומכוס, רבי יעקב לפי רבינא: חזר לתמותו (רשות משנה); ר' יוסי, ר' יהודה לפי רבינא: עודנו מועד.

מ: שור מועד שהרג אדם, משלם כופר³¹ - דמי הניזק (רב חסדא: כנזק; ר"פ: כפכה, וגז"ש מדמי-ולדות); ר' ישמעאל בריב"ב: דמי המזיק (כפכה, "פדין נפשו"). השור של יתומים - האפוטרופוס פטור (אינם בני כפכה. רב חסדא: ת"ק מחייב; ר"פ: לא).

כיוון שהכופר כפכה, לא נפשט, כיצד שור של שותפים משלם כופר (הרי אין חצי כפרה)? האם ממשכנים חייבי כופר?

שור שהושאל בחזקת תם ונמצא מועד - בעליו משלם; והשואל משלם חצי נזק, אם הבחין שהשור נגחן (ונגח ותפסו בית-הדין).

הועד בבית השואל, והחזירו לבעליו - חזר לתמותו. ר' יוחנן, רב פפא: כר"מ (*לט:), שרשות משנה (והרישא - ר' יוסי; ר"פ: אף ר"מ, שם בעליו עליו); רבה: אף לר' יוסי (אין בסמכות שואל לעשותו מועד הלאה).

מ: שור-אצטדיון (מלומד לנגוח) פטור ממיתה ("וכי-יגח" ולא שיגחיהו). רב, ותנ"ה: וכשר לקרבן; שמואל: פסול (נעשתה בו עברה).

ר"ש: שור רובע אינו משלם כופר (אביי: אף שהאשה הוצאה להורג בגללו; רבא: כשהקנה, ולדעתו יש כופר רק כשכוונתו להזיק).

מא: שור שהרג יהודי בנגיחה חייב סקילה³²; וגם תשלום כופר (*מ). אם מועד (רבה: רדף 3 אנשים ונאמד להרגם; רב אשי {חולק}):

פצע 3, ומתו אח"כ; ר"פ: הרג וברח; ר"א ב"ר איקא: עדי כל נגיחה הוזמו ועתה הוזמו מזימיהם; רבינא: העדים לא זיהו את השור אלא ברביעיית). *מועד (מב: הרג עבד כנעני או שפחה (בכל שווי; *מב: ערכין יד) - משלם 30 סלע³³.

נגמר דינו להסקל - אסור בהנאה ("ולא יאכל את-בשרו"³⁴ אפי' נשחט), וכן עורו ("ובעל השור נקי", ת"ק^[א]; וי"א: "את-בשרו"³⁵).

³⁰ ובסנהדרין (פה): שורו של כותי פשל יהודי (רש"י: אף כשניזק, היהודי משלם כדין ישראל. וכתוספתא כאן, וחולק על ת"ק דברייתא כאן; ערול"ג, ר' הערתנו החיצונית). למעשה אין נפק"מ בסוגיה זו, שלבסוף גזרו על הכותים להיות כגויים לגמרי (חולין ו; מאירי, חסדי דוד).

³¹ חייב הבעלים (או השומר, להלן מה). הוא, ולא חוב השור (מד:). וסתמא כמ"ד דמי ניזק (ערכין יד: ורש"י, אך ע"י רגמ"ה ומעשה חושב שם) ואינו קנס (כתובות מא. ורש"י, ראה הערתנו החיצונית שם). במחלוקת התנאים תלוי דין שור שקיבל בקרניו תינוק שנזרק מהגג (לעיל כז.). עדים שזממו על שור לחייבו כופר לוקים ואין משלמים (כפכה, רב חסדא: לרביב"ב; ר"פ: לכו"ע). ע"ע דיני כופר בסמוך (מ: מד: מח: נג: כו.). משולם ליורשי ההרוג (אם יש לו, ע"י גיטין מג.). אחרי מותו (ר"ל, להלן מב:), רבא דחה דברי רב אדא שרק כשנעשה טרפה ולעצמו (גיטין שם). רגל שהקנה חייבת כופר (לעיל כו.), ולרבא ר"ש חולק (מא.). הנכנס לחצר שלא ברשות בעה"ב, והרגו שור בעה"ב - השור ייסקל, ובעה"ב פטור מן הכופר (לעיל כג:). הכניס שורו לחצר אדם שלא ברשות ונגח את בעה"ב והרגו - ר"ט: השור ייסקל ובעליו משלם כופר (אפילו תם, כד"ה"ג; וק"ו מרגל. כו.). בין שור ובין שאר חיה ועוף (יש"ש ד, כו: כדילפינן בעלמא להלן נד:), וכדנתיא בקלב (לג.).

³² (ושל כהן-גדול לא נפשט האם 71 דיינים "השור" יסקל וגם-בעליו יומת (לא ממש, 'מות-יומת המכה רצח ה'א' ולא על שורו"), ושאר כל הליך-דינו כדיני ממונות ("לא תטה משפט אבינך"). סנהדרין טו. טז. לו: וע' להלן מה.). שור של אדם טרפה, שהרג - פטור מסקילה ("השור" יסקל [רק אם] וגם-בעליו יומת"). שור-טרפה שהרג - רבא: חייב; רב אשי: פטור (כבעלים-טרפה. סנהדרין עח.). שור שנגמר דינו והתערב באחרים - יסקלו (ראבר"ש); ר' יהודה: יקלאו למוות (שם פ). [לדין מעוברת ע"ש, ר' הערתנו בסמוך]. התערב (והרי אסור בהנאה כדבסמוך, *אסור לקרבן אפי' ע"פ עד 1 או בעליו, תמורה כח). בבהמות מוקדשות-לקרבן - אפי' בריבוא - ימותו כולן (חשוב ואינו בטל ברוב. ולר' אליעזר, משמת אחד השאר מותרים להקריב 2. זבחים ע-עד, ע"ש). נשחט אחרי גמר הדין - הבשר מקבל טומאת אכלין; ר' שמעון: לא (מנחות קא; ובכורות טז). התערב בבשר אחר - חתיכה הראויה להתכבד אינה בטלה אפי' באֵלף, וכל התערבות אסורה (ע"ז עד, וע"י רש"י שם ובפסחים ל.).

³³ עבד שיצא לחרות וצריך גט-שחרור (כגון שהופקר, או שחציו בן-חורין לאחר התקנה-לשחררו) - לא נפשט האם הוא כעבד לקנס (גיטין מב:). הרג השור איש שחציו עבד וחציו בן חורין - חייב ½ קנס (30-סלע) לאדון, ו-½ כופר ליורשיו (את"ל אין לו קידושין וייחוס בנים, אין למי לשלמו. גיטין מב: מג.).

³⁴ (כחוקיה. ר' אבהו: ר' ל"מ הבסיס לזה מה שנצרך הכתוב להתיר נבלה בהנאה, ולר' יהודה מיעוט בטרפה "לכלב תשלקון אתו". ריב"ל: "לא יאכל" אינו גם הנאה, אלא מ'והקשו' אש"ר יגע בקלטימא לא יאכל" (רב פפא; באם אינו עניין, שא"צ לגופו, שהוקש למעשר שני). פסחים כג: כד.). קידש בו אשה - אינה מקודשת (קידושין נ:).

- מא: "ובצעל השור נקי" - ר' אליעזר: תם פטור מ-1/2 כופר (אף כשאינו נסקל, שאין 2 עדים או שלא התכוון לו). ריה"ג*: *חייב (טו).
- מב: ר' יוסי הגלילי: שור פטור מדמי ולדות (ר"ע): "וכי יצא אנשים". עי' *מט).
- מג: ר' עקיבא: תם פטור מדמי עבד (למרות חומרותו שאין התשלום תלוי בשוויו).
- מד: ר' עקיבא: שור שהזיק אשה; ומתה - משלם לבעלה (יורשה; כרבי, *שיורש חוב (ב"ב כד:); של אשתו; ולא כרבנן ע"פ שמואל (שם); ולא ע"פ בני א"י לרבה כשגבנו מעות ולר"נ קרקע); ואם גרשה בינתיים - ליורשיה, חוץ מדמי ולדות (ל"בעל האשה" ואפי' בזנות). אך כופר - ליורשיה ולא לבעלה ("והמית איש אן אשה...") אינו אלא אחרי מיתה ולא הוחזקה בו.
- מה: ריש לקיש: שור שהמית עבד ללא כוונה פטור מ-30 שקלים ("יתן לאדניו והשור יסקל", *ואין נסקל; מד). רבה (*ורב; ואיתותב; מד): בבן-חורין פטור מכופר ("השור יסקל... אם-כפר"; *לא כרבי אליעזר; מא); ומשלם דמיו (כשאר נזק). ר' יוחנן: חייב, הן בקנס-עבד ("אם-עבד" ריבוי), והן בכופר ("אם-כפר"; *וייתכן שבזה מודה ר"ל, שכתוב ביחס לתשלום)³⁶.
- מז: נהרג אדם באש - אין כופר; ולא נפשט האם המזיק (שלא התכוון) משלם דמיו (כשור לפי רבה).
- מח: השור חייב גם על הריגת *אשה (טו). וכן ובת קטנים ("אובן יגח אויבת יגח", תם כמועד).
- מט: העידו שהרג אך אינם יודעים האם הוא תם או מועד, ובעליו אומר שמועד - משלם כופר (*כפרה; מא); אך לא קנס-על-עבד.
- ממ: שור שהתחכך בקיר להנאתו והפילו על אדם והרגו - פטור ממיתה. שמואל, ותנ"ה: וחייב כופר (*כר' יוחנן מג); כשהרגו באופן ישיר. וכגון שהועד לחיכוך-להנאתו ולהמשיך בנפול הקיר ולהרוג כך; רב: פטור (*כרבה; מג); ואיתותב. וכן במתכוון לבהמה/לגוי/לטפחה, והרג יהודי חי. *ר' שמעון: אפי' התכוון לזה והרג את זה (כמיתת בעליו) לשיטתו ("וארבע לו").
- מו: שור שהזיק שלא בכוונה ולא הרג - רבי יהודה: חייב בתשלומי נזק (למד מכופר); רבי שמעון: פטור (כבהריגתו).

שור שהרג נהרג גם אם הוא הפקר, של אשה, של יתומים או של הקדש (בנוגח אדם, "שור" x 7). ר' יהודה פוטר הפקר והקדש (אין להם בעלים), אפילו היו לו בעלים כשנגח ("והועד בבעליו... והמית... יסקל". *וכן בתשלום נזק; יג).

- נגמר דינו לסקילה - אין תועלת במקירה ובהקדש ובשחיטה (*מא); ועד אז יש (לחרישה ולמעילה, בהתאמה; ולר' יהודה לגמרי).
- מה: נגמר דינו, והחזירו השומר אל בעליו - אינו מוחזר (אין גומרים דינו אלא בפניו, כמיתת בעליו) 'השור יסקל וגם-בעליו יומת', ולפני כן אפשר היה להבריחו; רבי יעקב: מוחזר (גומרים דינו אף שלא-בפניו, שאינו ברטענה).
- המוסר שורו לשומר (בחנינם, בשכר, בשכירות או בשאלה) - השומר מחויב תחתיו ובשמירתו (נזקים וכופר), ואם הוצא השור לסקילה חייב לשלם דמיו לבעליו. ואם שמרו 'כראוי' (=כרגיל) - שומר-חנינם פטור כלפי בעליו (וכן שוכר למי שמשווה דיניהם); ולר' יהודה (שלמועד די בשמירה זו*) - כולם פטורים מנזקי המועד.
- מז: ר' אלעזר: מסר שורו לשומר-חנינם, והבחין השומר שהוא נגחן - קיבל על עצמו שמירתו מלהזיק, אך לא לשמור שלא יזיקוהו.

נעל הדלת בפני השור כראוי (*מפני רוח מצויה; נה:), ויצא ונגח - ר' מאיר: חייב (התורה חייבה תם כדי שישמרו 'כראוי', 'ולא ישמרו' במועד - לשמירה מעלה, וגו"ש לתם). ר' יהודה: תם חייב (אדם שומר שור, וחייבה התורה לשמירה מעולה) ומועד פטור ('ולא ישמרו' למעט). ראב"י: פטור (כר' יהודה, ותם גו"ש ממועד). ר' אלעזר: אין לו שמירה אלא שחיטה ('ולא-תשים דמים'). רב אדא (*ויסוגיין; יח. לט:); לר' יהודה מועד חייב 1/2 מפני צדי-התמות; ורב חולק.

הדרן עלך שור שנגח ארבעה וחמשה

שור שנגח את הפרה - פרק חמישי (מו-נה).

- מו: שור תם שנגח פרה ונמצא צפחה מת בצדקה, ואין ידוע האם נולד קודם (ולא מהנגיחה מת) - משלם 1/2 נזק על הפרה ו-1/4 על הוולד, שמומן-שבספק חולקים (סומכוס). רבנן: על התובע להביא ראיה לגבי הוולד (סברה: חוליה הולך לרופא).
- [מכר שור, ונמצא נגחן (ואין זהות-הקונה והמחיר מלמדים) - שמואל: יכול לומר שלשחיטה מכר; רב: מקח טעות (הרוב לחרישה)].

³⁵ וייקבר (תמורה לג). שערו אסור (גמרי-דינו אסרו; ערכין ז); אך פרשו מותר (אין צורך בנפוח, "בשרו" ולא פרשו; וכן באיסורי תנאה מלבד ע"ו; ע"ז לד:). פרה מעוברת שנגחה אדם למוות [או נרבעה], או שנגמר דינה - הוולד כמוה (אסור בהנאה [אך כשלא היה בנגיחה אינו נסקל, יד רמ"ה]), *ולקרבן אפי' ע"פ עד אחד או בעליו (תמורה כת:). ש"עקר ירך אמו'. התעברה-וילדה לפני גמרי-הדין - כשר; אחרי גמרי-הדין - מחלוקת תנאים לגבי 'זה וזה גורם' (*להלכה כשר; ע"ז מט:). כ"ז בסנהדרין (פ); כרובא בלשון א בתמורה (ל:). ע"ע שם ל: לא. ור' הערותינו החיצוניות שם). לגבי פרה מעוברת שהזיקה, ע"י להלן (מו-מז). היוזמו עדיי - מותר בהנאה, אפי' אחרי שנסקל (כרתות כג:); ונעשה הפקר (ר' יוחנן); רבא: אם העידו שהוא רבוע מסתבר שלא הפקירו (ידע שזה שקר. שם כד:).

³⁶ קפר בור ברה"ר, ונפל עליו שור והרגו - פטור בעליו מכופר (ואף יורשי הכרחה חייבים על מות השור. ב"ב קעה; וערכין ז). שההוא גרם לעצמו (סמ"ע חו"מ תי, נח).

- מו: [הנתבע טוען 'תפסת משלי, תחזיר!' - דנים תחילה בטענת התובע ("מייבעל דברים יגש אלהם"); אא"כ יוולו בינתיים נכסי הנתבע].
 פרה גנחה, ואין ידוע האם ילדה קודם (או שהוולד שותף בנזק) - משלם ½ נזק מן הפרה, ואם איננה - ¼ מן הוולד (לסומכוס). רבא.
 ודחה דברי אביי ש-¼ נזק מהפרה + ¼ מהוולד כששייך לאחזר (אם תבע את בעל הפרה - תלקו לשונות).
 מז: רבא: פרה שהזיקה ואיננה - גובה מולדה (גופה הוא); תרנגולת שהזיקה - אין גובה מן הביצה (אינה חלק ממנה).
 רבא: פרה שנגנחה, שמים העבר עם גופה (שווייה לפני הנזק ואחריו) ולא בנפרד; וכן בקוטע יד עבד חברו ובמזיק שדה (*נח:).
 כשאין הפרה והעבר שייכים לאותו אדם - שומת שמנה לבעל הפרה. נפחה - ר"פ: ג"כ; רב אחא ב"ר איקא: חולקים, וכן הלכה.

- הכניס חפציו או בהמתו לחצר של אחר, והזיקו - חייב; ניווקו - בעל החצר פטור. משא"כ כשקיבל רשות³⁷. רבי: בעל החצר פטור, אא"כ קיבל עליו בפירוש לשמור. ר"ז: בדעת רבנן חולקים תנאים (סתירה במשנה); רבא: לא, אך לדעתם המכניס חפצים ברשות אינו חייב בשמירת מה שבחצר. *מודה רבי בעושה גדיש אצל שומר הגרנות, שהסכמתו כוללת שמירה (נט:).
 *רב: הלכה כת"ק; שמואל: כרבי (מח:). *לא נפשט האם בעה"ב המקבל על עצמו לשמור חייב על נזק שבא מבחוץ.
 מז: רב: הכניס פירותיו לחצר ללא רשות ואכלתן בהמת בעה"ב וניזוקה - פטור מדיני אדם (היה לה שלא לאכול); *והנכנסת ברשות לאפות בבית - חייבת (בעה"ב מסתלק, שצריכה צניעות). נתן רשות להכניס בהמה לחצרו - חייב בזה (רבא).
 מח: הכניס שורו לחצר אדם ללא רשות. רבא: נתקל בו בעה"ב - חייב בעל השור. הטיל גללים והתלכלכו בהם אח"כ בגדי בעה"ב - פטור (כלים בבור). חפר בורות - חייב בנזק החצר, ובעל החצר (שהפקיר רשותו) חייב בנזקי הבור, שהיה עליו לסתמו.
 נפל השור לבור שבחצר וזיהם מימיו - חייב; רבא: אם מנבלתו הסריחו פטור (גרמא). היה אדם בבור ומת - חייב בעל השור כופר (כשדרכו ליפול בלי כוונה על אנשים בבור לאכול ירק; או: בתם, למחייבו ½ כופר, או כולו וברשות הניזק).
 רב פפא: הכניס ברשות ושורו הזיק, לרבי - ר' טרפון (*כה). מחייבו נזק שלם אם אמר 'שמרו', אחרת ½ כבחצר שותפים.
 הנכנס לחצר בעה"ב ובעה"ב נתקל בו - חייב הנכנס. הזיקו בעה"ב, שלא ידע בו (ר"פ) - פטור (ועי' *לב.).

- מט: שור שהכה אשה והפיל עברה - פטור מדמי ילדות (*מב.). ר"פ: אם נגח שפחה חייב ("עם-הקמור" כחמור).
 כיצד שמים דמי ולדות? כמה היתה האשה שווה לפני הנזק וכמה לאחריו, והכל לבעל (*ישית עליו בעל האשה) (מג:); כולל מה ששונה יותר בהקאותה בעלת בשר; ("הקה"). רשב"ג: שמים את הוולדות; ואת שבח נפח גופה מחמתם - מלידה שנייה ואילך (בראשונה היא מסוכנת) - חולקים הבעל והאשה; *ואם הבעל מת, הכל לאשה. *בן עזאי: מנכים דמי ריבוי האכילה הסמוך ללידה; ר' יוסי: אף שכר מיילדת (נט). ותשלומי הנזק (כחש גופה מהמכה) והצער - לאשה³⁸.
 רשב"ג, רבא: אין חייב המכה אלא כשהיכה במקום המספק חמימות לעבר, לא ביד וברגל ("הקה").
 היתה האשה נשואה לגר, ומת ללא יורשים - פטור. רב חסדא: וכן כשחבל בה לאחר מותו; רבה: ישלם לאשה (לרבה כתנא).
 מט: גר שמת עירי; המחזיק בשטר שלו לא קנה את הקרקע המשועבדת בו; ואת גוף הנייר - לא נפשט. המחזיק במשכון של ישראל (שקנה מהגר) - חייב להחזיר (פקע שעבודו). במשכון של הגר כשאינו בחצר המלווה - קנה זה כנגד חובו וזה את היתר. [

- החופר בור *ברשותו ולא הפקיר - פטור (מה מעשיך ברשותי?); אפילו תללו ברה"ר ונחפר באיסור³⁹, רשות הבור לפי פתחו.
 דין בור - ר' עקיבא: ברשות היחיד (שהפקיר את רשותו אך לא את הבור; "בעל הבור"); ר' ישמעאל: ברשות הרבים (או שהפקיר רשותו ובורו; "וכי יפתח... כייבך"). רבה: ברה"ר חייב, וברה"י תלקו; רב יוסף: ברה"י חייב, וברה"ר תלקו.
 ג: החופר לצורך יסודות לקירות ביתו (על פני כל הבית סמוך לרה"ר) - פטור. ריב"ז: חייב, אא"כ עשה מחיצה בגובה 10 טפחים או הרחיק ממקום הילוך אדם ובהמה 4 טפחים. חפר בור מים ומסרו לציבור - פטור, וכן נהג נחוניא חופר שיחין. [בתו נפלה לבור ועלתה. אך בנו מת בצמא, "וסביביו גשעה מאד". האומר שהקב"ה ותן יפקרו חיי (כל-דרכיו משפט)].
 ג: לא יפנה אדם אבנים מרשותו לרה"ר (ומעשה באחד שלגלג, ונצרך למכור שדהו, וכשהלך ברה"ר נתקל באבניו).

- בכלל 'בור' כל מיני חריצים, מערות, פירים, בקרוי ובלעדיו; בגובה 10 טפחים. נמוך מזה - פטור על מות בהמה וחייב על פציעתה.
 יסוד חיוב הבור - רב: ההבל שבו (אך התבטה מקרקע העולם, *אא"כ היא שלו {בור ברשותו, רב חסדא: גג}). "ונפל" על פניו).
 שמואל, ר"נ: וכן התבטה ("ונפל" בכל אופן); ולכן חייב העושה תל גבוה ברה"ר ועלה שור ונפל.

³⁷ 'בית לפניך' - רבא: אינו שומר כלל (ב"מ מט:). אף לרבנן. לשון זו סילוק משמירה (תוס' שם. בתירוז ב). עי' שטמ"ק כאן בשם ר"ה, שבסוגיין ביקש מראש רק רשות להניח ברשותו, ושם ביקש לשמור. [שמור לי!, ואמר 'הנח לפני' - שומר חנם. רב הונא: 'הנח לפניך' - אינו שומר כלל. 'הנח' - לא נפשט (שם פא:)].

³⁸ ת"ק. ר' יהודה ב"ב: אם החבלה במקום נסתר - לה ¼ ולו ¼, ואם בגלוי להפך (גם הוא בוש, ואשתו גופו); ובשלה יקנו קרקע והבעל יאכל פירותיה (כתובות סה:).

³⁹ אין לעשות חלל (בור, מערה וכדומה) תחת רה"ר; רבי אליעזר מתיר אם רצפת רה"ר יציבה לשאת עגלה טעונה אבנים (ב"ב כז: סו). ועי' ש"ך וכן נ: ל. בכי"ב.

רב נחמן: 10 הטפחים נמדדים מְכָרְס השור לקרקע הבור, בנפלו מתוך הילוך.

נא: בור של שותפים (אם ברה"ר - שעקרו שניהם יחד רגב והשלימו ל-10 טפחים), שעברו זה אחרי זה ולא כיסוהו, והזיק - השני חייב; והראשון פטור, אם הניח את השני משתמש; ראב"י (אין ברירה): מְשָׁמְסָר לו את הכיסוי (וכן חֶלְקוֹ אמוראים).

שליח חפר בור - השליח חייב. *המוצא בור, וסְתָמוֹ וְשָׁב וְחָפְרוֹ - הוא חייב (בטל מעשה הראשון); משא"כ כשכיסוהו וגילהו (כט:).

חפר 9 טפחים, ואחר השלים ל-10 (או הוסיף אבן טפח כשפה לבור) - האחרון חייב בכל ("כִּי־יִכְרֶה אִישׁ" 1, "וְהִמַּת יִהְיֶה־לּוֹ"). רבי: בנזקים שניהם חייבים יחד (*י.). השלים השני ל-10, ואח"כ סָתַם טפח - לא נפשט (לרבנן) האם הסתלק, או שהראשון הסתלק. חפר 10 טפחים, ואחר העמיק ל-20 ואחר ל-30 - כולם חייבים יחד (לרבי; וללשון א מודים רבנן).

בור שעמקו בדיוק כרחבו - י"א שאין בו די הבל, וי"א שיש. חפר 10, ואחר סִיד (ומיעט רחבו וריבה הבלו) - האחרון חייב (לרבנן; וללשון ב מודה רבי כשלא היה בו הבל לא למיתה ולא לנזק, ולשמואל גם מרופד בספוגים).

בור 10 והרחיבו אחר - רב אשי א: חיוב השני תלוי האם מת השור בהבל (פטור) או בחבטה; ב: האם נָפַל בְּצַד שהרחיב.

רב"ח: בור 8, ומתוכם 2 טפחים מים (מרבם הבל) - נחשב כעמוק עשרה. 1-9 - לא נפשט; וכן 3-7.

[המוכר בור, בית או עֶדֶר, ומְסָר הכיסוי, המפתח או המְשְׁכֹכִית (פעמון; העז המובילה) - יחזיק, ובעֶדֶר יִמְשֹׁךְ, ויא"צ שיאמר לו.]

נב. כיסה השותף הראשון ובא השני ומצאו פתוח ולא כיסהו - השני חייב, והראשון פטור (רב: עד שיראהו פתוח; שמואל: שידיעוהו; ר' יוחנן: שידיעוהו וישכור פועלים ויכין העצים).

כיסהו כראוי, ונפל לתוכו שור - שהכיסוי התליע - פטור.

במקום שבאים גמלים לפרקים, כיסהו כיסוי עמיד לשוורים ולא לגמלים, ובאו גמלים והחלישוהו, ונפל בו שור - ללשון א לא נפשט, וללשון ב חייב (פֶּשַׁע). התליע הכיסוי, ונפל שור - פטור (אפילו מְצוּיִים גמלים).

נג. כֹּרֶה בְּבוֹר ומקולו (גרמא) נפל שור⁴⁰ על פניו - בעל הבור חייב (כר' נתן; לרבנן פטור). לאחרי - פטור (לרב ולתנא דרב חנניה - כי בחבטה מת; לשמואל כשנתקל בבור ונפל בצדו, שלא הבור הרגו. רב חסדא: בבור ברשותו רב מודה, שהקרקע שלו).

שור דחף חמור לבור - בעל השור חייב ובעל הבור פטור. רבי נתן: בעל הבור משלם ½, כשהדוחף מועד; וכשהוא תם - ¼ (א: כל אחד עשה כל הנזק, והועילה לבעליהשור השותפות. ב: כל אחד עשה ½, ומה שאין לשור לשלם ישלם הבור).

וכן חֶלְקוֹ במניח אבן ליד בור ונתקל בה שור ונפל לבור. *רבא: שור ואדם דָּחְפוּ יחד אדם לבור - בנזקיו חייבים שלשתם יחד (כר' נתן); ב-4 דברים ובדמי ולדות רק האדם־הדוחף; בכופר ובדמי עבד - רק השור.

נג. נפל בבור שור פסולי־המוקדשין (שנפדה) - פטור ("וְהִמַּת יִהְיֶה־לּוֹ" יצא זה שאסור לכלבים). משא"כ *כשנגח (י.).

בור *חייב על כל חיה ועוף ("כֶּסֶף יִשְׁעֵי לְבָעָלָיו" - כל שיש לו בעלים). אך פטור על כלים ("תְּמֹר" ועל מות אדם ("שׂוֹר", *אמנם בנזקיו חייב; כח: אפילו קטן ועבד; ורבי יהודה מחייב על כלים "אָן" ו"תְּמֹר" קשיא)).

נד. השור רואה היכן הולך, ולכן חייב על נפילתו בבור רק בלילה, או בשור חָרֵשׁ, שוטה, קטן או עיוור.

נד: כפי שבבור "שׂוֹר" ו"תְּמֹר" אינם דווקא (דיבר הכתוב במציאות המצויה), כן לגבי - הפרשת הר סיני ("אִם־, בְּהִמָּה"), תשלומי כפל בגנב ("כֹּל־דְּבַר־פֶּשַׁע"; *סכ:), הַשְּׁבֵת אֲבֵדָה ("לְכָל־אֲבֵדָתָ אֲחִינִן"), שביטת בהמתו בשבת (ריבוי "וְכָל־בְּהֵמָתְךָ" בדברות האחרונות), פריקה "גז"ש "תְּמֹר" משבת), איסור חסימה "גז"ש "שׂוֹר" משבת), וכלאים (הרבעה - "גז"ש "בְּהֵמָתְךָ" משבת; חרישה - "גז"ש "שׂוֹר" משבת; ואדם מותר בחרישה).

נה. [רק בדברות האחרונות נכתב "וּלְמַעַן יִיטַב לָךְ", ולא בראשונות שסופן להישרר ו"ו תפסוק טובה מישראל. ריב"ל: ט' בחלום הוא סימן יפה (לראשונה כתובה ב"כִּי־טוֹב"). ריב"ל: 'הספד' בחלום = חסו עליו מן השמיים ופדוהו.]

ר"ל: תרגול, טווס וחוגלה - כלאים זה בזה (אע"פ שגדלים יחד). שמואל: אָן וְאָן־כָּר - כלאים (בִּיצֵי אוֹוֹז־כָּר נְכוּרִים; נקבתו טוענת רק ביצה אחת בשחלה). ר"ל: לוקים על הרבעת 2 מיני חיות ים ("לְמִינֵהֶם"). המנהיג בעז ובדג יחד - לא נפשט.

הדרן עלך שור שנגח את הפרה

⁴⁰ נפל לבור על הכֹּרֶה והרגו - פטור; ואם מת השור ירשי הכֹּרֶה חייבים; לרב ושמואל, שהלוואה־בע"פ אין נגבית מיורש - כשהספיק ב"ד לדונו טרם מת (ב"ב קעה:).

הכונס - פרק שישי (נה: סב:)

- נה: נעל את הדיר כראוי, דלת העומדת ברוח מצויה, ויצאה בהמתו ואכלה ודרסה - פטור. כר' יהודה (*מה:), שדי בשמירה פחותה (ר' מני ב"פ); ואף לר"מ, התורה הקלה בשמירת שן ורגל ("ובער" "ושלח" בפשיעה), וכן אש ("המבער") ובור ("כסנו" ודי).
- נו: ר' יהושע: הפורץ גדר רעועה לפני בהמת חברו; הכופף בפני אש (שתבוא ברוח בלתי-מצויה; רב אשי: המכסה) תבואת חברו המחוברת; השוכר עדי שקר⁴¹ להעיד לחברו⁴²; עד 1 הנמנע מלהעיד - פטורים מדיני אדם (גרמא) וחייבים בדיני שמיים. וכן - המניח ססהמוות לפני בהמת חברו (*מז:); השולח אש ביד שוטה (*ט:); העושה מלאכה באפר פרה או במים (*גיטין נג.); המבעית את חברו (*צא.); נשבר כדו ולא סילקו והזיק, לר' יהודה (*כט.).
- נעל כראוי, ובלי לה נפל הקיר ויצאה והזיקה - פטור. ובקיר רעוע חייב, ואם חתרה תחתיו - מחלוקת *להלכה חייב (תחילתו פשיעה; ב"מ מב.). הניחה בשמש - אע"פ שנעל היטב חייב; רבה: אפילו חתרה תחת הקיר. מסרה לשוטה - חייב (*ט:).
- נו: פרוצו שודדים ויצאה והזיקה - פטור. הוציאה (עמדו בפניה וצאה; רב יוסף: הוציאה במכת מקל) - הם חייבים. רב: המעמיד בהמת חברו ליד תבואת חברו (עמד לפניו והלכה; רב יוסף: בהכאה במקל) - חייב. מסרה השומר לרועה - לרבא שהוא תלמידו, *ולעולא (יא:); אף לאחר - נכנס הרועה במקומו.
- שומר אבדה - רבה: שומר חנם (אך בחיות גובה-ואבדה כפשיעה); רב יוסף: שומר שכר (פוטרתו מצדקה לעני; משעבד מן התורה). [שודד חמוש - לשומר נחשב אונס (*ב"מ צג:). דינו - רבה: גזלן (*קיד:); רב יוסף: משלם כפל כגנב (כי מתחבא מאנשים)].
- נו: נפלה הבהמה באונס (רב כהנא: החליקה במי רגליה; רבא: או שדחפתה חברתה) לגינה ונהנתה - כפי שנהנתה משלמת, על מה שאכלה (*כ:), ואף על הנאת רכונן החקטה (רב).
- נח: ר"כ: הזיקה בערוגה אחרת - משלמת מה שהזיקה; ר' יוחנן: מה שנהנתה, ואפי' כל היום, עד שיצאה בידיעת בעליה. הלכה הבהמה לגינה והזיקה - משלמת כפי שהזיקה. ילדה בגינה והזיקה במי הלידה - לפוטור 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס' תיקו.
- נח: שומת הנזק, בערוגה (שומה "בשדה אחר") - ר' יוסי בר"ה: ממחיר 60 סאה מחושב מחיר שדה-סאה, וממנו מנכים את הפרש שבי שדה-סאה לפני הנזק לבינה-אחריו. ר' ינאי: כך, אך מחיר סאה מחושב ממחיר 30 סאה. חזקיה (וכן סוגיין): השיעור שאכלה מחושב ב-60 כמותו (כמה שוו לפני הנזק וכמה אחריו).
- ר"ג, אביי: וכן שמים כשגופו הזיק⁴³; ולא כראש הגולה ששם בשוויו. *להלכה, בדקל רגיל שמים אגב הקרקע וב-60 (וכן ר"פ ורהבדר"י); ובדקל חשוב מאוד (פרסי) - בפני עצמו. *לקוטע יד עבד שמים בכל גופו (מז:).
- בהמה קטמה שתיל בן שנתו (ברשות הניזק) - קנסו דיני-הגזרות שבירושלים לשלם 2 מעות כסף; בשנתו השנייה - 4.
- נט: ריה"ג, ר' ישמעאל (אביי): אכלה שחת - משלם לפי מחיר הערוגות הנותרות להלן בקציר; רבנן: אגב הקרקע, בכמה היתה נמכרת לפני הנזק ובכמה עתה. ענבים ותאנים - ר' יהושע ור"ש ב"י: טרם תחילת הפרי - שמים אגב הקרקע וכעכשיו; סמדר (ענבים דקים בתחילתם) ובוטר - בפני עצמם, כאילו עומדים עתה להיבצר, ולר"ש ב"י בניכוי הכחשת הפירות את כוח העץ, שנמנעה (אביי: כר' יוסי וכבן-עזאי לגבי דמי ולדות). רבנן, שמואל ואליעזר-זעירא: תמיד אגב הקרקע וכעכשיו.
- נט: רבי שמעון: אם אכלה פירות גמורים משלמת שוים כפי שהיו (כבר אינם צריכים לשדה). רב: כן הלכה.
- שלח אש ביד אחר - האחר חייב, אא"כ אין בו דעת (ע' *ט:). אחד הביא אש ואחד עצים, או להפך - השני חייב. המלכה - חייב. לבתה רוח (חזקה) - פטורים. לבה ועמו הרוח - אם בלביו אין כדי ללכות פטור (בשבת חייב הזורה בסיוע רוח - אך כאן כשהרוח בצד אחר {אביי}; נעשתה חזקה מהרגיל {רבא}; נפח בהבל-פיו {ר"י}; רב אשי: בשבת זו מלאכת מחשבת).

:ס.

"כיי-תצא אש ומצאה קצים ונאכל גדיש, או (אפי' חיות ועצים) הקמה (מלבד הטמון; *סא:); או השדה (אפי' עפר ואבנים), שלם ישלם המבער (כחציו; *כב:). באגדה - ר"י נפחא: אמר הקב"ה: הצתי אש בציון, אני עתיד לבנותה באש. רשב"נ: פורענות באה כש'קוצים' מצויים, ומתחילה מהצדיקים ('נאכל גדיש' כבר). [לא תצאון אש מפתח-ביתו עד-בקר"א - כשניתנה רשות למשחית אינו מניח לצדיקים, ואף מתחיל מהם ("צדיק ורשע"; אביי: ולטובתם, "מפני הרעה נאסף הצדיק"). ה' הנס בעוד אור וצא באור. דבר בעיר - "בא בתדרין וסגר" (אף ביום, ואף כש'ומתדרים אימה"; ורבא סגר חלונות, "עלה מות פחלוגיני"), שלא כבעת רעב (ילך משם, כאברהם, ואפי' למקום סכנה, כ-4 המצורעים); ואין להיכנס לבד לבית-הכנסת אא"כ לומדים בו ילדים ומתפללים בו 10, ואין ללכת באמצע הדרך (מלאך-המוות שם). שלום בעיר - אין ללכת בצדי הדרך. כלבים בוכים - מלאך-המוות בא לעיר; משחקים (ואין בהם נקבה) - אליהו בא.]

⁴¹ [פעם, נגד מזמת הבייתוסים בקידוש החודש, זכו לעד-הצדיק את השכר (מכאן שבעלמא עדי-השקר זכו בו) וחיבו שוכרו מכות (ר"ה כב:). ר' הערתנו החיצונית שם].

⁴² כן דין הממנה שליח לדבר עברה (קידושין מג.). עוד חייב בידי שמיים (עוד גרמא עי' להלן צח:; ור' הערתנו החיצונית) - ממון שפטור ממנו כשמתחייב מיתה או מלקות (ב"מ צא. ורש"י); 'מנה לי בידך' ואומר 'איני יודע', למי שפוטור (להלן קיח:); גול או קיבל פיקדון מאחד מ-2 ואינו זוכר ממי (ב"מ לו., רש"י להלן קד:).

⁴³ שמואל: גזל 50 תמרים מדובקים יחד, שנמכרים יחד ב-49 פרוטות ובנפרד 50X1 - משלם 49, לאור דין משנתנו במזיק [אך להקדש משלם 50 + חמש] (ב"מ צט:).

"ויתאנה דוד ויאמר מי ישקני מים... ויבקעו שלשת הגברים...". - רב הונא: שאל האם מותר לשרוף גדישי ישראל שמתחבאים בהם פלשתים, ונענה שאסור להציל עצמו בממון חברו (*קיו:). אך למלך מותר. רבנן: שאל האם מותר לקחת לבהמתו מגדישי ישראל ולשלם אח"כ מגדישי-עדשים פלשתים, ונענה שנקרא רשע ולמלך מותר. ר"נ: שאל דין טמון באש ואחד מאלו. "ולא אבה לשותתם" לסמוך על ההתר-למלך, ולר"נ לומר השמועה בשמם, שפכנו נפשם; "ויתיצב בתוך-החלקה ויצילה".

סא. עברה האש גדר בגובה 4 אמות ומעלה - פטור; אפילו בשדה קוצים (רבא), אם גבהה 4 מעל הקוצים (ר"פ). רב, ותנ"ה: באש המתמרת למעלה, אך בנכפפת ברוח ויש עצים - חייב בכל גובה; שמואל: בנכפפת מדובר, ובמתמרת פטור בכל גדר.

עברה נהר (אפי' ללא מים; רב), תעלת השקיה (עם מים; שמואל) או שלולית, שרחבם 8 אמות - פטור. [שלולית המפסיקה לפאה - ר' יוחנן; אמת-המים להשקיה; שמואל: וכן שלולית-גשמים.] וכן דרך-רבים, 16 אמה, לר' אליעזר*.

סא. המדליק בשלז חייב על ההתפשטות - ר"א: 16 אמה; ר"ע: 50; ר"א ג' עזריה: ½ בית כור (137 אמה); ר"ש: לפי גובה האש; שמואל: כן הלכה. תנור בבית חייב 4 אמות מעליו; ובעלייה תחתיו טיט 3 טפחים⁴⁴. ואם הזיק משלם; ר"ש פטור.

הדליק גדיש, ולידו גדי ועבד, ונשרפו - פטור על העבד (אמור לברוח). היה העבד קשור - פטור מהכל (כמחויבי מיתה) *ואף ללא התראה, כתנא דחזקיה; לה.}; *ולר"ל (אש משום ממון) - כשהצית בגוף העבד, אפי' אינו של בעל הגדי⁴⁵ (כב.).

הדליק גדיש, והיו טמונים בו כלים - רבי יהודה: משלם הכל. חכמים: רק על הגדיש (*ס.). וכאילו מקום-הכלים מלא תבואה; כשהדליק בשלז והתפשטה; אך המדליק אצל חברו חייב על מה שנהוג להטמין בגדיש (כלי חרישה, כלי בקר), וכן בבית (רבא). ודחה דברי רב כהנא שמודים לגמרי במדליק בשל חברו. (*לר' יוחנן פטור על הטמון רק כש'כלו חציו; כג.).

סב. מודה ר' יהודה כששאל מקום להגדיש והטמין, ובעל החצר הבעיר. קיבל רשות להגדיש חטים והגדיש שעורים, או להפך; חטים וחפה אותן בשעורים, או להפך - משלם רק דמי שעורים (מה שהרשה או מה שראה).

תקנת חכמים - כמו בנגזל (*שבועות מד:). - שהניזק נשבע מה הטמין וגובה תשלום עליו (לר' יהודה) ולרבנן בדבר שדרפו להטמין שם והצית אצל חברו.)) השליך לנהר כספת של חברו - משלם (אחרי שבועה) את הכסף שהיה בה; טוען שהיתה מרגלית - תיקו. טוען שהיתה לו כוס כסף בבית שנשרף - אם הוא אמיד או אדם נאמן (שמפקידים אצלו) נשבע וגובה.

[לא נפשט, למחייב בגרמי (*צח.). מוסר ממון חברו לגוי (*קטז:), האם הניזק נשבע וגובה כתקנת נגזל. הפקיד דינר זהב ואמר 'כסף הוא', והזיקו השומר - משלם דינר זהב; פשע בשמירתו - משלם כסף. חמסן = חטף חפץ ושילם, ללא הסכמה.]

סב: גץ שיצא ממכת פטיש והזיק - חייב.

גמל טוען פשתן עבר ברה"ר, ונכנס פשתן לחנות ונדלק מנר החנווני והבעיר הכל (*שעמד הגמל להטיל מימיו וסובב את הפשתן והדליק הכל בגופו; כב.) - בעל הגמל חייב. הניח החנווני הנר מבחוץ - הוא חייב; ר' יהודה: בנר חנוכה פטור [רבינא: מכאן שמצווה להניחו בתוך 10 טפחים. ואין הכרח. ר' תנחום: מעל 20 אמה פסול.]

הדרן עלך הכונס

מרובה - פרק שביעי (סב-פג.)

גנב משלם כפל, כלומר פעמיים את הגנבה (*אע"פ שלא נשבע עליה, ייתור "שנים ישלם"; סד:).

סג: וכן ה'טוען טענת גנב' - שומר שפטר עצמו בטענה שנגנב ממנו, ונשבע ("ונקרב בעל-הבית אל-האלהים אם-לא שלח ידך" וגו"ש משומר-שכר), ועדים מעידים שהוא הגנב⁴⁶ - משלם כפל ("אם-לא ימצא" כדבריו אלא שהוא "הגנב"). בשומר-חינם. ר' יוחנן: וכן בשומר אבדה ("פל-אבדה אשר יאמר"); *רב יוסף: בו ובשומר-שכר בטענת שודד-חמוש (יש כפל; נז.).

סב-סד: המקורות - "אם-ימצא הגנב ישלם שנים, אם-לא ימצא הגנב... ישלם שנים" - תנא ב: לגנב, ולטוען טענת גנב; תנא א: שניהם לטוען טענת גנב, וגנב רגיל מ"אם-המצא תמצא בידו הגנבה... שנים ישלם".

⁴⁴ ולכירה טפח (כאן), ושל אופה צריכה 3 טפחים, ותנורו צריך 4 (ב"ב כ:).

⁴⁵ כרב אשי-אביי, שזר שאכל תרומה שלו בקרעו בגדי-חברו פטור מתשלום (כתובות ט"ז: ע"ש בתוס'), וכרבה (להלן קיו:). אך לרב יוסף ולרבא (סנהדרין ט: י.) חייב.

⁴⁶ דיני טוען טענת גנב - כאן (ולעיל נז.) ולהלן (קו-קח. ובמיוחד קו:), ע"ש. רק שבועה בב"ד וכדין (להוציא קפץ-ונשבע) מחייבת כפל (קו. קו: והגהת ב"ח ב ברש"י); [אך לעניין חומש ואשם-גולות (לא הכחישוהו עדים אלא הודת) א"צ דווקא שבועת-דיינים וב"ד, אלא שפטר ממון בשבועתו (קו., רש"י קח., הערתנו החיצונית קו:).

- וחייבים כפל על כל דבר שגנבו, מלבד קרקע, עבדים, שטרות ודבר שאין לבעליו סימן בו. מ"על-כל-דבר-פֿשע (ריבוי), על-שור על-תמור על-שמה על-שמה (4 מיעוטים לנ"ל), על-כל-אבדה (ריבוי). ולתנא א, גנברגיל מתנא דחזקיה - "אם-המצא (ריבוי) תמצא (ריבוי)... משור עד-תמור עד-שמה (מיעט קרקע, עבדים ושטרות)".
- הטוען 'אבד' בפיקדון (ונשבע ובאו עדים שהוא גנבו) פטור מכפל ("אם-ימצא הגנב", לתנא ב מ"ה").
- ר' יוחנן: טען טענת גנב בפיקדון ובאו עדים שגנב וטבח-אוימכר - משלם ארבעה וחמשה (ב: הקש טוען לגנב; א: ה").
- סו. "בִּידו" לאו דווקא, אלא "אם-המצא תמצא" מ"מ.
- גנב פרה קזה ופֿטמה, או שמנה והרעיבה - משלם כפל (ואם טבח או מכר - 4-5) ע"פ שווייה בעת הגנבה.
- רב: הוזלה (מעצמה) אחרי הגנבה - משלם הקרן כבשעת הגנבה ("הגנבה...חיים"), וכפל ו-4-5 - כשעת הדין. התייקרה - אף הקרן כשעת הדין, *ואם משלם טלאים משלם כבשעת הגנבה (סו.). ואם מתה מאליה - משלם כשעת הגנבה.
- טען 'נגנב' ונשבע, ובאו עדים (חייב כפל) והודה - ר' יעקב: חייב אָשם, וחמש אם אינו שווה לְכַפֵּל (שהוזלה פי 4, או נשבע-והודה 4x); רבנן: פטור מחמש ("בראשו ותמשתיו" עם קרן בלבד) וחייב אשם ("אֶת" מפסיק); ר"ש: פטור גם מאשם ("אֶת").
- סו: ר' אילעא (*והכי סוגיין; צו:): גנב טלה ונעשה אֵיל, עגל ונעשה שור - שינוי הוא, וקנה לעניין שאם טבח ומכר אח"כ פטור מ-4-5 (והברייתא החולקת - (משובשט); רב ששת: דעת בית שמאי לגבי אֶתְנָן, "גם"). ר' חנינא: לא קנהו כלל.
- סו.: רבה ורב יוסף: שינוי (שעשה בו הוא) קונה, וא"צ להחזיר החפץ אלא דמיו ("אֶשְׁרֵי גִזְלֵי"; ותנן הכי; *צג:). *לשון ב דרב חסדא: אין קונה ("והשיב אֶת-הגְּזֵלָה" מ"מ). ע"י להלן (*צג:צד; ושם מחלוקת אמוראים בשינוי שעלול לחזור).
- יאוש - רבה (*ורב; סו:): קונה (כשרצה לקנות; והתחייב דמיו), ספק האם מהתורה (כמוצא אבדה; אך כאן לקחה באיסור). רב יוסף, *עולא (*ר"נ ור' יוחנן; סו:): אינו קונה (*"והבאתם גזול ואת-הפֿסח"⁴⁸; "קרבנו" (ולרבה - בגזול קרבן)).
- רב יוסף: שינוי-השם (עור, וחשב לשימוש לשולחן; הקדיש, עֶשֶׂר) - כשינוי. ר' זירא: לא כשעשוי לחזור לשמו הקודם.
- *טלה ← אֵיל, עגל ← שור - אינו שינוי-שם (קרויים כך משנולדו, "שור...כִּי יִגְדֵל", "וְאֵילֵי צֶאֱנָן לֹא אֶכְלְתִי"; רבא. סו:).
- סו: גנב ושחט-אוימכר - חייב בתשלומי 4-5 רק על שור או שה ("שֶׁה" ו"השור" יתרים). ולא ישלם צנומים ממנו (תַּחַת... תַּחַת).
- הגונב מן הגנב פטור מכפל ומ-4-5 (*"וּגְנַב מִבֵּית הָאִישׁ"; סו:). לְסוֹבֵר שִׂאוֹשׁ קוֹנֵה - חייב אחריו כפל לגנב-הראשון (רב).
- סו.: ריש לקיש, רב (*ורבה; סו:): יאוש קונה, והגנב חייב על טביחה ומכירה רק לפני יאוש (אחריו - שלו טבח ומכר. והמשנה שהטובח פטור רק במקדיש - הבעלים הקדיש לפני יאוש ולאחר שאמרו הדיינים לגנב 'אתה חייב לשלם'). ר' יוחנן⁴⁹, רב נחמן: גם לאחר היאוש (שאינו קונה). רב ששת, ר' אלעזר: על מכירה - רק אחריו (שהועילו מעשיו).
- שְׁנוּי־רְשׁוּת (מְכָר; *ירושא - מחלוקת; קיא:): קונה עם יאוש (*לשון א: תנא חולק; קיד:). *ר"ן: אם קדם לִיאֹשׁ - מחלוקת (קטו).
- רבא: גנב ונשפֿט ואמרו לו 'אתה חייב לשלם לו (כפל)', וטבח-אוימכר - חייב ב-4-5. *צא ושלם לו! - פטור מ-4-5 (נעשה גזלן).
- סו. ר' יוחנן: גזל ולא התייאש בעליו - אין יכול להקדיש, ואף בעליו אין יכול (אינו ברשותו); *וְאִישׁ כִּי-יִקְדֹשׁ אֶת-בֵּיתוֹ קִדְשׁ כְּבִיתוֹ; וכמשנתנו, שאין הגנב-השני חייב כפל לבעלים). אך *לדעת ריש לקיש ו'הצנועים' יכול להקדיש (סו:).
- מציניים סביב כרס-רבעי וערלה. רשב"ג: בשמיטה, שלכל רשות להיכנס; אך בשאר השנים א"צ ('הלעיטוהו לְרֶשַׁע וְיָמַת'). והצנועים הניחו מעות בערב ואמרו 'מה שלקטו היום מהכרם-הרבעי מחולל על המעות'. ר' יוחנן: כדעת ר' דוסא לגבי עניים (שאולי לקחו יותר מהמגיע להם), שא"צ שיהיו ברשותו; אך לר' יהודה - מפקיר בבוקר מה שילקטו העניים.
- ע. [נהרדעי: על מיטלטלין אין כותבים הַרְשָׁאָה לדון (אינם ביד הבעלים); וי"א: כשהנתבע כפֿר בב"ד (נראה שְׁקָר)⁵⁰. נהרדעי: חובה לכתוב בה 'לְךָ דִּין וְזָכָה הוּצָא לְעֶצְמְךָ'; אביי: או 'וקח לעצמך אחוזים'. אמימר: לכן אין להוציא ממרשה שניצח ותפס לעצמו; רב אשי: מוציאים (עשהו רק שליח, שהרי כתב 'כל הוצאות המשפט עלי'), וכן הִלְכָה; וי"א: שותף, ותופס ½.]
- העידו 2 עדים שגנב, והם או 2 אחרים העידו שטבח-אוימכר - חייב 4-5 (אף לר"ע הדורש "דְּבָרְךָ" ולא-חצי-דבר, עדי הגנבה א"צ לעדי הטביחה. ["דְּבָרְךָ" ולא-½ לרבנן - למעט 2 אומרים שערה 1 בגבה ו-2 אומרים 1 בכסה]).

⁴⁷ כן לרבא; ולאביי קונה מדין כל דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני (תמורה ו; ע' חידושי הרי"מ. ושם: במסקנה, לשון א ע"פ פירוש ב ברש"י: לרבא אין קונה).

⁴⁸ (החולק יסביר שהקרן פסול מפני מצוה הבאה בעבירה; כסוגיה בסוכה ל. ורש"י ד"ה אף גזול. ע' חזו"א ב"ק יז, טו). העיד רבי יוחנן בן גודגדא, שתיקנו שחטאת גזולה שלא נודעה לרבים מכפרת "מפני תיקון המזבח" - עולא: מן התורה אין מכפרת, ותיקנו שחטאת שלא יעצבו הכהנים (שאכלו חולין שנשחטו בעזרה) והמזבח ייבטל; רב יהודה: מה"ת מכפרת בכל אופן, שיאוש קונה (וה"ה לעולה), ותיקנו שכשנודעה לא (גיטין נה., וראה הערותינו החיצוניות).

⁴⁹ וכן אמר להלן (קטו). בשם ר' ינאי רב. אך בסוכה (ל. ורש"י) דעתו שיאוש קונה, בשם רשב"י (ויאנה דעת עצמו; המאור שם יד: ור' הערתנו החיצונית שם). רב הונא (סוכה ל:): הקונה הדם מגוי לחג - לא יקצצנו אלא הגוי (מן הסתם גזל הקרקע מיהודי, וכיוון שאינה נגזלת) וע"ל *קיו: הקציצה היא גזלה, ויאוש-בעליה ביד הגוי אינו קונה לבדו (ואף למ"ד קונה, מצוה-הבאה-בעברה כי הוא גזול, רש"י), ויהיה שינוי-רשות גזול ביד יהודי. אגידתו אינה-נחוצה, וגם שינוי הַפְּתִיךְ; ואין שינוי-שם).

⁵⁰ והכי סוגיין, שפשאין כפירה כותבים (בכורות מט. בתערוכת 2 בכורות שנפדו מיד ואחד מת, ושבועות לג: בשבועות-העדות על חוב של אחר, וע"ש תד"ה היכא ליישב הסוגיות ללשון א). רב: "לא-יטוב עֶשֶׂה בְּתֵיךְ עִמּוֹ" - הבא לתבוע עבור אחר, בהרשאה (שבועות לא, ושם שמואל הסביר הפסוק בדבר אחר. וע"י ח"מ כקג, טו).

- ע: גנג ומכר לע"ז - חייב 4-5. וכן גנג ומכר בשבת. תנא: פטור - רמב"ח, רבא: כשאמר הקונה 'קצץ לך תאנה מהעץ שלי ובדמיה אקנה גבתך', שהמכירה חלה אף שאין ב"ד מוציא תשלום. רב פפא: כשאמר 'זרק גבתך לחצרי וכשתנוח תקנה לי'⁵¹.
- עא: גנג ושחט ביום-הכיפורים, בשבת (ע"י שליח⁵²), או לע"ז (אמר 'בסוף השחיטה אעבדנה') או שור הנסקל (שהיה אצל שומר) - ר' מאיר: חייב 4-5 (ביוה"כ - שלוקה ומשלם⁵³; בנסקל - כר' יעקב שיכול להחזירו ולהיפטר וכר"ש שלכן הוא כמזמן); ור' שמעון-רבנן פטור (שחיטה שאינה-מתירה אינה שחיטה, ובשבת - לר"י הסנדלר שאסור לעולם, לסובר שמדאורייתא).
- עא: גנג מאביו, ושחט-ארמכר ומת אביו - חייב 4-5; אך אם מת אביו קודם לטביחה/למכירה פטור (אין "וטבחון" כולו באיסור). רב נחמן: גנג שור של שותפים ושחטו והודה לאחד מהם (בכך נפטר מהקנס שחייב לו) - עודנו חייב לשני (חצי של 4-5).
- עב: שחט ונמצאה טרפה - חייב 4-5, ור' שמעון פטור (שחיטה בלתי-ראויה). וכן השוחט חולין בעזרה; כריש לקיש, ששחיטה נחשבת רק בסופה ואז אוסרת; ולר' יוחנן, שמתחלתה - חייב 4-5 רק כששחט בחוץ וסיים בעזרה, או לדעה שהאיסור דרבנן.
- עב: נמצאו העדים זוממים - הם משלמים הכל; ואם היו 2 עדויות - עדי הגנבה משלמים קרן וכפל, ועדי הטביחה/המכירה 2-3. הוזמו רק עדי הטביחה - הגנג משלם 2, והם לו 2-3. היום 1 מעדי הגנבה - כל העדות בטלה (כלי גנבה אין טביחה).
- אביי: עד זומם נפסל למפרע משהעיד; רבא: משהוזם (חידוש הוא שהזוממים נאמנים; וי"א: מדרבנן, שלא לפסול שטרות שחתם בינתיים; ונפק"מ כשכל 1 היום ע"פ 2 אחרים, ולעד שנפסל כגולן, שאין 'חידוש'). הלכה - ר"פ: כרבא; רב אשי, והלכה: כאביי, ולכן במשנתנו, אם לא בבת-אחת העידו שגנג וטבח, אין משלמים על הטביחה (היו פסולים כשהעידו עליה).
- עג: ר' יוסי: אם העידו בבת אחת על הגנבה ועל הטביחה והוזמו על הטביחה - בטלה גם עדות הגנבה (תוך-כדידיבור קצר - 'שלום עליך' - כדיבור לעניין זה. אך ת"ק חולק - לאביי שאינו כדיבור⁵⁴, ולרבא שמכאן ולהבא נפסל).
- עג: [רבא, ר' יוחנן: עדים (שנגמר הדין על פיהם) שהוכחו ולבסוף הוזמו - דינם כזוממים, שההכחשה תחילת הזמה⁵⁵. ר' אלעזר חולק (וכן אביי), ולדבריו עדים שהוכחו (בא לפנינו ה'הרוג') לוקים, ש"לא-תענה" אינו לאו למיתת-ב"ד.
- 'איש פלוני סימא עין עבדו (וחויב בדין לשחררו) והפיל שנו (וחייב לשלם עליה) ונמצאו זוממים - משלמים דמי עין לעבד. 'הפיל שן עבדו וסימא עינו' והוזמו - משלמים דמי עין לאדון. לאביי, המזימים גם העידו להפך (ושהיה זה מוקדם יותר), ולרבא - כת הכחישה וכת הזימה (בסה"כ 3 כתות)].
- עד: העידו 2 עדים שגנג, ועד אחד או הגנג עצמו שטבח-ארמכר - משלם כפל ולא 4-5.
- עה: הודה בקנס בב"ד (*לבעל-דינו; קח:) ואח"כ באו עדים - רב הונא-רב: פטור ("אם-המצא (בעדים) תמצא (בדינים)"); *וסוגיין; קח:; שמואל: חייב. *וכתנאי (סד). ראבר"ש לפי רב: המודה מאימת העדים לא נפטר (אלא לת"ק *ולמשנה; שבועות מט).
- רב המנונא: מסתבר שדברי רב כשבהודאתו חייב עצמו בקרן (גבת' ובאו עדים), אך הפוטר עצמו לגמרי (כגון שהעידו שגנג, והודה שטבח, ובאו עדים) - חייב. וכן דעת ר' יוחנן; וכך דייק רב אשי מהמשנה. רבא: רב לא חילק.
- עה: אמר לעדי הגנבה 'גנבתי וטבחתי אך לא בפניכם אלא בפני פלוני ופלוני' והעידו פלוני ופלוני - עדותם אינה בת-הזומה, ובטלה, הגנג משלם קרן (שהודה בעצמו) והזוממים משלמים לו כפל. סומכוס (ע"פ רב אחא ב"ר איקא): הגנג משלם קרן, הזוממים משלמים לכפל, והגנג 2-3 (לרב המנונא, שלא חייב עצמו בהודאתו בטביחה).
- עו: גנג, והקדיש (*אחרי יאוש; סח:) - חייב רק כפל, הקדש ≠ מכירה (עודו 'קרננו של פלוני'), ואפי' טבח-ארמכר; *תנא: 4-5 (עט).
- גנג קרבן מבית מקדשו - פטור מכפל⁵⁶ ומ-4-5 (*ר"ע"הו"; סב). ר' שמעון: בקרבן שחייב-באחריותו חייב, ר' יוחנן: לא ששחטו בחוץ (אין שחיטתו מתירה), אלא בעזרה (לר"ש הדם העומד-להזרק כזרוק) - שלא לשם בעליו (רבין), או לשם בעליו ונשפך הדם (רב דימי); ריש לקיש: שחטו בעל-מום בחוץ (העומד-להיפדות כפדוי. *אך תמים פטור, כי אינו במכירה).
- עז: ריש לקיש: טביחה ומכירה הוקשו ("וטבחון אן מכוון"). וחויב כל אחד תלוי באפשרות החיוב באחר, ולכן גנג שמכר טרפה פטור, לפי ר"ש שאין בו שחיטה (וקשיא). ר' יוחנן: חייב 4-5 (אין תלות).

⁵¹ שאל"כ קדם הקניין (בהגבהה) לחיוב-שבת. אך לר' אבין (להלן קיו. וכתובות לא. ע"ש), גם בזה פטור מתשלום, ש'עקירה צורך הנחה' (ר' הערתנו החיצונית קטז:).

⁵² (ר' יוחנן). רבה: אפי' הוא עצמו, וקנס חידוש הוא ואף שנהרג משלם לדעת ר"מ (כתובות לד:). רבה (כר"מ): גנג גדי, ושחטו בשבת או במחותרת - חייב לשלם (על הקרן חייב, שאינה בשבת; והקנס חידוש כנ"ל; *וכן ר"פ להלן קיב). עכשיו גנבו-ושחטו - פטור, כי אין תשלום-קרן (שם). [לגבי פרה שאולה עי' לקמן (קיב)].

⁵³ וכן מחייב רבי יצחק (שארין מלקות בחיבי כרת; מכות יד.). ולרבנן פטור - שסוגייתנו כריש לקיש (כתובות לג:), שהחייב מלקות פטור מתשלום, אפילו שוגג; אך לעולא (שם לב.) משלם ואינו לוקה, ולר' יוחנן תלוי האם התרו בו, וחייב 4-5 כשלא התרו (שושנים לדוד על המשנה; ע"ע פני יהושע).

⁵⁴ אך בעלמא תוך-כדידיבור 'גדול' - 'שלום עליך רבי' (כצ"ל כאן, דק"ס ועוד) - כדיבור לכ"ע; למעט קידושין וגירושין, מנבך ועובד ע"ז (נדריים פז.), הקדש ותמורה (תמורה כה; רמב"ם בפיהמ"ש שם ג, ג). כפי שביאר בחידושי הפלאה; ראה הערתנו החיצונית.

⁵⁵ ר' אבהו: מכחישים עדים אף שלא-בפניהם, שלא כרב ששת שרק בפניהם כי הכחשה תחילת-הזומה; והזומה שלא-בפניהם היא כהכחשה (כתובות יט: כ-).

⁵⁶ הגונב פטור חמור - חייב כפל לבעליו; אף שאסור בהנאה, לר' יהודה, עתיד להיות מותר לכשיפדה (בכורות יא.).

גנג פלאים (כגון הנוול מתישוכבשה) וטבחור-אומכרו - חייב 4-5 ("אוֹשֶׁה" ריבוי. [אך יש "או" למעט כלאים - "אוֹכֶשֶׁב אוֹעֵז" לקרבן, שנוול מהם כלאים; והשני לנדמה. ובניין-אב של רבא מ"שֶׁה כְּשִׁבִים" למעט כלאים - לפדיון פטר חמור; ולרבי אלעזר, שפטר - לאסור אכילת בהמה טמאה שנוולדה מטמא- (בן-טהורים) וטהורה (ור' יהושע למדו מ"כְּשִׁבִים").

עח: רבא: 'הרי עלי עולה' והפריש שור, ונגנג - (לר"ש {עו.}) הגנג יכול להיפטר, לרבנן בהשבת כבש, ולר"א בן עזריה עולת העוף.

מכרה ושייר לעצמו חלק, או שהוא שותף בה - פטור מ-4-5 ("מְכָרָן"). מהו שיר? רבי: דבר שפָּהֶעֱקְרוּ היא נבלה-מחיים (כגון ירך או וְשֵׁט. אינה בת-טביחה, והוקשה מכירה). ר"ש בן אלעזר ב, רב: כל הצריך שחיטה, לא קרניים וצמר. ר"ש ב"א א: אף קרניים (אך צמר עומד לגזיזה). ת"ק, לוי: כל דבר ("מְכָרָן" - כולו!). מכר *ל-30 יום - ר"נ: פטור (כטביחה, בלתי חזרת; סח.). 'חוץ מ-30 יום אלו שאעבוד בה'; 'כל עוד חיה מלאכתה ל'; 'חוץ מְעַבְרָה' (למ"ד שאינו ירך אמו) - תיקו.

חייב 4-5 גם על בהמה חגרת או עיוורת שגנג, ועל בהמת שותפים; וכן 2 שגנגו יחד וטבח האחד לדעת חברו. גנג וקטע ומכר - תיקו. הַרְגָה, או שחט והתנבלה בידו - משלם כפל ולא 4-5.

גנג ומנה שליח לטביחה-ולמכירה - חייב 4-5 (כאן יש שליח-לעברה, כ"מְכָרָן" שוודאי ע"י אחר; *א"נ; "תַּחַת" {עא.}).

עט. גנג, ומכר בהקפה או בחליפין; נתן בתשלום חובו או במתנה - חייב 4-5.

גנג וטבחור-אומכר בחצר הבעלים - אף שמשך שם - פטור מכפל, שהרי לא קנה להחשב גנג; אא"כ הגביהה, או העבירה לרשות אחרת.⁵⁷ חוץ מרשותם גנג (משך) וטבח - חייב. משך החוצה (ולא הגביה) ומתה ברשות הבעלים - פטור.

גנג בחצר הבעלים, ושם נתנה לבעל-חובו, לפדיון בנו או לשומר, ומשכחה ומתה שם - פטור. ואם הגביהה או הוציאה - התחייב בכך הגנג. [תיקנו משיכה לקבלת השמירה. שכירות-קרקע נקנית בכסף, בשטר ובחזקה.]

עט: ר' אלעזר: ראו גנג שהתחבא ביער, נתן לבהמה מכה במקל ושחטה - חייב 4-5; וגזלן אינו אלא כ"וּגְזַל אֶת-הַחֲנִית מִיַּד הַמְצַרִּי" (ר' אבהו), או "מְאַרְבִּים עַל רַאשֵׁי הַהָרִים וַיְגִזְלוּ אֶת כְּלֵי-אֶשְׁרֵי-עֵבֶר" (ר' יוחנן. ולר' אבהו גנבים הם, שהתחבאו).

דין גנג חמור מדין גזלן⁵⁸, שירא מבני-אדם ולא מהקבה. "תַּמְשֶׁה בְּכֶךְ יִשְׁלַם תַּחַת הַשּׁוֹר - וְאַרְבַּע-צֶאֱן תַּחַת הַשֶּׁה" - ר"מ: כי את הקבר ביטל ממלאכתו; ריב"ז: השור הלך ברגליו, אך הגנג התבזה בנשיאת השעה. *חייב 4-5 - שנשתרש בחטא (סז:).

בארץ-ישראל אין מגדלים בהמה-דקה, אלא במדברות, ביערות ובסוריא; *וגם בבבל הונהג האיסור מבוא רב. לפי הצורך מייבאים מחו"ל; ומותר להשהות קודם להגל ולחנותה, עד 30 יום. שוחט קונה ומשהה ליום השוק, עד 30 יום, ולא ישהה אחריו. בהמה-גסה לא אסרו (הציבור לא יעמוד בזה, שנצרכת למלאכה).

פ. ר"ג התיר להשהות קשורה למיטה; רבנן חלקו ואף גדלו מחסיד חולה שעשה כן⁵⁹. מן הסיבות לחורבן הגליל העליון⁶⁰. רועה השב בתשובה אינו חייב מיד למכור הכל, אלא מעט מעט. וכן גר שירש {אפילו} כלבים וחזירים.

בכלל האיסור תיהדקה {צבי, שועל}. ר"ש בן אלעזר: מגדלים כלבים-כופרים, חתולים, קופים וחולדות-סנה, להדברת עכברים. רב: חתול-לָבָן מצנה להרגו {סְכָנָה לתינוק}, ועורו הפקר (והיתר רשב"א - שחור, בן שחור. שחור בן לבן בן שחור לא נפשט).

פ: [ר' אחא בר פפא: מתריעים (בתחינה ובשופרות) אפילו בשבת על שחין יבש, ועל לח רק בזעקה. דלת שננעלה לא מהר תפתח (מר זוטרא: מי שלא הסתייעה סמיכתו; רב אשי: שררה). והקונה בית בא"י - כותבים שטר אפילו בשבת, באמירה לגוי, משום יישוב א"י. רשב"ז: הקונה עיר בא"י כופים אותו לקנות לה דרכים מ-4 כיוונים.]

פא.: ריב"ל: 10 תנאי יהושע⁶¹ - שמואל; ונוהגים אף בחו"ל - (1) רועים בהמה-דקה ביער עצים-גסים ובעליו לא יקפיד. (2) תולשים (בלי לְשַׁרֵשׁ) מְשַׁדָּה פרטית שיחים קוצניים לחים מחוברים, (3) וכן עשבים חוץ מבשדה-תלתן {מועילים לו - א: כשניטע לאכילת גבוליו; ב: כשניטע לבהמה, אינו בערוגות}. (4) קוטמים {כדי להרכיב} מעץ פרטי ענף חדש ורך הנמצא בצל; חוץ מן מְקַצֵץ שְׁהַשְׁאִירוּ בו למטה כ-2 אגרופים לצמח; בשאר זית קוטמים ומשאירים בענף כגובה ביצה סמוך לגזע, ובקנה ובגפן קוטמים מהקשר ומעלה. (5) בני העיר משתמשים במי מעיין, אפי' נובע בשדה פרטית (רבבר"ה: בתשלום;

⁵⁷ רבינא: אפי' לרה"ר; רב אחא: לסימטא, אך ברה"ר משיכה אינה קונה (כתובות לא:). וכן דעת אביי ורבא והכי סוגיין (ב"ב עו: פד:). תוס' כאן (ור' הערתנו החיצונית).
⁵⁸ לחומרת הגזל ע"ל (קט). והערתנו שם. "וְלֹא תִגְזֹל" לא נצרך (ילמד מריבית ואונאה), אלא ללא נוסף לעושק שכר שכיר (רבא, ב"מ סא., וע"ש קיא.). "לֹא תִגְנֹב" - אפי' להקניט או כדי לשלם כפל (ב"מ סא., וע"ש לאיסורי "עָוַל בְּמִשְׁפֵּט. בְּמִדָּה בְּמִשְׁקַל וּבְמִשׁוֹרָה"). "וְלֹא תִגְנֹב" שבעשרת-הדברות - גונב נפש {פְּעֻנְיָו; סנהדרין פו.}.

⁵⁹ והוא ר' יהודה או ר' יהודה בן בבא (להלן קג; ומפורש בתמורה טו:). ר' הערתנו החיצונית. ר' חנינא בן דוסא קנה עזים בדמי תרנגולים שמצא, והשיבן למאבד כשבא (תענית כה; גבורת ארי וריעב"ץ שם: גידלן במדבר וביערות; פרחי כהונה שם: בהן היה מופת ומותר, ולא גזרו על בלתי-מצוי). סתם רועה (*בהמות שלו {ב"מ ה:}); רבא: והמגדל בהמה-דקה בא"י (ביתו), אפי' בהמה גסה, פסול לעדות (סנהדרין כה:); חלקו רבינא ורב אחא האם תלוי בהכרזה בב"ד (שם כו:). רבי יהודה: כדי להיות 'חבר' חייב לקבל עליו (בין היתר) שלא לגדל בהמה דקה; חכמים: אין זה שייך לענייני טהרות (דמאי ב, ג).

⁶⁰ (אף שרק עברו דרך שדה ליער). מגורמי ליקוי ירח וכוכבים (סוכה כט.). מגדלי בהמה דקה אינם רואים ברכה (יש לעז; פסחים נ:); אך ר' יוחנן (חולין פד:): "וְעִשְׂתָּרֶת" שמעשיות (תוס' שם ושם: בחקשים, שאין שולטת העין). כבשים מובחרים לקרבנות - מקברון (מנחות פו. סוטה לד:). שהיא טרשים וכמדבר, קול שמעון שם).

⁶¹ וכן תיקן את ברכת הארץ שבברכת-המזון (ברכות מח:).

ואין הלכה כן). (6) מותר לכל דג בכנרת (נפתלי "גם ודרום יקשה"), אך בלי יתדות שיפריעו לספינות. (7) הנצרך נפנה לנקביו אחורי גדר, אפי' בשדה כרום, ומקנח באבן מהגדר; רב חסדא: אף בשבת. דרך חסידות לתקנה אח"כ. (8) כשהדרך מלאה שקעים ובוץ-קשה, הולכים בצדיה, על קצה השדה הסמוכה. (9) התועה בין כרמים מגשש החוצה תוך ניתוק זמורות מפריעות; וכן אחר מנתק עבירו. (10) מתמצווה קנה מקומו לקבורה, אא"כ חוסם את הדרך.

עוד, לדעות מסוימות - (11) רבין-ר' יוחנן: מביא ביכורים מפירות עץ הנוטה לשדה חברו ועץ הסמוך לגבול-השדה וקורא ("האדמה אשר-נתתה לי"). *ויש חולק (ב"ב כו.). (12) ר' יהודה: בעת הוצאת זבל, מותר להוציא לרה"ר ולצברו 30 יום לדריסת רגליים (*ופטור מתשלום נזק; ל.). (13) ר' ישמעאל בריב"ב: קוצץ ענף חברו להציל דבורים שלו שעליו, שופך יינו להציל דבש חברו, ופורק עציו לטעון פשתן חברו - בתשלום הפסדו (*קיד:).

תיקן שלמה ("אל-תמנע-טוב...") הליכה בשבילים שבשדות, עד עת הגשם השני (*תענית ו.). ר"פ: לא בבבל, שמזיק בגלל הטל.

פב. 10 תקנות עזרא - (1) קוראים בתורה במנחה בשבת (כי יש סוחרים הנמנעים בכל השבוע), (2) ובימי שני וחמישי 3 עולים ו-10 פסוקים⁶². (3) בימי שני וחמישי בתי-הדין *קבועים בעיירות (כתובות ג.). (4) מקבסים ביום חמישי לכבוד שבת. (5) אוכלים שום בליל שבת (מרבה הזרע, למצות עונה)⁶³. (6) ביום שאופה האשה, משכימה, שתייה פת מצויה לעניים. (7) האשה לובשת מכנסיים-קצרים לצניעות (בבית). (8) האשה חופפת לפני הטבילה. (9) רוכלים מסתובבים בעיירות (לתכשיטי נשים, שלא תתגננה). (10) בעל קרי חייב טבילה לדברי תורה (*וי"א שזו בטלה; עי' ברכות כב:).

פב: 10 דברים נאמרו בירושלים - (1) אין בה דיני בית עיר חומה "לצמיתת", (2) עגלה ערופה ("לרשתה"), (3) עיר הנידחת ("ערי"ך") (4) ונגעי בתים ("אחוזתכם") - שלא התחלקה לשבטים⁶⁴; *ור' יהודה חולק (יומא יב.). (5) אין מוציאים מהקורות זיזים ומרפסות (אוהל הטומאה; היזק עולי הרגל). (6) אין עושים בה כבשן (העשן משחיר ומגנה), (7) גנות ופרדסים (מפני סרחון עשבים וזבל, חוץ מגינות מימי הנביאים), (8) ואשפתות (מפני שרצים); (9) אין מגדלים תרנגולים (מביאים שרצים) - וכהנים אסורים לגדלם בכל ארץ-ישראל. (10) אין מלינים מת (אפילו לכבודו).

בכל מקום אין מגדלים חזירים. במצור הורקנוס על אחיו, רמזו אחד לצירים ברמיזות נכפדי היוונים, שיפסיקו להעלות כבש לתמיד, והעלו חזיר. ואז קיללו ב'ארור' על כך, ועל לימוד הפן לשון זו מלבד בית ר"ג הקרובים למלכות. ולשון יוונית מותרת.

פג. אין לגדל כלב (ר"א: ב'ארור). עלול לגרום הפלת עבר וסילוק שכניה; אלא קשור, או בעיר ספר (וכן נהרדעא) ויקשרנו רק ביום. מלכות ליונים פורסים רק רחוק 4 מיל מיישוב; ואסור - רב יוסף: בקרף של כרמים; רבה: של שובכים (אפי' הפקר, שלו, של גוי).

הדרן עלך מרבה

החובל - פרק שמיני (פג-צג).

פג: החובל בחברו⁶⁵ חייב 5 תשלומים - נזק, צער, ריפוי, שבת (ביטול מלאכה), ובשת (*במוזי; קרוב-למוזי 4; ונזק בכל אופן; כו:).

"עין תחת עין", "מזת יומת" - לא ממש⁶⁶, אלא תשלום ממון (א: "ולא-תקחו כפר לנפש רצח" אלא לאברים, וכמכה נפש-בהמה⁶⁷ שמשלם. תנדר"י: יתר "כאשר יתן מום באדם כן ינתן בן" ממון. ר' חייא: "יד ביד". רב אשי: גז"ש "תחת אשר ענה").

פד. (1) נזק - רואים את הנזק כאילו נמכר בשוק לעבד, ושמים כמה היה שווה לפני הנזק וכמה לאחריו. ר' אליעזר: את המזיק שמים.

בבבל, אף שאין דיינים סמוכים, עושים שליחות דייני א"י - בדברים שכיחים שבהם חסרון ממוני, כגון הודאות והלוואות, נזקי שן ורגל ואדם המזיק נכסי חברו (*וכפיה על גט; גיטין פח:). אך לא אדם שניזק מאדם או משור (אין שכיח), ולא בושת (אין חסרון ממון; לא כר"פ, שהגבה), ולא נזקי שור תם (קנס, בלתי שכיח) ומועד (נדיר, שאין מובא שם לב"ד, ואין אלא מועד שבא מא"י או שדייני א"י דנוהו). אך אם תפס הנזיק אין מוציאים. *בעת צורך, רב נחמן קנס גולן סדרתי (צו:).

פד: (2) צער (*פצע..."), חוץ מהנזק⁶⁸. אף כשאין נזק, ככונה על ציפורן; חלקו בזה רבי ובן-עזאי (רבא: משנתנו כבן-עזאי, "חבובה" מגלה ש"כונה" בלעדיה; ר"פ: כרבי, ודעותיהם להפך, ואולי חלקו בכלל-יפורט-נפרדים ולרבי משלם על החבורה בנוסף).

⁶² סדר הקריאה מפורש במגילה (לא:). עוד שם: ר"ש ב"א: עזרא תיקן קריאת הקלות של בן-קתי לפני חג השבועות ושל כיתובא לפני ר"ה. תקנה נוספת היא שיניו הכתב בס"ת מעברי לאשורי (סנהדרין כא:). אך היה מיועד מראש להשתנות, וגם יש חולק בזה שם. ור' הערותינו החיצוניות.

⁶³ תקנה זו פשטה, והנדרר מאכילת שום 'עד שתהא שבת' = עד ליל שבת ובו מותר, לר' יהודה (נדרים סג:). והנדרר 'מאובלי שום' = ישראל ואפי' כותים (שם לא:).

⁶⁴ ואין להשכיר בה בתים; ר"ש בן אלעזר: אף לא מיטות; ומארחים גבו עורות-שלמים שלא כדין (יומא יב:).

⁶⁵ איסור לאו ("לא יסוף פני-יסיף", מכות כג. וכתובות לג:). אך אינו לוקה, שהתרבה לתשלומין ("כן ינתן בן" יתר: רב שישא: "ולא יהיה אסון עניש יענש" (נדה); רבא: "שבתו יתן ורפא ירפא" (קשה); אא"כ שווי החבלה פחות מפרוטה, כשהתרו בו לוקה ואינו משלם (כתובות לב-לג: ובטעם ר' הערתנו החיצונית שם). הפוסט ליהודי כסוטר לשכינה ("מוקש אדם ילע קדש"). המגביה ידו על חברו - אף שלא הקוה - נקרא רשע ("ויאמר לרשע למה תכר", ר"ל ר"י"ף כאן לג:); חוטא ("לקחתי בחזקה, ותלי חטאת הנערים גדולה מאד", ועירי); תיקצץ ("והזרע רמה תשבר", רב הונא, ודן כך את התגליל, ר' הערתנו להלן); תקנתו רק בקבורה ("ואיש יזוע לו הארץ", ר"א. סנהדרין נח:). גוי שהקה יהודי חייב מיתה ("והן את-המצר"י; שם).

⁶⁶ ורב הונא קצץ יד אדם הרגיל להכות (סנהדרין נח: ורש"י. תוס' שם: כדין, "והזרע רמה תשבר", רש"י שם: קנס, שרשאי ב"ד להכות, לענוש ולהרוג לסג, שם מו:).

⁶⁷ ["נפש" משמע חבורה, אך בהמה חייב אף בלי חבורה (הכחישה באבנים; ר' ירמיה ור'נפש" למכה הוריו כלהלן פו:). סנהדרין פד: ושור"ע ח"מ שם, ב. לגבי שואל].

⁶⁸ המפתה נערה משלם קנס, ובושת ופגם (=נזק); והאונס מוסיף צער (פיסוק גלילים; אך למפתה זה קל וחולף), ור"ש פוסט (עתידה אצל בעלה. כתובות טז:).

- פ.ה. אומדים כמה אדם מוכן לקבל ולסבול. וכשיש נזק אומדים כמה ישלם כנידון-למלכות שיבצעו זאת בסם ללא כאב.
- (3) ריפוי ("רפא" ו"רפא"). הציצ המזיק שהוא ירפאהו, או שיביא לו רופא בחינם או מרחוק - רשאי הניזק לסרב (אינו סומך עליו). דורש הניזק תשלום והוא ירפא את עצמו - רשאי המזיק לסרב (יפשע ויגבה הרבה או יוציא לו שם מזיק).
- החמיר הפצע, עקב אכילת דבש וממתקים או אי-ציות להוראות הרופא - פטור המזיק מכך ("רק"). מחמת הפציעה ועקב חבישה-יתרה של הניזק - ת"ק: חייב בשבת ובריפוי הנוספים ("רפא" והוקש "שבתו"); ר' יהודה: בריפוי (נכפל) ולא בשבת; רבנן: פטור (שבת, והוקש ריפוי. י"א שדעת ריב"ז כך, וי"א שכאביו). [גיתנה רשות לרופא לרפא].
- כל אחד מ-4 התשלומים קיים הן כשיש תשלום נזק (רב זביד: "פצע תחת פצע"; רב פפא: "רפא רפא"), והן בלעדיו.
- פ.ה. (4) שבת ("שבתו יתן") - פלאו בחדר. עם נזק - אומדן לימי המחלה כאילו שומר-קישואים (אף שהיה משתכר יותר, כבר שילם לו נזק); רבא: עשהו חגר - כשומר-פתח, עיוור - כטוחן ברחיים; חרש - דמי כולו (אין ראוי לכלום). קטע ידו, רגלו, עינו ולבסוף חרשו, ללא כל אומדן בינתיים - נשאל, האם חייב צער ובושת על כל אחד? ואם לא - כשנאמד? תיקו.
- הכה את ידו והתכווזה, ועתידה לחזור לאיתנה, אך בינתיים נפחת שוויו (וכן: גלחו) - רבה הסתפק; אביי: משלם לו שבת כשומר-קישואים, וגם נזק - דמי פחת-שוויו בינתיים; רבא: רק שבת ולפי עבודתו (שהרי אין נותן לו נזק)⁶⁹.
- פ.ו. (5) בשבת ("וקצתה את-כפה" ממון; *כח.)⁷⁰ - לפי המבייש והמתבייש. ר' יהודה: העני לפי עינו והעשיר לפי עשרו; ר' מאיר *ור"ע (צ): כל ישראל שווים, כבני-חורין שנעשו עניים; ר' שמעון: והעניים כפחותים שבהם.
- אין חייב בושת אלא המתכוון *להזיק (אף שלא כדי לבייש; "ושלחה ידה והחזיקה"; כו.). *ולא שליח ב"ד ("ידה"; כח.). התכוון לבייש קטן או עבד ובייש יהודי גדול - משלם בושת של קטן/עבד; אף לר"מ. ור"ש פוטר ("במבשור" בכוונה לו).
- פ.ו. המבייש את הערום {בבית המרחץ} אינו כמבייש את הלבוש (אלא פחות). הרימה הרוח בגדיו ובא זה והרימם יותר - חייב בבושת. וכן על שפת הנהר (אין כולם ערומים).
- לישן - יש בושת. ואם מת בשנתו ולא הרגיש - ספק (רב זביד: האם משום בושה או זלזול; ר"פ: בושה שלו או של משפחתו); *רב ששת: חייב (סנהדרין פ.ה.). לחרש ולעור - יש בושת. לשוטה - אין. לקטן - תלוי האם מתבייש בכך.
- עיוור שבייש - חייב. ור' יהודה פוטר (גו"ש "עיניו" מעדים-זוממים); וכן פוטר מַגְלוֹת ("בְּלֵא רְאוֹת"), ממיטות-ב"ד (גו"ש "רצח"), ממלקות (גו"ש "רשע"), מדיני ממונות ("על המשפטים" בפרשת רוצח), ומכל המצוות ("ונאת המצוה החקים והמשפטים"). רב יוסף: עתה מי שיאמר לי שהלכה כרבנן, אעשה סעודה לחכמים, שגדול המצוה-יעושה.
- פ.ו. הכה הוכיו ללא חבורה⁷¹ (*לרבא, שאין תשלום-נזק כשסופו לחזור - כגון שגלחם בסם ונעשו בקעים בראשם; פ.ו.), חבל באדם ביוה"כ - חייב 5-התשלומים⁷². פצע את הוכיו, או בשבת (*אף בירי חץ ברה"ר; קיז.) - פטור, שמתחייב בנפשו (*לד:). חרש, שוטה וקטן - החובל בהם חייב, והם שחבלו פטורים. וכן עבד-כנעני (*שמא יזיק לחייב אדונו; ד.), אך ישלם כשישתחרר⁷³.
- החובל בבת קטנה של אחר או שלו - רב, ריש לקיש: דמי הנזק לה; *ר' יוחנן: אם הפחית שווייה (כפציעה בפנים) - לאביה⁷⁴.
- פ.ז. ודמי השבת לאביה, שמעשה-ידיה שלו; ואם אינה סמוכה על שולחנו טיטול כדי מזונותיה. והסמוכה, ואחר חבל בה - לה (אין אביה מקפיד). החובל בבת-גדולה ובבניו, הסמוכים אצלו - פטור (משבת; בחסרון ממונו מקפיד); אינם סמוכים, או שאחר חבל בהם - חייב. בכל תשלום לקטנים 'יעשה סגולה' (רב חסדא: ספר תורה; רבבר"ה: דקל שעושה פירות).
- *אב יכול למחול על נזק שהוזק בנו, מפני זילותו בשומה-כעבד, ולפצותו כשיגדל (פ.ד.).
- החובל בעבד עברי חייב בכל. *בנזק שאינו פוגע בעבודתו (חתך ראש אנו) הפל לעבד; אך אם קטע ידו - אביי: דמי היד לעבד והשבת לאדון; רבא: הפל לעבד ויקנו קרקע והאדון יאכל פירותיה (פ.ו.). חבל בעבדו - פטור משבת. *הפציר בעבדו פיובל להשתחרר ופצעו - פטור (עושה דין בעצמו; בגב; בנשוי שפחה-כנענית. "ולא-תקחו כפר... לשוב", לשב. כח.).

⁶⁹ עבד שהציו בני-חורין, שחבל בו שור ועתידי להרפא - אם ביום שעובד לעצמו ננגח ושולם הנזק לו, ואם לא - לאדון (כב"ה טרם הודו לב"ש שכופים לשחרור-בתשלום; או בשפחה); לאביי: אך לרבא (שאינו בזה תשלום נזק אלא שבת, ואין שור משלמו) - רק כשארם פצעו הדין כן (גיטין מב:).

⁷⁰ גדרו ממון, והמוכה בו משלם (לעיל ד: ורש"י ה. פד.; כתובות מא. ורש"י מב., שבועות לו:); אך אין נגבה בבבל (ע"ל פד:). ונקרא קנס כשקצוב (כו: ורש"י, פד:).

⁷¹ שאינו חייב עליהם אלא בחבורה "נפש-בהמה" יתר, שהרי בבהמה חייב אף ללא חבורה. ר"מקה" אף שלא הרג "מכה איש ומת". סנהדרין פד:-פה: ע"ש).

⁷² והמדליק גדיש ביוה"כ חייב לשלם (שבועות לג.). רבי נחוניא בן הקנה: הפכת פטור מתשלום (אביי: גו"ש "אסון"; רבא: במלך' הוקש הפכת למיתה. כתובות ל: ע"ש באריכות). רבה בדעת ר' מאיר: קנס חידוש הוא, ואע"פ שנהרג משלם (כתובות לד:; ע"ש, נזכר להלן קיב. וברש"י).

⁷³ (וע"ל פח.). היוצא-להורג (כדין) שחבל - אין מתעכבים לדונו (עיניו דין). ת"ק, ר"ש בן אלעזר: יורשו פטורים; ר' יוס: משלמים (רב יוסף: לדעתו מלוה-שבע"פ נגבית מהיורשים; רבה: חוב שבתורה ככתוב בשטר). אחרים שחבלו בו - פטורים (ערכין ו:; וע"ל סנהדרין פח.).

⁷⁴ תנא רב גינאי (כתובות מג:). יתומה (אף שניזונת מן האחים) תשלומי חבלותיה לה ("והתנתלם אתם ולא בנותיכם) לבניכם", ריב"ז: חלומר פצע בפניה, שהאב היה זכאי בזה (תוס' שם: לר"ל ולרב הוא כשמודים לר' יוחנן - כשתרפא לפני הבגרות; בפחת דמיה להימכר (משא"כ לקידושין); חבלה גדולה ככריתת יד. ועריטב"א שם).

- פח. החובל בעבד כנעני - חייב בכל⁷⁵, ור' יהודה פוטר מבששת ("כִּי־יִנְצוּ... אִישׁ וְאֲחִיו"). ואם שלו פטור מהכל⁷⁶. [עבד פסול לעדות (עולא: הצד־השֶׁוה של גולן וקטן/אשה; מר בר רבנא: "לֹא־יִמְתְּנוּ {ע"פ} אָבוֹת {שֶׁלֹּא יִיחָסוּ} עַל־בְּנֵיהֶם"). אך גר כשר.]
- פח: [פְּתִיחָה נכסי־מלוג שלה לְבִנָּה אחרי שנישאה, ומתה - רב ירמיה בר אבא: הפן זכה בהם (קניי־הפירות של הבעל אינו קניי־הגוף לְמִנּוּעַ את המתנה); רב יהודה: לא זכה, שתיקנו באוּשָׁא שאחרי מות האשה מוציא הבעל מהקונים־ממנה⁷⁷.]
- פט. [אביי ורבא (לְהִלְכָה): המוֹכֶרֶת כתובתה - התמורה ('טובת־הנאה') לה ולא לבעלה ('פְּרִי פְרוֹת' לא תיקנו לו).]
- אשה נְשׂוּאָה שהזיקה; אם יש לה נכסי מלוג תמכרם [בפחות משוּוֹם, שאם תמות יירשם הבעל] ותשלם; ואם אין - לא תשלם אלא כשתתגרש. את כתובתה לא תמכור, ולא תתננה כתשלום הנזק, כי ודאי תמחל לבעל על השעבוד (כשמוא).]
- פט: אשה שהבילה בבעלה, אם יש לכתובתה תוספת - תמכרנה ותשלם לו; ואם לאו - לא תמכור, כר"מ, שאסור לשהות עם אשתו אפילו מעט בלי כתובה; ואם ירצה יגרשנה ויגבה מהכתובה.
- [עבד־מלוג משתחרר בְּהִפְלֵת שֶׁן ע"י האשה; תנא ב: כלל לא (תלוי - בתקנת אושא; חיזוק שעבוד־הבעל; קניין פירות).]
- צ. מכר עבדו בתנאי שישמשנו 30 יום (ואחד מהם הִקְהוּ, ומת מזה אחרי יומיים) - ר"מ: למוכר יש דין "אִם־יָוֵם אֵן יוֹמִים יַעֲמֵד לֹא יָקָם" (קניין פירות כקניין הגוף); ר' יהודה: לקונה (כר"ל); ר' יוסי: לשניהם (ספק); רבי אלעזר: לאף אחד מהם (גזה"כ, ולדעתו איש ואשה שמכרו יחד נכסי מלוג אין לזה תוקף⁷⁸, ועבד־שותפים אינו משתחרר בהפלת שֶׁן ועין).]
- התוקע לחברו באזנו - משלם לו סלע־מדינה⁷⁹ (לו): דמי בושת; ריה"ג: מנה־צורי (וכן פסק ר"י נשיאה. אך *ר"ה ורב יוסף כת"ק; לו:). סטרו - 200 זוז; בגביה־יד - 400. משך באזנו, תלש משְׁעָרוֹ, ירק *כבשרו (צא.), הפשיט טליתו, פרע ראש אשה בשוק - 400. *בעט בו - 5 סלעים; בעיטת ברך - 3; היכהו באוכף - 13 (כו:).
- צ: ת"ק: והכל לפי כבודו, *ולעני א"צ כ"כ. ר' עקיבא (*כר"מ; פו.): אין לְחַלְקֵי; ואף שהניזק מבייש את עצמו למוון מועט. דיינים ראו רצח - ר"ט: חלקם יעידו וחלקם ידונו (תירוץ א: ראו ביום ידונו כולם מיד⁸⁰); ר"ע: עַד ≠ דִּין (*בנפשות; ר"ה כו.). שמעון התמני: "וְהִקְהִיאֵשׁ אֶת־רַעְיוֹנוֹ בְּאָבְן אֵן בְּאֶגְרֵף" - חובה שגם בית־הדין יראה את האבן; רבי עקיבא: די שהעדים ראוהו. שור תם שהמית אדם והזיק - נידון בדיני נפשות ולא בדיני ממונות (שהרי גופו למיתה). מועד - דנים ממונות ואח"כ נפשות. ואם דנו נפשות קודם - לשמעון התמני אין להשהותו לאומדן ב"ד. ברח בעליו לאחר קבלת עֲדֵי הַנּוֹק - יחרוש השור לשלם הנזק (משא"כ תם, שאין זה נחשב מגופו); אך לא אם קדמו ודנהו למיתה (ואין לבעליו נכסים), ואף לר"ע.
- צא. בדיני נזקים ג"כ יש צורך באומדן (האם החפץ־המוזיק ראוי לנזק כזה). אומדים 5 התשלומים (לריפוי ולשבת מעריכים זמן רפואתו) ומשלם לו מיד. אמדוהו, ואח"כ הורע מצבו או הבריא מִהָר - מקבל כאומדנו. ר' חנינא: אין נותנים זמן לתשלום חבלות. אך לבושת נותנים (לא חיסרו מוון). האוחז את חברו ותקע בקול באזנו - חייב בנזקיו. לא אחזו - פטור מנזק (הוא הבעית עצמו) וחייב בדיני שמיים. המבייש בדברים פטור מתשלום⁸¹.
- צא: אסור לאדם לחבול בעצמו (ר"א הקפר לגבי נזיר); ויש תנא שמתיר⁸². אסור להתאבד, "דמַכְּם לְנַפְשֵׁיכֶם אֶדְרֵשׁ" (רבי אלעזר). אסור לאדם לקצוץ שתילים שלו (בל תשחית); דקל העושה קב פירות (רב), וזית - ¼ קב. ואם שווי קורותיו גדול מערכו־לפירות, מותר ("רִקֵּן"); וכן בְּמִצּוֹר כשאין ידוע על עץ סרק), וכן כשמכחיש עץ־פרי חשוב שלצידו (כגון דקלים בפרם). הקוצץ נטיעות חייב לשלם (*נח:), אע"פ שגם בעליהן קוצצו ובאיסור. עץ העומד לקציצה ושור להריגה, ואחר הרגם וטוען אתה אמרת לי - פטור מ-10 זהובים על חטיפת מצווה (שר"ג חייב את שקפץ וכיסה דם, *שכר ברכה; חולין פז.).
- צב. מלבד התשלום, חייב לבקש מחילה מהניזק ("הִשָּׁב אֶשְׁתִּי־הָאִישׁ... וַיִּתְפַּלֵּל בְּעַדָּךְ")⁸³. והממאן למחול⁸⁴ הוא אכזרי ("וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם"). [כִּי־יִנְבִיא (חכם) הוּא" ומדבריו למד, ששאלת על אשתו. מכאן שגוי נהרג על שלא למד דר־אֶרֶץ. כִּי־עֲצָר עֲצָר ה" - ר"א; באיש שכבת־זרע ובאשה גם לידה; תנא: +מִיר־גֵּלִיִּים; רבינא: +צוּאָה. ר' ינאי: אפילו ביצה מתרנגולת.

⁷⁵ דמי שבתו (ונזקו וצער); רש"י ומותר־רפואתו (כשנרפא מהר משאמדהו, ע"י להלן צא.) נותן לארון; אך עיקר־רפואתו - לעבד (גיטין יב, ר' בהערה החיצונית).

⁷⁶ שמוא: אין לבייש עבד כנעני ("בְּתָם תַּעֲבֹדוּ" ולא בושה. יחד לשפחותיו עבדים, וכשבדק סימני־בגרות שילים). ר"ג לא חש לזה, ורב ששת אף הנהיגן הפקר (גדה מז.).

⁷⁷ עשוהו כקונה־ראשון (רש"י, מב"מ צו:); וכן (שם): אשה שְׁכַרָה פרה ונישאה - אין בעלה שואל או שוכר, אלא פטור על נזיקה כקונה־ראשון (וע"ש לה. רב"ב קלט:).

⁷⁸ דברי אמיר. אך לתירוץ א בב"ב (ג), אמר אמיר רק כשאחד מהם מכר, במותו מוציא השני מהקונים, ומודה כשמכרו שניהם יחד לאחר או האשה לבעל (ערשב"א).

⁷⁹ ¼ סלע צורי = ½ זוז. וע"ל (לו). מעשה חנן בישא. אמר הניזק 'שיהיה לעניים', ואח"כ התחרט - רב יוסף: אנו 'יד' לעניים, וכבר זכו (שם לו: ע"ש).

⁸⁰ ת"ב: לא; מלבד קדה"ח (ר"ה כה), צוּאָה (ב"ב קיד:); וטרפה שרצח (סנה' עת:); ר' הע' החיצונית. לכו"ע אין עֲד־מעיד דן, אלא בדרבנן כקיום־שטר (כתובות כא:).

⁸¹ אך זו הונאת דברים, שלעיתים חמורה כרצח ואין חלק לעוה"ב (ב"מ נח: ע"ע שם). הקורא לחברו 'עבד' וְנָדָה, 'ממור' ילקה, 'רשע' יורד לאומותו (קידושין כח:).

⁸² ר' אלעזר (בן פדת): הנזיר נקרא 'קִדְשׁ'; וכן היושב בתענית, כשיכול לצער את עצמו (ר"ל: נקרא חסיד); שמואל: המתענה חוטא, כר"א הקפר (תענית יא.). ואסור אף לקלל את עצמו ('השְׁמֵר לָךְ וְשִׁמְרֵךְ נַפְשְׁךָ מֵאֵד'; שבועות לו:).

המתפלל על אחר והוא צריך לזה, נענה קודם ("ויתפלל אברהם... ויה' פקד את־שרה"; "שב את־שבות איוב בהתפללו בעד רעהו").
 וכן שאל רבא מרבה־ברי־מרי מקורות לפתגמים עממיים (עם הקוצים לוקה הכרוב; אחרי עני הולכת העניוּת; פתי־הבוקר חשובה מאוד; קראוֹן 'חמור' - חבש אָפָף; דבר־גנאי שבֵּךְ הַקָּדָם לאמרו; עיני האווז למטה אך צופות־מבקשות למעלה (ואינן בושות); הרואה ואינו אוכל תאוותו מתגברת; היין מן המלך, אך מודים לשר־המשקה; כלב רעב אוכל אֲבָנִים; דקל רע גדל ליד עצי סרק (5 מקורות); חברך לא שעה לתוכחתך - הניחהו וייפול; בור ששתית ממנו אל תזרוק בו רגב; אם תישא עמי אשא ואם לאו לא; בצעירותנו נחשבנו, אך עתה כתינוקות; אחרי עשיר נמשך שומן {ע"ע *סנהדרין ז.}), ועל "וימקצה אֶתְיוּ לַקַּח חֲמִשָּׁה אֲנָשִׁים" (אלו שִׁכְפַל מִשֶּׁה שָׁמֵם בברכתם; חוץ מיהודה שְׁלֵהוּצִיאָו מְנֻדוּיו כָּפַל).

צג. המוסר לשמיים דין על חברו - נענש תחילה ("ישפט ה' ביני וביניך" ו"ויבא אברהם לספד לשרה"), אא"כ אין בארץ ב"ד לתבעו. ר' יצחק: אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך (אבימלך קילל "לך כסות עינים" והתקיים "ויהי כיוצא וכתהינן עיניו"). ר' אבהו: יהא אדם מן הנרדפים ולא מן הרודפים, שדווקא תורים ובניי־יונה הוכשרו לקרבן מכל העופות.]

'סמא עיני' קטע יד' - חייב, אפי' אמר 'ע"מ שתהיה פטור'. 'קרע בגדי' - אם הבגד בא לידו לשם כך פטור (רבה; 'לשמור'); ואם לשמור חייב, ואם אמר 'ע"מ לפטור' - וכן 'הכני פצעני ע"מ לפטור' - פטור (וברישא - ר' אושעיא: משום פגם משפחה; רבא: אין מוחל על ראשי אברים; ר' יוחנן: שאלו 'ע"מ לפטור?' וענהו בתמיהה). 'עשה לפלוני ע"מ לפטור' - חייב. [הופקד אצלו כסף לחלוקה לעניים ונגנב ברשלנותו - פטור ('לשמור' ולא לחלק), אא"כ קצוב לכל אחד (ממון שיש לו תובעים).]

הדרן עלך החובל

הגול עצים - פרק תשיעי (צג-קיא).

צג: גול עצים והכין כלים, צמר ועשה בגדים - א"צ להחזירם, קנה בשינוי (ע' *סו.), ומשלם דמיהם כבשעת הגולה⁸⁵. אביי: שינוי קל - שעשוי לחזור לקדמותו (נסרים וצמר־טווי שעשה מהם כלים ובגדים) - קונה מדרבנן (*ר' יוחנן: תקנת השבים; צד:); ועצים ואבנים ששייף וספתת הוא שינוי־דאורייתא. רב אשי (*רבא, ר"פ; צו.:). שינוי החזור אינו קונה⁸⁶. *ר"ש בן אֶלְעִזָר: בשבחה זכה הגולן (תקנת השבים), אך אם כִּחַשָּׁה רשאי להחזירה (אביי: שינוי אינו קונה; רבא: בשינוי החזור).

לבון צמר - רבנן: אינו קונה; ר"ש: קונה. רבא: מודה שסירוק ביד אינו קונה. ר"ח בר אבין: {לכו"ע} לבון בגפרית קונה, ולא כיבוס במים. צביעה - ר"ש בן יהודה־ר"ש: אין קונה (אביי: וכ"ש לבון, ולת־ק־ר"ש קונים. רבא: מדובר בצבע שִׁכּוּל להסירו).

צד. אביי: ר"ש בן יהודה (בצביעת גז), ר"ש בן אֶלְעִזָר (בכִּחַשָּׁה), בית שמאי (באתנן שהשתנה), ראב"י (גול חיטים וטחן ואפה ומפריש חלה - 'ובצע בִּרְךָ נֶאֱמָר'), ר' ישמעאל (לא הניח פאה - יפריש מן העיסה) - סוברים ששינוי אינו קונה. רבא: אין הכרח (ר"ש ור"ש ב"א רק בשינוי החזור, ב"ש רק לקרבן, ראב"י מצווה הבאה בעבירה, ור' ישמעאל גזה"כ 'תְּעֻזָּב').

שמואל: הלכה כר"ש ב"א (השבחה נוטלה, כחשה מחזירה); לרבא בשינוי־החזור, ולאביי 'אמרו' ושמואל אינו סובר כן.

צד: גולן העושה תשובה חייב להחזיר את החפץ הגול. החפץ עבר שינוי - פטור מלשלם, תקנת השבים (מימי רבי), ואין ראוי לקבל ממנו. חפץ קיים שהשבתו כרוכה בהפסד גדול (קורה ששילב בבניין בלי לשנותה⁸⁷) - משלם דמיו (תקנה, *עדות ר"י בן גודגאד, כב"ה; ב"ש: מפרק הבניין ומחזירה; גיטין נה.). אינו יודע את מי גול - יתן לצרכי רבים (חפירת בורות)⁸⁸.

גָּבַהּ רִיבִית - לתשובה⁸⁹ יחזיר, ואין לקבל ממנו (תקנת השבים). מת - בניו א"צ להחזיר, אלא חפץ הנכר (כבודו, ששב).

צה.: גול רחל, וגזזה וילדה - ר' מאיר: מחזיר גם צמרה וולדותיה (קנס; אך השוגג, שקנה לתמו מגולן והשבחה, קנה את השבח בשינוי). משנתנו, ר' יהודה: משלם כבשעת הגולה בלבד⁹⁰. בשבח שעליה עתה (צמר, עֶבֶר) חלקו ר' יהודה ור' שמעון - רב זביד: לר' לנגול ולר"ש לגולן; רב פפא, ותנ"ה: לגולן, ולר"ש יקבל הגולן דמי חלקו בבשר פמנהג מוסרי בהמות להשבחה.

[שמואל: בעל־חוב גובה מהקונה הקרקע ושבחה⁹¹; ובתבואה בשלה, ישלם, כשהחוב=הקרקע־בלבד (ולדעה אחת: והיא אפותיקי).]

⁸⁵ ואף שהקניטו רק בדברים (אם ממון "התרפס" שלם, ואם דברים רק "ורקב רעין"); ואין יודע מכפר על זה ("לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה'"). יבקש מחילה ועמו 3 אנשים, "ישרו על־אנשים, ויאמר: חטאתי, וישר העויתי, ולא־שנה לי"; אָגָא, שָׂא נָא... ועתה שָׂא נָא". רב החמיר על עצמו יותר וביקש מו' חנינא). ר' זירא היה מומן עצמו לפני מי שפגע בו, כדי שיבקש מחילתו. ואם מת - יביא 10 אנשים לקברו ויאמר 'חטאתי לה' אֵלֵי יִשְׂרָאֵל וּלְפָלוֹנִי' (כ"ז ביומא פו.).

⁸⁴ לא יסרב לחמול, שיכל המעביר על מידותיו מעבירים לו על כל פשעיו (יומא פז:). 'נשא עון למי ש'ועבר עלי־פשע' (ר"ה יז.), ולכן נענה ר"ע (תענית כה: ע"ש).

⁸⁵ שהכל הוא שהגולן משלם (כשהחפץ איננו) כשעת הגולה; כאן (ולהלן צה.: צו:); ולעיל (סה). בגב. רבה (שם, וטעמו מבורא בב"מ מג. וברשי לעיל): גול חבית יין שוה זוו, ועתה שווה 4, שברה או שתאה - משלם 4 (כל עוד קיימת חזרת בעינה, ונמצא שעכשיו גול); נשברה מאליה - זוו (כעת לא עשה דבר, וחייבו על עת הגולה).

⁸⁶ אָגִידָת 4 המינים אינה קונה - שינוי החזור (סוכה ל:). וע"פ תוס' שם גם לאביי, אף שבתקנת־השבים קונה ומועיל למצווה (שם לא. בסוכה), אגידה אינה ממש שינוי.

⁸⁷ וכן הגולן עצים או קורה וסיכך סוכתו - א"צ לסתור הסוכה אלא אחרי התא וכשלא חברם בטיט (סוכה לא.). אנשי גינה הרסו הבניין להחזיר הקורה (תענית טז.).

⁸⁸ ר' לוי (ב"ב פח:); קשים במיוחד ענשי (גול הדיוט "כִּי תִטָּא וּמַעְלָה", ועי' *להלן קיט. והערתנו) ר' הונאה־במידות ("אלה" < בעריות "האל"; שאינו בר תשובה כי) אינו יודע את מי גול). תני ר' חייא (ב"ב לה:); גולן של רבים אינו כגולן (לנהרדעי כשגול מ-2 המתנצחים־ללא־ראיה, אין מוציאים ממנו; רב אשי: הגולן מרבים כבסוגייתנו). אבא שאול בן בטנית וחבריו החמירו על עצמם ולא חפצו בעדפי הקצף ומצויי־המידות שלהם, והורו להם לתת לצרכי רבים (ביצה כט.).

⁸⁹ הדרן על כך ב"ד - ריבית שאינה קצובה אין מחייבים להחזיר. ריבית קצובה - ר' יוחנן: ג"כ; ר' אלעזר, רב ספרא, והלכה: מחייב להחזיר (ב"מ סא: סב. סה; ע"ש).

⁹⁰ בב"מ (מג:), ב"ש כ"מ, וב"ה כ"ר יהודה (וכן פסק רבא). [ושם, ר"ע (וכ"פ שמואל ור' יוחנן): משלם כשעת הדין. תוס': לענין יוקר וזול (ר' הערת־החיצונית שם).]

- צו. רבא: גזל והשביח, ומכר או הוריש - זכו הקונה והיורש בשבח (או בחלקו, לר"ש). גזל ומכר והקונה השביח - זכה. גוי אינו זוכה בשבח. גזל יהודי ומכר לגוי וזה השביח ומכר ליהודי - תיקו.
- רב פפא: כריתת דקל אינה שינוי שיקנהו הגזלן (עודנו דקל; ואפי' העבירו לחצרו); וכן קציצת דקל לגזירים (אא"כ נעשו קורות) וקציצת קורות גדולות לקטנות (אלא לקרשים דקים). רבא: קטימת ע'לי לולב; עשייתם מטאטא - שינוי; משא"כ עשיית חבל מטאטא (יכול לחזור לקדמותו). הפריד עלה-הלולב-המרכזי ל-2 - פסלו ממצנה ולכן קנה; וללשון א לא נפשת.
- צו: רב פפא: גזל עפר ועשהו לבנה; חתיכת כסף ועשה מטבעות; מטבע שהשחירה ועשה חדשה - לא קנה (שינוי החומר). להפך - קנה (אף שאפשר ליצור שוב, אלו פנים חדשות; ומטבע שהשחירה א"א להחזיר לחידושה לגמרי).
- גזל בהמה והזקינה (ר"פ: או כחשה באופן בלתי-הפיך), עבדים והזקיניו - משלם כבשעת הגזלה. ר' מאיר: בעבדים אומר לו 'הרי שלך לפניך' (כקרקע); וכן פסק רב (שגרס הפוך את המחלוקת, *יוכן גרס רב ששת; ב"מ ק:). להלכה.
- צו: רב: חטף עבד בזמן שאינו עובד ועשה בו מלאכה - פטור מלשלם (לאדון נוח, שלא ילמד בטלה); אא"כ נושה באדון (נראה רבית). חטף ספינה והשתמש בה - משלם פקתה. ואם עמדה להשכרה - ולהסבר ב גם התכוון לכך - יכול בעליה לדרוש שכרה תחת זאת.
- גזל מטבע ונסדקה, פירות ונרקבו *כולם (צח:), יין והחמץ - משלם כבשעת הגזלה. מטבע ונפסלה (רב הונא: לגמרי; רב יהודה: רק כשניתנת לשימוש במדינה אחרת), תרומה ונטמאה - אומר לו 'הרי שלך לפניך'.
- צו: לנה סחורה לשלם במטבע מסוימת, ונפסלה - רב: פורע במטבע התקפה אז. שמואל: יכול במטבע המקורית ו'לך השתמש במישן'; ר"נ: מסתבר רק כשהולך ממילא למישן (והשלטון אוסר אך אינו מחפש). [ולא יחלל מעשר-שני על מעות שאינן בתוקף בירושלים; ומחלל במקום שהן בתוקף, ויקנה בהן שם בהמה ויעלה. ובשלטוננו, תיקנו שכל המעות תקפות בירושלים].
- ואם הוסיפו על המטבע (לרב) - רב חסדא: ייתן אותו סכום וכפי שהוסיפו; ואם אפשר לקנות בה יותר פירות ינכה לו (רבית), וכן אם התוספת (בכמות הכסף) היא חמישית או יותר (כפסק ר"פ ורב הונא ב"ר יהושע).
- [מטבע של ירושלים - דוד ושלמה' וירושלים עיה"ק'. של אברהם - זקן וזקנה' ויבחור ובתולה].
- צח: רבה: הנה יד חברו ובכך העיף מטבעו לים - פטור, כשנראית במים (גרמא) [אך אין לחלל עליה מעשר-שני ("בבב"ך)]. וכן פטר את המוחק צורת מטבע במקת פטיש (לא חיסר מן המתכת); את הפוגם אוזן פרה (מום), אך לא חסרה, וסתם שור אינו מיועד לקרבן; ואת השורף שטר (והתוכן אבוד, אך הוא מאמינו. ישלם רק על הנייר. רב דימי ב"ה: כרבנן בגורם-למנון; רהבדר"י: לא); אך חייב בדיני שמיים. והמחייב בדין על גרמי (*ר"מ; ק). מחייב בזה דמי שטר מלא; וכן פסק רפרם.⁹²
- צח: גזל בהמה, ונפסלה לקרבן מפני עברה או מום, או יוצאת להיסקל - אומר 'הרי שלך לפניך'. גזל חמץ, ועבר פסח - אומר 'הרי שלך לפניך'. שרפו אחר - פטור השורף; ר"ש מחייב (דבר הגורם למנון). רבה: השורפו בפסח פטור, שהכל מצויים לבערו.
- אומן שקיבל חפץ לתקן, וקלקל - חייב לשלם. בנאי שהתבקש לפרק קיר, ושבר את האבנים או הזיק - חייב. הרס בצד אחד ונפל אבנים מן הקצה השני של הקיר - פטור (גרמא).
- רב אסי: אומן שקיבל בקבלנות עצים לעשות כלי (או כלי, והשביחו), ואח"כ קלקלו - פטור (על שבחו), שאומן קונה בשבח הפלי (אך לא צבע שקיבל גם סממני הצביעה). ומשמע שרבא אינו סובר כן.
- צט: [מקודשת בשכר מה שאעבוד עמך'. חלקו תנאים האם החיוב עבור שכירות נוצר רק בסוף (ת"ק), או כהלוואה ובכל רגע (ר' נתן; ואין קידושין בהלוואה). וכן חלקו בקידושין בהלוואה-ופירוטה, לרבי דעתה על הפירוטה (וכשהוסיף אבן-חן מקודשת)].
- שחט והתנבלה הבהמה - חייב לשלם.⁹³ שמואל: בכל מקרה (כר"מ, שהנתקל פושע). ר' יוחנן (ת"ק): אם יש עדים שהוא מומחה - פטור, אא"כ שחט בשכר (ר"י: לכן מומלץ להקדים דינר לשוחט). וכשאוסרים הבהמה מספק פוטרם את הטבח (רב). המראה דינר לשולחני (לדעת האם טוב הוא לקבלו), ואח"כ נמצא הדינר רע - השולחני חייב, חוץ ממומחה-שא"צ-עוד-ללמוד (וטעה בצורה חדשה שאינה מוכרת די). רבי חייא ראה וטעה, ושלם, לפנים משורת הדין ("אשר יעשון").
- ק. ריש לקיש: החיוב - כשהודיע לו שסומך עליו; וכר"מ, המחייב בגרמי (במחיצת-כרם שנפרצה והתעצל לגדור ואסר).
- ק: צבע ששרף צמר בצביעה - חייב דמיו. צבעו בשאריות הצבע; וכן נגר שעשה כסא גרוע - יקבל את הפחות שבין השבח וההוצאה.

⁹¹ חצי השבח, להלכה (שבשעבוד 'שאקנה' 2 הנושים חולקים; לא כסובר שרק הראשון. ב"ב קנו: (ור' הערתנו החיצונית לב"מ טו.). והמוכר יפצה את הקונה מנכסים בני-חורין שלו. ובמקרה שבעלי-החוב עצמו יפצהו (כאמור בסוגיה) - הוא בסכום הנמוך שבין ההוצאות והשבח. רב הונא: אין מקור לגביית בע"ח שבח (ב"מ טו., ע"ש).

⁹² וכן במוכר שטר-חוב וחזר ומחלו (כתובות פו.). רב: הבורר רגב מגורן חברו משלם לו דמי חטיים (ב"ב צג:; רשב"ם: כמייק בדיימם, שהפחית מדתו, או מדין גרמי).

⁹³ רשב"ג: חייב אף בושט ובושת אורחיו, וכן מנהג ירושלים (אף כשקיבל בחינם - מהרשא"א בח"א. בבא בתרא צג: (והוא קנס בעלמא - גידולי שמואל שם, ע"ש)).

- צבעו צבע אחר; נגר שעשה ספסל במקום כסא - ר' מאיר: קנהו בשינוי (*צה. קב): וישלם על הצמר ועל העצים. ר' יהודה: לא קנהו (קנס⁹⁴), אלא ישלם לו בעה"ב את הפחות שבין השבח וההוצאה; *וכן סתם (בב"מ במשנה) והלכה (קב).
- קא: לא נפשט, האם הצבע שעל הצמר נחשב שבח ממש; ונפק"מ - לגזול צמר וסממנים וצבעו בהם, ורוצה להשיב את הצמר-הצבוע (בלבד) אף שהזול צמר צבוע; לגזול קוף וסממנים וצבעו ורוצה להשיבו; ולצמר שנצבע (ביד קוף) בסממנים של אחר.
- קא: [בגד שנצבע בקליפות ערלה - ישן. דס"מ על בגד ואין כיבוס מוציא רביעית - הבית טהור; בדם שיצא בחיירובמותו, שדרבנן. צמחי צבע (כגון כרכום) בשמיטה קדושים; אך עצים לא ("לכם לא לקח" - שהנאתם בזמן פלוני, ולא שאח"כ) אפי' לקטם לאור (סתמם להסקה, כת"ק; ור' יוסי חולק {"לקם"; ו"לקח" למעט רפואה וזילוף}. ועלי קנים וגפנים - לפי כוונתו)⁹⁵.
- קב: סתם-משנה בדבר שנסנה במחלוקת לפני כן - הלכה כסתם. במסכת אחרת - 'אין סדר למשנה'. רב יוסף א: מסכת נזיקין אחת היא.
- קב: הנותן מעות לשלוחו שיקנה חטים ויסחר בהם ויחלקו ברווחים, וקנה שעורים, או להפך - השליח נושא בהפסד. ברווח - חולקים; ר' יוחנן: לר' יהודה, אך לר' מאיר (*ק: קנה בשינוי וזכה ברווחים; ר' אלעזר (דחה): רק כשקנה לאכילה חולק ר"מ.
- גיחוך בני א"י (לר' יוחנן): לר' יהודה, איך קנה השולח? הן השליח ביטל שליחותו, והמוכר הקנה לו! רב שמואל בר סורטי, ר' אבא: א"צ בידיעת המוכר (והמקדיש נכסיו נעשה כמקנה קודם בגדים לאשתו ולבניו; ולא משליחותם).
- הקונה שדה ולבקשתו נכתב השטר על שם ראש הגולה (שלא יערערו) - אין כופים את המוכר לכתוב לו שטר נוסף, על שמו; אא"כ התנה, או שאמר לעדים בפניו 'ראו שאני רוצה שטר אחר'.
- קג: [שילם על פירות, אך בינתיים מכרום ביוקר - רב: אסור לו לקבל הסכום היקר אם לא מכרום בשמו. *ר' ינאי מתיר (ב"מ סג.).
- קג: גזל בשווי-פרוטה, ונשבע, והודה - חייב להשיב לידי הנגזל, וללכת אחריו אף למדי; שצריך פפכה; ולא יתן לבנו ולשלוחו, אך כשהוצאה יתרה על הקרן תיקנו לתת לשליח-ב"ד (ראבר"ז); *ר"ש ב"א (חולק): רק כשמנוהו ע"פ הנגזל. אם מת הנגזל - יחזיר ליוורשו. *לא נשבע - מופקד אצלו עד שיבוא הנגזל לקחתו.
- וכשאינו יודע את מי גזל (ואפילו נשבע), חלקו ר"ט ור"ע. כש-5 תובעים אותו - ר' טרפון: יניחנה⁹⁶; ר' עקיבא: ישלם לכל אחד (ברי ושמא. ר"ש ב"א: ומודה בקונה מקח ושכח ממי; תנא ד'מעשה-בחסיד': בזה חולק, *ובגזלן מודה ר"ט; יבמות קיח:). וכדי להיפטר מעונש בידי שמיים - אף לר"ט ישלם לכל אחד מהם, אף שלא תבעוהו.
- קד: מסירת גולה וחוב לשליח שמנה הנושה בפני עדים לגבות חובו - רבה: אין פוטרת מאונסי הדרך; רב חסדא, ר' יוחנן ור"א: פוטרת (ובמשנתנו - מנה בלי עדים פועל שלו, או שלחו להיות שליח לגזלן)⁹⁷. מינהו הגזלן, ושליח הנגזל ולקח ממנו - פטור.
- קד: בא שליח ועמו סימן או חותם, וחתומים עדים {שהסימן של המפקיד} - ר' יוחנן: מוסר לו ופטור מאונסי הדרך; שמואל: חייב; רבא: אא"כ כתוב 'תן לו וכאלו קבלתי'; ואין כדאי (כשהמפקיד זקן, שמא מת), אלא כשהקנה לו החוב אגב קרקע.
- שילם הגזלן (או שנמחל לו) את הקרן - א"צ ללכת אחריו בשביל החומש. נשבע על החומש (והודה) - מוסיף חומש-שלה-החומש, וכן הלאה (**וְחַמְשָׁתָיו"; סה: ב"מ נד:), עד שיתמעט משווי פרוטה.
- מת הגזלן - יורשו פטור מאשם; ואם האב לא הודה - גם מחומש ("אשר גזל"). נשבע גם היורש - חייב קרן וחומש ("הגזלה..."); אא"כ הגזלה איננה וירש קרקע (אין חומש על קרקעות ושעבודן), או (רבא) שכשנשבע היה העובד מופקד ביד אחר.
- קד: מחל הגזלן (*כריה"ג; רבא: אף לר"ע; קט). על הכל חוץ מפחות-מפרוטה מהקרן - א"צ ללכת אחריו. ר"פ: אם הגזלה קיימת צריך (שמא תתייקר); ור"א: א"צ. רבא: החזיר חוץ משווה-פרוטה והזול - חייב ללכת אחריו להשיבו; כגזלן חמץ ואבד.
- גזל 2 אגודות ששוות יחד פרוטה והשיב 1 - רבא: אף שאין בידו שיעור גזלה, לא קיים מצות השבה. [וכן נזיר שסיים והשאיר 2 שערות ונשך 1. חבית שניקבה ונסתמה מצילה בפני טומאת אוהל; ואם סתם חצי הנקב - לא נפשט].
- קד: הודה בעיקרו אך נשבע - כגון: 'שומר אני עליו' 'מאליו בא' 'מכרתו לי ולא שילמתי, קחהו' 'נתתו לי מתנה ולא גמלתני, קחהו' 'מצאתו ולא ידעתי ששילך' - פטור מהאשם ('וכחש בה'). רבה: כשאמר 'והילך', אך אם היא באגם חייב, שפטר עצמו בשבועתו ממקרי אונס וכיו"ב; וא"כ, הגזלן חמץ ובפסח נשבע עליו חייב (שלו ייגבב חייב לשלמו), אך רבא הסתפק.
- [עד נשבע 'לא ראיתי אבדתך', והודה שהבחין בה או/ו במוצאה - ר' אמי, ת"ק: פטור מקרבן; שמואל, ראבר"ש: חייב (גורם מומן)].
- רב ששת: כפר בפיקדון (לא נשבע; ונגדו עדים) - נעשה עליו גזלן וחייב באנסיו (ונפסל לעדות⁹⁸, משא"כ בהלוואה, משתמט⁹⁹).

⁹⁴ (רש"י) אינו גזלן (ב"מ עח:). ולא קנהו בשינוי (להלן קב:). במק"א נתנו הסבר אחר לדעתו, אך אינם מוכרחים - ר' יוחנן: אסור לאדם ליהנות מממון חברו ללא דעתו (ב"מ קיז:). וכן בדעת ר' מאיר, ניתן הסבר שאינו מוכרח ממשנה זו - כל המשנה מדעת בעה"ב גזלן הוא (ב"מ עח:).

⁹⁵ ובלולב יש קדושת שביעית (סתמו לטאטוא, והנאתו וביעורו שוים. סוכה מ. ורש"י).

⁹⁶ (אצלו) עד שיתברר. רב מתנה: כשהוא מכחיש כל אחד מהם, אך אם שותק חייב לכל אחד; רב יהודה: אפי' שותק (ב"מ לו:). ולגבי פיקדון עש"ב; ועי' להלן (קיא:).

⁹⁷ וכן עי' ב"מ (פ: צט:). לגבי שואל כיו"ב. 'חולף מנה לפלוני שאני חייב לו' (גיטין יד:). - אחריית-הדרך על השולח. שמואל: ולכן יכול השולח לחזור בו; רב, ותנא: אינו יכול; וכן 'תן לפלוני מנה פיקדונו שבדיך' כשהשולח מוחזק לכפרן (או זה נוח למפקיד). שליח יכול להתחייב באחריות, כגניין. רב ששת: טוב לו להימנע ('ועבד ליה'). בשולח אלים וקרוב-למלכות, ר' דוסתאי נאות להחזיר לו, ור' יוסי בר כפר הוכה (שם:). הפלגה ללנה: 'זרוק לי [=לרשותי, רשב"א] חובי והפטרתי'; וזרקו [קרוב למלוה, רשב"א] ונשרף או אבד - פטור. 'זרוק לי חובי בתורת גיטין' וזרק - אם קרוב לו לא יצא, קרוב למלוה יצא, באמצע ספק (גיטין עח:).

קו. רב: כפר בממון, ונשבע כדין בב"ד, (ולא הודעה) ובאו עדים נגדו - פטור מלשלם ("ולקח בעליו {השבועה} ולא ישלם". רבא: מסתבר רק בהלוואה {ניתנה להוצאה}, אך רב אמר גם בפיקדון {בו הפסוק}; חוץ ממודה {"והתורה"} ומטוען טענת גנב (*סג:)). רב נחמן חולק (והפסוק - שבתורה כל הנשבע פטור מתשלום).

קז: קטן הפקיד - אין שבועת-שומרים וכפל ("כיייתן איש"), אף שגדל ("דבר-שניהם". רחב"א: כשנאכל קודם; רב אשי: אין חילוק). רחב"א-ר' יוחנן: טוען טענת גנב - אם טבח-אורימכר משלם 4-5 (הוקש לגנב; "ה"); ישנו באבדה ("כל-אבדה אשר יאמר" (*נו.נ.)); אין חייב כפל אא"כ הודעה תחילה במקצתו וכפר במקצתו ("כיייתן זה"), ובוה ר"ח בר יוסף חולק*.

קח. רמי בר חמא: אין 4 השומרים מתחייבים שבועה אלא אם כפרו במקצת והודו במקצת¹⁰⁰ ("ש"ח" כיייתן זה", וגו' ש הוקש לשאר). ר' חייא בר יוסף: מודה-במקצת נאמר רק בהלוואה (אינו מעז לכפור למי שהיטיב עמו, ומשתמט. והפסוק אינו במקומו).

קז: ר' חייא בר יוסף: הטוען טענת גנב בפיקדון אין חייב כפל אא"כ שלח בו יד ("אם-לא שלח ידו"). רב ששת: להפך ("אם-לא שלח" ישלם, הא שלח פטור). ולר' יוחנן חייב כשלא שלח יד, וייתכן שאף כששלח.

ר' יוחנן: טען שאבד ונשבע, וטען שנגנב ונשבע, ובאו עדים - פטור מכפל (בשבועה הראשונה יצא ידי חובתו כלפי הבעלים).

טען 'גנב' ונשבע, וטען 'אבד' ונשבע, ובאו עדים שהוא הגנב, והודעה שלא אבד - פטור מחומש (ממון-המחייבו-כפל פטור).

קח. 2 שומרים על שור 1, שטענו טענת גנב, אחד נשבע והודעה והשני נשבע ובאו עדים - לא נפשט האם הראשון משלם חומש.

2 חמשים (נשבע שאבד, והודה, וכן שוב), או 2 כפלים (נשבע שנגנב, ובאו עדים, ושוב), משתלמים על ממון אחד ("וחמשתיו"). שומר ששילם במקום להישבע, ונמצא הגנב - זכה בתשלומי הכפל (*ב"מ לג:). ואם נשבע השומר ואח"כ שילם - אביי: התשלום לבעלים (שהוטרחו להשביעו); רבא: לשומר (ששילם).

קח: השבע השומר, והגנב נמצא ותבעוהו והודעה לשומר והכחיש לבעלים ובאו עדים - רבא: אם אמת נשבע השומר (ונמצא כדבריו - נאמן לבעלים ותביעתו תביעה), נפטר הגנב מכפל בהודאתו לו; ואם לאו - רב כהנא: רבא מחייב (עמד להישבע לשקר ומנעוהו - תיקו); רב טביומי: רבא מסתפק.

שילם השומר במקום להישבע, ונמצא הגנב והודעה לבעלים והכחיש לשומר ובאו עדים - לא נפשט האם יש כפל (לשומר).

נגנבה באונס, ונתפס הגנב - אביי: שומר-שכר ישלם לבעלים ויתבע את הגנב (זה מתפקידו, ולא יישבע); רבא: אף שומר-חנם¹⁰¹, אם לא נשבע בטרם נתפס הגנב. רבה זוטי: החזירה השודד לבית השומר ומתה בפשיעה - ספק.

גזל את אביו ונשבע לו ומת אביו (והודעה) - משלם קרן וחומש לאחיו או לאחי אביו. ואם אינו רוצה או שאין לו - לוהו, וגובים מן הגזלה. [וכן מי שאביו הדירו הנאה בחייו ובמותו]. ואם אינו מוצא יורשים יתן לצדקה, ויאמר 'זה גזל אבי'.

קט. גר שנגזל*, ולאחר שבועה והודאה עשו את הגזלה כהלוואה, ומת - ר' יוסי הגלילי: הגולן פטור מהשבעה; ר' עקיבא: חייב להוציא הגזלה מידו. ר' יוחנן: כן מחלוקתם (המשניות) כשהגזל מחל, וכן בגזל מאביו ומוחל לעצמו; רב ששת (דחהו): מודה ריה"ג שאינו מוחל לעצמו (וכן המשניות); רבא: מודה ר"ע שמוחל לאחרים (וכן המשניות); וזקיפה-לחוב אינה כמחילה).

קט: גזל גר, או גירות ("להשיב...המושב"), ונשבע והודעה (לדין-לפירבא הודעה אחרי מותו), ומת הגר ו"אין לאיש גאל (יורש; לקטן א"צ לבדוק)... *האשם (קרן, 'בראשו') המושב (חמש קי.). לה' (ונתנו) לכהן (שבאותו משמר, ש' מלבד איל הכפרים אשר יכפרו בו (מקריב-האשם)). גזלן כהן - חייב לתתם לכהן אחר (גו"ש "לכהן" משדה-אחוזה "לכהן תהיה אחרת").

[כהן בא' "ככל-אנת נפשו" ומקריב קרבנותיו¹⁰², ובשרם ועורם לו ("קדשו לו יהיו"). היכול להקריב (אף זקן וחולה שבדוחק, קרבן ציבור הבא בטומאה, וכ"ג אונן; משא"כ בעל מום) נותן ההקרבה לכל כהן, אף ממשמר אחר. הבשר והעור לוקח לעצמו; ואם אינו יכול לאכול (כ"ג אונן; טמא בקרבן ציבור; זקן וחולה, אכילת-דחק אינה אכילה) - לכהני המשמר היכולים.]

קי.: רבא: גזל-הגר שנתנו לכהנים בלילה, או לחצאים - לא יצא ידי חובתו (נקרא "אשם"). וכן כשאין בו כדי פרוטה לכל כהן שבאותו משמר ("המושב" השבעה לכל כהן). אין בו, ויש כדי פרוטה לכהני המשמר-הבא ונתנו להם עכשיו - תיקו.

רבא: אין כהנים מחליפים חלק כנגד חלק בגזל הגר (כ"אשם). ונחשבים מקבלי מתנה (זו מן ה-24) ולא יורשים; ולכן - רבא: גזל חמץ ואחרי פסח השיבו לא יצא; רב זעירא: יצא (מצות התורה להשיבו), אלא: פטורים ממעשר-בהמה בגזל-גר שקיבלו.

⁹⁸ כשהפיקדון בידו, או שעדים מעידים שבביתו באותו זמן וידוע לו; אחרת ייתכן שאבד לו ומשתמט עד שימצאנו (רש"י; ב"מ ה:).

⁹⁹ (כשלא נשבע; רש"י). אמנם על אותו ממון החזוק כפרן ואינו נאמן שפרעו עד שיביא עדים (ב"מ יז. ע"ש; ע"י רשב"א וריטב"א שם ה:).

¹⁰⁰ לפ"י טענת הפקדון היא לכל הפחות 3 פרות, באחת השומר כופר (להד"מ' או 'החורתיה'), באחת מודה (אכן, מתה בפשיעה/בגנבה/באונס), ועל אחת נשבע (מתה בגנבה/באונס/מתמת-מלאכה) [ואם טוען בה 'איני יודע' - מתוך שאינו יכול להישבע משלם] (ב"מ צח:).

¹⁰¹ אירע מקרה כזה, ורב נחמן חייב את השומר (חנם) לשלם (ולדון בעצמו מול הגנב), וביאר רבא, שהיו שוטרים והיה לו לצעוק (ב"מ צג:). ואמנם כאן רבא מחייבו גם ללא שוטרים; ושם רק השיב לקברת השואל (תוס' שם), שם הוא רבה (תורא"ש שם בתי"א), או: גם שם מדובר שכבר נשבע (נמוקי יוסף שם נד:).

¹⁰² אפי' קרבן הבא על חטא ("בחסא"ה בשגגה") וידון שבועה ("והיתה לכהן כמנחה". מנחות עד:).

מת הגזלן בדרכו להשיב - זכו יורשיו בכסף (הוא החזיק בו), והאשם ירעה (וכשוימם יימכר ודמיו לעולת ציבור). "אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לְךָ יְהִיָּה", ואם נתן ומת (טרם הקרבת האשם) אין היורשים יכולים לדרוש הכסף מהכהנים (אביי: מכאן שהכסף מכפר 1/2).

קיא. נתן הכסף למשמר העובד, והאשם בשבוע אחר למשמר שבו - יצא, שהמקדים את התשלום לאשם יצא ("אֲשֶׁר יִכְפְּרֶנּוּ").

הקדים את האשם לכסף - אם הוקרב האשם ביא אשם אחר (וזכו הראשונים בעור הראשון). ואם לא - יקריבהו המשמר שאצלו הכסף (קנס למשמר הקודם שקיבל אשם שלא כדין). וכן אם נתן האשם, והכסף באותו שבוע למשמר אחר; ר' יהודה: בזה יינתן הכסף למשמר של האשם (שזה זמנו), אא"כ עבר זמן המשמר הראשון בלבד ולא תבע הכסף.

שילם הקרן ולא החומש - אין זה מעכב את הפפירה ואת האשם (למד ממעילה, "בְּאֵיל הָאֲשָׁם וְנִסְלַח לְךָ").

הדרן עלך הגזל עצים

הגזל ומאכיל - פרק עשירי (קיא-קלט):

קיא: גזלן האכיל את בניו גזלה, ומת ולא הורישם קרקע - פטורים מלשלם (*אינה כ"אֲשֶׁר גָּזַל", ואין מיטלטליייתומים משתעבדים). אַכְלֹהָ לַפְּנֵי הַיָּאוֹשׁ - רב חסדא: חייבים (לדעתו, גזל ובא אחר ואכל - הנגזל גובה ממי שירצה); ולרמי בר חמא פטורים.

אם הגזלה קיימת - רבא: חייבים להחזירה; רמי בר חמא, רבי: פטורים (ירושה=שינוי־רשות, וקנו ביאוש ושינוי־רשות), אך דבר ידוע (חמור, *ואף מיטה ושולחן; קיג.) חייבים, מפני כבוד אביהם (*שעשה תשובה; צד:).

קיב. אף שהגזלה קיימת, בקטנים סומכוס פוטר (אי אפשר לדונם), וכן ר' אבין; ורבנן מחייבים (לרמב"ח לפני יאוש). גדולים שטוענים 'יודעים' או חשבונו אבינו ולא נשאר חוב לך' - פטורים.

רבא: הניח פרה שאולה - בניו פטורים מאונסיה; ואם ירשו קרקע י"א שחייבים (מעת השאלה החיוב), וי"א שלא (מהפשיעה החיוב, כר"פ, ששואל ששחט בשבת פטור ממנו). סברו שהיא של אביהם ושחטוה ואכלוה - ישלמו 2/3, ואם ירשו קרקע - הכל.

קיב: [רב יוסף בר חמא: קטן חטף (בעזרת עבדיו) שדה מאחר וטוען שהיא שלו - מוציאים ממנו מיד, וכשיגדל יביא עדים ויתבע.

אין מקבלים עדי תביעה שלא בפני בעלי־הדין (*"וְהוּעַד בְּבִעְלֵיָּהּ"; סנהדרין יט.), אא"כ חולה (ועלול למות) הוא או העדים, או שהעדים רוצים לצאת לחו"ל ושלחו לו ולא בא; או שפתחו בדינו ושלחו ולא בא.

בעל־דין יכול לדרוש לדון בב"ד הגדול שבא¹⁰³, אא"כ יש איגרת מב"ד הגדול לדונו כאן.

רב: מקיימים שטר שלא בפני בעלי־הדין; ר' יוחנן: אין מקיימים ("וְהוּעַד בְּבִעְלֵיָּהּ"); רבא: הלכה כרב, ואפילו צועק שהוא מזויף.

רבא: ביקש הנתבע זמן להביא ראיה כנגד השטר - נותנים לו. ואם לא בא - לאיש (אינו מצוי בעיר, משא"כ אשה) קובעים זמן ליום שני, אח"כ (לא בא) לחמישי, ושוב לשני; ולמחרת כותבים שטר־נידוי ל-90 יום¹⁰⁴ (ועליו מוטל שכר הסופר), ואם לא בא בהם כותבים שטר 'אדרכתא', לירידה לנכסיו¹⁰⁵ (לא על מטלטליו, אא"כ יש קרקע למלווה; ולמסקנה גם אז לא). אם אמר 'לא אבוא', או שמדובר בפיקדון - מיד כותבים. ומודיעים לו על כך אם הוא קרוב; ואם רחוק ויש קרובים או שיירות - משהים לכך מיום שני לחמישי, וכשהמלווה אלים - עד שנה (רבינא). רבא: שטר־נידוי שנכתב על המסרב לבוא לדין אינו נקרא עד שיבוא בפועל. על המסרב לציית לפסק - עד שיציית; והוכרע שדי שיאמר שיציית.

רבינא: שליח־ב"ד נאמן לומר שפלוגי סירב לבוא¹⁰⁶; לנדותו, אך לא לכתיבת שטר־נידוי (מחייבו לשלם מעות הסופר). כשקובעים זמן לדין מודיעים ע"י אשתו או שכן שפוגש בכל יום; וסומכים שקיבל, אא"כ הוא בעיר או עובר ליד ב"ד.

קיב. רב יהודה: אין מזמנים לדין לערב שבת או יו"ט; ולא לימי ניסן ותשרי (טרודים). בניסן ותשרי מזמנים לחודש הבא, ולא בער"ש לשבוע הבא. ר"נ: אין מנצלים את בוא אדם לדרשות הרגל וירחיכלה לזמנו לדין. כעת יש רמאים, וחוששים.]

אין פורטים כסף מקופת מוקסים (ומותר לשלם ולקבל העודף), ואין לוקחים מהם צדקה, אלא מכספם הפרטי. וכן מותר להבריח המכס (לא בלבישת שעטנז; ור"ש-ר"ע מתיר); ולגדור שהתבואה תרומה או של המלך (עי' *גדרים כח). כי הם כגזלנים - שמואל: במוכס שאין לו קצבה; ר' ינאי: שמנה את עצמו. רב אשי: במוכס גוי (מותר להערים עליו כשאינו מבחין).

יהודי וגוי באו לדין - מוזכים את היהודי בדינינו, או בדיניהם; ואם אי אפשר - ר' ישמעאל: עושים בערמה; ר"ע: לא (חילול השם).

¹⁰³ התובע יכול לדרוש אף לדון בבית־ועד של ת"ח רבים ("וְעָבַד לְךָ לְאִישׁ מְלֹנְהָ"); אחרת - בעירו וכופים הלנה (סנהדרין לא:). קבעו בא"י ולא בא - יגדה (לעיל טו:).

¹⁰⁴ במו"ק (טז., לגבי המסרב לציית לדין): ל-30 יום, ושוב ל-30, ואח"כ מחיימים (בארור) ל-30 (וראה הערתנו החיצונית כאן).

¹⁰⁵ ואם אין לו נכסים וצריך לגבות ממשועבדים, כותבים קודם שטר טרפא, לאפשר לחפש קרקעות; ומציינים בו שקרעו את שטר ההלוואה (ב"ב קסט. וע"פ רשב"ם, רמ"ה ור"ן שם); וכשמצא כותבים אדרכתא ומציינים שקרעו את שטר הטרפא. ושמים, וגובה ואח"כ כותבים שטר־שומה וקורעים האדרכתא (שמן יטרוף שוב. שם). ושטרות אלו נכתבים רק מדעת שני הצדדים (שם קסז.; כלומר מודיעים לנתבע, ע"י רשב"ם ויד רמ"ה שם). ובעל־החוב וכאי בפירות הקרקע הנגבית - אביי: מתחיימת שטר האדרכתא; רבה: מהגיעו לדין; רבא: רק מסיום הכרות ב"ד (ב"מ לה:).

¹⁰⁶ ואין איסור לשלוח לספר לב"ד שחירף אותו או את בית־הדין. יש לדיין להפקיר נכסי המסרב לפסקי־ב"ד ולרבי עמו (מ"ק טז., ע"ש פירוט ההנהגות במקרים אלו).

קיג: ר"ע, רב הונא: גזל גוי אסור ("גאלה תהיה-לן"; "ואכלת את-קל-העמים (כ) אשר ה' אלהיך נתן לך"); *וייש תנא שמתיר ("רעך"; ב"מ קיא:). אבדתו, הפקעת הלוואתו, טעותו *והונאתו ("לעמיתך" או "את-אחיו"; בכורות יג: - מותרות ("אבדת אחיך". ויש חכמים שהטעו גוי במכירה¹⁰⁷). ר' פינחס בן יאיר: כשיש חילול השם אף אבדתו אסורה¹⁰⁸.

רבא: אסור לקנות בהמה מגויים מזבלי שדות (שמא גזילה מיהודי) בתוך התחום; ואף חוץ לתחום אם יהודי רודף אחריה (רבינא).

שמואל: חוק המלכות - חוק (שהרי כורתים עצים של אנשים ועושים גשרים ואנו משתמשים)¹⁰⁹. רבא: גבאי-מס מותר למשכן בן-העיר על חוב בן-עירו (למסי קרקע וגולגולת)¹¹⁰ של שנה זו (בלבד). רבא: שותף שנמצא בגורן ושלם המס עבור כולם - המוכס לא גזל, וישלמו לזה חלקם; משא"כ אריס (אין עליו לשלם, והמוכס גזלו ואסור לקנות ממנו).

יהודי שהעיד לגוי כנגד יהודי בערכאות גויים (המחייבים ממון אף בעד 1) - מנדים אותו; משא"כ בב"ד של השלטון (המשיביעים בזה, כבדינינו) או שני עדים; ולא נפשט האם יהודי-חשוב יעיד (יחייבו על פיו, ומאידך אין בידו להשתמש).

קיד. רב אשי: יהודי שמכר לגוי קרקע הסמוכה לשל יהודי - מנדים אותו עד שיקבל על עצמו כל נזקיו.

לקח מוכס או גנב את בגדו או חמורו, ונתן לו אחר¹¹¹ - שלו (שבעליו מתייאש + שינוי רשות). תנא: צריך להחזיר לבעליהם (חולק, שלא קנה); וי"א: אם רוצה (קנה). רב יוסף: ובשודד-גוי אינו מתייאש (המלכות תנהג עמו באלמות).

המציל מפני נהר, חיל או שודדים¹¹² - שלו, אם ידוע שהבעלים התייאש. רב אסי: ומשודד-יהודי אפי' בסתם.

סתם גנבה וסתם גזל - מחלוקת (עורות, ויחדם האנס במחשבתו לשימוש כך, האם מקבלים טומאה) - רבי: בעליו התייאש; ת"ק: בגנב (*וכן דעת ר' אלעזר; סח:), ולא בגזול (ידוע מיהו); ר"ש: להפך (פוחד מאלימותו)¹¹³. עולא: כשידוע שהתייאש מודים; רבה: חולקים (עודו מקוה. ומשנתנו רק בגזול וכו"ש, וגנב=שודד-חמוש; או כרבי).

קיד: נחיל דבורים - הפקר הוא וקניינו דרבנן (דרכי שלום¹¹⁴); והמוצאו זכה בו אם ידוע שבעליו התייאש. ר' יוחנן בן ברוקה: אם בעליו רודף ואשה או קטן סחים-לתמם שמרשותו יצא הנחיל - נאמנים. הולך בתוך שדה להציל נחילו שברח לשם, ואם הזיק ישלם; אך לא יקצוץ משם ענף ע"מ לשלם; ור' ישמעאל בריב"ב מתיר [ופורק מטען עציו לטעון פשתן חברו, בתשלום]. [רב אשי: עדות סחי-לתמו כשרה רק לעניין זה (קניין-דרבנן), וכן לשבויה ולתרומה-דרבנן, ולעגונה¹¹⁵].

המזנה כלי וספריו ביד אחר, והתפרסם שנגנבו לו - המחזיק (שכנראה קנה מהגנב) יישבע כמה שילם עליהם, ובעליהם ישלם לו תמורתם (תקנת השוק). וכגון שצעק בלילה (ולא התייאש) ונמצאה דלת ביתו פרוצה ואנשים שלנו שם נראו יוצאים עם חבילות כלים וספרים מסוימים המזוהים כשלו (רב). רבא: ואם אינו עשוי למכור חפציו א"צ שיזהו את החפצים בדיוק.

[רב: בא במחירתו וגנב כלים - אף שישנם פטור מלהחזירם (קנה בדמי נפשו)¹¹⁶; אך לא אם התארח ובלילה גנב (לא מסר נפשו)].

קטו. גנב ומכר, ונתפס - אם בעל-החפץ התייאש דינו עם הגנב בלבד (רב יוסף-רב). לא התייאש - דינו עם הקונה (כרצונו, כרב חסדא; *קיא:); חוץ מדעת אביי-רב: עם הגנב בלבד. רב פפא: בעל החפץ יקחנו, וחלקו מי ישלם לקונה - לרב הגנב (כשהוכר אין תקנת השוק, חוץ מחנן בישא שאין לגבות ממנו), ולר' יוחנן בעל החפץ (והכי סוגיין). רב זביד: כשהתייאש רק בהיות הכלי ביד הקונה, לרב דינו עם הגנב (קנהו הקונה), ולר' יוחנן עם הקונה (אין קונה ביאוש אחרי שינוי-רשות).

רבא: בקונה מגנב-מפורסם אין תקנת השוק. גנב ופרע בו חוב - אין תקנת השוק. נתנו כמשכונן, יקר מן ההלוואה - יש. שווה לה - אמימר: אין {אינו כנהוג}; מר זוטרא, וכן הלכה: יש. מכרו ביוקר רב - רב ששת: אין; רבא, וכן הלכה: יש.

¹⁰⁷ אך גנבת דעתו אסורה, כגון שנותן לגוי בשר טרפה בחזקת שהיא כשרה, שמחזיק לו טובה בחינם (חולין צד. ע"ש. ור' הערתנו החיצונית שם).

¹⁰⁸ רב: (אחרת) אין להחזיר אבדתו ("ספות הנה את-הצמאה, לא-יאבה ה' סלה". סנהדרין ע:).

¹⁰⁹ מלכות שהרגה 1/6 בשעבוד לצרכה אינה נענשת ("האלף לך שלמה ומאתים לנטרים" (לדעה אחת). שבועות לה: שו"ת חת"ס ח"א סי' רת: זה המקור). כיו"ב, הפקר ב"ד הפקר (יבמות פט: וגיטין לו: ע"ש, ועי' עליות דרבנו יונה ב"ב נד:). על סמוכיות המלך עיין סנהדרין (כ:). ועי' אנצ"ת.

¹¹⁰ הפורע מס'גולגולת עבור מי שלא שילם, ומעביד אותו - מותר; דין המלך (ב"מ עג:). וכן הפורע מסי-קרקע עבור שדה, ואוכל פירותיה (שם וב"ב נד:), או קונה אותה (ב"ב נה: ושם ר'הדר"ק: אפי' מס'גולגולת; ואין הלכה כן. ועי' גיטין נח:). חזקת קרקעות בפרס - 40 שנה (שם). לגבי שטרות שנכתבו בערכאות גויים עי' גיטין י:).

¹¹¹ טעה ולקח מבית המשתה טלית של אחר - לא ישתמש בה. האומן עצמו (לא אשתו ובניו) החזיר לו אחרת (קח טלית', לא טליתך') - ישתמש (כנראה מכר את שלו בטעות, ונתן לו זו לשימוש עד שימצאנה) עד שיבוא מי שלקח את שלו (ב"ב מו:).

¹¹² כשיכול להציל ע"י דחק; שאם אינו יכול להציל כלל - כאילו התייאש והמציל מציל לעצמו (ע"פ ב"מ כא: כב: כד. ע"ש ולהלן קטז: שו"ת רשב"א א"ס"ס תתקסח). סוף נהר לשדהו - וכן גולן ושודד-חמוש - קורות עצים ואבנים - זכה, שהתייאשו הבעלים; ולא כשודדים אחרים (ב"מ כב:).

¹¹³ אדם חטף כסף מחברו וזרק לאשה ואמר לה: 'הרי את מקודשת לי' - רבא: אינה מקודשת, אין לחשוש לדעת ר' שמעון שסתם-גולה יאוש-בעלים (קידושין נב:).

¹¹⁴ עוד תיקנו קניין משום דרכי שלום (גיטין סא:). חיה ועוף שנלכדו במצודה שאין לה תוך; מציאת חרש, שוטה וקטן; זיתים שנפלו מהעץ בהכאת העני החותך ממנו - אסור לאחר לקחתם; ר' יוסי: כגול-גמור דרבנן, ומוציאים ממנו. במצודה שיש לה תוך, וזיתים שקטף העני בידו - גול ממש לכ"ע (שם).

¹¹⁵ אפי' גוי (יבמות קכא: גיטין כח:). יש להוסיף: שטר פרסי, רב פפא היה מבקש 2-גויים בנפרד לקראו לו כמשיחים לתמם, ומגבה בו אף מלקוחות (גיטין יט:). [וה"ה לשאר דרבנן (עי' יו"ד צח, א, וט"ו וש"ך, על טעימת גוי לטעם אסור מחולין צז:). והנוכר בכורות (לה) אינו בנאמנות, אלא לאמירה לגוי במום-בכור].

¹¹⁶ שמחלת פטרת מדין קם ליה בדרכה מיניה' (כתובות לד: ור' לעיל עא:). רבא חולק על רב: כשהם בעינם חייב להחזירם (אך כשאירע לו סירב לקבל תורה. סנהדרין עב:). לדיני גנב הבא במחירתו והתר הריגתו, עי' סנהדרין (עב:).

גנב ופרע חוב וקיבל מהמלווה הלוואה נוספת - רבינא: יש בה תקנת השוק (כמשכון; וישלם הבעלים לנושה); רב כהן: זו הלוואה נפרדת; ר' אבהו: כן הלכה. גנב ומכר, והקונה מכר ביוקר - אביי: האחרון יקבל מחירו הוול מבעל החפץ, ואת יתרת הסכום מהמוכר לו; רבא: יקבל כל מה ששילם מבעל החפץ, אשר ילך ויגבה מהגנב כפי שמכר ומהמוכר את היתר.

קטו: שפך יינו מהחבית, להציל דבש-חברו שחביתו נסדקה; עזב חמורו טובע בנהר, להציל חמור-חברו היקר - אין חברו חייב לשלם על הפסד יינו וחמורו, אלא שכרו (כלי ופעולה); אא"כ התנה עמו מראש. ואם הדבש נשפך כאחת (שלא היה כרוך קבל על החבית), יכול המציל לומר 'זכיתי בו מן ההפקר'. *ר' ישמעאל רביב"ק: המציל מקבל תשלום על נזקו, תנאי ב"ד (קיד:).

[חבית מ-10 מעשר טמא, שנשברה (וכרוכה קבל, שאין כ"כ הפסד) או התגלתה (יוכל לסנן כר' נחמיה) - אומר 'זו תרומת-מעשר' (ר' נחמיה מתיר רק בדמאי); ביין חדש, אך ישן ראוי לזילוף, ושמן להדלקה, וההפסד רב. לא יחלל פירות מעשר-שני שחביתו על מעותיו מול שודד בדרך; ובדיעבד מחוללים, אם יכול להצילן אף בדוחק; ואם א"א להציל לא אמר כלום.]

קטז. הבורח מבית-הכלא, וראה מעבורת ואמר 'העבירני ואשלם דינר' - אין חייב אלא שכרו ('משטתה אני בך'). ואם הלה דיג, שבינתיים מפסיד דגים בדינר - חייב; וכן משנתנו, כשהתנה (אך המציל בלי הפסד אין לו אלא שכרו, אפי' התנה).

ירד להציל חמור-חברו בתנאי שישלם לו חמורו, וניצל שלו מאליו - רב: ישלם חברו כמסוכם (מהשמיים זיכוהו). לא הצליח להציל - מקבל שכר פעולתו. אך להולך להביא תרופה לחולה, והבריא או שמת, יש כל שכרו (עשה שליחותו).

אריה ליווה שיירה, ובכל לילה נתן לו אחד חמורו, ובתורו של רב ספרא לא אכל - חוזר אליו החמור (לא הפקירו לכולם)¹¹⁷.

קטז: שיירה נתקלה בשודדים, והתפשרו על סכום מסוים - משלם כל אחד לפי ממונו. למורה-דרך משלמים גם לפי הנפשות, אא"כ נהוג אחרת. בהקלת מטען ספינה בעת סערה, משליכים ממשא כל אחד לפי משקלו (ולא לפי שווי), בכפוף למנהג הספנים.

אחד מן השיירה הציל מן החיל שבא עליה - אם לא יכלו הבעלים להציל זכה בכל. יש חילוק בין המציל סתם ובין 'אציל לעצמי' - רבא: בפועל, שיכול לחזור בו באמצע היום, כרב; רמב"ח: בשותף, כאן יכול לחלק לבד; רב אשי: כשיכלו להציל בקושי.

חמרים יכולים להתנות ביניהם שאם יאבד חמור לאחד מהם יקנו לו האחרים (שישמור עמהם בלילות); וכן ספנים בשיירת ספינות. ואינם חייבים לקנות לו אם בפשיעה אבד; וכן לספן שאיבד כשהתרחק למקום שאין מפליגים בעונה זו; ואין חייבים להסכים לחמור שאמר 'תנו לי כסף ואני אקנה, ואשמור עמכם' (שמא לא יקנה; ואע"פ שיש לו חמור, ב-2 מתאמץ יותר).

גזל שדה וגזלוה ממנו (מסיקים-מציקים) - אם זו מכת-מדינה, שלקחו גם שדות אחרים, אומר 'הרי שלך לפניך'; אחרת חייב לשלם. דין מוסר¹¹⁸. המראה לבית המלך (ולגויים, ששמע שרוצים לגזול שדות) שדה או ממון¹¹⁹ - חייב לשלם לבעלים¹²⁰ (דיוק המשנה; *מדין גרמי {קיו: סב.}; ואף *רבה מחייב {קנס}). ואם הכריחוהו להראות (ובחר להראות את של זה) - פטור, אא"כ לקח בידו ונתן להם (הציל עצמו בממון חברו. רב אשי: אך אם אנסוהו והראוהו להם, ואח"כ נשאו ונתן להם - פטור).

קיו. דבר שרבים עליו שניים, ואחד מהם מסרו לגוי - אביי: פטור ('שלי מסרת'); רבא (דחהו): יגדה עד שיחזירנו וידון.

התרו בו¹²¹ ומתעקש - יתקן (רב: 'כתוא מקמך' אין מרחם); רב כהנא הרג כזה [הורוהו רב לברוח מהשלטון לא"י ולשתוק 7 שנים; קנה שהומרו ב-7 שורות שהורחק, הקשה לר' יוחנן, שסבר שמתיך; מת; ולמחרת הקיצו והשיבו; 'שלהם היא!']

קיו: קיבל כפיקדון כוס כסף, ונתנה לגנבים שבאו עליו - רבה: פטור (דחהו אביי); רב אשי: אם אינו אמיד פטור, שא"ל הכוס באו; אחרת חייב. היה הפיקדון ארנק לפדיון-שבויים - רבה: פטור (קיים בו פדיון שבויים).

חמור הועלה למעבורת, והשתולל ועמד להטביעה; את דוחפו-לנהר פטר רבה מלשלם (רודף). ופטר נרדף ששבר כלי רודף (אף גופו הותר), וכן הרודף אחרי רודף להציל (ואף על כלי אחרים; שמא יימנעו). רודף ששבר כלים פטור (מתחייב בנפשו).

גזל שדה ושטפה נהר - אומר 'הרי שלך לפניך'. ר' אליעזר: חייב לשלם (קרקע נגזלת, 'וכחש... בפקדון... מכל...') - ריבוי ומיעוט וריבוי, ומיעוט רק שטר. ולרבנן - כלל ופרט וכלל, ויצאו גם קרקע ועבד¹²². וכן חולקים כשגזל שדה ובה רובצת פרה, ושטפה נהר (לר"א קנה הפרה בגזלת השדה, 'אגב').

קית. גזל, לנה או קיבל פיקדון, ביישוב - אינו יכול להחזירו במדבר ללא הסכמת בעליו, אא"כ אמר לו מראש שאם ירצה יחזירוהו שם.

¹¹⁷ ובב"מ (כד. ועמש"כ לעיל קיד.) המציל מן הארי - זכה לעצמו (תוס': כאן לא היה ודאי שיאכל; נתה"מ רסב, ג: כאן כלה היאוש טרם שבא לידי הווכחה).

¹¹⁸ ר' אלעזר: אין למסור יהודי לידי גויים, אפילו רשע ומצער הרבה (אלא יתמיד בבית-המדרש, 'דוןם לה' - והתחולל לך). וכן גניבא נתפס ללא הלשנה (גיטין ו).

¹¹⁹ את המוסר מוזידיים לבור ואין מעלים (ע"ז כו:; ובסמוך). הכת החמורה ליום הדין הגדול, יורדי גיהנם לדורות, והוא קלה והם אינם קלים (ר"ה יז, ע' סנהדרין צז).

¹²⁰ לא נפשט האם (למחייבו דינא דגרמי) הניקט נשבע (מה נגול) וגובה כתקנת נגול (לעיל סב.). ולהלן (קית.) חלקו אמוראים האם מותר לאבד ממונו בידיים (ע"ש).

¹²¹ אך הבא למסור נפש הוא 'רודף' והשפם להרגו ללא התראה, כמעשה רב שילא, שהרג אדם שקנה בבית-דינו והלך להלשין (ברכות נז. ומאירי. ע"ש הניסים שנעשו).

¹²² ואם נשבע עליה לשקר, לרבנן פטור. ולרבי אליעזר - ר' אלעזר: חייב חומש ואשם (התרבתה); ר' יוחנן: מודה שפטור, 'מכלל אשר-ישבע' ולא הכל (שבועות לו:).

אפשר לתבוע הלוואה בכל מקום; ואבדה ופיקדון - רק במקומם.

האומר לחברו 'גולתיך' 'הלויתני' 'הפקדת אצלי', 'איני יודע האם החזרתי לך' - ורוצה לצאת ידי שמיים - חייב לשלם¹²³; משא"כ 'איני יודע האם גולתיך' וכו'. וכשקדמה לכך תביעה (פרי) - ברישא חייב; ובסיפא (הוויכוח על עיקר החיוב)¹²⁴ - רב הונא ורב יהודה: חייב (ברי עדיף); רב נחמן ור' יוחנן: פטור (ובשבועה. חזקת הממון); *וכן הלכה (כתובות יג.).

גנב טלה מן העדר, והחזירו בלי להודיע לבעליו, ומת או נגנב - חייב באחריותו. לא ידע בעליו שנגנב - ר' יוחנן: מחזיר ללא דעתו ופטור; רב ושמואל: חייב א"כ מנה הבעלים צאנו ומצא שאין חסר; רב חסדא, רבא: צריך דעתו (הטלה למד לצאת וצריך שמירה). ידע שנגנב - רב: צריך דעתו; שמואל וסיעתו: מניינו פטור. טלה נקד וטלוא נגר וא"צ אפי' מניין (רב).

קיה: ר' ישמעאל: גנב (שומר מרשותו)¹²⁵ טלה מן העדר ומטבע מן הכיס - יחזיר למקום שנגנב; ר' עקיבא: צריך דעת הבעלים.

גזל, והשיב בהבלעת חשבון (ללא דעתו)¹²⁶ - א: מחלוקת תנאים האם אדם ממשמש בכיסו תדיר והמניין הזה פטור; ב: תלוי האם החזיר לכיסו (יצא) או לידו; ג: תלוי האם יש לו עוד כסף בכיס (וא"כ אינו מבחין).

אין לקנות מרועה דבר שעשוי לגנוב ולמכור ובעה"ב לא יבחין - גדיים ועיזים, צמר (גזוז או תלוש), תלב וגבינה. אך מותר לקנות 5 צאן או 5 גזוז צמר, או 4 מעדר קטן (א: שיש בו 5), ובצאן בריאות - אפילו 3. ר' יהודה: הרועות ביישוב - אפילו 2 מותר. ומותר לקנות בגדים תפורים (גם אם גנב, קנה בשינוי), וחלב וגבינה במדבר (לא ילך בעה"ב לקחתם).

ביצים ותרנגולים מותר לקנות בכל מקום.

קית. אין קונים משומר-פירות עצים ופירות; אלא כשיושב למכור בפומבי (בפתח הגינה) עם סלים ומאזנים. ומאריס מותר (משלו)¹²⁷.

קונים מנשים בגדי צמר ביהודה, בגדי פשתן בגליל ועגלים בשרון (זו מלאכתן ועושות ומוכרות לדעת בעליהן), אך לא יין, שמן וסולת. ומנשות עושי שמן קונים זיתים ושמן במידה מרובה, ולא מעט; רשב"ג: בגליל העליון מותר מנשים (השמן יקר ומקפיד על מעט, וכנראה נתן לה למכור). אבא שאול: מוכרת אשה ב-4-5 דינר לעשות לה צעיף ואין הבעל מקפיד.

גבאי צדקה מקבלים מהן רק דבר מועט (במחוזא צמידים ושרשראות)¹²⁸.

בכל אלו שהתירו, אם אומרים לקונה להצניע את דבר המכירה - אסור לקנות. מעבדים ומקטנים אסור לקנות.

רב: מגזולין מותר לקנות רק כשרוב ממונו ודאי שלו; שמואל, וכן הורה רב יהודה: אפי' מיעוטו.

"תנף כ' יבצע כ' ישל איה נפש" - י"א: של הנגול ("נפש בעליו יקח"); וי"א: של הגזול ("יקבע את קבעיהם נפש"). ר' יוחנן: הגזול שווה פרוטה כאילו לקח נשמת הנגול ("כניך וכוונתך"); ואפי' נתן כסף, "מחמס"; ואף הגורם, "אל-שאול..."¹²⁹.

ממונו של מוסר (ע' *קטז): - תלקו אמוראים האם מותר לאבדו בידיים (ק"ו מגופו) או שלא (אולי זרעו יהיה טוב).

צמר-גפן שמוציא הכובס מן הבגד - שלו (אין מקפידים על זה). ושמוציא הסורק - של בעה"ב (חשוב ולא מחל). לכן אין לקנותו מהסורק אלא במקום שנהוג שהוא שלו. אך מותר לקנותו כר וכסת מלאים צמר-גפן (קנה בשינוי).

¹²³ ע' לעיל (ק): ובהערתנו שם מ"ב לז:), מחלוקת רבי טרפון ורבי עקיבא, שקשאין תביעה, ורוצה להיפטר מעונש בידי שמיים - אף לר"ט שלם לכל אחד; וכן אם הפקיד אצלו אחד מ-2 אנשים (יהיה לו לשים לב). רבא: מודה ר"ע שרועה 2-הפקידו בעדרו שלא מדעתו, מניח ביניהם ומסתלק (ב"מ לז: ע"ש; וע' יבמות קיה:).

¹²⁴ ומחלוקת ר"ט ור"ע נתבעת מ-5, ברי ושמואל (לעיל ק): ובהערה הקודמת) אינה שייכת כאן (שם 4 ודאי משקרים; ומאידך, הנתבע מודה שעליו לשלם למישהו; תוס' שם). האומר 'זה אחי', ואחיו אומרים 'איננו יודעים' - אינו נאמן, וייטול (ה'ספק) עמו בחלקו (ב"ב קלה). ושם רבא (רבה, מסורת-התלמוד שם): מכאן ש'מנה לי בידך' והשיב 'איני יודע' - פטור; אביי: אין לתלמוד מזה, שהוא 'מנה לפלוני בידך'.

¹²⁵ רבא (ודכ"ע כרב חסדא; ולגבי סלע תלקו בגונב מדעת בדבר ושמואל - מהרי"ק"ש). ר' יוחנן: הלכה כר"ע (ב"מ מג:). והוא יעמיד את המחלוקת בסלע כמו בטלה, בשומר שגנב מרשותו ולא כרב חסדא; מהרי"ק"ש בדעת רש"י.

¹²⁶ סוגיין דעלמא (ב"מ סג: סד-) שיצא: רב נחמן: קיבל הלוואה מחברו ומצא בה תוספת - אם בסכום שפכיר לטעות בו בחשבון (עשירות, חמישיות) מחויב להחזירם (טעות); ואם לאו - כנראה הם מתנה, או תשבת גולה שהמלוה גזלו ועתה השיב או אחר ששלחו להשיב כך.

¹²⁷ אממר ורב אשי אכלו פירות שהגיש להם אריס, ומר זוטרא לא, גם כשכבא בעה"ב ושאל: למה לא נתת לחכמים מן הפירות יותר? שאמר רבא: היתיר ע"פ 'פירות יותר' מועיל רק בתרומה, שמצנה ושמן בהידור (ב"מ כב:); ואממר ורב אשי אכלו כרבא כאן שהאריס נתן משלו, אף שהביא מהפרס - תוס' שם. ור' הערתנו החיצונית שם).

¹²⁸ וכן אין לקבל מהם (נשים, עבדים, קטנים) פקדון, שמה גנוב; ואם קיבל - יחזיר להם, ולקטן יעשה סגולה (ר"ח: ספר תורה; רבב"ז: דקל לפירות). מתו - יחזיר לבעל, לאדון ולירשי הקטן. אמרו בעת מותם 'של פלוני' - יחזיר לו; א"כ אינו מאמין להם (ב"ב נא: נב:).

¹²⁹ בעוין גזל בא ארבה ("...יאכל הגזם", "תר הגזם אכל הארבה"). 'ויגור עלימין ורעב... איש בשר-זרעו (זרעו) יאכלו' (שבת לב:). אחד מ-3 שאין הפרגוד נעל בפניהם (חמס וְש... עליפני תמיד; ב"מ נט:); קשה אף ממעילה (בו הסדר "כי תחטא ומעלה"; ב"ב פח:). קשה גזל הנאכל, שאפילו צדיקים גמורים כאברהם אינם יכולים להשיבו (ר"ק אשר אכלו הנערים; חולין פט:). מכל חטאי דור המבול, על הגזל נחתם גזר-דינם ("מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם"; סנהדרין קח:). לולא התורה, למדנהו מנמלה (עירובין ק:). רוב האנשים חשודים עליו (ב"ב קסה:; בעיקר בכרכים, עירובין כא:). שנפש האדם חומדת (תגיגה יא:); אך הצדיקים נוהרים ('וילך ראוּבן בימי צעיר-חשים וימצא דודאים'; רב, סנהדרין צט:), ושכר הנוהר גדול (מכות כג:).

הכובס¹³⁰ (בראשונה) מוציא מקצה הבגד 3 חוטים (שנארגו ממין אחר) והם שלו, ואם הם עבים - 2. יותר מזה - של בעה"ב, אא"כ הם שחורים בבגד לכן. [טרם הוסרו, נמדדים עמו לעניין מרחק נקב הציצית משפתו (*מנחות מב.); ויש שהחמיר לעצמו]. קיט: הסורק, בתפרו לילאות בבגד (למתחו בהן), לא יחברן ביותר מ-3 תפירות (לא נפשט חשבון הלוך ושו"ב). בגלימה סורק הבגד לרחבו (שלא ייקרע), ובסרבלינוי לארכו (כך נאה). הבליתות היוצאות מהבגד הנמתח חותך לארכו, ובאבנט לרחבו (2 ראשיו התלויים); ועד טפח חותך בזה מהבגד (והם שלו).

אצל אורג, צמר המונח בקצה הערב, וקצות החוטים שבקנה השתי, ובערב ביריעות הנארגות מעומד, ושיירי פקעות - של בעל הבגד, ואין לקנותם מהאורג; אך מותר בגד אפילו מנומר, טווי (מצמר שבקצה הערב) ואריג (אף שרשרות ללא טווייה).

מן הצבע אין קונים חתיכות צמר מניסויי צבע וחתיכות שקיבל לדוגמא, ולא צמר תלוש; ומותר בגד צבוע, צמר שטוה ולבד.

חייט שהשאיר בבגד חוט באורך כ-2 מקטים או מטלית 3x3 אצבעות - של בעל הבגד. פחות מזה - שלו אא"כ בעה"ב מקפיד.

בעיבוד עור, השאריות מהחיתוך (היישור) - של בעה"ב, וכן צמר שתולשים מהעור; והיוצא בשטיפתו במים - של המעבד.

מה שהנגר מוציא בשיוף ובהחלקה במעצד, במקדח, במקצועה ובמסור - שלו. אך היוצא בכשיל (מעצד גדול) והנותר מחיתוך המסור - של בעה"ב. ואם הוא שכיר אצל בעה"ב אף הנסורת לבעה"ב.

בפסולת מסתמי אבנים אין חשש גזל. מדללי ענפי עצים, מסיכי קוצים, לוקטי ירקות שצמחו בין הזרעים¹³¹, ומדללי ירקות - תלוי בהקפדת בעה"ב. רב יהודה: כשות ושחת - אינן גזל אלא במקום שמקפידים (כגון מתא מחסיא)¹³².

הדרן עלך הגזל בתרא וסליקא לה מסכת בבא קמא

¹³⁰ בגד לבן קשה לכיבוס מצבעוני, ואין הצדקה למחיר שווה. המוסר בגד לכובס ימדדנו תחילה ובחורתו, שאם המידה שונה הפסידו במתיחה או בכויץ (אביי, שבת יט.).

¹³¹ רב יהודה: ומנקשי שחליים שבין הפשתן; אא"כ צמחו על גבול הערוגה או שהתקשו (בבא מציעא קו.). תאני סוף-העונה בשדה המשתמרת בגלל הענבים, ענבי סוף העונה המשתמרים בגלל קישואים ודלועים - איסור גזלתם [וכן חייבם במעשר] תלוי בהקפדת הבעלים (פסחים ו:).

¹³² אחרי אחסון רוב המקצועות (ספיני חיתוך עיגולי התאנים, ר"ן, רש"י ועוד; מחצלאות הייבוש, רמב"ם ומאירי), מותר לקחת תאנים שנותרו בשדה, ופטורות ממעשר (הפקר). וכן ר' טרפון, רבי ור' חמא, אכלו; ור' יוסי ב"ר יהודה לא אכל אף כשבא בעלי-השדה 'למה אינכם אוכלים?', שמא אמר בציניות ולא הפקירם (גדרים סב.).

הערות - מסכת בבא קמא

בסימא טבא; בחסדי הקב"ה המרובים, זוכים או להתייב בשערי סדר 'שוקת' (ע"פ שבת לא, ופרש"י שם: "סדר נזיקין - מושיען, מזהיר לפרוש מהיזק ומקתחייב ממונ"); והננו בפתח השער הראשון. מסכת זו - שער זה - דן בעיקר בעניין הנזקים שבינן אדם לחבירו; "אמר רב יהודה: האי מאן דבעי למהוי חסידא, לקיים מילי דנזיקין" (ל, ועי' שיטה מקובצת שם). פרקים א-ו עוסקים באבות הנזיקין, בעיקר ממונז'ש-האדם שהיזק. פרק ח עוסק בענייני החובל בחבירו וחוקתם בחובת הפיוס ובקשת-המחילה). פרק ז עוסק בעיקר בענייני גנב. פרקים ט-י עוסקים בענייני גולנים למיניהם. בגוף הסיכום (בהערות שוליים, כדרכנו בזה), ראינו במספר מקומות לתת הפניות לסוגיות אחרות במסכתנו העוסקות בנושא המדובר. כאן נציין לנושאים שבהם ניתנו ההפניות: ארבעה אבות הנזיקין (ב-ג, לכל 'אב' בפני עצמו); סוגיות שומה ואופני התשלום בנזקי ממונ (ד); שמירת ההיזק (ט); וכניסה מנדעת לרשות פרטית (שם); כופר (מ); טוען טענת גנב (סג); קנייני גזלה (סה).

לבד מזאת, נציין נידונים אחדים שנאספו לכאן ממקומות אחרים בתלמוד הבבלי (גם הם בהערות-שוליים על גוף הסיכום) - הזיק שאינו נכר (ד); מיטין נב-נד; איסור-הנאה בשור-הנסקל (מא), ודינים נוספים שנאמרו בו (שם, לפני כן); בקשת מחילה מהניזק (צב); גזל ואינו יודע את מי (צד); חומרת עוון גזל (קט).

והנה מקום אתי להזכיר את הלימוד בישיבה בשנת ה'תשס"ה, אז היה לי לחברותא ר' חיים אריה בירסקי, זכינו ללמוד יחד מסכת ב"מ רוב מסכת ב"ק. בין הצעדים שעשינו להעמקת ההתמצאות במסכת הוא - וכמדומה שלמדתי זאת ממנו - הכנת רשימת נושאים (או: סימנים) מקוצרת על סדר הדפים. הרשימה תמציתית מאוד וכוללת עבור כל דף מלים בודדות, שהן מילות-מפתח מן הסוגיה או הגדרה קצרה של הנושא (לשם הקיצור, נעשה גם שימוש בראשי-תבות ובסימונים). כך אפשר לעבור על הרשימה אחרי לימוד פרק (או המסכת) ולהיזכר בנושאי הסוגיות. עתה אמרתי אציגה נא את הרשימות הנמצאות אצלי מאז, וייתכן שיהיה לתועלת גם לאחרים. היתה אז רשימה לכל פרק; וכאן נביא את הרשימות (כפי שהן, בשינויים קלים בעת ההקלדה, אף שיש מקום לדון עוד ולשפר) במרוכז לכל הפרקים ברצף. קסרו רשימות לשני הפרקים האחרונים במסכתנו, ולצורך העניין הן הושלמו בס"ד עתה (אדר א' התשפ"ד).

א ארבעה אבות (ב-ז). | אבות; תולדותיהן כיו"ב? מבעה. מניינים. 'לא הרי'. הצד-השונה. "מיטב": דמזיק/דניזק, 'ק"ו להקדש', "מיטב"-ג'שיב, שלז'ש-עולם. מכר כל שדותיו. הגנת הלוקח. כספים=קרקע. [הידור 1/3]. חבתי-הכשרתי, חש"ו. 'חומר'. הכשרתי במקצת. נבלה לניזק. 'אין שמים'. [עולא-ר"א: שלף, נטרף, גסה, בגדים, שומר. עבדים: מיתומים, אגב]. קדשים-קלים ממונז? שלמים שהזיקו. 'נכסים המיוחדים'. ש"ר, בשותפים ובשומרים; 4 כללות-מקומות). 'שום', שווה (כסף). מומחים. ב"ד, עדים. נשים. 1/2 נזק ממונ/קנס. 5 תמים ומועדים; פך, צבוע, ארי טרף/דרס. 'עליהו' ירמיהו. תורה: חזקיהו, 'אשפריכם'.

ב כיצד הרגל (ז-ז). | רגל (בהמה), צרורות. נתגלגל ונשבר. צרורות: מגופו/מעליה, העדאה? שינוי, כות, בה"ר. כשכשה. דליל. אכילה-ראויה. משנה-ושנה. מה שנהנית. נהנה ולא חסר. מחזרת/מקצה-מקום. מהג ושביר. אשו חצי/ממונ. פי פרה. הגדרת תם ומועד. ייעודי תורא/גברא. משפח. ר' טרפון, ד"ו: [קרי ב"ב, מפץ במת]. ק"ו, כופר ברגל. אדם מועד, אבן, ב"שת. דעת לסלקה.

ג המניח (ז-לו). | כד-חבית, שברה פטור. דינא לנפשיה. פדו בה"ר בורו/שורו. נתקל פושע, מפקיר-נזקיו. המצניע. זבל לרה"ר. הקודם זכה. תאונת שרשרת. רשות להלך, לעמוד, לרוץ. מבקע - קרוב למזיד; 'אין'. במוטור, תם באדם. הבעלות בנזק. חציית החי והמת. מעשה שורז'עצמו. מבעיר בשבת ובשור. ספק במציאות - המע"ה, סומכוס. הודה בשעורים. "שניהם חייבים".

ד שור שנגח ד' וה' (לו-מו). | נגח כמה. סלע צורי/מדינה. העדאה למינים ולזמנים. שור הדיז-הקדש, ישראל-גוי [בני נח, עמונ ומואב], כותי. חש"ו ואפטרופוס. כופר: במי, שותפים, ממשכנים; שאלו 'תם'. אצטדין. הרג אדם: איך מועד, הנאה. 'נקי' - 1/2 כופר, ולדות, עבד. באשה, למי משלם? לא-בכונה; עבד, כופר. בן ובת. התכוון לאחור. שורא. נגמר דינו. מסרו לשומר. רמת השמירה, ספין.

ה שור שנגח את הפרה (מו-נה). | הפרה, נגחן - המע"ה. נזקי פרה ונזד. רשות-להכניס ושמירה. אשמתה שאכלה. הכניס שורו. דמי ולדות. גר שמת: שותפיו, משפון. בור: ברשותו ובה"ר, צורתו, להבלו/לחבטו, גבוה, שותפות, [משכוכית], פסחו ונתגלה, לפניו ולאחריו, ליכא לאשתלומי מהאי, פלים, שור חש"ו. כל בהמה [טוב, כלאים בחי].

ו הכונס (נה-סב): | יצאה, מיעטה בשמירתן (כראוי). בדיני שמיים. חתרה. הוציאה. מסרה לרועה. שומר אבדה. לסטים מזוין. ירדה והזיקה. (ב-60) אומדן הנזק. המגדיש השולח בערה. ליבוי. 'כ"י תצא אש...'. [עת דבר]. 'מי יסקני מים'. אש: עברה גדר, תחום-התפשטות, טמונ. נטרותא דלא קבילי. תקנת נגזל באש. נר חנוכה.

ז מרבה (סב-פג). | כולל 4-5. גנב וטוען-נגב - הפסוקים. השעה הקובעת לתשלום. קניינים - שינוי, יאוש, שינוי-שם. רק שור ושה. מכירה-יאוש. הקדש שלא-ברשותו, "צנועין". הרשאה. משלם 4-5: ע"פ 2 אחרים, מכר בשבת. טבח ביוה"כ ובשבת. חצאי בקר? חולין בעזרה. הוזמו. עד זומם למפרע (כדי דיבור). הכחשה תחילת הזמה. אין 4-5. הודה ובאו עדים. הקדש-ר"ש. טרפה, כלאים. גנב עולה. מכר ושייר, שותפים. רשות-בעלים - משיכה. גזל-גנב. לגבל בא". חיות-רעות-א". 10 תקנות: יהושע - ויתור, עזרא, בירושלים. חכמת-יוניתי, כלב, יונים.

ח החובל (פג-צג). | 5 דברים. ע' תחת ע' ממונ. גביה בבבל. "פניה"-חבירה. שומת צער. ריפוי-צמחים. כשאין נזק. שבת. המבייש והמתבייש. סומא. הפטורים. חבל בילדים. עבד: נחבל, עדות. קניין פירות. תקנת אושא [טובת הנאה]. תעריפי בושת. [עד-דין]. אומדן: למיתה, נזקין. לחבול בעצמו. לקצוץ אילנות. בקשת מחילה. [מקורות לפתגמים. המוסר דין]. 'חבל בגופי/ברכוש'.

ט הגוזל עצים (צג-קיא). | שינוי-החוזר, ליבון, צבע. במקומו עומד. תקנת שבים שהחזירו. שבת. השיב ומכר. מהו שינוי; פנים חדשות. הזקינג. חטף עבד, ספינה. מטבע ונפסלה, הוגדלה (לוה), הזיק; צרם, שטר, 'גרמ'. חמץ. אומן; בשבח כלי [קידושין (שכר, זפורטה)]. קלקל: טבח, שולחני; ר' מאיר. צבע קלקל. שבח צבע, [עצי שביעית]. הלכה כסתם. מי הדיע למוכר (שינה, בשם). גזל ונשבע. שליח בעדים, בדיוקני. החמש, היורש. פחות מפרוטא [גילח, סתם]. הודה-בעיקר ונשבע. כפר בפקדון. נשבע ובאו עדים. טענת גנב 4-5, באבדה, במקצת [וכן שומרים], שלח"ד, אחרי אבד'. חומש וכפל, 2 שבועות. נשבע ו/שילם והגנב נמצא. גזל אביו. הגר זקף/מחל. כהן גזלו. [ובא ושרת]. "האשם"=קרן. מתנה לכהנים. מת הגולן. האשם והקדש; הקדים, משמר, עיכוב. חומש.

י הגוזל ומאכיל (קיא-קט): | האכיל/הוריש, אחריות. 'יודעים אנו'. קטנים. בפני הנדון; עדות, קיום. לא בא. זימון לדון. מוכסים, דין מלכות, גזל גוי. העיד לגוי. יאוש, גנב וגולן. נחיל דבורים, מסלת. להזיק לשלם. שם גיבה. גנב ומכר ונתפס. תקנת השוק. הפסד המציל-מאבדן. לא הציל שיירה, ספינה. גזל וגזלה. מוסר, מראה (כ"כ). מציל עצמו. גזלת קרקע. ההשבה: לצ"ש, מקום, דעת. חשש גזלה במכר. גזל נפשו. שיירי אומנות.

ב. אבות נזיקין. בסיעתא דשמיא ישנו קונטרס דפי עזר, ובו טבלאות על סוגיות אחדות ממסכת זו, לסידור בסיסי של הסוגיה. ראה שם 2 הטבלאות הראשונות (סוגיית מבעה; ארבעת האבות ומפייניהם).

ארבעה אבות נזיקין וכו'. בימי חרפי שמעתי ממו"ר הרב שמאי ורמן (שאמר בשם הקדמונים), שיש מקום להתייחס לאבות הנזיקין (מלבד נזק ישיר בידי אדם, למאן דאית ליה שנכלל בהם, ע' להלן ג-ד). כ"ג"מא", שהרי אין כאן הזיק-ישיר מן האדם, אלא ממונ (בהמתו, אשו) יצא והזיק, והוא פשע בכך שלא שמר מפני כך, אך הנזק בא בגרמתו ובעלמא אין ב"ד מחייב על 'ארמא' (ר' הערותינו להלן נה: צח. בס"ד); והתורה חידשה לגבי נזקים מסוימים - ויצרה כאן גדרים חדשים של 'אבות נזיקין' - שב"ד מחייב עליהם, ו"כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו" (משנה להלן ט: ט) אף שהנזק בא בגרמא. והדברים מובאים בראשונים ביחס לבזר: "כל מעשה בור גרמא הוא והכתוב חייבו כאילו עשה מעשה גמור" (פסקי ר"ד להלן

גג, ע"ש, וכי"ב בתוספותיו שם); "בבור בין בהבל בין בחבט גמא בעלמא הוא ומן הדין ראוי שיפטר ב'גרמא דזוקין' דעלמא דפטור, אלא דרחמנא הוא דחייבה בהכשר נזקין, וחייבה אבדור ואהבלא" (רא"ה המובא בשיטה מקובצת להלן נ:).

ב: קרן וכו'. לגבי הגדרתה, נאמר בסוגייתנו שהיא: כוונת נזק ואין הנאה. אך להלן (טו:): כלבא דאכל אימרי ושונרא דאכלה תרנגוליה משונה הוא וכו'. אלמא הגדרתה היא: נזק משונה, ואע"פ ששם לא אכלו בכוונת נזק אלא לתיאבון! י"ל ע"פ תוס' שם (ד"ה והשתא, ע"ש), שהדבר נתון במחלוקת האמוראים שם (טו:), דלמ"ד פלגא ניזקא ממונא סתם שוורים לאו בחזקת שימור, וא"כ אין הקרן דבר משונה, והגדרתה אפוא היא כוונת נזק. אך מ"ד פלגא ניזקא קנסא סתם שוורים בחזקת שימור, ונמצאת הנגיחה דבר משונה, וזו הגדרת הקרן; וכפי שאמרו בסוגיה להלן: "והשתא דאמרת פלגא ניזקא קנסא...". ונראה שגם רש"י (ד"ה רביצה: "...ורביצה עליהן כדי לשברן") סובר כן, וכפי שנראה ממה שהעיר על דבריו רש"י, שפירש כאן כמ"ד פלגא ניזקא ממונא. והנה, כל הסוגיה דידן עוסקת בדברי רב פפא, "תולדותיהן יש מהן כיוצא בהן" וכו', ורב פפא הוא הסובר להלן (טו:). פלגא ניזקא ממונא, כלומר נגיחה אינה דבר המשונה, וא"כ הגדרת קרן היא דווקא שכוונתה להזיק. כל זאת שמעתי ממור"ר הרב יוסף יוספון (ע"פ תוס' להלן ה: ד"ה שכן מועדין. ועיין חזון איש ס"ו יא ס"ק ב).

(השמטה) - בעניין מועד לאדם ומועד לבהמה הבאנו להלן לז, וראה הערתנו שם בס"ד.

ג. רגל ושן. (השלמה) "ושלח" זו רגל - וכן הוא אומר "משלח רגל השור והמזון" (רגל, קמ"ל דלא תימא 'ושלח' נמי שן ובדלא מכליא קרנא). "ונבער" זו שן - וכן הוא אומר "כאשר יבער הבל עדר המזון" (שן, קמ"ל דלא תימא 'בער' ג"כ רגל ודאזיל ממילא). למסקנה, שן דלא מכליא קרנא - דומיא דרגל; רגל דאזלה ממילא - דומיא דשן. ע"כ.

אבנו וספינו ומשאור. "אי דאפקרינהו בין לרב ובין לשמואל היינו בור". במה שיש להעיר מדברי רב לגבי יסוד חיוב הבור (להלן נ:), ע"י תוס' (ד"ה בין לרב), וראה הערתנו להלן (נ:): בס"ד.

ג: אש - כוח אחר מעורב בה. פירש רש"י (ד"ה דכח אחר): "והוה ליה לאסוקי אדעתיה". כלומר, המאפיין "כוח אחר מעורב" הוא חומר. ובטעם שנקט רש"י כן, ביאר בחיובי הגרי"ז (ריש הלכות נזקי ממון, ד"ה ולפי"ז נראה דזהו גם ביאור האיבעיא), שרש"י לטעמיה (ב: ד"ה הכא מאי) ששאלת "תולדותיהן כיוצא בהן" היא: האם גם על התולדות חייב, כמו על האבות. וא"כ בדימוי של התולדות (אבנו וספינו וכו') לאש או מנסים לדמותם לחומר, לחיוב תשלום הנזק. ע"ש עוד. אך בתוס' לעיל (ב. ד"ה ולא זה זה) נקטו ש'כוח אחר מעורב' כאן זו קולא, שהרי הברייתא (להלן י:). אינה מזכירה פרט זה בחומרותיה של האש על השור. וא"כ, הכא ה"ק: מאי שנא אש שאע"פ שפח אחר מעורב בו ראוי להתחייב בו? - משום שהוא ממונך ושמירתו עליך; ואף אבנו וספינו ומשאור כן. רש"י א נקט רש"י, שפאן זו חומר, ועוד הסביר בזה: "טעם זה של 'כח אחר מעורב בו' - פעמים שתופסו לקולא (ו:), ופעמים לחומר, כל אחד לפי מקומו, ור"א קולא וחומר, יש בו". הקולא - שהמזיק אינו הגורם הבלעדי לנזק. והחומר - "שעל כן חייבה בו תורה, שאע"פ שבעל-התקלה אינו מדליק את הגדיש ממש - מ"מ מיד שהוא מדליק את האש מצוי הוא להתערב עמו מיד כח אחר שמוליכו ומזיק; וכן הטעם באבנו וספינו שהניחן בראש גגו שמצויין ליפול ברוח מצויה". וכ"כ להלן (ה: ו:), ע"ש. וכ"כ המאירי (לעיל ב:): "ויש כאן אחת שפעמים באה להקל ופעמים באה להחמיר...". גם בתוס' להלן (ה: ד"ה כי שדית) כתבו ש'כוח אחר מעורב בו' באש זו חומר, איחוס לבדור שאין הולך ומזיק אלא במקומו, אך בחפציו (אבנו וספינו וכו') שנעשו בור זו קולא, "בבור שנעשה בלא כח אחר חמור מאבנו וספינו שלא הזיקו בהליכתן אלא לבתר דניחוי ולא נעשו בור אלא ע"י כח אחר". ומה שאמרו כאן ולהלן (ו:). באבנו וספינו וכו' "מה לבדור שפן אין כח אחר מעורב בו, תאמר בהני שפח אחר מעורב בהן? אש תוכיח...". דמשמע דאף באש 'כוח אחר' קולא היא כמו באבנו וספינו (דה"ק: אש תוכיח, שלמרות קולא זו חייבת) - תירצו בתוס' בשני אופנים: (א) ה"ק: כמו שאש חמורה, שלמרות הכוח האחר נחשב כאילו המזיק עשה הכל בעצמו, כך באבנו וספינו למרות הכוח האחר כאילו המניח עשה בור זה לבדו. (ב) פרכת הגמ' (ו:). מיד אחרי "אש תוכיח" (מה לאש שפן דרפו לילך ולהזיק!) גופה מצביעה על ההבדל שבין אש ובין אבנו וספינו בעניין זה, דה"ק: "מה לאש שפן 'כח אחר מעורב בו' ידידה חמור יותר, שעי"ז זה הולך ומזיק למרחוק, מה שאין כן באבנו וספינו ומשאור".

מהו מבעה. הגמ' דנה באורך (ג: ד:): בהתאמת המשנה ולשונה לשתי הדעות; והדברים סדרו בטבלה בקובץ דפי-העזר שלנו בס"ד; ראה שם (ראה גם הערתנו להלן ה. לגבי 'לא הרי'). ונזכיר כאן כי הדיון בגמ' (ד:). לגבי המלים "כשהזיק חב המזיק" היינו "כשהזיק חב המזיק" בתרא, במשנה להלן (ט:). כ"כ בתוס' (ד: ד"ה כשהזיק); וכ"כ רש"י להלן (ט: וז"ל: "כשהזיק חב המזיק - הא דרשינן ליה בריש פירקין לאתויי קרן. וכשהזיק חב המזיק דרישא לא דרשינן ליה, דלא יתירה היא". וע"ע בגמ' לקמן (ג:)).

מבעה. בסוגיות תחילת-המסכת, כאן ובהמשך, בולט הקושי הלשוני-סגנוני שעמד לפני רבותינו בביאור המשנה, והאמוראים התקשו "מאי קאמר" ונצרכו להסביר את השפה (ע"י להלן ה: ו: יד:), וגם דרשו ברייתות ואמוראים, לאורך כל הפרק) את מלות המשנה כמעט כאמתנה של תורה. מהביטוי הייחודי (הנובע מהמקרא) "מבעה", מהלך "לא הרי" היחיד בש"ס משנה (וע"י ה: ותוס' ב. ד"ה לא הרי), ועד מלות-קוד ("שום כסף ושום כסף..."); ושפה של "תנא ירושלמי" (ו: לגבי "חב המזיק"), דהיינו משניות קדומות מימי בית המקדש, שהזוגות - ולפי כן אנשי כנסת הגדולה (ע"י שקלים יג:; ריש פרק ה) שנקראו "סופרים" שעשו את התורה ספורות ספורות... ארבעה אבות נזיקין" (שם) - עוד ישבו בירושלים, בטרם גלו בימי התנאים ליבנה ולגליל (ע"י ר"ה לא:); ויש לציין גם את הלשון הבלתי-רגילה של המשנה המדברת בגוף ראשון "כל שחבתי בשמירתו הכשרתי את נזקו..." (ט:); ולא 'כל שקב בשמירתו הכשרתי את נזקו', דבר בלתי-מצוי בכהאי גוונא (אלא במדרש הלכה כגון "ומה אני מקיים... שבת קלב: ועוד); וכהערת מהר"צ חיות (להלן ו: ע"ש). השפה המיוחדת של המשניות הקדומות שבפרקנו היתה צריכה ביאור בימי התנאים המאוחרים ובימי האמוראים; ואף רבנו הקדוש בערכו את המשנה לא אבה לשנות את הנוסח שלה (שם). ע"י יסוד המשנה ועריכתה לרבי ראובן מרגליות, עמ' סא (ביירוסי' יב:). וראה הערותינו ליבמות (י:). ולהלן (ד:): בס"ד.

ד: ר' אושעיא מנה 13 אבות. (נוסח אחר) והם ה-4 דידן (הכוללים, לדעת רב, אדם שהזיק שור/ממון בידיים) + 4 השומרים (אדם שהזיק שור בלא מעשה מצדו) + 5 תשלומי החובל בחברו (אדם שהזיק אדם. על זה ע"י להלן פג: ואילך). ע"כ.

13 אבות וכו' 24 אבות. כאן אין מקום לביטוי חריף כמו "כמדומה לי שאין לו מוח בקדקדו" שאמר רבי ללוי שביקש לשנות פראש יבמות 16 נשים" (שם ט:); שאין כאן ערעור על המספר המסור לנו מדורי דורות ועל המשמעות העמוקה של המספר שנשנה בדווקא (ראה הערתנו ליבמות י: בס"ד, וראה הערתנו לעיל ג:), אלא כעין הרחבה על גבי המשנה - רבי אושעיא ורבי חייה שנו תוספתות ולא נוסח חלופי של המשנה, ואכן דרך התוספתות להרחיב על האמור במשנה, ואינן באות כתחליף לה. לעומת דברי לוי ביבמות - "מאי איריא דתני ט' וז"י? ליתני ט' וז"י!" - שפאמרו כערעור על גרסת המשנה.

ה. (פירוט) אין 4 האבות נלמדים זה מזה. לא הרי השור כהרי המבעה ולא הרי המבעה כהרי השור (לעיל ד:), לרב - ששור משלם כופר < אדם חייב ב-5 דברים (כדלהלן פג:). לשמואל - רגל נזקה מצוי < לשן יש הנאה. ולא זה וזה כהרי האש שאין בה רוח חיים, ולא הנך כהרי הבור שאין דרכו ללכת להזיק. הגז השווה - דרכם להזיק (לרב, באדם ישן, שמתנועע; וקרן - בשור מועד) ושמירתם על בעליהם.

ה: מבור ואחד מהם אפשר ללמוד כולם. כפי שפירש רש"י (ד"ה וכולהו כי שדית), ע"ש. והדברים מסודרים בטבלה שבקונטרס דפי העזר (שהזכרנו לעיל ב:).

ו. כשהפקירם. נצרך לשיטת רב. נחלת דוד, במסקנתו (ע"ש).

ו: (בגמ') "חב המזיק" - חייב המזיק מביעי ליה! אמר רב יהודה אמר רב: האי תנא ירושלמי הוא, דתני לינא קלילא". עיין מהר"צ חיות כאן. ראה בזה הערתנו בס"ד ליבמות (י:). ולעיל (ג: ד:).

המזיק וכו'. (השמטה) ר"ע: המזיק הקפיש חייב נזק שלם (כ"ש בן מנסיא להלן לז:), ומן העדיית (ק"ו מהקדש). ע"כ. בדין המזיק הקפיש ע"י רש"י (ד"ה שור רעהו) ותוס' (ד"ה שור רעהו). בהערתנו למעילה (יח:). הארכנו בזה בס"ד מדברי המפרשים כאן; ראה שם.

- ז. (השטמה) יש לו בתים שדות וכרמים (ואין לו 200 זוז אלא הם), ואם יבוא למכרם עתה (בחורף) ייאלץ למכרם בזול ואם ימתין לקנין ימכרם בשוויים - אין מצרכים אותו למכור עכשיו בזול, אלא מאכילים אותו מעשר עני עד חצי דמייהם (עד חצי דרכו להחזיר). שאר האנשים מוכרים כראוי, והוא אינו מוצא למכור בשוויים כי דחוק על הפסד - לא יקבל כלל (קרקעותיו שוות 200); (ולגרסת רמב"ם הל' מתנו"ע ט, יז ורדב"ז יקבל ככל צרפון). ע"כ.
- ז: בבינונית כשהיה לו עידיית ומכרה (ח). מכאן משמע, שאף לסובר בשלו שמים, אם היתה לו עידיית ומכרה נחשב כאילו ישנה עתה בשעת גבייה. אך בכתובות (ק). משמע ששעת הגבייה היא הקובעת, וכפי שדייק שם בהפלאה: "דהכא משמע דאזלינן בתר שעת גבייה, ואפי' בשעת הלואה לא הי' לו אלא בינונית ונשתעבדו - מ"מ כיון שבשעת גבייה יש לו זיבורית נעשית הבינונית כעידית". שם עוסקים בשניים שהוציאו שטרי חוב זה על זה, רב נחמן אמר "זה גובה וזה גובה" ורב ששת חולק, ומסבירים שם שלר"נ בקרקעותיו שלו שמים, וכשלאחד יש קרקעות עידיית ובינונית ולשני זיבורית, גובה השני בינונית וחוזר הראשון וגובה זיבורית (שהבינונית של זה נעשתה אצלו עידיית ואין בעל חוב גובה ממנה). ממהלך הסוגיה שם, מוכח דלמ"ד בשלו שמים, השומה לפי שעת הגבייה. שבתחילה מעמידים שם מחלוקתם כשלוה בינונית ולזה זיבורית, ופרקינן: "ולרב נחמן, מאי חזית דאתי בעל זיבורית ברישא? ליתי בעל בינונית ברישא וליגבי זיבורית, וליהדר וליגבי ניהליה", ולו היינו שמים לפי שעת ההלוואה בעל הזיבורית יגבה את הבינונית, שהשתעבדה לו מראש. והציעו בעל ההפלאה לתרין שהדבר תלוי במחלוקת (קידושין יג: וב"ב קעה): האם שעבודא דאורייתא: לרב נחמן שעבודא לאו דאורייתא (ב"ב כד: גבו קרקע בחוב אביהם אין לכפור פי 2), ולכן הרגע הקובע הוא רגע הגבייה, והסוגיה בכתובות עוסקת בשיטתו. והסוגיה בב"ב כמ"ד שעבודא דאורייתא, ולכן מעת ההלוואה השתעבדו הקרקעות והיא הזמן הקובע (ע"ש עוד).
- זכות ניזק ובעל-חוב לכפות את בעה"ב לשלם להם בקרקע פחותה-באיכות מן המגיעה להם. דא"ש (סי' ב): זאת רק כשגילה בעה"ב דעתו שמוכן לתת להם מקרקע פחותה (כיוקרא דלקמיה, כפי שענה להם בעה"ב בסוגייתנו; ויכפוהו לתת כזולא דהשתא). אך בים של שלמה (סי' יא) חלק עליו וכתב שהקדמונים לא חילקו בזה. ובפני יהושע בגיטין (מח: ברש"י ד"ה בעידיית) דייק מדברי רש"י שם שסובר כרא"ש. [ובזה יישב הוא שם (ג) על תוס' ד"ה מאי עידיית) את דברי רש"י שם (בהסבר דברי רבא ב'שפאי עידיית', שהבאנו בהערות השוליים לעיל ו:), מקושיית התוס' מסוגייתנו].
- שם. אך בכתובה אין האשה יכולה לכפותו כלל (שאינן כאן נעילת דלת; מאירי). תוס' רבנו פרץ: יכולה לכפותו לתת לה מבינונית אך כיוקרא דלקמיה (כי עיקר דינה לגבות מבינונית כבע"ח, לכל הפחות). עיין בכל זה בבירור הלכה (של מכוון הלכה ברורה).
- ובהערות השוליים ציינו לב"מ (עז:). - והרי הדברים משם: קנה שדה ב-1000 זוז ושילם מהם 200 (ולא כתבו '...מכרת ב-1000 ונתן לי 200, ואני נושה בו 800'), והמוכר מחזיר על המעות - יד החוזר-בו על התחנתונה: אם הקונה - ביד המוכר להחזיר לו מעותיו או קרקע זיבורית; ואם המוכר - ביד הקונה לבחור האם יקבל מעות או קרקע עידיית (רבנ"י: מהשדה הנמכרת. רב אחא בר'א: משאר נכסיו, כמזיק, שגרם לקונה למכור נכסיו בזול).
- ח. מכר כל שדותיו וכו' זו אחר זו וכו'. (השטמה - הכלל מובן מתוך הנכתב, הושמט לשם הקיצור ומניעת קטיעת הרצף) מוכר 3-ל זו אחר זו - הנמכרת אחרונה נגבית תחילה. ע"כ.
- ח: ראובן מכר כל שדותיו לשמעון. בשטר אחד. רש"י בכתובות (צב. ד"ה כל שדותיו); וע"ש בתוס' (ד"ה ראובן).
- ח: אביי: הקונה שדה שלא באחריות ויצאו עליה עוררים, אם כבר החזיק אינו יכול לחזור בו. בב"ב (מד:), קנה שדה שלא באחריות, ונמצאה גזולה - רב פפא: גובה מהמוכר; רב זביד: אינו גובה. וכתבו בתוס' (כתובות צג. ד"ה משהחזיק), שאף לרב פפא, כל עוד לא טרפוה ממנו (מאחר שהחזיק) אינו יכול לחזור בו.
- ט. (דברי רב הונא ורב אסי הבאנו לעיל ז, לאור פרש"י כאן ד"ה רב הונא אמר. ועי' תד"ה רב הונא)
- 2 אחים חלקו וכו'. ובבבא בתרא (קז). נפסקה ההלכה כרב שפטלה החלוקה. וכתב רא"ש (סי' ו) שהוא מטעם "דיתמי כרעא דאבוהון אינון לפרוע חובת אביהן בשנה". וכתבו בבירור הלכה שפדבריו משמע מלשון רש"י (ד"ה כיורשים דמו), שלא הסביר שהתברר שהחלוקה היתה בטעות (כהסבר נמוקי יוסף, ד. בדפי ר"ף, ע"ש), אלא "ועל שניהם לפרוע". אמנם יש לציין לרשב"ם בב"ב (קז. ד"ה יורשים הוו) שפך את שני ההסברים יחד וכתב שהוא משום דיש ברירה וה"ה לעניין חזרה ביובל, ע"ש.
- שם. וכשאחד נטל קרקע (ונגבתה) והשני כספים. שתי לשונות בגמ' (בסוגיא דאליבא דרב אסי). ולכאורה דברי לשון א - שיחלוק האח האחר עמו בכסף - אינם עולים עם שיטת שמואל, שלדעתו י"ל גם כאן שבעל הקרקע שנגבתה הפסיד. אך כתבו בתוס' (ד"ה פשיטא), שיש לחלק, שכאן כיוון שזה לקח קרקע וזה לקח כספים (שאינם משתעבדים לבעל-חוב, כדין מיטלטלי יתומים) חלקו על דעת שאם תיגבה הקרקע יפצה בעל הכספים את בעליה. ובבירור הלכה כתבו שאפשר להמשיך ולחלק גם לכיוון ההפוך (שלושן ב תסבור אף כרב, שחלקו קרקע מול כספים כדי שאם תיגבה הקרקע לא יצטרך בעל הכספים להשתתף). אמנם, ר"ף (ד. בדפיו) פסק בדיון זה כשלושן א (בניגוד לדרפו לפסוק כשלושן אחרון - רא"ש ו, ע"ש), ונימק זאת בפסיקת הגמ' בב"ב (שם) כרב במחלוקת האחרת, שפטלה החלוקה. ועיין בבירור הלכה, שכתבו בביאור פסיקת ר"ף "שאף על פי שניתן לחלק בין ההלכות, בכל זאת יותר מסתבר להשוות ביניהן". ע"ע המאור ומלחמות ה'.
- להידור מצווה עד שליש וכו'. לפירושים השונים שנאמרו בזה, עי' אנציקלופדיה תלמודית ערך הדור מצנה (כרך ח) פרק ד (שיעורו).
- ט: בעניין מחלוקת ר' יוחנן ור"ל בשור ובבור. ביאר בחידושי ר' נחום (אות שלה), שחלקו מתי אין לחייב על מעשי השוטה. דעת ריש לקיש שרק כאשר בעה"ב לא פשע בשמירתו (אלא מסר לו שור קשור ובור מכוסה) פטור; אך לדעת ר' יוחנן כל היכא שנעשה היזק ע"י החרש ליכא חיובא כלל, ואפי' בגוונא שהבעלים פשע שלא בא לבדוק שמא השור התיר את עצמו (יצוין כי ר' נחום, שם אות שלד, צידד בשיטת המפרשים שר"ל שור קשור ובור מכוסה היינו שאינו קשור כראוי; עיין פני יהושע, שאין זה כבלתי קשור ובלתי מכוסה לגמרי, דס"ד דמועילה שמירה פחותה זו דשוטה בצירוף העובדה דלא ברי היזקא, שפעת אינו מזומן להזיק עד שיתר או שיגלה).
- ועוד שם (ח' ר' נחום אות שלה): "ובהא דבמסר לו גוונא סילתא ושרגא חייב כתב רש"י לקמן דף כ"ב 'דהאי ודאי פושע הוא'; ונראה בביאור דבריו, דבכהאי גוונא איכא גרם-היזק בעצם המסירה, דכיון שדרפו של חש"ו לשחק בגוונא נמצא שבמסירה לידו מונח גרם הבערה". ועוד שם, ביחס למה שפטר ר' יוחנן בשור ובור מכוסים: "ואין זה דומה כלל לתחילתו בפשיעה וסופו באונס (עי' ב"מ מב.), דהתם נעשה הנוק מאליו וכל פטורו הוי רק מטעם אונס, ובה אמרינן דתחילתו בפשיעה חייב, משא"כ בשלהבת ובשור-קשור דחרש עביד ליה להזיק - י"ל דפטור אפי' ככה"ג שתחילתו בפשיעה", עכ"ל. [עוד בנושא מוסר אש לחש"ו ראה להלן (כב:.) בהערותנו].
- (השטמה - כמעט ואין כאן חידוש דינים, וכל דין נזכר במקומו) הברייתא מונה חומרות שבין 3 מבינן אבות-הנוזיקין השונים - שור (=קרן), בור ואש. בטעם הדבר שרק הם גידונו כאן, כתב מהריק"ש - ר' יעקב קאשטרו, רבה של מצרים בימי הב"י: "שפאלו שלשתן חייבים בשתי רשויות, רשות הרבים ורשות הניזק, ולפיכך רצה להודיענו שעם כל זה יש הפרש חומרות ביניהן, הן בחיוביהם, הן בטבע הזיק... ולפיכך לא ישנה שן ורגל, שהם מובדלים מאלו במקומות, שאותם אינם חייבים כי אם ברשות הניזק, ואדם נמי חייב הוא ברשות המזיק... וכי תימא: ליתני הבלד שן מרגל ורגל משן! יש לומר, שכיון שאין הפרש ביניהם בחיוב - אע"פ שיש הפרש ביניהם בטבע הזיק - לא חששו לו. ובה תירצנו אמאי לא קאמר בבור שמעשיו גרמו לו לו ושהוא שלא ברשות, כי אין המכוון בברייתא זו כי אם מה שחייבים ובאיזה אופן מזיקים, לא מה שפשע בהם האדם". הנה סיכום סוגייתנו בטבלה:

אב א'	אב ב'	חמרות אב א'	חמרות אב ב'
קרן	בור	חייב כופר, ו-30 סלע של עבד, נגמר דינו אסור בהנאה, ודרפו לילך ולהזיק (ודש בניר חייב), וחייב על כלים (לרבנן, שבבור פטור), וחייב כשהזיק פסולי המוקדשין	תחילת עשייתו לנזק, ומועד מתחילתו
קרן	אש	חייב כופר, ו-30 של עבד, נגמר דינו אסור בהנאה, המוסרו לחרש שוטה וקטן חייב, וחייב על הטמון (לרבנן, שבאש פטור) [שמירה מעולה, נה: וע"ש תד"ה התורה]	מועדת מתחילתה
בור	אש	שתחילת עשייתו לנזק, המוסרו לחרש שוטה וקטן חייב, וחייב על הטמון (כרבנן)	דרפה לילך ולהזיק, ומועדת לאכול בין דבר הראוי לה ובין דבר שאינו ראוי לה, [וחייבת על פסולי המוקדשין (בכפות - עי' שו"ת רשב"א ח"ב סי' יב/ג)]
קרן	בור ואש	כופר, דמי עבד, נגמר דינו אסור בהנאה [שמירה מעולה (נה:)]	מועדים מתחילתם
בור	קרן ואש	תחילת עשייתו לנזק	דרכם ללכת ולהזיק, וחייבים על כלים ועל שור פסולי המוקדשין
אש	קרן ובור	מועדת גם לדבר שאינו ראוי לה	מסרם לחשו"ו חייב, חייבים על טמון (וכרבנן שאש לא)

י. (סיכום לפי מהלך הסוגיה בעניין "חומר שור מבור") לגבי "חומר בשור (=קרן, תוס': ט: ד"ה חומר) מבבור", מנה התנא 4 דברים: שור (מועד שהמית אדם) משלם כופר (בור פטור - רש"י ט: ד"ה מה שאין: דרשת "שור" ולא אדם; תוס': "פפר יושט עילוי" ולא על האדם), וחייב בקנס 30 סלע על הריגת עבד, ומשנגמר דינו לסקילה אסור בהנאה, ודרפו ללכת ולהזיק. בסוגיה העירו על 2 דברים הנוספים שהיה לו למנות: (1) שור חייב על כלים, משא"כ בור. ולא שנה זאת כי - א: סובר כרבי יהודה, המחייב על נזקי כלים בבור (והנזכר בברייתא שאש, שלא כבור, מועדת גם לדבר שאינו ראוי לה - לא כלים, שהרי גם בור מועד להם לר' יהודה; אלא שדהניר ואבנים). ב: התנא אינו כרבי יהודה אלא כרבנן, אלא ששייר פרטים, וכמו ששייר פטור נזקי טמון באש. (2) שור חייב על נגיחת שור פסולי המוקדשין שנפדה, ובור פטור ("והמת יהיה לו" והרי אין המת שלו, שאסור להאכילו לכלבים; רש"י ד"ה שור פסולי, תוס' ד"ה שהשור). והתנא שיירו, כפי ששייר נזקי כלים לרבנן, ואם סובר כרבי יהודה שייר שור שדש בשדה חרושה (חומרא של שור, מבור - רש"י ד"ה דש בניר: שאין בו מציאות כזו; תוס' ד"ה ליחכה: שפטור על מקרים נדירים כמיתה בפחות מ-9 טפחים), אם כי קשה, שפ"ט זה לא שיר אלא נכלל במה שדרפו ללכת ולהזיק. ע"כ.

(השמטה) דש בניר - תולדה של קרן. ופרש"י ("ד"ה דש בניר) והמאירי: כי השור מתכוון; אך בתוס' תלמיד רבנו תם פירש (בשם רבו): כי זה משונה ומדבריהם מתבאר, שלרש"י אין זה משונה כי השוריים מלומדים לרש"י ועושים זאת בכוונה, אלא שכוונה זו כאשר זהו נזק (בניר) עושה את זה קרן; ולר"ת אין זה נחשב שמלומדים ומתכוונים, שכן אינם מלומדים לרש"י בכל מקום שהוא אלא בשדה בור, שזה תיקון, והדש בשדה ניר עשה דבר משונה, וזו הסיבה שזו קרן. ועי' חידושי רבי נחום אות שנג, שכוונת רש"י להסביר מדוע לא ייחשב הדבר תולדה דרגל.

פ"ע 1 מ-5 שומרי שור והמגדיל מדורה יש שאשם בכל הנזק ויש שלא. תלמי האם בלי מעשיו לא היה יכול הנזק להיעשות, שאז נמצא שהוא הכשיר כל הנזק. ובמש"כ ויש שלא - פרש"י לגבי פשע שומר שור (נדפס י: ד"ה מאי קעביד) שאינו חייב כלום; אך בתוס' (י: ד"ה מאי קעביד) כתבו שישלם כל אחד חלקו ("וה"ק גמ': מאי קעביד טפי מאחריני? וכצ"ל "בכולה שמעתין"), והוכיחו מהסוגיה להלן (נא). לגבי החופרים בור. ובפני יהושע כתב (י: ברש"י) שמתברר שרש"י ותוס' אינם חולקים, ודברי רש"י הם רק פשיעת אחד משומרי שור, שכיוון שנשמר גם בלעדיו נמצא שלא פשע כלל בזה שהלך לו, אלא שאר השומרים הם שפגעו בשמירה, לכך פטור הראשון לגמרי. וזה מודים בעלי התוס', ודבריהם אמורים מ'מרבחה בחבילה' ואילך, ואז גם רש"י מודה להם, שכל אחד ישלם חלקו. והניח בצ"ב. אמנם עי' רשב"א שנקט כתוס', ומפורש בדבריו שהם גם לגבי שומרי שור ("דאיהו נמי נעשה דמשה עליו, וכולן הכשירו נזק..."). ואף מאידך גיסא, מהריק"ש כתב שרש"י לא רצה לפרש כתוס' כי דבריהם דחוקים בלשון הגמ' "מאי קעביד" שמשמע שפטור לגמרי; ועוד, שבמרבחה בחבילה ודאי שהמשלך תוספת למדורה כאשר מתפשטת בלעדיו אין ראוי להתחייב כלל, כיוון שלא חידש בה דבר (עי' תוס' שהתקשו בזה, ועי' רשב"א שתירץ שאין מדובר שהוסיף קיסם אלא תוספת משמעותית, כמו בסוגיה הנזכרת לגבי בור).

י: "והמת יהיה לו" דשור. ולגבי "והמת יהיה לו" דבור עי' להלן (ג:).

יא. בשואל וכו' (השלמה) וספק מה דעת רב ושמואל בזה.

יא: עבד כקרקע או כמטלטלין (יב). מחלוקת אמוראים בסוגיין (ועי' תוס' ד"ה אנא, ורשב"ם ב"ב קכח. ד"ה ורנ; וראה מזה להלן בס"ד). אמנם בברייתא דאבימי תניא שפרוזבול אינו חל על עבדים; ולכאורה קשה לאוקימתא קמייתא, דכו"ע (תרי תנאי דמייתנין בגמ' "לימא כתנא") עבדא כמקרקעי. וכתב בבאור חברותא שאכן להך תנא ודאי ס"ל דעבדא כמטלטלין (דלא כהנך תרי תנאי). ובחידושי מהר"י בן לב כתב שאף אם נאמר כמקרקעי, פרוזבול אינו חל על עבדים משום דמחסרי גובינא (וכלשוון רש"י ד"ה חל על הקרקע: "דכיון דלא מחסרי גובינא").

עוד בזה. העירו בתוס' (יב. ד"ה אנא מתנינא; ב"ב קנ. ד"ה איבעיא להו) על סתירה לכאורה של הסוגיות בנידון של עבד. ותירצו: בעניינים של תורה ודאי שהעבד כקרקע, ובענייני דרבנן (גבייה, פרוזבול, מיטלטלין באגב [לדעתם הוא דרבנן]) הוא דאיבעיא לן וחולקים אמוראים. ולגבי האם נגזל (להלן צו-צז. מסקנת רב שלא, דאיתקש לקרקע), נידון דאורייתא הוא. ובנמוקי יוסף (לד: בדפי רי"ף) חילק באופן שונה מעט, בין "דברי תורה" (=דברים הנלמדים מגזרת הפתוב) ובין דברים התלויים בדעת האנשים (לשון בני אדם, גמירות דעת מלווה דעת אדם) ואפי' בדאורייתא (שעבוד, אגב). ועי' קונטרס השיעורים (לרבי ישראל סוקל, ב"ק סי' ע). ועי' גם רשב"ם בבבא בתרא (סח. ד"ה ש"מ; קכח. ד"ה ורנ אמר; קנ. ד"ה עבדא כמקרקעי).

יב. כפות. וגם ישן - תוס' (ד"ה והלכתא בכפות), ע"פ הנאמר בגיטין (עח. ע"ש), שתהיה זו חצר המשתמרת לדעתו. או שהוא כפות גם בידי - רשב"א. עיין מהר"ם שיף בגיטין (כא). וראה הערתנו החיצונית שם.

יב: חייב על נזקי 'נכסים ללא מעילה' קדשים קלים וקרבי יוסי הגלילי שהם ממון בעליהם. בטעמו של ריה"ג, בעניין שבועת הפקדון, ביאר רש"י (ד"ה לרבות קדשים קלים): "ואף על גב דבקדשי שמים אין נשבעין עליהן, כדגרסינן בפרק הזהב (ב"מ דף נו. נז:): - בקדשים קלים נשבעין". דן בדבריו בחידושי רבי שמואל רוזובסקי (ס"ס יג, אות יא): "וצ"ע, דאמאי הוצרך רש"י לזה, ולא פירש כפשוטו דעל קדשים ליכא חיובא דכפירת-הפקדון כיון דלא קרינן ביה 'בעמיתו', וריה"ג חידש דבקדשים קלים קרינן ביה 'בעמיתו' כיון שהן ממון בעלים?", ותירץ, שהוקשה לרש"י: מדוע אין חיוב על כפירת-פקדון בקרבנות? הרי יש לבעלים בהם זכות-הקרבה, שהיא זכות ממונית, ושפיר קרינן ביה 'וכחש בעמיתו' וראוי היה הכופר להתחייב! לכן פרש"י, שאמנם קרינן ביה 'וכחש בעמיתו', אך כיוון שאין נשבעים על הקדשות - כל שיש על התפץ דיני ממון גבוה ואע"פ שהתביעה וכפירת-הממון הן של הדיוט - אין חיוב של כפירת הפקדון; וריה"ג חידש שקדשים קלים הם ממון בעליהם ולכן נשבעים עליהם, שאע"פ שיש בהם קדושה אין בהם דין ממון גבוה הפוטר מחיוב כפירת הפקדון.

א] והנה בסוגייתנו (ובתמורה ז:): דברי רב נחמן בשם רבה בר אבהו: לא שנו (במשנה מעשר שני א, ב) שמקדשים אשה בכור - אלא בכור בזה"ז, שאינו ראוי להקרבה (לכן יש לכתובם זכיה בור); אך בזמן המקדש אינם ממונו. ורבה איתביה מדברי ריה"ג (שקק"ל הם ממונו אף בזמן המקדש).

ותירץ רבינא שריה"ג מדבר בבכור בחול, וכשיטה שאינו עומד להקרה (אא"כ הובא), ולכן יש לכהנים זכיה בו (משא"כ בשא"כ קק"ל מודה ריה"ג שהם ממון גבוה); ואין זה כאמור לעיל מיניה בסוגיין (לגבי מהשנה בקידושין) שאמר ריה"ג רק מחיים (שא"כ היה לרבינא לתרץ שדברי ר"נ שבזמן המקדש אינם ממוני - כרבנן ולא כריה"ג)! ומשנינן: מתנות-כהונה שאני, בכור, דא"ר נחמן שבזמן המקדש אינו מרבינא הדיוט, מודה בו ריה"ג, ולא אמר שיש לבעלים זכיה אלא בשלמים, שישאל-בעליו לא זכה בהם משולחן גבוה מחיים. לפי גרסת רש"י (יג. ד"ה מתנות כהונה). אך גרסת רבנו חננאל (בתוס' ד"ה ואם איתא) "אלא מתנות כהונה שאני", ואפשר שזו תְּחִיבָה מכל ההבנה שדין בכור - המשנה במע"ש ודברי רב נחמן - שייך למחלוקת ריה"ג ורבנן (ואף לרבנן כיוון שבכור בזה"ז אינו ראוי להקרה אינו ממון גבוה); **בירור הלכה** (אך עי' ביאור חברותא יג. הערה 2. גם מדברי הפוסקים דלהלן לא נראה שנקטו כן להלכה).

ב] ושם. שיטת ריה"ג מוזכרת בסוגיות נוספות, אך נראה שסוגייתנו כאן היא הנותנת מקום לשיטת רבנן החולקים עליו (אף שגם כאן אין שיטתם נידונה באופן מפורש). לפי האמור, מחלוקתם האם נשבעים על קדשים קלים או שנחשבים ממון גבוה. וכתב ר"א"ש: "ומסקינן דלרבי יוסי הגלילי במתנות כהונה בזמן הבית מודה דלא הוי ממון בעלים, אבל בכור בזמן הזה - אפילו תם הוי ממון בעלים לקדש בו את האשה. ולרבנן אפילו בכור בעל מום חי בזמן הזה לא הוי ממון-בעלים לקדש בו את האשה... לפי שאסור בגיזה ועבודה וק"ל". ועי' גם תוס' (ד"ה ואם איתא), שביחס לדברי רב נחמן כתבו: "נראה דדוקא מחיים הוי לרבנן ממון גבוה אפי' בעל מום, דאסור בגיזה ועבודה; אבל לאחר שחיטה - למה יקָשֶׁב ממון גבוה, אפילו בזמן שבית המקדש קיים? דהא אפילו לנכרי שרי להאכיל, כדתינא בפרק כל פסולי המוקדשין (בכורות דף לג.) דאָתקש לצבי ואיל". ולעניין פסק, במחלוקת ריה"ג ורבנן, דן בזה ר"א"ש כאן (סי' טו). והביא מן הסוגיה להלן (נג: ביחס למחלוקת רבי נתן ורבנן) "שור ושור פסולי המוקדשין שנגח"ו מחלוקת אביי ורבינא, ומוסכם ש"שור פסולי המוקדשין" האמור שם פטור מתשלומי נזק (ומסתמא בזה"ז מיירי), וגרסת בה"ג שם (ראה הערתנו נג. בס"ד) "מאי ניהו? שור בכור דלא פריק ליה". מזה יש ללמוד: "ולרבנן אפילו בכור בעל מום חי בזמן הזה לא הוי ממון-בעלים לקדש בו את האשה" (רא"ש); וכן בתוס' ד"ה ואם איתא. ור' הערתנו לסוגיה להלן שיש שהעמידה בפסה"מ שלא נפדו. ובמנחת חינוך נא, א דעת רמב"ם: "דוקא פסה"מ מקדשי קדשים; אבל מקדשים קלים - אפי' לא נפסלו הוי ממון בעלים" וכך אתיא אף כריה"ג, ע"ש). וכתב ר"א"ש: "ויש שפסקו הַלְכָה כרבי יוסי הגלילי, משום דסתם מתניתין מוכח כוותיה"; והוסיף: "ורבא גופיה - דמוקי מתני' כרבנן - חזר בו משום דאותביניה ליתני נכסים דהדיוט, וקאמר בתר הכי: שלמים שהזיקו גובה מבשרו, תודה שהזיקה גובה מבשרה" (וראה להלן). אך סיים שמהסוגיה להלן (נג:) עולה כרבנן: "ומיהו נראה לי מדפליגי אביי ורבינא אליבא דרבנן - סברי כרבנן, ורבנן בתראי ניהו, משמע דהלכה כרבנן, וכחן שקָשֶׁב האשה בכור חי לא הויא מקודשת. וצריך עיון". וכתב בים של שלמה (סי' לד), שרא"ש חזר בו מאי-ההכרעה כאן, שבדבריו בהלכות בכורות (ה, א) הביא את המשנה במעשר-שני ואת דברי רב נחמן לפסק הַלְכָה. לכן - הסיק ביש"ש - "המקדש בכור בזמן הזה בתם חי, ובעל מום חי או שחוט - מקודשת קדושין דאורייתא". **בשולחן ערוך** פסק (אבן העזר כח, כג): "בכור בזמן הזה, אם קדשו בו בעלים - הוי ספק מקודשת"; דהיינו ספקו של ר"א"ש כאן (באר הגולה שם, וכן חלקת מחוקק ס"ק כג, ביאור הגר"א ס"ק סא ואבני מילואים ס"ק סד). ועי' חלקת מחוקק שם שהצביע על הסתירה בפסקי הרא"ש ועל אותה סתירה בפסקי שו"ע (שביו"ד שו, ו פסק את המשנה במעשר-שני); אך בבית שמואל שם נקט שאין סתירה אלא זהו החילוק בין בכור חי ובין אחרי שנשחט. ובביאור הגר"א כתב שהעיקר כפסק שביו"ד (כריה"ג), ורק בקידושין פסק בשו"ע שהוא ספק, "מפני חומר אשת איש" (**ערוך השולחן** כח, פז). ועי' בירור הלכה. ועי' סדורה משנתו (הרב שמואל אהרן ליכטשנשטיין, ב"ק ב, סי' מ' אות ח ואילך).

ג] הזכרנו שרא"ש הביא ראיה מדין "שלמים שהזיקו גובה מבשרו" (יג), דמשמע שרביא כרבנן ולא כריה"ג, אך לפנינו מופיע הדבר בשם רבי אבא, ולא בשם רבא; אמנם בדקדוקי סופרים שם (אות נ) הביא מכת"י גרסה "אמר רבא" (וכתב שכן הוא בחי' רשב"א ובשטמ"ק ושכן מסתבר; אך בתוס' שם ד"ה א, איתא "רבי אבא"). אכן בדיון תודה שהזיקה (יג:) גם גרסתנו היא "אמר רבא". וכאמור, מזה הסיק ר"א"ש שרביא חזר בו ממה שהעמיד את משנתו כרבנן. אך בתוס' כתבו (יג: ד"ה אמר רבא) דאע"ג דרבא מפרש משנתנו כרבנן ואינו מעמידה כריה"ג - דין זה שאמר הוא דווקא כר' יוסי הגלילי. ובקהלות יעקב (ב"ק סי' יג) נקט שרמב"ם פסק כרבנן (ע"ש), וכתב שיש לחלק ואפשר לסבור כרבנן ובכ"ז לחייב שלמים ותודה שהזיקו, "דבאמת לענין נזיקין א"צ שיהיה בעלים גמור על שור-המזיק", והביא בזה מדברי תוס' להלן (נו: ד"ה פשיטא) לגבי "הוציאה לסטים לסטים חייבים" "דלענין נזיקין אקרו בעלים כל מי שבידו לשומרה", ועע"ש. וכיו"ב בחזון איש (ב"ק ג, טו), שהבעלים חייבים כי הבשר להם, וע"ש. ועי' סדורה משנתו הנ"ל.

בכור ומעשר-בהמה. בן-יעזאי ואבא יוסי (יג). כתבנו ע"פ המתבאר כאן בס"ד. כתב רש"י (יג. סד"ה מתנות), ש"בן-יעזאי מילתיה דרבי יוסי קמפרש". מזה הסיקו רבים (כגון: לחם משנה הל' נזקי ממון ח, א; עיין אוצר מפרשי התלמוד) שאין מחלוקת בין בן-יעזאי לבין ת"ק בדעת ר' יוסי הגלילי; ולכ"ע מעשר-בהמה אינו ממון הדיוט. והקשו מדברי רש"י בתמורה (ת. ד"ה לרבות) ובחולין (קלו. ד"ה בקדושה) שכתב במפורש שמעשר-בהמה ממון הדיוט. על כן כתב במשמרות כהונה (כאן, ד"ה והנה הר"מ) שפונת רש"י כאן שבן-יעזאי חולק עם ת"ק בהבנת דברי ר"י הגלילי, ולדעת ת"ק אמר ריה"ג אפילו במעשר, כפשט הדברים, וכן הם דברי רש"י בתמורה ובחולין. ויש להוסיף כי המשנה במסכת מעשר שני (א, ב), שמפורש בה שבמעשר-בהמה אין מקדשים אשה (בניגוד לבכור), היא כדעת בן-יעזאי ודא"ר יוסי, שמודה ריה"ג במעשר בהמה. ושיטת רש"י, כך נראה, שפיוון שבכל מקום (קידושין נב: ב"ב קמג: זבחים קיד. ובכורות נג:) מיייתין להך דרבינא בסתמא, ללא דברי בן-יעזאי, חוץ מסוגייתנו ומתמורה (ח). - ש"מ בעלמא סבירא לן כת"ק, שדברי ריה"ג הם אף במעשר בהמה. ועל כן נקט כך רש"י בפירושו בתמורה ואף דחה אפשרות אחרת בפירושו בחולין וכתב שם שכן הוא סתמא דסוגיה דקידושין (נב:). ומ"מ, לאחר שנוכחנו שדעת ת"ק אליבא דריה"ג היא כפשוטה (כל קדשים קלים), על כרחנו דברי רב נחמן - המחלק בכור ובמתנות-כהונה - מתפרשים כבן-יעזאי ואבא יוסי, וזו כוונת רש"י כאן (יג. ד"ה מתנות), שרבינא מעמיד כריה"ג ואמר בבכור מפני שכן אמר אבא יוסי בשם בן-יעזאי. תדע, שדברי בן-יעזאי ואבא יוסי הובאו רק בסוגיות העוסקות בדברי רב נחמן - בתמורה וכאן. עד כאן באופן א.

ואולי אפשר להציע דרך אחרת ביישוב דברי רש"י. שבתמורה קיבל רש"י דברי ת"ק כפשט הלשון, ובן-יעזאי חולק עליו, כיוון ששם מופיעה הברייתא בשלמותה בקושיית רבא לרב נחמן. אך בסוגיין משמע שאין מחלוקת בין ת"ק לבין בן-יעזאי, שבקושיית רבא לר"נ הובאו רק דברי ת"ק בשם ריה"ג; ועליהם תירץ רבינא "בבכור בחו"ל" ומשמע שאת דברי ת"ק מעמיד כך. והרי זוהי שיטת בן-יעזאי, ומכאן שאין ת"ק חולק עליו. ונמצא ששתי הסוגיות חולקות - לפי רש"י - ביחס שבין דברי ת"ק בשם ריה"ג לבין דברי בן-יעזאי בשמו: לסוגיין בב"ק לא פליגי, ובן-יעזאי מפרש דברי ריה"ג והוא ניהו ת"ק; ולסוגיה בתמורה הן דעות חלוקות כדפריש שם רש"י.

ובמש"כ בסתמא שבן עזאי ממעט בכור בא"י בזמן המקדש, וממילא מרבה בכור בחו"ל. בגמ' בלשון א אמרינן שמרבה (ק"ו משלמים). אמנם בלשון ב הסברא הפוכה, דשלמים ק"ו מבכור, אך זה אליבא דאבא יוסי; ועל כן אפשר שאין מחלוקת בין הלשונות בדעת ת"ק-בן-יעזאי לגבי בכור (וכך נוכל להעמיד דברי רב נחמן לפי בן-יעזאי, לשתי הלשונות). ונמצא שללשון ב אין מחלוקת בין ת"ק בדעת בן-יעזאי לבין אבא יוסי בדעתו, "אלא דלמר חמירי ליה שלמים מבכור ולמר חמיר ליה בכור משלמים" (ע"פ לשון ראב"ד בחידושי, בפירוש ראשון, ע"ש; דבריו מובאים גם בשיטה מקובצת).

למעט שנגח ואח"כ הוקדש או הופקר. לכאורה זו דעת רבי יהודה להלן (מד:), ופליגי רבנן. אך כתב ר"א"ש (סי' טז), שחלקו רק לעניין שור שהרג אדם, אך לעניין תשלומים, בשור שנגח שור, מדיים. ובתוס' יו"ט הוסיף: "ונראה לי דלפינן בא"ם אינו ענין, משום דהתם ז' שור כתיבי, לאתווי שאין לו בעלים (להלן שם, ע"ש), הלכך אמרינן: באם אינו ענין למיתה, דז' שור כתיבי, תנהו ענין לנוקין".

בחצר שניהם שותפים בה. דווקא המזיק והניזק; אך אם הוזק בה אחד מהם מעלמא, חצר הניזק היא וקרין בה 'ובער בשדה אחר'; כך עולה מלהלן (מח.), שאם נתן לו להכניס פירות לחצרו היא חצר-הניזק לשן ורגל (לגבי אכילת שור זך). וכן מפורש שם ברש"י (ד"ה היא). ולגבי קרן יש להוסיף דברי רב פפא להלן (מח:), אחד מתירוצי ברייתא (שם) שלרבי, המכניס שור לחצר חברו ברשות ואמר לו בעיה"ב 'שמר אִתָּה' לא הקנה לו מקום בחצרו, ואם הזיק השור הנכנס שם היא קרן בחצר הניזק ולר"ט חייב נזק שלם (אך בסתמא, בלי 'שמר', הקנה לו מקום, וזו קרן בחצר השותפים

חצי נזק אף לר"ט). ומ"מ לגבי שורו של בעה"ב לא נעשתה החצר חצר שותפין, ופטור מדין נזקים (חידושי רבי שמעון שוקו, ב"ב ס' א אות ג ד"ה וא"ף).

יד. (השטמה, הדינים משולבים במקומם ובסמוך). ר"ש ב"א: 4 כללות בנזקין: (1) רשות לניזק ולא למזיק - חייב בכל (בקרן נ"ש, כר"ט). (2) למזיק ולא לניזק - פטור מן הכל. (3) רשות לזה ולזה, כגון חצר-שותפים ובקעה - פטור על שן ורגל, חייב על קרן כדניה. (4) אין רשות אלא לאחד מהם (רבינא: אלא היא דניזק לפירות ולאף אחד מהם לשוורים) - חייב בכלם כדנים (חצר הניזק). ע"כ.

שותפים לשוורים ורק לניזק לפירות (וכתבנוהו לעיל יג:). שכן התירוק האחרון בסוגיה, רבינא-רבא: כולה ר"ט, וכאן מדובר שהיא דניזק לפירות ושותפים בה לשוורים, דלגבי קרן זו חצר שותפים. אך רבנו תם גרס: לא לזה ולא לזה לשוורים (וא"כ הוא כרה"ר לגבי שוורים), שאם נגרסתו שלשניהם מותר להכניס שוורים הרי זו כרה"ר לגבי שן (תוס' ד"ה לא לזה). ורבנוק יוסף (ה: בדפי ר"ף) ביאר לגרסתנו: "ובעוד שפירותיו בתוכה אין הלה רשאי לתת בה פירות ולא שוורים; והדעת מכרעת כן, שלא יאכלו שוורים של זה פירותיו של חבירו. והשתא אתי שפיר טפי, דלגבי שן היא חצר הניזק".

יד: התשלום כשומת הנזקים בכסף. (השלמה) פרה שהזיקה טלית (אין לגרוס 'טלה', תוס' ד"ה פרה) וטלית שהזיקה פרה (תוס' בשם רש"י: נזק הדדי, וצ"ל שלא במקביל אלא זה אחרי זה; אך לרבנו תם וכן גרסת הב"ח א ברש"י ד"ה פרה אלו שני מקרים שונים וכמו 'או') - שְׁמִים (בב"ד) את הנזקים בדמים - בכסף - וכן יִשְׁלֵם הַנּוֹק (העוֹף, וכמשנה להלן לג, תוס' בדעת רש"י). ואין לומר שבעל הטלית יקח את הפרה-המזיקה ויבעל הפרה יקח את הטלית-המזיקה (רש"י ד"ה אין אומרין. ר"ת: קמ"ל שההלכה אינה כרבי עקיבא [דהלן שם] ש"יחלט השור" לניזק, אלא כרבי ישמעאל שיששם בב"ד; ושאינו לומר שהטלית-שהזיקה משועבדת לתשלום-הנזק ליתומי הניזק). ע"כ.

ב"ד של מומחים. נצרך לדיני קנסות (רש"י ד"ה אלא), וכן לניזק אדם שניזק מאדם או משור, שאין שיכחים (רא"ש סי' יט), וכן דברים שאין בהם חסרון כיס כגון בושת (נמוקי יוסף ו. בדפי ר"ף). והכל מבואר בסוגיה להלן בפרק שמיני (פד.), ע"ש.

טו. חצי נזק שמשלם שור תם וכו'. נפק"מ שהמודה בקנס פטור (רש"י ד"ה ממונא; עי' כתובות מא. ולהלן עד:-עה:); וכן שבבבל אין דנים (כאן:).

טו: כלב שאכל כבשים וכו' משלם חצי נזק כקרן. וא"כ מדוע לא נשנו אלו במשנה בסמוך, "הבהמה אינה מועדת לא ליגח...? עיין מרומי שדה, שכל אכילה משונה היא בכלל נשיכה.

גדולים. פשט לשון הגמ', ש"הני מילי ברברבי" מתייחס הן ל'אימרי' והן ל'תרנגולי', וכן מפורש ברש"י (ד"ה ברברבי) ובתוס' (ד"ה והשתא). אך רמב"ם (הל' נזקי ממון ג, ז; עי' הלכה למשה שם) כתב בפירושו: "כלב שאכל כבשים קטנים או חתול שאכל תרנגולים גדולים", וכן משמעות הגרסה בסוגיה המקבילה בכתובות (מא:), וקצת משמע כן שם ברש"י (ד"ה דאכיל): "שחנן טלאים חיים ואכלם". ושמא סובר שהסוגיות חולקות בזה ופירש בכל סוגיה לפי גרסתה.

הבהמה אינה מועדת לנגוח וכו'. (מהלך הסוגיה) הסוגיה דנה באריכות בהעמדת המשנה, והרי עיקרי הדברים: הקושי - מדובר כאן בחצר הניזק ("השן מועדת") וקרן משלמת חצי נזק ("אינה מועדת"), והיינו כרבנן; אך בסיפא "שור המועד ושור המזיק ברשות הניזק" כלומר משלם נזק שלם - כר' טרפון (מחלוקתם מפורשת להלן כד:)?! שמואל: אכן, רישא רבנן וסיפא ר"ט. [רב: כולה ר' טרפון, וברישא מדובר כשלשניהם רשות להכניס שוורים, והיא כרה"ר. דחה רב זבדי מנהרדעא: אין להעמיד כר"ט, ש"השן מועדת לאכול את הראוי לה" ועל בלתי-ראוי חצי נזק בלבד! אלא: כולה רבנן, ויש חסרון: 5 תמים ואם הועדו מועדים, והשן מועדת ("שור המזיק") - ברשות הניזק; ולא נזכרה קרן ברשות הניזק כלל. דחה רבינא: במשנה בפרק ב' "שור המזיק ברשות הניזק כיצד" - משמע שבאה לפרש את שבמשנתנו (אלמא קרן היא)! רבינא: יש חסרון במשנה, "שור המועד" הוא 5-התמים שהועדו, "שור המזיק ברשות הניזק" - קרן - זו מחלוקת ר"ט ורבנן (ותתבאר בפרק ב). ע"כ.

לרבוץ על כלים. רש"י (ב: ד"ה רביצה, וראה הערתנו שם בס"ד); וכמתבאר בסוגיה (טז).

(טז). (השטמה - מיעוץ "מן הצד" צירפנו לתחילת הפרק הבא (יז), שזו תולדה של רגל כדפרש"י טז. ד"ה דלמא מן הצד)

טז. זאב, אריה, דוב, נמר, ברדלס ונחש. [א] במשנתנו, בב"ק, דעת ת"ק ש"הרי אלו מועדים"; ולעומתה דעת רבי אֶלְעָזָר (בן שמוע) ש"בזמן שהן בני תרבות (שגידלן אדם בביתו - רש"י טו: ד"ה שהן בני תרבות) אינן מועדין; והנחש מועד לעולם". [ב] ובסנהדרין (ב. טו:): שלושה תנאים - ת"ק: מיתתם ב-23. רבי אֶלְעָזָר (בן הורקנוס): הקודם להרגם זכה. רבי עקיבא: מיתתם ב-23 חוץ מהנחש (כדאמרין בארבעה אבות נזיקין נחש מועד לעולם דברי הכל - רש"י שם ד"ה איכא ביניהו נחש). ברצוננו לדון בהשוואת הסוגיות, לשיטת רש"י, וכיוון שהדברים התארכו מאוד נחלקם לסעיפים (תמצית הדברים להלן סע' י, וכן בהערותנו לסנהדרין בס"ד).

ב] בפשטות, רבי אֶלְעָזָר כאן כר"ע רבו בסנהדרין; שאין חיות אלו מועדות אם הן בנות-תרבות, מלבד נחש (שיש לו תרבות אא"כ המית). ות"ק שם, שאף לנחש יש תרבות, היא דעה שלישית שאינה מיוצגת במשנתנו (ראה על כך להלן). וכך עולה מרש"י (סנהדרין טו: שם).

ג] ושם, בסנהדרין, ר' אֶלְעָזָר חולק, והקודם להרגן זכה. נמצא, לכאורה, שאין להן תרבות, וא"כ דעתו מקבילה לדעת ת"ק כאן. וכן יש לבאר לדעת ר' יוחנן, שאמר בסנהדרין, בהסבר דברי ר' אֶלְעָזָר, ש-6 החיות הללו מועדות והקודם להורגן זכה (בעורן) אע"פ שלא המיתו, שאין להן תרבות ואסור לגדלן. ואמנם אמר שם ש"אין להן בעלים"; אך בכל זאת משלמים הבעלים נזק שלם; שכתב שם המאירי (שם ד"ה המשנה החמישית): "ואין לבעלים שמירת חובה עליהם להתחייב עליהן מתורת ממונם, אלא מתורת בור ברשות-הרבים שאינו ברשותו ועשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו להתחייב בנזקיו (עי' להלן כט:), וכן בכל שמגדל או עושה דבר המזיק" (ובשיעורי רבי דוד סנהדרין אות רכג הקשה על כך, ע"ש; ועיין שיעורי רבי גרשון [אדלשטיין] שם שביאר דהך חיות לא גרעו מאבן ובור, והמדלן במקום יישוב כמוליך בור למקום שיוזק בו; וסיים שם "ואמנם היו חייב של שור, דדבר פשוט דליכא הכא פטור מפלים כבור"). ובש"ת שואל ומשיב (מהדור"ק חלק א סי' ו) כתב בביאור דברי ר' יוחנן: "דהוי כהפקר וכל הקודם זכה; אבל מ"מ אינם הפקר ממש... וגדולה מזו מצינו לענין אסורי הנאה, דאע"ג דלאו ברשותיה קאי - אבל בעלים אית להו".

ד] אך דעת ריש לקיש (בשיטת ר' אֶלְעָזָר) - דתניא כוותיה התם - שרק משהמיתו התברר שאינן בנות תרבות (רש"י שם ד"ה יש להם תרבות), אך בעלמא אינן מועדות. וא"כ, לכאורה, אינו כת"ק דבבא קמא! [תירץ רבנו תם (תוס' טז: ד"ה רבי אלעזר; שם תד"ה ור' יוחנן): שם מדובר כשגידלן בקלוב, שכן הדרך לגדלן (תוס' פ: ד"ה מותר), לכן אין היזקן קרוב. אך מסתימת דברי רש"י בסנהדרין אין משמע שסובר כן.] ובשיטה מקובצת כאן בשם ר' ישעיה: "ורבי"א תירץ דנזאי יש לו תרבות לענין שיכול לשמרו ואין אדם רשאי להרגו; אבל אין לו תרבות כל כך שלא יהא מועד מתחילתו, וחייב בעליו נזק שלם כדן שאר מועדין"; וכיו"ב בתוס' כאן בתירוק ב ובסנהדרין בתירוק א, שיש להם תרבות לענין שאין להרגן, ולא לענין שאינן מזיקות. ובדומה לזה אפשר, לכאורה, ליישב שיטת ר"ל עם ת"ק-דהכא לשיטת רש"י. אלא, לכאורה, אפשר להציע בזה יישוב נוסף (בשיטת רש"י): ת"ק כאן (המתאים לר' אֶלְעָזָר בסנהדרין, כאמור) מסכים כי יש להן תרבות ואפשר אֶלְעָזָר ו"ללמדן שלא יזיקו" (כלשון רש"י בסנהדרין), אלא שאם הזיקו חייבות לשלם - כי מאחר שהזיקו "סופן מוכיח על תחילתן שלא אלו בני תרבות" לענין נזק ולא נשתנה טבען להזיק, ועל כן משלמות נזק שלם!

ה] ויש להוסיף עוד ולבאר. הנה במשנתנו (ב"ק) מדובר דווקא ב-6 החיות (כן מוכח מדמוסיף ר"מ צבוע זכר - עי' מנחת שלמה לרש"י אורבך, במשנה; ועיין מרומי שדה במשנה); אך בסנהדרין, לר"ל בדעת ר' אליעזר - דתניא כוותיה - אין מדובר רק בהן, אלא בכל חיה שהמיתה, חוץ משור, כדקתני התם בברייתא. [וביד רמ"ה שם הקשה מזה על רש"י שכתב שפשעמיתו סופן מוכיח על תחילתן שאינן בני תרבות ואין צריכין לדונן: תינח ארי דוב ושאר חיות דרגילי לאזוקי; אלא שאר בהמה וחיה דהו בני תרבות לכו"ע, כגון כבשים ועזים וסוסים ופרדים וחמורים - מאי, מי איכא למימר דסבירא ליה דליכא בהמה דהווייא תרבות אלא שור?! - אכן, לכאורה, לרש"י יש לומר: אין הכי נמי! סוס ועז שהרגו אדם התברר שאינם בהמה רגילה אלא חיה רעה, כארי וכדוב. ואין זה סותר למה שפיינים אלו בני תרבות ומותר לגדלם וכו', אלא שלגבי פרט מסוים התברר שאינו

כזה, שהמית. ושור שאני, דגרת הפתוב היא. מ"מ משנתו בב"ק עוסקת במועדות לעניין נזק, ובה שייד לחלק בין שאר המינים, שאינם מועדים, ומשלמים חצי נזק, לבין המינים המזיקים, המועדים ומשלמים נזק שלם (ואף שאָלפּוּ ויש להם תרבות) כדברי ר"ל בסנהדרין - משהזיקו התברר שלא הועיל אילופם, כאמור; והם כאשה שהיה לה וסת קבוע ועקרתו (ולא קבעה אחר), שפגעם אחת חוזרת אליו, ע"י יוד קפט, טו וב"י שם, ורש"י נדה סד). אך בסנהדרין הנושא הוא חיה רעה שהרגה אדם, וזה שייד בכל חיה ובהמה שהרגה, שדינה להיחרג ואפילו תרנגול. ובה יש ליישב מה שפירש שם רש"י (ד"ה ברדלס) לגבי **ברדלס**, שהוא נמייה או בואש (ע"פ אוצר לעזי רש"י, ובתוס' שם ד"ה והברדלס פירשו דבריו שהיא חיה קטנה כעין חולדה), והקשו בתוס' שאינו עז כל כך להמית אדם, ובסוגיין הכא (טז). מפרשין שהוא נפרזא, אפא, צבוע זכר (ע"ש בתוס'). והיינו, דתרי ברדלס ניהו (כדכתבו בתוס' בסנהדרין), ובסנהדרין פירש רש"י לפי ר"ל והברייתא בדעת ר' אליעזר, דסוגיין דהתם כוותיה, ולפי זה אין הדבר תלוי דווקא במין מסוים, אלא בכל המינים, ואפילו נמייה ובואש שהרגו תינוק, הקודם להרגם זכה. והשתא דאתית להכי, פירוש רש"י בסנהדרין מתאים גם לדברי ת"ק דסנהדרין, שאין משנה איזו חיה זו, ואף תרנגול, צריכה 23 (ואף לר"ע כן הוא מלבד נחש, כדלהלן), וכפי שיתבאר בס"ד לקמן (ושם במשנה, ב, פרש"י: "ברדלס - חיה היא". ובב"מ כד. לגבי המציל כתב רש"י שני הפירושים; שם נראה ששניהם שייכים, דלכאורה הנך חיות לאו דווקא, דזיל בתר טעמא, דביאוש תליא מילתא, ובכל חיה שהדרך להתייאש ממה שתפסה זכה המציל; ואורחא דמילתא נקט).

ו] ולגבי דעת **ת"ק בסנהדרין**, שאף שהמיתו (6 המינים הנ"ל) צריכים לידון ב-23, אלמא 'יש להן תרבות'. לכאורה דעה זו יחידאה היא; שהרי בסוגיין, בב"ק, אין סובר כן; ואף הסוגיה בסנהדרין לא דנה בדעה זו. אמנם, לכאורה, יאמר רש"י שההלכה דווקא כדעה זו! וזאת, "משום דתנן בבביריתא כוותיה", שהעיד **רבי יהודה בן באבא** על תרנגול שנסקל בירושלים על שהרג נפש (עדויות ו, א; וכדפסקינן בברכות כז. לגבי סוף זמן תפילת שחרית). ואין לומר שת"ק בסנהדרין מדבר ב-6 החיות בלבד; שע"פ מה שפרש"י טעמא דת"ק בסנהדרין אין לחלק (ולא נקט ת"ק הנך 6 מינים אלא שדיבר בהווה). שכתב רש"י (סנהדרין ב. ד"ה הזאב; ברכות כז. ד"ה שנסקל; נדה ח. ד"ה ושנסקל), שלומדים גז"ש 'שור' משב"ת בב"ק בסוף פרק שור שנגח את הפרה (נד); שכפי ששור שהרג אדם נידון ב-23, כך כל החיות. והקשה רא"ש (תוספי הרא"ש נדה שם), שבב"ק אין מוזכר שלומדים לעניין זה; ותיקן, שכפי שנלמד לעניין חסימה משבת, ה"ה לזה. ובתוי"ט (ב"ק ה, ז; סנהדרין א, ד) הקשה שאין משמע בגמ' שיש למדים נוספים (לשיטתו אזיל, שכתב שלמסקנה כלאים דחרישה לא יליף מגז"ש משבת אלא מכלאים דהרבה; ואכמ"ל; ראה בזה הערתנו לדף נד: בס"ד). ובערוך **לנר** (נדה ח.) הלך בזה השיטת תוס' יו"ט וכתב שאכן סתם המשנה בבבא קמא להלן (נד): אינה סוברת כמשנה בסנהדרין (הנ"ל), ולא כעדות ר' יהודה בן באבא בעדויות (וע"י דבריו בסנהדרין בדעת רש"י, שבת"ק שם נחש אינו מועד). וביד **רמה** כתב, שבמשנה בסנהדרין קלקו ת"ק ור' אליעזר האם לומדים גז"ש 'שור' משב"ת. ונמצא, לפי זה, שהמשנה הנ"ל בב"ק סוברת כרבי אליעזר, שאין למדים משבת לחיה שהמיתה להצריכה 23. לעומתה, ת"ק בסנהדרין ועדות ר"י בן באבא חלוקים על ר' אליעזר. וביים **של שלמה** (ב"ק ה, מה) כתב - בניגוד לאמור בתוס' יו"ט ובערוך ל"נ - שפשוט למשנה בב"ק (נד): שלמדים שור משבת לנוגח את האדם (וכעדות ריב"ב וכת"ק בסנהדרין), משום שנאמר 'שור' בלבד; ובמשנה ובגמ' בב"ק - הוצרכו למקרים שכתוב גם שה, חמור או בהמה, וס"ד דווקא. ולשיטה זו (וכיוצא בה, ראה הערתנו להלן נד; שיש אחרונים שדחו דברי תוי"ט והסיקו דתנא ושייר), אין צורך לעשות מחלוקת בין המשנה להלן (נד): לבין ת"ק בסנהדרין. ומ"מ נמצא שבסנהדרין רבי אליעזר חולק על ת"ק, כיד רמה הנ"ל. [לכאורה אפשר היה לבקש לומר דהך דת"ק בסנהדרין לא שייכא בפלוגתא דתרבות כלל, שטעמו של ת"ק בסנהדרין הוא גזרת הפתוב וכרש"י המובא לעיל (גז"ש משבת), ואין חילוק בין הנך 6 חיות מסוכנות לבין השאר, (כעדות ריב"ב לגבי תרנגול, וכדלעיל). ואע"ג דעל"כ רחיק ר' אליעזר פליג (בלימוד משבת, כדברי יד רמה דלעיל) לדברי ריש לקיש שביטול, אפשר דבמיד דתלי בסברה, כמועדות ותרבות - יסבור ת"ק כר' אליעזר, דאין להנך 6 חיות תרבות אם הזיקו, או כר"ע, שיש להן (מלבד נחש), ונמצא, דלכו"ע הנחש מועד לעולם, ואין חולק על כך כלל (ומשלם נזק שלם. ואין מחלוקת אלא כשהמית, שלת"ק בסנהדרין מיתתו ב-23). יתר על כן, אפשר לטעון שלשיטת ר' יוחנן אף דברי ת"ק בסנהדרין מוסכמים על הכל! שהרי לר' יוחנן חולק ר' אליעזר בשלא המיתו, ואפשר, לכאורה, שאם המיתו מודה דילפינן בגזרה שווה 'שור' משבת וידון ב-23. אלא שכל זה אינו, שאין כן לשון הגמ' ורש"י: בגמ' (סנה' שם) מפורש דפליגי ת"ק דהתם ור"ע לגבי נחש, ומדברי רש"י שם נמצא דת"ק דהתם פליג א'נחש מועד לעולם' דהכא. ותו, דברבי ר' יוחנן שם - "אע"פ שלא המיתו" - משמע דפליגי ר"א ות"ק אף בשהמיתו, וכן מפורש התם ברש"י (ד"ה ר' יוחנן)].

ז] ויש להעיר בזאת מהגמ' להלן (ב"ק צא:), "שורי הרגת! נטיעותי קצצת! אתה אמרת לי להורגו' אתה אמרת לי לקוצצו' - פטור... בשור העומד להריגה (שור שהמית - רש"י)... דא"ל: אגא בעינא למיעבד הא מצנה". ומשמע שאף שור נהרג ביחיד! כתב **ביים של שלמה** (ב"ק ח, ס), "ואיירי הזמן הזה; דאל"כ אסור להורגו, וצריך לסוקלו, לדונו בכ"ג לכ"ע". [ולגבי מה שהוסיף "ואפילו לרבי אליעזר דסבר בפ"ק דסנהדרין (ב.ב) כל הקודם להרג זכה - שפיר צדמי לְמַקְטָלָאָנוּ" (תשובות הגאונים הרבני ס"י, והיה; ואוצה' החדש [מכון אופק] לב"מ פה. ס"י תלב. לגבי נחש ע"י מרגליות חים שור)! והנה אף הגר"א (ח"מ שפב, א) כתב כדברי מהרש"ל אלו. א. ואולי פירושו הם בברייתא "ושאר בהמה וחיה שהמיתו" = הנך שש (א - ללא הנחש, שר"ע מודה לר"ב) ותו לא. ודוחק. גם ברמ"ה (שם) מפורש דלאו הכי אלא "כגון כשבים ועזים וסוסים ופרדים וחמורים". ב. או שנקטו הכי, כפשוט המשנה, לרווחא דמילתא, ועיקר דבריהם לומר דבשור לא פליג ר' אליעזר. ג. או שהבינו שהמשנה והברייתא חלוקות בזה, שהמשנה הזכירה רק הנך שש חיות ולא "שאר כל בהמה וחיה". מאידך גיסא, יש להעיר **מחולין** (קלח:): אמר רבינא: הלכך, עוף טהור שהרג את הנפש - פטור משלוף, מ"ט? דאמר קרא 'שחך תשחך את האם'; במי שאתה מְצָנָה לשלחו, יצא זה שאי אתה מצווה לשלחו אלא להביאו לב"ד... דלא גמר דיניה, ובעי לאתווייה לבי דינא וקיומי ביה 'ובערת הרע מקרבך". רש"י: "ובערת הרע - מצוה על כל הפוגע בחייבי מיתה להביאו לב"ד כדי לבער רשעים מישראל". הרי לנו מבואר, **דרבינא** לא ס"ל כרבי אליעזר לפי ריש לקיש (שאם הרגו יחיד הורגם, ובכל חיה מדובר, אף עוף), ולכאורה י"ל דס"ל כת"ק בסנהדרין, והיינו כעדות ר' יהודה בן בתירה בעדויות.

ח] יש להוסיף ולבאר מחלוקת ר' יוחנן ור"ל בסנהדרין. לכו"כ, כשנראה שעלולים להרוג אדם ודאי מצווה להורגם משום "לא תעמוד על דם רעך", ואפילו בשבת (עיינ שבת ככא:), מדין פיקוח נפש. בלשון רב שרירא ורב האי, "היין חזינא, דמאי דמפסדי עלמא - כגון נחשים ועקרבים ואריות וזאבים - שפיר צדמי לְמַקְטָלָאָנוּ" (תשובות הגאונים הרבני ס"י, והיה; ואוצה' החדש [מכון אופק] לב"מ פה. ס"י תלב. לגבי נחש ע"י מרגליות חים סנהדרין ב. אות כג). אלא שלריש לקיש אין סוגיין דסנהדרין עוסקת בזה. הנוהג בסוגיית סנהדרין הוא בכעין **עשיית דין** במי שכבר הרג, כמזכר שם בכל הסוגיה (נאמר שם בדעתו שעורן נאסר כשור הנסקל; וכן ברש"י שם סד"ה יש להם תרבות מבואר שהוא עשיית דין; ובד"ה זכה לשמים: "צדקה עשה" דהיינו צדק ומשפט, וע"י להלן), לעומת ר' יוחנן, המפרש את המשנה שם לעניין **סילוק נזק**. ר"ל חולק על ר' יוחנן לדינא (בדעת ר' אליעזר), על ההיתר הגורף להריגת ששת המינים (ועל הפקעתם מבעליהם), וטעמו - שאדם יכול לגדלם ולא לפגם שלא יזיקו. לעומת דעת ר' יוחנן, שאין אילוף יכול לשנות את טבע החיות הללו, ותמיד הן מסוכנות. מפני כך, וכן מפני שהדברים מתאימים להקשר ולדברי ת"ק שם, מסביר ריש לקיש את דברי ר"א שם ביחס לעשיית דין, בכל מין שהוא, ורק כשהרג. אך אם לא הרג - דעת ר"ל, כנראה, שאין דין סילוק נזק בכל מקרה, אלא רק כשאינו נראה בן-תרבות ויש חשש שיפגע באדם. ועניין עשיית-דין זה, בדברי ריש לקיש, טעמו - כיוון שהרגו החיות התברר שאינן בני תרבות וא"צ לדונן, שמתחילה ראיות היו למות מדין סילוק נזק; ועתה שהמיתו "שווינהו רבנן כמאן דגמר דגיניהו" ומיתתן בכל אדם. ומלשון הגמ' הזו בסנהדרין משמע שדין זה הוא דרבנן, יסודו בדין סילוק נזק, וכיוון שכבר הרגו הוסיפו חכמים להריגתם פן של עשיית דין ומשפט, ועל כן אסרו אותן בהנאה כשור הנסקל. אחרי כתיב זאת, מצאתי שכבר כתבו כיוצא בזה בשיעורי **רבי גרשון** (אדלשטיין), שעמד על החילוק הנ"ל בין ר' יוחנן לר"ל, ע"ש, ונביא מעט משם: "דהנה כיון דאליבא דר"ל רק היכא דהמיתו אפשר להורגם - הרי זה מחזי דמה דהמיתו הוי סיבת חיובם, ובה תקנו חכמים הגדר דבאמת כך זה יחשב דמה דהמיתו הוי סיבה להחיל בהו חיוב מיתה דממילא, ואף בלא גמר דין, ולהכי שפיר אית ביה איסורי הנאה".

ט] לגבי דעת ר' **עקיבא** דסנהדרין, המחלק בין נחש לבין שאר המינים, נמצא שב-5 המינים סובר כת"ק, אך בנחש סובר כר' אליעזר. והיינו כרבי אלעזר בב"ק. כלומר, עקרונית סובר כת"ק; מלבד נחש, שבו ההכרח של ביעור הרע ו/או סילוק המזיק (ראה להלן) גובר על הצורך בעשיית דין

ממסדית. ויש נפק"מ לשיטתו במחלוקת ר"ל ור' יוחנן ביחס לנחש, האם מיתתו בכל אדם רק כשהרג (ר"ל) או אף שלא הרג (ר' יוחנן). כ"כ בספר **לחם יהודה** (ר' יהודה עייאש, על רמב"ם), ביחס לדברי רמב"ם ("הו סנהדרין ה, ב), וכן ביאר את הרמב"ם בשיעורי רבי גרשון לסנהדרין. [שפסק **רמב"ם** (וסה) לְחַלֵּק בין נחש לבין שאר 5 המינים, והעיר רמב"ם: "זוהו כר' עקיבא, ולא ידעתי למה". רדב"ז, לחם משנה: כי סתמא בב"ק לגבי נחש היא כר"ע (כרש"י בסנהדרין). כס"מ: "ויש לומר שטעם רבינו בדאורי דוב וכו' סבירא ליה לר' עקיבא כתנא קמא והוה ליה רבי אליעזר יחיד לגביהו, ובנחש ס"ל לר' עקיבא כרבי אליעזר והוה ליה תנא קמא יחיד לגביהו". מרגליות הים (סנה' טו: אות ז): התורה אמרה "הוא וְשׁוֹפֵךְ דָּם..." והרשתה לכל יחיד להרגו, שחֲזַקוּ להזיק יותר מחיות טורפות הדורסות רק ברעבונן (וע"ע אור שמח). וכ"כ בספר דבר המשפט (לרבי חיים דוד הלוי, על רמב"ם שם), והוסיף וציטט ממסכת סופרים (סוף פרק טו): "טוב שבנחשים רצוץ את מוחו". ועיי' לחם יהודה הנ"ל. ובלשון רמב"ם "אבל נחש שהמית אחד הורג אותו", רק כשהמית. וככתב בכס"מ שהוא כריש לקיש, דתניא כוותיה. ובלחם יהודה כתב: "ולכאורה קשה, דר"ל אליבא דר' אליעזר קאמר, ואנן קי"ל כר' עקיבא!" והשיב כדלעיל, דר"ע בנחש כר' אליעזר. ע"ש. [וע"ע דבר המשפט שם. בדברי כס"ף-משנה המובאים לעיל מתבאר טעם ר"ע לשיטת ר"ל (שהרי דברי ר"ל הם בכל החיות, שמשנהו התברר שאינן בנות-תרבות, וא"כ למה ר"ע מחלק בין נחש לבין השאר? שרק בנחש אנו מקלים להפקיר דינו, אך לשאר החיות יש תרבות כדברי ת"ק). ובאור שמח כתב שהנחש נחשב למסית שנאמר בו "לא תחמול ולא תכסה" (סנהדרין כט. ע"ש). וע"ע מרגליות הים (סנה' טו):

[**ז**] **סיכומו של דבר**. בין התנאים, הכא (ב"ק) והתם (סנהדרין), מצאנו שלוש שיטות. (1) רבי אלעזר דהכא כר"ע דהתם, שלחמש החיות יש תרבות (יכול אדם לגדלן בביתו ולאֶלְפָן שלא להזיק), אך לא לנחש (הנחש תמיד משלם נזק שלם, ונהרג באדם אחד - ובמחלוקת ר"ל ור' יוחנן האם אף כשלא הרג). (2) ת"ק דהתם ס"ל כעדות ר' יהודה בן בבא. והיינו, שיש להן תרבות לעניין נזק; ולעניין הריגתן לאחר שהרגו - צריכות לידון ב-23, ובזה הוא הדין לשאר החיות. (3) ת"ק דהכא כר' אליעזר דהתם, שפ"ל ה-6 מועדות. לר"ל (סוגיין דהתם כוותיה) אליבא דר"א, סוגיין בב"ק במינים המועדים להזיק, ויש להן 'תרבות' כל עוד לא הוכח שלא הועילה (מאחר שהזיק התברר שלא הועילה, וְשׁוֹפֵךְ לְטַבְעָן, ומשלם נזק שלם); וסוגיית סנהדרין בכל החיות, ורק משהרגו, שהתברר שלא הועילה להן התרבות (זא נהרגות אף ביחיד, העושה בהן דין, והוא הדין לשאר החיות; מלבד שזר שצריך 23). ולר' יוחנן, כלל אין מועילה להן תרבות, ל-6 חיות אלו בלבד, ואסור לגדלן ומותר לאַחַר לזכות בעורן, ומְשַׁלְמוֹת נזק שלם, ומותר להרגן א"פ שלא המיתו (סילוק נזק).

[**א**] לאור זאת, יש להתייחס לדין **חתול** לָבָן או בן-לבנים, שדרש רב (להלן פ:): שפצוהו להרגו והוא כהפקד (אף עורו). כתב שם בשיטה מקובצת בשם ר' ישעיה, שהוא לר' יוחנן, ותיקנו שהוא כמו ששת המינים הנ"ל הנהרגים אע"פ שלא המיתו; ולריש לקיש קנס רב בחתול מפני שבני אדם רגילין לגדלו והתיר להרגו אף שלא המית, כדי להרחיק בני אדם מלגדלו. ולפי דברינו לעיל, לר"ל אין קושיא, רב דיבר מצד סילוק הנזק, ור"ל דיבר (שאין להרוג אא"כ המיתו) מצד עשיית דין (תדע, שעור החתול שם מותר בהנאה, כמפורש שם). [אגב, כתב בשאלת יעב"ץ (ח"א סי' ז): "האינא סתם חתולין דידן בני תרבות הן ואסור להרגן". ע"ע במש"כ בזה הרב שטיינזלץ במהדורתו, והובא בהערותינו להלן (פ, ו) וע"ע שם]. לגבי הסתירה בדין **נחש**, שבסוגיין מועד לעולם, ובסנהדרין חֲלָקוּ תנאים האם יחיד הורגו; ומאידיך בברכות (לג). אין להפסיק תפילתו, ואילו בשבת (קכא): נחשב רק הנחש-שבאי"מ מסוכן להמית - יש לדון בדבר; ראה הערתנו לברכות שם בס"ד. וראה עוד להלן בסמוך.

[**ב**] ובשבת (קכא): תניא: חמשה נהרגין בשבת ואלו הן: זבוב שבארץ מצרים, צרעה שבניינה, נחש שבא"י, עקרב שבחדייב, וכלב שוטה בכל מקום. ע"כ. ויש לשאול, מדוע לא הזכירו אלו במשנתנו? לכאורה י"ל, שהרי אצלנו מדובר בחיות שיש להן בעלים (ועל בעליהן לשלם נזק), והנך שיתא דמתניתין יש מְגָדְלִים לציד, לעור, ולאיילוף ולשעשוע (לגבי נחש, כתב במהדורת הרב שטיינזלץ כאן: "בימי התלמוד היו מקרים שבהם גידלו נחשים [לא ארסיים] בבית, כדי לבער את העכברים והחולדות. ואולם מידת התבונה של הנחשים אינה מספקת כדי לאלפם כראוי שיימנעו מלתקוף דבר הנראה להם כאיום"). ולעומתן, הנך דשבת: כלב שוטה - אין לו בעלים. וגם האחרים אין הדרך כלל לגדלם, שאי אפשר לאלפם ואין הנוהג לגדלם. ואם ימצא אדם כזה ודאי שישלם נזק שלם; אלא שדירב התנא בהווה. ולגבי נחש, לעניין מועדות לנזק כתבו בשו"ע הרב (או"ח שטז, יח) ובשו"ת דברי יציב (או"ח סא; ראה בהערותנו לברכות לג), שאף שאר הנחשים, שאינם ממייתים ודאי, מזיקים את הגוף בנשיכתם. וא"כ לעניין נזק עודם מועדים. ולעניין דין המשנה בסנהדרין, צ"ב האם בכל נחש איירי או רק בשבאי"י. והניחא אם נאמר דהאי "נחש שבא"י" (ואולי גם "עקרב שבחדייב") לא נקטיה לומר שדינו שונה משאר הנחשים אלא קמ"ל דהוא מסוכן שבכולם, ואידי דנקט רישא "זבוב שבמצרים וצרעה שבניינה", דהתם דווקא ולעניין דינא נקטינהו (שכך היה בזמננו), נקט נחש שבא"י. וכפי שכתבנו בס"ד בהערותנו לשבת שם. אלא שכבר כתבנו שם שלא נראה שהבינו כך הראשונים (ועל"ג גם ריעב"ץ, שבת שם). אמנם ע"פ המַתבאר לעיל (סע' ז), לדעת ריש לקיש אין משנת סנהדרין עוסקת בסילוק נזק גרידא אלא בעשיית דין, ובכל החיות מדובר. ואין זה עניין לברייתא בשבת, העוסקת בסילוק נזק וספנה, ולא קרב זה אל זה. אך לר' יוחנן, עוסקת המשנה בסנהדרין בסילוק נזק (אף כשלא המיתו), ולכן, לכאורה, אכן מדובר רק בנחש שבא"י כבברייתא בשבת, וכאשר הוֹאָהוּ אכן יודע שאין הנחש שלפניו מן הנחשים הארסיים המסוכנים. ויש עוד לשאול לאידך גיסא: מדוע הנך דמתניתין - הזאב והארי וכו', שהם 'נושכין וממייתין ודאי' - לא הזכירו בשבת שם? זו לשון רמב"ם (הל' שבת יא, ד): "חיה ורמש שהן נושכין וממייתין ודאי כגון זבוב שבמצרים" וכו'. כס"מ: "ונראה מדברי רבינו דהני חמשה לאו דוקא, דהוא הדין לכל חיה ורמש שהם נושכים וממייתים ודאי"; וכן פסק בשו"ע (או"ח שטז, י): "כל חיה ורמש שהם נושכים וממייתים ודאי, נהרגים בשבת אפילו אין רצין אחריו", ולא פירט כלל את המוזכרים בברייתא. וכן משמע מלשון בעל ארחות חיים (ח"א הל' שבת סי' קנח) וסמ"ג (לאווין סה, כנ"ל) וסמ"ק (רפב), שהיא כלשון רמב"ם או כיוצא בה. וכן משמע בכפתור ופרח (פרק י: "והחיות הנושכות וממייתות מותר להורגן בשבת לדברי הפל, כאפעה, וכלב שוטה, ונחשים". לכאורה, באפעה"א אין כוונתו לנחש, שהזכירו אחריו והפסיק ביניהם בכלב שוטה; ועי' בכורות ח. ותד"ה ברדלס; תוס' סנהדרין טו: ד"ה והברדלס; ואין מסתבר שכוונתו למובא ברש"י ישעיה ל, ו באיוב כ, טז שהוא מין נחש צפע, עי' מפרשים לישעיה נט, ה). וכ"כ בפני שלמה (שבת שם; ע"ש), ד"חמשה" לאו דווקא והתנא רק רצה להשמיענו שאלו נושכים וממייתים ודאי (ועיי' חשוקי חמד, שבת שם). ויש להוסיף כי התנא בשבת רצה להשמיענו את אלו שיש בהם חילוק בין מקום למקום, משא"כ הנך דמתניתין שסכנתם מפורסמת. וראה עוד הערתנו לשבת (שם) בס"ד.

זאב אריה וכו' מועדים לכל נזק. **רש"י** (טו: במשנה; ולא תנוס'). וצריך ליישב דברי שמואל (טז): לגבי אריה, שאם טרף ואכל חייב ופרש"י חצי נזק כקרן תמה. ובשיטה מקובצת הביא בשם ר"ש, שְׁמָה שם מועדים הוא 'כשהזיק בלא אכילה', ודברי שמואל בהיקז דאכילה. ומבוארים הדברים יותר ב**באב האזל** (נזקי ממונ א, 1): "לשמואל גרע לדידיה טריפה מנגיחה, דנגיחה - כיון דמתכוונים להזיק - הוי מועדים מתחלתם, והוי כקרן דאייעד; וטריפה הוי שן שלא כדרכו ואינו חייב אלא חצי נזק".

ושם, נחש. שדרת אדם שלא כרע ב'מוֹדִים' נעשית נחש אחרי 7 שנים. עי' בדברי **תוס'** (טז: ד"ה והוא) בביאור כיצד הוא מידה כנגד מידה, ובשלילת פירוש שלא יקום לעוה"ב. ועי' **מי מנוחות** להרב נחמן כהנא (ביאורים לתוס', שם בַּמּוֹסְרָה), שהציע לבאָר מאמר זה ע"פ הנאמר בב"ב (כא. וכתובות נ). שחובת חינוך לתורה חלה על האב בהגיע הבן לגיל 6; ועפ"ז כתב, ש"אם האב לא יחדיר ללב בנו חובת הודאה להקב"ה, שִׁפְיָר שכל חייו תלויים ברצון ה' - אז כעבור שבע שנים, כשיגיע לגיל 13, בַּרְמִצָּה, ייהפכו מידותיו ונטיותיו לשנאה וקנאה המכוּנים 'נחש'". ביאר "כרע במודים" ככלל ההודאה והפרת הטוב לקב"ה. ע"ע מוסר אביך (ב, ג, ש"הפח של הפרת טובה הוא כח גדול בנפש... ותנועה זו היא מהתנועות היותר-חשובות בנפש, ביסוד חוקה המתאים לשלמות המציאות באמתת החכמה העליונה... לכן יסוד גדול הוא להרגיל את עצמו בדרך זה של העבודה-המאבה שמצד הפרת הטובות עליונו". וראה הערתנו לתחילת מסכת ברכות בס"ד).

עוד שם. בדברי רבינא (טז): בהעמדת הברייתא. ראה הערתנו להלן (יט):

טז: באסא "נִיִּקְבְּרְהוּ בְּקַבְּרֵיהוּ אֲשֶׁר קְרָה־לוֹ בְּעִיר דְּוִיד וְנִשְׁכְּיָהוּ בְּמִשְׁכְּבֵי אֲשֶׁר מְלֵא בְּשָׂמִים וְזָנִים" ר - אלעזר: מינים רבים; רשב"נ: המביאים לידי זָמָה. ונשאלתי: לרשב"נ, היאך לא חששו לתגבורת יצמן של הנוכחים בלוויית המלך אסא? הייתכן לתת מכשול לפני המון?! לע"ע לא מצאתי בזה דבר מפורש, אך נתבונן בדברי המפרשים, ואולי מתוך הדברים תעלה ארוכה לקושיה זו. פירש כאן **מהרש"א**, שהוצרך אסא ליותר מרקחות כי חלה ברגליו

כשנתיים והכין לו קבר בחייו וכו'; ואם כוונתו שריח המת (במקרה זה) היה חזק ולכן נצרך למרקחות, וא"כ אפשר שהיה ריח רע אשר טשטש את ריח הבשמים, ולכן הביאו לידי זימה. אך הרב עדין שטיינזלץ (בעיונים) פירש דברי מהרש"א, שאסא נצרך להשתמש במרקחות האלו כבר בחייו מחמת חליו, ולכן גם נקברו עמו. ובעיון יעקב ביאר: לפי שרש אסא ברופאים ולא בקב"ה, לפיכך הרופאים הם שהוצרכו לחנוט אותו. וכתב ריעב"ץ: "קמ"ל דעבדי הכי למימר דכי היכי דיצה"ר בההוא עלמא ליכא - הכי נמי לא שלט בו חוס זימה בהיותו בעוה"ז". עכ"פ אפשר לומר (ונוטים הדברים מלשון הפסוק) שהיו המרקחות והבשמים בתוך הקבר בלבד ולא הריחו כ"כ האנשים שבחון. אי נמי, האבל הציבורי על מותו (עי' מ"ק כב: ופסחים ע: שעל נשיא הכל אוננים, ועי' מ"ק כה. לגבי חכם) צינן את מה שביקש היצר לחמם באמצעות הבשמים. ומהר"ל מפרגא ביאר בחייושי אגדות, שמחלוקת האמוראים כאן היא האם נשתבחו הבשמים בגיונם הרב או באיכותם ויבחוזם. וא"כ, לכאורה אפשר ד"מביאין לידי זימה" לאו דווקא, אלא איכותיים וחזקים כמו הבשמים שהיו משמשים זונות לפיתוי אנשים.

יז. בנים. בגמ': "כילה". ראה מהרש"א בחייושי אגדות דהיינו בנים, ונקראו נחלה "הנה נחלת ה' בנים" וכו'. וכן ע"ש לגבי יששכר, "עתיר בנכסין".
יז: סומכוס ועוד: נזק שלם. בכל מערכת הבעיות בסוגיה זו (יז-יט.), מספר ברייתות מעמידים (בדרך דיחוי) כסומכוס, ויש שנזכרים בהן שמות תנאים - רבי אלעזר (לפי רבא, יח:), יש אומרים (בברייתא ד'הידוס', מספר פעמים). וכן נזכרו האמוראים רב יהודה (בהמה שהטילה גללים לעיסה, וכנגד ר' אלעזר; יח: ומסקנת רש"י ד"ה דדחיק לה עלמא), וברייתא של אחיו, רמי בר יחזקאל (תרנגול שהושיט ראשו לאוויר כלי זכוכית ותקע בו, וכנגד רב יוסף; סוס שצנף וכו'; יח:).

יח: צורות דרכם 3 פעמים ("העדאה לצורות"). האם לדמות לקרן. ולא נפשוט. כתבו מאירי וביש"ש (סי' ד), שמאחר שנפסק שמשלם מהעלייה (ע"פ רב פפא לעיל ג:) אין מקום עוד לדמות צורות לשור תם אלא במה שמפורש בהלכה למשה מסיני - שמשלם חצי נזק. ועי' ב"ש"ש.

עוד בבעי ד"ה העדאה לצורות", כתבנו שמדובר ב'צורות כאורחיהו', האם העדאה מעלה את התשלום לכדי נזק-שלם, בדימוי לקרן. נקטנו בזה את הפירוש השני שכתב רש"י בסוגיית מגופוֹ-ארמילייה (יח: סד"ה אלא אי בעית), והראשון שכתב בדבור שלאחריו (יח: ד"ה אלא הא דבעי). אך לפירוש הראשון שם נראה (וכן בסמוך, בד"ה אלא הא דבעי, ב'מסוגר) שפירוש הבעיה היא בצורות-בשנינו, האם נפק ליה מתולדה דרגל ונעשה תולדת קרן, ומשלמת חצי נזק ומגופה מדין קרן, וב-3 פעמים נעשית בהמה מועדת ומשלמת מעתה נזק שלם, כשאר קרן; או שלא היא האי דשאני ואייעד חמור מתחילתו שהיה מועד לצורות-כאורחיהו ובכ"ז שילם חצי נזק. וכן חולקות הגרסאות בדברי רש"י בביאורו בגוף הבעיה (יח: ד"ה לקרן מדמינן ליה). ותלויה בזה הגרסה בגמ' (ריש עמ' ב) "גנון דשני ואייעד" או "גנון דאייעד" (ועי' ב"דק"ס אות ז, שיש גם גרסה "כגון דלא שני ואייעד"). ובתוס' (יח: ד"ה במועד מתחילתו) דנו בזה, וכתבו שממלהך דיון הגמ' בבעיה זו (יח:): משמע שמדובר בצורות כאורחיהו, ומאידך להלן (יט:). לגבי בעיא דרב אשי לגבי שינוי לרביע נזק משמע דבעיא דרבא נמי ע"י שינוי היא; וכתבו: "ונראה דבתרומיהו מבעיא ליה אם יש העדאה אם לאו...". וכן בתוס' תלמיד ר"ת (יח:): הנה' להלן: "דאע"ג דעיקר בעיא בצורות כי אורחיהו - איכא למימר הוא הדין בצורות על ידי שינוי, וכי היכי דפליגי בהא פליגי נמי בהא" ורש"י (שם סד"ה אלא אי בעית) הקשה על הפירוש שמדובר בצורות כאורחיהו: "אבל קשה לי: כיון דמעיקרא הני אורחיהו ואפילו הכי ח"נ משלם - מה לי חד זימנא מה לי מאה זימני?", ובתוס' (הנ"ל) השיבו: "לאו פירכא הוא, כיון דדמיה רחמנא לקרן בחצי נזק - שייכא ביה העדאה". עכ"פ, ברש"י - כפי שהוא לפנינו בדפוס - נָכַר שיש ערבוב נוסחים (בשני דיבורים עוקבים מופיעים שני הפירושים, ובסדר הפוך; יש הכרעה כאחד מהפירושים "ועיקר" אך מיד אח"כ קושיה עליו, והדברים מְלִיגִים בהערת על הגליון...). ובדקתי בשינוי נוסחאות שבמהדורת פרנקל (הנספח לספר המפתח רזא דְּשִׁבְתִּי, יח:), ושם העירו בכל זה בדיבורי רש"י הנזכרים לעיל ועוד. ע"ש ובהערות השוליים שלהם באורך וְרִינָה צְמֹאנִךְ. ומן הדברים נמצא שישנם כתיב יד שנקטו כפירוש הראשון (שבשינוי מדובר), ישנם כתיב שנקטו אחרת, ובחלקם מופיעים שני הפירושים עם הכרעה או בלעדית, תוך שילוב נוסח על נוסח. ויש להזכיר (כפי שצוין שם), כי בתוס' הנה' כתבו בשם רש"י דבשינוי איירי הבעיא (אמנם ייתכן שבהמשך דבריהם "ונראה כניסא דגרס"...) מכוונים ג"כ לדברי רש"י, בפירוש השני). והביאו (שם בהערות ב, ד) מדברי תוס' תלמיד רבנו תם ורבנו אליעזר (הנדפס בשיטות הקדמונים בידי המדובר שפתיחה רמ"י בלוי; ד"ה במועד מתחילתו), שהאריך בנדון זה, וכתב שהיו מהדורות שונות של רש"י, שנקט פירוש אחד וחזר בו: "...כך צריך לפרש לפי גירסא דגרסינן אלא כגון דלא שני ואייעד", דמשמע דקא שקיל וטרי כדי לפשוט בעיא מגופו. וכן פירש רש"י במהדורא בתרא". והעירו שם עוד במהד' פרנקל (הערה ד) שישנה גם סתירה לגבי דברי רש"י בדבור הקצר (ד"ה לקרן מדמינן), והציעו לְתַרְצֵהּ כדברי תוס' הנה' - שהבעיא מברבת בשני האופנים (ולכן כתב רש"י את שניהם בדיבור הקצר הנה'). ואפשר גם שזו כוונת תלמיד ר"ת, שהרי לפני כן הביא בשם רבו שרבא שאל בשני האופנים כדעת תוס'. ועיין דברי תלמיד ר"ת לאורך הסוגיה.

יט. (השמטה - הבעיות בעמוד זה בגמ', שלא נפשוט, שולבו בדברינו על הדף הקודם.)

יט: לא צלי; חוץ מצבי; עלתה על השולחן. שלושה תירוצים הם בסוגיין, וכתב בים של שלמה (סי' ט), ז"ל: "וכל הנך ג' תירוצים כולם אמת הן. דבהמה דרפה בפת ולא בשור. וחיה אין דרפה בפת, ודרכה בשור. ובשור צלוי אפילו חיה אין דרפה בכך. והצבי אפילו בבשר חי אין דרכו. ק"ו בהמה כדפי'. וזולת חזיר דאכל בשור ע"י הדחק. ולאכול על השלחן, אפילו בהמה ובפת אין דרכה כדפי'... עכ"ל. עוד נלמד מדבריו שבהמה דרפה בפת ולא רק ע"י דחק.

אף הראוי בדוחק. "אכילה ע"י הדחק שמה אכילה". ומה שמצאנו (שבת עו.) שדעת ר' יוחנן שאכילה ע"י הדחק אינה אכילה, יש לחלק בין דיני נזקין האם להחשיבה משונה, לבין החשבתה אכילה לענין שיעורי שבת (תוס' שם ד"ה אכילה).

בהמה מועדת לאכול ולשתות את הראוי לה וכן חיה טרפה ואכלה בשור וכו'. (השלמה) הנה לעיל (טז:): תניא ש"חיה שנכנסה לחצר הניק, טרפה בהמה ואכלה בשור - משלם נזק שלם", ומסתמא משום שן הוא, ומקשינן מינה לשמואל דאמר התם דארי ברה"ד שטרף ואכל חייב חצי נזק משום קרן דלאו אורחיה. ודוחה רבינא, דבברייתא אין החיוב מדין שן, אלא אפי' בארי-תרבות מיתוקמה ואליבא דרבי אלעזר דאמר לאו אורחיה, ומיירי בדאייעד, דאל"ה אינו משלם אלא ח"נ. ע"ש (דעכ"פ סליק ב"קשיא" מהאי דקתני לה גבי תולדה דשן).

כ. קופצת. עי' רש"י בראש העמוד. והחילוק בין זה לבין עז שעלתה על החבית (לעיל בסמוך) - ים של שלמה (סי' יב): התם אינה יכולה בלי קפיצה והכא יכולה. פני יהושע: כאן בבהמה גסה שאין דרפה בקפיצה. תורת חיים: יש לחלק בין טיפוס לקפיצה.

ר' אושעיא וכו' אילפא וכו' ואולי תִּפְּאִים חולקים ויש פוסט בהם (להלן כא:). עי' תוס' להלן (ד"ה דאילפא) ורש"י שם (ד"ה דאילפא וד"ה איכא בינייהו). ומה שכתבתי בלשון 'ואול'י וכו' - שִׁבְסוּגְיָה להלן אומרים "לימא מחזרת תִּפְּאִי היא" וכו', ודוחים דאילפא וד' אושעיא איכא בינייהו. ומסתבר שאילפא ור' אושעיא עצמם יעדיפו להעמיד את מחלוקת-התִּפְּאִים במחזרת, ולא לעשות את דבריהם-כאן שְׁנַיִים במחלוקת-תִּפְּאִים.

הַמְשָׁנָה בְּמִשְׁנָה. (השמטה - דברי ריש לקיש בשתי פרות הבאנו להלן כד: לב.)

כז: רמי בר חמא: חייב. ויש להוסיף, כי בב"מ (קז:): א"ר יוחנן: "בשלושה מקומות שנה לנו רבי יהודה אסור לאדם שיהנה מממון חברו" ("ואף על פי שהוא זה נהנה זה לא חסר", תוס' יז"ד שם); ואחד מהם הוא המשנה שם, המובאת גם בסוגייתנו, לגבי בית ועלייה של שניים שנפלו ומסרב בעל הבית לבנות את הבית; אך הגמ' שם דוחה את ההכרח להבין כך בדברי ר' יהודה (בשלושת המקומות), וכבסוגייתנו.

ר' אמי, רב סחורה, רב יוסף. כתבנו ע"פ פשט הדברים. הקשה רשב"א (כא, מובא בשטמ"ק), שבדברי רב סחורה ורב יוסף מבואר שצריך שִׁהְיֶה, ועד כאן הִבְנֹו שא"צ! והשיב, "ושמא נאמר כי על כל פנים יש הפסד קצת בבתיים מחמת דריסת רגל הדיורים, אלא שהיריח שמצילין אותם משאייה עולה כנגד הפסד זה". ורא"ש (סי' ו) כתב שבדברי רב סחורה ורב יוסף הם כאסמכתא בלבד, וא"צ שִׁהְיֶה. ומראב"ן נראה שלא הוצרכו רב סחורה ורב יוסף לסברותיהם אלא לומר שזה אף לרבי יהודה דאמר (ב"מ קז: ומובא בסוגייתנו) אסור לאדם שיהנה מממון חברו. ובשיטה מקובצת (כא.) תירץ בשם רבנו ישעיה: "ושמא אמוראי ניהו ואליבא דרב הונא". ועוד הוסיף: "ורבי"א תירץ, דלעיל מיבעיא ליה בין כשהעל-הבית נהנה בין

כשאינו בעל-הבית נהנה; וכל הני דמייתי למיפשט בעיין - אי בנהנה בעל חצר מייתי למיפשט להך גיסא, ואי בשאין נהנה - מייתי למיפשט לאידך גיסא".

ר' אמי. לביאור לשונו המשולש של ר' אמי עיין **תורת חיים**, שהיא כנגד שלוש הרגיות שהובאו לפני כן בסוגיא ודחיותה; ע"ש.

כא. אכלה מִצְדֵי הרקבה שברח"ר חייבת וכו'. בעניין "משלמת מה שהזיקה", "במחזרת", פרש"י שני פירושים (העירו בזה בתוס' ד"ה ובמחזרת) - כאן (ד"ה) אמר רב (ובמחזרת) פירש שמשלמת מה שהזיקה "אע"ג דכולה קיימא ברחה", ומשמע כפשאינה 'מחזרת' - כגון שצדי הרחבה בולטים וא"צ ב'חזרו' - משלמת מה שנהנית, דהיינו שן ברה"ר, הפטורה ממה שהזיקה (תוס' בדעתו). אך במשנה פרש"י (יט: ד"ה מִצְדֵי הרחוב; וכן בפרש"י בדף ט: מדי רי"ף) ש"מה שהזיקה" כאן הוא מדין קרן, ש'חזרה' זו (לרב) דבר משונה הוא. [ובמה ששינה רש"י פירושו, התייחסנו בכ"מ.] ר"י בתוס': 'חזרו' אינו משונה, והנדון משום שן, אלא שלרב כל מקום שיכולה לאכול ב'חזרו' נחשב רשות הניק, ולשמואל עדיין נחשב רה"ר.

כב. יסוד חיוב אֶש משום חֲצִי (ר' יוחנן). מש"כ (שלר' יוחנן חייב כחֲצִי ואע"פ שהדליק גחלת שאינה שלו, וכן בהמשך) הוא ע"פ רש"י שלפנינו (כג. ד"ה לחייבו בד' דברים), שלמסקנה ר' יוחנן מחייב הן משום חציו והן משום ממונו. ולפיו אכן יש נפק"מ בין ר' יוחנן לבין ר"ל גם בשאר האוקימתות שבסוגיא. אך שם במפרשים הובא בשם רש"י (ע"י מהרש"ל בחכמת שלמה) **פירוש נוסף במסקנת הסוגיא** (והוא 'לשון ראשון', שכתב שכן עיקר, שם בסוף הדיבור). וכן בשיטה **מקובצת** כתב בשם ר' ישעיה (בנחלת דוד זיהה פירוש רש"י זה עם פירושו) ובשם **גיליון** (ויש פירושים של רש"י שכתוב בהם...) "...שמודה ר' יוחנן שאינו חייב משום חֲצִי אלא כשהוא ממונו. שפשאינו ממונו אין בו אף משום חֲצִי, שאינם חיצוי גמורים (דלאו מכוחו קאזלי). רק היכן שהוא ממונו סובר ר' יוחנן שמצטרף חיוב משום חיצוי, ונפק"מ לעניין ארבעה דברים. והיא דלכא משום חיצוי ואיכא ממונו - חייב משום ממונו לחוד (בזה הוא כריש לקיש). וא"כ גם ר' יוחנן צריך את כל התירושים שנאמרו לעיל אליבא דר"ל (על המשניות שהובאו - הפלב שנטל חררה, גמל טעון פשתן, עבד כפונת וגדי סמוך; לגבי מִסַר אֶשׁוּ לחש"ו עיין להלן). ועל כן, מודה ר' יוחנן שפטור על אש שהבעירה בהמתו והתפשטה.

ולגבי **טמון**, לפי האמור כבר אין לשאול על ר' יוחנן היכי משכחת לה, כיוון שיסוד החיוב הוא ממונו, כד"ל. ומה שאמרו כאן (כג. בתשובת הגמ') "כגון שהיה לו לגודרה ולא גדרה" לא לעניין טמון נאמר, אלא כתשובה לקושיא שאם כלו חיצוי ייפטר גם על הגלוי, והתשובה - שמצינו גם לר' יוחנן שיתחייב על גלוי, כשהיה לו לגודרה ולא גדרה. **ולפי זה נמצא**, שאכן אין בין ר' יוחנן ובין ריש לקיש אלא חיוב בארבעה דברים (כלומר - בשלושה: צער, ריפוי וְשִׁבָת) כאשר יש משום חיצוי. הכל מבואר היטב ב**נחלת דוד** (עמ' פד). ולפי זה, לכאורה נופלת גם סתירת הסוגיות לגבי הפלב שנטל חררה והלך לגדיש (יח. כב., ראה להלן), שאכן לר' יוחנן מדובר בדאדייה אדווי ובשינוי וחצינו דקרן תמה ומגופו (כפי שצוין בס"ד בדברינו בהערת השוליים). ר' יוחנן נצרך לאוקימתת ר"ל "דאדייה אדווי", ודברי ר"ל נוחים ליישוב עם הסוגיה דלעיל.

שם. כחֲצִי - נזק ישיר וחייב גם בתשלומי צער וריפוי וְשִׁבָת. ב**נמוקי יוסף** (י: בדפי רי"ף) ביאר בשם רמ"ה את החילוק בין מקרה אש ובין מקרים מסוימים של בלתי-מתכוון הפטורים מתשלומי צער וריפוי וְשִׁבָת להלן (כו:). מלשוננו: "ואת: אמאי מחייבינן ליה טפי מנתכין לזרוק שנים וזרק ארבעה, דפטור מארבעה דברים? י"ל דהתם כבר שיער בכח זריקתו דלא לזרוק טפי, וכי זרק ארבעה קרוב לאנוס הוא; אבל הכא - שלא שמר גחלתו מירוח מצויה וכיוצא בה - פושע הוא; ולפיכך לא דמי נמי להיתא אבן מונחת לו בחיקו ושכח ועמד ונפלה דפטור מארבעה דברים [שם], דהתם לא מצינן למימר אפילו 'תחלתו בפשיעה' כלל, דאי בתר שעת הנחה אזלינן - כיון שיכול להזהר בה בההיא שעתא לאו פושע הוא; ואי משום דשכח - אנוס הוא לגבי שכחה".

ולגבי **הפלב** שלקה עוגה. ובהערת השוליים, הוקשה כיצד ליישב סוגייתנו עם האמור בעניין זה בסוגיית צרורות לעיל (יח:). מש"כ שלר"ל פשוט יותר ליישב הסוגיות מאחר דק"ל כרב פפא (לעיל ג:) דמן העלייה משלם, הוא ע"פ **לשון שני** ברש"י כאן (ד"ה משלם חצי נזק), שהוא משום **דמשונה** הוא. ויש לבאר דבריו ש'דאדייה אדווי' היינו צרורות בשינוי, וכדאוקמינן לעיל (יח: ורש"י ד"ה אמר, וע"י נחלת משה ודבר יעקב שם) דבין ת"ק ובין ר' אלעזר ס"ל כסומכוס, דצרורות-כאורחיהו משלם נזק שלם; ופליגי בצרורות-בשינוי בדברי טרפון, דר"א כר"ט דק"ן בחצר הניק משלם נזק שלם (ע"פ מה שהסבירו בדברי רש"י באוצר מפרשי התלמוד כאן סוף הערה 65, ע"ש). [אך בנחלת משה ובמנחת שלמה (ד"ה ועל מקום) הקשו על לשון ב' דרש"י, 'דמשונה הוא', דאי יש שינוי לצרורות לשלם רביע נזק, היה צריך להיות חייב כאן רק רביע, שהוא צרורות בשינוי; וכתבו דצ"ל דלהך לישנא ס"ל לרש"י כפירוש ר"ח ד'דאדייה אדווי' היינו שלא הגביה חררה אלא הגביה אל הגדיש בדידו, וא"כ אינו צרורות. ע"כ. ולכאורה, קושייתם היא בהנחה דמתניתין כרבנן (וכנחלת דוד, שאין התאמה בין הסוגיות, ראה להלן); אך אם ננקוט כאוקימתא דלעיל (יח:), הרי אנו דנים בדעת סומכוס, וכפי שכתב שם רש"י (יח: סד"ה אמר לך רבא): "וניחא ליה לרבא לאוקמינהו לרבנן ורבי אלעזר כסומכוס, דאילו לרבנן... דלמא בצרורות ע"י שינוי סבירא להו דִּשְׁ שינוי לרביע נזק".]

אך ב**לשון א** כתב רש"י שמשלם חצי נזק משום צרורות. וצ"ל ללשון זו כדברי **חזון איש** (ב"ק יב, ב בהסבר א), ש'אע"ג דלא קיימא במסקנא לא חשו לפרש, דהעיקר קאמר דל"ל כל הגדיש לאו ממונו הוא, ולר' יוחנן כל הגדיש חֲצִי דכלב". ובדעת ר' יוחנן, **בנחלת דוד** (עמ' עו; בשם אורים ותומים) כתב, שאפשר ליישב דבריו כרב פפא (ג:) דצרורות מן העלייה, והברייתא (דמגופו; יח.) אינה כמשנתנו; הסוגיא לעיל עוסקת בברייתא, אך למשנה משלם מן העלייה (ובצרורות כאורחיהו); עיין בדבריו. וכתב: "ואף שזה קצת דוחק, מ"מ אי אפשר ליישב הסוגיות בשום אופן בזולת זה"; וכוונתו דאל"כ מוקמינן לר' יוחנן דצרורות מגופו ודלא כרב פפא ומפקינן ליה מהלכתא, והוא דוחק גדול יותר. אח"ז ראיתי בס"ד בספר **נחלת משה בהגהה** מבן המחבר (ברש"י ד"ה משלם ח"נ), שכתב על שתי הלשונות ברש"י שהן כשתי האוקימתות שלעיל (יח:). לדבריו נמצא שלר' יוחנן ח"נ דצרורות משתלם מגופו ודלא כרב פפא; והוא כאפשרות הראשונה שכתבנו (בפנים, בהערת השוליים).

ובמש"כ בס"ד (בהערת השוליים) לגבי הפירוש האחר ברש"י במסקנת הסוגיה כאן, ראה לעיל בדברינו בזה (לא מצאתי מי שהעיר זאת בענייננו).

ולגבי **מִסַר אש לחש"ו**. בסוגיא (כב:) אפשר להבין שמחלוקת ר' יוחנן ור"ל לגבי מסר שלהבת לחש"ו תלויה בדעותיהם בדין אֶשׁוּ - חיצוי (חיצוי דחרש ולכן פטור) או ממונו (הני כמִסַר שוורו). וכן פירש רש"י כאן (כב: ד"ה ור' יוחנן אמר), שר' יוחנן לטעמיה. ובתוס' (סד"ה חֲצִי דחרש) הקשו על כך ממסקנת הסוגיה שלר' יוחנן אֶשׁוּ נמי משום ממונו (וא"כ יש לו לחייב כמו בשוורו)! וכתב בתוס' רי"ד (להלן נט:), ליישב, שכאשר עשה החרש מעשה אין לחייב משום ממונו, והחיוב תלוי בחֲצִי: "אף על גב דאית ליה לר' יוחנן אֶשׁוּ משום ממונו - ה"מ היכא דאזיל ומזיק מנפשיה; אבל היכא דחרש קא עביד מעשה בידים - בתר מעשה דחרש קאזלינן, והפקח שמסר לו פטור". אך ב**ביאור הגר"א** (חומ"מ תיח, טו) כתב שלפי המסקנה אכן צ"ל שרבי יוחנן חזר בו. גם רשב"א (כאן) כתב שהסבר זה, שר' יוחנן לטעמיה, הוא להבנת הסוגיא בשל ב, שלר' יוחנן לית ליה אש משום ממונו (וצ"ל שאע"פ שלשון הגמ' כאן "קסבר צבתא דחרש קא גרים" אפשר דסמכין אטעמא דמשום חיצוי); אך למסקנא דמאן אינו יכול לפטור משום חיצוי את המוסר שלהבת לחש"ו, שהרי היא גם ממונו: "ומיהו זו סברת המקשה, אבל למסקנא ליתא, דהא אסיקנא דמאן דאית ליה משום חיצוי אית ליה נמי משום ממונו, וא"כ אפילו לר' יוחנן ליחייב; אלא טעמיה דר' יוחנן דאפילו במסירת השלהבת לא חשיב ליה בְּרִי הזיקא עד דמסר ליה גְּזָא סלתא ושרגא, וריש לקיש חשיב ליה בְּרִי הזיקא". וכיו"ב ב**מרומי שדה** (עיין בדבריו לעיל ט:), שהסביר את מהלך הגמ' שם לאור שינוי ההבנה בדברי ר' יוחנן).

כג: פי פרה האוכלת בחצר הניק. לאחר שלקחה אותה מרשות בעל הגחלת, ששם היתה פטורה, שאינה רשות הניק. וזהו הקשר לסוגיין דלעיל, דמינה סליק, דאכלה הפלב בגדיש דבעל חררה לאחר שהוציאה מבית בעל הגחלת, ששם היה פטור על החררה. כך פירש רשב"ד (בחדושי, ומובא בשיטה מקובצת); וכ"כ בשו"ת **דברי ריבות** (ס' קעג) בדעת רש"י (ע"י כג. סד"ה ה"ג וליחייב, וכגרסת הדפוס), וע"ש.

שם, אינו נחשב כרשות המזיק וכו'. בעיא דאיפשיטא (מהפלב שנטל חררה, כפי שהסוגיה פותחת "תיפשוט") וכפי שסיכמו ר"ח ורש"י (ד"ה לא אמרין).

(השמטה - עניינו של המשטה הוא להלן כד:) הַשִּׁיךְ בו נחש (אֶחָזוּ והצמיד פיו בו) - רבי יהודה: חייב על מותו (הַאָרֶס מְזוּמָן בין שִׁנְיוֹ), והנחש פטור (לא ככוונתו יצא הארס); חכמים: פטור (מגופו מוציא את הארס), והנחש בסקילה. ע"כ.

רב יוסף: שעל הפעלים לשמור שבהמתו לא תזיק וכו'. כמובא בסוגיה, הָעֵינִים של משפחת תרבו היו מְזִיקוֹת לרב יוסף; אמר לאביי: לך אָמַר לבעליהן שישמור עליהן כראוי. השיב אביי: יענו לי שעל הניזק לגדור גדר בשטחו (ולפי, שן שקייבה התורה ברשות הניזק בלבד - כשקותרת תחת הגדר, או שנפלת הגדר בלילה). וכתבו בתוס' (ד"ה יכלי למימר, וד"ה הנהו), שדברי אביי הם דיחוי בלבד ואין זו טענת אמת, שהרי עז האוכלת מתוך חנות מְשַׁלְמַת (ט:). ואין אומרים שהיה לתנוני לנעול חנותו, ועוד כיו"ב. והביאו, שפן כתב רי"ף (י: בדפיו). אך רבנו חננאל כתב: "ועמדה הא דאבי ולא איפריא"; ולפי כתב שגם המאמר הסמוך בגמ' אינו להלכה: "הוא ד'מכריז רבה ואיתימא ר' יוסף' לאו דסמכה היא, דרב יוסף כשמעיתה, ואביי הא אוקמיה בטעמא ואסתלק רב יוסף ושתק; ולרבה לא איתברירה דדבריו ניהו, דהא גרסינן 'ואיתימא רב יוסף', לפיכך אין פָּח לַפְסוּק הלכה כמותו". לפי שיטה זו נמצא, שפל חיוב השימור בעלמא (עי' נה: מה-מו). אינו לגבי שן ורגל אלא לגבי קרן, ולגבי שן ורגל יש לשמור רק בגלל המקרים הנזכרים - חתירה, ונפילת גדר בלילה. אכן קשה לשיטה זו, מן המקרים הנזכרים בתוס', שחייב על שן ורגל בעלמא ואין אומרים שעל הניזק היה להישמר! כתב רא"ש (ס' י) שיש לחלק בין תוך העיר ובין שטחי השדות שחוץ לעיר: "מוודה אביי דבעיר אָם נכנסה לחצר הניזק וְאָכְלָה, שפטיבת, שאין אדם יכול לנעול דלתו ביתו כל היום. והרועה יש לו לשמור הבהמה כשמוליכה דרך העיר שלא תיכנס לבית ותזיק. אבל כשמפושטת בשדה - אינו יכול לשמור את כולם שלא יפנסו לשדות אחרים, הלכך צריך אדם לגדור שדהו. והא דפריך שן דחייב היכי משכחת לה' - פי' שן דכתב בקרא 'ובער בשדה אחר' היכי משכחת לה'. וכו' בטור (חומ"מ שצז) שמסקנת רא"ש (ובבי' חומ"מ שצז) שם א כתבו שאין הכרע בדבריו, שהביא את שתי השיטות ולא הכריע). בניגוד לר"ח, רא"ש (וכן בטור שם) לא דחה את המאמר הסמוך - לגבי "עייזי דשוקא". אך בשו"ע (חומ"מ שצז) פסק כרב יוסף, וכרי"ף ותוס' (ובבי' צייני גם לרמב"ם הל' נזקי ממון ה, א; וכן עי' ים של שלמה (ס' כה) שפסק כן (וע"ש ס' כו לגבי המאמר השני).

שור מועד. במחלוקת אביי ורבא. כתב רש"י (ד"ה ולא ישמרנו האינדא; כד ד"ה פטורין, ושני הדיבורים שלאחריו; כד ד"ה ולייעודי תורא; לז ד"ה ושמואל אמר; וכן רבנו חננאל בשם מקצת מפירושי הגאונים), שלדעת רבא על הנגיחה השלישית עצמה חייב נזק שלם. ובתוס' (ד"ה ולא ישמרנו; ב"ב כת. ד"ה אי מה) כתבו שרש"י חזר בו, מכוח סתמא דגמ' בב"ב (כה, ע"ע יבמות סד); ופירש שמשמעות דורשין בלבד איכא בינייהו, שלאביי הנגיחה הרביעית כבר מוזכרת בפסוק, ולרבה לא (תוס' רבנו פרץ, וסיים שם: "וכ"כ רש"י בתשובה"). ועי' רבנו חננאל שהאריך לסתור את השיטה ההיא. ישנם כתבי יד שדברי רש"י עצמם מתוקנים בהם ע"פ חזרתו, עיין בשינויי נוסחאות שבסוף ספר המפתח (רזא דשבת, הוצאת ר"ש פרנקל), ברש"י (בשני הדיבורים שבסוף כג; כד ד"ה והן וד"ה אי אמרת שורה 5 ו 11, כד: ד"ה ולייעודי, לז: ד"ה ושמואל 6 ו 8, מא. ד"ה שאמדהו וד"ה רבינא, שבהביא דכל מקום מפת"י בריטש-מוזיאום וקיימברידג').

ויש שכתב דנפק"מ בין אביי לרבא כשנגח נגיחה רביעית ביום השלישי (תוס' כאן בשם הר"ר עזריאל ובב"ב בשם הר"ר עזרא; תוס' רבנו פרץ; ע"ש).

כד. (השמטה) לְק"ו של ר"מ "קירב נגיחותיו לא כל-שכן?", השיבוהו: זבה תוכיח, שאם ריחקה 3 ראיות (דס) ל-3 ימים טמאה 7 ימים, ואם קירבה (שלשתן ביום אחד) טהורה. הַשִּׁיבִים: שם זו גְזֵרַת-הַכְּתוּב שלא נדרוש ק"ו (ואין הדברים תלויים בחזקה, שאפילו יבוא אליהו הנביא ויאמר שלא תראה עוד הריחי זבה; תד"ה הרי הוא): "נזאת (מיעוט: דווקא בזב) תְּהִיָּה טְמֵאָתוּ בְּזָבוּ... (כתוב 'זוב' 3 פעמים, ו"טְמֵאָתוּ הוא" - ב-3 ראיות; רש"י ד"ה הזב בראיות. ואין למעט זב מְיָמִים, שהוקש לנקבה). ע"כ. עי' נדה (מג:).

והן כנגד השור. לפי דרכו של רש"י בסוגיא (כד: ד"ה ה"ג דקא, רב אשי, ואין מכיזין), נמצא שלמסקנה העדויות הן ליעודי תורא; ששלושת התירוצים שבסוף הסוגיא להעמדת דין ההזמה שבברייתא שייכים רק כשהעידו כולם ביום אחד, ואילו אם ננקוט 'לייעודי גברא' על כרחנו שהעידו ב-3 ימים נפרדים, ואין זה עוֹלָה עם (התירוצים שהם): ה'רמיזות' ביניהם ועם בואם "רצופים" ועם טענתם למועד אנונימי. אך בפירוש רבנו חננאל, ובתוס' (כד: ד"ה אלא וד"ה במפירין) ועוד, חלקו על רש"י, וגרסו "אלא", ופירשו שהתירוצים עולים גם לצד שלייעודי גברא' (שבכל שלושת הימים באו אלו עם אלו וכו'), ולמסקנה בעיני לא איפשיטא.

כד: רבא חולק על ריש לקיש. בנמוקי יוסף (יא). הסביר את החילוק, שהכלל של 'המשנה ובה אחר ושינה בו פטור' אמור רק כאשר השינוי השני נגרם מהשינוי הראשון; אך כאן לא היה למהלכת לבעוט אלא ללכת על הרבוצה.

כה: ולרבי טרפון אין לומר 'די' כע"י כך לא יחדש הק"ו דבר. וְאֵבִיָּהּ זָקָה יָקָה... הלא תְּפַלֵּם שבעת ימים" ק"ו לשכינה 14; אלא 'דיו'. ולו היה כתוב 'לשכינה 7' היה 'מפירין ק"ו' והיה ר' טרפון דורש ק"ו ומתעלם מן ה'דיו'. הסבר בטעם הדבר שמעתי מהרב מנחם שחור; וזו תמצית הדברים: ק"ו הוא מידה חריגה; בניגוד לבנייניאב וכיו"ב. שהרי דרפה של התורה לנקוט את ה'חומר' ולא את ה'קל' (כגון גדי בחלב אמו, גונב איש ומכרו); לכן אם התורה כתבה את הקל אין סיבה לחשוב שהוא הדין לחומר, ואולי אף היה מקום לחשוב שהחומר אינו באמת חומר. ובכ"ז קיבלנו שניתנה תורה להידרש בק"ל ולהרחיב את הדין. לאור זאת, ק"ו אינה עוד מידה הגיונית, אלא הסבר מדוע התורה נקטה את הקל ולא את החומר, שאם נמצא מה ילמד החומר מזה, נבין למה התורה כתבה את הדין. אלא שעכ"פ 'דיו לבא מן הדין להיות כנידון' ולא יותר ממנו. ואולם אם כבר יש לנו ידיעה על ה'חומר' ורק צריך להוסיף עליה - אפשר ג"כ לדרוש; שהרי אם התורה נקטה כאן את ה'קל', אות היא שיש לחומר מה ללמוד מזה. והוא כמו סוג של ייתור שאנו צריכים לעשות בו שימוש.

[ודאתן עלה, בענייניו של קל-וחומר, שמעתי ממור' הרב יוסף יוספון בשם הרב זלמן נחמיה גולדברג, שבניגוד לבנייניאב (המבוסס על סברה וטעמי הדינים), קל-וחומר אינה מידה הגיונית אלא השוויה 'בשה' של חוקים בין חומר וקל. והר"א, מסוגיית ר' חייא קמיתא בב"מ (ג:), "שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים, מק"ו", ומוסבר שם שמצד הסברה היה לחלק ביניהם, שהרי בהעדאת עדים אין טעם-השבועה של רבה (האמור שם); ובכ"ז ר' חייא מרבה אותה מק"ו, למרות ההיגיון. והוסיף שפן בספר שושנת העמקים לבעל פרי מגדים (כלל א), הקשה מדוע נצרכו שתי מידות שונות, ק"ו בנייניאב ('והלא בכל קל וחומר יש מהמצינו!'), ע"ש שהאריך, וכתב לאחד האופנים שלרבי טרפון, בק"ו אין אומרים 'די' היכא דמפירין ק"ו, אך בבנייניאב אומרים אף דמפירין ק"ו, גם בנדון דסוגיין מסתמא הלכה כרבנו ולא כר"ט; שושנת העמקים הצמודה להגיון]. בפשוטות, הלכה כרבנו דאמרינן 'די' אף היכא דמפירין ק"ו, גם בנדון דסוגיין מסתמא הלכה כרבנו ולא כר"ט; שושנת העמקים הנ"ל, ולספרו יתב גמא (פרשת בהעלתך, יב, יד); ע"ש. ובשושנת העמקים הקשה מלשון רש"י בפסחים (יח: ד"ה ולמדנו שלישי): "דקיימא לן בבבא קמא פרק שני דהיכא דמפירין קל וחומר לא אמרינן 'דיו'". ולכאורה צריכין לדחוק ד"ק"ל"ל" הזה שבלשון רש"י כוונתו שזה הביאור בעלמא בדת ר' טרפון, ואף לחכמים החולקים עליו - במקרה זה אין הק"ו מלמד דין-דאורייתא; וכפי שבמק"א כתב רש"י לגבי אותו ק"ו דלמ"ד דאמרינן 'דיו' "הני מעלות דרבנו ניהו ולא דאורייתא" (רש"י חגיגה כד. ד"ה אינו דין שיעשה) ולכן אף לחכמים אין אומרים בו 'דיו'. וצ"ב. ור' הערתנו לפסחים בס"ד (ור' גם הערתנו לב"מ צד:).

מחצלת-קנים נטמאת באוהל המת. כך פרש"י כאן לגבי "מפץ במת". אך בשבת (פד). פירש"י שהנדון הוא למַעַן. וכתב שם בחתם סופר, דלעניין אוהל ליכא למילף, דדיו לבא מן הדין להיות כנדון (כדפרינן בסוגיין); ולמסקנא דסוגיין לפינן בק"ו מחצלת בטומאת שרץ; וא"כ ה"ה מגע מת לטומאת ערב (וטומאת אוהל 7 ימים גז"ש משרץ כמבואר בסוגיין). וכתב שם שלא היה צורך בסוגיין להגיה בברייתא שרץ במקום מת, ואפשר היה לפרש 'מפץ במת' - במגע מת (וה"ה שרץ).

כו. אדם אינו חייב כופר. כשהרג בלי התראה, שאינו נהרג. רש"י (ד"ה ויהא אדם חייב בכופר). יש שהקשו מנתא דבי חזקיה (הלן לה). שאין לחלק ובכל מקרה קם ליה דרבבה מיניה. וכתב רשב"א דאיצטרך להנך תנאי דלא ס"ל דחזקיה, רבי ורבנן (סנהדרין עט:); ויש להוסיף - ברייתא דרב חגי (כרב אדא בר אבהו; הלן מב. ורש"י ד"ה אטו), וע"ע סנהדרין (פד: ורש"י ד"ה הניחא) ותוס' בכתובות (לה. ד"ה ומי) ובסנהדרין (עט. ד"ה ומפקא), ראה הערתנו החיצונית להלן (לד:). ובפני יהושע, וכן בקובץ שיעורים (כתובות אות צד), כתבו ליישב, דכ"ן דק"ל כופרא כפרה - לא שייך ביה קלב"מ לפוטרו מפפרה היכן שאינו נהרג; אך היכן שנהרג הכפרה כלולה בה. פירוש אחר כתבו בתוס' (ד"ה ויהא אדם): להצעת הגמ' כאן ייהרג וישלם,

כמו השור שנהרג ומשלם כופר. ובספר ידאים (סי' רצג, ובדפ"ר רז) הסביר שהצעת הגמ' היא לפטרו אף מדיני שמיים, שהיה מחויב אף שפטור בב"ב משלם משום דקל"מ (עי' ב"מ צא. ורש"י ד"ה רבא אמר, ולהלן על: תד"ה אילו). ע"ע בספר שלמי רש"י (סי' סו).

רגל משלמת כופר. ולרבא (מא.) יש תנא חולק (אך רבא עצמו סובר כסוגייתנו). ע"פ תוס' (ד"ה אלמא; מא. ד"ה לרבא); נראה שהסיקו דבריהם מן שפאן הגמ' פושטת ואינה חוששת לברייתא דלהלן (ותו, דלהלן תני לה בשם ר"ש). וכ"נ ברמב"ם (נזקי ממון י, יג).

רגל משלמת כופר. דין כופר בשן ורגל נוהג כבר בפעם הראשונה, כ"נ סתימת לשון רמב"ם (נזקי ממון י, יג), וכפי שכתב במלך שלם שם; תוס' (מד. ד"ה הכא). אך רשב"א כתב (מח: ד"ה אמר) שרק אחרי 3 פעמים.

אדם מועד לעולם וכו' אנוס. כתבו בתוס' (כז: ד"ה ושמואל), בחידושי רשב"א (כז: כז: כח:). ובנמוקי יוסף (יא. יג. דפי ר"ף), ש"אנוס גמור לא רבי רחמנא", אלא רק "אנוס שהוא כעין אבדה", כדוגמת הישן ליד כלים והזקם; אך באנוס גמור אינו חייב, כפי שבירושלמי (ב"ק ב, ח) אמר ר' יצחק שאם היה ישן ובא אחר לישון לידו - "זה שבא לישן אצלו הוא המועד" (וכי"ב בתוס' ליד ד. ד"ה כיון). וכן להלן (ק"ב). לגבי יורשים שזכרו פרה שאולה בחשבם שהיא של אביהם, שמשלמים דמי בשר בזול (דמי הנהא) בלבד. וכן בספ"ל המעביר חבית ושברה (שפטור אם לא מדין שומר שכו. ב"מ פב). וע"ע להלן (צט:). על שיטתם חולק רמב"ן (ב"מ פב), ולדעתו כל אנוס חייב בנזקיו, אא"כ פשע הניזק בעצמו, כאותו ישן שבירושלמי, ובעל הקוקה כשעמד בעל-החבית לפניו ונשברה החבית בקורה (להלן לא); ולאומן הטועה במלאכתו (ב"מ שם, להלן צט:). אין דין מזיק. להרחבה עייין בירור הלכה.

לגבי המעלה קנקניו לגג ונפלו ברוח בלתי-מצויה, שי"א שדינם כאדם המזיק, ראה הערתנו להלן (כט.) בס"ד.

כז: התכוון לזרקה 2 אמות וזרק 4. לעניין שבת פטור. ובשבת (עג.) מחלוקת רבא ואבבי בזה, רבא פטר ואבבי מחייב (שהתכוון לזרקה כלשהי). וכתב בתוספות תלמיד ר"ת (בשיטות הקדמונים), שרבא (כך גרס בסוגיין) לטעמיה. נמצא שאבבי חולק. אך בתוס' שלפנינו (ד"ה נתינון) כתבו שפאן אף אבבי מודה, ובסוגיא בשבת חלק במתכוון לזרקה 2 ונמצאו 4, דומיא דהתכוון לחתוך תלוש וחתך מחובר, ואילו הנידון דסוגיין דומה להתכוון לחתוך את זה וחתך את זה והיינו 'מתעסק' (עי' כרתות יט:). ובשיטת רש"י, כתב הרב שמואל אליקים קדר בספרו אהלי שלמה (שבת ח"ב ס' ה פרק ב), רבא לחוד ורבה לחוד, ורבה בסוגייתנו ס"ל ב'מתעסק' כשמואל ורבי יהושע, הפוטרים אף המתכוון לאיסור ועשה איסור אחר, מטעם מלאכת מחשבת; אך רבא אינו פטר 'מתעסק' אלא מ'אשר חטא בה', ואינו פטר את המתכוון לעשות איסור, כגון המתכוון לזרקה 4 וזרק 8 שרבה פטר בסוגייתנו, וכפי שמוכח מדבריו בסוגיה בכרתות. ראה בהרחבה הערתנו לשבת (עב:); וראה גם הערותינו לכרתות.

התכוון לזרקה 2 אמות וזרק 4 וכו' לעניין גלות וכו' 'נאָשֶׁר לֹא צָדָה' מיעוט. ופרש"י (ד"ה לענין גלות חייב) שהתמעט מדין מזיד וחייב גלות (וכן דעת רבנו תם, עי' תוס' תלמיד ר"ת כאן); ובלישנא אחרינא פירש רש"י שפטור מגלות (קרוב למזיד). וכפירוש השני דעת רוב המפרשים (ר"ח כז: רבי ברוך הספרדי; רמב"ם הל' רוצח ו, י; מהרי"ק ש עמ' רצז; ועוד). עי' בירור הלכה במסכת מכות (ז: ציון ט), ובהערותנו שם פירטנו יותר בס"ד.

זרק כלי מראש הגג ואחר שברו באוויר במקל. השובר פטור. לעיל כתב רש"י (ז: ד"ה פטור) שהזורק חייב; ואילו כאן לא כתב כן אלא כתב שבעל הכלי הוא שזרקו (ד"ה זרק). ועייין (זרק). ועייין (סי' טז) ונחלת דוד (לעיל כ: עמ' סב ד"ה וראיתי). על הסתייה בדברי רש"י העיר בספר ים התלמוד. ובהערות מפרשי הים על ים התלמוד (פ"ב הע' א) כתבו ליישב דברי רש"י: יש מקשים על רבא, בדיון זה, מדוע לא תלה אותו במחלוקת ר' יהודה בן בתירא ורבנן, כמו שאמר לגבי זרק תינוק בראש הגג ובא אחד וקיבלו בסייף, דלריב"ב חייב האחרון, שקירב את מיתנו - וה"ל? ואין זה קשה, שבמזיק אין שייך לומר כן, שהרי מְרַגֵּע שזרק בעל הכלי את הכלי הרי הפקירו, שוודאי יישבר, ולכן פטור השוֹבֵר, שהזיק הפקר. ועל כן בסוגיין יש לפרש שבעל הכלי זרקו, דאל"ה הרי לא הפקירו בעליו ותשוב הקושיא שיש לתלות זאת במחלוקת ריב"ב ורבנן; ולכן פרש"י כאן שהזורק הוא בעליו. אך בסוגיה בתחילת הפרק (שאינן מוזכרת בה מחלוקת ריב"ב ורבנן) כתב רש"י שאף כשהזורק אינו בעל הכלי פטור, וקתם כרבנן. וע"ע שם בהערה טו, שכתבו אופן נוסף ליישב דברי רש"י, שבסוגיה בתחילת הפרק אם נפרש שבעל הכלי זרקו אי אפשר להוכיח משם דבתר מעיקרא אזלינן, ד"ל שהמשַׁבֵּר פטור מספק שמה יישבר ואין לו דמים; ע"ש. ובשיטה למהרי"ק ש כתב, שלעיל הסקנו מדברי רבא דבתר מעיקרא אזלינן, וא"כ עיקר חידושו הוא שהזורק חייב, וא"כ למה לא אמר כן רבא בפירושו? לכן פירש כאן שמדובר שבעל הכלי זרקו, וכיון שכן אין דרך ללמדנו דבתר מעיקרא אזלינן כי אם באומרו דפטור השני, דלא אזלינן בתר תבר מנא, ומינה ילפינן שהזורק חייב, דמאי דלא אזלינן בתר תבר מנא היינו משום דאזלינן בתר מעיקרא. כלומר, אכן אין עיקר חידושו של רבא דבתר מעיקרא אזלינן, אלא שהשני פטור (דלא אזלינן בתר תבר מנא), וממילא שמעינן דבתר מעיקרא אזלינן. ע"ש (ומה שפרש"י לעיל שחייב הזורק - דילפינן לה מינה, לא שיהיה זה עיקר הנושא של רבא). ע"ש עוד לתירוץ נוסף (דלאפקי ממאן דמפרש דשניהם פטורים).

פגע בשנו או בעינו של עבדו מחלוקת רבנן ורשב"ג. בביאור ההבדל בין מקרים אלה להושיט ידו למעי שפחתו וסימא עובר שבמעי' דאמרין בקידושין (כד:). דמודו רבנן שאינו יוצא לחרות, עי' תוס' (ד"ה לענין), רשב"א ונחלת דוד, וראה הערתנו בקידושין שם בס"ד.

כז: אין הולכים בממון אחר הרוב; לשמואל, ורב חולק (מו:). כתבו בתוס' (ד"ה המניח) בשם רבנו תם, דאפילו רב דאמר בפרק המוכר פירות ולקמן בהפרה דהולכין בממון אחר הרוב גבי מוכר שור לחבירו ונמצא נגחן - הכא מודה שיוכל המוחזק לומר 'קים לי בנפשיא שאני מן המיעוט ולא תוציא ממני ממון', אבל במוכר שור לא מצי למימר 'קים לי בנפשך שאתה מן המיעוט', ולכן שפיר אזלינן ביה בתר רובא לרב". בקונה שור הנידון הוא לצורך מה קנהו, ובזה אין המוכר יכול לומר 'קים לי שלשחיתה'; ולכן סובר רב שהולכים אחרי הרוב. ובנחלת דוד הקשה על ר"ת וכתב שאין לחלק: "...ודאי דפשיטא ליה להש"ס דאף דרב אמר למילתיה גבי הא דהמוכר שור לחבירו ונמצא נגחן - מכל-מקום רב כללא כייל בכל דוכתא דהולכין בממון אחר הרוב, ואף היכא דלא שייכי הנך סברא דאיתנהו במוכר שור ונמצא נגחן, והקין נמי משמע לישנא דרב דהוא כללא בכל דוכתא". ואמנם ברש"י (ריש כז: קצת משמע כדבריו, שכתב שהוא הדין למוכר שור ונמצא נגחן, ולא רמז לחילוק ביניהם. וכן נקטו בשיטה למהרי"ק ש (בתוס') ובפני יהושע (כז: ברש"י), שרש"י רב חולק גם כאן. ומה שהגמ' מדייקת דהיינו כד היינו חבית ונפק"מ למקח וממכר וכו', סתמא-דגמ' הוא דאזלא אליבא דשמואל דהלכתא כוותיה, ואין זה ממש דיוק מן המשנה; וכדכתב רשב"א, זו לשונו: 'ומסתברא דמתני' לאו לאשמועינן האי דינא אתא, אלא תנא כי אורחיה תני להו משום דהיינו כד היינו חבית; וכי קאמר 'מאי נ"מ' אדיוקא דגמרא דקא דייק עלה קא מהדר: 'מאי נ"מ מהאי דיוקא?'. ודאם נתקל וכו' שמואל: באַפְלָה. כתבו בתוס' (ד"ה ושמואל) ובחידושי רשב"א, שאין זה שייך למחלוקת בעניין 'נתקל (האם נחשב) פושע' דלהלן (כט.), ששם מדובר שנתקל מעצמו, וכאן מדובר שנתקל מחמת מכשול. עוד הקשו, שלעיל (כו:). התרבה לחיוב אדם המזיק באונס; ותירצו שלא חייבה התורה על אנוס גמור (ראה הערתנו לעיל כז:). ועייין ים של שלמה (סי' ב), שדקדק מלשון הגמ' ('אלא רבה לימא כשמואל ס"ל") שאין הלכה כשמואל לגבי אפלה; 'והטעם דבאפילה ליתא - משום כמו שאדם חייב בין עין בין ידו וישן ג"כ צריך לדקדק באפילה כמו אורה'.

כז: כשפִּלְגָא רוחב רה"ר פְּדִים וכו'. כתב בים של שלמה (סי' ב): "בְּרַדְאֵי מַמְלָא רְשׁוּת הַרְבִּים כּוּלָּה לִיכָא מֵאן דַּפְלִיג דַּפְטוֹר הַמְשַׁבֵּר. דְּאוּתוּ הַמְמַלָּא הוּא דַּרְגַּם הַיּוֹקָא לַנְּפִישָׁה, שֶׁמְחֻיבִין בְּנֵי אָדָם הַמְהַלְכִין בְּרְשׁוּת הַרְבִּים לְשַׁבְּרָם, לְפִי שְׁלֵא הַטְרִיחוּ עַל הָאָדָם לְטְרוּחַ בְּעֵבֹר כְּלִי וּלְסַדְּרָן זֶה עַל זֶה, אוּ לְהַקִּיף הַדֶּרֶךְ; וּפְשִׁיטָא דַּפְטוֹר". והוא מדין 'עביד איניש דינא לנפשיה' כפי שנראה מהסוגיה להלן (כח:), לרש"י (שם ד"ה הא שברה) לשתי הדעות שם (שנחשב שיש לעובר הפסד), ולתוס' (שם ד"ה טעמא, נחשב שאין לו הפסד) רק לפי רב נחמן בסמוך ד'עאד"ל' אף במקום שאין לו הפסד. אך בנחלת דוד ביאר (עי' בדבריו) שדברי רב בממלא-רה"ר אינם תלויים במחלוקת-להלן בדיון 'עביד איניש'. ועי' מה שליטת בזה בביאור חבירותא (הערה 16).

(השמטה - ערכי בושת הקצובים כאן לבעיטה [5], לבעיטת ברך [3] ולהכאה באופן [13] - הבאנו להלן צ, על משנת "התוקע לחבריו").

עושה אדם דין לעצמו. (השלמה - תמצית הראיות שבסוגיה) הראיות בגמ' הן 8, וסימנן: שנינו שמת בעל-החצר נרצע נתקל וקצתה דרך-רבים פאה. 4 הראשונות הן לרב נחמן ונגד רב יהודה, ו-4 האחרונות הן נגד שניהם; בדאיכא פסידא (לפרש"י כח. ד"ה הא שברה; אף לתוס' שם ד"ה טעמא

הראשונה שבהם היא כנגד רב נחמן בלבד. (1) בן בג בג: 'שבור את שנינו' היכנס בחוזקה לחצר-רעך לקחת את שלך! א- חכמים חולקים עליו; ר' ינאי: הכל בדין (הלשון קשה). (2) שור עלה על שור אחר להרגו ושמט בעל התחתון שורו, ונפל העליון ומת - פטור; לכאורה אפילו במועד - הותר לשמטו רק בתם, שאם בדין פסיד חצי-הנזק. [ואם דחף את העליון ומת חייב עכ"פ, שהיה לו לשמטו את התחתון]. (3) אחר מילה חצרו פָּדַי יין ושמן - בעל-החצר מְשַׁבֵּר יוצא ונכנס. רנב"ז: "רנב"ז, ונכנס להביא ראיות נגד המערער (שובר רק לצורך זה, מפני הפסד). (4) אדון שהיכה ופצע את עבדו-העברי (נרצע) שסיים זמנו ומסרב להשתחרר - פטור. א- כשהחל לגנוב ממנו (הפסד); רנב"ז: כשנשוי שפחה כנענית, איסור (אין זה דין 'לעצמו'). (5) משנתנו: הנתקל בכד שהונח ברה"ר (וחסם את רה"ר) ושברו פטור; הא השובר בכונה חייב! רב זבדי: 'נתקל' נאמר רק לעניין חיוב-הנזק שבסיפא. (6) הבאה להציל את בעלה מִמְּפָהוּ וביישה 'וְקָצְתָה אֶת-כַּפָּה' לשלם! - כשיכלה להצילו באופן אחר. (7) דרך-הרבים עוברת בתוך שדה, נטלה ונתן להם אחרת - שתייהן רבים! - רב זבדי: קנסוהו שמא ייתן דרך מעוקלת; רב משרשיא: בזכר מדובר; רב אשי: כל החלפת דרך היא 'עקלתון' לחלק מהאנשים. ומצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו. (8) בעה"ב הניח פאה, ועניינים באו ולקחו מצד אחר - שניהם פאה! - רבא: לעניין פטור ממערס. ע"כ.

עושה אדם דין לעצמו. גם ת"ח ראשי לנהוג כן בדבר הידוע לו, ולקפוז ולפוז על דינו - מימרא דרב יוסף במועד קטן (זו), וע"פ רש"י (שעל הרי"ף שם וכפי שציטטוהו ראשונים; עיי' טור יו"ד שלד, מה) ונמו"ז (שם ט. בדפי ר"ף), דסד"א ש"ת צריך להימנע מִכֵּן כִּי צָרִיךְ שִׁיחָא מִשְׂאוּ וּמִתְּנִי בְּנַחַת עִם הַבְּרִיּוֹת (נמו"ז); אך עיי' ר"ח שם. וכתב הגאון (אוצר הגאונים סנהדרין ס' לתקלב): "ולמדנו לראשונים שאפילו על דבר קל שלגגות הן עושים דין לעצמן, וכדאמ' התם (ב"מ פג): אדהכי אתא ההוא כובס, קריגה חומץ בן יין, אמר(ינן) מדאית ביה עזות פנים כולי האי - שמע מינה רשע הוא וכול'. ואמרינן תו (ב"ק קז): ההוא גברא דאחני אתיבנא דחבריה... ואמרינן תו (ברכות נח): ר' שילא אלקייה לההוא גברא וכול'... ואמרינן תו (קידושין ע). לגביה ההוא גברא דקרייה לרב יהודה בר יחזקאל 'בר שויסקל': אפיק שיפורי ושמתייה...". ע"ש עוד.

אדם עושה דין לעצמו וכו'. המרדכי (רמז כט) הביא את פסקו של מהר"ם מרוטנבורג המגביל דין זה; "דהני מילי בחפץ המבורר שהוא שלו ומחזיק בו ומסרב להחזיר לו; אבל בשאר מילי, שאין ידוע אם זה שלו אם לא - לית ליה רשות, אפילו הוה ליה פסידא לפי דברו; דאם כן לא שבקת חיי לכל בְּרִיָּה, דכל אחד יאמר לחבירו 'ודאי ידי מגול קגזלת לי' ויכה אותו ויחטוף אותו ויאמר 'עבידנא דינא לנפשי!' דנְדָא רב נחמן לא פליג אמתני' דפרק המקבל (ב"מ קיג). המלך את חבירו אינו ראוי לְמַשְׁכְּנוּ...". והביא ראיה ממעשה דרב הונא (ברכות ה): שהחמיצו לו 400 חביות יין, ואמרו לו שהוא מפני שלא נתן חלק לאריס בזמורות, ואע"פ שהאריס גנב ממנו - 'היינו דאמרי אינשי: בתר גנבא גנוב, וטעמא טעימ'. "והקשה ה"ר קלונימוס: הלא מן הדין לקח, דקיי"ל עביד איניש דינא לנפשיה! וי"ל דהיינו דנָקָא אותו דבר עצמו שנלקח לו לאדם מותר לו ליקחנה בכל מקום שיכיל להשיגו, דומיא דמילתיה דבן בג בג דאמר שלו הוא נוטל; אבל הכא לקח זמורות אחרים שלא גנב לו הארוס. ומפאן הביא ראיה רבינו מאיר לדבריו...". ע"ע טור ושו"ע (חומ"ם ט"ד). עיי' בירור הלכה.

אדם עושה דין לעצמו וכו' בתנאי שנמנע מנזק שאינו הִכְרָחִי. כגון: "הממלא חצר חבירו פָּדַי יין וכדי שמן - בעל החצר מְשַׁבֵּר יוצא ונכנס" (כח). "ואם שברן בכונה - אפילו הכניסם בעל הפדים שלא ברשות הרי זה חייב לשלם"; לשון רמב"ם (הל' חובל ומזיק ו, ה); שהרי פעולה זו לא נצרכה לו כדי להיכנס לחצרו. וכמו שאמרו בסוגיותנו לגבי שוורים (כח): "דחפו לעליון ומת - חייב... שהיה לו לשמטו ולא שמטו". וכדאמרינן להלן (מה). לגבי הנכנס לחצר בעה"ב ללא רשותו: "נהי דאית לך רשותא לאפוקי, לאזוקי לית לך רשותא".

כח. (השמטה) - הבאנו בפנים להלן (פז): אדון שהפציר בעבדו העברי הנרצע, המסרב להשתחרר ביובל, ופָּצְעוּ - פטור 'ולא-תקחו כֶּפֶר... לְשִׁיב', לְשׁוֹב. א: עביד איניש דינא לנפשיה אף שאין לו הפסד; ב: בְּגָב, שיש הפסד; ג: בְּנָשׁוּי שִׁפְחָה כנענית, להפרישו מאיסור. בתוספות תלמיד ר"ת (בשיטת הקדמונים) תמה (ד"ה נרצע) בשם רבו: "תימה, אמאי לא נקט סתם יוצא ביובל, דאפילו פגע בו יובל בתוך שש יובל מוציאו ואינו יכול לישראל בשום ענין?!" והניח בקושיה. ועיי' תוס' (ד"ה מניין לנרצע) שכתבו: 'אורחא דמילתא נקט, שאז רגילות לסרבה לפי שאינו יכול להשתעבד עוד בו'. ומהרי"ק ש' הסביר שהוקשתה להם קושיית ר"ת הנ"ל (בלי להזכירו). ולגוף התיורן, לכאורה פוונתם שבעבד עברי שָׁפְלוּ שְׁנַיִן יש אפשרות להאריך את תקופת עבודתו ע"י רציעה, ומסתמא יעשו כן אם העבד מסרב להשתחרר; משא"כ ביובל, שאין כל אפשרות להמשיך את עבודתו של זה, אורחא דמילתא הוא לסרבה בו לצאת.

כח: נשבר פָּדוּ ברה"ר וכו'. בקונטרס דפי העזר מסוכמת הסוגיה באופן חזוטי (דף אחד לסוגיית שורו או בורו, ואחד לסוגיית נתקל ומפקיר נזקיו).

רב: כשנזקזק בגדיו במים וכו' ואפי' שִׁפְךָ ברה"ר כשִׁמְתָּהּ וכו'. כ"כ ע"פ המשנה להלן (ל), כפי שהגמ' שם מבררת בדעת רב. ושם הקשה רב הונא, שיהא למים-הֶרְפֵּשׁ דין שוֹר, ויתחייב אף בנזקי גופו! ורב השיב שמדובר שנבלעו המים באדמה ואין רפש. ובתוס' שם (ד"ה לא יהא) הֶקְשׁוּ מדוע בסוגיותנו אין מבררים דין הֶרְפֵּשׁ כמו להלן. ותירצו בשני אֲפָּנִים: א. לשון המשנה להלן "השוֹפֵךְ מִים ברה"ר", משמע ששִׁפְךָ בכונה, במקום שנעשלים רפש וטיט; אך בסוגיותנו לא שפכם בכונה (וא"כ אין להניח שנעשו רפש). ב. במשנתנו הלשון "והוחלק אחד במים" בלבד, אך להלן "והורה בהן אחר" משמע שהמים ממש הזיקו, ולכן היה מקום להבין שמדובר בֶּרֶפֶשׁ. ע"כ. עכ"פ, לו נעשו המים טיט הרי דינם כשורו ויחייב גם על נזקי אדם. כלומר, כשנחבט בטיט (שלא הופקר, כאמור) מחייב רב בנזקי גופו. [וכבר הקשו בתוס' בסוגיין (ד"ה אבל הוא) מדוע לא הזכירה הסוגיה שהוזק גופו במים, והשיבו שהוא ע"פ לשון המשנה (ובדומה לתירוץ-השני הנ"ל)]. ראה עוד הערתנו להלן (ל).

שמואל: המים בורו ויחייב על פציעת גופו. כתבו בתוס' (ד"ה ונשוף), שמדובר שִׁנְיָבֵט בקרקע שהמים בה (בדומה לֶקְרַע הבור, ובניגוד ל'נתקל באבן ונשוף בקרקע', שלדעתם כאן פטור אף לשמואל. עיי' בירור הלכה).

שמואל: גם המים בורו וכו'. במק"א שיטת שמואל מבוטאת במלים "כל תקלה בור הוא" (להלן לא: מח:).

רב: כשנזקזק בגדיו במים וכו' דין המים שלא הפקירם כשורו וכו' לשיטתו שבור אינו לְחַבְטָהּ וכו'. שמואל: גם המים בורו וכו'. לפי דברי רש"י (ד"ה הזיקתו ד"ה אבל לא אפקרינהו) מחלוקת רב ושמואל כאן בחבטת קרקע-עולם היא-היא מחלוקתם ביסוד חיוב בור להלן (ז:), לְהַבְלוּ (רב) או כ"ש לחבטו (שמואל). וכן מחלוקתם כאן נוגעת במחלוקת-תנאים נוספת - לרב (שְׁאֲבָגוּ וספינו ומשאוּ הם בור "היכא דאפקרינהו") בור שחייבה עליו התורה הוא בהפקיר רשותו ובורו (רש"י ד"ה דאפקרינהו), והיינו בור-ברה"ר שא"ר ישמעאל (מט: ג. נ ד"ה בעל התקלה). וע"ע דבריו במק"א (כט: ל-מט: ג; ועיי' לעיל כא: ד"ה לימא ד"ה ושמואל, ושני ד"ה בעלמא, ותוס' כאן בשיטתו). אך בתוס' (ד"ה ה"מ) כתבו שאין הכרח בזה, אלא אפשר שרב סובר שחייב גם כשהפקיר רשותו ולא בורו, בניגוד לאבנו וסכיננו ומשאו (שהם עדיפי מבור ואפשר לחייבם משום שור וגם על שבירת כלים). עוד העירו בתוס' (בשם ר"י), שאין נראה השוויון שעשה רש"י בין 'הפקיר רשותו ובורו' ובין 'חופר בור ברה"ר'; שיש לחלק בין בור ברה"ר שְׁעָצַם חפירתו היא באיסור, ובין בור בעומק-רשותו שהחפירה היתה בהיתור ויש מקום לפטרו (וכ"פ רא"ש להלן ה, ז: "אבל החופר בור ברשותו והפקיר רשותו ובורו פטור לכ"ע..."). והוכיחו ממה שהגמ' להלן (נא) דחקת למצוא מציאות של בור של שותפים ברה"ר, למ"ד שאין חייב אלא על בור ברה"ר (רבה-ר' ישמעאל), וכפי שהעיר שם רשב"א: "וא"ת: לוקמה בשהפקירו רשותן ובורן! י"ל דבכ"הא לְכַעַ פטור, דליכא משום 'כִּי-יִכְרְהוּ', דהא ברשות קא עביד"; וכ"כ רא"ש שם. וכן דעת רמב"ם (הל' נזקי ממון יב, ב: "אחד החופר בור ברשות הרבים... אבל אם הפקיר רשותו ובורו...הרי זה פטור"; לחם משנה שם: "גם זה כדעת ר"י שכתבו התוס'... דהיכא דהפקיר רשותו ובורו דפטור, ודלא כרש"י ז"ל שכתב דהני ודאי ברה"ר ב' שור שנגח גבי האי דנקט ר"ע הפקיר רשותו ולא בורו"). וכן פסק בשולחן ערוך (חומ"ם תי, ו; עיי' ביאור הגר"א ס"ק יד: "אבל אם כו' - וכ"כ תוס' כח ב' סד"ה אבל ושם נ"א ד"ה בור כו' ורא"ש ושי"פ, דלא כרש"י נ' א' ד"ה בעל התקלה כו"). [וליישוב דברי רש"י כתב באבן האזל (על רמב"ם שם), שרש"י כאן (ד"ה דאפקרינהו) דָּקְדַק לכתוב שלרב חייב 'בהפקיר רשותו ובורו', ולא נקט סתם 'בור ברה"ר' כפי שכתב לעיל (כא: ד"ה בעלמא בור ברשותו פטור), ממה שבסוגיותנו אמר שמואל "מכדי אבנו וסכיננו ומשאו מבורו למדנו", ולא נזכר כאן שהניחם ברה"ר (לעומת "שהניחן ברשות הרבים" לעיל ג. בתולדה דְּבֹר, "שהניחן בראש גַּג ונפלו ברוח מצויה והזיקו... דאפקרינהו" לעיל ו. בהצד-השווה של בור ואש) - מפאן שבסוגיותנו מיירי שמואל בדלא אפקרינהו, ולכן אפי' לא פשע בהם אלא הניחם באונס א"צ ללמוד מבור ואש, אלא כיוון דעכ"פ הם

שלו שפיר הוי בור (עי' לעיל ו), ולרב שור הם (כדלעיל ג:), ועל זה אמר כאן "הני מילי דאפקרינהו", כלומר אחרי שקדמו ברה"ר באופן המחייבו משום שור - עמד זה והפקירם - מעתה חייב עליהם משום בור. ולא כיון שכבר נעשו שור - למה כשיפקירם יהיה חייב עליהם משום בור, מאחר שהוא לא פשע בהנחתם? אלא כוונת רש"י: בור שחייבה עליו תורה הוא בהפקיר רשותו ואח"כ הפקיר בורו, משום דבלא הפקיר בורו לא צריך לחיוב בור, דחייב משום שור, אלא דע"פ בהפקיר רשותו לכוונת בור, ונ"מ שיתחייב אח"כ משום בור בהפקיר בורו". והיינו, שלרב גם בור ברשותו הוא בור, אלא שאין לזה נפק"מ כי ממילא חייב משום שור; וכרבנו ישעיה המובא בשט"מ ק.

ורבנו יהונתן מלוניל כתב (להלן נ:; לרי"ף דף כב; ובשט"מ"ק שם): "להבלו ולא לחבטו - כלומר היכא דמית משום הבל מחייבין ליה, כגון שנפל על פניו, שנכנס בו הבל-הבור והמיתו, אבל נפל פניו למעלה - שלא מת מחמת הבל אלא מחמת חבט - פטור, דקרקע שאין לו בעלים הזיקתו, דרב סבר דבבור שיש לו בעלים דבר הכתוב. ושמואל סבירא ליה דהאי 'בעל הבור' = בעל תקלה, ר"ל באיזה ענין שיזיק, וכ"ש לחבטו, שהרי רוב ההיזקות שבבור הוא ע"י החיבוס...". עכ"ל. והוא בדומה לדברי רש"י בסוגייתו, אך במקום "דבר רב בור שחייבה עליו תורה בהפקיר רשותו ובורו הוא דחייבתו" שכתב רש"י ("ד"ה דאפקרינהו) נקט ר"י מלוניל "ורב סבר דבבור שיש לו בעלים דבר הכתוב"; ומשמע שלא הפקיר בורו; וכ"כ עקיבא להלן (מט:). גם ביחס לדברי שמואל, נקט ר"י מלוניל ש"בעל הבור" היינו "בעל התקלה"; וזה הביטוי שנקטה הגמ' (נ) בדעת ר' ישמעאל. נמצא שרב ושמואל חולקים במחלוקת ר' ישמעאל ור"ע, אך בדיוק בהיפוך מדברי רש"י והמהדיר לשט"מ"ק (מוסד הרב קוק), רבי יוסף יוזאף רוזנברג, כתב (להלן הערה 22), שכוונת ר"י מלוניל לומר כדברי רש"י כאן ("ד"ה דאפקרינהו"); ולפי"ל לסוגיה בענין ר' ישמעאל ור"ע (מט:), כתב: המהדיר לפי ר"י מלוניל (נ"י ה'תשכ"ט), ר' שפא יהודה פרידמן, שאחרי שציינן (להלן הערה 744) לסוגיה בענין ר' ישמעאל ור"ע (מט:), כתב: "ואע"פ שכתב רבינו באותו לשון, נראה שאינו רוצה לומר שרב ושמואל חולקים במחלוקת ר' ישמעאל ור"ע אלא דרב יוסף, דהא ודאי רב חייב בבור ברה"ר, עי' נג ע"א, ושם מתברר שרב חייב משום שההבל הוא משל חופר הבור, אף ברה"ר, ועי' ברש"י נ ע"ב ד"ה להבלו, קרקע עולם, שמואל, ועי' לעיל דף כח ע"ב רש"י ד"ה דאפקרינהו ותוס' ד"ה ה"מ".

כט. פטור מדיני אדם. וחייב דיני שמיים, כמפורש בברייתא. וכיוון דמוקמינן (אביי ור' אלעזר, וגם ר' יוחנן) דבתרתי פליגי - בשעת נפילה ולאחר נפילה - באיזו מן מובר שחייב דיני שמיים? כתבו בתוס' (ד"ה מדמתני) שבשעת נפילה כיוון דס"ל לרבנן נתקל אנוס הוא אין שייך לחייבו דיני שמיים. ועל כרחין לא מייירי אלא בלאחר נפילה - במפקיר נזקיו. וכ"כ רשב"א (ד"ה וחכ"א). בדעת רש"י, לכאורה משמע מדבריו להלן (נו) בסוגיית החייבים דיני שמיים, שחולק על תוס'. שכן כתב שם ביחס לברייתא דידן: "ר"מ מחייב בהזיקן - פלוגתיהו מפרשא בהמניח את הכד (לעיל כט.), בנתקל פושע ובמפקיר נזקיו". ולכאורה כוונת רש"י שגם "חייב דיני שמיים" דאמר רבנן (שהרי זה נושא הסוגיה שם, כאמור) קאי אתרווייהו; וא"כ בתרתי דפליגי בהו אמרי רבנן חייב דיני שמיים. אכן דיוק זה חלש, שכן רש"י לא כתב דרבנן דבתרתי פליגי אלא בדר"מ; ואפשר שלא התכוון אלא להזכירנו פירוש הברייתא (בשיטה למהריק"ש ובפני יהושע שם הציעו שרש"י שם כוון לתרץ את הקושיא שהקשו על הגמ' שם דדילמא ר' יהושע שם כר"מ ס"ל שחייב אף דיני שמיים; ע"ש). ואדרבה, לכאורה מדברי רש"י בסוגייתו יש לדייק שסובר כתוס'. שכתב כאן: "וחייב דיני שמים - משום דלא סליק". כלומר, מדובר כאן על הנזק שעשה לאחר נפילה. בניגוד לתוס', **רבנו יהונתן הכהן מלוניל** פירש את החיוב-דיני-שמיים ביחס לנתקל, וזו לשונו: "ר' מאיר מחייב בהזיקן דס"ל נתקל פושע הוא, ורבנן סברי אנוס הוא, לפיכך פטור מדיני אדם, שאמילו נתכון יכול לומר לא נתכונתי, וחייב דיני שמים - שהפל גלוי לפניו; אך אם לא נתכון - כ"ש וכ"ש דפטור דיני שמים". כלומר, החיוב דיני שמיים מותנה בהיותו אנוס, והוא מן הדברים המסורים ללב ועל כן הקב"ה ידונו.

שהמפקיר נזקיו = בור ברה"ר. ע"פ רש"י ("ד"ה במפקיר נזקיו), שכתב (בדברי אביי) שמחלוקת ר"מ ור' יהודה היא מחלוקת ר' ישמעאל ור"ע להלן (מט:). כלומר, לאביי ולר' אלעזר ר"מ סובר שבור שחייבה התורה הוא בור ברה"ר, ור' יהודה סובר שברה"י (הפקיר רשותו ולא בורו) אך ברה"ר פטור. נמצא שאביי ור' אלעזר בסוגייתו כרב יוסף להלן (מט:), שבבור-ברה"ר חלקו ר"ע ור' ישמעאל, ור' יהודה כר"ע שפטור. ור' יוחנן כאן (כט:): כרבה-דהללן, שבור ברה"ר לכו"ע חייב, ורק כאן פטר ר' יהודה בגלל נפילת-האנוס (ודעת רבא לכאורה כר' יוחנן, ראה להלן בסמוך).

שיטת רבא מהלן (לא:), שחלקו רק במפקיר נזקיו ולכו"ע נתקל פושע (הסבר זה נדחה שם אח"כ ב"אלא אמר רבא", אך לבסוף חוזרים אליו "לעולם כדאמר מעיקרא"). כן דעת רש"י שם (לא: ד"ה ראשון ודאי). ופירושו אחרונים שם (**כוס הישועות, לחם אבירים, משמרות כהונה**) שחולקים ר"מ ורבנן במפקיר נזקיו לאחר נפילת אנוס, אך אחרי נפילת פשיעה חייב, ורבי יוחנן ויתוס' (ובסוגיין דתניא מודה ר"מ בקנקנין שהעלם לגג לייבשם - שהסתיח דעתו מהם ולא ידע שנפלו וצריך להעמידם, שטעם החיוב בעלמא לר"מ הוא שהיה לו להעמידם; לחם אבירים מהדורא ב נא. מדפי הספר). ולגבי קושיית רע"א שם (גליון הש"ס לא:): מבבא מציעא (ג), דאמר רבא לגבי סב"ל שנתקל "האי כדיניה והאי כדיניה", שומר חנם פטור (בשבועה), אלמא אינו פושע! - כתב **בנחלת דוד** (עמ' קטו), שמשפט זה אינו מדברי רבא אלא מסיים דברי ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, ורבא מסר רק את נוסח השבועה "שבועה שלא בכוונה שְׁבִיתֶיהָ"; וע"ש.

ר' יוחנן (כט:): המפקיר נזקיו חייב. והיינו בור ברה"ר, לשיטת רש"י, וכאמור. דר' יוחנן ס"ל ה"לכה כסתם-משנה, ותנן להלן (נ:): "החופר בור ברה"ר ונפל לתוכו שור או חמור - חייב". ומצמצם קוצים לרה"ר פטור (כט:), ומתבאר בסוגיה שיש לזה שני טעמים אפשריים - א: בור ברשותו פטור; ב: שאין הדרך להתחכך בקיר, וכך תעמוד משנתנו ("המצניע את הקוף") אף כמ"ד בור ברשותו חייב, או שר' יוחנן עצמו מחייב גם ברשותו, כרבה דעת ר"ע וכתב יוסף בדעת ר' ישמעאל, וכמשנה להלן (מט: ערש"י נ. סד"ה לנזקין). **תוס'** (כט: ד"ה אלא ר' יוחנן. וקאופן האחרון שבתוס' כתב **תלמידי רבנו פרץ המובא בשיטה מקובצת** כט:; וז"ל: "וי"ל דרבי יוחנן נמי אית ליה דבור ברשותו חייב, דסתם משנה היא לקמן בפרק הפרה, דבין בור ברשות הרבים בין בור ברשותו חייב, ורבי יוחנן אית ליה ד'הלכה כסתם משנה". וקאופן שלפניו כתב **רבנו ישעיה** כמובא שם בשט"מ. [בדומה לזה הקשה ר"א"ש (ס"ס ד-ה) על רי"ף הפוסק כר' יוחנן: "תימה, כיון דפסק רב אלפס ז"ל כרבי יוחנן דבור ברה"ר חייב - אמאי הוצרך לפרש טעם דמצמצם משום דאין דרכן של בני אדם להתחכך בכתלים; תיפוק ליה דהוה ליה בור ברשותו! ומתוך זה משמע דרב אלפס ז"ל סבר כמאן דמחייב לקמן (דף ג) בתרווייהו, בור ברשותו ובור ברשות הרבים" (ועי' מה שהעיר עליו ביש"ש ס"ס יב).] ועי' **שו"ת דברי מלכאל** (חלק ב ס"ס ל) שהקשה על האופן האחרון שבתוס' הנ"ל, מוסגיית בור שותפים: "ועי' דף נ"א ע"א, שנדחק ר' יוחנן לאוקמא מתניתין שם למ"ד בור ברשותו פטור, וקשה, דהא קתם תנא לעיל (מט:): דחייב!", וכתב בקצרה: "ויש ליישב קושייתנו על התוס' ולישב ג"כ הגירסא שלפנינו בברייתא מ"ט ע"ב 'ברה"ר ופתחו לרה"ר' שהמהרש"א מחק שם גירסא זו. ואכמ"ל בזה". וכן דן **במנחת סולת** (ח"ב מצוה נג אות ב ד"ה והרא"ש): לגבי דעת ר' יוחנן, הגמ' הוכיחה מסתם-משנה (נ:): דחייבא דבור ברה"ר הוא. ולכאורה קשה, מדוע לא הוכיחה מהמשנה שלפניו (מט:), שחייבו בין ברה"ר בין ברה"ר? ובתוס' (הנ"ל) נראה שהם מסופקים בזה מה דעת ר' יוחנן, ולתרוץ ראשון דווקא ברה"ר חייב, ולת' שני גמ' ברה"ר; וכאמור. מדוע מסופקים הם? וצ"ל שהגמ' לא יכלה להוכיח מהמשנה הראשונה, שהיא אפשר להבין בה שרק כשיש צד אחד רה"ר (הפתח או הבור) חייב אך כשכולו ברה"ר פטור, שאולי ר' יוחנן אינו סובר שהפל תלוי בפתח. לכן הוכיחה הגמ' מהמשנה השנייה (נ:): המחייבת גם כשכולו רה"ר. ומעתה שוב י"ל שלפי המסקנה הוכחנו שר' יוחנן מחייב ברה"ר, אך ברה"ר זהו ספק ואין להוכיח מהמשנה הראשונה (מט:), דשמא מחייב רק כשיש צד רה"ר (הפתח או הבור. ו'ברה"ר ופתחו לרה"ר אחר" = לרשות חֲבֵרו, שהוא כמו לרה"ר, ואולי גם 'ברה"ר ופתחו לרה"ר' היינו רה"ר של חברו. ו'בוזה נוכל לקיים הגירסא בגמ' שם בדף מ"ט בברייתא בדברי ר' ישמעאל שחייב 'ברה"ר ופתחו לרה"ר' והמהרש"א מוחק... ולפמ"ש י"ל דכוון בפתחו לרה"ר מאחר דהני כמו לרה"ר"). לכן (המשיך במנחת סולת) גם הרי"ף (כא: בדפיו, ועי' גם יג: כב). הוכיח את פסיקתו לחייב בתרווייהו מכללי הפסיקה בין התנאים והאמוראים ולא מסתם המשנה. ורא"ש (ס"ז) שיצטטנו לעיל) התקשה בדברי רי"ף, שגן המשנה האחרונה (נ:): נמצא דחייבא דבור דווקא ברה"ר הוא ולא ברה"ר. ואולי בגלל זה סוברים בתוס' בתי' קמא שר' יוחנן פוטר ברה"ר. ובתיבוצה השני סוברים שהמשנה השנייה ג"כ מחייבת ברה"ר, ונקטה רה"ר רק לרבותא (ע"ש בשט"מ"ק שכ"ב), ומעתה זו כוונת רה"ר, שמהסוגיה כאן יש ללמוד שגם בבור ברשותו ר' יוחנן מחייב. ועוד אפשר, שהמשנה הראשונה (מט:): אכן מחייבת בתרווייהו, והיינו כר"ע ולפי רב יוסף, אך המשנה שלאחריה (נ:): המחייבת ברה"ר לכאורה יתרא היא, וכנראה בא התנא לסתום לנו כר' ישמעאל דחייבא דבור ברה"ר הוא דווקא, ותפוס סתמא בתרא עיקר (כעין 'מחלוקת ואח"כ סתם').

מודה ר"מ באנוס (רש"י ד"ה ברוח) - רוח בלתי-מצויה העיפה קנקניו מן הגג. תוס' (סד"ה פליגי): אחרי נפילה מידי, זו לשונם: "ואידך מודים קאי אפלוגותיהו דלאחר נפילה: ומודה רבי מאיר לחכמים במעלה קנקניו ונפלו ברוח שאין מצויה דפטור, אף על פי שהיה לו פנאי לסלק, דהוי מפקד להו". נזקו לאחר נפילת אונס ומצי אמר 'האי בירא לאו אנה כריתיה' כיון דבאונס נעשה. ולכן נקט קנקניו, שמשותברין בנפילתם וסתמא מפקד להו". הסבר נוסף מדוע נקט קנקנים (ולא אבנו וספינו ומשאו כ'מודים' קמא) כתבו (ד"ה מדרמתני) שבזה האונס מוכח: "והא דנקט בהאי 'מודים' אָבְנו כו' ובהאי 'מודים' קנקנים - אורחא דמילתא נקט, דאין אדם מקפיד באבנו אם תפול ברוח מצויה, ובקנקנים כדי שלא ישברו מניחם בענין שלא יפלו ברוח מצויה" (וכ"כ רשב"א). בדברי תוס' מבואר עוד, דבכי האי גוונא באבנו וספינו ומשאו היה חייב על נזקהם שאחרי נפילה ופטור על 'שעת נפילה' (לשיטתם, שכל זמן שלא היה באפשרותו לסלק נחשבו עדיין 'שעת נפילה') בגלל שהוא ברוח בלתי-מצויה. כי האי גוונא מצינו בהא דתנן בב"מ (ק"ז: ומובא בגמ' לעיל ו:): הכותל והאילן שנפלו לרה"ר והזיקו פטור מלשלם. וכתב שם רש"י (ד"ה פטור), "דמאי הוה ליה למיעבד?, אנוס הוא!". א"כ קבע לו ב"ד זמן להרוס את הכותל וכו' כדאיתא התם. וזו לשון נמוקי יוסף שם (עב. בדפי ר"ף): "וכי תנן פטור - בין בנזקין דשעת נפילה בין בנזקין דלאחר נפילה: בשעת נפילה - משום דכיון שבנאו דכרו, כדכתיבנא, אנוס הוא, ופטור. לאחר נפילה נמי, כל שלא היה לו שהות לסלקם - אנוס הוא; ואפילו בשהיה לו שהות משכחת לה פטור, במפקד נזקין, דקיימא לן מפקד נזקין לאחר נפילת אונס פטור. אבל בשעתו לו זמן ונפל לאחר זמן - חייב לשלם, בין בנזקין דבשעת נפילה בין בנזקין דלאחר נפילה: בשעת נפילה - דפושע הוא; לאחר נפילה - אפילו במפקד נזקין נמי חייב, דמפקד נזקין שלא בנפילת אונס חייב".

שם, אנוס. כתב בנמוקי יוסף (יג. בדפי ר"ף): "ואנוס רחמנא פטריה, כדילפינן מ'ולנערה לא תעשה דבר'. ודוקא באנוס גמור, דלא מצי לעיוני דלא ליתרע האי היזקא; אבל היכא דהוה מצי לעיוני - חייב, דכה"ג דאי רבי רחמנא אונס כרצון לחיובא, כדמפרש לעיל פרק כיצד הרגל (כו:). מבואר מדבריו שנקט שזקני קנקנים אלו נידונים בדיון אדם המזיק, וטעם הפטור הוא כתוס' (לעיל כז: ד"ה ושמואל), שלא התרבה אדם לחיוב באנוס גמור, ראה הערתנו לעיל (כו). אך בפסקי ר"ד כתב בלשון זו: "אף על גב דקמא לן אדם מועד לעולם וחייב אפי' אנוס - הני מילי כי אזיק מִפְחוּ, אבל הכא דעבד בו באונסו ובא אחר ונכשל בו - פטור, דדוקא העושה בור בכונה או בפשיעה חייבה תורה ולא שעשה באונס, ואפי' אם נפְשָׁהּ הכז ונפלה מִקְתָּפוֹ ובהדי דקא אזלא מזקא פטור, כיון דלא נפלה מִפְחוּ ולא הפילה הוא אלא מאליה נפשה ונפלה". מבואר בדבריו, שאין לדון זאת כאדם המזיק אלא כממונו שהזיק, כדון בור. וע"ע רשב"א (כח: ד"ה אמאי) ותוס' (כח: ד"ה והתניא).

ל. (השמטה והרחבה) רב: שפך מים ברה"ר ונבלעו (אין רפש) - פטור על נזקי גוף (קרקע עולם הזיקה) וחייב על נזקי ממון אע"פ ששפך בהיתר. ע"כ. השמטנו כאן מפני שהדברים מבוארים ומשולבים בדברינו בסוגיה לעיל (כח:), ועי' גם ו:), ע"ש. והגמ' כאן שואלת על כך, ומשיבה שהחידוש הוא החיוב בנזקי כלים אע"פ ששפך את המים בתקופה שמוותר לשפוך (עי' גם פ"ג בסוגיה שבסמוך, להלן ד"ה אמר ר' נחמן). ועיין בירור הלכה. ולעיל בהערה התייחסנו לאוקימתא של "תמו מיא" כאן (שהיא, בעצם, 'חיוב תימצוי' להיות המים בדין בור לרב ולפטור על נזקי גוף, שאֵלוּ הם רפש וטיט הריהם בדין שור). ע"ע בתוס' (ד"ה בדתמו) שהציעו גרסה הפוכה, שמדובר ב"דלא תמו מיא", שהמים צלולים עדיין, דמסתמא לא אפקרינהו.

עכ"פ, סוגייתנו עוסקת בדעת רב, ולכא' לשמואל חייב בנזקי גופו מדין בור (בור גם לחבטו, כשיטתו להלן נ:), בין בדאפקרינהו ובין בדלא אפקרינהו. ועיין מאירי כאן.

חסידים הראשונים הטמינו קוצייהם וכו' הרוצה להיות חסיד יקיים וכו'. עוד נזכרו "חסידים הראשונים", שהיו - שוהים שעה לפני התפילה ושעה לאחריה (ברכות ל: לב:); מתאווים להביא (גם) קרבן חטאת, ולכן נודדים נזירות (רבי יהודה נדרים י, ור"ש שם חולק; והשוה "אשם חסידים" במשנה כרתות כה); באריגת בגד, מיד כשהגיעו ל-3 האצבעות האחרונות הטילו בו ציציות (מנחות מ-מא, ורש"י שם: "חסידים - זריזין במצות"); משמשים מיטותיהם רק ביום רביעי, שלא תהא הלידה בשבת (נדה לח. ע"ש ור' הערתנו שם בס"ד).

הרוצה להיות חסיד יקיים - רב יהודה: מסכת נזיקין; רבא (וי"ג: רבינא): אבות; ויא: ברכות. ההקשר כאן הוא מנהג "חסידים הראשונים" לזהירות יתרה שלא ייגרם על-ידם נזק. וז"ל ש"טת למהרי"ק ש: "מילי דנזיקין - פלי, להצניע ולהרחיק היזיקין ביותר. מילי דאבות - פלי, המוקסרים האמורים שם. מילי דברכות - לדקדק בדיני הברכות..." (האריך בעניני הברכות, הבאנו לשונו בהערתנו לתחילת מסכת ברכות). כתב רשב"א בשם יש מפרשים: "ובכל חדא מהני אמרינן מילי דחסידותא: בניזוקין - הא ד'חסידים הראשונים מצניעין; ובאבות (ה, י) - האומר 'שלי שלך ושלך שלך' חסיד; ובברכות (ל: לב:): 'חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין'". וכתב רבנו יהונתן מלוניל (לר"ף יד): "ובפחות משלש אלה לא יוכל להיות חסיד". וז"ל נמוקי יוסף (יד. בדפי ר"ף): "מילי דנזיקין - תלתא בבי, דשייך בהו נזקין וגזל ומשיב-אבדה ואונאה ורבות; משום דלא מיקרי חסיד' אלא מאן דעביד לפנין משורת דהין, בין לקדש עצמו במותר לו בדברים שבינו לבין המקום, בין למעבד הרחקה יתירא דלא ליגע באיסור גזל ונזקין וכיוצא בהן; ואף על גב דבשאר מילי מוקים נפשיה אֵינן תורה וד"ס - חסידא הוה. ורבינא אמר, דנהי ד'חסידא' מתקרי, חסיד גמור' לא הני עד דהני חסיד בכולהו" (שלושת פירושים אלו מובאים בשיטה מקובצת). ומהרש"א ביאר: "יראָה כי חסיד' נאמר על מי שעושה מעשיו על צד היתר-טוב", וציון למעלתה הגבוהה של החסידות בברייתא דרבי פינחס בן יאיר (ע"ז כ:), וכתב, "שיש לאדם במעשיו-הטובות ג' חלקים, דהיינו: טוב לשמים, וטוב לבריות, וטוב לעצמו", וכל אחד משלושת האמורים נקט אחד מהם; ו"קאמר רב יהודה מאן דבעי למיהו חסידא לקיים מילי דנזיקין, דָּאָז יוכל לתקן מעשיו שיהיה טוב לבריות; ורבא קאמר דלקיים מילי דאבות, דאז יתקן מעשיו שיהיה טוב לעצמו במדות; ואמרי לה דלקיים מילי דברכות, דאז יתקן שיהיה טוב לשמים". וְהֵן דוד המלך אמר: "לא חסיד אני?" (ברכות ד. ע"ש), ואמר "הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות" (שם נז:); וז"ל ע"כ על כרחו יש בו שלושת אלו: "מילי דנזיקין" - כדאיתא להלן (ס:); שנוהר בעניני נזיקין, לגבי שאלת "מי ישקני מים" וכו', אף שהתירו לו מדין מלך, סירב לנהוג לפי ההיתר. "מילי דאבות" (ג, ז) רבי אלעזר איש ברתותא אומר: תן לו משלו שאתה ושלך שלו, וכן בודו הוא אומר (דה"א כט, יד): "כִּי-מִמֶּךָ הִפֵּל וּמִיָּדְךָ נִתְּנוּ לְךָ", וכן בברייתא (אבות ו, ג) נהג כבוד רב באחיתופל. "מילי דברכות" - ברכות שם, ו"חצות-לילה אקום להודות לך" וכו' שהיה מתגבר וקם לשיר ולשבח לקב"ה ולעסוק בתורה (שם ג-ד:); ור' הערתנו לתחילת מסכת ברכות בס"ד ציונים נוספים לגבי "מילי דברכות".

הֶפֶךְ גללים ברה"ר וכו'. בפשטות, מה שהעמידו ר' אלעזר ורב אשי (כט:); שלא התכוון לזכות בהם ולא הגביה 3 טפחים, היינו למ"ד המפקד נזקין (בור ברה"ר) חייב, שאם הגביה 3 - אע"פ שלא התכוון לזכות ואינם ממונו - יתחייב משום פוּרְה בור ברה"ר. אך למ"ד המפקד נזקין פטור, כשלא התכוון לזכות אין לחייבו אף שהגביה 3, שהרי כרה בור ברה"ר, ופטור. אך כשהתכוון לזכות, חייב משום ממונו ואף ללא הגבהה (כחפקד רשותו ולא הפקדו בורו, שחייב לכו"ע למאן דפוטור בבור ברה"ר, או לר"ע למאן דמחייב ברה"ר; להלן מט-נ:). כ"נ מביאר רש"י בסוגיא (כט:). ושם. לגבי שיעור ההגבהה, ראה הערתנו לקידושין (כה: בס"ד).

ולר' יהודה שבחורף מותר להוציא ל-30 יום. "בשעת הוצאת זבלים"; וכתבתי 'בחורף' ע"פ האמור לעיל בעמוד זה (ולעיל ו). "כל אלו שאמרו פותקין בַּיְבוּתֵיהֶם וגורפין מְקוֹרְתֵיהֶן - בימות החמה אין להן רשות ובימות הגשמים יש להן רשות..."; וכן הוא ברש"י לעיל (ו). ד"ה וגורפין מערותיהן וד"ה בימות החמה: "ומשליכין זבליהן לרה"ר... אבל בימות הגשמים - שהרחובות מלוכלכות - יש להן רשות". וכך נקט בשיטה מקובצת בבבא מציעא (ק"ח): בשם רמ"ך ("המוציא זבלו לרשות-הרבים בימות הגשמים בשעת הוצאת זבלים לזבֵּלָן...").

לא: רבא: הראשון פושע וכו'. ופרש"י (ד"ה ראשון ודאי) שלדעת רבא לא נחלקו ר"מ ורבנן (לעיל כח-כט:); לגבי נתקל פושע כדאוקי אביי, אלא רק במפקד נזקין פליגי (בקושיית רע"א, ר' הערתנו להלן כט. בס"ד). ווא"כ סוגיין דלהלן (צט:); "שבריה כדו ולא סילקה... וקיימא לן דבנתקל פושע הוא פליגי" - כאבי ור' אלעזר דאוקמו דבהכי פליגי ר"מ ורבנן. ושם הוא מדברי שמואל (או מביאור הגמ' לדבריו); ונמצא ששמואל סובר כאבי וכו' אלעזר ולא כרבא.

שם. (למבנה הסוגיה ולביאורה) יש בסוגיה 3 שלבים: דברי רבא בתחילה, "אלא אמר רבא", ו"תרגמה רבא אדא". לפירוש רש"י שלפנינו (עי' שנויי נוסחאות מהדורת פרנקל) ולגרסתו (הסכים עמו ר"י בתוס' לא. ד"ה אמר רבא), הביטויים 'נזקי גופא' ו'נזקי ממונא' שבדברי רבא מכוונים למזיק (ממונא/גופא שהזיק). להבנה הראשונה (וכן למסקנה כדלהלן), גופי הראשון והשני נחשבים מזיק בידיים (הראשון שנתקל פושע [רש"י ד"ה ראשון דאי: לכו"ע; תוס': לר"מ וכך רבא פוסק], והשני אנוס אך היה לו לעמוד [או להזהיר; לרנב"; תוס']). ממונא-הראשון בור (לרב רק כשהפקירו, רש"י ד"ה תרגמה), וממונא-השני פטור (מפקיר נזקיו אחרי נפילת אונס וכרבנן: בור זה לא אני פקירתי). ב"אלא אמר רבא" הנתקל אינו פושע (לרש"י ד"ה אלא אמר, אך לתוס' פושע וכו"מ) אך גוף הראשון כמזיק-בידיים כי היה לו לעמוד, וגופא-השני נידון כבור. ממונא הראשון וממונא השני פטורים מדין מפקיר-נזקיו (לתוס'), אצל הראשון זו נפילת פשיעה כאמור ואפי' בזה (פטור) כנ"ל. בשלב השלישי, רבא אדא בר מניומי והמסקנה, חוזרים להבנה הראשונה. בתוס' הביאו, שלגרסת רבנא חננאל ופירושו, בשלב הראשון מבינים שהביטויים שבדברי רבא מכוונים לניזקים, וזה משתנה בהמשך. תחילה מבינים שגוף-הראשון נידון כמזיק בידיים והשני בור (כ"אלא אמר רבא" לפרש"י), וזה יוצר את ההבדל ביניהם ביחס לממונא שניזוק מגופם (בור פטור על כלים); וב"אלא אמר רבא" מתחדש, נוסף לכך שהביטויים בדברי רבא מכוונים למזיק, שאף גוף-הראשון בור (כי לא הזיק בידיו) ופטור על כלים; ודין ממונא שהזיק - הראשון חייב (כבור, מפקיר אחרי נפילת פשיעה), והשני פטור (מפקיר אחרי נפילת אונס). ובשלב שלישי ומסקנה - "תרגמה רבא אדא בר מניומי" - שני הגופים נידונים כאדם המזיק וחייבים על כל נזק, וממונא של הראשון בור (מפקיר אחרי נפילת פשיעה), ושל השני פטור (מפקיר אחרי נפילת אונס). וזו כמו המסקנה לפי רש"י (עי' ביאור הגר"א לחו"מ תיג ס"ק ה). אמנם בר"ח שלפנינו (וכן בהוצאת מוסד הרב קוק, ע"ש ובהערות) כתב שהלכה כ"אלא אמר רבא", ועי' ביאור הגר"א (שם ס"ק ד) לגבי שיטת ר"ח כפי שהובאה במאור ובמלחמות (טו. בדפי ר"ף). ודע, שבאוצר מפרשי התלמוד סיכמו כאן (לא, עמ' רה-רכ) לא פחות מ-9 שיטות בביאור הסוגיה, ע"ש (שיטת ר"ח ע"פ תוס' היא שיטה ו שם). סיכום קצר ותמציתי לדברי תוס', בדבר יעקב (מהדורה חדשה; אות ו). יצוין גם ספר אוצר התוספות (בעריכת הרב מרדכי אריה יאמניק; עמ' תתק-תתקי), ביאור צמוד לדברי תוס', עם הערות; ע"ש.

ויש להוסיף, שבספר מי מנוחות (ביאור שיטתי לתוס', לרבי נחמן כהנא) מצאתי הבנה אחרת בתוס'; שמן "יש ספרים שכתוב בהם בהדיא" זו שיטה חדשה, שלישית; והגרסה המצוטטת בתוס' היא ביחס לתחילת דברי רבא (ולא בהמשך ל"אלא אמר רבא" לפר"ח וכאמור). לפ"ז, שם הסתיים הדיון בשיטת ר"ח, ונמצא שההבנה-השנייה "אלא אמר רבא" נשארה למסקנה, וכתוב בפר"ח שלפנינו (ועי' במצוין לגבי זה לעיל) ולא דכתבנו לעיל. ושיטת "יש ספרים" היא, שגם גוף-הראשון (כמו השני) נחשב בור (אע"פ שפ"שע, לא הזיק בידיים; וקשה), ופטור על כלים. וכן ממונא, חייב על נזק לגוף (בור), וממונא-השני נחשב מופקיר-אחרי-נפילת-אונס ופטור אך על נזק לגוף. ומה שבגרסתנו מובא ב"מיתבי", לגרסת "יש ספרים" מובא כסיוע; ולפיכך גם אין רבא צריך לחזור בו מדבריו (ואין "אלא אמר רבא"), וה"הניחא לשמואל" (תוס'): "כמו 'אמר מר' הוא"; לעומת ר"ח שלפנינו שגרס "אמר מר" בהדיא) הוא בירור בעניינו של הסיוע-הברייתא; שאמנם רבא יכול לסבור כשמואל שתקלה היא בור אף שלא הופקרה, אך את הברייתא יש צורך ליישב אף לשיטת רב; ואכן רבא אדא מיישב, שלרב (לא כמו רבא ושמואל) לא פטרה הברייתא אלא ממונא שהזיק ממונא, הראשון משום בור בכלים והשני משום מפקיר-אחרי-נפילת-אונס; אך את גופי הראשון והשני אין כוונת הברייתא לפטור כלל, שאינם בור כדעת רבא ושמואל, אלא אדם-המזיק. אך לפ"ז קשה כוונת תוס' בדבריהם "ויכולן חייבין... שאפי' גוף-שני חייב על ממונא-שלישי... הני אדם-המזיק וחייב על הפלים אף לשמואל"; שלכאורה זו חזרה מההבנה הראשונה, אלא שאף לשמואל (וא"כ גם לרבא) אדם-המזיק הוא וכן המסקנה (ובמי מנוחות לכאורה הדברים סותרים בזה. וצ"ב).

זה נשא חבית וזה קוֹרָה, זה מול זה. כך פירש בתוס' ר"ד להלן (מח:), וכן נראה מרש"י (ד"ה זה בא בחביתו).

בעל הקורה ראשון פטור ואם עמד והקורה לרוחב הדרך חייב. דלהלן (לב). מוקמינן "דפסקה לאורחא כשלפ"ז", כי היכי דלא תיקשי לריש לקיש (שם) דלדידיה אם הוזקה הפרה המהלכת מן הרבוצה פטור, דאיבעי לה לסגויי באידך גיסא. ולגבי מה שהפוסקים לא הביאו אוקימתא זו, ביאר בים של שלמה (סי' כב) שהוא מפני שאין הלכה כריש לקיש, וא"כ א"צ באוקימתא זו. ע"ש. וכיו"ב כתב הגר"א (חו"מ שעט, ס"ק א), דקי"ל כרבא ורבא חולק על ריש לקיש (עי' לעיל כד:); אף כשהוזקה המהלכת ברבוצה, שהרבוצה אינה ברשות ועל כן חייבת. ועי' משכ"כ רא"ש (סי' י); ומה שסיכמ בזה בביאור חברותא (הערה 322).

לב. 2 שהלכו ברה"ר וכו' והוזקו שלא במתכוון. עי' תוס' (ד"ה שניים); ועי' להלן (מח: בתוס' ד"ה שניהם), וליישוב קושייתם על רש"י שם עי' כוס הישועות שם. הַרְץ חייב חוץ מערב-שבת, שיוצאים לקראתה. בגמ' נאמר 'בין השמשות'. ונראה שלראשונים היתה גרסה ברש"י (ראש עמוד ב), שבה נוספו מלים אחדות. וזו לשון אור דזוע (קסד): "פירש רש"י ז"ל: 'כאדם המקבל פני מלך כן צריך אדם לרוץ ולתקן כל צורכי שבת'. ויש לי ללמוד מדבריו דלאו דוקא בין השמשות, אלא משעה שמתחילין לתקן כל צורכי שבת לאפות ולבשל ולצללות - הני רץ ברשות, דהיינו מחצות היום ולמעלה, שמתחיל היום להעריב הוי רץ ברשות" (מובא בקיצור בהגהת אש"י, סי' יא).

לב: הנכנס לחנות של נָגַר. יש להעיר, שלרש"י מדובר בסוגיין שראוה נכנס (ד"ה חייב בד', לג. ד"ה כל שכן אקמייתא; עי' תוס' ד"ה זה וד"ה חייב, וראב"ד המובא בשטמ"ק). אך לתוס', אף כשלא ראהו, אך ביקש רשות להיכנס עתה; ובמכות (ח. שאם נכנס ברשות גולה) מדובר שיש לו 'רשות קבועה' להיכנס - כגון ששייכת לו שם דרך וכיו"ב ואין בעל החצר יכול למנוע ממנו (תוס' ד"ה דלא).

לשון ב. רב פפא. ולשון ג (לב). - רב זביד; שניהם בשם רבא, כמפורש. וגם לשון א היא בשם רבא, שהרי הוא-הוא שאמר "מאי פטור מגלות? דלא סגי ליה בגלות, והיינו טעמא דרבי יוסי בר חנינא, משום דהני ליה שוגג קרוב למזיד". ושלוש הלשונות הן בביאור דברי ר' יוסי בר חנינא, כמפורש. ועי' תוס' (ד"ה מיתבי), ולפי דבריהם נמצא שרבה כאן (לגרסת הגהת-ה"ב"ח ב), שתמה שפיוון שנכנס ברשות כ"ש שחייב זה גלות, לטעמיה במכות (ז:); שרק את האומר-מותר יש לפטור מטעם 'שוגג קרוב למזיד'. וראה הערתנו למכות (ח. בס"ד. ועי' רמב"ם הל' רוצח ו, הל' ז והל' יא), ובערוך לנר במכות כתב שאם כותס' נמצאו פסקיו סותרים; "וג"ל דהרמב"ם ס"ל דלא כהתוס'; אלא דַּרְךְ בלישנא-קמא מדמה הש"ס נכנס-ברשות לזורק אבן לרה"ר; אבל ללישנא בתרא - אף דנכנס-ברשות מקרי שוגג - מכל מקום זורק אבן לרה"ר קרוב-למזיד הוא, ד"ל דלהרמב"ם היה דוחק לפרש דהסוגיא-דיכא דסתם-גמרא תיזיל דלא כהלכתא; ועוד, דרב פפא דמתרץ הכא תי' ד'באשפה' הוא גופא מ"ד דלישנא-בתרא בב"ק שם" (ור"איה זו לא תקשה לתוס', ד"ל שרב פפא אמר תירוצו בדעת לישנא-קמא אף דבעיקרה לא ס"ל הכי; אי נמי הא דידיה הא דרביה). לשונות בדברי רב פפא תלמידו; אי נמי הא דידיה הא דרביה).

צץ הנפעק וקיבלה (והַנְּבַל). ללשוונת הקודמים בדברי ר' יוסי בר' חנינא פטור לגמרי (לב). וכ"פ רמב"ם (חובל ומזיק א, יט, ראה לח"מ); ויש מחייבים בנזק (טור חו"מ תכא; ע"ש בבית יוסף מח' טו).

לב: רבנן: לפטור שור מירפיו ומשבת. (מן הדרשות שפאן בגמ' הזכרנו יותר לעיל כו.).

כרבי עקיבא וכו' שהם שותפים בו ולר' ישמעאל וכו' הוא כבעל חוב ונפק"מ כשהקדישו הניזק וכו'. בתוס' (ד"ה הקדישו ניזק) הוסיפו נפק"מ נוספות, וסיימו "אלא חד מינייהו נקט". נפק"מ נוספות: (1) לרבי ישמעאל אפשר לסלק את הניזק בכסף, ולר"ע לא; (2) מכרו המזיק, לר' ישמעאל מכור לריזא (כמובא בגמ' בסמוך), ולר"ע אין מכור כלל (וראה דברינו בסמוך שאין זה מוסכם); (3) השביח לר' ישמעאל משלם כשעת הנזק, ולר"ע רק אם הוא פְּטוּם) או נכחש (לר' ישמעאל ישלם לפי שעת הנזק, ולר"ע לפי שעת הדיון) וכדלהלן (לד.). כ"ז בתוס'; וציינו עוד: "ומילי טובא (דדריש בשור) [דַּבְרֵי שור (רש"ט)] שנגח ארבעה וחמשה (לו:).". (4) לשיטת תוס' להלן (שם ד"ה כגון, ועי' רא"ש ד, א) יש נפק"מ שאם הניזק תפסו נעשה שומר-שכר רק לר' ישמעאל (אך אין כן דעת ר"ף ורש"י, ראה הערתנו להלן לו. בס"ד). (5) שור שנגח כמה שוורים זה אחרי זה - מחלוקת ר' מאיר ור' שמעון במשנה (להלן שם) באופן חלוקת התשלום, והיא מחלוקת ר' ישמעאל ור"ע (בהתאמה). (6) פרה שנגחה שור וילדה (ספק מתי), וליתא לפרה, גוֹבָה רבע הנזק מן הוולד (מפני הספק) - והיינו לר' ישמעאל, אך לר"ע כיוון שהוא שותף בפרה כשאבדה איבד גם הוא מַחְלָקוּ, ולא יגבה רביע שלם מן הוולד (תוס' מז. ד"ה ליתא לפרה, וכמוסבר ברש"ש שם, ועי' דבר יעקב שם). (7) שני שוורים של אחד דרפו והזיקו (ספק

מי מהם, ורק אחד מהם קיים - אין למזיק לגבות, לר"ע; אך לר' ישמעאל הניזק בעל-חוב ולא איבד את זכותו (להלן לו. ורש"י ד"ה ור' עקיבא היא).

אף לר' ישמעאל, אם מְכָרוּ המזיק אינו מכור אלא למה שְׁקָרַשׁ עד שִׁגְבְּהוּ הניזק וכו'. מכרו המזיק לר"ע אין מכור אפי' לרידיא - כ"כ בתוס' (ד"ה הקדישו ניזק). בהגהת הגר"א (אות א) כתב שלדעת רמב"ם (הל' נזקי ממון ח, ו, ע"ש במ"מ) אף לר"ע מכור לרידיא, ובביאורו לשו"ע (ח"מ ריש סי' תז) הסביר הגר"א, שרמב"ם גורס שהברייתא (לג: שור תם שהזיק... מכרו מכור"ע. לרידיא) אתיא ככו"ע. וכ"כ בפני יהושע (לג: בדעת רש"י. אכן לרוב הראשונים - תוס' (כאמור, וכ"כ בפני"ג: בדעתם ובדעת מהרש"א), ראב"ד (לג:), רשב"א (לג: ועוד - הברייתא אתיא כרבי ישמעאל בלבד, ולא כר"ע, ולר"ע אין מכור אף לרידיא; וכ"כ בדעת רש"י (לג: ד"ה מכרו אינו מכור) מהריק"ש (לג: ברש"י ד"ה מכרו מכור כוליה הך ברייתא), הגר"א (ח"מ שם), ורבי דוד טבל צבי זמאן בעל מנחת סולת (מצווה נא אות ב; במהד' מכוון ירושלים ח"ב עמ' צג). דברי רש"י שמהם דקדוק האחרונים הם ביחס לברייתא דר' תחליפא, ולשונו "קס"ד אפי' לרידיא" - ועם זה בעי בגמ' לאוקמי אותה ברייתא כר"ע, ומוכח דס"ל כתוס' שלר"ע אין מכור אף לרידיא. וראה עוד דברינו להלן בסמוך בס"ד.

מְכָרוּ הניזק או הקדישו - כתב ראב"ד, שלר"ע מכור ומוקדש, ולר' ישמעאל אינו מכור ואינו מוקדש.

הקדישו (המזיק) - אף לר"ע צריך לתת דבר מועט לפדותו למראית עין (לג:). כתבו בתוס' (לג: ד"ה משום), דר' אבהו ("שלא יאמרו הקדש יוצא בלא פדיון") - בבעל מום, וקדושת דמים אינה מפקיעה משעבוד; אי נמי במקדיש תמים לבדק הבית. בלא דר' אבהו לא הוה קדיש - א: קדושת דמים אינה מפקיעה משעבוד; ב - ר"ת: אָלְמוּה רבנן לשעבודיה דניזק (בדומה למה שמצאנו דאלמוה לשעבודיה דבעל, להלן צ). והסביר מהרש"א במש"כ בתוס' שגָּלָא דר' אבהו לא הוה קדיש: "בקמייתא דר' אבהו ודאי דאיכא למימר דלר' עקיבא הוצרך למימר דקדוש משום דרבי אבהו, אבל לרבי ישמעאל דאין לניזק בו אלא שעבוד בעלמא - קושטא הוא דקדושת דמים מפקיע מידי שעבוד; אלא באיך דרבי אבהו הוצרכו ליה, דלר' ישמעאל קאמר לה, דהא קתני ברישא 'מכרו מכור' לרידיא דהיינו כרבי ישמעאל, דלר' עקיבא אינו מכור אפילו לרידיא כמ"ש התוספות לעיל".

לג: עמד בדיון וכו'. פרש"י: "משעמד בדיון - נשתעבד גופו לניזק ושלזו הוא". לשון זו מזכירה את שיטת ר' עקיבא, "הוחלט השור". האם זה אומר שרש"י מפרש ברייתא זו כר"ע, וא"כ מודה ר"ע שלפני הדין מכור לרידיא (לעיל הבאנו שאחרונים דייקו מדבריו לעיל שלא כן)? לאור השיטה (היותר מקובלת, וראה דברינו לעיל בס"ד) במפרשים, שברייתא זו כר' ישמעאל היא, למד מדברי רש"י אלו באבן האזל (הל' נזקי ממון ז, יב ד"ה איברא) שלאחר העמדה בדיון - אפי' לרבי ישמעאל הוא כמו אפותיקי לאחר שהגיע זמנו, שהשבח שלו, ואם המזיק מכרו אינו מכור אפילו לרידיא (כפי שהמשיך רש"י בד"ה אינו מכור). אך עי' מאירי (מובא בשטמ"ק) בשם רמב"ם; וראה דיון בשיטתו במנחת סולת (מצווה נא אות ב). ובכל הדברים האמורים, מחלוקת ראשונים זו בפירוש הסוגיה, והאם ברייתא דידן אתיא אף לר"ע, חורות גם סוגיות בהמשך (עי' סוף פרקין ורש"י ותוס' שם; ריש פרק ד במשנה ורש"י ושטמ"ק), ועי' מאור ומלחמות רפ"ד (ז: בדפי רי"ף).

לד. "וגם את-המת יחצון" ר' יהודה וכו'. בְּסוּגִיָה מוּבָאִים ששה מקרים (כולל רש"י לד: ד"ה אם כן מצינו). להלן סיכום הנאמר לגביהם בסוגייתנו. [אח"כ הוספנו טבלה זו לקונטרס דפי העזר שלנו בס"ד].

הדין במקרה זה	דין - הפלל	סך הנזק	השור הנזיק	שווי הנוגח	א	ב	ג	ד	ה	ו רש"י
כ"א נוטל 100	רבי מאיר (במשנה): על זה נאמר "ומכרו את השור החי וחצו את כספו". ר' יהודה: וכן הלכה	200	0	200	200					
כ"א נוטל 125	רבי יהודה (במשנה): על זה נאמר "...וגם את המת יחצון". כל אחד נוטל 1/2 החי ו-1/2 המת. ואם שְׁבָחָה הַנְּבֵלָה אח"כ, חולקים גם בשבח; אך לר' מאיר דניזק חיי' (ר' יוחנן, המסקנה)	150	50	200	200					
[משלם 8]	ר' יהודה: לא ייתכן לחצות הכל, שא"כ המזיק יתיר מן הנזק וחומר ממועד	16	4	20	100					
[משלם 20]	ר' יהודה: לא ייתכן לחצות הכל, שא"כ המזיק מרוויח והניזק מפסיד	50	50	100	20					
[לא ישלם ולא ייטול]	לא ייתכן לחצות את השבח אף שאין הניזק מפסיד, שא"כ המזיק מרוויח, ו"שְׁלֵם יְשָׁלֵם" ולא ייטול	-5	שְׁבָחָה ל-30	20	20					
[משלם 10]	אף לר' יהודה לא ייתכן לחצות הכל, שא"כ המזיק מְשַׁלֵּם יותר מְחָצֵי נזק; אלא משלם ח"נ	20	20	40	50					

במש"כ במקרה ה (לד:), כך הוא כששבח הַנְּבֵלָה מְקַסָּה את הנזק; וכשעודף עליו עכ"פ אין המזיק מרוויח כלום, כמבואר בסוגיה. יש"ש (ס' ל); סמ"ע (ח"מ תג ס"ק ז); רש"ש. אך עי' מאירי, שהמזיק משלם חצי מפחת-המיתה כפי שהיה בעת הנגיחה (וע"ש גרסה שונה בגמ', "אימא חד זוזא...").

ולגבי מקרה ו, רש"י (לד: ד"ה אם כן מצינו), עיין תולדות יצחק (לר"י חדאד מ'ג'רבה) ויד דוד; שהקשו: הרי במקרה זה לפי המתואר (בשלב הקושיה-הה"א) משלם יותר ממועד, שהנזק הוא 20 וזה הסכום לתשלום במועד; אך לפי הה"א כאן הניזק נוטל בחי 25 (שהרי חוצים את החי), ובסה"כ (עם חציית המת) 35 (אמנם 10 אלו כבר ביד); ואיך כתב רש"י "דהא פחות ממה שהזיק משלם"? ועוד, הרי כבר לעיל (מקרה ג) דרש ק"ו ממועד, שלא ישלם התם יותר ממועד! בתולדות יצחק הביא תחילה תירוץ ששווי הניזק 40, אם לא נתחשב בשווי הַנְּבֵלָה, ושה-35 שהוא מקבל הם פחותים מן ה-40. מיד הוא דחה תירוץ זה, שהרי שווי הַנְּבֵלָה אינו נכלל בחשבון הנזק, כפי שמוכח בכל הסוגיה. ותירצו (אם הבנת דבריהם נכון), שבפועל אין המזיק משלם (להו"א זו) אלא 15, שהרי שווי הַנְּבֵלָה 20 וחצי ממנו נזקף לטובת המזיק (שיטת ר' יהודה במשנה ג' וְגַם את-המת יחצון"), והרי הַנְּבֵלָה כולה נשארת ביד הניזק, וחצי שווייה יש לנפוח מן התשלום של המזיק, וא"כ אין למזיק לשלם מן החי 25 אלא 15, וזה פחות משווי כלל הנזק שהוא 20 [תוספת הסבר: מה שאמרנו שהניזק נוטל 35 - לא שכל זה משלם המזיק, אלא שזאת הניזק לוקח מבין שני השוורים; הַנְּבֵלָה שווה 20, ועל המזיק להשלים לו את הסכום ב-15].

עוד ברש"י שם (מקרה ו). יצוין כי בשינויי נוסחאות של מהדורת פרנקל כתבו שבכל כתבי היד מופיע ברש"י פירוש אחר, והמקרה המתואר בו הוא (בפי' ראשון) אַחַר ממה שבדפוס - שור שווה 100 נגח שור שווה 4 (=סלע) והנבלה 0 - לר"מ משלם 2 (=חצי סלע). ולר' יהודה שלמד לעיל בק"ו ממועד שלא ייקח הניזק חצי החי במקרה זה, לכאורה יידון כאן כמועד: כאן ייקח כל הנזק. ומסקינן, דאית ליה לר' יהודה 'פחת שפחתו מיתה מחצין בחי' - ולכן מודה שמשלם רק חצי סלע.

לד: או בשוגג וכתנא דבי חזקיה. יש לציין כי להלן (מב. ורש"י ד"ה אטו) דעת רב אדא בר אבהו, וכן ברייתא דרב חגי, חולקת על ההיקש הגורף של תנא דבי חזקיה. אמנם רבא, המְתַרְץ שיטת ר' יוחנן לפי תנא דבי חזקיה, הוא הַמְקַסָּה בפשיטות בכתובות (לה. ראה הערתנו החיצונית שם לד:). מתנא דבי חזקיה "מי איכא למ"ד חייבי מיתות שוגגין חייבים!?", בדעת ר' יוחנן שם, ובכך דוחה את דברי רב דימי שם שר' יוחנן מחייבי מיתה שוגגים בממון, ומקבל רבא את דברי רבין, שפוטרים מכוח תנא דבי חזקיה. אכן רש"י כתב בסנהדרין (פד: ד"ה הניחא) שמחלוקת ר' יוחנן ור"ל בכתובות היא בדתנא דבי חזקיה, וכלומר - לר' יוחנן לית ליה דתנא דבי חזקיה, ור"ל אית ליה. וזה ע"פ ביאורו של רב דימי בכתובות למחלוקתם. וכ"נ בחולין (פא: ראה הערתנו החיצונית שם). וכתב בכרם יהושע (לר"י לאנג) בסנהדרין (עט). שרבא אינו מפיר את ברייתא דר' חגי, לכן אמר בכתובות "מי איכא למ"ד חייבי מיתות שוגגין חייבים". יצוין כי לדעת תוס' (כתובות לה. ד"ה אבל) התנא החולק על תנא דבי חזקיה הוא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה בכתובות (עי' תוס' שם).

לה: ולרבה בר נתן וכו'. רש"י (ריש לו.) כתב שרבה בר נתן חולק על ר' חייא בר אבא; וברישא 'לא כי אלא בסלע לְקָה' פשיטא דהמע"ה; לכן העמיד מציעתא בשמא וברי, והרישא בברי ושמא. לביאור דבריו עיין שטמ"ק בשם גליון; מהריק"ש; הפלאה; מנחת שלמה ונחלת משה.

אינו מקבל כלל א"כ תפס. כתבו בתוס' (לו. ד"ה ראוי): "ודוקא היכא דיש לו תביעה על שני השוורים - על הגדול ועל הקטן - אם תפס משתלם; אבל מתני' דלעיל, דאין לו תביעה אלא על הגדול - אפי' תפס הקטן אין משתלם מיניה". וברא"ש (ס' טו): "כיון שיש לו תביעה על שניהם מהניא ליה תפיסה; אבל במציעתא, שאין לו תביעה אלא על אחד מהן - לא מהניא ליה תפיסה. ומהאי טעמא נמי בההיא דטענו חסין והודה לו בשעורין אפילו אם תפס שעורין מפקנן מיניה". אך ר"ף (יז. בדפיו) חולק: "והכי נמי לענין טענו חסין והודה לו בשעורין, אי תפיס שעורין לא מפקנן מיניה, והכי קא פסקי רבנותא, כדכתיבנן" (עיין ברא"ש שדן בדבריו). וע"ע בירור הלכה בעניין זה, ובאוצר מפרשי התלמוד (עמ' תיב-תיז). ובספר התרומות (שער ז חלק ב, כ) כתב בשיטת רש"י (לו. ד"ה דתפס) ותוס', שתפיסה מועילה רק קודם התביעה בב"ד (ע"ש בגידולי תרומה שפירט שלוש שיטות בראשונים לגבי תפיסת שעורים).

לו. אחד מ-2 שוורים הזיק וכו' שניהם תמים ושל אדם אחד חייב רק אם שניהם קיימים כר"ע. "אבל לרבי ישמעאל - כיוון דאמר בעל חוב הוא וזווי הוא דאסיק ביה - אָבָד האחד לא אָבָד את זכותו" לשון רש"י (ד"ה ור' עקיבא היא). אך בתוס' כתבו (ד"ה ורבי עקיבא היא) דלרבי ישמעאל פשיטא שלא איבד זכותו ולא איצטרך לאשמעינן אלא לר"ע, והקשו על רש"י מדלעיל (לג): דאפילו לר' ישמעאל שחטו מה שעשה עשוי. נמצא שהניקז איבד זכותו. ור' הלל בס"ד). מאירי: מחלוקת זו של המפרשים היא האם יש לעבוד שור תם לניקוז הוא כ'אפותיקי סתם' (ואם אבד ייגבה החוב ממקום אחר) או כ'אפותיקי מפורש' (ע"י גיטין מא. למקור החילוק). ובתורת חיים כתב שדברי תוס' דחוקים; וביאר דלר' ישמעאל כיוון שיש עליו חוב ודאי והתשלומין ספק - אין ספק מוציא מידי ודאי, והניקז גובה; משא"כ לעיל 'וידאי לרבי ישמעאל נמי בשור אחד שהזיק אם אבד השור אבד נוקן, כדאמר לעיל 'שחטו מה שעשה עשוי', דאף על גב דבעל-חוב הוא הברירה ביד המזיק אי בעי משלם וזווי אי בעי משלם מגופו של שור". בפני יהושע ציין לדבריו, ומשמע שכוונתו שיש להסביר כך את שיטת רש"י. באבן האזל (הל' נזקי ממון ז, יב) שלל פירוש זה (והיוצא ממנו לעניין שור אחד שהזיק ואבד) בדת רש"י, וביאר אחרת, אם כי באופן דומה: "ובדעת רש"י יש לומר דדוקא בשני שוורים, שמקודם שגָבָד היה ודאי חוב, אז סבר הגמ' דאפשר לומר דאם נָאבד אחד יגבה השני מספק, ובגדר ספק-פטור, דמספק לא יפטור את עצמו; אבל באחד גדול ואחד קטן - דעל דמי הגדול לא נתחייב מעולם בנדאי - לכן אינו גובה מספק בדמי גדול", ע"ש, וסיים: "ובקושיית התוס' מ'שחטו מה שעשה עשוי' כבר כתבנו לחלק בין קודם העמדה בדין לאחר העמדה בדין".

ואם הניקז תפס את השור לגבות ממנו נעשה שומר-שכר על כולו (לו.). בתוס' (לו: ד"ה כגון) נקטו שזה רק לר' ישמעאל, אך לר' עקיבא (ולר"ש ההולך בשיטתו) לא נעשה שומר-שכר (אלא על חלקו), ששותף אינו מתכוון להחזיק אלא בחלק שלו, ולא לגזול חלק רעהו (תוס' נו: סד"ה פשיטא); ע"י רא"ש (ס' א) ומר"ם. אך ר"ף (יז. בדפיו) כתב שאף ר"ע מודה שנעשה שומר שכר. וכן נראה שדעת רש"י (ע"י לו: ד"ה שבוק מתני'; דחה את האפשרות להעמיד ר"מ כר"ע ובשתפס, לא מעצם ההלכה אלא מחוסר חידוש), ואכן בתוס' עצמם (וכן רא"ש) כתבו שאינם כרש"י (ע"י דבר יעקב, לו: אות א).

לו: (השמטה - הדין כאן לגבי 'התוקע לחברו נותן לו סלע' האם סלע צורי או סלע מדינה, הבאנו להלן צ, ולא הובא כאן בגמ' אלא מפני שביקשו להוכיח ממשנתנו 'ושני' הראשונים דינר זהב' שמדובר בסלע צורי (למסקנה נפשט להפך), שאל"כ היה לתנא להמשיך לשנות עוד נגחות).

אמר הניקז 'יהיה התשלום לעניים', ואח"כ התחרט - רב יוסף: אנו 'יד' לעניים, וכבר זכו בזה הם. ע"כ (הזכרנו גם להלן צ. בהערת שוליים). וע"ע ר"ף (יח: בדפיו) ותוס' (ד"ה יד עניים); והנפסק בשו"ע בהלכות צדקה (יו"ד רנח, ח-ט, וע"י אחרונים שם). ופרש"י כאן: "אנן יד עניים אנן - רב יוסף הוה גבאי, בשיליה החובל (לקמן צג)". וע"י בבית יוסף שם ובתשובות המובאת בשו"ת רמ"א (ס' מז) שכתב: "כתב רבינו ירוחם, דאדם חשוב או טובי העיר הווי יד עניים", אף שאינם גבאים. ורמ"א כתב על זה (בשו"ת שלו ס' מח, ד"ה השאלה הרביעית): "הנה מדברי רש"י בגמרא מוכח דלא כר' ירוחם, שהיה כתב אהא דאמר רב יוסף 'אנן יד עניים' וכו': 'רב יוסף גבאי הוה'; ואי הוה מהני אדם חשוב לא היה צריך רש"י לפרש שבגבאי היה, שהיה רב יוסף אדם חשוב הוה". ע"ש עוד.

(השמטה - מעשה חנן בישא, לו.) חנן בישא תקע למישהו, והובא לדין לפני רב הונא, שחייבו חצי זוז (סלע-מדינה); היה לו דינר מעוף שלא הצליח להוציאו ולפטרו; לכן תקע לו פעם נוספת, וכן נתחייב לו דינר ונתנו לו. ע"כ.

והנה במעשה הראשון (כאן) "ההוא גברא דתקע לחבריה", פרש"י (ד"ה ההוא דתקע): "והיה זה תפוס משלן, דאי לאו הכי לא מגבינן ליה בבבל". כתב רבי אלכסנדר זיסקינד יעקב קולודני בשפת יעקב (וילנא ה'תרט"ו): "וקשה, דלקמן ל"ז ע"א גבי חנן בישא משמע דלא היה תפוס ואפילו הכי גבו מיניה! ונלע"ד לרתי, דלקמן דף צ"ו ע"ב קאמר רב נחמן: 'האי גזלא עתיקא הוא ובעינא דאיקניסיה'; הכא נמי קסל ליה רב הונא לחנן בישא שהיה רַע מַכְבֵּר, כי לכך קרו לו 'בישא', כדאמר לקמן דף קט"ו ע"א, דהיה מפורסם לבישותא; אבל הכא קתני סתם 'ההוא גברא', לכן פירש רש"י ז"ל שהיה תפוס משלן". ובספר טהרות ניסן (הרב ניסן טלושקין, נ"י ה'תשס"ו) דקדק: "לא נקרא 'רשיעא' כי הרי שילם; אבל בישא הוה, כי אף שבדינבא אם הזיקו יצא בתשלומין, אבל אינו רשאי לכתחילה להזיק ולהשילם אח"כ". ע"כ פ' חזון אדם הנודע במעשיו הרעים, מותר לקרואו "בישא". ולא מצאתי מי שכ"כ להדיא, אך ברור הוא מתוך הסוגיות; ובים של שלמה דלהלן (פ"י ר"ס לב) כתב: "נהי דמפורסם לבישיתיה, לגניבותיה לאו מפורסם. מכאן שמעינן, מי שנקרא 'בישא'... והוא מכונה כך בעבור אלמותו והעזות, ובא אדם אחר וקראו גנב - שצריך לסבול הדין, כאשר פי' בפ' החובל (סימן מ"ח)".

לו. רב זביד ורב פפא. דעת המאירי לפסוק כרב זביד, מפני שפך פשוט לשון המשנה. ואכן סוגיינתו מְסָה לדעתו, ואינה מיישבת לרב פפא את קושיותיהם של רב אשי ושל רבינא (גרסת דק"ס, ולא 'רב ינאי') מן המשנה. אמנם המשך הסוגיה נוטה לדברי רב פפא, וראה בתוס' (ד"ה נעשה - שני דיבורים; ובעמוד ב ד"ה שור) ליישוב הסוגיה לפי רב זביד. ואכן כך פסק ר"ף (יח: בדפיו); וכתב בנמוקי יוסף שההכרעה ע"פ לשון 'ואם תמצי לומר נמי איתא לדרב פפא' (וז"ל: "דקי"ל דכל 'את'ל' דלא איתמר למיבעיא בעיא עליה אלא לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא - וכההיא דפרק כיצד הרגל [כד]: גבי המשפחה כלבו: 'אמר רבא: את"ל המשסה כלבו של חבירו בחבירו חייב בעל הכלב - שְפָהוּ בעצמו פטור'. וטובא איכא דכותייהו). את קושיותיהם של רב אשי ושל רבינא על רב פפא יש ליישב, שבסיפא (לגבי שבתות) מודה ר"פ דגריסין 'ואינו מועד' (כדכתב בנמו"י על המשנה); וברישא אריכות דברים בעלמא היא. ים של שלמה (ס' ג), ע"ש שדן בפסיקת ההלכה ומסיק כרב זביד; וכתב דסתמא דתלמודא לעיל (ב): 'מועד לאדם הוי מועד לבהמה, ומועד לבהמה לא הוי מועד לאדם' בפשוטו הוא כרב זביד (וכתב שמש"א בסמ"א כמותו).

המועד לאדם אינו מועד לבהמה. לעיל (ב): נָאמר שהמועד לאדם (דאית ליה מזלא) מועד לבהמה, אך לא להפך. ופִשְט הדברים דאיתא סתמא דגמרא דהתם כרב זביד (ע"י הלן מא.). אך לרב פפא, לכאורה הדברים שם סותרים למשנתנו, 'מועד לאדם (ו) אינו מועד לבהמה'. ואם נרצה ליישב את האמור לעיל לשיטת רב פפא (שהיה הסוגיה שם עוסקת בדבריו, ראה הערתנו שם) - יש לשים לב שרש"י פירש דינים אלו לעניין מיתה, ולא לעניין נזק גרידא (ב: ד"ה ואגב אורחיה קמ"ל, ולא פירש כתוס' שם ד"ה ומלתא). ולפיכך יש שכתב בשיטתו שלעניין נזיקין (פציעה) אכן המועד לאדם אינו מועד לבהמה; ושם (ב: מדובר לעניין מיתה (רק בזה יש משמעות למזלא' שיש לאדם), ואף לרב פפא. כ"כ בחידושי רבי מאיר שמחה (כאן), וכ"כ שם בחידושי רבי נחום (לעיל ב, אות כח). ובתוס' (שם) חילקו אחרת בין הסוגיות: (א) אף לרב פפא הסובר שסתם המועד לאדם אינו מועד לבהמה, כשנגח אדם ושור וגמל ודאי נעשה מועד לכל, ובהו מדובר לעיל. (ב) רבנו מנחם: לעיל הפוונה שהיה מועד לכל וחוזר לתמותו לגבי בהמה ונשאר מועד לאדם, עדיין מועד לבהמה; אך המועד לכל וחוזר לתמותו לגבי אדם אינו מועד לאדם.

מועד לשבתות אינו מועד לימי חול. פרש"י (ד"ה הרי הוא): "לפי שהוא בטל ממלאכה וזחה דעתו עליו". ובתוס' (ד"ה הרי הוא): "מפרש בירושלמי (ד הלכה ב), לפי שראה אותם במלבושים נאים אחרים וחשובים בעיניו נכרים ואינו מכירם". לשון הירושלמי: 'הנינן סברין מימר מאי טעמא דר' יודה?- מפיון דו (=דווא) חמי לון לבושינן נקיין עוד הוא משנה דעתיה' (ועיין מאירי). כך או כך, אין שייך שיהיה מועד ליום חול מסוים, אלא לשבת או לכל ימי החול. וכתב רמב"ם (הל' נזקי ממון): "אם נגח בשלש שבתות או פָחַר זו ובאחד בשבת ובשני בשבת, או שנגח בחמישי בשבת ובערב שבת וביום השבת ובשתי שבתות הבאות אחריה - הרי זה ספק אם הוא מועד לשבתות בלבד או לשלשת הימים ששינן מהן חול". וכתב במגיד משנה:

והתימה בדברי רבינו כשהזכיר בסוף 'או לשלשת הימים', שהיה לו לומר 'בכל הימים', שלא מציינו חלוק מיום ליום אלא משבת ליום חול - ויש מפרשים מפני שהוא נח ממלאכה, ובירושלמי נתנו טעם אחר דכיון דחמי לון לובשין מניין נקיים מגיס דעתיה ע"כ; אבל בימות החול לא מציינו חלוק; אפשר שדעתו ז"ל שזה כְּסֻּת־הַנֶּזֶף שכל הימים שָׁוִין בהם, וכל זמן שהורגלה בימים ידועים אינה קובעת וסת אלא לאותן הימים; וטעם הירושלמי אינה אלא לחזו במשנה שבתות, ואמרי שהיא מצוי יותר, אבל הדין שנה בכל הימים". ובמרכבת המשנה כתב שפמאיד-לסירוגין מוכח שאף לדעות רש"י והירושלמי "העיקר שהזמן גורם, אלא דתנא שבת דהני אורחא טפי, ומ"מ האמת דהיום גורם". וכיוון בזה לדברי שיטה מקובצת בסוגייתנו: "וטעם הירושלמי וטעם רש"י היינו לתת טעם אמאי נקט מועד לשבתות טפי משאר הימים; דהוא הדין אם נגח אחד בשבת או שני בשבת מידי דהוה אַתְּלַת ריש ירחא או תשעה בחודש, ונפקא מינה שאין טעם הירושלמי וטעם רש"י ז"ל עיקר, דמועד לשבתות אינו מועד לימים טובים".

ב-3 שבתות, כשימששו בו אז. נמוקי יוסף (יח:). ולפי לשונו צריך משמוש בשלוש שבתות. אך עיין בחידושי אנשי שם, שדי במשמוש בשבת אחת.

לז: נגח ב"ט"ו לחודש וכו'. פירוש רש"י (ד"ה ושמואל אמר) בעניין תשלום נזק שלם על הנגיחה השלישית, תלוי בשיטתו בדעת רבא לעיל (סוף כג:). וכאמור שם בתוס', חזר בו ממנה (ראה שם בדברינו). מהרש"א; מהר"ם. ראה כאן בספר שינויי נוסחאות (נדפס עם ספר המפתח, הוצאת פרנקל), על רש"י.

לח. שור של יהודי שנגח שור של גוי - פטור, "שור רעהו". ע"פ מהרש"ל (חכמת שלמה בתד"ה עמד, ובהרחבה בים של שלמה סי' ח), שפטור שור ישראל על נגיחת שור של גוי הוא מדין תורה ד'רעהו'; ע"ש.

עוד שם. בדין זה מובא כאן בברייתא ש"שלחה מלכות הרשעה (גרסת דק"ס, ולפנינו שובש בידי הצנזור) שני סרדיוטות... למדונו תורתכם" וכו', ושיבחו את כולה מלבד הדין הנ"ל שלא הבינו את טעמו. ע"י במפרשים. ובתוס' (ד"ה קראו ושנו) הקשו מחגיגה (ג.), ותירצו בשני אפנים; וע"י חשוקי חמד כאן. ראה הערתנו לחגיגה בס"ד.

"ראה ויתר גוים" התייר ממונם לישראל. ובדפוסים מופיעים בשולי הגליון, באופן חריג למדי, קטעים משיטה מקובצת, הראשון שבהם בשם המאירי, שגויים המקיימים 7 מצוות אינם בנדון סוגייתנו, ואצ"ל באומות הגדורות בדרכי תנות ונימוסים. ברור שהסיבה להדפסה חריגה של קטעים אלו היא אימת הצנזור הנוצרי; וכמותם נדפסו בדפוסים להלן (מד:). הערות-הסתייגות בתחתית עמוד הגמ'. ובעל חתם סופר כתב במכתבו לבעל ברוך טעם הנדפס בספר השו"ת שלו עטרת חכמים (ח"מ ס' יד, ד"ה מ"מ לדינא אין ספק) כתב: "התם בב"ב בספר אסיפת זקנים (=שיטה מקובצת) הפסק בשם הרב המאירי - מְצָאָה למוחקו, כי לא יצא מפי קדשו, והוא דעת האומרים לרשע 'צדיק באמונתו יחיה'; ויעוין בהקדמת בן יוחי" (עיין בהערה שבגמ' מהדורת ר"ש פרנקל).

"ראה ויתר גוים". עיין פני יהושע, המבאר באורך את היחס בין הדרשות. שהרי לכאורה שני הפסוקים אינם עוסקים באותו חטא של הגוים, ש"ראה ויתר גוים" עוסק באייקיומם 7 מצוות בני נח, ו"הופיע מהר פארן" בסירובם לקבל את התורה! אכן דבר אחד הוא, שבמסכת ע"ז (ב:) נאמר שהגוים יכולים לטעון כלפי הקב"ה: כלום כְּפִית עלינו הר כגיגית שנקבל התורה? ומשיב להם הקב"ה, שנלמד מ-7 המצוות שלא קיימו. ושני הפסוקים נצרכים, שב"הופיע מהר פארן" נזכרו רק בני אברהם, שְׁעִיר ופארן (ישמעאל), ו"ראה ויתר גוים" מלמד לשאר האומות, שכולן עברו על 7 המצוות.

לח: שור של כותי. בחסדי דוד (תוספתא ד, ב) כתב בהסבר המחלוקת: "דכ"ע כותים גְּרִי אמת הן, ומ"מ קנסא הוא דקנסו רבנן כדי שלא יִטְמְעוּ בהן. אלא דלת"ק סגי ליה במאי דקניס שהישראל שנגח שלהם היא פטור, אבל כוליה האי לא קניס שְׁהוּוּ הם חייבין על התם נזק שלם; ור"מ קנס טפי דליהו כנכרי". והוסיף, כי למסקנה סוגייתנו דחוייה מההלכה: "ודבר פשוט דכל זה היינו מקמי דליגורו עלייהו, אבל לבתר דאשכחו להו דמות יונה בהר גריזים (חולין ו. ע"ש) לכ"ע עשאום כגוים גמורים לכל דבריהם. הילכך השמיט הרמב"ם להא מתניתא". ע"כ, לכאורה בשור של ישראל שנגח שור של כותי לא השתנה, וקנסינן ליה לדין סוגייתנו.

ובסנהדרין (פה): מובאת ברייתא לגבי כותי "ושורו כישוראל", ופירש שם רש"י (ד"ה היינו דתנא): "שור שלנו שנגח את שורו ושורו שנגח שלנו - תם משלם חצי נזק ומועד משלם נזק שלם"; ולעומתו כתבו שם בתוס' (ד"ה ושורו) ע"פ סוגייתנו: "לאו לגמרי כישוראל; דשור של ישראל שנגח לשור של כותי פטור, משום דקנסינן להו". וכתב בערוך לנר שם: "זהו לכאורה קושיא גדולה אפירוש רש"י! ותירץ, שדברי רש"י מובא בתוספתא שלנו (ולא כחסדי דוד שהגיה בתוספתא כבמשנה); וא"כ התוספתא חולקת על המשנה, ומלשון הברייתא בסנהדרין הסיק רש"י שם שסוברת היא כתוספתא.

לט: רבי יעקב. בברייתא הראשונה שהוא נזכר בה כאן, הלשון "רבי יעקב משלם חצי נזק". הגמ' תמהה, ומתקנת דצ"ל שהוא "אומר". וכתב רבי יוסף אירגס (ממקובלי איטליה) בספרו שומר אמונים (בהקדמה השנייה): "ודע, כי אפילו בדברים שנאמרו בגמרא שנראין דברי מותר ושלא בדקדוק - אין הדבר כן, אלא יש בהם פנימיות ורמז עצום. כגון הא דאיתא בב"ב (דף ט"ל ב'): 'ת"ר שור חרש שוטה וקטן שנגחו ר' יעקב משלם חצי נזק, ופריך: 'רבי יעקב מאי עבידתיה?! -אלא אָיְמָא: רבי יעקב אומר משלם חצי נזק, עכ"ל. ומי שלא ידע הסוד שרמזו באמרם 'רבי יעקב משלם' תמה ודאי ויאמר: דקארי לה אמאי קארי לה? הלא התירוץ פשוט, כי איך יעלה בדעת להבין דרבי יעקב משלם חצי נזק?! אבל האמת הוא שכווננו להעירנו על סוד נסתר, ואין כאן מקום לדברים הללו". ומשם הובאו הדברים בספר הברית לרבי פינחס אליהו הורוויץ מוילנא (ח"א, מאמר ב פרק ח) ומשם במבוא שערים לרבי מאיר צבי ברגמן (שער ה אות ו). אמר לי הרב יאיר הס.

רבי יעקב. בברייתא אמר ששור של חש"ו משלם חצי נזק; ור' יהודה אמר סתם "משלם" (לכאורה נזק שלם). 3 הסברים נאמרו בשיטת ר' יעקב: רבא; במועד, בשמירה פחותה וכו' יהודה (דסגי בה למועד; להלן מה:); וכו' יהודה שצד תַּמְוִת עומד במקומו, וכרבנן שמעמידים אפטרופוס לתם לגבות מגופו; ומשלם פלגא דתַּמְוִת. ומפרש ר' יעקב מה מחייב ר' יהודה (ולא פליגי). אבוי: במועד ולא שמרו כלל, וצד תַּמְוִת עומד במקומו, ואין מעמידים אפטרופוס לתם לגבות מגופו; ומשלם פלגא דמועדו. ולר' יהודה מעמידים אפטרופוס לתם לגבות מגופו, ומשלם הכל. רבינא: במועד, והתפקח החרש, וחלקו האם הוא בחזקתו (ר' יהודה כ' יוסי, שאין רשות משנה), או שחזר לתַּמְוִתוֹ.

(השטמה - מושגים נוספים הנזכרים בסוגיה הם: שמירה של מועד, ושיטת ר' יהודה ש'צד תַּמְוִת במקומה עומדת"; ומקורם בסוגיה להלן מה:; ע"ש.)

מ. שאל שור בחזקת תם ונמצא מועד. "אם לא ידע השואל שיהא נגחן כלל - השואל פטור, והבעלים חייבים בנזק שלם, שלא קבל עליהם שמירת מועד". לשון המאירי.

מ: שור רוֹבֵץ אינו משלם כופר. לרבא ר"ש חולק על המסקנה לעיל (כו.); ראה הערתנו החיצונית שם.

מא. שור שהרג יהודי בנגיחה וכו' מועד וכו'. ופרכינן: "וכי מַאָחַר דְּמַתָּם קטלינן ליה, מועד היכי משכחת לה?" ויש 8 תירוצים (בפנים כתבנו רק את אלו מתוכם שלא נדחו). נציע כאן סימן לזכירת כל 8 התירוצים: אמד וסיכין בהמת גוי, טרף ערק מְזִימַת מְכִירוֹ.

העדים לא זיהו את השור אלא בְּרִבֵּיעִית. ברש"י לפנינו (ד"ה רבינא אמר, וכן ע"י ד"ה שסיכין ג' בני אדם): ובשלישית הוכר. וזה כשיטתו בביאור דברי רבא לעיל (סוף כג:). ראה הערתנו שם, שכתבו בתוס' שרש"י חזר בו (ונרמז בתוס' שרש"י חזר בו (ונרמז בתוס' כ' ד"ה כגון שאמדוהו), וכן יש כתבי יד מוגהים לפי חזרתו, שם וכאן שינויי נוסחאות מהדורת פרנקל).

מועד שהרג יְבֵד או שפחה משלם 30 סלע קנס. במש"כ "מועד" ציינתי להלן (מב:), דרשת רבי עקיבא מ"נקי". והכי נמי תנן בערכין (י:): "יש בשור המועד שהמית את העבד להקל ולהחמיר, כיצד? אחד שהמית את הַצָּאָה שבעבדים ואת הַקְּעוֹר שבעבדים - נותן שלשים סלע. המית בן-חורין - נותן שויו. חָבַל בזה וזכה - נותן נזק שלם". ופרש"י שם (ד"ה במועד אין): "פשיטא לן דקנס דעבד לא שייך בתם, דכתיב בתם 'ובעל השור נקי' ואמרין בב"ב... נקי מדמי עבד". וכן אסיקו התם בגמ': "ואיידי דקא בעי למתנא סיפא 'המית בן חורין', דבמועד הוא דמשכחת לה, בתם לא משכחת לה - משום הכי קתני מועד". וז"ל רמב"ם (הל' נזקי ממון, י, יד): "נְקָאָה לי שאע"פ שהתם שְׁהֵמִית עבד או שפחה פטור מן הקנס שהוא שלשים סלע הקצוב בתורה, אם המית שלא-בכוונה משלם חצי דמי העבד או חצי דמי השפחה מגופו כאילו המית שור חבירו או חמורו". וכ"כ כאן

המאירי: "גנח עבד או אמה נותן שלשים שקלים וכו' - פי' אם הוא מועד, אבל לא תם; ומ"מ שניהם בסקילה". וכ"כ רבנו יהונתן מלוניל על המשנה (על ר"ף יט. בדפיו). אך הנה מצאתי בתפארת ישראל על המשנה (אות לא) בזה"ל: "נותן שלשים שקלים וכו' - בין שהוא תם או מועד; והשור חיבי מיתה". וכ"כ רבי ישראל יצחק ינובסקי בפסקי משנה. וסוברתי דשם סוברים הם דפלוגתא דתנאן היא, דאיכא למידרש "ובעל השור נקי" למעט חצי כופר או דמי ולדות כצאתא לקמן; ומתוך שמשנתנו ברישא חילקה בין תם למועד, "מועד משלם כופר ותם פטור מן הכופר, וזה וזה חייבין מיתה", ובסיפא "גנח עבד או אמה" לא הזכירה מחילוק זה, אלמא א"זה וזה" קיימינן, ואין חילוק לעניין קנס של עבד. והמשנה בערכין ר"ע היא (וזה מה שהוקשה לגמ' שם: הייתכן שהסיפא דלא כר"ע?, הרי הרישא ר"ע היא!). אמנם מצאתי כי בתפארת יעקב (על תפא"י, במשניות זכר חנוך) העיר על דברי תפא"י: "דבריו תמוהים, ואולי ט"ס וצ"ל 'השור חיבי מיתה בין שהוא תם' כו".

וז"ל רשב"א כאן: "הא דקתני במתניתין גנח עבד או אמה נותן ל' סלעים - אמועד קא מהדר, דסתמי ללהו אליבא דר"ע (עי' סנהדרין פו.), ור"ע הא אמר נקי מדמי עבד". מלשוננו משמע שאכן התנאים חולקים בדיון זה. ועי' בפני יהושע להלן (מב: בתד"ה ונימא), שכתב שיש מקום לומר שר' יוסי הגלילי סובר שתם חייב בדמי עבד. ע"ש. וכתב שר"ע עצמו אינו חולק על ר' אליעזר: "די"ל למאי דדריש ר"ע נקי מדמי עבד - לא פליג אר"א דאמר נקי מחצי כופר, אלא מוסיף הוא, דאפילו מדמי עבד הוא פטור, והיינו משום דמשמע ליה 'נקי' קאי על כל הדברים האמורים שם בפרשה גבי מועד שהם כופר ודמי עבד". ע"ש (והוכיח כן מפסיקת רמב"ם שהבאנו לעיל, ע"ש). ומלשוננו זו יש מקום להבין שר"א אכן חולק על ר"ע ומחייב תם בדמי עבד. אך בסוף כתב שאין חולקים בזה: "אח"ז מצאתי בירושלמי בהדאי דר"ע ס"ל דתם פטור נמי מכופר, והיינו משום דפשטא דקרא ד'אוס כופר יושת עליו' משמע ליה דבמועד הכתוב מדבר; וכן ר' אליעזר ס"ל דתם פטור מדמי עבד מגזירה שוה ד'השור יסקל". גם בים של שלמה כתב (סי' כד): "ולא דפליגי הך תנאי אהדידי בעיקר דינייהו; כי כל חד סבר דברי חבירו. ודווקא בכופר פליג ר' יוסי הגלילי ארבי אליעזר וסבר תם משלם חצי כופר, אבל בכל אינך לא פליגי, רק דרבי אליעזר סבר דלא צריך קרא לשלושים של עבד, וכן לדמי ולדות, ור' יוסי סבר לא צריך קרא לדמי עבד, ור' עקיבא סבר לא צריך קרא לכופר ולדמי ולדות. ועוד, דאיכא חד תנא בסוגיא (מ"א ע"א) דסבר דלכל הני לא צריך קרא. ודריש 'נקי' שהשור אסור בהנאה אפילו אחר ששחטו".

מא: "ובעל השור נקי". ראה גם הערתנו לעיל בסמוך (מא.) בס"ד.

מב. (השלמה) שור תם פטור מדמי ולדות. שלא נמעט שוורים מ"כ"י-י"ג א"ש"ם רק מהפטור כשמתה האשה (אביי ורבא), כשהתכוונו לה (רב אדא, כר"ש בסנהדרין עט.).

ר"ע: נקי מקנס של עבד. ראה הערתנו לעיל (מא.) בס"ד.

מב: אך כופר וכו'. ריש לקיש. ולכו"ע; עי' רש"י (מג. ד"ה כרבי).

מג. רבה וכו' פטור מכופר ומשלם דמים. מה בין כופר לדמים? תוס' (ד"ה מאי לאו): (א) אם מת המזיק: במקרה של חיוב בכופר היורשים פטורים, שאין כפרה לאחר מיתה; אך במקרה של חיוב דמים (כגון כשאין השור בסקילה) אף שמת המזיק חייבים יורשיו. (ב) על דמים יכולים יורשי הניזק למחול, על כופר אינם יכולים למחול. עוד כתוב אצלי שביאר (רבי משה מרדכי אפשטיין) בספר לבוש מרדכי (ב"ק סי' כו): במקרה שהתחייב בתשלום כופר פטרתו התורה בכך מתשלום הדמים. וכן, במקרה שהתחייב כופר, ומת המזיק, שאז פטורים היורשים מתשלום הכופר (שאין כפרה לאחר מיתה), פטורים אז גם מתשלום הדמים, כפשנתחייב המזיק בכופר פקע חיוב הדמים. ע"ע יש"ש (סי' כז).

ואיתותב רבה (להלן מד): שם תניא כוותיה דשמואל ותיבתא דרב; וכתבנו כאן עפ"מ ש"כ רש"י (שם. ד"ה רב אמר) שרב כרבה. וע"ע תוס' ד"ה אמר רבה (רשב"ם גרס שם במפורש "ותיבתא דרבה", וכן בחידושי ראב"ד שם, ובמאור יט: בדפי רי"ף). ועי' מש"כ רש"י כאן (ד"ה אין השור), "ורבה אקרא סמיך, ומוקמינן למתניתין דלקמן כוותיה דהאי דקתני מתני' פטור - מוכפר ומסקילה קאמר", וכוונתו למה שכתב בדעת רב (להלן), וכאמור. וכתב בפני יהושע שרש"י התקשה כיצד רבה חולק על התנא ר' אליעזר (דלעיל מא:), ולכן השיב שרבה מפרש את המשנה הבאה כחולקת על ר' אליעזר ועליה הוא סומך (אך, לפי האמור, לבסוף נדחה פירושו של רבה למשנה הבהאה).

ועייני ים של שלמה (סי' כז), שדן במסקנת הסוגיות להלכה; ושם הסביר גם מחלוקת רמב"ם וראב"ד (הל' נזקי ממון י, יד) לגבי חיוב דמים בתם. נביא מעט מדבריו ביחס לשיטת ראב"ד: "ואף דליתא לדרבה, היינו שהוא פטור השור מכופר שלא בכוונה. ואנו מחייבים מ'אם כופר' כו'. אבל סברתו, אף היכא דליכא כופר משלם דמים. דלא גרע מיתה מנוזקו, עומדת. הילכך גבי תם, אף דפטריה רחמנא מכופר. מדמים לא פטריה. ותדע, דהא רבא דהוא בתראה בני בעייתא אליביה. וסתמא דתלמודא אמר עליה ולא ידעינן תי"קו". וע"ש עוד. עכ"פ תפס שם מהרש"ל להלכה (נצטט מכותרת הסימן): "שהמועד משלם כופר אף שלא בכוונה, ותם - דליכא כופר - לא משלם דמים, וכן הדין לעניין עבד. ואש שלא בכוונה אי משלם דמים או לא - בספיא עומד, ואפילו תפס מפקינן מיניה".

מג: באש אין כופר ולא נפש האם המזיק שלא התכוון משלם דמיו כשור לפי רבה. כתבנו את הדברים כפי שנראה פשט הסוגיה. וסליק ב"תיקו". וראה לעיל בסמוך (מג.) שציטטנו מדברי ים של שלמה (סי' כז) שנקט דהך בעייתא קיימת אליבא דהלכתא. ולגבי "שלא בכוונה", לעומת רש"י (סד"ה אי הכי), כתבו בתוס' (ד"ה אשו) "ולאו דוקא אשו שלא בכוונה, דכלשפן אשו בכוונה", והסביר ביש"ש, שכוונת הגמ' "רק לאפוקי 'כוונה' = שהצית בגופו".

מד. פטור ממיתה וכו' שמואל ותנא' וחייב כופר. (השמטה) בין חיובי כופר ומיתה - 4 מצבים (נוסיף על דברי הברייתא כאן: מדברי התוספתא ד, ו: (1) מועד שהמית בכוונה - חייב בשניהם. (2) מועד שלא בכוונה (כשמואל) - וכן היה (רגיל) מתחכך בקיר ונפל על אדם, התכוון להרוג בהמה והרג אדם, לגוי והרג יהודי, לנפל והרג בן קיימא - חייב בכופר ופטור ממיתה. (3) תם בכוונה - וכן שור (של) חרש שוטה וקטן שהמית, המית גר ועבד משוחרר - חייב במיתה ופטור מכופר. (4) תם שלא בכוונה - וכן המית גוי או נפל - פטור מזה ומזה. ע"כ (עתה סודר בטבלה בקונטרס דפי העוז שלנו לב"ק).

מד: שור שהזיק שלא בכוונה ולא הרג וכו'. "והנזקין שלא בכוונה". מלשון רש"י (ד"ה והנזקין) "ולא הרג" דייק מהרי"ש שמדובר בנזקי שור באדם. וכן פירש בחידושי ראב"ד. ורמב"ן פירש (במלחמות, יט: בדפיר רי"ף, ע"ש) שמדובר בשנתכוון ליגח את הבהמה ונגח את האדם והזיקו (ורבי שמעון פטור בזה אף בשן ורגל), וסיים דק"ל כרבי יהודה המחייב. אך בשיטה מקובצת בשם ראב"ד פירש שמדובר בנזקי שור (קרו) שהתכוון להזיק לזה והזיק לזה; "אבל שן ורגל - אף על פי שאין כוונתו, להזיק אבל מתכוון הוא לדריסה ולאכילה". וכתב בשטמ"ק שכן פירש רא"ה.

במכירה וכו'. רש"י (מה. ד"ה מכור); ועי' לעיל (לג:). ומש"כ שלרבי יהודה מכור לגמרי, שהרי דורש בסמוך (מד): שתהא מיתה והעמדה בדיון כאחד, באותם בעלים; וכאן הרי השתנו בעליו לפני גמר דיון וממילא פטור מן המיתה. ע"פ רש"י (מד: ד"ה אם עד שלא נגמר).

מה. ואם הוצא השור לסקילה חייב לשלם דמיו לבעליו. והוא הדין בחצינזק של שור-תם שהזיק ושילם מגופו, כלשון רמב"ם (הל' נזקי ממון ד, יב): "כל שומר שנתחייב לשלם ואין לו, והיה המזיק תם, שהוא משלם חצי נזק מגופו - הרי הניזק משתלם מן הבהמה שהזיקה, וישאר דמי מה שגבה הניזק חוב על השומר לבעל הבהמה". וכתב במגיד משנה שמקורו בסוגיא לעיל; וזו לשונו: "זה יצא לרבינו ז"ל מהסוגיא שבפ' שור שנגח ד' וה' (דף מ.) על הברייתא דשאלו בחזקת תם, דקאמרי: 'סוף סוף את לא תורא בעית שלומי לדידי?' (ועי' לעיל שם).

מה: ר' אלעזר (בן פדת): מסר שורו לשומר חנם. י"ג: או לשומר שכר או לשומר' שתם (עי' רא"ש ה, ד ופולא חריפתא אות ק; או"ז סי' ריא בשם ר"ת). וכתבו בתוס' (לעיל יג: ד"ה כגון) ששואל אינו בכלל דין זה.

ר' אלעזר. לפנינו בדפוס ר"א בראשי-תבות. לפי עדויות בעל דקדוקי סופרים (הערה ג) ושינויי נוסחאות (מהדורת פרנקל) ברוב כתבי-היד והדפוסים הוא ר' אליעזר (בן הורקנוס). למרות זאת העדיף בעל דקדוקי סופרים את גרסת המיעוט ר' אלעזר (בן שמוע), מפני שכן נוח הדבר עם סדר התנאים המוזכרים במשנה (ר' אליעזר קדם להם בשני דורות). אמנם אין זו ראייה מוחלטת.

שם, אין לו שמירה וכו'. ומה שאמרה התורה "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ" = לא יקיימו (רש"י מו. ד"ה שלא יגדל אדם).

מז: בדעת רבנן וכו' רבא וכו' ולדעתם הפוכים חפצים ברשות אינו חייב בשמירת מה שבחצר. והנה, בדעת רבי בזה, הגמ' בתחילה מדייקת מן הרישא של המשנה (העוסקת במכניס) ש"כל בסתמא לא קביל עליה נטירותא", ומניחה שפן הוא בין בבעה"ב (כלפי החפץ המוכנס ברשות) ובין במכניס (כלפי חפצי בעה"ב). כך הגמ' מקשה רישא לסיפא; ר' זירא מקבל את ההנחה של הגמ', ומתיר ד"תברא", תנאי היא והם חולקים האם חכמים חולקים על רבי (רש"י מז: ד"ה תברא). אך יש לברר מה דעת רבא בזה; שתיירן בדעת רבנן שאין מחלוקת בין הרישא והסיפא, אלא יש חילוק בין בעל הבית (הסיפא, שבשמירה להכניס מקבל עליו אחריות גמורה ופאילו נשברו ברוח") ובין המכניס (הרישא) וכלשון רש"י (ד"ה אפי' נשברין ברוח): "אבל בעל-קדירות לא קביל עליה מידי". וכאמור, לרבא, דעת רבנן בזה ברורה, אך לא התברר האם גם רבי מחלק בזה ובדין חייב את הכנס, או מקבל את המשוואה ופוסק ברישא כרבנן ומחלוקתם רק בסיפא. במלים אחרות: האם יסוד שיטתו של רבי הוא שיש צורך בקבלת-שמירה מפורשת לכל שומר, בין שהוא בעה"ב שנתן רשות (בסיפא) ובין שהוא הנכנס-ברשות (ברישא), או שאנו נוטים לטובת בעה"ב שנתן רשות, שאין כוונתו אלא להעניק רשות כניסה, ולא לחייב את עצמו בשמירה (בסיפא), אך המקבל רשות להיכנס - ודאי בעצם כניסתו לרשות של אחר מקבל על עצמו שמירת חפציו (ברישא, ולא כמו רבנן וה'משוואה' של הגמ')? והנה בתוס' נקטו (מח: ד"ה ושמואל) "דלדרי סתמא חייב בעל השור", וכפי שביאר בדבריהם מהרש"א (שם וכאן: בתוס' סד"ה אימא סיפא, עיין בדבריו), היינו דלא כהנחה הגמ' בתחילת הסוגיה שפפי שבעה"ב לא התחייב המכניס לא התחייב (ועי' רע"א והפלאה לתוס' כאן, שביארו אחרת בכוונת תוס'). וכ"כ רא"ש (סי' ג): "אבל לרבי אפילו ברשות נמי אם הוזקה בעל-הקדירות חייב, דעיל נטר' משמע, בין שלא תוזק בין שלא תזיק". אך אח"כ התקשה בזה (סי' ד: "תימה למאי דפרישית לעיל לרבא אליבא דרבי דאפילו ברשות נמי חייב..."), מדוע רי"ף פסק למימרא דרבא דלהלן (מח. הכניס שורו לחצר בעה"ב שלא-ברשות וכו'), שלפי האמור כרבנן אתיא, והוא פסק (כא. דפיו) כרבי (ע"פ שמואל להלן מח:)? "ושמא רב אלפס ס"ל דרבא אית ליה נמי דרבי זירא, דלדרי דוקא שלא ברשות חייב, אבל ברשות פטור, דאין אחד מהן מקבל עליו שמירת נזק חבירו; אלא שרבא רצה להעמיד רישא וסיפא כרבנן" (ועי' נמו"י כא: דפי רי"ף). ורא"ש הקשה על הסבר זה ממהלך הגמ' לגבי ברייתא ד"קנס שורך ושמואל" דלהלן (מח: כנוצר כאן: בתוס' סד"ה אימא סיפא, ועי' להלן תד"ה טעמא). וז"ל רמב"ם בפירושו המשניות (ה, ג, תרגום הרב יוסף קאפח): "והלכה כרבי, שאומר אין בעל הבית חייב כלום עד שיקבל עליו אחריות הנזקים, אבל אם הרשה לו להניחו בחצר אינו חייב כלום. וכן גם בעל השור אינו חייב כלום, לפי שברשות הכניס". והיינו כדברי רא"ש בדעת רי"ף; שהנחת הגמ' בתחילה ביחס לרבי נשארה גם בתירומו של רבא, שלא חילק אלא בדעת רבנן. ועיין חידושי רבנו משה קזיס, שהביא שיטת רא"ש וכתב עליה: "וקשה לי, מי הזקיקו לזה? ועוד, שא"כ כי היכי דאשמעינן במתני' שרבי חולק על חכמים במה שאמרו שבעל-החצר מקבל עליו שמירת ממון המכניס היה לו להשמיענו ג"כ שחולק עליהם במה שאמרו שהמכניס אינו מקבל עליו שמירת ממון בעל החצר?". ע"ע חידושי הפלאה. ועיין בירור הלכה.

מז: (מח-לא) לא נפשט האם בעה"ב המקבל על עצמו לשמור חייב על נזק שבא מבחוץ. השלמה ממהלך הסוגיה) הכניס פירותיו או שורו לחצר של אחר, ובא שור ממקום אחר והזיקם לפי שתי הברייתות, "פטור" כשהכניס ללא רשות, ו"חייב" כשברשות. מיהו הפטור והחייב? 2 אפשרויות: (1) בעל-החצר, שמקבל על עצמו שמירה ואפילו מפני נזק הבא מבחוץ (תוס' ד"ה מאי לאו: וכגון שאין אפשרות לתבוע מבעל השור-המזיק; או: בעל-החצר ילך א"כ ויתבע את בעל השור-המזיק). (2) בעה"ב עכ"פ פטור מנזק הבא מבחוץ, ודין-הברייתא אמור כלפי בעל השור-המזיק, כאשר הפירות הוכנסו ברשות הרי זו שן ברשות-הניזק, וכשלא-ברשות זו שן ברה"ד ופטורה; ולגבי קרן התנא כ"ט שברשות-הניזק (כאן: כשהכניס ברשות) חייבת נזק שלם. בין 2 האפשרויות הנ"ל לא הוכרע, דאיבעיא לה: בעה"ב המקבל על עצמו שמירת המוכנס לחצרו (לחכמים בסתם מתן-רשות, ולרבי ב'הכנס ואני אשמרנו'), האם אפילו מפני נזק הבא מבחוץ? ע"כ.

מז: (רב: הכניס פירותיו לחצר ללא רשות ואכלתן בהמת-בעה"ב וניזוקה פטור מדיני אדם. וחייב דיני שמיים; ואפשר שלתירוץ ב' (באפרזתא) פטור ולא חייבה הברייתא דיני שמיים אלא בסם המוות, אך לא בפירות; מהרש"א.

מח: נפל השור לבור וכו' היה אדם בבור ומת חייב בעל-השור כופר. לקוייט "ואמאי, הא תם הוא?" מתוך רב, שמדובר במועד ליפול על בני אדם בבורות, ורב יוסף משלים את ההסבר (לאור הקושי שא"כ היה להרגו כבר בפעמים הקודמות) "דחזא ירוקא ונפל". והסביר רש"י (ד"ה דחזא ירוקא) שאמנם אין השור נסבל, שלא התכוון כלל, אך העדאתו מועילה לחייבו כופר של שן ורגל בחצר הניזק (עי' לעיל כו.). "וה"נ דחזא ירוקא ונפל תולדה דשן היא, דמתכוין לנאתו". (ד"ה דחזא) הוסיפו בשיטתו דא"כ לא נקט כאן "על בני אדם" אלא משום הנגיחה האחרונה, שבקדמותיה אין צורך שיהיה אדם בבור. וכתבו בתוס' שפירושו דחוק; ועי' דבריהם לעיל (מד. ד"ה הכא נמי); וע"ע דבר יעקב.

רב פפא: הכניס ברשות ושורו הזיק לרבי וכו'. (השלמה, מהלך הסוגיה) 'קנס שורך ושמואל'; הזיק - חייב (בעליו); הוזק - פטור (בעל החצר). 'קנס שורך ואני אשמרנו'; הזיק פטור, הוזק חייב. הברייתא קשה רישא לסיפא לגבי סתמא. ר' אלעזר: רישא רבנן (דבסתמא מקבל בעה"ב נטירותא) וסיפא רבי (דבסתמא פטור בעל החצר); רבא: כולה רבנן, רואני אשמרנו' דסיפא לאו דווקא (אלא אידי); רב פפא: כולה רבי, וברישא נקט 'שמואל', לר' טרפון (קרן ברשות הניזק משלם נזק שלם), לחייבו נזק שלם אם הזיק את שורו של בעל החצר (דאל"ה הקנה לו מקום וזו חצר השותפין ומשלם חצי נזק). ע"כ.

מט: רשב"ג: שמים וכו' ואת שבח נפח גופה מחמתם מלידה שנייה ואילך חולקים הבעל והאשה. בגמ' כאן חולקים רבה ורבא בביאור דברי רשב"ג במשנה, ולכל אחד מסייע תנא. את הקושיה בין התנאים (לגבי ההנחה שלאחר הלידה שנה יותר או להפך) הגמ' מתרצת בחילוק (בין מבכרת ובין התרינות הבאים). ומתבקש לכאורה שפך יוסברו גם דברי האמוראים (ולפ"ז נמצא שאינם חולקים); ועפ"ז כתבנו. וז"ל תוספות תלמיד ר"ת (בשיטת הקדמונים): "כאן במבכרת כאן בשאינה-מבכרת - והשתא נמי מציינו למימר דרבה ורבא לא פליגי, אלא מר מהדר לאוקומה במבכרת ומר מהדר לאוקומה בשאינה מבכרת". ועי' גם ים של שלמה (סי' יד) שהביא את מהלך הסוגיה וכתב: "ומסיק תלמודא ברייתא כוותיה דרבה וברייתא כוותיה דרבא. ותרוייהו קושטא קאמרי; רבה איירי במבכרת, כדפי', ורבא איירי באינה מבכרת, דאינה מסוכנת".

ותשלומי הנזק וכו'. ובהערת השוליים. רש"י (ד"ה שמיין את האשה). ואם התגרשה קודם החבלה פשוט שהנזק והצער לה הם; ועיין יד דוד (מב: ד"ה נותן, מג. ד"ה אמר).

מט: גר וכו' המחזיק בשטר שלו לא קנה את הקרקע המשועבדת בו. "מאן דמחזיק בשטרא אדעתיה דארעא הוא דמחזיק, ובארעא הא לא אחזיק". וקשה, ולו חזיק בקרקע עצמה, וכי קנה, והרי ממילא היא מוחזקת אצל בעליה-הלנה! ועוד, כיוון דמת הגר פקע שעבודיה וכדלגבי משכון בסמוך! ולכן יש שפירשו (שלא כרש"י ד"ה בשטרות שמדובר בשטר שעבוד) שמדובר בשטר מכו או מתנה - מגיד משנה (הל' זכיה ומתנה א, ט) בדעת רמב"ם, והתבאר בלחם משנה שם; ועוד. ועי' שיטה למהריק"ש, שרש"י לא פירש כן, שא"כ היה לומר 'המחזיק בשטריקרקעות של גר', וללשון הגמ' "ובארעא הא לא אחזיק" ביאר שאפשר היה להעלות על הדעת שלעניין זכיה בחוב ובקרקע יפה כוח השטר מכוח המשכון, אך הסוגיה לא באה לדון בזה ולכן אמרה שאפילו בקרקע לא החזיק שנצטרך לדון בהו"א ההיא.

את גוף הנייר לא נפשט. הגהות אשרי; לחם משנה (הל' זכיה ומתנה א, ט). אמנם אולי אפשר לטעון שרב נחמן בסוגיין נשאר בדעתו שלא קנה (דלכאורה י"ל דלא קיבלה מיניה דרב ייבא סבא, דהא לא חידש בה סברא, והספק הוא לרב ייבא.

בור וכו' ברשות הרבים. עיין לעיל וברש"י (כט. ד"ה במפקיר נזקיו), שלאבי ור' אלעזר חלקו בזה ר"מ ור' יהודה שם; ולר' יוחנן לא חלקו שם אלא במפקיר אחרי נפילת אונס. וראה הערתנו שם בס"ד. ועוד שם, שאף הפוסק מחייב דיני שמיים.

בור וכו' ברשות הרבים וכו'. ע"ע לעיל (כח:): ובדברי רש"י (שם ד"ה דאפקרינהו, ועוד) מה שנתבאר בזה ביחס למחלוקת רב ושמואל (שם ולהלן נ:), שרב כר' ישמעאל. וראה אריכות בהערותינו שם (כח: כט.) בס"ד; ושם דיון בדעת ר' יוחנן.

ועוד שם. ומחלוקת רבה ורב יוסף. הנה משנתנו מחייבת בין בבור ברה"ר ובין בבור ברה"ר. ולהלן (נ): סתמא לחייב בבור-ברה"ר. ומשנתנו כאן, המחייבת בתרומיה - "רבה מוקי לה כרע, דמחייב אתרוייהו; ורב יוסף מוקי לה כר' ישמעאל", לשון רש"י (נ. ד"ה לנזקין). והסביר בזה **תלמיד רבנו פרץ בשיטה מקובצת** (ג). את הטעם בהנחה המוסכמת על רבה ורב יוסף (שר' ישמעאל ור"ע לא בתרומיהו פליגי): "והשתא מתניתין - לרבה מיתוקמה דוקא בור ברשותו, ולרב יוסף כרבי ישמעאל. ועל כרחק לא רצו להעמיד רבה ורב יוסף פלוגתא דרבי ישמעאל ורבי עקיבא בענין אחד דרבי ישמעאל דוקא בור ברשותו, ולרבי עקיבא דוקא ברשותו ולא בור ברשות הרבים; דאם כן - מתניתין אמאן תרמיה?". ואחרים כתבו שמשנתנו כרבה ור"ע, בגלל כללי הפסיקה; וכגון **רא"ש** (סי' ז): "והלכתא כהך מתניתא דמחייב בור ברשותו ובור ברה"ר, והיינו כר"ע אליבא דרבה, דאמר ברה"ר כ"ע לא פליגי דחייב". וז"ל **הלכה למשה** (על רמב"ם הל' נזקי ממון יב, ב), אחרי הַבְּיָא דברי רש"י: "אבל במ"ש 'או כר' ישמעאל אליבא דרב יוסף' - כלומר ובה אתו כל הדינים שכתב רבינו דבין ברה"ר ובין ברה"ר והפקיר רשותו חייב - לא ניחא ליה להרי"ף (עי' דפיו כא: יג): והרא"ש וסמ"ג (עי' עשין סח) ז"ל דכתבו בפירוש דק"ל כרבה ור"ע, וכן כתב הר"ן ז"ל. והם מוכרחים לומר כן; דאי אמרינן כרב יוסף צ"ל דפסק כר' ישמעאל, והא ליתא, דק"ל (כתובות פד): הלכה כר"ע מחבירו". עוד על היחס בין הסתמות ועוד, ראה אריכות בהערותינו לעיל (כח: כט: בס"ד).

ג. חפר בור מים ומסרו לציבור פטור וכן נהג נחוניא חופר שיחין. מסירה זו מוציאה אותו מכלל מפקיר נזקין, שכן מוסר הוא את הבור לשימוש הציבור ולטובתו לכינוס מים גשמיים, כפי שפרש"י (ד"ה ומסר לרבים). וביאר **בית של שלמה** (סי' כב) שהדבר תלוי בהסכמת בני העיר: "ונראה דוקא היכא שהודו לו בני עירו ואמרו שבטוב עשה, א"נ שְׁתַּקּוּ, דשתיקה כהודאה דמאי לענין זה שיהיה בור של רבים, ולא מקרי בעל בור. אבל היכא שבני עירו לא רצו לקבל ואמרו 'הרי היא בידך כבראשונה', או 'אינה צריכה לנו' - פשיטא שחייב". ועוד ביאר: "והאי 'בני עירו' - לאו לשנישן או לשלשה, אלא לרובי העיר, או לטובי העיר הממונים על הציבור, כדאיתא במגילה (כו:):". וע"ש פירוש נוסף בראשונים, שמסר להם את כסיו הבור (ע"ע שם).

בתו נפלה לבור ועלתה. אך בנו מת בצמא. עיין בזה בתוס' (ד"ה דבר) ובשיטה מקובצת; והבאנו מזה בס"ד בהערותנו לשקלים (יד), ראה שם.

ג. יסוד חיוב הבור רב: ההבל שבו אך התבטתה מקרקע העולם וכו' העושה תל גבוה ברה"ר. לאור דברי רב כאן, יש לשאול: כיצד ניתן לחייב משום בור באבנו ספינו ומשאו (שהפקירם), וכנזכר לעיל (ג. ו. כח:)? הרי אין בהם כל הבל! **תוס'** (לעיל ג. ד"ה בין; וכאן ד"ה לשמואל): "חבטה דידה היא". ומקור דבריהם דברי רב חסדא להלן (נג): "מודה רב בבור ברשותו דחייב, משום דאמר ליה: ממה נפשך: אי בהבלא מית - הבלא דידך הוא, אי בחבטא מית - חבטא דידך הוא". וכ"כ **בנמוקי יוסף** להלן (כג). בדפי רי"ף ד"ה ושמואל) בשם **רשב"א**. ו**בפסקי רי"ד** כתב שהחילוק הוא בין התקלות לבין חבטה ישירה (ובמהדיר הערה 91 נקט שזה כדברי תוס' הנ"ל, רק באופן מפורט יותר): "ואבנו וספינו ומשאו שהניחו ברשות הרבים דאמרן לעיל דהיא דאפקרינהו בין לרב בין לשמואל הינו בור - אף על גב דליכא הבלא - התם הוה מחייב רב משום דהזיק בחבטה דגופיהו, ועד כאן לא פטר אלא בחבטה דקרקעיהו, אבל בחבטה דבור ממש הוה ליה כהבלה דבור, ונתחייב; אבל ודאי אילו נתקל בהן והזיק בקרקע עולם - הא אמרן לעיל בפרק המניח (כח): דפטר רב משום האי טעמא, דקרקע עולם הזיקתו". והמאירי כתב (כאן): "ואף על פי שאבנו וספינו ומשאו אין בהם לא הבל ולא חבט, וחיוב - טעם הדבר מפני שהוא נתקל באבנו שהוא מעשה ידיו ממש, מה שאין כן בבור, שקרקע עולם הזיקתו ואין שם לא הבל ולא חבט, במה יתחייב?" וז"ל **רבנו יונה מלונל** (על רי"ף כב. בדפיו, ובשטמ"ק כאן): "דעבד גובה ברה"ר - כלומר שחפר ברה"ר שלא היה שוה אלא מדרון וחסר מכאן ומכאן עד שהשוה את רשות הרבים ונעשה התל בַּמַּצַּע מַאֲלִיו ועלה שם שור ונפל, דהכא ליכא הבל אלא חבט, דאליבא דרב מיפטר ואליבא דשמואל מחייב. ודוקא שנעשה התל מַאֲלִיו, כמו שפירשתי, שאין הגבהה מעשי ידיו אלא מאליה הוא דפטר בה רב; אבל אם הביא עפר ועשה תל ברה"ר ונתקל בתל ונשוף בקרקעיהו - אפילו רב מודה דחייב, כיון שהגובהה מעשה ידיו, דלא גרע מַאֲבֵנו ספינו ומשאו שהניחו ברה"ר ונתקל בהם ונשוף בקרקע עולם דמחייב שהרי הם תולדות בור, כיון שהדבר שניזק בו הם מעשי ידיו" (ועי' הערת המהדיר הרב שְׁמַא יהודה פרידמן 768). אמנם לגבי "עבד גובה" סתימת לשון רש"י (ד"ה דעבד גובה; וכן המאירי) אינה כר"י מלונל, ולכן נראה שרש"י מתרץ החילוק כתוס' (וע"ע בתוס' כאן משכ"ב, וראה בזה להלן בסמוך בס"ד).

שם. שמואל: וכן התבטתה וכו' ולכן חייב העושה תל גבוה ברה"ר. "להבלו וכלישפן לחבטו". מדוע "כ"ש לחבטו"? רש"י (ד"ה שמואל אמר): ההבל נעשה ממילא, והחבטה היא נזק ישיר של הבור. וכ"כ **רבנו יונה מלונל** (על רי"ף כב. בדפיו, ובשטמ"ק כאן): "וכ"ש לחבטו, שהרי רוב ההיקזות שבבור הוא ע"י החיבוט... שהרי ההבלא ממילא איתא ואיהו לא עבדא אלא מאור העולם שמתקבץ שם".

במה מודה שמואל שפטור? נתקל בבור ונפל מַעְבְּר לבור ונחבט בקרקע שמחוץ לבור (להלן נג); תוס' כאן ד"ה לשמואל; נתקל באבן ונישוף בקרקע (תוס' כח: ד"ה וְנִשְׁוּף; אך מחייב כשנחבט בקרקע שהמים נשפכו עליה). ודנו בתוס' כאן ביחס שבין "גובה ברה"ר" ששמואל מחייב ובין הנזכר להלן שפטור; ותירצו שה"גובה" כאן הוא 5 טפחים, ולידו חמירה 5 טפחים, וכך יש חבטה ואין הבל. עוד תירצו, שלא פטר שמואל אלא להלן, שקול הַכְרִיָה גרם לנפילה וגם החבטה היתה חוץ לבור ולא גרמו מעשיו. וכתירוץ שני זה כתב להלן (נג) **בתוס' רי"ד** ובפסקיו שם, בשם **המורה** (=רש"י). "ולעולם היכי דנכשל בבור לבדו ונפל לאחורי הבור חוץ לבור - מחייב שמואל בקרקע עולם, דכך חשיבא ליה תקלת הבור פְּאֻלוּ הבעלים דחווהו שם, שכל מעשה הבור גרמא הוא, והבורא חייבו בגרמא זו כאלו עשה מעשה בידיים" (מלשונות בתוספותיו, וע"ש). ועוד תירץ **רי"ד** (שם ושם) ידידיה, שאין שמואל מחייב אלא בקרקע-עולם דבתוך הבור, "דכיון דבתוך בורו עומד כאילו הוא חבטו שם בידיו דמי, דאע"ג דבור גרמא קא עביד - כל מעשה בור גרמא הוא והפתוב חייבו כאילו עשה מעשה גמור, וכל קרקע שבתוך הבור הוא בור גמור, אבל בקרקע עולם שחוץ לבור זו היא ודאי גרמא גמורה ופטור עליה... ומאי דאמרן לעיל בפירוקי דשמואל מחייב אגובהא - התם משום דבורו מושך מלמעלה ועד למטה, ואתו הקרקע שלמטה כבורו הוא חשוב, דהא כל דנפיק מעילאי בנדאי להתם אזיל, ולא דמי לקרקע עולם דחוץ לבור" (מלשונות בפסקיו). וראה גם לעיל בסמוך.

עוד שם. להלן (נג) תני רב חנניה לסייעי רב, ויש שהסיקו מזה שהלכה כרב (עי' רי"ף כב. בדפיו). אך כתב **רשב"א** (שם) ששמואל יוכל לטעון דתְּנָאֵי היא, ותנא אחר שם ("בבור בין מלפניו בין מלאחוריו חייב") בפשט דבריו כשמואל (וכ"כ **בפסקי רי"ד** שם ועוד, ע"ש). ו**בית של שלמה** (סי' לט) כתב ששמואל יוכל לתרץ הברייתא דרב חנניה ("לאחוריו מקול הכרייה פטור") בבור מלא ספוג צמר. וע"ש עוד.

גא: השלים השני ל-10 טפחים ואח"כ סתם טפח. כתב **רא"ש** (סי' ח), דבעיא זו לרבנן, אך לרבי פשוט שלא הסתלקו מעשי ראשון.

(מלעיל כט: כס): המוצא בור וסְתָמוּ וְשָׁב וְחָפְרוּ - הוא חייב, בטל מעשה הראשון. בשר"ת **חלקת יואב** (י"ד סי' לא) דן בהרחבה בענין תלוש ולבסוף חִיבְרוּ' (עי' חולין טז. וראה הערתנו שם בס"ד). וכתב, שהטעם בדיו הנ"ל הוא ד"היא שאינו ניכר אם הוא תלוש-ולבסוף-חִיבְרוּ - אז דינו כקרקע ממש לכל דבר" (ע"ש דוגמאות נוספות לזה).

בור 10 ובא אחר והרחיבו. עיין שו"ע (חו"מ תי, טז) וביאור הגר"א שם, ויש"ש (ל), לגבי השאלה האם 2 הלשונות חולקות.

גב. והראשון פטור וכו' עַד שִׁירְאָהוּ פתוח וכו' עַד שִׁירְדֵּיהוּ וכו'. לשון הגמ' הוא "בכדי שִׁידְעוּ... בכדי שִׁירְדֵּיהוּ...". אך **מפרש"י** (ד"ה בכדי שִׁידְעוּ: "שיבא גם הראשון אחריו כן ויראנו...") עוֹלָה שאין הפונה לשיעור זמן בכדי שִׁידְעוּ/שִׁירְדֵּיהוּ וכו', אלא שִׁידְעוּ/שִׁירְדֵּיהוּ בפועל. וכן למד **מהרי"ק** ש ברש"י; ועי' דבריו כיצד הסביר והטעמים את שיטתו. וכתב **בדק"ס** (הערה ש) שבאחד מכתבי-היד נמצאה הערה על הגליון בגמ' שיש נוסח אחר "עד" (במקום "בכדי"). אמנם לפ"ל לשון "ויכנסו" דברי ר' יוחנן אינה עוֹלָה יפה, שהרי אין מדובר שכיסהו; וצ"ל דה"ק: שִׁיכּוּת ארזים כדי לכסותו, או שבדברי ר' יוחנן מדובר בשיעור-זמן ולא בפעולות שנעשות בפועל (ועי' רשב"א; ועיין גם שיטה מקובצת).

אפילו מְצוּיִים גמלים (נב): כך נקטה הגמ' (בלשון ב) את הבעיא; עי' בזה תוס' (סד"ה ושכיחי) עם מהרש"א, ותוס' רבנו פרץ. ולענין מסקנה נמצא שנפשטה הבעיא לפטור אפילו בדשכיחי גמלים.

גג. רב חסדא: מודה רב בבור ברשותו שהקרקע שלו. (השלמה - שלושת התירוצים לקושיה על רב מהברייתא שאף לאחוריו חייב) רב חסדא: בבור ברשותו (הקרקע שלו); רבה: במתהפך באוויר ונפל על גַבּוּ (ההבל שנכנס בתחילה הרגו); רב יוסף: בעל השור הוא שחייב, על זיהום מים הבור. ע"כ.

ר' נתן ורבנן. (השמטה, אביי ורבנא בשתי לשונות, נג): ע"פ מחלוקתם, שור פסולי-המוקדשין (שפטור, ראה להלן) ושור-סתם שהזיקו יחד - לרבנן $\frac{1}{4}$ נזק ובמועד $\frac{1}{2}$, ולר' נתן $\frac{1}{2}$ ובמועד הכל.

שם. בסמוך כתבתי ששור פסולי המוקדשין שהזיק פטור מלשלם. זאת ע"פ הסוגיה כאן (נג): וביחס לשיטת ר"ה הגלילי, ר' הערתנו לעיל יב: בס"ד; וצ"ל שמדובר שלא נפדה, שאם נפדה הריהו ככל שור חולין וקרינן ביה "וכי יגח שור-איש את שור רעהו" (רק לעניין שהזקק בבור התמעט בגזה"כ כבסוגיה דלהלן). רש"י לעיל (נא). ד"ה שור פסולי המוקדשין; ובטרם נפדה הריהו בכלל "שור הקדש" שפטור אם הזיק (לעיל לז:). חילוק זה עולה מדברי רש"י הנ"ל, ומוכח מדבריו בסוגיה דלהלן בסמוך (נג): ד"ה שור פסולי המוקדשין; וכן ע"י ר"א בשטמ"ק (נ), וכן מדברי רש"י - או המיוחסים לו (ר' להלן בס"ד) - בגוף הסוגיה (נג: ד"ה ה"ג); וכן מפורש בדברי תוס' (נג: ד"ה שור ושור), רשב"א (נג): ועוד. והעוררין שצאזא על הדיבור המופיע ברש"י ועל הגרסה בגמ' (נג: ד"ה ה"ג) - ע"י מסורת התלמוד (שם) ועוד - נוגעים לפקט אחר: דינו של שור בכור בעל מום, שהרי אין לו פדיון (בכורות לא:). שכתב רש"י לעיל (נא. שם), לעניין פסה"מ שהזקק: "בכור בעל מום שהוא של כהן דקרינן ביה 'שור רעהו', או שור קרבן שנפל בו מום ונפדה דקרינא ביה 'שור רעהו'; הרי שמשנהו לשור פסה"מ-שנפדה, כיוון שבכור אינו צריך פדיון ונאכל במומו לכהן. אך דברים המיוחסים לרש"י בסוגייתנו (נג: ד"ה ה"ג) ובגרות הגמ', ובתוס' (הנ"ל לעיל יב: ד"ה ואם איתא) בשם רב יהודאי גאון, נקטו שבכור בעל-מום בקדושתו הוא, כיוון שלא נפדה, ודין שור-הקדש עליו; וכ"כ רשב"א בשם רש"י. לגבי גרסת הגמ', ודאי שזו תוספת; רמב"ם לא גרסה (הל' נזקי ממון יב, כא, ומגיד משנה שם יט הוסיף שמדובר כאן בפסה"מ בטרם נפדו, כגאונים דלהלן, וע"ע מנחת חינוך נא, ב ד"ה וכובר). לגבי הגרסה ברש"י, רשב"א גרס את הדברים ברש"י ולא ערער על ייחוסם לרש"י. אך במסורת התלמוד (נג): כתבו שר"ה"ג פירושו 'הלכות גדולות' שכן רש"י לעיל כתב להדיא אחרת, וגם בתוס' לא הביאו את הדברים בשמו אלא בשם רב יהודאי גאון (ובעלי התוס' זיהו את מחבר הלכות גדולות כרב יהודאי, תלמוד המבואר מהדורת שוטנשטיין נג: הערה 3, ע"ש). ולפ"ז שיטת רש"י עצמו בפירוש הסוגיה כאן היא שמדובר בשור פסולי המוקדשין שלא נפדה וכדברי רוב הראשונים, וכ"כ רשב"א בשם רבנו חננאל; ונביא מלשון **תשובות הגאונים** (תשה"ג הרכ"ב - זכרון לראשונים וגם לאחרונים ח"א - סימן רעב): "והא שמעתא הכין גרסינן לה: 'איתמר: שור ושור פסולי המוקדשין שנגחו - אביי אמר: משלם חצי נזק; רבינא אמר: משלם רביע נזק'. ופירושו, שור פסולי המוקדשין דעדאן לא פריק". וע"י שיטה מקובצת (נג): "זוה לשון הרא"ה ז"ל: ושור פסולי המוקדשין - כלומר שלא נפדו. ולקמן דאמרין 'דפסולי המוקדשין' - מיירי כשנפדו. והוא מן המקומות שמצינו בתלמוד לשון אחד בשני מקומות ופירושו מתחלק".

נג: בור חייב על כל חיה ועוף. ודרשינן (נד: מ"כספך ישיב לבעליו" - כל שיש לו בעלים. אך כתב רש"י בפירושו לחומש (שמות כא, לג): "שור או חמור - הוא הדין לכל בהמה וחיה, שבכל מקום שנאמר שור וחמור, אנו למדין אותו שור שור משבת...". וע"י בגמ' להלן (נד:): שלכלאים למדים גז"ש 'שור' משבת. ונמצא לפירש"י דה"ה לנפילת הבור. וביפה עיניים (נג: נד: נד). הביא אן הירושלמי (ה, ח): "לנפילת הבור - 'נפול שמה שור או חמור'; ולכאורה נסמך זה על הגז"ש האמורה משבת (וכפי שנקט הירושלמי לעניין חסימה "לא תחסום שור" וודאי נסמך על הגז"ש משבת), וכרש"י. אך עדיין קשה מהגמ' דידן, שפעמיים אמרה שהדרשה לגבי בור היא מ"כספך ישיב לבעליו", ולא מגז"ש זו! תירץ רבי אליהו מזרחי (על רש"י בחומש), וכן הביא בשמו בשפתי חכמים (שם), שלולא "כסף ישיב לבעליו" לא היתה אפשרות לדרוש בגז"ש משבת, מפני קושיית הגמ' בסוגיין (נד:). לדרוש מפסוק זה של בור כלל ופרט, שלא היתה הגז"ש יכולה לבטל את דרשת כלל-ופרט, ואין בכלל אלא מה שבפרט; קמ"ל "כסף ישיב לבעליו" והפלו-ופרט בטל. וכ"כ בתוס' בסוגייתנו (נד: ד"ה הוה אמינא) שלא ביחס לדברי רש"י. וכיו"ב כתב מהר"ל בגור אריה (על רש"י שם), שלולא הגז"ש משבת, למרות הריבוי "כסף ישיב לבעליו" לא היינו מוציאים את הפסוק "שור או חמור" מפשוטו (שדווקא שור וחמור), אלא "כסף ישיב לבעליו" היה נדרש באופן אחר; ומאחר שנדרשה גז"ש 'שור' משבת לרבות ונמצא ש"שור" לא בא למעט אלא להפך, לרבות - אין מקום לדחות דרשת "כסף ישיב לבעליו", ועדיין היא נצרכת לאפשר את דרשת הגז"ש משבת לבטל דרשת כלל-ופרט (כדלעיל).

ר' יהודה מְחייב על כלים. דורש מ"א". ורבנן "אר" מיבעי להו לחלק (נד). הקשו בתוס' (נד: ד"ה או מעבי), דהיינו **כרבי יאשיה** שמצריך לחלק בכל מקום (ע"י ב"מ צד: צה:). וכתב בשטמ"ק בשם **רא"ש** בשם **מהר"ם**, "דהכא אפילו רבי יונתן מודה דאי לא הוה 'אר' לחלק הוה גמרינן שור וחמור דהכא משור וחמור דחרישה, מה להלן יחידו אף כאן יחידו". ובשם ה"ר ישעיה כתב "דאיצטריך קרא לחלק אף לרבי יונתן, אף על גב דמשמע כל אחד בפני עצמו - היכא דנפלו שניהם אימא לא לחייב אלא אחד מיניהו". וע"ע באורך בספר **במסילה העולה** לרבי יצחק שילת (סי' פז).

הכא לר' יהודה לא מיבעי לחלק, ד"ונפל" חדא משמע. וקשה, דלהלן (ס). לגבי אש ונאכל גדיש או הקמה, אמרינן דלר' יהודה מיבעי "אר" לחלק! כך הקשה בשיטה מקובצת להלן (ס). בשם שיטה), אך בתירוץ סתם ולא פירש, וז"ל: "קצת קשה, דלעיל גבי כלים בבור שמעינן ליה לרבי יהודה איפכא 'אר' לרבות ולחלק נפקא ליה מ'ונפל'; דכוותה הכא נמי תיפוק ליה לחלק מ'ונאכל! ושמה יש לחלק שאין דומה". בספר גור אריה (לרבי מסעוד צ'רמון, ליוורנו התר"ו) תירץ (בתירוץ ב), ששם נצרך לחלק גם בין קמה לשדה (ע"ש). ובתירוץ א כתב שר' יהודה מודה לרבנן שלעתים לשון כמו "ונפל" טובא משמע, כדוגמאות שהביא לכך רש"י כאן ("ועשה בצלאל ואהליאב" ועוד); אלא שיש להבחין בין מקום שבו הפועל סמוך לרבים (כדוגמה הנז'), אז טובא משמע, לבין מקום שהוא מופסק, כדכא ד"שפמה" מפסיק וא"צ יתור לחלק. ולגבי אש דלהלן אין מפסיק ולכן מיבעי ליה לחלק. אך דחה פירוש זה אח"כ מפני האמור בחולין (פו:); לגבי כיסוי הדם, שנצרך ל"דמו" לחלק אע"פ שיש מפסיק בינו לבין "חיה או עוף". (ובשיטה למהריק"ש (ס). כתב שאחרי ה'ביאו לשון שטמ"ק (ג"ל), שלגבי מבעיר דעת ר' יהודה שפיון ש"אר' לחלק, ודאי לחלק, גם "אר" דרשיה) (קבמה) לחלק (אך לרבנן כיוון שחילק במקום אחד למדים ממנו השאר ואין צריך 'אר' לחלק בהם). "וצ"ב, דהא גמ' (להלן) אמרינן דלר' יהודה אידי דכתב "או הקמה" כתב "או השדה", אך לפי האמור הוא להפך! ואולי ה"ק מהריק"ש: כיוון דאיכא תרתי "אר" על כרחין אי לאו קמא לחלק בתרא לחלק (ולא מ'ונאכל"); ואידי דכתב חד כתב נמי אידיך. ובגליון הש"ס להלן ציין רע"א לתוס' בחולין (פו: ד"ה לחלק מ'דמו" נפקא) והניח בצ"ע. דהתם בגמ' צריך לר' יהודה "דמו" לחלק (בין חיה ועוף לכיסוי הדם); ובתוס' הקשו, דלעיל מינה (ע"ט). מספקין אי ר' יהודה ס"ל אין חוששין לזרע האב או מספקא ליה ("ולפי הצד דחוששין מוכח דס"ל כר' יונתן דל"צ לחלק" - חידושי רע"א בתוס' הנ"ל, וכמובא כאן בתוס' נד: ד"ה או), והיכי פשיטא ליה לתלמוד דמיבעי ליה לחלק? ותירצו, שדרשת "דמו" לחלק נאמרה לצד שאין חוששין לזרע האב (וע"י מה שהעיר על תירוץ זה רע"א שם בחידושינו. וכן ציין שם בגליונו וגם בחידושינו לעיני בגמ' כאן ולהלן ס.). ולפי הדברים נמצא ששלוש הסוגיות (כאן נד: ס. וחולין פו: נקטו בדעת ר' יהודה לפי הצד דס"ל כר' יאשיה (וכנזכר בתוס' כאן), אף שהוא ספק במק"א. וע"ע חת"ס בחולין (ע"ט).].

נד: שור פיקח. יש דבר מפתיע במהלך הסוגיה, שתחילה ברור לה שעל שור פיקח חייב בעל הבור, ולבסוף המסקנה שלא כן. ועיין **במסילה העולה** (סי' פט).

נד: "שור" ו"חמור" אינם דווקא. שאל בפני יהושע, מדוע לא נאמרה במשנתנו גניחת הקרן, שאחד שור ואחד כל הבהמה? והשיב, שאין הפל שווים, דהאזב והארי וכו' נעשים מועדים מתחילתן ליגוף ולישוך (לעיל ט"ו ע"א), והכא לא חשיב אלא מידי דשוים לגמרי. וכן לענין הנזקין נמי יש חלוקה, דמועד למין זה אינו נעשה מועד למין אחר (לעיל ל"ז ע"א); לכך לא פסיקא ליה מלתא". ובקול הרמ"ז כתב ש'תנא ושייר', ושייר נמי טעניה. וכן כתב בתפארת ישראל (אות סד): "ותנא ושייר, נזקין, וסירוס, שאסור לסרס שום מין, מיהו בסירוס זכר לוקה, ובסירוס נקיבה פטור אבל אסור [אה"ע ה"ס י"א]; ושייר נמי טעניה, דפריקה בחנם וטעינה בשכר (ב"מ לב:). וע"ע חסדי דוד (לתוספתא ו, ז). ור' להלן לגבי 'תרנגול שהרג את הנפש']. ואילו בבית דוד (על המשניות, לרבי דוד חיים קוריאנאלי) כתב ששאר נזיקין בכלל 'נפילת הבור' דתנן (וטעינה בכלל 'פריקה' וע"י מאירי). **ובים של שלמה** (סי' מה) כתב באופן שונה: "והא דלא חשיב שור דנגיחה, שהמית האדם, שה"ה בכל בהמה וחיה ועוף... אפשר משום דפשיטא ליה, מאחר דנאמר 'שור' לבד - פשיטא דילפינן משבת; לאפקי באינך, באבידה, דכתיב 'שה' או 'חמור' גבי השור', והיא דקפידי קרא עלייהו, וכן היכא דכתיב 'בהמה', הו"א דוקא בהמה". וע"ע תוס' לעיל (זי: ד"ה קמ"ל) ובמה שצינינו עליו בספר המפתח; וספר המפתח כאן ד"ה לנפילת הבור (לגבי 'מנין דשאר בהמה חיה ועוף' וכו'). ראה עוד כאן בסמוך.

ולגבי כלאים, בתחילת הסוגיה נאמר בגמ' שפלאים-דחרישה לומד גז"ש 'שור' משבת, והרבעה גז"ש 'בהמתך'. אך בסוף הסוגיה נראה שפל מילה יתרה מלמד לדבר אחד, ונאמר ש'שור' לחסימה, ו'בהמתך' לכלאים ולכאורה הכוונה הרבעה כדלעיל, וחרישה לא איתפרש כא. בתוס' יו"ט

הבין שהגמ' בסוף הסוגיה חוזרת בה מהאמור בתחילתה, ולפיכך כתב שלמסקנה שם כלאים אחד הוא ולומד יחד מ'בהמתך'. בשיטתו הלך גם בערוך לנו (נדה ה, ח, סנהדרין טו:), שכתב עפ"י ש"ל דלכאורה יש להוכיח דסתם-משנה דב"ק (נד:): לא ס"ל כעדות דרבי יהודה בן בבא (עדויות ו, א, תרגום לו), דאל"כ ליחשב ג"כ הא דהורג את הנפש בהדי הנה דחשיב שם ש"שון בהמה וחיה ועוף" (ראה הערתנו לעיל טז. בס"ד). ובא הזכרנו שפרש"י בנדה ח. ד"ה ושנסקל, ועוד, שלומדים גז"ש 'שור' משבת לכל בעלי-חיים שהרגו; ושהקשה בתוספי הרא"ש שם, שפאן אין זה מוזכר, ותירץ, שפ"י שנלמד לעניין חסימה משבת, ה"ה לזה). אך הקשו על בעל תוס' יו"ט (רש"י; קול הרמ"י; בית דוד ועוד), וכתבו שהסוגיה בסופה לא חזרה בה מהאמור בראשה, שכלאים-דחרישה לומד בגז"ש 'שור' משבת, כמו חסימה (עייני בית דוד, שהאריך לדחות דברי תוי"ט בזה).

בספר יראים הקשה, שבספרי מרבים שאר בהמה וחיה ועוף מ"לא תחרוש". ובתועפות ראם (על היראים, אות ז) כתב שזו מחלוקת קדומה, עי' תוספתא (ב"ק ו, ז וחסדי דוד שם). וע"ע יפה עיניים כאן.

נה. רק בַּדְּבָרוֹת האחרונות נאמר "ולמען ייטב לך". רבים תמהו בסוגיינתו ועסקו בהסבר שאלת ר' חנינא בן עגיל ותגובת ר' חייא בר אבא. שהקשו: וכי לא הבחין רחב"א בשינוי זה שבדברות האחרונות (ודברי תוס' ב"ב קיג. ד"ה תרוייהו, "פעמים שלא היו בקיאין בפסוקים" - קשה לומר כן, ודאי ביחס לעשרת הדברות!)? ועוד קשה, לית ספר וליחזו! רבי חנוך הכהן ארנטרובי (עיונים בדברי חז"ל ובלשונם, עמ' קמו-קמח) ביאר ("לפי הפשט"): כוונת ר"ח בן עגיל ב"טוב" לאות ט', וכמאמר ריב"ל בסמוך "הרואה ט"ת בחלום סימן יפה לו... הואיל ופתח בו הפתח..."; אות ט' נעדרת לגמרי מן הדברות הראשונות, כל שאר אותיות הא"ב מופיעות שם מלבדה ("תמיה זאת תגדל אם נבדוק את הצד הסטטיסטי: המסורה אומרת שבכל התורה יש 304805 אותיות וביניהן 1802 ט"תין, כלומר ט"ת אחת לכל 170 אותיות אחרות; בדברות הראשונות יש 620 אותיות ואין אף ט"ת אחת"). אך יכול אדם להיות בקי גדול במקרא ועדיין אפשר שלא ידע דבר זה. בזה הסביר את לשון ר"ח בן עגיל "נאמר בהם טוב", שהרי אם השאלה היא ביחס לדיבור מסוים המלה "בהם" מיותרת. וע"פ האמור ניאח. רחב"א שלח את ר"ח בן עגיל אל ר' תנחום בר חנילאי תלמידו של ריב"ל באגדה, שהוא יוכל לתת תשובה לשאלה שישודה בדברי ריב"ל (ט=טוב, כמובא בהמשך הגמ'). "תשובת התלמוד... מפני שסופן להשתבר ומתחילה לא היו בדברות הראשונות הנוסח הסופי. אך בדברות האחרונות, שהן הנוסח האחרון, אכן כלולות כל כ"ב האותיות". ועי' פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בפרשת ואתחנן: "בָּא בלוחות האחרונים שני טיחין" - 'ובזרוע נטויה' ולמען ייטב לך - להשלים הראשונה והאחרונה". ובניצוי אור (לרבי ראובן מרגליות) ביאר, כי ידוע שיש שינויים בין הדברות אשר בפרשת יתרו ובין הדברות שבפרשת ואתחנן. ר' חנינא בן עגיל הניח שהנוסח שביטרו היה חקוק על הלוחות הראשונים והנוסח שבנאחחן היה חקוק על השניים, ועל הנחה זו העיר ר' חייא בר אבא, שאינו יודע האם אכן הנוסח היה שונה בין לוחות ללוחות, או שהיה הנוסח החקוק שווה ורק בכתיבת ספר דברים הורה הקב"ה לכתוב בס"ת בשינויים מסוימים. ולזה אכן אין לבדוק בס"ת שלנו, אלא יש לבקש אצל הקמאי באגדה. וכנחת ר"ח בן עגיל מבואר בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב שמות לך, א): "וכתבת על הלוחות את הדברים אשר היו - 'את' לרבות 'למען ייטב לך', לפי שבלוחות הראשונות לא היה כתוב בהן ט', עד שנכתב בלוחות האחרונות". ויש שביארו ע"פ דברי בעל הטורים (דברים ה, טז), זו לשונו: "ל"ז תיבות יתירות דברות אחרונות על הראשונות, כמנין 'טוב'. וזהו שפתגב כאן 'ולמען ייטב לך', שאינו בראשונות". בפירושו בעל הטורים שיצא לאור עם הערות שוהם יקר מאת הרב יעקב קאפל רייניץ (ירושלים, ה'תשנ"ו; שם הערה 76), כתב שנראה שפירש שאלת ר"ח בן עגיל על 17 (=טוב) התבות היתרות שבלוחות האחרונים; ור' חייא בר אבא השיבו שאינו יודע מניין התיבות. וכתב שמפני כך נזכרה בדברי השואל "טוב" ולא "ולמען ייטב לך". וכתב שאח"כ מצא שכ"כ הגאון משאמלוי (רבי שלמה זלמן ארנרייך) בפתיחת ספרו טיול בפרדס (בפתחא זעירא, ע"ש עוד). וראה עוד להלן.

ולא בראשונות שסופן להישבר וח"ו תפסוק טובה מישראל. ביאר בערוך לנו (בסיום מסכת נדה) בזה, ומדוע לא היה חשש שח"ו תיפסק אריכות ימים מישראל, שע"פ הגמ' בקידושין ורש"י שם (מ. ד"ה יאריכון ימך וד"ה ייטב לך), "למען יאריכון ימך" נאמר על העוה"ב, והוא נצחי ואין שייך בו הפסק; משא"כ "למען ייטב לך" שנאמר על העוה"ז. ולר' יעקב (שם לט:), שגם "למען ייטב לך" הוא על העוה"ב - גם בו אין חשש הפסק. ר"ח בר אבא הגיב כן שאלת ר"ח בן עגיל (ראה לעיל) מתוך חילוק בין המלה "טוב" שזכרה בשאלתו, שמשמעה "הטוב המוחלט, אשר אין בו שינוי ומגרות", ובין הכתוב בלוחות "ייטב", טוב המיוחס אל האדם, ובו ייתכן הפסק (שהברכות שהאדם מקבל תלויות בשאלה כיצד ישתמש בהן). והעיר לו בכך ששאלתו מצביעה על הטוב של העוה"ב, וא"כ למד ש"למען ייטב לך" בעוה"ב כר' יעקב, ובזה עצמו יש לדון ולפרש שזה על העוה"ז וכאמור. עייני כעין זה (בקצרה) בדברי מהרש"א (נד:). ומהר"ל מפראג בביאורו השני (בח"א) הסביר את תשובת ר' תנחום אחרת: "כי אם נכתב 'כי טוב' בלוחות הראשונות ונשתברו הלוחות - היה נראה כי פסקה הטובה מישראל זהו עולם הבא שעליו נאמר 'למען ייטב לך' (כרבי יעקב), ולכן לא נאמר 'טוב' בראשונות, כי כשישראל חוטאים אינם מאבדים עוה"ב, אלא נענשים בעוה"ז ויש להם עוה"ב. וביאורו הראשון של מהר"ל מפראג (בח"א; ובתפארת ישראל פרק לה): "טוב" נאמר על המציאות, כמעשה בראשית; אך הלוחות הראשונים לגודל מעלתם אינם ראויים למציאות העוה"ז (שהרי אין המקבלים בדרגת המלאכים), ולו נכתב בהם "טוב", בהשתברן (בגלל החטא) היו ישראל מפסידים את מדרגתם הראשונה ואת המציאות הראויה. לכן לא נכתב "טוב", וכך נָּכַר שאין הלוחות ראויים למציאות העוה"ז אלא לדרגת ישראל בעת קבלתן שהיו כמלאכים, וכשנשברו לא פסקה מישראל מציאות עוה"ז אלא דרגתם שהיתה כמלאכים, ובלתי ראויה למציאות העוה"ז (ע"ש עוד).

ועי' וְתִשְׁאֵי רוח (למו"ר הרב שבת סבתו) פרשת ואתחנן (דברים עמ' 264-265; 38-43). ביאר שם (בין היתר), שאם אריכות-הימים 'נשברת', יש לה תקנה ע"י הוספת הטוב. ולפ"ז, הטובה שבלוחות השניים אינה עומדת בפני עצמה אלא יש בה שקיון לשבירה' שבאריכות-הימים ("ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב", דברים ל, טו). אך לו היה הטוב נשבר, לא היה לו תקנה. והנה הטוב הוא מדרגת הבריאה, כדברי ר"ע "כל דעביד רחמנא לטב עביד" (ברכות ס:), וכאמור (דברים י, יב-יג) "מה ה' אהיך שואל מעמך... לטוב לך". בבריאה, הקב"ה בחן בכל יום את מעשיו האם עומדים באִמְת־המידה של הטוב המוחלט: "וירא אלהים כי טוב", וכך אפשר היה לעבור ליום הבא (על מורה הנבוכים לרמב"ם ג, יג; ב, ל). עיקר החידוש בלוחות השניים הוא ה'טוב', והוא הראוי לתקן את אשר עיוות עם ישראל וגרם לשבירת הלוחות הראשונים. עוד בירר שם: מדוע לא התקשה ר"ח בן עגיל בהבדלים בין הלוחות בעניין מצוות השבת; מצנת השבת שבלוחות הראשונים נסמכת על הַעֲדוּת של בריאת העולם והמנוחה, אך מצנת השבת שבלוחות השניים נשענת על שחרור עם ישראל מעבדות מצרים. הלוחות הראשונים מְבֹטָאִים את יסוד הצדק: הצדק מחייב שנכבד את יום השבת שהבורא בָּדָד, ושנעריך את החיים שקיבלנו בכבוד הורים (וכך נזכה לחיים). הלוחות האחרונים מְבֹטָאִים את יסוד הטוב: לא די בצדק, עלינו גם לעשות את הטוב כדי שנזכה בטוב. הקב"ה יסד את עולמו באמצעות מנגנון הצדק כדי שיגיע למטרה, שהיא הטוב. כיבוד ההורים להיטיב להם, והשבת להיטיב לעבד ולאמה. ע"ש עוד.

נו. ר' יהושע (נה:): וכו' פטורים מדיני אדם וחייבים דיני שמיים. פטורים מדיני אדם - ש"גראמ בנוזקין פטור" (רש"י נה: ד"ה פטור מדיני אדם, ובמש"כ "קסבר" ראה הערתנו להלן צח. בס"ד). וחייבים דיני שמיים - לשון הברייתא בירושלמי (א, א) כן היא: "ר' יהושע אומר: ארבעה אין חייבין לשלם מן הדין, ואין השמים מוחלין להן עד שישלמו". ורש"י כתב במק"א (גיטין ג:). "וחייב דיני שמים - פורענות לשלם לרשעים; שנתכוין להפסיד את ישראל". ו"משמע לכאורה" (כלשון חזון איש הנז' להלן בס"ד) שכוונתו שאין הכוונה לתשלומין אלא "דאסור לעשות כן והעושה כן עבירה היא בידו" (לשון חזו"א); אלא שאין לומר כן, ומדינה דשמיא צריך לשלם בפועל. חזון איש (ב"ק ה, ד); ומשמע מדבריו שיש להסביר כן את רש"י בגיטין. אך בספר תפארת יעקב (לרבי יעקב גונדוהייט, גיטין שם) כתב שדברי רש"י ממש כפשוטם, וכוונתו "דלא נימא דדיני שמים חייב לשלם, דזה לא שייך רק היכי דפטור מטעם ספק כגון 'איני יודע אם נתייבית' וכה"ג או מחמת קים ליה בדרבה מיניה... אבל הכא דקתני 'חייב דיני שמים' - אין עליו, רק עונש מן השמים על חטאתו, ומהני תשובה, אבל אין עליו חיוב ממון". ובשו"ת נשמת חיים (לרבי חיים ברלין (ס' ק א ת יג) הסביר שדברי רש"י בגיטין אכן כפשוטם, אלא דבעלמא (כגון בסוגיינתו) דאי חיוב תשלומין יש, ודברי רש"י האמורים הם דווקא לעניין האמור שם (הזכר גם בסוגיינתו, ו"תו ליכא?!") - העושה מלאכה במי חטאת ובפרה אדומה - שלגביו "הא ליכא לפרש הכי שמוחייב לשלם, דלמי ומי ישלם? על כן הפסיל רש"י ז"ל לפרש 'וחייב בד"ש - פורענות לשלם לרשעים, שנתכנן להפסיד את ישראל, דווקא כאן פירש"י כן, אבל מי שבא לידו ממון חבירו שלא בהכשר או שהזיק לחבירו בהזיק שאינו ניכר וכדו' - דשייך תשלומין למי שהופסד או שהזיק על ידו - דאי אינו יוצא יד"ש עד שישלם". במהות החיוב לשיטת רש"י (בגיטין הל"ל), הסביר בחידושי רבי נחום (פרצוביץ) לעיל (ב: אות יד ד"ה אכן ד"ז), שאינו חיוב ממוני

ממשי, אלא שכלפי שמיים יש תביעה כנגדו ויוכל להימלט מהפערנות רק אם ישלם. וכן הסביר בדעת רש"י הרב יצחק זילברשטיין **בחושי חמד** כאן (במוסגר), וציין שזה כלשון הירושלמי הנ"ל. ורבי נחום ציין עוד שדברי רש"י, שאין זה חיוב ממוני ממשי, חולקים על דברי המאירי (ד"ה כל שכתבנו, וש"מ"ק בשמו) וראשונים נוספים; וז"ל מאירי: "כל שכתבנו עליו כאן שהוא חייב בדיני שמיים - פירושו שהוא חייב בו בהשבו; הא לענין איסור אף מה שהוא פטור בו מדיני שמיים איסור מיהא יש בו, אלא שלענין קשיבה נאמרה". והוסיף המאירי: "ומפאן כתבו גדולי הדורות, שכל שנאמר עליו 'חייב בדיני שמיים' פסול הוא לעדות עד שישיב. והדברים נראים, שמאחר שהוא חייב להשיב - תורת גזלה חלה עליו עד שישיב". ובסמוך נדון בס"ד האם רק המתכוון להזיק חייב לשלם.

הכופף בפני אש וכו' תבואת חברו המחוברת. "מהו דתימא: לימא מי הוה ידענא דאתיא רוח שאינה-מצויה? ובדיני שמיים נמי לא ליחייב; קמ"ל. ולרב אשי דאמר נמי טמון איתמר, מהו דתימא: 'אנא כסויי כסיתיה ניהלך', ובדיני שמיים נמי לא ליחייב; קמ"ל". מלשון זו של הגמ' (ביחס לדברי רב אשי) נראה שלו ידוע היה לנו שכוונת-המכסה לטובה, או שודאי שלא ידע (הכופף, להסבר הראשון) שתבוא רוח בלתי-מצויה, היה לנו לפטרו בדיני שמיים. ואכן, כתב המאירי דהכי דינא: "...והרבה כיוצא באלו שהם גרמא ופטור, אלא שיש מהם שפטור אף בדיני שמיים, והוא שאין כוונתו כלל להזיק, כי הוא יודע תעלומות לב". וכ"כ בשו"ת מהרי"ט (ח"א סי' צה): "אבל בדבר דאפילו במזיד פטור מדיני אדם - לא מחייבי ליה בדיני שמיים אלא למי שכוונתו להזיק, כי כל לבבות דורש ה', אבל לא ענש על השוגג...". וז"ל חזון איש (ב"ק ה, ד): "מהו דתימא לימא מי הוה ידענא דאתיא רוח שאינה-מצויה? מפאן נראה דבשוגג אינו חייב ביד"ש, והכא מכיון להזיק אלא שאין ההזיק ברור, וכן בשויה טמון ידע שאפשר שיגיע הזיק לבעלים, אבל בקרוב-לפשיעה כעין אבדה - אינו חייב ביד"ש, כגון עושה מלאכה במי חטאת ולא ידע שהן נפסלין - פטור בד"ש, דאי חייב בזה לא אצטרך לאשמעינן כופף (ו) מתו דמטיא ברוח שאינה מצויה" (ובדעת רש"י, נעיר להלן בס"ד). ובתוס' (ד"ה כסויי) התקשו בדברי הגמ', מה לנו לחייבו בדיני שמיים מתוך שאיננו מאמינים לדבריו ביחס לכוונתו? הרי "גלוי יודע למקום למה נתכוון, אם לטובה אם לרעה!" ותיצא: "וי"ל דאפילו במתכוין לטובה, שלא ימהר לשרוף, ויוכל להציל בעל הבית בתוך כך - מ"מ בדיני שמיים חייב, דאיבעי ליה לאזדהורי ולאסקוי אדעתיה שלא יבא לו הפסד בכך". ולפ"ז נמצא שאע"פ שכוונתו לטובה חייב, ושלא כדברי המאירי וסיעתו. וכ"כ בשיטה מקובצת, שתוס' ומאירי חולקים (וכן סיכם זאת בספר דעת משפט לרבי יעקב ריסנר ח"ב קג); ושם הביא את ההסבר של ר"ה (מובא גם במהרי"ק ש בשם "יש חולקים ואומרים") להור"א של הגמ' לגבי המכסה: "פירוש, אף על פי שכוונתו להזיק - אין מלאכה זו כדאי להתחייב עליה לשלם ואפילו בדיני שמיים; קמשמע לן". וכתב בש"מ"ק דמשמע שהמאירי סובר כרא"ה. ולדעת רש"י, בזה, מדבריו כאן (ד"ה אנו כסויי כסיתיה: "שלא תבעיר בה האש מהר") משמע שמפרש כעין דברי תוס'; אך בגיטין (נג. ד"ה וחייב בדיני שמיים: "שנתכוון להפסיד את ישראל") נראה שסובר כמאירי. לסיכום דיני חיוב גרמא בידי שמיים ע"י בספר דעת משפט (בכלל החיוב עסק שם בשער ו).

השו"כ עדי שקר וכו'. [פנזכר בהערות השוליים, ראה גם הערתנו ל"ה (כב): בס"ד]. לשון הגמ': "מהו דתימא לימא דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין? ובדיני שמיים נמי לא ליחייב; קמ"ל". נמצא שבדיני שמיים אין טענת 'דברי הרב' וכו' מועילה לפטור. מאידך, בסנהדרין (כט). אמרו שהנחש הקדמוני היה יכול לטעון 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין?!'; והרי הנחש נידון בדיני שמיים! כן הקשה בתורה תמימה (בראשית ג, יד, הערה ט). ותיירץ לפי דברי תוס' (ד"ה אלא לחברה): "ואמנם תוס' שם בארו דרך בשוכר עדי שקר אז חייבין בדיני שמיים, אבל באמירה בעלמא פטורים גם מדיני שמיים, וטעם הדבר משום דבאמירה בעלמא אפשר לו להתנצל לומר דסבור שלא ישמע לו, משא"כ בשוכר שידע שבןדאי ישמע לו. ולפ"ז ניחא כאן, שההסתה היתה באמירה בעלמא". וציין לש"ך (ח"מ לב ס"ק ג), שהביא ראיה מהגמ' לגבי נחש לסייע לתוס' כאן. ובבית האוצר, לרבי יוסף אנגל (כלל פ), תירץ לאור השיטות בקידושין (מג). לגבי שליח לדבר עברה. וז"ל: "וי"ל דהנחש נידון בדינא-רבה, ואזיל הש"ס לסברת הת"ק בקידושין שם, דבידי שמיים מתחייב רק דינא-זוטא". וכתב תירוץ נוסף: "ועי"ל, דבעל-חיים, כיון דאין לו דין בידי אדם [דדין שורה-הנסקל איתיה רק בישראל, לא בבני-נח] - ע"כ הוה ליה דין שמיים לגביה עיקר הדין שלו, והי' כמו דין ב"ד באדם, דפטרינן למשלח". ועי"ש.

העושה מלאכה באפר פרה או במים. ביישוב דברי רש"י בעניין זה כאן (ד"ה העושה מלאכה וד"ה פטור מדיני אדם) ראה מש"כ בס"ד בהערותנו החיצונית לגיטין (נג.). ונוסיף כאן יישוב נוסף לדברי רש"י, המובא בספר בית אהרן (ר"א וולקין) כאן (ברש"י הנ"ל). והוא, שכוונת רש"י לפרש הברייתא בין למ"ד (גיטין שם) היזק שאינו ניכר שמה היזק, ובין למ"ד לא שמה היזק. ואליבא דמ"ד שמה היזק תתפרש הברייתא בשוקל כנגדם, והפסול הני מטעם היחס הדעת; ואח"כ מסיים רש"י "הן נפסלים במלאכה", כלומר דאליבא דמ"ד לא שמה היזק תתפרש הברייתא כפשוטה, דהפסול הוי משום מלאכה. ואם תאמר: למה, אפוא, הוצרך רש"י שם להיכנס לשני העדות בהיזק שאינו ניכר (שאינו מעניין סוגייתנו), ולא פירש הברייתא כפשוטה? לכן המשך רש"י וכתב: "פטור - דהיזק שאינו ניכר לא שמה היזק, וכולהו הני תיובתי מתנייתא נינהו", שלא נטעה לומר שהברייתא כמ"ד לא שמה היזק ולכן פטור, ור' יהושע (שעליו הקשו 'ותו ליכא?!') כמ"ד שמה היזק (וחייב, ולכן לא הזכירו); - לכן ציין רש"י דמתנייתא נינהו, וא"כ בעל-כרחו הברייתא אתיא ככו"ע ואפילו למ"ד שמה היזק, דאל"ה יקשה לדידה מברייתא זאת. לכן הוכרח רש"י להביא גם "ששקל משקולות", דהכי מתפרש בגיטין אליבא דמ"ד שמה היזק, והפסול הוא מטעם היחס הדעת (וא"כ דברי רש"י הללו הם כלא מיבעיא: לא מיבעיא למ"ד לא שמה היזק, אלא אפילו למ"ד שמה היזק היא, דהא ברייתא היא).

נו: המעמיד בהמת חברו ליד תבואת חברו חייב. לעיל במפתח לאבות שן ורגל (בגוף הסיכום, בהערות-שוליים על דף ג.) כתבנוהו תחת שן, שלכאורה דומה הוא לשן. וזו בעצם שיטת תוס' (ד"ה המעמיד), שחייבו הוא משום שן, וברה"ר פטור כדן שן. אך ציין בהגהת הגור"א (כאן אות א) שאין כן שיטת רשב"א. דהנה הסביר רשב"א כאן: "ואף על פי שאין הבהמה שלו, כיון שהעמידה על הקמה - הרי הוא כאלו מאכילה בידיים; ומש"ה פריך 'פשיטא!'. ועל כן - הוסיף רשב"א - חייב גם ברשות הרבים. והביאו בבית יוסף (ח"מ שצד, ג); וכתב שכן דעת בעל מגיד משנה, אשר כתב (הל' נזקי ממון ד, ג): "ודע שאפילו היו הפירות ברה"ר חייב המעמיד, שאין זה שן שפטרה תורה ברה"ר, שפאן המעמיד הוא שחייב". שגדרו הוא - אדם המזיק; "ונראה דהי' כמו אש למ"ד (עי' לעיל כב). משום חצי, ואפי' למ"ד אשו משום מונו - הכא חשיב כהצית בגופו", לשון חזון איש (ב"ק סי' א, ז). "אבל דעת תוס' בסוגיין דחייבו משום שן ופטור ברה"ר; ואע"ג דהכלות שן לא אמרה תורה אלא בממונו, ולא במפקיר ולא בהוציא בהמת חברו - מעמיד שאני", מלשון חז"ל; ועיין מה שהוסיף לבאר בזה (ועי' גם בתלמוד המבואר חברותא הערה 29). ובדעת רש"י, כתב מהרי"ק ש שהיא כרשב"א, שכתב (ד"ה הפישה) "מחייב" סתם, ולא חילק לפטור ברה"ר.

ושם. עמדו בפניה ויצאה; הוציאה במכת מקל. לגבי היחס בין שני התירוצים, פטו הדברים שאביי בשם רב יוסף חולק על אוקימתא "קדמו לה באפה", דגרמא בעלמא הוא (חידושי ראב"ד); אך מהשגות ראב"ד (נזקי ממון ד, ג), נמצא שבדברי אביי חידוש גדול יותר; ע"ש במ"מ ובלח"מ. בלח"מ הסביר את רש"י כאפשרות א וכתב רש"י שפסק דברי אביי בשם רב יוסף.

שומר אבדה וכו'. לדעת רש"י בבבא מציעא (פב. ד"ה לימא דרב יוסף [ראה הערתנו החיצונית שם פא:]), דברי רבה שנויים במחלוקת תנאים - רבי אליעזר סובר כמוהו ולא רבי עקיבא (מחלוקתם נשנתה לגבי המלוה על המשכון, ע"ש).

ולגבי שני הטעמים שהובאו להחשיבו שומר שכר, בנדרים (לג): מופיע רק הטעם הראשון, שנקרא שם "פרוטה דרב יוסף"; וכתב באור שמח (הלכות שכירות י, א) דסוגיין כטעם זה.

עוד בעניין שומר אבדה עיין ב"מ (שם ובדף כט). ונדרים (לג): [ראה עוד הערתנו להלן (קו):].

עוד שם (השמטה) אבדה יכול להחזיר לגינת-המאבד המשתמרת בלי להודיעו ("תשיבם"). אך המחזיר למקום שאינו משתמר - חייב באחריותה; ואם החזירה למקום שיראנה בעליה ובשעה שהוא מצוי שם - יצא, חוץ מבעלי חיים, דנקטי להו ניגרא ברייתא (ועי' מ"מ הל' גזלה ואבדה יא, טו).

שודד חמוש וכו' גזלן (עי' תוס' קיד. ד"ה היינו גזלן) וכו'. (השלמה) היכן ייתכן כפל שירוויח השומר (שהסכים לשלם, עי' קח. וב"מ לג. לד:) מגזלת לסטים מזוין, אף לדעת רבה? ר' זירא: כשטען השומר שהיה שודד חמוש (אונס, ובכ"ז אמר 'אשלים') ונמצא שהיה גנב רגיל (לכן יש כפל). ע"כ. ועי' אור שמח הלכות שאלה (ח, א).

עוד שם, שודד חמוש וכו' דינו וכו'. **רמב"ם** (הל' גנבה א, ג לגרסתנו בדבריו) פסק כרב יוסף. **לראב"ד** (שם) היתה גרסה הפוכה בדבריו, והשיג עליו, שצריך לפסוק כרב יוסף, ע"ש נימוקיו; ביניהם שהגמ' להלן (ע"ט): בהגדרת גזלן משתמשת בנימוקו של רב יוסף, כדי להגדיר את "ראוהו שהטמין בחורשין" כגנב ולא כגזלן. וע"ש במגיד משנה שחילק בדעת רמב"ם בין שני סוגי לסטים-מזוין - השודד באמצעות כלי הנשק, והשודד ומחזיק אותם רק להרתעה. ובלחם משנה (ועוד) העיר על חילוק הגרסאות ברמב"ם. ועי' להלן (קח:), שם נקרא לסטים-מזוין "נגנבה באונס" (שם רש"י ותוס' ד"ה נגנבה באונס); אך בזה אין ראיה, שהרי רבה עצמו מודה שמעשה לסטים-מזוין עשוי להיקרא גנבה (ב"מ כט:). וב"מ (צה.) נראה שנטייית הגמ' בקטם כרב יוסף, ורק מפני קושיה אומרים "איבעית אימא: קסבר לסטים מזוין גזלן הוא". ואמנם להלן (קיד.) "בלסטים מזוין... אי הכי היינו גזלן? תרי גווני גזלן"; אמנם כבר כתבו שם **בתוס'** (ד"ה היינו) שאין כוונת הגמ' לאפוקי מדרב יוסף, ע"ש.

נח: שומת הנזק. מחלוקת האמוראים כאן ע"פ רש"י (ד"ה סאה בס', ולאורך הסוגיה), וכמאירי (נז: ובשטמ"ק כאן) בשיטתו, וכפי שהתבאר בחידושי מהר"ם שיף נוסחא ב (מלשוננו: "לפרש"י שמיין שתי שומות, ואף על גב דלא הוזכרו - ילפינן לה משני שינויים, דכתיב 'בשדה אחר' והול' 'שדה חבירו', כדאיתא לעיל; ומיירי מתני' בשומא השנייה, ששמיין כמה היתה יפה הַבְּיַת־סָאָה קודם קרחת-הערוגה וכמה היא יפה עתה... ונראה דבין אכלה קב אחד או חצי קב לעולם שמיין כמה היתה בית סאה יפה וכמה היא יפה... ורבי ינאי ס"ל דשמיין תרוב כו' וה"ה דהו"ל למינקט לסאה כמה מגיע בשלשים סאין..."; וע"ש, ובביאור אות ח). אך **בתוס'** (ד"ה שמיין) הקשו על רש"י מספר קושיות והסבירו אחרת - במשנה מדובר שאכלה בית סאה (ולא ערוגה בלבד כדברי רש"י), וכשאכלה יותר מזה או פחות הדין ששמיין ע"פ בית 60 סאה מה מחיר בית סאה (ולר' ינאי בית חצי-סאה ע"פ בית 30 סאה), ומפחיתים מזה באופן יחסי כמה שהזיקה (אם הזיקה חצי סאה, תשלם חצי לחשבון זה). ועיין בדבריהם ובדברי מהר"ם שיף. לפירושים נוספים בראשונים עיין שיטה מקובצת.

ב60. שיעור זה אינו מפורש במשנה, וגם בגמ' לא התבאר מקורו. וכתב **ראב"ד** (מובא בשטמ"ק): "ולא ידעתי זה השיעור מאין יצא להם; ושמה קבלה היתה בידם".

מה שכתבתי דסוגיין כחזקיה ("קלח בששים קלחים"), כ"כ רי"ף (כד בדפיו); והוא ע"פ הנראה מפסיקת רב נחמן (שננטה בידי אמוראים מאוחרים כמובא בסוגיה), כ"כ בשיטה מקובצת בשם רבנו חננאל, וז"ל: "ולא אתפרש הלכתא כהי מינייהו; אלא מדאשכחין רב נחמן דשם קב אחד בששים - שמע מינה דהלכתא כחזקיה, דאמר קלח בששים קלחים, ושמיין אותו הנאכל בששים כמוהו" (ואף שפרש"י על תירוץ קושיא קמייתא: "לא, בששים - ולכל חד כדאית ליה", אין לומר כן לגבי פסיקת רב נחמן ולעשותה בלתי-מבוררת; שאין שייך לשום בית סאה/תרוב וכו' בקציצת דקל, ולו סובר רב נחמן כריב"ר ו"א היה לו לפרש כיצד יש לשום למעשה במקרה הדקל שבא לפניו. ועי' רש"י נט: ד"ה בששים). וכ"כ בשם **ראב"ד**, ומטי בה מבדייתא ד"אין שמיין קב": "וכתב ז"ל דסוגיין כחזקיה, מדאמרין לקמן 'אין שמיין קב בפני עצמו' כלומר על גב קרקעו בלבד, מפני שמשביח ניזק", ולא קב בבית כור מפני שפוגם ניזק' שהוא אחד במאה ושמונים, 'אלא קב בששים קבים' - הילכך אפילו קלח אחד נמי בששים". וכן בפסקי רי"ד: "זה הולך כחזקיה דאמר קלח בששים קלחים, והכי אזלא סוגיא דשמעתא, והכי פסקי רבואתא כחזקיה" (וגם רשב"א כתב שהבריתא כחזקיה, וגם המאירי פסק הלכה כחזקיה; מובאים בשטמ"ק). וכ"כ ר"א"ש (ס' ח): "וחזקיה אמר... והלכתא כוותיה. דכולה סוגיא דשמעתין אליביה, דקאמר 'אין שמיין קב בפני עצמו' מפני שמשביח ניזק, ולא קב בבית כור מפני שפוגם ניזק, אלא בששים', כל מה שהזיקה שמיין בששים כיצא בו. וכן היא דאלעזר זעירא (נט:)."

אף כשגופו הזיק ולא כריש גלותא. ר"י מלוניל (בסוגיין, על רי"ף כה): "דהוה ס"ל לריש גלותא דכי אמר רחמנא דשמיין אגב שדה שלא להכחיש את המזיק - ה"מ כשהזיקה בהמתו דלאו בת דעה היא... אבל בנזקי גופו - דאיהו גופיה אזיק - דינא הוא דליכחוש מזיק". ולגבי רבא, שבסוגיין הקשה לר"ש שיש לחלק כן, ולא השיב על ראית אביו, כתב בכובע ישועה: "וצ"ל דהדר והזיק לאביו דגם נזקי גופו ילפינן מ'וביער'; והוא שמצאנו את רבא לעיל (מז). (אומר כן בקוטע יד עבד שאין לשום היד לבדה".

ר"פ ורהבדרי' (מובא מלהלן נט). לפנינו: "רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע עבדו עובדא כוותיה דרב נחמן בששים. לישנא אחרינא: רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע שמו דקלא אגב קטינא דארעא". וכתב בחידושי רבנו משה קזיס (עמ' קה) דהנך תרי לישני לא פליגי, ושמו אגב ארעא ובששים. וכן נראה **בתוס'** רבנו פרוץ (נט). אך עי' לחם משנה (נזקי ממון ד, יד). וביד דוד כתב (נט). דאפשר דתרי לישני לא פליגי, וחד בנזקי גופו וחד בנזקי בהמתו; או: תרווייהו בגופו ופליגי בדברא ורב נחמן.

נט. (תוספת ביאור) ר' יהושע. ראשית, יש להדגיש את הבדל-הלשון בין "נידון במשורר", שאם התקלקל המשורר פטור מלשלם, לבין "רואין כאילו הן ענבים העומדות להיבצר", שאינו תלוי במשורר (תוס' ד"ה אכלה סמדר, וראה מאירי). שנית, בדעת ר' יהושע, כתבו **בתוס'** (סוף הדיבור) ששמיין את הסמדר ע"ג קרקע. אך מרש"י (ד"ה בד"א וד"ה אבל אכלה) דייקו אחרונים שאינו סובר כן, אלא ללא קרקע, והוא ממש כ'פירות גמורים' דתנן במתניתין בשם ר"ש (עי' מהדו"ב דמהרש"א ד"ה אימא סיפא; דבר יעקב לר' שטיינהויז אות ג); ומדברי הגמ' על שויון דעות ר' יהושע ור"ש ב"י בגמ', נמצא שאף לר' יהושע ולרבין נישומים אגב קרקע כר"ש ב"י. ולגבי חזין, **בתוס'** אמרו שאפשר שסובר ר' יהושע (וה"ה ר"ש ב"י) כריה"ג, ואפשר שכרבנן (כיוון דעדיין אין פרי כלל; מהרש"א). והעלו **בתוס'** סברה לחלק בין תבואה לבין גפנים, שתבואה עשויה להתקלקל כולה יחד ולכן יש סברה לדון הנעלם ע"פ המשורר; משא"כ בגפנים. ולגבי מה שהקשה מהרש"א על הצד שסובר ר' יהושע כריה"ג, עיין דבר יעקב (אות ב).

ולר"ש בן יהודה בניכוי הכחשת הפירות את כוח העץ שנמנעה. בבבא מציעא (קד:), אמרו, שארסי קיבל קרקע לזרוע בה שומשום, וזרע חטים והצליחו יותר משומשום; וסבר רב כהנא שינקה הארסי לבעל הקרקע מחלקו (של בעה"ב) כדי מניעת כחש-הקרקע (שהיתה מוכחשת יותר לו זרעה שומשום). ורב אשי הכריע שאינו מנכה ("אמרי אַיְנְשִׁי: כחשא ארעא ולא ליכחוש מרה"). בסברת רב כהנא, כתבו שם **בתוס'** (ד"ה סבר) שלכאורה הדין שבינו ובין רב אשי שם תלוי במחלוקת כאן האם מנכים את הכחש הצפוי שהיו הפירות מכחישים בגפן. וכתבו, שמצדו של רב אשי אין הדבר כן, "ואפילו מאן דחייש לכחש גופנא ב'פ' הכונס - הכא מודה לרב אשי דלא חיישינן". ולא פירשו מדוע. וביאר מהרש"א שם, שכאן העקרון (של ר"ש בן יהודה) שאין להפסיד את המזיק יותר ממה שהזיק; אך שם אין מדובר בזיק המשלם, והארסי עצמו לא הפסיד כלום בזריעת החטים, ולמה ישתפר בחינם לנכות מחלק בעה"ב כחשא דארעא? והוסיף מהרש"א שם, שודאי שההו"א של רב כהנא שם היא כר"ש בן יהודה; וז"ל: "ומיהו רב כהנא ודאי דסבר הכא למימר דמנכה לו כחשא דארעא - ע"כ דלא סבירא ליה כמ"ד התם דלא חיישינן לכחש גופנא; ואין לחוש, כיון דמלתא דרב כהנא לא קאי הכא". ו**בתוס'** שם כתבו (באופן אחד) שסברת רב כהנא היא "יזקא לגבי שומשמי, דמכחשי יותר"; ולפ"ז אפשר שרב כהנא כרבנן דהכא; כ"כ בדבר יעקב שם אות יא.

(פסיקת ההלכה בעניין הקוצץ דקל הבאנו לעיל בסמוך, ושם התייחסנו לשתי הלשונות במעשה רב פפא ורב הונא בדר"י.)

נט: [לגבי משנת הפוגדיש. הבאנוה לעיל (מז).]

ליבתה רוח חזקה. מסקנת תוס' (ד"ה לבתה), שהיא רוח בלתי-מצויה; אך ע"ש בשם ר"י שמדובר ברוח מצויה.

ס: אסור להציל את עצמו בממון חברו. עי' תוס' (ד"ה מהו) ושאר. ולפי לשון רש"י, חולק על תוס' בזה (ד"ה ויצילה. אך בספר זריחת השני כתב שאפשר לפרש רש"י כתוס', ע"ש). וביד דוד כתב ליישב שיטת רש"י, "דאע"ג דהיו טמונים בהם פלשתים, מ"מ היו יכולים להציל עצמם בענין אחר, אלא שהיה טירחא מרובה ולא היה נקל להם לעשותו; אמנם לשרוף הגדישים היה להם דבר נקל, ולהכי בחרו יותר בזה". וע"ש עוד. ומהר"צ חיות הביא מירושלמי (ע"ז ב, ב [א], עי' מראה הפנים שם) שיש דעה שאיסור גזל דוחה פיקוח נפש (עי' גם כתובות יט). ועי' דבר יעקב (כאן אות ה). ועי' שו"ת בנין ציון שהאריך בזה (סי' קסח-קסט). ועתה אשיב על דברי מר"י שהשנה דעתו... להחליט מכח סברא שלא יעלה על הדעת לומר שפיקוח

נפש לא ידחה את הגזל. ואחרי העמקתי בעיון הדבר נלענ"ד שלא בלבד שדעת רש"י כן, שפליג על הרא"ש; אלא גם כבר פלוגתא דאמוראים ואפילו פלוגתא דתנאים מצאנו בזה...". ור"בא כאן לטעמו בכתובות שמוטר להציל. ושם בס"י קעב-קעג דן האם מותר לבייש חברו להציל נפש עצמו, (ואסר). וראה עוד בזה הערתנו ליומא (פג: בס"ד, במעשה ר"מ ור' יוסי שאחזם בלמוס. ובדבר יעקב הביא גם מספר בית אהרן (ר"א וולקין), שביאר בכונתו רש"י ותוס' שאסור להציל ע"מ שלא לשלם. וע"ע להלן (קז:), לגבי שומר כספי פדיון-שבויים שנתנו ללסטים; לגבי הריגת חמור 'רודף'; ולגבי נרדף ששבר כלים של אחרים. וראה הערתנו לשבת (קכט:), שם הבאנו מדברי בעל שו"ת בצל החכמה (ח"ג ס' קיח), המחלק - בעקבות הגמ' שם לגבי הערמה של אדם שהקיז דם וחייב לשתות יין - בין הצלת עצמו בממון חברו בדרך גזלה, ובין בדרך הערמה (וראה בדברינו שם דברי ריעב"ץ, המיישב את הגמ' שם באופן אחר). ועיי' רשב"א בשלהי המסכת (מובא בשטמ"ק להלן קז:), אשר אוסר להציל כרש"י, אך מחלק, שבפני הבעלים נתחייבו הם ב'הַשְׁבֵּת גופו' (ע"י להלן פא:), ולכן מותר לו להציל עצמו בממון על מנת לשלם; "אבל שלא בפניו - לא נתחייב ממונו בכך". ועיי' שו"ת יביע אומר חלק ד (חו"מ סי' ו' אות ב), שהאריך בזה וצייד להסביר רש"י כראב"ד (ראה גם הערתנו ליומא פג: בס"ד); וע"ש עוד. [עוד הזכרנו נידון זה דמציל עצמו בממון חברו, בהערותינו להלן (קז: קז: פ.) ולמסכת שבת (קכט: בס"ד)].

סא: נהר ותעלת השקיה. כתב בבית יוסף (חו"מ סי' תיח) בדעת טור ורא"ש (סי' יג), דרב ושמואל לא פליגי; ובדעת רמב"ם כתב דפליגי. ע"ש. לגבי פאה, שלולית. כתב בשטמ"ק בשם רא"ה, שחלקו ר' יוחנן ושמואל לענין פאה (דמיקרו באגני דארעא), ומודים בדלקה שמפסיקים, לתרי גוויי. אך ביש"ש (סי' כח) כתב "וכן לענין פאה כה"ג".

וכן דרך הרבים, 16 אמה, לר' אליעזר. ע"י רשב"א (להלן עמוד ב): "מה שחזרו ושנו המדליק בתוך שלו כאלו היא פלוגתא בפני עצמה - היינו לפי שרצו לעשותה מחלוקת אחר סתם, ולומר דסתם-דמתני' ששינוי 'או שעברה דרך רה"ר פטור' לאו כ"ע היא אלא מחלוקת רבי אליעזר ורבנן הוא, ולית הלכתא כאותו סתם אלא כמחלוקת; ומן המחלוקת איפסיקא הלכתא כר' שמעון דאמר הכל לפי הדלקה, וכדפי' בגמרא הכל לפי גובהה של דלקה". אך עיי' מאירי. וברא"ש (סי' יג) כתב על המשנה שלהלן: "יראה דוקא בשלו נתנו שיעור, אבל בשל חברו - כיון דשלא-ברשות הדליק - לא נתנו שיעור".

סא: המדליק בשטחו חייב על התפשטות האש וכו'. לדעת רב (ותנ"ה) שבסמוך גם כאן מדובר באש המתפרקת למעלה - "קולחת"; "אבל נכפפת - בוורת והולכת כל שעה - אפילו עד מאה מיל חייב"; רש"י (ד"ה באמצע בית כור).

הדליק גדיש והיו לידו גדי ועבד. וכתב רש"י (ד"ה היה גדי כפות) שבגדי אין הבלד בין כפות לשאינו כפות; ואידי דנקט בעבד נקט בגדי. וכתב ש"א בדגיי נמי נקט דווקא 'סמוך' פטור, שהיה לו לברוח (וה"ק: עבד כפות לו או גדי סמוך לו - פטור). וכן דברי רשב"ם בתוס' לעיל (כב: ד"ה והיה גדי), ע"ש.

היה העבד קשור - פטור מהכל. קלב"מ; וכתב רש"י (ד"ה היה גדי כפות), דאפילו ללא התראה, דקיל' דחייבי מיתות שוגגין פטורים מתשלום. והיינו כתנא דבי חזקיה לעיל (לה). וראה הערתנו לעיל (לד:), שיש תנא (לעיל מב.) החולק על תנא דבי חזקיה.

כשהצית בגוף העבד אפ"י אינו של בעל הגדי. ובהערת השוליים. מש"כ שזו מחלוקת אמוראים, כ"כ בתוס' בכתובות (ל: ד"ה רב אשי) בשם רש"י (ראה הערתנו החיצונית לסנהדרין עד.).

לר' יוחנן פטור על הטמון רק כש'פלו חפזי'. עיי' לעיל (כג:). ושם (כב:). בהערותינו הובא בס"ד הפירוש האחר של רש"י (בשטמ"ק ועוד) לגבי מסקנת הסוגיה שם, ולפיו א"צ באוקימתא זאת.

סב: כמו בגזל וכו' לר' יהודה. ולרבנן דבר שדרפו להטמין שם והצית אצל חברו. כתבתי ע"פ תוס' (ד"ה לרבי יהודה) ולאור הסוגיה לעיל בסמוך (סא:). וכ"כ במאירי, ע"ש. ובשיטה מקובצת כתב בשם רבנו יהונתן מלונול: "ואת: לימא אליבא דרבנן נמי במדליק בתוך של חברו שלא ברשות, דנשבע כמה כלים טמונים היו שם ונוטל, דהא מודו רבנן דמשלם לו מוריגין וכלי בקר שדרכן להצניע בתוכו! יש לומר: כהאי גוונא פשיטא דהיינו נגזל לגמרי, שהרי נכנס לתוך רשות חברו שלא ברשות לשלם שם תבשילו והבעיר גישו, כלומר שלא שמר אש' מרוח מצויה; אבל אליבא דרבי יהודה, דמיירי בהדליק בתוך שלו - אמינא שלא עשו בו תקנת נגזל, דהא לא דמי לנגזל שהרי לא נכנס לתוך של חברו...".

השליך לנהר פספת של חברו וכו' טוען שהיתה מרגלית תיקו. בעיני דרב אשי. בתוס' (ד"ה מי מנחי) ביארו שהספק הוא אפ"י יש עדים שהיתה מרגלית בכספת, האם בכלל חייב, דשמה לא איבעי ליה לאסוקי אדעתיה להאי (שהרי אין אנשים מניחים מרגלית בכספת, לצד זה של הספק). וכאן אין לומר 'מאי הוה ליה גבה דבטש בה' כבדינר-זהב דלעיל; שהוא משונה יותר להניח מרגלית בכספת, משא"כ דינו שלפעמים אמורים 'של כסף הוא' שמה לא יסכים הנפקד לקבל על עצמו שמירה. ומאידיך אינו כאונקי בגדיש שפוטרים חכמים, שאין מקובל כלל להניח ארנק בגדיש. ונמצא בעיני דין - מרגלית בכספת - דרגה אמצעיית היא. ורשב"א כתב שאין משמע כן בסוגיה אלא שאיננו יודעים האם אכן היתה שם מרגלית, שאין עדים על כך, וספקו של רב אשי אינו לגבי עצם החיוב העקרוני, שוודאי חייב לו ידוע לנו (ע"פ עדים) שהיתה שם מרגלית, אלא כאן נשאל האם עשו בזה תקנת נגזל להישבע מה היה בכספת וליטול ככל השווי, או שזה נחשב בלתי-סביר להניח מרגלית בכספת ואין להאמינו ולהשביעו על זאת. וכו"כ ברא"ש (סי' טז, ע"ש).

הפקיד דינר זהב ואמר 'כסף הוא' והזיקו השומר וכו'. בגמ' 'אמר רבא: הנותן דינר זהב לאשה ואמר לה...'. ביאר בפסקי רי"ד: "להכי נקט אשה, שאין דרכה להפיר מטבעות, וכשאר לה 'של כסף הוא' קברא של כסף הוא ומצופה זהב, ואף על פי שראתהו לא הכירתו כי הוא של זהב". ובמקו יוסף כתב (כה: בדפי רי"ף): "הא דנקט אשה - כתב הרא"ה ז"ל דמרגלא בפומיה גבי קדושין; וה"ה לאיש".

סב: גמל טעון פשתן. שעמד הגמל להטיל מימיו וסובב את הפשתן והדליק הכל בגופו (לעיל כב:). שם מוקי לה הכי לריש לקיש (דלא תיקשי ליה דהאי אש לאו ממונו דבעל-גמל הוא). אמנם כתבנו כאן אוקימתא זו בסתמא, משום דלר' יוחנן נצרכת היא לשלם נזק שלם על הכל, דאל"ה חייב נזק שלם על מקום ההדלקה, ועל שאר הבירה חצי נזק, דצרוות הם (מאירי לעיל, ע"ש).

סג: "על כל דבר פשע" ריבוי ומיעוט וריבוי. לפום ריהטא כך מסקנת הסוגיה (ים של שלמה סי' א, וע"ש). וכ"כ ראשונים במקומות אחרים שבהם הגמ' מצטטת את הברייתא עם ה'כלל ופרט וכלל' (תוס' שבועות סוף מב; ריטב"א ב"מ נז: ועוד). אך בפני יהושע כתב, שכל קושיית הגמ' כאן מעופות - ודחית לימוד ה'כלל ופרט וכלל' - אינה אלא למ"ד בעירובין (כח). 'כללא קמא דווקא', ולדידה צ"ל דדרשינן ריבוי ומיעוט כדי שלא יתמעטו עופות מפל. אך סוגיין דעלמא כמ"ד כללא בתרא דווקא ובכלל ופרט וכלל מרבינן כל הדומה לפרט בחד צד (מיטלטל וגופו ממון' חשיב חד), ושפיר איתרבו עופות לכפל בלאו הכי. וראה הערתנו לשבועות (מב: ביחס לשיטת ר"מ בב"מ ק: [ואמנם ע"י תורא"ש שם]) בס"ד.

סג: חייבים כפל על כל דבר שגנבו. (תוספת ביאור והשלמות) לתנא ב (ח' בגבגב וחד בטוען טענת גב') חיוב גבגב על שאר דברים נלמד כפי שנלמד בטע"ג, דהא תרווייהו מהאי פרשתא נפקי ואתרווייהו כתיב "ונקרב בעל הבית" - שטמ"ק (סד: ד"ה ואימר גב) בשם רשב"א וראב"ד. ולתנא א מ"על כל דבר פשע" הנ"ל נלמד רק טוען טענת גב (גמ' סוף סג:).

נפק"מ הלכתית מפורשת בין שני התנאים - מודה בקנס ואח"כ באו עדים: תנא ב סובר כרב, שפטור (מ"אם המצא תמצא" דלדידה מופנה); ותנא א מחייב (סד:). גוף ההלכה נידון להלן עד-עה:). סיכום הדרשות שבסוגיינתנו בטבלה (עם התייחסות נפרדת למ"מ סביב שתי דרשות ה'כלל ופרט וכלל'), בקונטרס דפי העזר שלנו בס"ד.

דבר שאין בו סימן. כן פירש רש"י על 'דבר המסוים'. והקשו עליו המפרשים; עיי' בזה זריחת השני ודבר יעקב (סג:). ובהמשך הסוגיה, בדרשת תנא דבי חזקיה (סד:). לגבי גבגב רגיל (המתאימה לשיטת תנא א - 'תרווייהו בטוען טענת גב'), נמצא, לכאורה, שבגבגב רגיל לא התמעט דבר שאינו מסוים, למסקנה (סד:). וכ"כ רש"ש (שם): "ונראה דהשתא לפי המסקנא אין לנו למעוטי דבר שאינו מסוים בגבגב עצמו" (וכן בפסקי ריא"ז הלכה א, ז); וכ"כ בשיטה למהריק"ש בפירוש שני. ולכאורה דבר זה הוא נפק"מ לנוספת בין שני התנאים הנז'. אך בתוס' רבנו פריץ (סד: ד"ה חד) כתב: "ויש

- לומר דבתר דגלי לעיל בטוען טענת גב נגמר מיניה בגב עצמו... לענין דבר שאינו מסויים גילוי מילתא הוא...; ע"ש. ובשיטה למהריק"ש כתב בפירוש ראשון, שדבר המסוים מתרבה ממשמעות המילה "הַגְּבָהָה". וע"ע בירור הלכה (מכון הלכה ברורה).
- סח. התייקרה אף הקרן כשעת הדין. עולה מן הסוגיא, ויותר מפורש ברש"י להלן (סו. ד"ה לימא). ומש"כ שאם מתה מאליה אף מעות משלם כשעת הגנבה, ע"פ דברי רבה (בגוף חבית, איתבר ממילא). דברי רבה עצמם הבאנו להלן (צג: בדברינו בהערת שוליים) דיני גזול.
- סח: ר' אילעא וכו' לענין שאם טבח וכו'. כ"נ שיטת רש"י בזה, כמבואר באחרונים, לחלק בין שינוי שעשה הוא בידיים לבין שינוי שנעשה מאליו (ע"י כאן ברש"י ד"ה נעשה שינוי ולהלן סו. בד"ה שינוי קונה, ובביאור דבריו בחידושי הר"מ וביד דוד ועוד; אבן האזל הל' גזלה ואבדה סוף פרק ב. וראה להלן בדעת ר' אלעזר בן פדת).
- ובקצות החושן (סי' שד"ס ס"ק ג) הקשה על רש"י מהמשנה להלן (צו:): "גזל בהמה והזקינה משלם כשעת הגזלה", ששינוי קונה אע"פ שהוא ממילא ולא מעשה בידיים; והניח בצ"ע. וכתב במצפה איתן (סו. ברש"י), ששם ודאי שלא קנה את הבהמה לענין שלא יצטרך להשיבה ושיב דמיה; אלא עליו להשיבה, ששינוי ממילא אינו שינוי גמור, אך עליו להוסיף ולהשלים לשיייה בשעת הגזלה. ובאילת השחר (הרב שטיינמן, ברש"י סו.) כתב שלגבי זמן חולשת זקנה אין כל הבהמות שוות, ויש יותר קברה להחשיבו לשינוי (ע"ש). וע"ע שיעורי רבי דוד פוברסקי (ס"ק רכ).
- ולגבי מה ששינוי (צג: צה). לגבי גזל רחל וגזזה ויגדה וכו' שקנה את הגיזה ואת הוולד (בלבד, ע"י רש"י צג: ד"ה דמי רחל, ושם בנמו"י לג: בדפי ר"ף) ובפני יהושע, על דבריו), והרי הוא שינוי ממילא, הנה כתב כאן בפני יהושע (בפרש"י ד"ה נעשה) ליישב בשני אופנים: א) מדובר שם לאחר יאוש, כפי שכתב רמב"ם (גולה ואבדה ב, ו). ב) "דשאני גיזות וולדות, כיון דלאו גופא דפרה ניהו וכשהגזול נוטלם נשאר הגזילה כמו שגולה - לכך שקיל להו הגזול; אבל בט"ל ונעשה איל הכל מיקרי גוף הגניבה ממש, לא שייך גזול בהאי שבהא כלל". ובנחלת משה (ברש"י הנ"ל) כתב ליישב באופן נוסף, שרש"י סובר כדעת הטור (ח"מ שסב, ז), שאין השבח של הגזול אלא בגיזה וולדות ופיטום שעל ידי הוצאה (כלומר דהני שינוי בידיים); אבל אם נתייקרה או נתפטמה מאליה השבח של הגזול וצריך להחזירה כמו שהיא אפילו נתייאשו הבעלים קודם שנתייקרה.
- עוד שם. בדעת רבי אלעזר בן פדת, שאינה נזכרת בסוגייתנו, כתבו בתוס' (סח. ד"ה מה טביחה, בשם רשב"ם; וכן ב"מ צו: צז. ד"ה זיל) שסובר לעיל (יא). שמים לגנב ולגזול שישלמו הנבלה ויוסיפו דמים - דשינוי אינו קונה. והקשו מלהלן דבטביחה "אהנו מעשיו" (סח:), ותיצרו בשני אופנים: מודה ששינוי שעשה בידיים קונה, ובפ"ק דיבר במתה מאליה. "אי נמי" (בתוס' כאן ובב"מ התירושים בסדר הפזן) לא לענין קניין אמר ד"האנה" אלא לקלקל ולהפסיד ממון ("שמחסרה מן הבעלים").
- שם, והברייתא החולקת משובשת וכו'. מש"כ שהם כשני תירושים (1. משובשת; 2. כב"ש), כ"נ בדברי רשב"א ומהר"ם, ע"ש. ובתוס' (ד"ה הא) העירו שלרבה אין להעמיד הברייתא כבית שמאי, שלדעתו לא נחלקו ב"ש וב"ה אלא לגבי אתנן דמאס (להלן צד:). ולאור זאת כתב באליה דבה, שלרבה י"ל שהברייתא משובשת (ע"ש).
- סו: שינוי קונה. בתמורה (ו), במסגרת הדיון במחלוקת בענין כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד' אם עביד האם מהני (אביי) או לא מהני (רבא), מובא הנידון בגוף, וזו הלשון שם: "והרי גזל, דרחמנא אמר לא תגזול, ותנן: הגזול עצים ועשאן כלים, צמר ועשאן בגדים - משלם כשעת הגזילה (ונמצא שקנה את הכלים והבגדים בשינוי, אלמא מהני); תיובתא דרבא! אמר לך רבא: שאני התם, דאמר קרא 'אשר גזל' - כִּמְה שגזל. ולאביי - האי 'אשר גזל' מיבעי ליה: על גזילו שלו מוסיף חומש, על גזילו של אביו אינו מוסיף חומש". ונמצא, שרבה כלשון הראשונה של רב חסדא בסוגייתנו, ש"אשר גזל" = כעין שגזל, ששינוי קונה; ואביי כלשון השנייה ש"אשר גזל" למעט גזל אביו מתשלום חומש. ולפ"ז, לכאורה לאביי שינוי אינו קונה. אך ע"י רש"י שם (ד"ה ואביי), שלאביי פשוט שקונה הגזול בשינוי וא"צ פסוק לכך, שהרי "אי עביד מהני". וא"כ אינו כלשון ב דרב חסדא; אלא לסוגיה בתמורה פשוט ששינוי קונה ויש לדון מה המקור וכאמור; ומאיך, ההנחה הפשוטה בסוגייתנו - שדין שינוי תלוי במקור מהפסוקים - כרבה בתמורה, שהרי לאביי פשוט שקונה מדין אי עביד מהני' (שיעורי רבי דוד פוברסקי כאן אות שסא). ע"ע חידושי הר"מ כאן, ושיעורי רבי דוד (אות שסב).
- עוד שם. בסיום הסוגיה בתמורה, הגמ' מבקשת להגדיר את ההשלכה המעשית של מחלוקת אביי ורבה הנזכרת. והסוגיה מסתיימת במסקנה: "אלא, כי קא מיפלגי אביי ורבה - בשינוי קונה". לדעת רש"י שם (ו: ד"ה בשינוי קונה), וכן פירש שם רבנו גרשום, כוונת הגמ' לענין מוסרי-מחשבת, ולא לְכַבֵּד הַלְכֵתִי ממש, שאכן אין ביניהם; ובלשון אחרת בגמ': "בהנך שינוי דשנינו", כלומר במקורות לדינים שהובאו לאורך הסוגיה שם. אך רש"י הביא שם פירוש נוסף ל"שינוי קונה" ("ונראה בעיני דמצינו למימר") - שאביי ורבה קלקלו האם שינוי קונה, "דלאביי קנה ואינו משלם אלא עצים וצמר, ולרבה לא קנה ומשלם הבגדים והפלים", ובה הגמ' חוזרת בה מהתירוץ לדעיל אליבא דרבא, אלא לרבה שינוי אינו קונה. ע"ש עוד, וראה הערתנו לתמורה (דף ה, בענין מסקנת הסוגיה שם). אמנם לכאורה פירוש זה קשה, שהרי להלן (צד:). רבא דוחה את השיטה שמביא אביי של תנאים הסוברים "שינוי במקומו עומד"; ומזה משמע שסובר דליכא למ"ד שינוי אינו קונה; וכן להלן (סח:). אמר: "ומי איכא למ"ד שינוי עשה לא קני?!". ולכאורה צ"ל לפירוש זה שאכן דברי רבה נתונים במחלוקת בין שתי מסורות, וכמו שדברי רב חסדא חמו (בשם ר' יונתן) שנויים בסוגייתנו במחלוקת בין שתי לשונות מנוגדות; ואפשר גם שבזה חולקות שתי הלשונות בסוף הסוגיה בתמורה: האם (גם) לרבה שינוי קונה.
- סו: עולא: יאוש אינו קונה (סז). וקשה מלהלן (קיד). שסובר עולא שיאוש קונה! תירץ ר"ת (סז). תד"ה אמר עולא; גיטין נה. ד"ה מאי טעמא, שרק לענין קרבן דעתו (כאן ובגיטין) שאינו קונה, ומשום מצווה הבאה בעבירה (ע"י סוכה ל). אך דעת ר"י שבכל מקום אין היאוש קונה לדעת עולא, ומה שאמר להלן לגבי עורות שקונה - התם שינוי השם נמי איכא, דמעיקרא משכא והשתא אברזין. וראה עוד בהערותנו לגיטין (נה).
- עוד שם. יאוש אינו קונה. אלא עם שינוי-רשות, ע"י להלן (סח. קיד). וראה הערתנו שם.
- שם. "קָרְבָּנו", ולרבה בגוף קרבן של חֵבְרוֹ. ברש"י (ד"ה דגזול קרבן דחבריה) שני פירושים: א: מדובר ללא יאוש, וקמ"ל שאינו עולה לרצון כלל, אפי' לבעליו. ב: קמ"ל שאפילו אחרי יאוש לא קנהו, דכל היכא דאיתיה בי גזא דרחמנא איתיה. ע"כ (ובתוס' ר"ד כרך את שניהם לפירוש אחד: קמ"ל דאינו עולה לו אפי' היה יאוש, ולבעליו אפי' ללא יאוש. ומהריק"ש כתב שרש"י דחה את הפירוש הראשון בעקבות קושיית תוס' סד"ה דגזול קרבן). כאן רבה ואמר דחיייה זו (וראה להלן, שזה אליבא דמאן דלית ליה פסול מצווה-הבאה בעבירה וגם סובר יאוש קונה); אך להלן (סז:). רבא עצמו דורש שיאוש אינו קונה, מ"קרבנו ולא הגזול". הגמ' שם מקשה זאת, ומתרת: א: חזר בו; ב: אחד מהן רב פפא אמר.
- שם. כבר לפני כן, בשלב הקושיה, יש להקשות: מה מקשה אביי לרבה מ"קרבנו" ולא הגזול? הרי שם י"ל שהטעם הוא מצווה הבאה בעבירה! תירץ רמב"ן (גיטין נה:). בשני אופנים: "ולא קשיא, משום דדילמא רבה סבר כמאן דלית ליה משום מצוה הבאה בעבירה, דפלוגתא היא בפרק לולב הגזול, ואביי שמייע ליה מיניה הכי. א": לאפוקי מילתא מפומיה איכוין, ואין הכי נמי דמצי לתרוצי ליה הכי אי סבר לה כר' יוחנן". וכן בשו"ת רשב"א (ח"א סי' תתקסח), "דאביי ורבה תלמידיה דרבה הוו אינהו בקיאי ביה דאפילו בקרבן אמר, וכדבר יהודה דאמר בהדיא בפרק הניזקין בין נודעה בין לא נודעה מכפרת"; שהרי רבה הוא מתלמידי רב יהודה המובהקים. אך בתוס' (סז. ד"ה אמר עולא) מיאנו לומר שרבה סובר כמאן דלית ליה מצווה הבאה בעבירה, וע"ש.
- עוד שם. ולגבי דעת עולא בזה, הנה הוא הביא ראיה (סז). מ"הבאתם גזול" דומיא ד"פסח" שיאוש אינו קונה. אך בסוכה (ל). למד מזה ר' יוחנן בשם רשב"י (ראה הערתנו שם בשם המאור שם יד: בדפי ר"ף, שר' יוחנן כאן סח: חולק על מה שאמר שם בשם רשב"י שיאוש קונה) את דין מצווה הבאה בעבירה. ולכאורה עולא כאן חולק וסובר שאין הפסול מדין מצווה הבאה בעבירה, אלא כי לא נקנתה לו הבהמה ביאוש; חזון איש (בי"ק יז, טז, ע"פ בעל המאור מא. בדפי ר"ף). ולפ"ז הוא כשמואל (בסוכה, וכרבה שאמרנו לעיל) דלית להו מצווה הבאה בעבירה (וראה הערתנו לסוכה כט: בביאור דעת שמואל). אך לשיטת ר"י בתוס' (סז. ד"ה אמר עולא) עולא בהחלט סובר דין מצווה הבאה בעבירה, ואדרבה, מזה הוא

מוכיח שיאוש אינו קונה, דאי יאוש קונה מדוע יש כאן דין מצווה הבאה בעבירה? הרי כבר קנויה לו לפני כן! ור"י לשיטתו, שמצווה שאחרי הקניין אינה מצווה הבאה בעבירה, אלא כשהמצווה והקניין באים כאחד (וראה גם הערותינו לסוכה ולגיטין נה).

(השמטה) "אִישׁ יִשְׁכַּח אֶת־בְּרֵיתוֹ עִמֶּנּוּ" (ויקרא טו, ה) ולא הגזול, כשגזול הגזב משכב של חברו ושכב עליו. ע"כ. ופרש"י (ד"ה משכבו): "גזירת הכתוב להוציא את המשכב הגזול שאינו נעשה אב הטומאה לטמא אדם". ותהי בה בתוס' רי"ד: "קשיא לי טובא: וכי הגזב אינו מטמא משכב שאינו שלו?! והא תנן בפרק ה' דטהרות: 'שן ברה"ר ועמד - כליו טמאים מדרס'; ותנן נמי בפ"ה דזבין (ד, א): ר' יהושע אומר: נדה שישבע עם הטהורה במטה - [פנה] שבראשה טמא מדרס... ובכמה מקומות מוכיח דבר זה; ולמה אינו מטמא הגזול שאינו שלו?! ונ"ל, אף על גב דמטמא משכב שאינו שלו - גזירת מלך היא שהגזול לא יטמא, מידי דהוה אסוכה (עי' סוכה לא)... אע"פ שסוכת חבירו יוצא בין מדעתו בין שלא מדעתו - בגזולה אינו יוצא... ה"נ [זב], אף על פי שטמא משכב חבירו - הגזול אינו מטמא". ע"כ (ועי' דברי המהדיר רבי ניסן מאיר זק"ש, מהדורת ה'תשי"ח, הערה 59). ובתוס' שלפנינו (ד"ה גזול) מיאנו בפרש"י ולא תירצו (ועי' מה שפירש ר"י). ועיין מאירי. ובשיעורי רבי דוד (פוברסקי, אות רפג) דייק מלשון רש"י (שציטטנו לעיל), ד"משמע מלשון דַּרְךְ אב־הטומאה לטמא אדם אינו נעשה, אבל ראשון לטומאה הו"י". ומעתה דן בזה; ונביא מלשון הספר הבהירה: "וצ"ב, דכיון דנתמעט 'משכבו' ולא הגזול, מ"ט ראשון הו"י? ועוד צ"ע בעיקר פ' רש"י, כמו שכבר תמחו התוס', דזהו תימה לומר כן דהוי גזה"כ דאין מטמא משכב שאין שלו!" ומפאן ביאר רבי דוד פוברסקי, שטומאת משכב היא חידוש מיוחד וגזרת הכתוב, טומאה עצמאית ולא טומאה שקיבל מהזב: "ונראה לבאר דעת רש"י, דסובר דבאמת הא דין זה דמשכב הזב נעשה אב הטומאה ה"י חידוש, דכיון דטומאתו הו"י רק ע"י שקיבל טומאה מהזב, דחזב הו"ל אב הטומאה - הרי צריך להיות ראשון; דדין אב הטומאה מצינו רק היכא דקיבל טומאה ממת שהוא אבי אבות הטומאה, או היכא דהוא טמא מצד עצמו, כגון שרץ או זב... וא"כ במשכב הזב דטומאתו הו"י משום דקיבל טומאה מהזב איך נעשה אב הטומאה? הא כיון דחזב הו"ל אב, ממילא דהמשכב המקבל טומאה ממנו צריך להיות רק ראשון! ולכן סובר רש"י דע"כ מוכרח דדין טומאת משכב הזב אינו דין 'קבלת' טומאה שמקבל טומאה מהזב, אלא דהוא טמא מצד עצמו כמו שרץ, דזהו הגזה"כ במשכב הזב... ולפ"ז אינו תמחו כ"כ מה שתמחו תוס'... דאה"נ דבכל דוכתי היכא דהוי רק דין קבלת טומאה לא מצינו דין כזה דרך דבר שלו מקבל טומאה; אבל הכא במשכב הזב דנתחדש דלא הו"י רק דין קבלת טומאה אלא דטמא מחמת עצמו כחזב - יש להבין שפיר דהוי גזה"כ דרק ע"י הבעלים עצמן הו"י דין זה... אבל לענין מה שנעשה ראשון מחמת דין קבלת טומאה, בזה באמת לא נתמעט גזול"; וע"ש מה שדן בזה עוד. והמאירי הביא שרמב"ם (עי' הל' כלים כד, ז) אינו מחלק בין אב לראשון אלא מטהר משכב גזול לגמרי. ע"ע שיעורי רבי דוד (שם באותיות הבאות) בביאור מחלוקת הראשונים.

שינוי השם (שאינו חוזר). כתבו בתוס' (ד"ה שינוי השם) שקונה רק עם יאוש. אך רשב"א כתב שקונה גם לבדו. אמנם בתוס' עצמם בסמוך (סז. ד"ה הא; משמע שחזרו בהם) ע"י גר"א חו"מ שנג ס"ק ח בליקוט) כתבו בשני אופנים אחרים: א) יש לחלק בין שינוי שם-קטן (הצריך יאוש עמו) לבין שינוי שם-גדול. ב) שינוי השם קונה ללא יאוש, אך יש מקרים שאין השם משתנה בלי יאוש - כגון בעורות שבסוגיין (וכן בהקדש). ולגבי דעת רש"י בזה, כתב בנחלת משה שמשמע מדבריו בסוגיה (סז. ד"ה ר' זירא) ששינוי השם אינו קונה אלא עם יאוש; אך אח"כ כתב שאין הכרח ואפשר שסובר כאחד משני פירושי תוס' האחרים. ובפני יהושע (על רש"י הנ"ל) כתב שרש"י כתירוץ האחרון בתוס'.

ר' זירא: אם עשוי לחזור לשמו הקודם אינו קונה (סז). לכאורה משמעות הסוגיה שרבי זירא ורב יוסף חולקים. ולכאורה נצטרך לביאר התוס' (סוף סז.; ור' דברינו לעיל בס"ד) שמדובר כאן בצירוף יאוש או שינוי מעשה, שהרי אין מסתבר בכלל שינוי שם גרידא החוזר-לבריתו יקנה.

שינוי השם וכו' ר' זירא וכו'. והקשו על ר' זירא (סז). מצינו דמעיקרא קציצתא והשתא צינורא; וקבעו ולבסוף חקקו אינו פוסל את המקנה (תוספתא דמקוואות ד). אלמא שינוי השם לאו מילתא היא! (ומתרגמים: שאני שאיבה, דמדרבנן היא, וכשחקקו ולבסוף קבעו היה שם כלי עליו כבר בתלוש). מדוע מקשים דווקא ביחס לשינוי השם? הרי יש כאן גם שינוי מעשה - החקיקה! אמנם בדין זה אין משמעות לשינוי המעשה, שכיוון שקבעו ארעא סמיכתא היא וחקיקתו אינה קוראת עליו שם כלי לפסול בשאיבה; ומה שחשוב לעניין זה הוא השם - דמעיקרא קציצתא והשתא צינורא - ובכ"ז אין זה גורם לפסול בשאיבה. וכ"כ מהריק"ש: "ותרצו קצת המפרשים ז"ל דשינוי מעשה לא שייך לפסול בשאיבה, אבל שינוי השם גורם פיסול מקוה, כי להיותו צנור ושם כלי עליו גורם שם שאיבה" (המהדיר ציין לשיטה מקובצת בשם רא"ש, וע"ש). ומהריק"ש כתב ע"פ רש"י שאינו נקרא שינוי מעשה: "ונראה לי שרש"י ז"ל מתרצה במה שכתב: 'קבעו ולבסוף חקקו - לאו כלי הוא, אלא ארעא סמיכתא', ולא מיקרי שינוי מעשה, אבל קריאת השם - כלי גמור בתלוש קוראים אותו, שהרי בעת הזכיר שמו לא תהיה הזכרה במחובר כמו המעשה שייש"י ידיו לעשות בארץ, ולפיכך לענין שינוי השם אי מילתא היא כלי גמור יקרא" (וע"ע דבריו שדן מדוע הקשו דווקא על ר' זירא ולא על רב יוסף).

סז: חייב בתשלומי 4-5 על שור או שה וכו'. (השלמה) הטעם לחילוק בין שור ובין שה ע"י להלן (עט): ואת עצם החיוב מוכפל כ"כ, מנמקת הברייתא כאן "מפני שנשתרש בחטא" (הבאנוהו להלן שם). ולפי המובא בסוגיה כאן (ובסמוך), יש לזה שני פירושים: "עשה שרשין, כלומר נתחזק בחטא, שקנאו ומהנו מעשיו", וזה לפי מאן דאמר יאוש-כדי לא קני והחיוב של 4-5 על טביחה ומכירה הוא אחרי יאוש, שהמכירה הועילה להעביר בעלות לקונה, אך לפני יאוש המכירה לא הועילה. ולמ"ד יאוש קונה, והחיוב הוא לפני יאוש כי אחריו "שלו הוא טובת, שלו הוא מוכר", מובאים (סח). דברי רבא בהסבר הברייתא: "מפני ששנה בחטא" - כלומר, אף דלא אהנו מעשיו, שעדיין לא היה יאוש, השתקעותו בחטא היא הוספת חטא על פשע ואף דלא אהנו מעשיו משלם. ע"כ. וסברתי דלכאורה רבא לטעמיה, דאמר (תמורה ד-ו:): כל מילתא דאמר רחמנא 'לא תעביד' אי עביד לא מהני, והאי דלקי משום דעבר אמירא דרחמנא הוא. דה"נ נענש אף דלא אהנו מעשיו (אך אביי אמר שם שהמלקות הן על דאהנו מעשיו). ועי' מה שכבר העיר בזה רש"י (סח), וע"ע שיעורי רבי דוד (פוברסקי; כאן אותיות עט-שפ).

הגונב מן הגנב. ובמש"כ מלהלן (סט): מ'גנב מבית האיש" ולא מבית גנב, העירו כאן בתוס' (ד"ה אין) שאין הדרשה מתאימה למ"ד (לעיל סג): 'תרווייהו בטוען טענת גנב'. אך בשיטה מקובצת כתב בשם רבנו ישעיה שגם לפי תנא זה יש ליישב הדרשה, "דהכי דרשינן: דוקא בטוען גנב מבית האיש", כלומר שמ"ד הבעלים בא לו והוא טען גנב; אבל לא בטוען גנב מבית גנב, כלומר, אם בא לו מבית גנב, שהפקיד הגנב אצלו, והוא טוען גנב" ונמצא שהוא עצמו גנב - לא מחייב; דהיינו גונב אחר הגנב".

סח. שינוי רשות עם יאוש. מש"כ שיש תנא חולק ללשון אחת, ע"פ רש"י להלן (קיד). ורש"ש שם בביאור דבריו (ראה הערתנו שם). לשאלת הגדרת ירושה כשינוי רשות, עיין להלן בראש פרק י (קיא):.

(תוספת) בברייתא פטרו 'מכירה חזורת'. והיא - רב ששת ור' אלעזר: לפני יאוש. רב נחמן: מכירה מוגבלת בזמן (הבאנו דין זה להלן עח). ובדעת רב ששת ור' אלעזר. לגבי יאוש ס"ל שאינו קונה, דאי קני - היאך מחייבים אחריו? הרי שלו הוא מוכר! (רש"י ד"ה חיובא לאחר יאוש; ע"ש).

(גמג') לעניין הברייתא המשולשת (3 בבות - גנב מגנב; גנב מהקונה; גנב מהטובה), הנידונת בעמוד זה בארוכה ביחס לדברי רב (סז); ראה בקונטרס דפי העזר שלנו בס"ד, סידור מהלך הסוגיה. נזכר כי דעת רבא שהברייתא לפני יאוש, והיא משובשת ויש להפוך את הדין בין שתי הבבות האחרונות; ורב פפא מתרץ שאינה משובשת אלא התייאשו הבעלים ביד הקונה והסיפא דעת ב"ש ששינוי אינו קונה.

סח: אתה חייב לשלם לו'. ואף לרב זבדי (ב"מ יז.), שדין 'חייב' כדן 'צא תן לו' ונחשב גמר-דין; היינו בחוב, שנותנין לו זמן; אבל לנזק, שאין נותנין בו זמן (עי' להלן צא. דחסריה ממונא) - היה לבית-הדין לומר 'צא תן לו'.

סט. 'הלעיטוהו לךשע וזמת'. בקושיה ביחס לדין ערבות, הנהוג גם באדם חוטא (עי' סנהדרין מג-מד. שעבר עכן על כל התורה וכו'), ראה הערתנו לסוטה (לז); במובא בשם שו"ת עין יצחק לר' יצחק אלחנן (אה"ע ח"א סי' א, אות ח) בס"ד.

ע. נהרדעי: אין כותבים הרשאה על מיטלטלין וכו'. לגבי המחלוקת בין הלשונות, אפשר שחלקו בדר' יוחנן ור"ל, דלישנא בתרא סברה כר"ל וכצנועין שיכול להקדיש ולהקנות אף שאינה ברשותו (מוזכר בהסבר ראשון בפסקי רי"ד, וברמז בחזו"א חו"מ סי' א סס"ק א וס"ק ח). ובספר דבר יעקב (אות ה סע' ו, ע"ש שביאר עוד) כתב שע"פ ביאור קצות החושן (תחילת סי' קכג) בסוגיה בדעת רש"י, שמדובר בפקדון (כמשמע ברש"י ד"ה דכפריה; אך ע"י פני יהושע), וכ"שיש לו (לשומר) איזה טענה או תביעה על הפקדון שאינו רוצה הנפקד להחזיר עד שיקוב הדין ביניהם, יש לפרש שחלקו

האם במקרה כזה נחשב הפקדון כדבר שאינו ברשותו אע"פ שאינו כופר בו. ובאבן האזל (שלוחין ושותפין ג, א ד"ה ונראה לבאר) כתב: "דל"ק ול"ב חולקין בהא דאמרינן דיכול להקדיש פקדון שביד חבירו, וזה דוקא אם לא כפר, אבל אם כפר לכאורה פשוט דאין כותבין, משום דכשכפר הא ונתבטל שם פקדון ונעשה גזילה, דהא הכופר בפקדון נעשה עליו גזל... דל"ק סבר... דכל זמן שלא הודה הנפקד בב"ד וגם אינו רוצה להשיב להמורשין אין אנו יודעין אם רצונו בכלל להודות ולהשיב להמפקד את הפקדון - ולכן לא מהני בזה הרשאה; ול"ב סבר דכל זמן דאכתי לא כפריה יכול ליתן הרשאה". ע"ש.

ע: למעט 2 אומרים שעה 1 בגנבה ו-2 אומרים 1 בכרסה. אך אם 1 אומר 2 בגנבה ו-1 אומר 2 בכרסה מצטרפים, וי"א שרק לריב"ק והלכה כמותו (סנהדרין ל:). שהמכירה חלה. ובדיניי-שמיים החתייב לתת לו. רש"י (ב"מ צא. ד"ה רבא אמר), תוס' (ד"ה אילו תבעה).

עא: גנב וטבח ביה"כ וכו'. (השלמה) דעת משנתנו (ע). בנידונים אלו - ביה"כ חייב (עא); ולא כר' נחוניה בן הקנה שגם כרת פוטר מתשלום; בשבת (שלא טבח ע"י שליח אלא בעצמו) או לע"ז - פטור.

שחט ע"י שליח. מקור דין זה (שזה שוחט וזה מתחייב) הבאנו להלן (עח:).

גנב ושחט לעבודה זרה. ר"ש פטר מ-4-5, ששחיטה שאינה-ראויה היא. דאע"ג דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, כשעשה בו מעשה אסור; רש"י (ד"ה בשלמא ע"ז), וצ"י לגמ' במסכת ע"ז (נד). וכן כתבו בתוס' (ד"ה בשלמא), שסוגייתנו כמ"ד אדם אוסר דבר שאינו שלו כשעשה בו מעשה (חולין מ), שחלקו בזה תנאים ואמוראים. ובשו"ת בר ליואי (הרב משולם יששכר הורוויץ, אבן העזר סי' לט, דף מ. מדפי הספר; שם דן לאור שיטת ר' שמעון בכלאים ז', דה) כתב, שלמסקנה אתיא ככו"ע: "איברא, לפי מה דמסיק הש"ס דמייירי באומר 'בגמר זביחה הוא עובד' - א"כ שפיר מצי לאסור את הבהמת חבירו אף למ"ד אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, והיינו משום דהואיל ולא עבדה אלא בגמר זביחה - א"כ נעשה אז שינוי גמור שראוי לקנותה בכך...". וע"ע מה שהביאו בעניין זה באוצר מפרשי התלמוד (על תד"ה בשלמא).

עב: הלכה כאב"י, ולכן במשנתנו אם הם לא העידו בבת-אחת שגנב וטבח אין משלמים על הטביחה, שהיו פסולים כשהעידו עליה. והוסיף רש"י (עג. סד"ה ה"ג והלכתא): ובלבד שיזמו על הטביחה תחילה. והסבירו בתוס' (עג. ד"ה שהעידו; ויש"ש סי' כג), שכוננת רש"י שאם הוזמו על הגנבה תחילה בטלה ממילא עדות הטביחה, שהרי נפסלו למפרע מזמן הגנבה; ואי אפשר להזימם על הטביחה, שכבר הוכחו (וס"ל הכחשה לאו תחילת הזמה היא, ולא כר"ב דלהלן - ראה מש"כ בזה בסוגיא לקמן). והקשו בתוס', מה הועיל רש"י בכתבו "ובלבד שיזמו של הטביחה תחילה"? הרי כפי שאם הוזמו על הגנבה תחילה מוכחשים על הטביחה (ולא ישלמו, לאב"י) - כך אם הוזמו על הטביחה מוכחשים הם על הגנבה, שהרי העידו על שתיהן בתוך כדי דיבור, וכדיבור דמי לר' יוסי (כדלהלן עמוד ב) ונחשבים כדיבור אחד, ולאב"י פטורים מתשלום, שהכחשה אינה תחילת הזמה! וכתב בחידושי רבי מאיר שמחה, שאם הוזמו על הטביחה, אף שבטלה עדות הגנבה (שהיתה תוך כדי דיבור) - לא מחמת הכחשה בטלה, אלא מחמת הזומה, ולכן כשהוזמו אח"כ הזמה אריכתא היא ומועילה לכו"ע, אף לאב"י. משא"כ כשהוזמו תחילה על הגנבה, ממילא בטלה עדות הטביחה ללא הזמה ואין כאן עדות על שום חיוב ולכן - לאב"י - לא תועיל עוד הזמה בטביחה. ובברכת אברהם (מהדורא נתיינא), הפנה לחידושי ר' מאיר שמחה, והוסיף: "ייסוד הדבר, דמה שבטל מחמת הזמה הדגה זו - בזה אמרינן הזמה תחילת הזמה, אבל מה שבטל מחמת שאם אין גניבה אין טביחה ומכירה" - גם אם מה דאין גניבה נודע ע"י הזמה - מ"מ נתבטל ע"י דבר אחר ושפיר י"ל על זה 'הכחשה לאו תחילת הזמה'. ובהפלאה (על תוס' הנ"ל) תירץ: כגון שהעידו על הטביחה לאחר כדי דיבור קטן של הגנבה ותוך כדי דיבור גדול; לפי דרכו, שדין תוך-כדי-דיבור שבסוגייתנו (לענין צירוף שני דברים לדיבור אחד) שונה מבכל התלמוד; ראה להלן - בהערותנו בדין תוך-כדי-דיבור - דבריו בהרחבה (עם תירוץו בענייניו).

עג: תוך כדי דיבור (ובהערת השוליים). בנדרים (פז). נאמר: "והלכתא תוך כדי דיבור כדיבור דמי חוץ ממדף ועובד ע"ז ומקדש ומגדש". וכן בבבא בתרא (קכט:): "בר מעבודה-זרה וקדושיה", ומגדף בכלל ע"ז ומגרש בכלל מקדש (תוס' בב"ב ד"ה חוץ; ר"ן בנדרים ד"ה והלכתא). ורמב"ם בפירוש המשנה (תמורה ה, ג) כתב שגם מקדש וממיר הורגו (ע"פ גמ' תמורה כה: לגבי 'מלך' בהקדש, ובמשנה שם נוסח דומה לגבי תמורה - ש"ך ח"מ רנה ס"ק ה; וע"ע תוס' מנחות פא: ד"ה תודה), וכן פסק בהלכותיו (הל' מעה"ק טו, א; הל' תמורה ב, ד). ונמצאו 6 דברים יוצאים מן הכלל, ואין הסוגיות חולקות בזה אלא משלימות זו את זו (כך עולה מרמב"ם ורמב"ם ורמב"ם הנ"ל - ש"ך שם. ולכאורה מקדיש וממיר בכלל מקדש. אכן, בעל ש"ך (שם) תמה על הפוסקים מסוגייתנו, הפשנה בקושייתה דין תוך-כדי-דיבור ביחס לעדות וביחס לתמורה, ומשיבה דתי תוך-כדי-דיבור הו, ומ"מ נמצא שלענין הקדש (תמורה) נמי תכ"ד כדיבור דמי! ומסיים שם בש"ך: "...ואין ספק דאשתמיט לכולם הש"ס דמורבה הנ"ל שהבאתי ונ"ל לענין דינא הקדש כשאר דברים, כן נ"ל ברור". וביישוב דברי רמב"ם, יש אחרונים שכתבו שזו מחלוקת סוגיות, עיין מ"מ בהל' מעה"ק (וע"ע שער המלך ומעשה רקח ובית יצחק שם, ועוד), וקצות החושן (ח"מ שם ס"ק ב) ובאבן האזל בהל' תמורה והליכות אליהו שם. וראה גם להלן.] בתוס' בתמורה (ד"ה לא נצרכה) נראה שחולקים על רמב"ם, שכתבו שהדין האמור שם שאין תכ"ד במקדיש הוא דבכדי שאלת שלום תלמיד לרב, דהא קי"ל תכ"ד כדיבור דמי בכדי שאלת רב לתלמיד. וזאת כתבו ע"פ סוגייתנו, המחלקת בדעת ר' יוסי. בדעת רש"י, במשנה למלך (הל' מעה"ק טו, א) כתב שסובר כרמב"ם, דלא מהני חזרה בהקדש (ערש"י בתמורה ד"ה בתוך כדי דיבור: "כדי שאלת שלום רב לתלמיד, ואמרי לה תלמיד לרב"). ולקשיית הסוגיות, כתב, שלרש"י ולרמב"ם הסוגיות חלוקות, והם דחו את הסוגיה-כאן מן ההלכה, מפני קושיות תוס' (עג: ד"ה כי לית) ע"ש. ולטעמייהו אזלי תוס', שמדבריהם בניזר (ט. ד"ה לאיתשולי) נראה שלבית הלל שם מועילה חרטה בהקדש תוך כדי דיבור, לגבי נזיר מן הגרורות. אכן המפרש שם מפרש שהנודר הוא אומר שטעה כשנזר, ע"ש (מחנה אפרים צדקה, ח). ובמחנה אפרים (הל' צדקה, ח) תירץ באופן שאין שתי הסוגיות חלוקות, והסביר בכך אריכות לשון הסוגיה בתמורה, וזו לשונו: "ומה שהקשה מסוגיית מרובה - לע"ד לק"מ, כד דייקנן הסוגיא במקומה שם בתמורה, דקאמר שם: 'מהו דתימא תוך כדי דיבור כדיבור דמי, והאי עיוני הוא דקא מעיין; דלכאורה איכא למידק, דאמאי איצטרך להאריך ולומר 'והאי עיוני' וכו', ואמאי לא סגי ליה לומר 'מהו דתימא תוך כדי דיבור כדיבור דמי, קמ"ל? - אבל לפי דעתנו הכי פירושו: מהו דתימא תוך כדי דיבור כדיבור דמי, ואף על גב דזורה לא מהני בהקדש - מיהו אי ס"ל דתוך כ"ד כדיבור דמי לא חשבינן ליה נמלך אלא אמרינן האי עיוני קא מעיין וכו' בה מעיקרא, והוי כאלו אמר שני דברים ביחד" (וע"ש שצ"י לבי"ב קמח: ולרשב"ם שם קכט: ד"ה והלכתא). וכעין זה גם כוונת הגמ' בסוגייתנו, לדון בתכ"ד כעיוני מעיין ולא בגדר דבר. ובהפלאה (כאן עג. בתד"ה שהעידו) הסיביר שלסברת הפוסקים, ודאי קי"ל בכל התורה שתכ"ד כדיבור (אפילו הגדול, 'שלום עליך רבי'), ולא מצאנו תנא חולק בדבר, וכן העידים יכולים לחזור בהם בתוך כדי דיבור. אך בסוגייתנו הנדון שונה - ביטול העדות-על-הגנבה מפני שהיא כדיבור אחד עם עדות-הטביחה שבטלה. וזה דבר חדש, לומר כאילו דיברו העידים שני דברים כאחד (ובהזמת השני יבטל הראשון). ומה שמקשים בסוגיין מ'תמורת עולה תמורת שלמים' פירושו, שאמנם בתמורה אין יכול לחזור בו תוך כדי דיבור, אך לסברת ר' יוסי - כיוון שסובר תכ"ד כדיבור אפילו לחבר 2 דברים בדיבור אחד - נמצא שאין שייך בתמורה זו 'אמירתו לגבוה כמסירתו', שהרי בעת האמירה ממש חזר בו, בדיבור אחד. ומתמצים בגמ', שלר' יוסי, לענין מיוחד זה - לצרף 2 דברים לדיבור אחד - אינו אומר שתכ"ד כדיבור אלא בתכ"ד קטן (כדי 'שלום עליך'); ואע"פ שבשאר דברים יכול לחזור בו בתכ"ד גדול, בהקדש שאמירתו כמסירה אין שייך חזרה אלא מדין דיבור אחד, וזה רק בתכ"ד קטן (ומה שלא כתב רמב"ם שמועיל תכ"ד-קטן בהקדש ובתמורה - או שפסק כרבנן; או שזה בכלל דבריו, שאם נתכוון לכן מתחילה' = שאמר בתכ"ד קטן, שדומה למתכוון לכן מראש].

ומה שכתב רש"י לעיל (עג. ד"ה ה"ג והלכתא) "ובלבד שיזמו על הטביחה תחילה" (וכן על המשנה כתב שבגמ' מוקי לה בכ"י, ולהלן עד: הוא לאב"י דלית ליה הכחשה תחילת הזמה), והקשו שם בתוס' (ד"ה שהעידו), שגם אז - כפי שאם הוזמו על הגנבה תחילה מוכחשים על הטביחה (ולא יגרו, לאב"י) - כך אם הוזמו על הטביחה מוכחשים הם על הגנבה, שהרי העידו על שתיהן בתוך-כדי-דיבור, וכדיבור דמי לר' יוסי - כתב בהפלאה שיש ליישב, לפי דרכו המובאת לעיל: כגון שהעידו על הטביחה לאחר כדי-דיבור קטן של הגנבה ותוך כדי-דיבור גדול, וזה נחשב 'שהעידו בבת אחת' (לענין שבהזמת הגנבה אחרי הזמת הטביחה אינם נחשבים פסולים למפרע בעת שהעידו על הטביחה, כיוון שעדיין היה זה בתכ"ד של הגנבה ויכלו לחזור בהם מהגנבה, כפי שהסביר רש"י בד"ה ה"ג), ומאידך אף לר' יוסי שתכ"ד קטן כדיבור (לענין צירוף 2 דברים לדיבור אחד) אין העדויות בטלות בביטול האחת, שאינן סמוכות בתכ"ד קטן.

תוך כדי דיבור. הגרסה בגמ' כאן (עג): בתכ"ד ה'גדול', היא 'שלום עליך רבי ומורי'. אך **רבנו חננאל** (בפירושו לסוגייתנו), רא"ש (ס' ז) וע"ש פלפולא חריפתא ז, **רשב"ם** (ב"ב קט: ד"ה תוך) וראשונים נוספים, לא גרסו בסוגייתנו 'ומורי'. וכן כתבו רי"ף (שבועות טו), רש"י (שבועות לב. ד"ה תלמיד) ורמב"ם (הל' שבועות ב, יז), וכן הוא בירושלמי (ברכות ב הלכה א'; מו"ק ג, ז; נזיר ד, א; שבועות ב, ג); וכן כתב כאן בדקדוקי סופרים. [ומצאנו שהצורה 'שלום עליך רבי ומורי' נאמרת כתשובה לשלום עליו רב' - ברכות ג. תשובת ר' יוסי לאלהו; כלה רבתי א, ג; מדרש משלי ט, ב; וכ"כ רמב"ם להלכה (הל' ת"ת ה, ה). אך בסנהדרין (צח). פנה כן ריב"ל אל המשיח ולא כתשובה. וע"ע תענית (כ:).]

עג: ר' אלעזר חולק (לגבי עדים שהוכחו ולבסוף הזומו; עד: וכן אביי. דעת רש"י שאביי חולק על רבא גם בעיקר ההלכה ולא רק בארְגוּה מהתוספתא (רש"י עד: ד"ה ובפלותא; ע"י בדעתו נמו"י כח. בדפי רי"ף, וע"ע תוס' עג. ד"ה שהעידו); ואף נראה שכך תפס להלכה, ובאות ע' של יע"ל קג"ם, המורה על עד זומם (למפרע נפסל, כאביי), כלול גם דין עדים שהוכחו ולבסוף הזומו, שהכחשה אינה תחילת הזמה (יש"ש סי' כג, בעקבות דברי נמו"י בדעת רש"י בפירושו על המשנה; ע"ש; וע"ע לחם משנה הל' עדות כא, ו). אך רמב"ם חילק בין הסוגיות, ובאחרונה פסק שהכחשה תחילת הזמה (הל' עדות יח, ד, וכס"מ; ע"י יש"ש שם ולח"מ הנ"ל). ובספר המאור (כח. בדפי רי"ף), וכן בהגהות רש"ש (עד:), כתבו שאפשר שאף אביי לא נחלק עם רבא על עיקר הדין, אלא על ארְגוּתו (וכן משמע בפירושו רבנו חננאל, מהדורת מוה"ק, ה'תש"ע). וע"י בירור הלכה (ציון ד).

עוד בזה. הנה בהערות השוליים הבאנו מן הסוגיה בכתובות (יט: -כ:), שם אמר רב ששת שהכחשה תחילת הזמה ולכן כמו הזמה אי אפשר להכחיש עדים שלא בפניהם. אך שם דבריו נדחו ע"י רב נחמן ור' אבהו, ולכאורה אין הלכה כרב ששת. אך בסוגייתנו, מחלוקת אביי ורבא היא, וקם ליה ר' יוחנן בשיטת רבא, ולכאורה כן צריכה להיות ההלכה, שהכחשה תחילת הזמה. וא"כ לכאורה קשיא הלכתא האלכתא! ומזה נראה דצריכים לחלק בין הסוגיות. ותדע, שכן הם פסקי רמב"ם בשתי הלכות סמוכות (הל' עדות יח, ד-ה): בראשונה פסק כרבא דסוגיין, ואף נימק כן: "שהכחשה תחילת הזמה היא אלא שעדיין לא נגמרה" (על הטעם שהוסיף תיבת "שעדיין", ע"י יד פשוטה שם); ובשנייה פסק כר' אבהו דכתובות ולא כרב ששת: "אין מזימין את העדים אלא בפניהם, ומכחישין את העדים שלא בפניהם". וא"כ על כרחין שהוא מחלק בין הסוגיות. וע"י שם בדברי רדב"ז שמדבריו אפשר להבין שאף שבעיקרון של "הכחשה תחילת הזמה", הוא הנושא בסוגייתנו, נפסק כרבא, בסוגיה בכתובות עקרון זה אינו נתון במחלוקת אלא מוסכם, וגם רב נחמן ור' אבהו שם ס"ל הכחשה תחילת הזמה, אלא שאינם מסכימים עם רב ששת שעקרון זה מחייב לפסול הכחשת העדים שלא בפניהם. גם רבנו חננאל בסוגייתנו (מובא באור זרוע פסקי ב"ק סי' שו) הזכיר את דברי רב ששת בכתובות ושהם נדחו ע"י רב נחמן (אך לא ביאר החילוק). והחילוק מבואר בדברי חתם סופר לעיל (חת"ס השלם עב; עמ' פו עמודה ב), שהביא דברי רב ששת ור' אבהו, והסביר: "והנה רב ששת הא ס"ל אפילו לא הזומו אח"כ הני הכחשה תחילת הזמה; ור' אבהו ס"ל דהכחשה תחילת הזמה היינו שפשבאו (ה)מזימים אח"כ איגלאי מילתא למפרע דהך הכחשה כבר הי' תחלת הזמה, אבל הכחשה דעלמא, דלא אתו מזימים לבסוף - לא הוה תחילת הזמה, ומועיל אפילו שלא בפניו"; וע"ש משכ"ב.

איש פלוני סימא עין עבדו. יתר פירוט במהלך הסוגיה (ובביאור הברייתא לאביי ולרבא), נמצא בקונטרס דפיהעזר שלנו בס"ד.

עד: העידו 2 עדים שגנב ועד אחד העיד שטבח ארמכר - משלם כפל ולא 4-5. הנה קי"ל (כתובות פז: שבועות מ. ב"ב לד. ע"ש) שיעד אחד אינו קם "לכל עוון ולכל חטאת", אבל קם הוא לחייב את הנתבע שבועה כדי להיפטר. ולכאורה כאן ג"כ, יש על הגנב להישבע להכחיש דברי העד, כדי להיפטר מתשלומי 14-15! ועוד, הן אינו יכול להישבע, שהרי הוכחש בב"ד מפי עדים על כפירת עצם הגנבה, וא"כ פסול לעדות ולשבועה, והפסול ככהאי גוונא שמתוך שאינו יכול להישבע - משלם" (ב"ב שם, ב"מ צח: שבועות לב: מ!). תירץ רבי עקיבא איגור (בגליונו ובחידושו) שבקנס אין הנתבע צריך להישבע כנגד העד, כיוון שבכוחו להיפטר מקנס לו הודעה. וצ"ע לתוס' לעיל (מא: ד"ה מודה בקנס). וב"נוסח אחר" (בחידושו) כתב עוד: "ולזה מוכח לענ"ד דבקנס אם יעד אחד מעיד והוא מודה - מקרי מודה בקנס, דמ"מ מקרי 'מרשיע עצמו', וכמ"ש תוס' דף מ"א ע"ב ד"ה מודה בקנס; וממילא בכפף אינו חייב להישבע, דלא יהא חיוב שבועה גדולה מהודאת עצמו דפטור, כמ"ש תוס' דף מ"ו ע"א ד"ה דאפילו...". (וע"ש, שהניח בצ"ע מדוע תוס' לעיל לא הוכיחו כדבריהם מן המשנה כאן אלא כתבו בלשון 'דאין סברא...').

עה. הודעה בקנס ואח"כ באו עדים. משכ"ב בפני בעל דינו, ע"פ הסוגיה להלן (קח: וכפי שהעירו שם בתוס' ד"ה תבעו שומר), שם דנו אימתי הודאת הגנב בפני השומר נחשבת הודאה בפני בעלים לפטור. אך הקשו המפרשים, שבסוגייתנו - במעשה דרבן גמליאל וטבי עבדו - אין משמע שהודה ר"ג בנוכחותו (אף שאפשר לדחוק כן!) עיין קצות החושן (חור"מ פא ס"ק י). ובחידושי רבי מאיר שמחה (קח: כתב (בתירוח שני): "ואולי יעבד, כיון דלישראל שנמכר לעכו"ם מצווה כל ישראל שלא ירדנו בפרך - א"כ כאן שמשוחרר ומחזיקו בעבד, כל ישראל הני תובעים, ולכן הני הודאה" (וע"ש תירוצו הראשון). גם בישועות דוד (חור"מ סי' ב, א) ד"ה וזה יש ליישב) כתב ששונה שחרור עבד, אך באופן אחר - כאן אין תובע ולכן אין 'בעל-דין' שצריכה להיות ההודאה בפניו: "דכיון דאין השחרור תשלומין לעבד בשביל היזקו כי אם קנס לאדון - וא"כ אין העבד התובע, ולכן אף בלא תביעתו הוי דין מודה בקנס, דזה דבעינן תביעה בקנס היינו דוקא היכא דהוי תשלומין להתובע". ובאולם המשפט (סי' פא סד"ה ביאור הגר"א) כתב שר"ג עצמו הוא הבעלים! זו לשונו: "אפשר דבע"כ, דקודם שנתחייב ב"ד הוא קאי לבעלים - מיחשב ההודאה כפני הבעלים". [וראה עוד בילקוט ביאורים שבמהדורת מתיבתא עוז והדר].

ובמשכ"כ דסוגיין כרב, ע"פ הסוגיה להלן (קח:). בשתי סוגיות הוא שם: "תבעוהו בעלים לשומר ונשבע... מי נפטר הגנב בהודאת שומר" וכו'; ו"תבעוהו בעלים לשומר ושילם... נפטר גנב בהודאת בעלים או לא". כן נראה מפשטות העניין שם, דקי"ל מודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור (ואע"ג דהדר שקלה לאודייתיה, וכפי, נדון שם האם עודו נחשב מודה בקנס, ע"ש). אמנם ע"י חידושי רבי מאיר שמחה להלן שם.

ולגבי מחלוקת ת"ק ורבא רש"י (רְאָה עדים שממשמשים ובאים); לשמואל חולקים בדבר ושמואל, ושמואל כראבר"ש, ולרב - חולקים רק כשהודה בראותו את העדים באים. ובשבועות (מט). תנן לדברי ת"ק בלבד; ונמצא שהמשנה כפשוטה יכולה להיות סיוע לרב; שהרי, אף לשמואל, סתם משנה אינה כראבר"ש. ומכאן, לכאורה - וכן מהרמ"א שהביא רב אשי מהברייתא לרב המנונא - אפשר לומר דסוגיין כרב (ועיין משנה למלך הל' גנבה ג, ח). אמנם י"ל ששמואל יעמיד את המשנה בשחזור העדים לאחרים ולא העידו, כדמוקי לה הכא (וכ"כ שם בתוס' ד"ה ראה); ואף שכאן הסבר זה נדחה בברייתא, מפני דברי רבא רש"י שבסיפא נדחה, ויכול שמואל לטעון שהמשנה אינה עוסקת בנידון הברייתא (ולסתום כת"ק) אלא בשחזור העדים (ולית מאן דפליג בדיניה).

רבא: רב לא חילק. כך לפי הפירושים שנדפסו לפנינו בשם רש"י (ד"ה אמר רבא וד"ה קפחתי, וע"י ההגהה שעל הגליון והגהת הב"ח ד; וע"י בתוס' ד"ה אמר ליה, שאחד מהם של רשב"ם). וכן מתבאר מזה שרב הונא (לעיל עד: חולק על רב המנונא בדעת רב (וכן דברי חזו"א סי' יח, ח ד"ה והנה; זריחת השני עד: ועוד; וע"י תורת חיים עה. ד"ה אמר). אך דעת תוס' שרבא בא לשבח את רב המנונא על החילוק שלו, שנעלם לרב הונא (ע"ש).

ויש לציין עוד, שלפי מהלך ה"לימא כתנאי" (עה); וראה להלן תקציר שלו בס"ד), לכל הפחות סומכוס סובר כרב המנונא.

והנה הקשו רבים, שבסוגיות אחרות אין משמע כחילוקו של רב המנונא; ואף במסכתין התעלמו הגמ' ורש"י מהחילוק הזה; ע"י לעיל (יד: וע"י מ:), ורש"י (טו. ד"ה ממונא; עד. סד"ה ואי דלא העמידו, ושם הקשה עליו בתוס' ר"ב), שעולה משם שאף כשאין פוטור עצמו בהודאתו פטור. ובדעת רש"י לכאורה י"ל שאשר הסוגיות סוברות כרבא החולק על רב המנונא (וכן כתבו בבירור הלכה). וכן דנו בדעת רמב"ם, שלכאורה פסקו סותרים (הל' גנבה ג, ט, והל' שבועות ט, ד). משנה למלך (גנבה ג, ח-ט): הסוגיות חולקות, וסוגיית משביע עדי קנס (שבועות לג). כשמואל (אמנם הניח בצ"ע פסקי רמב"ם). מרומי שדה (שבועות לג. ד"ה בסוגיא): דעת רמב"ם שדברי רב המנונא אמורים רק בדבר שיש בו קרן, ולא בפלגא-ניזקא וכיו"ב. וכ"כ יש"ש (סי' כו), שרק בגנבה נאמר; וכ"כ בשער המלך (הל' עבדים ה, יז ד"ה דע). וזו שיטת 'יש חולקין' שהביא המאירי (ואף את שיטת רש"י נוח ליישב כן; ביאור חבורתא סוף הערה 14). ולגבי קושיית רבא לרב המנונא ממעשה דר"ג, יש לפרש שבא רבא להקשות שאין מסתבר לחלק בכך ("ראם איתא דיש לחלק בגניבה בין היכא שפוטור עצמו מכלום להיכא דמתחייב בהודאתו - ה"ל לרב המנונא לחלק ג"כ ביציאת ראשי אברים ולומר דכיון שפוטור עצמו מכלום לא אמרינן מודה בקנס פטור ואפילו בשאר קנסות" - לשון שער המלך. ע"ע יש"ש ומורומי

שדה הנ"ל). [בתרומת הפרי (א ד"ה התנאי הרביעי, וסיפם בד"ה העולה מזה) שלל חילוק זה בין דבר שיש בו קרן לבין דבר שאין בו.] ובחידושי ר' נחום (עד, אות רלה), הזכיר חילוק נוסף של יש"ש, בין היכן שבתחילה פָּרַב בְּגַבָּה, ואח"כ באו עדים, והודה על הטביחה, לבין היכן שמתחילה הודה על הגנבה; וכתב כן: "ולפי"ז נחא היטב דברי רש"י ותוס' בסוגיין (לעיל עד), דס"ל דלמסקנא אפ"י היכא שפוטרי עצמו מכלום אינו חייב רק אם פָּרַב מתחילה, ונחא דבִּשְׁן ועין שמודה מתחילה פטור אף על גב שפוטרי עצמו מכלום." בשו"ת **נודע ביהודה** (אבן העזר תניינא סי' כג, ד"ה ומה שרצה ליישב קושית מהרש"ל) מובאת תשובת הרב השואל החריף **רבי משה מברוד**, "דדַּוּקָא היכא דבהודאתו עושה עצמו רשע, שאין דבריו מתקבלים - אז אינו פטור אח"כ כשבאו עדים, אלא כשחייב עצמו בַּקָּרָן; משא"כ כפלא נזקא קנסא, שאינו עושה עצמו רשע, שהשורר הזיק ולא הוא - לכך מתקבלים דבריו אף דלא חייב עצמו בכלום." אך רבי יחזקאל לנדא עצמו דחה מיד חילוק זה, מגוף הסוגיה: "ולדבריו נסתור קושיית רבא במס' ב"ק דף ע"ה ע"א, דאמר 'קפחת לסבי דבי רב, ר"ג פוטר עצמו מכלום הוה' וכו' - ולדברי מעלתו אתמהא: וכי ר"ג היה משני נפשיה רשע ח"ו בהודאתו?! הא ודאי דבשווג סימא עין עבדו...!". אלא - כתב בעל **נודע ביהודה** ידידיה - בחצי-נוזק דשור תם (דלעיל טו), ממנו הקשה מהרש"ל) הבעלים נחשב שמחייב עצמו בהודאתו, שפן מְמַהֵר בכך את ההעדאה (מובא **במנחת שלמה** כאן; ע"ש עוד). ובספר **בית הלל** (לרב הלל אריה ליב ליבשיץ, ורשה; ח"מ סי' א, ה, דף ז. מדפי הספר, ד"ה וכד מעיינין) הציע שרש"י סובר **כראב"ד** (שהובא בנמו"ז כט. בדפי ר"ף), שבזמן הזה, שאין דיני קנסות והתופס אין מוציאים מידו, המודה בקנס ואח"כ באו עדים פטור אפילו פטר עצמו לגמרי. ולכן כתב רש"י (טו). לגבי פלא נזקא שהנפק"מ למדה ואח"כ באו עדים, שהרי אצל רב פפא ורב הונא בדר"י לא היו דיני קנסות. ע"ש. ע"ע אוצר מפרשי התלמוד (לעיל טו. ברש"י הנ"ל). ועיין עוד בירור הלכה (מכון הלכה ברורה).

עו: אמר לעדי הגנבה וכו'. (השלמה) תמצית מהלך ה"לימא כתנאי" כאן הוא כך: בבדייתא מובאים דברי סומכוס, שהעדים משלמים כפל והנתבע 2-3. ברור שהדין כפי שהוא אינו שייך למקרים שלגביהם דיברה הברייתא לפני כן, ולכן מציעים ש"מילתא אחריתי איכא בינייהו" - והיינו דינו של רב המנונא, רבנן (ת"ק) פוטרים בכל אופן (כדברי רב לפי רב הונא), וסומכוס מחלק כרב המנונא. דחיית ה"כתנאי" - רב אחא ב"ר איקא: (וכו"ע רב המנונא) מחלוקתם היא האם ב'נכון, גנבתי, אך לא בפניכם אלא בפני פלוני ופלוני' עדותם נחשבת 'שאי אפשר להזימה' ולכן אין לקבלה (ת"ק), או שבמקרה כזה, שאין חסרון בגוף העדות האלא שהנתבע מסייע להם - אין זו 'עדות שא"א להזימה'. ע"כ.

עו. גנב והקדיש. על פעולת ההקדש אין משלם 4-5, שָׁמַו עליו. ולהלן (עט). תניא שחייב, ופירשו שם **בתוס'** (ד"ה גנב והקדיש, וכאן ד"ה והשתא), **בתוס' רבנו פריץ** (מובא שם בשטמ"ק) ו**רא"ש** (ס"ס ט), ששם מדובר בקדשי בדק הבית, שאין שם המקדיש עליהם. אך הביא שם **בשיטה מקובצת** בשם **מאירי**, **רמ"ה** ו**רבנו יהונתן**, וכן הוא בַּמְסָרָה שבר"ף (כט. בדפיו), שהבדייתא דלהלן פליגא אתמיתין ודחייה מההלכה; ו**מהריק"ש** כתב (כאן ולהלן) שזו שיטת רוב המפרשים, שהרי סתם הקדש שור הקדש-מזבח הוא.

והקדיש לאחר היאוש. לעיל (סח): למ"ד יאוש לא קני - קנהו ההקדש ביאוש ושינוי-רשות; ולמ"ד יאוש קני דין זה נכון אך פשוט ולכן העמיד שם (ריש לקיש) שהקדישו בעליו (לא הגנב!) בהיותו ביד הגנב, לאחר שאמרו הדיינים לגנב 'אתה חייב לשלם' (אך ב'צא תן לו' נעשה גולן ואין לחייבו 4-5); וכצנעוני דתנן שיכולים הבעלים להקדיש כשאינו בידם. ע"כ משם. וכתבו כאן **בתוס'** (ד"ה אלא אהקדש): "כולה הך סוגיא כו' יוחנן...". וראה להלן.

גנב והקדיש וכו' גנב קרבן מבית מקדישו וכו' רבי שמעון וכו'. ביחס לגנב-הקדיש, בגמ' מוצע שלדעת ר"ש אם הקדיש קדיש-שחייב-באחריותם פטור, שעדיין לא יצאו מרשותו ואינה מכירה; קדשים שאינר-חייב-באחריותם חייב - שִׁצְאוּ מרשותו. ואח"כ הגמ' אומרת שדברי ר"ש במשנה אינם בעניין זה אלא בגונב מבית המקדיש. ולעניין גנב והקדיש, מה המסקנה בדעת רש"י? כתב **רש"י** (ד"ה אמילתא אחריתי) שר"ש פוטר בכל מקרה, שההקדש אינו מכירה, כדברי ת"ק שעדיין שם הבעלים עליו, ולא על הטביחה שאח"כ - דכי קא טבח דהקדש קא טבח ולא דמריה קא טבח.

גנב קרבן מבית מקדישו - פטור מכפל וכו'. מש"כ שנלמד מ"רעהו", אף דבסוגיין נִאָמַר "וגונב מבית האישי", הוא ע"פ מה שכתב כאן **רשב"א**, וכ"כ **תוס'** לעיל (סג. ד"ה רעהו), שיעיקר הדרשה מ"רעהו", וכאן הגמ' נקטה את המשך הפסוק אגב גררא דדרשת גונב מגנב. אמנם נאמרו לכך תירוצים נוספים. **רש"ש** (על תוס' הנ"ל): "מ'רעהו' נפקא לן דלא משלם להקדש, ומ'גונב' כו' ממעטין דלא משלם להבעלים, וכן משמע שם מפלוגתא ר"ש, וכן משמע לי משלשון הרמב"ם רפ"ב מהל' גנבה". **תוס'** בשבועות (מב: ד"ה על, תירוץ שני): "וגונב" לגנב עצמו, "רעהו" לטוען טענת גנב.

ריש לקיש (עו): שחטו בעל-מום בחוץ. כתבו **בתוס'** (עו: ד"ה ור"ל), שלשיתו של ר"ל לעיל (סח): - שמדובר במשנתנו (בדברי ת"ק) שהקדישוהו הבעלים ביד הגנב - א"צ לומר כאן "ר"ש אמילתא אחריתי קאי"; שלא נוצר הסבר זה בגמ' אלא לר' יוחנן, שפירש (לעיל סח): שמדובר שהגנב הקדיש (והוכיח ממנה שִׁצְאוּ אינו קונה). אך לריש לקיש, כאמור, מדובר שהקדישו הבעלים בהיותו ביד הגנב (וכמ"ד שיכול להקדישו אף שאינו תחת ידו), ומדובר לפני יאוש; ורבי שמעון חולק על ת"ק בקדשים שחייב באחריותם וְמוֹחֵיב תשלומי 4-5, שבטביחתם חייבים הבעלים לשלם בהמה להקדש (וא"כ הוא דבר הגורם לממון). ורא"כ מה שמעמיד ר"ל בסוגייתו "בשוגייתו" בלעז מוגמרים בחוץ" הוא לפי שיטתו שמדובר בשקדיש הבעלים לאחר הגנבה; ובא להסביר מדוע אין זו 'שחיטה שאינה ראויה' כשחייבת קרבן בחוץ.

עו: 'הרי עלי עולה' והפריש שור וגונב וכו'. מש"כ שהוא לר"ש, כ"כ **רש"י** (ד"ה גנב פטר). ושני הסברים אפשריים בסוגיה ע"פ רש"י (התברר בישיבה עם ר' אברהם **ספראנובין**, והוא דעתו כפירוש א): (א) השור-הגנב קיים, וודאי שיחזיר אותו, והדין לגבי הפפל (אמנם אין משמע כ"כ משלשון רש"י הנ"ל, המדבר על "פסידא דהקדש"; ושואא אפשר לדחוק שפונתו ל'הפסד' ביחס לקנס הראוי לו). [ואמר גם, שיש מקום ללמוד מזה, שאם החזיר הגנב את השור להקדש והוקרב לשם הבעלים יצא ידי חובת הקרן כלפי הבעלים]. ועיין **יד דוד** (ששלל הסבר זה בדעת רש"י, בשל הקושי האמור) ו**קובץ שְׁעוּרִים** (אות עג). (ב) השור איננו, והדין לגבי הקרן (לרש"י המזיק הקדש פטור - לעיל ו: ד"ה שור רעהו, ט: ד"ה נכסים שאין בהם מעילה, "כולהו נזקיין"; וכמתברר בתוס': ו: ד"ה שור, שחייב הקרן כלפי ההקדש אינו אלא מדרבנן, ור' הערנונו למעילה יח: בס"ד). ועיין אור החיים הקדוש שמות כב, יד, שהמזיק הקדש חייב בדיני שמיים), וממילא נלמד לגבי הפפל וארבעה-יחמישה. ועיין משנה למלך בהל' גנבה (ב, א) ובהל' מעה"ק (טז, ז) ויד דוד הנ"ל.

ע"ע **תולדות יצחק** (לרבי יצחק חזאד) **ויד דוד**, **דלרבנן** פשיטא דמה שגנב מחזיר ואינו יכול לפטור עצמו בפחות; שבבית-הבעלים חשיבין ליה הקדש גמור ועל כן דינו עם ההקדש לשלם הקרן בשלמותה; וכי קמביעא לרבא - לר"ש, דחשיב כשל בעלים.

2 שגנבו יחד וטבח האחד לדעת חברו. אלו 'שותפים' בגנבה. לשון **נחלת משה**: "צ"ל דהפנונה ששני השותפים גנבו מעלמא; דאם רק שותף אחד גנב וטבח - א"כ מה החידוש שחייב כפל וד' וה'?"

2 שגנבו יחד. בב"מ (ח). "אמר רבא... מגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. תדע, שאילו אמר לשלוחו 'צא וגנוב לי', וגנב - פטור; ושותפין שגנבו - חייבין...". **רש"י** שם: "ואילו שותפין שגנבו - והאחד הוציאה מרשות בעלים לדעתו ולדעת חברו, אמרינן בבבא קמא דחייבין". והקשו שם **בתוס'** (ד"ה ושותפין): "ואין נראה, דהתם בטביחה איירי, וטביחה אפ"י אמר וטבַּח לי חייב, דדרשינן (עא). 'תחת' לרבות השליח! אלא שותפין שגנבו - שהגביהו שניהם". ולכאורה מפאן קשה לרש"י - הַכִּיצַד מועיל בזה שגנב לדעתו ולדעת חברו, הרי אין שליח לדבר עברה! וכן הקשה ר' עקיבא איגר (להלן י:), זו לשונו: "ובאמת לא הבנתי אמאי השותפין שגנבו חייב מטעם מגו דזכי לנפשיה וכו'; הלא זכיה מטעם שליחות הוא... וכי נימא היכא דזכי לנפשיה מצי לזכהו לקטן ולהיות שלוחו, אם לא מפני דרכי שלום לבד דִּישַׁלְחָה ליה זכיה!?! וצ"ע". **באילת השחר** ביאר שיש לחלק בין קטן, שאין לו זכיה, ובין כאן, שאין חסרון בַּמְשַׁלַּח אלא שאין השליח יכול להיות לדבר עברה; וע"ש שביאר. **בקצות החושן** (סי שמח ס"ג ק) כתב על דברי רש"י: "ומ"ש רש"י 'ואילו שותפין שגנבו אמרינן בבבא קמא דחייבין', נראה דלאו מטביחה יליף, דבטביחה אפילו היכא דאינו טובח רק אדחבריה רבי קרא דִּישַׁלְחָה לדבר עבירה; אלא משותפין שגנבו הוא דיליף, דאי לאו משום מיגו דזכי לנפשיה דבבר עבירה לא משכחת שותפין שגנבו, דאפילו הגביהו שניהם כאחד אי לאו משום מיגו דזכי לנפשיה תַּעֲשֶׂה זו כמנחת ע"ג קרקע וכו'". וע"ש באורן. וכן **בנחלת דוד** (בב"מ), ע"ש. וכי"ב נקטו עוד אחרונים בשיטת רש"י (לשון ר"ש **שקופ**, ב"מ סימן ט, ובמהדורות הישנות ח, אות ב סד"ה דהא: "דהא דלא מהני שליח

לדבר עברה הוא רק אם עושה מעשה עבור חבריו בפני עצמו; אבל אם במעשה עושה לעצמו מכוון גם לחבירו - מהני; וע"ש גם בסיומן שאחריו. בדרך אחרת, אמר לי (ביום י"ט בכסלו ה'תשע"ט) החכם ר' אברהם ספראנוביץ' ממה שציינו בסוגיה זו כעשרים שנה קודם לכן והתעמק בה חֲדָשִׁים רבים, שהוקשו לו דברי רש"י כנ"ל. תורף דבריו, שאין מקום לומר 'מיגו דזכי לנפשיה' בשליח לדבר עברה. אלא שיש חלק בין מעשה הגנבה ובין הקניין. בגנבה מרשות הבעלים, בדרך כלל ישנו מעשה גנבה, והוא אחיזת החפץ והעלמתו מהשגת הבעלים, אך עדיין אין הגנב מתחייב עד שימשוך את הגנבה מרשות הבעלים (עי' להלן ע"ט). 'דבר העברה' הוא מעשה הגנבה, ואף שעדיין החפץ ברשות הבעלים ולא קנהו הגנב, מעשה הקניין שאח"כ אינו מעשה עברה אלא מעשה קניין ככל הקניינים. לפיכך, אם עשו השותפים יחד מעשה-גנבה ברשות הבעלים, ועדיין לא משכו את הגנבה משם ולא קנוה, יכול האחד לעשות את הקניין - המְשִׁיכה - גם בשליחות חברו, ואין בזה שליחות לדבר עברה, שהקניין עצמו-לבד אינו מעשה עברה. והרחיב ר' אברהם ספראנוביץ', שכזכור, רש"י בב"מ מפנה לסוגייתנו, ובה הגמ' מחייבת (תשלומי ארבעה וחמישה) את השותף שִׁטְבַּח לדעת חבריו, ופוטרת (מ-4-5) כשטבח על דעת עצמו. מ"מ חזינן מפאן, ששותפין שגנבו יחד חייבים על הגנבה. ויעיין רש"י בסמוך (ע"ט). במשנה) לגבי גנב ברשות הבעלים, נתנו לבכורות בנו וכו', שפירש (בפירושו השני, אשר כתב שהוא עיקר, בד"ה פטור) - נתנו הגנב (את הגנב, בעודו ברשות הבעלים) לבכורות בנו וכו', והמקבל הוציא מרשות הבעלים - חייב, ונימק זאת (שם): "דמחייב גנב בקניין שלוחו". כלומר, מעשה הגנבה - שבִּעֲטִיו קוראת לו המשנה 'גַּנָּב' - הוא שבתוך רשות הבעלים הֶעָלִים את הטלה מרשותם; אך עדיין חסר הקניין הממוני, וזאת עושה באמצעות שליח, וזה קניין ממוני רגיל, שהעברה כבר היתה לפני כן (בשותפים - עשאוה אז ביחד), ולכן הקניין מיוחס לשולחו ואין כאן שליחות לעברה. וכך הם דברי רש"י בב"מ, "והאחד הוציאה לדעתו ולדעת חברו" - שאחד עשה את הקניין הממוני. ויש להעיר, כי הקניין עצמו יכול לכלול את מעשה הגנבה - כאשר השליח מתכוון בעצמו (ומְעַצְמו) לגנוב; וכן כגון שה'גנב' מידע את השליח שהטלה גנוב ומבקש 'הוציאהו עֲבוּרֵי מְרֻשָׁתֵי בַעְלֵיו' - אז הוא מעשה גנבה חָדָשׁ והשליח הוא הגנב. [והיאך אותו מעשה יכול להיות כאן מעשה גנבה וְכַאֲמֹר־לַעֲלִיל מעשה קניין בלבד? ישנם מעשים שהם מעשה עברה בעליל, כגון פריצה לבית בלילה או בהחבא (אפי' אומר המשלח 'זה ביתי'), ועל השליח להישמר; ולעומתם, יש מעשים שיכולים להיות מעשה רגיל ואינו מיוחד לעברה (כגון 'סִיְעִנִי והוצא עבוּרֵי את הטלה מִחֻצְרִי'), ולכן כשאין השליח יודע שזו גנבה - אין זה אלא מעשה קניין. והוסיף: שותפים שעשו יחד מעשה גנבה (העלימו הטלה בתוך רשות הבעלים), ואחד מהם לבד נוקף ואינו רוצה לסיים את מעשה קניין הגנבה, ואיך אמר לו: 'אמנם אינך רוצה לעשות זאת, אלא סִיְעִנִי והוצא' - כיצד נְדוּנוּ? אע"פ שעשו יחד את הגנבה, קניין זה שיעשה השותף רק לדעת חברו - יהיה גם מעשה גנבה עיקרי שִׁבְטַל את מעשה הגנבה הראשון (שיאנו מחויב בגנבה הראשונה, שבה לא היה קניין, ולכן עתה עושה גנבה חדשה, שהרי יודע שהטלה גנוב, ואין שליח לדבר עברה). משא"כ כשמוציא גם לדעת עצמו, שאז מסיים בכך את מעשה הגנבה הראשון. ולשון רבא בב"מ, 'צא וגנוב', מורה על כך שאין שם שותפות, לכן השליח מתחייב, ולא השולח, שאין שליח לדבר עברה. ואמר לי רא"ס, שאחרי שהתחדש לו דבר זה, עבר שוב על דברי האחרונים בסוגיה זו, ולפתע מצא כי **בהגהת ברוך טעם** על קצות החושן כתב ממש כן (ובקצרה), והוא הוא שציינו לדברי רש"י במשנה להלן בסמוך (ע"ט). וע"ע **ענפי ארז** הלכות קניינים (לדברי אברהם גורביץ, מהדורה שנייה, ה'תשע"א; קונטרס בגדרי קנייני ממון, פרק ב ענף ב). [ממה שאמרנו כאן שאם הודיע הגנב לשולחו שהחפץ גנוב השליח מתחייב כגנב, אחרי זמן מה חזר בו החכם רא"ס הנ"ל, ואמר דהני מילי כשהגנב הזיז את החפץ ממקומו המיוחד (לא קנהו) והחזירו לשם. דאי לאו הני, השליח לא הגביה את החפץ ממקומו המיוחד ועל כן לא יחשב לגנב, אלא לשומר (וגם הגנב לא התחייב כגנב, כאמור). ואמר לי עוד כי במ"מ (ב, זז) כתב דבכה"ל חייב, אך ביד המלך שם כתב שפשוט שלא, וכך מוכח מפייה"ש לסיפא דמתני' (נתנו וכו') ששוקט דיני שומר ולא בגנב.]

ע"ט. (השמטה) גנב והקדיש חייב. **תוס'** (ד"ה גנב והקדיש): לבדק הבית. הבאנו לעיל (עו.) ובהערטנו שם, ראה שם.

לגבי מְשִׁיכָה ברשות הרבים. בהערות השוליים. **תוס'** כאן (ד"ה או; וכ"כ בשם **ריצבא** בכתובות לא: ד"ה וברשות הרבים): מחלוקת רב אחא ורבינא היא בין לגביה ובין לקניין, והסובר שמשיכה קונה ברה"ר חולק גם על אביו ורבא בבבא בתרא. אך בכתובות (שם) כתבו בשם ר"י (וכ"כ מפרשים בדעת רמב"ם, עי' גר"א חו"מ שני סק"א), שחלקו רק לגנבה, ולקניין מודים שאין משיכה ברה"ר, ואין חולק על אביו ורבא בזה (ובספר **שלמי רש"י לב"ק**, לרב שלמה סוקל, מודיעין עילית ה'תשע"ד, הסיק שמדברי רש"י אין הכרע האם סובר כר"י או כריצבא"א). [ובטעם החילוק בין גנבה לבין קניין, כתבו אחרונים (**קובץ שיעורים** ב"ב אות שח; מנחת שלמה, ועוד), שבמקח צריך שיוציא מרשות המוכר ויכניס לרשותו, ובמשיכה לרה"ר איכא הוצאה מרשות בעלים וליכא הכנסה; אך בגנב מתחייב בשביל הוצאה גרידא אף שלא הכניס לרשותו. וריצבא"א חולק, דאין גנב מתחייב אלא במשיכה הראויה לקניין, ובעי' גם הכנסה לרשותו. ו**באור לציין** (כתובות שם, סי' נז אות א), כתב שחלקו בעיקר דר החיוב של גנב, האם משום היזק חֲבָרוֹ הוא מתחייב בתשלומין, או כיוון שלקח לעצמו הוא מתחייב, שלדעת ריצבא"א דהחיוב הוא משום שלקח לעצמו ולכן צריך שיהא באופן המועיל לקניין, ולר"י החיוב הוא על מה שהזיק את חֲבָרוֹ.]

וב**תוס' ר"ד** בב"מ (ט: ט) כתב שבבעלי חיים מועילה משיכה ברה"ר (דעיקר משיכתם היא להנהיגה לפניו ולא שיביאם אצלו). ולגבי מה שלכאורה קשה ממשנתנו, כתב: "ומאי דאמרין בהמה מושכו ויוצא שאם היה ברה"ר דלא קנה - התם משום דלא עבד משיכה ברה"ר אלא רוצה לקנותה והוצאה שעשה לה מרשות הבעלים והביאה ברשותו, והילכך אם הוציאה מרשות הבעלים לרשות הרבים לא קנאה, שלא הביאה לרשותו; אבל אם הנהיגה ברה"ר עד שתעקור יד ורגל או שתהלך מלא קומתה - ה"נ דקני".

מִשְׁךְ החוצה ומתה ברשות הבעלים פטור. לפנינו ברש"י (ד"ה היה): פטור **מפלוגם**. וכתב **ריעב"ץ** שהיא הגרסה הנכונה, שכ"כ רש"י בכתובות (לא: ד"ה ברשות הבעלים פטור). ולא כהגהה שבגיליון שפטור רק **מכפל**, דאמאי יתחייב בקרן כשלא משך? עי' תוס' יו"ט (משנה ו). אמנם **בדק"ס** (הו"ד באוצר מפרשי התלמוד ובספר שינויי נוסחאות) כתב שבכל הגרסאות הישנות כאן (וכן ברש"י שבר"ף דף כט.) הגרסה אינה כדלפנינו. וליישב אותה כתב בספר **בית דוד** (לר"ד קוריאנאלי, על המשניות, על דברי תוס' יו"ט הנ"ל), "הוא דקתני 'היה מושכו ומת' היינו שע"י משיכתו הִמִּיתו, כגון שחֲנָקוֹ או שחבטו ע"ג קרקע בחפזו להוציאו כדרך הגנבים, ולפיכך בקרן מיהא חייב, דאע"ג דלא קנייה לענין כפילא הא הִמִּיתו, ופשיטא דהחונק בהמת חֲבָרוֹ ברשותו דחייב". ולפיכך דחה גרסת רש"י-שלפנינו והעמיד הגרסה הישנה שפטור רק **מכפל**. ע"ש. וביד **דוד** כתב, שכיוון שהחזיק בה ע"מ ליטלה הוה כשואל שלא מדעת דהוה גולן ונתחייב באונסין מיד אע"פ שלא משך; ע"ש. ובסתירת רש"י כאן (לגרסה זו) ובכתובות, שמא מהדורות מהדורות הן של פירושו; וצ"ב ('ואין תימה דבכמה מקומות מצאנו כן דרש"י מפרש לפעמים במקומות חלוקות ע"פ שיטות שונות" - ערוך לנר נדה מה. ועוד. ובע"פ בית דוד סי' א כתב שלפעמים רש"י קיבל שני פירושים בסוגיה, ובמקום להטריח ולכתוב שניהם זה בצד זה מפרש כאן כך וכאן כך. הבאנו בהערטנו לזבחים לב: ועוד).

תיקנו משיכה לקבלת השמירה. וכן לענין חזרה (שאין המשאיל יכול לחזור בו אחרי שהשואל מְשַׁךְ); ועיין בב"מ (צט.) וראה הערותינו שם (פא: צט.) בס"ד.

ע"ט: וגולן אינו אלא כ"יִגְזַל אֶת-הַחֲנִיט מִיַּד הַמְּצַרִי וכו'. **רמב"ם** כתב דוגמאות נוספות לגזלה (הלכות גזלה ואבדה א, ג): "איזה הוא גול? זה הלוקח מִמֶּנָּה אֶת הַחֲנִיט, כגון שחטף מטלטלין מידו, או שנכנס לרשותו שלא ברצון הבעלים ונטל כלים משם, או שתקף בעבדיו ובהמתו ונשתמש בהן, או שירד לתוך שדהו ואכל פירותיה, וכל כיוצא בזה הוא הגול, כענין שנאמר (שמואל ב' כג, כא) 'ויגזלו את החנית מיד המצרי'. וידוע שהדוגמאות של רמב"ם אינן מקרינות, והן מלוקות מהתלמוד - וכאן המקום להביא את לשונו של רבי חיים קניבסקי בחיבורו **קריית מלך** (שם) שציינו את המקורות: "כגון שחטף מידו - ב"ב ל"ד א': וכוין דאמר דחטפה הו"ל כגולן. או שנכנס לרשותו כו' - שבועות מ"ד ב': נגזל כיצד? היו מעדין אותו שנכנס כו'. או שתִּקַּף בְּעַבְדוֹ ובהמתו - ב"ק צ"ו ב': דגול פנדא דתורי כו' (הגר"א); ועי' ב"ק צ"ז א' התוקף בעבדו כו'; וב"מ מ"ג ב' שואל שלא מדעת גולן הני. או שירד לתוך שדהו ואכל פירותיה - ב"ב ל"ח ב': פלגיא גולנא הוא דנקיט לה לארעאי כו' (הגר"א); ועי' נדרים ס"ב א' מותרות משום גול כו' (רא"צ טורצין נ"י), ועי' ב"מ כ"ב א' משום כסיפותא הוא כו". ע"כ. ועי' דברי רמב"ם בהלכות גנבה (ג, א) והחוננים עליו. עוד בהגדרות גולן וגנב, עי' אנציקלופדיה תלמודית ערך גולן (כרך ה; ציונים 91-56), וערך גנבה (כרך ו; ציונים 65 ואילך); וקובץ יסודות וחקירות (ערך גניבה וגזילה); ושם מובא החילוק של 'ראשי הישיבות', שבגנבה האיסור הוא בפעולת הלקיחה (עי' **מנחת חינוך** רכז, ב: 'מזה נראה דהתורה לא אסרה זה מדין ממון לבד, רק המדה הגרועה הזאת בעצמה התורה אסרה'), ובגזלה האיסור הוא בתוצאה, שהממון חסר לחברו. ובשם

צנפת פענח (כללי התורה והמצוות ח"א) בדעת רמב"ם, מובא שם שהאיסור בגנבה הוא בתוצאה, ובגולה ישנם שני הדברים - גם הפעולה וגם התוצאה. וכיו"ב הסביר האדמו"ר מלובלין, רבי מנחם מנדל שניאורסון, בלקוטי שיחות (כרך לב, פרשת קדושים שיחה א אות ד), שבגנבה עיקר העברה אינו בתחומם אלא בתוצאה, והפקעת בעלות ככוח שבגלל היא פעולה ותוצאה (הרגשת הנגזל) האלות כאחת (עיין בדברי שם; ובשיעורו של הרב יצחק גינזבורג "נפש בעלי יקח" הנדפס בעלון נפלאות, ויחי ה'תשפ"ד, עמ' 5-15), ור' בהערותנו להלן (קטי). בס"ד עוד משיעורו של הרב גינזבורג, שם עוד על חומרת הגזל ועל בין גנב וגזלן.

בארץ-ישראל אין מגדלים בהמה דקה אלא במדברות וכו'. והנה לעיל (נד. וב"ב כז.) "אמר רבא: חמור דבור לרבי יהודה, ושה דאבידה לדברי הכל - קשיא". ובתוספתא (ח, ד) וגם במשך חכמה (דברים כב, א) דָּבַר על כך בהקשר לאיסור גידול בהמה דקה בא"י; ראה הערתנו לב"מ (כז.) בס"ד. ועי' עוד בספר המפתח של הוצאת פרנקל (רזא דְשַׁבְּתִי) כאן, מה שדנו האחרונים בקושיות אחרות כיוצא בהנה.

עוד שם, אלא במדברות וכו'. תניא במנחות (פז. ובסוטה לד.): כבשים מובחרים לקרבנות באים מחברון (הבאנו בסמוך בהערות-שוליים). ולכאורה קשה, הרי אסור לגדל בהמה דקה בא"י! כתב בשו"ת דברי ישראל חלק ג (ר"י ולץ; סי' כח), שבתוספתא מנחות פרק ט הגרסה "כבשים ממדבר", וכתב: "וידוע הנתוספתא עיקרה להלכה נאמרה [ועיין נוב"י מהד"ת חיר"ד סי' קס"א], וכיון דבתוספתא הגירסא 'כבשים ממדבר' הכי נקטינן". עכ"ל. אך לי קשה עד מאוד לשבש גרסת הבבלי (וכ"ש שהוא בשני מקומות, והוסף להם תמורה יד: ורש"י שם ד"ה חברון, ע"ש, וגם רש"י בב"ק קיח: סד"ה ויגלים) מפני תוספתא (ועוד, ממקום שפָּאָה: בתשובת נוב"י הנ"ל רק "במקום שאין סתירה בדברי הגמרא סומכים על התוספתא"); אם לא שכוונתו לומר שהברייתא שבבבלי נשנתה לפני התקנה, לפני איסור גידול בהמה דקה. באופן אחר כתב רבי אברהם מימון בספר קול שמעון (סוטה לד.; באוצר החכמה): חברון טרשים היא (כאמור בסוטה שם) ואינה נזרעת תבואה למאכל אדם (ערש"י שם ד"ה דקלישא ארעא), והי' כמו מדבר שמוטר לגדל שם בהמה דקה. ובדומה לזה אמר לי מו"ר הרב יוסף יוסיפון: חברון היא כמדבר (ספריהמדבר), מדבריות שביהודה (ואולי הכוונה לכל האזור מחברון ודרומה, הנקרא כיום דרום הרי-חברון, שהוא קצהו של מדבר יהודה).

עוד יש להוסיף דברי ר' יוחנן בחולין (פד): הרוצה שיתעשר יעסוק בבהמה דקה וכו', ע"ש (וגם בעמ' א). אכן ממילא בתוס' שם (ד"ה הרוצה שיתעשר) וביחודשי ריטב"א העמידו שמדובר בחורשין, מפני קושיה מפסחים (נ:): שהמגדל בהמה דקה אינו רואה סימן ברכה. ובפירוש בעל הטורים לתורה (דברים ה, יג) חילק אחרת, שתלוי האם נזהר מפגיעה בנכסי אחרים: "ובקרבן וצאנך יִדְבֹּק וְכֶסֶף וְזָהָב לְצֵאן, לומר לך: הרוצה שיעשיר יעסוק בבהמה דקה (חולין פד ב). ומפלימקום כתיב 'יִדְבֹּק חֶסֶד וי"ו, לומר שאם מרעה בשדות אחרות נכסיו מתמוטטין (פסחים ב נ ב)". ולכאורה גם הוא סומך על החילוק שבתוס' או בדומה לו, שמדובר (בדברי ר' יוחנן) בחורשין ובמקומות המותרים בגידול, שאל"כ היאך מותר לגדל? גם בהערות רבי יוסף שלום אלישיב (חולין שם). כתב שמדובר שם באופנים המותרים: "והא דכתיב מגו פְּכָשִׁים וגו' - אפשר דהיינו בחו"ל, או במקום שאין רוב השדות של ישראל, או שהשדות שמשפּיבו שייכות לו, דבכה"ג ליכא האיסור. (ועי' קובץ תשובות ח"ד). אמנם להחזיק בהמה דקה לזמן קצר עד שימכרנה, או לצורך אחר כגון בשביל קרבן פסח - מותר".

ולהלן (פא). בתקנות עזרא "שיהו מערין בחורשין" ע"ש. ולכאורה אינה עניין לכאן, שהרי בחורשין (ביערות) שבא"י לא גזרו, כדתניא הכא. אך יש לחלק, שהרי כאן מדובר ביער-הפקר, כפי שהתירו במדברות שהם הפקר, ולהלן מדבר ביער שהוא רכוש פרטי כדמוכח התם. אכן גם ביער פרטי תיקן יהושע שבעליו לא יקפיד (באופן הנזכר להלן), וא"כ גם שם אפשר לגדל בהמה תוך זחירות מפגיעה ברכוש הבעלים (באופן החורג מתקנת יהושע). כך למדתי מדברי רש"י בסמוך (פ. ד"ה ואע"פ).

בארץ-ישראל אין מגדלים בהמה דקה וכו'. לסיכום פרטי הדינים בזה (וכפי העולה בעיקר מסוגייתנו, ומדברי הפוסקים בעקבותיה), עיין אנציקלופדיה תלמודית ערך בהמה דקה (כרך ב; ציונים 69-13). והנה בשולחן ערוך פסק בזה (ח"מ ט, א): "והאידינא, שאין מצוי שיהיו לישראל בארץ ישראל שדות - נראה דשרי". וביאר הגר"א שם (ס"ק א) שלפי האמור בסוגייתנו (פ). "עשינו עצמנו בבבל כארץ ישראל לבהמה דקה, מפי אתא רב לבבל", ומביאור המפרשים לזה (שם רש"י ותוס' ד"ה מפי אתא), הסיק בשו"ע "שה לא תליא בארץ-ישראל, רק ביישוב ישראל". שהרי טעם הגזירה הוא חשש גרימת הנוק לשדות אחרים כדפירש רמב"ם (הל' נזקי ממון ה, א-ב), וככתב רש"י (ד"ה אין במליון) "וכל שדות א"י תמנן דישאל". והטור דן בזה ביחס לקהילות ישראל שבחו"ל, וכתב: "וי"א דבכל מנהגי דילן בתר בבל גירינן ולידין נמי אסור. ונראה דבא לא גירינן בתר בבל, דטעמא דאסור בבבל - לפי שהיו שם רוב שדות ישראל, וכיון דהשתא ליתא להאי טעמא - שרי". ובבית יוסף כתב עליו: "ודברי טעם הם". אך בכפתור פרח (פרק י) למד ממה שהורחב האיסור לבבל, שוודאי לא ניטל לעיקרו - ארץ ישראל: "שהרי ארץ ישראל נאסרו בה אלו הדינין מצד עצמה, שהזוהרנו בהפסדה ונצטוונו ביישובה כל הימים ואף על פי שאין הארץ בדינו". ע"ש. וגם הוא תלה את הדברים בדברי רש"י (הנ"ל), ועי' מש"כ בזה באנצ"ת (ציון 17, שגור אחרת ברש"י). ובדורות האחרונים חזרו ודנו בזה ביחס לארץ ישראל; ועיין בירור הלכה (מכון הלכה ברורה) להשתלשלות הסוגיה בפוסקים במהלך הדורות. ובשו"ת יביע אומר (ח"ג ח"מ סי' ז) הסיק הראש"ל צ"ה הרב עובדיה יוסף: "נלע"ד שהעיקר לאסור בזה"ז לגדל בהמה דקה בא"י, הואיל ואשתי למעליותא, שרוב ככל השדות של ישראל נינהו - וחזרו הדין לעיקרו". וכפי שבשו"ע תלה את הדבר בזה. וחלק בזה על דברי הרב צבי פסח פראנק בעל הר צבי להקל בזה גם בזמננו שאין הדבר חוזר לאיסורו אלא ע"י מניין חדש ואינו יכולים לעשות מעצמנו גזרות חדשות (הביאו שם). והשיב בזה הרב שאול ישראל, בספר עמוד הימיני (סימן כג), לחזק את פסקו של בעל הר צבי כנגד השגות הראש"ל צ"ה בעל יביע אומר. ע"ש. והסיק, שא"צ לכל זה, אלא התקנה מעולם לא התבטלה, דמעיקרא תוקנה רק על מקומות יישוב א"י, וכשקברה הארץ מיישובה ממילא אינה בכלל התקנה, מה גם שלא נתקנה דווקא על א"י אלא על יישוב של ישראל (סמ"ע ס"ק ב וביאור הגר"א ס"ק א. ועוד). וממילא היום כשיש יישוב ישראל בא"י על התקנה לחזור ולחולל מאלה וכפי שהותנה מעיקרא. אך עכ"פ כיוון שכל הטעם הוא מחשש נזק, רשאים הניזוקים לומר 'אי אפשרי בתקנת פתח תקווה (שכפי הנראה נעשו בהסכמת מהרי"ל דיסקין; וכעין דברי עמוד הימיני וצין שהגבולות מסביב סגורים והטעם שאמרו שם בגמרא שאפשר להביאם אינו קיים... ונוסף על זה הרי זה מפרנס חלקים חשובים של היישוב, שמשום כך יש לדון שדאי קיימת הסכמה כללית ונכונת שלא להקפיד מצד האיסור שלא לגרום נזק. ממילא אין כאן שום איסור כלל, כיון שהללו שלטובתם ינתקן גם הם אינם מקפידים על זה ומסכימים מרצון לוותר לטובת היישוב". וכיו"ב כתב בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ז סי' כד, ג וס"ל כה), "דבהסקימו כולם וירדו אדעתא דהכי שיוכלו לגדל בהמה דקה לצורך פרנסתם - בכל כה"ג לא גזרו, ושרי"; ע"ש. וראה בסמוך לגבי חולה. וכמו יביע אומר, הרב יוסף שלום אלישיב בקובץ תשובות (ח"ד סי' קצט, ובהערותיו לחולין פד). דחה את ההיתר של בעל הר צבי במה שהניח שהגזירה בטלה: "ולפי האמור האיסור קיים בארץ ישראל לכולי עלמא: לדעת הטור בארץ ישראל מעולם לא בטלה הגזירה; ולדעת הבית יוסף, עיקר התקנה והאיסור לא נוגע לארץ ישראל דוקא, אלא בכל מקום שקיים יישוב יהודי, נוהג האיסור של אין מגדליו, באופן שהאיסור אף פעם לא בטל". וע"ש. וסיים דברי בצייטוט ממה שראה בתקנות פתח תקווה (שכפי הנראה נעשו בהסכמת מהרי"ל דיסקין; וכעין דברי עמוד הימיני וצין אליעזר): "בדבר איסור גידול בהמה דקה - קבלנו בדרך תקנה לוותר איש לאחיו והרשות נתונה לכל אחד לגדל כבשים, ולא עזים דברירי הזיקא, ובפירוש נאמר אם יִזְקוּ יִשְׁלְמו כדון, אך ההיזק שהניזק והמזיק אינם יודעים מזה - אז מחול לכל אחד מבני החברה". ובמק"א (הערותיו למסכת חולין פד). סיכם את האופנים המותרים - "והא דכתיב מגו כבשים וגו' - אפשר דהיינו בחו"ל, או במקום שאין רוב השדות של ישראל, או שהשדות שמשפּיבו שייכות לו, דבכה"ג ליכא האיסור... אמנם להחזיק בהמה דקה לזמן קצר עד שימכרנה, או לצורך אחר כגון בשביל קרבן פסח - מותר". בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' רכו) הכריע להחמיר בזה ("ואין האיסור בזה"ז אלא משום סרך איסור הקדום, מכ"מ נשאר הכל כמקודם אפי' לפסול לעדות, וזה נכון בעזה"ה... וצ"ע על מה סומכים להקל בזמננו אנו"). ובבירור הלכה מובא שגם הרב אברהם יצחק הכהן קוק מן האוסרים (כ"כ על סוגייתנו, וכן נמצא באגרתו משנת ה'תרס"ו למתיישבי רחובות, אגרות הראי"ה א סי' לג: "ומה טוב היה אם ישימו לב לתקן כלל המעוות שנגידול בהמה דקה בא"י, כי אם ע"פ אופן המותר"). אך הראש"ל צ"ה הרב מרדכי אליוה, בשו"ת הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט (סי' קא), השיב לשואל שהמנהג כמקילים: "עיין בספרו של הרב פרנק שו"ת 'הר צבי' בחלק ח"מ, שדן באריכות בזה; ועיין בספר 'עיר הקודש והמקדש' של הרב טיקוצ'נינסקי. שניהם נטו להקל בזה, וכן נהגו בדורות האחרונים" [והנה בשו"ת הרב צבי חו"מ הוא בסי' קלו; אך לגבי עיר הקדש והמקדש לע"ע לא מצאתי, והמהדירים ציינו לחלק ג פרק א, ז; אך שם אינו דן בבהמה דקה אלא בתקנות שנאמרו לגבי ירושלים וכגון הא דתנן שאין

מגדלים בה תרנגולים, ועוד, ולרוב הדברים נטה שם שהתקנות בטלו בזה"ע, ע"ש, ואולי כוונת הראש"צ להניח שהיה אומר כן גם בנד"ד דזיל בתר טעמא. וצ"ב. גם הרב דב ליאור, בשו"ת דבר חברון (ח"ג סי' שנו), הביא דברי הר צבי, וציין גם לציץ אליעזר; והסיק שאנו סומכים בזה על בעל הר צבי; ובמיוחד שיש מקומות שזה תורם להבלט נוכחות יהודיות כנגד הרוצים לגזול את ארצנו. ולגבי מקומות כאלה, הוסיף הרב יצחק גינזבורג (בשנינו בעלון נפלאות, גליון פרשת ויגש ה'תשפ"ד, עמ' 10-6) - כיוון שהם מאוכלסים בידי גויים ודאי נשאר ההיתר של בעל שו"ע; מה גם שמלכתחילה לא היתה הגזרה על מקום שאינו מיושב ביהודים, וכמו מדבר; ובמקומות כאלו אף יש מצווה של כיבוש הארץ והחזקתה; וכפי הידוע כיום במקומות רבים שמרעה בהמות מחזיק שטחים בידי יהודים. [ולכן בזה יש להקל לכו"ע, וכן יש ללמוד מכלל דברי הרב אלישיב הנזכרים לעיל]. בשטחים שמוחזקים בידי גויים יש צד של כיבוש ומותר ומצווה לרעות שם. והטעם הרב גינזבורג את העניין - "בכח הבהמה"הדקה להוציא את הניצוצות מידי הגוי ולהפוך את המקום לארץ ישראל. רעית הבהמה הדקה... היא היא הפח לכבוש את מדבריות ארץ ישראל ולהפוך אותם בסופו של דבר למקום ישוב קדוש לגמרי... זהו הסבר פנימי לכך שהאבות היו רוצי צאן - הם רצו לכבוש בכך את הארץ שהיתה אז בידי הכנענים ולהכשיר אותה להיות מקום ישוב עתידי לעם ישראל". "שְׁכַן-רָצָן וְרָעָה אֲמוֹנָה" (תהלים לז, ג). רעיית הצאן היא הקדמה לזריעה, ובשטח מיושב וזרוע א"צ לרעות, ואף אסור. ע"ש ההסבר ברובד הפנימי.

והזר ודן הראש"צ ביבע אומר (חלק ד חו"מ סי' ו), בגידול עץ לצורך ילדים קטנים שאינם בקו הבריאות, ולפי עצת הרופאים בקנתם לשתות בכל יום חלב עץ טהור ונקי מבלי כל תערובת. ובהה הסיק (אחרי שדן בצדדים שונים כגון המציל עצמו בממון חברו ועוד) להקל (שם אות ה, ע"ש), אחרי שהביא דברי מהרש"א (פ. בח"א) שה"מעשה בחסיד אחד" מדובר שהיה חולה שאין בו סכנה, ודברי בן יהודע שהסכים לזה וביאר שהחסיד התייר גזרת-חכמים זו בהנחה שבמקום חולי לא גזרו רבנן, אך החכמים שבאו לבקר החשיבו זאת לו לעוון, מפני שהוא אדם חשוב, והרואים יטעו לעשות כן אף בלא חולי. ועפ"ז "ומוכח להדיא דס"ל דלחולה שאין בו סכנה בעלמא משרא שרי לגדל בהמה דקה לצורך יניקת חלב חס" מעיקר הדין (אף שהביא שיש חולקים זה, ע"ש). וה"ה לצורך הילדים הנ"ל. "ומפל-שפן בדורותינו אלה שירדה חולשה רבה לעולם... ומפנין שהרופאים מצינים במפגיע שרפואת הילדים הללו ע"י כך - נראה ודאי שיש לסמוך ע"ז להקל ולהתיר לגדל בהמה דקה באופן שישמרו עליה הרבה שלא תרעה בשדה אחר. שהואיל ותקנה מדרבנן היא אין להחמיר בה"ג, ושאינו אותו חסיד שהקפידו עליו חבריו בזה מפני שהיה אדם חשוב וילמדו ממנו להקל גם בלא חולי". והוסיף: "ומפל-שפן לפי מ"ש בהגהות מרדכי (ספ"ק דשבת), דההיא דגונח יונק חלב בשבת (כתובות ס). מיירי במקום צער גרידא, ואפי' חולי ליכא; שלפ"ז י"ל דההיא עובדא דחסיד אחד (דב"ק פ) נמי מיירי שלא היה חולה ממש, ולכן הקפידו עליו שהיקל לעצמו בכך". וכתב צירוף נוסף להקל בזה: "ויש לצרף לזה גם מ"ש מעכ"ת עפ"ד הרמ"ע מפאנו (סי' פה) שכתב דהא דאין מגדלן בהמה דקה בא"י - היינו בשילוח הרגל, אבל במכניס לה מזונות במקום שמור לא גזרו חכמים, שאל"כ תכבד העבודה בלשכת הטלאים; ועוד, דהו"ל גזרה שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בה". וכתב, שאמנם קשה על רמ"ע מפאנו ממעשה החסיד דבסוגיין, והביא שם שרבים הקשו עליו בזה (ע"י גם קובץ תשובות הנזכר לעיל), ובכ"ז יש לצרף דעת רמ"ע מפאנו להתיר במקום חולי. והביא בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו סי' כד, ג וסי' כה) ג"כ היקל בנידון כזה, וצירף את נימוקי בעל הר צבי המתיר בזה"ע, ואת דברי רשב"א (כאן, ע"ש) שי"א שעי"י רועה מותר, ושעוד נ"ל שבשישונים החדשים דנחתי אדעתא דחכי מותר הגידול לכ"ע. וע"ש עוד.

פ. מעשה בחסיד שהיה חולה וכו'. לביאור המעשה עיין במפרשים. בשטמ"ק הביא בשם גאון, שסמך החסיד על רבן גמליאל; וכ"כ רשב"א. ע"ע נחלת משה. ובזריחת השני כתב שהיה לו לגדל במקומות המותרים (יערות, מדברות) ולא בבית; ע"ש שהרחיב. וע"ע מה שהביא בשו"ת יביע אומר (ח"ד סי' ו אות ה), מקצת הדברים הבאנו בהערה לעיל (עט: בס"ד, ובה ביאורים נוספים במעשה החסיד, ראה שם.

והחסיד הזה (ע"י תמורה טו:); הוא רבי יהודה בן בבא; כמובא כאן במצפה איתן וביפה עיניים מהירושלמי בסוטה (ט, י), וכן הוא בתוספתא כאן (ח, ד). אך העיר רבי חיים פלאגי בספרו לחיים בירושלים (על הירושלמי שם; דף מ עמוד ב מדפי הספר), שלפי זה נמצא ההירושלמי חולק על הבבלי (סנהדרין יד). שר"י בן בבא נהרג על הסמיכה בידי חיילי מלכות רומי הרשעה. וז"ל: "והנה מאמר זה יורה דמת על מיטתו מאותו חולי, והוא הפך אומרם ז"ל דהיה מיי"ד הרוגי מלוכה, ואגדות חלוקות שנו כאן". בשו"ת יביע אומר הנ"ל (אות ב) הביא זאת ונקט כן, וביאר שלפי הבבלי צ"ל שהיה בעל המעשה רבי יהודה ב"ר אלעאי, וז"ל: "והגמ' דתמורה נקטה הכי על כל 'מעשה בחסיד אחד' דעלמא, כההיא דב"ק (קג); אבל כאן הוא ר"י בר אלעאי שהוא סתם ר' יהודה שבש"ס... ור' יהודה לשפתייה, דס"ל שאפי' איסור גזל הותר במקום פיקוח נפש, ולכן הורה היתר לעצמו לגדל העץ הקשורה בכרעי מטתו... אולם חבירו ר"מ ור' יוסי אזלי לשפתייהו דס"ל דפיקוח נפש נמי לא הותר במקום הפסד לאחרים... ובתוכחות על עון הוד'ה ר' יהודה דלאו שפיר עבד במה שעבר על דברי חבריו, אף שמצד הדין ס"ל דשרי", וע"ש. ומקור מחלוקת-תנאים זו הביא לפני כן, ב'ברייתא חיצונית' שהביא רמב"ן בחידושו לכתובות (יט), ע"ש, וראה הערתנו ליומא (פג: בס"ד). והסיק ביביע אומר: "אכן כל זה לפלפולא בעלמא; ומחורתא לדינא כדברי המהרש"א, שכתב דבחול'ה שאין בו סכנה מיירי, כי בפיקוח נפש דעת רוב הראשונים שרשאי להציל עצמו בממון חבירו וישלם לאחר מכן, כד' התוס' והרא"ש (ב"ק ס: הני"ל, וכ"ה בחי' הרשב"א שם".

מן הסיבות לחורבן הגליל העליון. מדברי ר' ישמעאל, וי"ג ר' שמעון שזורי. (השמטה) סיבה נוספת - שהיו דנים דיני ממונות ביחיד. "נראה שהם היו דנין בכפיה, אבל אם היו מקבלים אותם עליהם - לא היו נענשים"; מלשון רשב"ץ במגן אבות (פירוש למסכת אבות) למשנה (שם ד, ח) "אל תהי דן יחיד"; ובעקבות הסוגיה בסנהדרין (ה), וע"ש בתוס' ד"ה כגון אנא) ובמיוחד לאור דברי הירושלמי (סנהדרין א, א): "רבי אבהו הוה יתיב דיין בכנישתא מדרתא דקיסרין לגרמיה (=יחיד). אמרין ליה תלמידיו: ולא כן אלפן ר': 'אל תהא דן יחיד? אמר לון: כיון דאנן חמי לי יתיב דיין לגרמי ואתון לגביי - כמי שקיבלו עליהן. ותני כן: במה דברים אמורים? - שלא קיבלו עליהן; אבל אם קיבלו עליהן - דן אפילו יחיד" (הזכרנו בקצרה בהערת שוליים בסנהדרין). והוסיף רשב"ץ: "ומכאן הנהגנו היתר בעצמנו לדון יחיד אפילו מדרכי חסידות, כיון שקבלונו הצבור עליהם, ואפילו בבחורתנו בהיות קיימי יחיד הדורות אשר בימי רבותיהם [שהיו יחיד הדורות] היו מומחין - היינו דנין בפניהם בקביעות במצותם וברשותם". וע"ש עוד.

(השמטה) רב הונא הניח לאשתו לגזל, ורב אדא הגיב על כך בחריפות. ע"כ. ע"י שיטה מקובצת בשם רבנו ישעיה, ביחס לרב הונא: "וצריך לומר דהיתה חשובה בעיניו יותר מכל אדם מפני חסידותה, והיתה נזהרת שלא לרעות מן הגזל".

וכן גר שי"ש אפילו כלבים וחזירים. ה"ה לבהמה דקה; וכ"כ בשיטה למהרי"ש ובחסדי דוד (תוספתא ח, ד), דנקט כלבים וחזירים לרבותא, דאע"ג דאסור לגדלם בכל מקום. ובחסדי דוד הוסיף דקמ"ל דאע"ג שנפלו לו בירושלם ולא הוציא משלו עליהם כלום, אין מכריחים אותו למכור הכל מיד.

ר"ש בן אלעזר. לפנינו ר' ישמעאל, ולהלן (עמוד ב) ר"ש ב"א, וכן יש לגרוס כאן (ע"פ ספר שינוי נוסחאות פרנקל), ואותה ברייתא היא. ומכך שהגמ' מקשה (להלן) מדברי ר"ש ב"א על רב, נראה שאינו חולק על ת"ק (יד דוד; ע"ש). ואמנם מלשון הברייתא אפשר לומר שחולק, ולת"ק אסור בכל גווני. בספר הלכה למשה (לר' חיים משה אמארייליו, הל' נזקי ממון ה, ב), ובספר יד דוד (פ:), הביאו שתי האפשרויות. וממה שכתב בחסדי דוד (לתוספתא ח, ה) נראה שיש בזה מחלוקת בין שני הפירושים של רש"י לגבי 'כלבים כופרים': לפירוש קמא (כלבים נסיים) קאי ר"ש ב"א אמילתיה דת"ק דאסור כל חיה דקה, ופליגי; ולפירוש בתרא נקט ר"ש ב"א אגב, ולא קאי אמילתיה דת"ק.

התולים שחורים ולבנים. בתלמוד בבלי מהדורת הרב עדין שטיינזלץ, כתב שבאותם דורות "החתול עדיין לא נעשה מבייית ממש והיו משתמשים אז בחתולים שהיו חתולי בר שגודלו בבתים. החתולים הלבנים (הבהירים) היו כנראה קרובים יותר לחתולי הפדבר הפראיים, משום כך פסק רב שחתולים אלה נחשבים כחיות טרופות לכל דבר". ולגבי חולדות-סנה, כתב שם שפן התיאורים בסוגיה נראה שיש לזהות חיה זו עם הגחן (הקרוב מבחינה ביולוגית לנמיה). ע"ש. ולכאורה שתי הלשונויות בסוגיין בזיהוי חיה זו אינן חולקות (אמנם לא מצאתי מי שהתייחס לכך).

פ: מתריעים בתחיה ובשופרות בשבת. הך סוגיא פליגא אסוגיא דתענית (יד). שאין מתריעים בשבת בשופרות. והתבאר בס"ד בדברינו בתענית (כב:); ובהערה החיצונית שם, ראה שם.

רב אשי: שררה. ע"פ מהרש"א בח"א, ע"ש.

פא. 10 תנאי יהושע. מצינו גם שתיקן את ברכת הארץ שבברכת המזון (ברכות מח:). אמנם אין קושי באיזוהי זכרונה בסוגייתנו, שגבר שאינה מעניין התנאים' שבסוגייתנו שהם התקנות שבסוגייתנו, ולתקנות נוספות המיוחסות ליהושע (תפילת עלינו לשבח; והציע שם: הפקר ב"ד הפקר), עיין בהרחבה בספר התקנות בישראל (הרב ישראל שציפנסקי; כך א, פרק ב. ושם בתחילת הפרק דן במניין).

תולשים משדה פרטית שיחים קוצניים לחים מחוברים. חריגה מזה והיתר גורף יותר נאמרו לגבי מִחְנֶה היוצא למלחמת רשות (עירובין ז, ע"ש).

פא: (השטמה) ר' שמעון בן אלעזר: פירות ועצים תלושים שבהרים בחזקת כל השבטים; ומחויבים - של אותו השבט.

(7) הנצרך נפנה לנקבו אחורי הגדר וכו' ומקנה באבן מהגדר וכו' אף בשבת. בפשוט, הפונה להתיר לקחת אבן מן הגדר (שזו לשון הגמ': "לא נצרכה, אלא ליטול הימנו צרור"). רש"י (פא. ד"ה לאחורי הגדר: "...ואע"פ שפורץ את הגדר"); רבנו יהונתן (מובא בשטמ"ק). ומה שאמרו "ואפילו בשדה שהיא מלאה כרכום", משמעו "ואף על פי שהשדה צריכה שמירה גדולה" (רבנו יהונתן). ולפי זה, בשבת התירו אפי' לקחת מן הגדר. וכתב המאירי: "ופרשו גדולי המפרשים: בשבת - דוקא באבנים שלא נתחברו בטיחת טיט ביניהם". והמשיך, ע"פ מעשה מר זוטרא חסידא: "ומ"מ מדת חסידות לחזור ולגדור מה שפָּרְץ". והיינו כרש"י, שפירש "על ד"ה אמר ליה לשמעיה: "בחול"') שהמעשה היה בשבת, וביום חול אמר לשפשו לְגַדֵּר הִיטֵב. וכ"כ מהרש"ל ב"ם של שלמה (סי' מ תקנה ז): "...אפילו בשבת מותר, דאִינוֹ כסותר. ונראה דוקא בנטילת צרור בעלמא, אבל אם לקח צרור גדול, או שהגדר דק הוא, וימצא כשנטול הצרור אז יהיה אח"כ נקב - אזי הוא סתירה גמורה, ובניין הוא, ואף על פי שהמקלקלים פטורים, וגם הנקב אינו עשוי להכניס ולהוציא - מ"מ אסורים לתחילה מדרבנן... וגם דבר תמוה הוא, לסתור בשבת הכותל, ולעשות נקב להדיא; אם לא שהוא גָּדֵר עבה, ולקוח צרור בעלמא, שאינו ניכר ונראה כ"כ. ואסיק, מר זוטרא חסידא שקיל ג"כ צרור בשבת מן הגדר לקנה, והחזיר הצרור למקומו. ואמר למחר לעבדיה זיל שירקיה, פי', טחהו בטיט. ודוקא הוא עביד משום מידת חסידות, דחסידא הוא; אבל לא משום דדינא הכי הוה". אך יש פירוש אחר, המובא בשיטה מקובצת בשם גאון. לפי זה, לא התירו לקחת מן הגדר, אלא מן השדה עצמה (אולי גרס "לא נצרכה אלא ליטול הימנה צרור", אם כי בשטמ"ק הגרסה "ממנו", וגם בדק"ס לא מצאתי זכר לגרסה "הימנה"). "ואפילו מלאה כרכום" - אע"פ שעוקר עשבי כרכום ומפסיד ממנו. ואפילו בשבת - וכדאמרין התם (שבת פב). צרור שעלו בו עשבים מותר לקנה בו (אך התולש ממנו חייב חטאת). ובמעשה מר זוטרא חסידא מוזכר הן בשבת והן בחול, שהיה דואג ליישור פני הקרקע אח"כ. והוסיף הגאון: "ומורי הרב בשם ר' יעקב שונה דהאי עובדא דמר זוטרא - בחול הוה". בטור פסק (ח"מ רעד, ז): "ונפנין אחורי הגדר, ואפי' בשדה המליאה כרכום שפָּרְץ קשה לה, ונוטל הימנה צרור לקנה בו". מלשון זו דייק במגן אברהם (או"ח שיב, ה), שפירשו קרוב לדברי הגאון: "אבל בטור ח"מ סי' רע"ד כתב 'ליטול ממנה צרור', משמע מן השדה, אבל מן הגדר אסור; וכ"מ בר"ף (כט: דפיו) ורמב"ם (הל' נזקי ממון ה, ג) שהשמיטו 'אפילו בשבת', ש"מ דס"ל דמְגֵדֵר אסור ליטול, רק מְשֵדָה מותר, וזה כבר כתבוהו בהלכות שבת" (על רמב"ם הל' שבת כו, ד-ה [וע"ש מ"מ ח, ד; שו"ע או"ח שיב, ג]). וכן הביא להלכה ב**אליה רבה** (שם, ז), וכן **במשנה ברורה** (שם ס"ק יח) וז"ל: "איתא בגמרא: מותר לפנות אחורי הגדר דשדה חבירו; ומותר ליטול צרור לקנה אפילו בשבת; והיינו מן השדה, אבל לא יטול מן הגדר, אפילו בגָּדֵר עב דאִין עושה נקב, דנראה כסותר". וכ"פ בכף החיים (אחרי ס"ק לג).

פב. 10 תקנות עזרא. ע"י תוס' בב"ב (כב. ד"ה קנאת סופרים), שדחו גרסה בגמ' שם (כא:): בטענה שהיא מייחסת לעזרא תקנה שלא נזכרה בסוגייתנו. והנה כאן בהערת השוליים הבאנו מר"ש בן אלעזר במסכת מגילה (לא:). בסיבה שלא נשנתה תקנה זו כאן נאמרו סברות אחדות. (א) **תוס' רי"ד** (במגילה): "דכל תקנת הקריאות חזא מיחשב להו והתם אמרי' דעזרא תיקן שיהו קורין בשני ובחמישי" [פירוש לפירושו, שאף שתקנת הקריאה במנחה בשבת שניה בפני עצמה, התקנות העוסקות בתוכן הקריאה (כמה פסוקים; אלו קריאות; לאפוקי מנחת שבת שעצם הקריאה תיקן) נמנות כאחת. (ב) **רש"ש** (כאן): ביחידאי לא קאמרין. וכ"כ **רבי עזרא אלטשולר**, מובא **באהל ישעיהו** (שער ג - גזי האהל), "נראה דהא תנא לא ס"ל הא דאמר ר"ש ב"א במגילה...". [ואפשר, א"כ, שהתנא הזה סובר כמנהג בני א"י (מגילה כט:)] שאורך מחזור קריאת התורה כ-3 שנים; לעומת דברי ר"ש ב"א המבוססים על המנהג הבבלי, שאורך מחזור הקריאה שנה אחת. ואכן בסוף הסוגיה אמרין דריב"ל הוא דתני לה; והא הוא בר א"י הוה.] (ג) בספר **התקנות בישראל** (ר' ישראל שציפנסקי; כך א, פרק ד עמ' קפח) כתב, שמגמת חז"ל להשוות בין עזרא לבין יהושע, בין ביאה שנייה לבין ביאה ראשונה, וכפי שפתח כאן בתורת חיים, "...כי היכי שהתנה יהושע ותיקן עשרה תנאים להנהגתו וטובתן של ישראל כך תיקן עזרא עשר תקנות להנהגתו וטובתן של ישראל, דהוקשו ביאות להדדי כדאיתא בפרק חלק (צח:). ולגבי תקנה זו, כתב בספר הנ"ל (עמ' ריט, הערה 4) לצרף זאת כסיבה נוספת לאיחשבתה. (ד) עפמ"ש"כ בספר הנ"ל (התקנות בישראל א, פרק ד, עמ' רכב): "עזרא היה ממסדי אנשי כנסת הגדולה והיותר חשוב שביניהם, משום כך מצינו לפעמים שתקנות שלפי התלמוד תיקנו אנשי כנה"ג מיוחסות אצל ראשונים לעזרא", ע"ש שציין לרמב"ם (תפילה א, ד; וכתב שהעיר זאת מהר"ץ חיות במבוא התלמוד פרק ו), ולרש"י (ברכות לג: ד"ה ותקנינהו בתפילה; וע"ש לג. ד"ה קבעוה). [וא"כ ייתכן שאף בתלמוד מיוחסת תקנת אנשי כנה"ג לעזרא, במקרה זה. ובספר הנ"ל (פרק ה הערה 6א) כתב עוד, "ויש להעיר שלעיתים בכוונה ייחסו התקנה אליו כדי להבטיח שלא יבוא איזה ב"ד בעתיד ויבטל תקנת הכנה"ג ברוב מנין", ע"ש עוד.

ועוד שם. יש להוסיף תקנה נוספת של עזרא (וכמצוין בהערת השוליים שלנו) - **שינוי הכתב בס"ת** מעברי לאשורי כמובא בסנהדרין (כא:): ע"ש. ולא הוזכר כאן, שנאמר שם שמראש היה מיועד הכתב להשתנות, וכן יש שם חולקים בזה. ע"ע התקנות בישראל שם עמ' רכג. כמו כן עיין בספר הנ"ל שמפרט כל תקנות עזרא שבסוגייתנו ושיוחסו לו במקורות אחרים, והקדיש לתקנות עזרא שם את פרק ד שבספר.

עוד שם. ויש להזכיר גם - כפי שהקשה כאן **רש"ש** - את **חתימת הברכות במקדש** מן העולם ועד העולם, וכתב רש"י (ברכות נד. ד"ה כל חותמי) שנלמדה מן הגאמר בתפילת עזרא וסיעתו (נחמיה ט, ה). וקושיית רש"ש איפוא, יש ליישב, לכאורה, בשתי הדרכים האחרונות הנזכרות לעיל בסמוך. אמנם אין מפורש בזה שעזרא תיקן נוסח זה ואין הכרח לומר כן; ע"י כאן ברש"ש שכתב שכבר נאמר הנוסח בהודיית דוד (דברי הימים א טז, לו). אך **ברש"ש** ביומא (סט: ד"ה ויברך) מפורש שבאותו היום תיקנו. וע"י בזה התקנות בישראל (שם, עמ' ריט-רכא); וע"ע כל ספרי מהר"ץ חיות א (עמ' דש).

אוכלים שום בליל שבת. לפנינו: בערב שבת; אמנם במשנה בנדדים (סג:): מוזכר ליל שבת. ואפילו הפותים היו מקפידים על תקנה זו (נדדים לא). ועיין ים של שלמה (סי' מג, תקנה ה), מג"א (או"ח סי' רפ) ומשנ"ב (שם ס"ק א).

למצנות עוֹנָה. כאן דרשו מ"אשר פרוז יתן בעתו". בטעם העניין, ובסתירה ממנהג חסידים הראשונים בנדה (לח, כמובא במאירי כאן), ראה הערתנו לנדה בס"ד.

(השטמה) 5 דברים נאמרו בשום - משיבע, מחמם, מצהיל פנים, מרבה הזרע, והורג תולעים שבמעיים.

תלבש מכנסיים קצרים בבית. **רמב"ם** (אישות כד, יג; ע"י ידי אליהו שם, שכתב שרמב"ם פירש אחרת מרש"י מהו "סינר"). וע"י ים של שלמה (סי' מג תקנה ז). וע"ע התקנות בישראל (פרק ד, תקנה ז) מש"כ בתקנה זו. ועיין **בירור הלכה** כאן.

פב. 10 דברים נאמרו בירושלים. בתוספתא נגעים (ו, ב) יש רשימה אחרת, ע"ש ובחסדי דוד שם (ד"ה ומ"ש רש"י בתרנגולין); וע"ע שטמ"ק בשם מאירי. ע"ע בספר **עיר הקדש והמקדש** לרבי יחיאל מיכל טיקוצינסקי חלק ג (פרק א), שסיכם 25 דברים שנאמרו בירושלים, וע"ש טעמיהם ושייכותם בזה"ז. עוד ביחס לזמן הזה, עיין בירור הלכה כאן.

אין מלינים בה מת. אף לכבודו. **שטמ"ק**, **יש"ש** (סי' מד תקנה י); שהרי בלאו הכי אין להלין את המת בכל מקום, כדברי ר' יוחנן בסנהדרין (מו:).

במצור הורקנוס על אחיו וכו'. ע"י **דקדוקי סופרים** שהגרסה כאן לגבי "מבפנים" ו"מבחוץ" שגויה וצ"ל כמו בסוטה (מט:): ובמנחות (סד:).

פג: "עיין תחת עיני". הבאנו את ארבע הדרשות שלא נדחו. ראה בקונטרס דפי העזר פירוט הדרשות שבסוגיה.

"ואיש כי יפה כל נפש אדם". כתב כאן רש"י (ד"ה והכתוב איש כי יפה), שלומדים מפסוק זה למכה ראשי אברים. אך בתוס' (ד"ה אף הפאה) ובחידושי רשב"א כתבו שאין גורסים מהלך זה בגמ', שהרי בסנהדרין (עח). נדרש הפסוק בהריגת נפש, ביחס למחלוקת ריב"ב ורבנן. ובתורת חיים כתב ליישב זאת, שפאס לומדים מ"נפש" לאָרְךְ, ובסנהדרין לומדים מ"כל" גם לְאָרְךְ, ובפרשת מסעי (לה, ל). ואפשר היה, שרש"י תופס לעיקרית את הגרסה שבסנהדרין (ולא אמנם בסנהדרין (פד): נֶאֱמַר שוֹה נִלְמַד מ"כֹּל מִכָּה נֶפֶשׁ" (בפרשת מסעי, לה, ל). ואפשר היה, שרש"י תופס לעיקרית את הגרסה שבסנהדרין (ולא כתוס' שם ד"ה אלו הן שהגיהו ע"פ הגרסה בנדה) או שזו מחלוקת הסוגיות. אך אין נראה כן מרש"י על הפסוקים (שמות כא, יב; ויקרא כד, יז), שכתב ש"ואיש כי יכה" ברצח מדובר! [עוד הקשו בתוס', דתרת קראי בחובל למה לי? על כך השיב רשב"א (מובא ברשב"א): אחד לנוק שאינו חוזר, ואחד לנוק בעלמא.] ביישוב הסתירות כתב ביד דוד, שבסנהדרין (פד): נֶאֱמַר לְגַבִּי "מִכָּה אֲבִיו וְאִמּוֹ" שוּדָאִי אִין מְדוּבֵר בְּשֶׁהֲרַג, שֶׁאִ"כ הַהוּרַג אֲבִיו בְּחֶנֶק וְקָל מִסַּתֵּם רֹצֵחַ שְׁבַסְיָא. וְלִמ"ד חֲנֹק חֲמוּר (ר"ש) - מִדְּכָתִיב "מִכָּה אִישׁ וּמִת" ו"או באיכה הכהו וימת" - ש"מ כל היכא דכתיב הפאה סתם לאו מיתה היא. נמצא דלמ"ד חנך קל אפשר לומר שבעלמא סתם הפאה מיתה היא, ורק באביו מוכח מתוכו שלא. לפי זה - כתב ביד דוד - סוגיין דהכא כמ"ד חנך חמור, ובעל-כרחין סתם הפאה לאו מיתה היא, "ואיש כי יכה" לאו במיתה מיירי. אך פלוגתא דריב"ב ורבנן היא אליבא דהלכתא כדקי"ל דחנך קל, ולדידיה שפיר י"ל ד"ואיש כי יכה" במיתה מיירי (לפי זה ניחא פרש"י בפסוק, שפירש לפי שיטת ההלכה כדקי"ל חנך קל. והא דדרשין בנדה להורג תינוק בן יומו נמי י"ל כשיטה זו, וקריבוא ד"כל"). ובמרומי עדה כתב, שברור לגמ' ש"עין תחת עין" ממון (כפי שדרשה הברייתא מ'מכה מכה'), ומקשה הגמ' על לשון המשנה 'החובל' דמשמע אף ע"י חבורה ודם ולא רק ע"י סם, שאולי על שיש חבורה נֶאֱמַר "ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת" ואינו נצרך למיתה אלא לראשי אברים, שאם יש חבורה ינטל אברו! ומשיבים: לממון, ואיצטרך תרתי קראי, חד בעביד חבורה, וחד שלא בחבורה. ומקשים: מניין שכן? ועונים 2 תשובות (שהוקש למכה נפש בהמה; וכתוב אחריו "כי יתן מום באדם... כן יתן בו"), ולתירוץ א נצרך הפסוק לראשי אברים, והריגת תינוק נלמדת מ"כל מכה נפש" בבסנהדרין, ולתירוץ ב עיקר הפסוק "ואיש כי יכה" להריגה וכסוגיה דנדה. ע"ש שהסביר. וכתב גם שמחלוקת ריב"ב ורבנן תלויה בשני התירוצים הללו ובמשמעות הפסוק הנז'. אח"כ מצאתי כי בשיטה למהריק"ש דחה כל 4 קושיות תוס' על רש"י בזה; ע"ש. וביחס לקושייה ממחלוקת ריב"ב ורבנן, כתב, שברור לרש"י שפסוק זה לומדים גם מיתה וגם ממון, ור"כ יכה כל נפש אדם' (ויקרא כד, יז) בהכרח מיירי בכל מיני מיתה - הן מיתה הנפש פְּלָה, הן מיתה נפש אבר אחד - כיון דכתיבי תשלומין בתריה' (יְשַׁלְמֶנָה" בפס' יח. משא"כ "ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת" [פס' כא] ד"בקטלא כתיב" כלשון הגמ', ולא בממון כלל, דגבי האי ליכא תשלומין, שכבר נאמר"). כתב כן להסביר כוונת רש"י בד"ה בקטלא כתיב, 'ותשלומין אין שם'. ע"ש).

פד. (השמטה) אדם טרפה שהרג אדם בריא - אינו נהרג (עדות שאי אפשר להזימה). ועיין סנהדרין (עח).

כאילו נמכר בשוק לעבד. רש"י (במשנה) כתב: "שאי אפשר נצרך היה מוכר עצמו בעבד עברי". לכאורה כוונתו שנישום כעבד עברי. עיין דבר יעקב (פג: אות א), שהביא קושיות המפרשים על כך. ובחידושי אנשי שם (ל. בדפי ר"ף, אות א) כתב שש"מם כאילו נמכר ואחריו 6 שנים מוכר עצמו שוב וכן הלאה. אך ביש"ש (ס' א) כתב שרש"י מסכים ששמים כעבד כנעני, ובדבריו במשנה בא להסביר מה הזקק זה (שהרי אינו יכול להימכר כעבד כנעני!): שהרי היה יכול למכור עצמו לעבד (עברי), ודמיו נפחתו. ובנחלת משה צידד בדברי יש"ש. ובדבר יעקב (אות א) כתב שרוב האחרונים הבינו שיש מחלוקת בזה בין רש"י לבין ר"א"ש, ודלא כיש"ש; ע"ש. וע"ע מנחת שלמה.

כאילו נמכר בשוק לעבד. (השמטה, הבאנו להלן פז): האב יכול למחול על נזק שהזקק בנו, מפני זילותו בשומה-כעבד, ולפצותו לכשיגדל. ע"כ. לשון המאירי: 'הרי שהיה הנחבל תינוק, ולא רצה אביו ליטול ולעשות לו סְקָלָה על הדרך שיתבאר (פז): אלא שאומר שיהא שלו - אין כח בידו למחול. ואם אמר שהוא יתפייס עמו לכשיגדל והוא אָמַד בכך - מקבלין הימנו'. בברכת אברהם (מהד' תניינא) הקשה, "איזה זכות יש לאב לפטור מתשלומי נזק שחייבים לָבֹן?!". ואם מדין אפוטרופוס, מדוע צריך לפייסו מִשְׁלוֹ כשיגדל? וביאר, שהרי אמרו (קידושין מב. ועוד) שאפוטרופוס מוסמך לדון בנכסי היתומים אף 'לחוב על-מנת לזכות', וכן לברר חלקי ירושתם, אלא שפשגדלו היתומים יכולים למחות. וכך דין האב כאן, פוטר מתשלום לכבוד בנו ולטובתו, אך יש לחוש שמא יגדל הבן וימחה ולא ירצה בזה, "ועל זה ענה דמפייסינא ליה שלא ירצה למחות". וכתב עוד: "ולפי"ז יש ליישב קצת מה דלכאורה צ"ע שהרמב"ם השמיט דין זה, ולפי"ז אין כאן דין חדש [אלא] עצה שלא ימחה, ועצם הדבר זה ענין לזכותו, ולפי"ז קל כן". והמשיך בברכת אברהם, שבים של שלמה (ס' ג) לא ביאר כן, אלא (לשון ההותרת ביש"ש), "שקרוכי האדם יכולין למחות לו במידי דביזא ליה, משום זילותיהו. אבל מחוייבים לפייסו, אם יש לו הפסד בזה". והעניין כאן הוא זילותיהו של הקרובים (וע"ש). וסיים בברכת אברהם: "ולפי"ז צ"ע" מה שהקשינו! ונראה דצ"ל דְּזָה תקנת חכמים; ולפי"ז צ"ע"ג השמטת הרמב"ם".

בבבל 'עבדין שליחותיהו' בדברים שכיחים. ובמש"כ אדם שהזיק נכסי חברו; והיינו 'זוקי שור באדם', כלומר אדם שהזיק שור, שבתחילת הסוגיה אמר רבא שגובים; וכך נפסק במשנה תורה לרמב"ם (הל' סנהדרין ה, יא) ובשו"ע (ח"מ א, ג). ומזה הקשה במנחת חינוך (מצווה מט) על בעל ספר החינוך שכתב שאדם שהזיק שור אין גובים בבבל; וכן בציוני מהר"ג (הרב נחום אש; על רמב"ם שם) על דברים דומים שכתב רמב"ם בספר המצוות (עשה רלו). אמנם, לגבי 'שור באדם' הנ"ל יש להעיר מהא דאמרינן לעיל (י:): ד'מכה בהמה' לא שכיחא היא; וא"כ ניתן היה לטעון כי בסוגיין, הא דאמר רבא שור באדם גובים בבבל לא קאי למסקנא דבעינן נמי שכיחא. אך כאמור, פסקו הפוסקים ש"אדם שהזיק בהמת חברו, משלם נזק שלם בכל מקום" (לשון שו"ע שם). ולגבי הא דאמרן לעיל (י:): שאין זה מצוי, כתב לעיל במצפה איתן, שאין זה אלא ביחס לטריפה ולשור שהזיק אדם ששכיחים יותר. ויש להביא עוד מתשובת רב שיריא גאון (תשה"ג שערי צדק ח"ד שער א ס' יז), לגבי נזקי שור בשור: "בקרן בנגיחה או בנשיכה או בנגיפה או ברביצה או בבעיטה... דאי מילתא דלא שכיחא היא; וכי קאמר רבא נזקי שור בשור - בשן ורגל. ולא דוקא נזקי שור, דמתקשי לך: היכי מיתזק שור בשן ורגל?!- אלא כל נכסיו של אדם פְּשׁוּרוֹ חֲשׁוּבִין, וה"ק: כל ממון שהזקק בשור בשן ורגל מגבין אותו בבבל, אבל נזקי שור באדם - ופירושה: כל נכסי אדם שזיק אותם חברו - כולהו שכיחין וגובין בבבל". ועפ"ז יש לתרץ בענייננו את הקושיה מלעיל, דהתם שור דזיק אדם ממש, והוא לא שכיחא; והכא - נזקי 'שור באדם' פירושו אדם שהזיק נכסי חברו, והא שכיחא (וכיוון שכן בכללם אדם שהזיק בהמה).

ולא בושת, שאין חסרון ממון (פד:). לגבי הגדרת תשלום הבושת, ראה הערתנו להלן (פו) בס"ד.

ולא שור תם (פד:). רש"י כתב (ד"ה בתם) דקי"ל פלגא ניקא קנסא. וא"כ למ"ד ממונא (לעיל טו). אפשר שגובים בבבל; ועי' חידושי הגר"ח השלם. ובתוס' רבנו פרץ כתב: "אפילו למ"ד ממונא, לא שכיחא כיוון דתם הוא". וביחס לדברי רש"י, כתב בערות לביאור חבורתא (הרב יעקב שולביץ, הע' 18) שלרש"י אכן הטעם שאין קנס בבבל הוא דלא שכיחא, ומ"מ למ"ד פלגא נזקא ממונא אין זה נחשב בלתי שכיח; זו לשונו: "ולפי דברי רש"י בסנהדרין יג ב שאין דנין דיני קנסות בבבל משום דלא שכיחא, יש לומר, דמה שהביא רש"י הא דפלגא נזקא קנסא, הוא משום דלא שכיחא, אבל למאן דאמר ממונא, סתם שוורים לאו בחזקת שימור, והני מילתא דשכיחא" (וע"ש). ועי' דבר יעקב פד: אות יב). וע"ע מה שכתב בזה הרב יחיאל גינרט בספרו מבאר הפשט.

אדם שניזק מאדם. או משור. עי' פני יהושע (ד"ה אדם באדם).

שאי אפשר. לביאור שיטות הראשונים לגבי תפיסת גוביינא עיין זריחת השני.

פד: צער. הקשו בתוס' (לעיל כו: ד"ה האי), שבדרשת "פצע תחת פצע" לרבות צער במקום נזק משמע שצער שלא במקום נזק פשוט יותר; ואילו במחלוקת רבי ובן עזאי כאן עולה להפך; והשיבו שמחלוקת רבי ובן עזאי היא בצער במקרה שאין נֶפֶד רושם. ואין משמע כן ברש"י בסוגיין. ובנחלת דוד (על תוס' לעיל שם) כתב ליישב אחרת (והוא על דרך פירוש רש"י), שיש סברות לכאן ולכאן, ע"ש. ובשיטה למהריק"ש (לעיל כו: ברש"י; וגם בסוגיין; ע"ש) כתב ליישב קושיית התוס' ע"פ שיטת רש"י: מה ששאל התלמוד בסוגיין 'צער שלא במקום נזק מאן תנא' - לא מפני שפשוט לו דבמקום נזק משלם שְׁאָל כן; אלא שמע שיש מחלוקת תנאים בדבר ושאל מאן הוא תנא דמתני'. עוד כתב, שפאן שואל על מאי דאמר מהשתנו בהדיא "כָּזָאוּ עַל צְפָרְזוֹ" (צער שלא במקום נזק) שמשלם הוא, ולא מפני שפשוט לו שצער במקום נזק משלם, דמאי דלא מיתני במתניתין בהדיא לא מסיק אדעתיה שיתחייב בו; ובהמשך (פה), כשחידש שכולם משתלמין במקום נזק - אז מצא מקום לשאול "מנא הני מילי".

פ. אומדים כמה אדם כזה מוכן לקבל ולסבול וכו' בסם ללא כאב. דעת ר"י בתוס' (כתובות לט. ד"ה צער דמאי, וריטב"א ושטמ"ק שם בשמו; ועל תוס' נט. ד"ה אונס, וראה להלן), וכמואב ברא"ש לעיל (ו, ט; ובשו"ת כלל קא, ב), שתשלום הצער מתייחס רק לצער שבעת החבלה, אך הצער שאח"כ הוא גרמא ופטור עליו. וכתב ר"א ש שרבונו שמשון חולק על ר"י, וכפשוט סוגיינו ("ואתאי ההיא דפרק החובל כפשטא, דמשלם כל הצער שבין סם לסיף, בין צער דחתיכה בין צער שאחריה, עד שיתרפא, כאילו נחתכה על ידי סם"). וביים של שלמה (ח, ח) כתב שבתוס' לעיל (נט. ד"ה אונס) נקטו בסתמא דלא כר"י, ושכן מסקנת ר"א ש וכפי שכתב בטור (חור"מ תז, י); אך בבית יוסף שם טז כתב שמהשו"ת משמע שרא"ש סובר כר"י; ושכן משמע בדברי רמב"ם (הל' נערה ב, ו) וסמ"ג (עשין נד). ואפשר לציין גם לדברי רש"י בגיטין (יב: ד"ה ורפואתו), שצערו דסמא-חריפא נחשב צער (עם צער המכה), ובדברי ר' יוחנן (בגיטין לגבי עבד) הכל נכלל ב"רפואתו" (עכ"פ שמעינן מדבריו שתשלום צער כולל צער דסמא חריפא. ולכאורה ה"ה לכל צער שאינו בשעת המכה). וחשבת להביא ראיה לשיטת ר"י מהברייתא להלן (צא.): "חמשה דברים אומדין אותו ונותנין לו מיד; ריפוי ושבת - עד שיתרפא" (וע"ש ברש"י ד"ה וריפוי ושבת). הרי שהצער נאמד מיידית ואינו נאמד הלאה. אכן במהדורא בתרא דמהרש"א (שם) התייחס לזה, ותירץ, שהתנא נצרך להשיענו אומדין ריפוי ושבת, שאין לאמוד בכל יום בפני עצמו אלא הכל מראש, אך צער פשוט, שהרי אין לו דרך לאמוד צער של כל יום בפני עצמו, ופשוט שהאומדן הוא מראש. ובפלפולא חריפתא (על רא"ש לעיל ו, ט, אות ד) תירץ, שלא נצרך התנא להשיענו אלא ריפוי ושבת, שאינם מתחילים מיד וסד"א שנתחיל לאמוד מחר, אך בצער פשוט לו שיש לאמוד מיד, שהצער כבר ישנו מיד עם החבלה.

עוד בזה. בסמוך הבאנו מפתחות (ל.ט.): שהאונס נערה משלם (מלבד בושת ונזק) צער, והגמ' מבררת מהו הצער, והמסקנה שזהו צער פיסוק הרגליים. ושם בתוס' (הנז' הקשה ר"י, "דמאי קא מיבעיא ליה? וכו' לא ידע התלמוד שיש צער גדול לבתולה בביאה ראשונה, וכמה קטנות חולות מזה!"; וזוהו למד את שיטתו, שאין החיוב אלא על פיסוק הרגליים ולא על הצער שאח"כ. ועפ"ז יש לדחוק בסוגיינו: "הא דאמרינן בפרק החובל 'צער אומדין כמה אדם רוצה ליתן לקטוע לו ידו המוכתה למלכות בין סם לסיף' - היינו דוקא אומדן צער דחתיכה בלבד" (מלשון רא"ש לעיל). אך רבנו שמשון, כאמור, מקבל את סוגיינו כפשוטו, ועל קושיית ר"י בסוגיא בכתובות משיב: "דהתם חייש לכחש גופנא", דקתני ד'אונס נותן את הצער והמפתה פטור, ומדמפטור במפתה - אלמא חייש לכחש גופנא מה שסופה להצטער תחת בעלה; לפיכך הוא דחוק למצוא צער דאונס" (מלשון רא"ש לעיל). אך באמת למאן דלא חייש לכחש גופנא" (עי' לעיל נט.) א"צ להידחק ולהסביר דווקא בצער פיסוק רגליים (עי' גם בירור הלכה כתובות לא. ציון ה).

ריפוי וכו' דורש הניזק תשלום והוא ירפא את עצמו רשאי המזיק לסרב. ולהלן (צא.) בע"ה נעיר על הקושי לכאורה ממה ששם משמע שהניזק מקבל דמי הריפוי.

פ. חרשו נותן לו דמי כולו. "אינו שיה' לכלום, מפני שהאדם קץ בו ואינו שזכרו לכלום", לשון ראב"ד. מדובר שאין לו רפואה; עי' מאירי. עי' זריחת השני שסיכס בזה מדברי המפרשים בטעם הא דאינו שווה לכלום (השיטות העיקריות - שחרשו אחרי קטיעת ידו ורגלו ועינו; ושעשאו חרש-אילם). בתוס' רי"ד כתב שאין מדובר בדמי נזק בלבד, אלא גם שאר התשלומים צריכים להיות מובאים כאן בחשבון. וז"ל: "לא תימא דשמין אותו כעבד ותו לא, דא"כ אין כאן אלא נזק בלבד, ויותר מגיעים לו מחבלת ידו מנזק כל גופו; אלא ודאי גם בושת נותן לו; ואף על פי שעשאו אין לו דעת להקלם, דשמין כמה היא גשתו של אדם כיוצא בזה להיות חרש. וצער נותן לו, שאי אפשר שלא הרגיש בעת שהפכה ונצטער, ושמן כמה יש לחרשו בין סם להכאה. וריפוי נמי, אף על גב דחרש לאו בר רפואה היא שיתרפא מחשונותו, שאם היה בר רפואה לא היה נותן לו דמי כולו - אפ"ה אם עשה בו חבלה שאם לא נתרפאת תבאיש מפתו ותסריח וימות - חייב לרפואתה". אך מדברי ראב"ד בפירושו לבעיא דרבא בסמוך (ראה להלן בס"ד), משמע שאין לחרש תשלומי צער ובושת כלל. הערת החכם רבי אברהם ספראנוביץ.

קטע ידו ורגלו וסימא עינו ולבסוף חרשו ללא כל אומדן בינתיים וכו' ואם לא כשנאמד. בעיא דרבא. עי' ראב"ד - וכו' ברמב"ם (הל' חובל ומזיק ב, יג) ובמאירי - שהשאלה היא האם משלמים לו כלל תשלומי צער או בושת (או שפיון שחרשו כאילו חרשו). ובתוס' (ד"ה נהי) פירשו שהשאלה היא על אופן האומדן של הצער ושל הבושת - ולגרסתם גם הריפוי (ועי' במהדיר לראב"ד הערה יב) - במקרה זה, האם ישלם כאילו נעשו כל החבלות בבת אחת, או זו אחר זו. עכ"פ, לא נפשטה בעיא זו (בתרייתא, ביחס לאמדוהו; דקמיתא איפשיטא באת"ל דלא יהיב ליה); וכתב רמב"ם (שם): "אמדוהו לכל נזק ונזק ואחר כך אמדוהו לכולו - אין גובין ממנו אלא דמי כולו בלבד, ואם תפש הניזק נזק כל אבר ואבר דמי כולו - אין מוציאין מקדו". והשווה ראב"ד - "א"א, בעל ההלכות פירש: דמי כל אבר ואבר צער ובושת לכל אחד ואחד" (ועי' במפרשים, ובמהדיר על חידושי ראב"ד).

הכה את ידו והתכווצה ועתידי לחזור לאיתנה אך בינתיים נפחת שווי רבה הסתפק. בעיא ד"שבת הפוחתו בדמים". אמר לי בישיבה החכם רבי אברהם ספראנוביץ, שהתלבטותו של רבה היא - האם מה שאמרה המשנה "שמין אותו כעבד הנמכר בשוק" זו אמירה גורפת, ואף במקרה כזה יידון כאילו ידו נקטעה, כפי שנמכר עבד כזה בשוק (אפשר לקרוא לזה: פוטנציאל גופני עכשווי). או שבמקרה כזה אין לדון כן, שהרי אין הנזק ממש, ודי בשבת (לכל הפחות - כפועל)? וזוהו חולקים אביי ורבא במסקנת הסוגיא. וכעבור זמן שעיין עוד בסוגיא (שבט ה'תשע"ח), חזר החכם רבי אברהם הנ"ל ודן דין אחר. והוכיח מן הסברה ומרש"י בגיטין (מב: ע"ש ד"ה נותן לו וד"ה שבתו) ומר"י"ף כאן (לא. בדפיו) שאין ספק שלא ישלם דמי ידו שלמה. [ואמנם פרש"י כאן: "כיון דסופה לחזור לא יהיב ליה - דמי ידו", ולכאורה מלשון זו אפשר להבין: דמי ידו שלמה; אך אין לבאר כוונתו כן, שהוא דבר שאינו מסתבר כלל, שהרי סופה לחזור. וכונת רש"י כפי שפירט בגיטין (מב: ד"ה נותן לו) "פחת דמי לימכר עכשיו בשוק, והוא נזק... עד זמן שתחזור ידו...". ע"ש. וכ"כ רי"ף כאן. אמנם בתוס' (ד"ה שבת הפוחתו) לא למדו כן (אלא השוו מושגי "שבת גדולה" כאן ולהלן פ. בקוטע יד עבד), עיין בדבריהם; וכתב מהריק"ש שלא גרסו (בגמ' בסמוך לגבי גלחו) "והיינו בעינין" (עי' רש"י להלן ד"ה ה'ג גלחו). אלא - ספקו של רבה האם עושים אומדן נזק גם לתקופה, או דבכהאי גוונא יש לחשוש לסיבוך השומה. אביי (פ. סובר כצד א, ומשלם נזק לתקופה זו + שבת כשומר-קישואים כל זמן שמרותק למיטת חליו (ערש"י בגיטין). ורבא כצד ב, ונותן שבת בלבד - תחילה לפי מלאכתו שלו, ולכשיקום ממיטתו ויוכל לשמור קישואים יקבל רק השלמה משמירת-קישואים למלאכתו המקורית (וכן נמצא ברש"י בגיטין ד"ה שבתו של כל יום, ע"ש). ע"כ. [עוד הדגיש לי ר' אברהם ספראנוביץ (שבט ה'תשע"ח), שברור לו שבדמיון נזק בעלמא מחושבת רק מניעת המלאכה מהאבר הפגוע, ולא הפגמים שמסביב, דומיא דעבד; כאשר מדובר באבר ברמלאכה (יד, רגל וכו'), משא"כ באבר שאינו ברמלאכה (כגון פגם דאונס ודמפתה)].

פ. (השמטה) רבה: העושה את אביו חרש - חייב מיתה (ודאי יש חבורה, טיפת דם באוזן).

(השמטה, הקוטע יד עבד עברי של חברו וכו' - הבאנו להלן פ:)

בשת וכו'. ובהערת השוליים לגבי הגדרת תשלום הבושת כממון או כקנס. בשיטת רש"י דן מהריק"ש לעיל (פד:); מלשונו: "...וקרוב לדרך זה הם דברי רש"י ז"ל, דבכיש מכילתין (ה ע"א ד"ה אונס ומפתה) פירש דבושת דאונס-ומפתה ממונא הוא, ובהמניח (כז ע"ב ד"ה בשת) כתב דבושת קנס הוא, והכא (בד"ה פגם) קאמר דבושת לאו קנס הוא שהרי אין קצוב הוא וכו'! כוונתו ז"ל, דלעולם בושת-שאינו-קצוב לאו קנס הוא, אבל בושת דאגבי רב פפא קצוב הוא. וזה שכתב (ד"ה ד' מאה זוזי): (כדתנא) [כדתנן] צרם באזנו תלש שבערו וכו' במתני, ע"כ; כלומר דהאי ארבע מאות זוז קצובים הם במשנה מפי חכמים שקנסוהו בכך. וכתב עוד (ד"ה דשלח) 'דשלח ליה רב חסדא בהמניח את הכד', ע"כ; ירצה שנבאר שם שכל אותם דברים קצובים היו, ושאל לו על קצבת קופינא דמרא ופנדא דמרא. ומכל זה נתבאר בהכרח דמאי דאקשה מעיקרא 'הרי בושת פגם' וכו' - היינו דסבירא ליה דממונא הוא, דבקנסא לא עדינן שליחותיהו, וכי דחי השתא דליתא לדרב פפא - למדחייא לדרב פפא בלחוד קאמר, דדאי אי הוה מגבי בושת הקצוב, כל שכן שאינו קצוב, ועל הדרך שכתבנו בדברי התוספות, וזה מוכרח". וע"ש בסוגיית הגמ' ובדבריו. ובתוס' (לעיל שם) כתבו שהגדרת הבושת כקנס היא לענין הנדון של הסוגיא ההיא - גביה בבבל: "קנסא קמגבית בבבל - לאו דוקא קנס; אלא משום דלית ביה חסרון כיס קרי ליה 'קנס'". ובשיטה מקובצת כתב בשם מהר"י כהן-צדק, שהבושת הקרויה 'קנס' היא כאשר אין תשלום-נזק: "חסדא חסדא קנסא קא מגבית בבבל. והא דמשמע בריש מכלתין גבי רבי אושיעא דבושת לאו הוי קנס - היינו בושת בלא היזק".

בְּשֵׁת - לפי המבייש והמתבייש. בגמ' סוכם: מחוורתא מתניתין כר' שמעון. ר"א"ש (סי' ז): לכאורה משמע מזה שהלכה כר"ש. אך הסביר בדעת רי"ף, שלא פסק כן, שהוא ע"פ ר' עקיבא במשנה להלן (צ): דמשמע כת"ק (ר"מ) דהכא. אך כתב הגר"א (חור"מ תכ, כד, ס"ק לא, על דברי רמ"א שם "וכן המתבייש לפי מה שפבדו גדול בושתו מרובה") שיש לפסוק כר' יהודה נגד ר"מ ור"ש (עי' עירובין מו); והא דמוקמינן בגמ' כר"ש הוא מפני דין סומא, כדאיתא, "אבל לענין זה פשטא דמתני' יותר אתי כר' יהודה, ולכן השמיט הר"ף פלוגתייהו, וכפשטא דמתניתין". וכתוב אצלי בשם מו"ר הרב **שבתי סבתו** (מסתבר ששמעתי בתלמוד המוקלט), שמאחר שבענין 'התכוון לבייש את הקטן ובייש את הגדול' מסקינן דלר"מ שאני ליה בין בושת דגדול לבושת דקטן, מעתה מתניתין נמי תיתוקם כר' מאיר, וכי קתני "הכל לפי המבייש והמתבייש" - אגדול וקטן.

לגבי "הכל לפי המבייש". פרש"י (פג): שאדם קל שבייש בושתו מרובה. אך בכתובות (מ. לגבי אונס) כתב "אדם בינוני המבייש בושתו קשה מאדם זולל ומאדם חשוב". והסיק שם ביש"ש (כתובות ג, טז), "דבנדאי לענין שאר ביוש וחבלות תלוי הכל בקלות וזילותא של האדם, ויותר קל - יותר הביוש. אבל הכא לענין אונס ומפתה, שהוא ביוש של המעשה הרע אשר עשה לתאנתו שלא כדת - הסברא ונותנת איפכא, דאדם זולל ונקלה אין הביוש מגיע כל כך לפגום הנערה בכבודה, שפל העולם אומרים, יצריה אגבריה עד שאנסה או פיתה אותה... ואדם חשוב, כל שכן שלא יגיע הנזק כל כך אליה, מרוב חשיבתו; אבל בינוני - אמרינן עליו לפגמה קמכוין, וגם היא נאותה קצת לדבר, אף על פי שהוא באונס".

התכוון לבייש וכו' ור"ש פטר וכו'. וכשיטתו לגבי רוצח (גמ'). ויש להטעים עוד, דהיינו כדקי"ל בעלמא (ב"מ נח): המלבין פני חברו וכו' כאילו שופך דמיו.

19: המבייש את הערום, בבית המרחץ. כן משמע ברש"י, שלערום שלא בבית המרחץ אין בושת כלל (ד"ה ערום; עי' תוס' ד"ה ערום). והא דאמרן שבמרחץ אינו מקום בושת היינו לענין בושת בהרמת בגדיו, דומיא דאוקימתא דרב פפא ארישא דברייתא. כך מתברר ע"פ דברי רש"י, וכפי שביאר ביד דוד, ועי' גם תורת חיים. ונמצא, א"כ, דמציעתא דברייתא ('ואינו דומה' וכו') מיירי בבית המרחץ, וביישו בדבר אחר; או דה"ק: אינו דומה המבייש את מי שהרימה הרוח מקצת בגדיו, והוא הרים עוד, למי שמבייש אדם לבוש שלא הרימה הרוח בגדיו, שוודאי דמי בושתו של האחרון גדולים יותר. [וראה הערתנו להלן (צ)].

ישן, מת בשנתו ולא הרגיש. בתוס' כאן (ד"ה ביישו) למדו שבמסקנה נפשט שפטור, דמסיק דמשום כיסופא דידיה הוא. וכ"כ ר"א"ש (סי' ז), דעל כרחין משום כיסופא הוא, דאי משום פגם משפחה, למה קטן אין לו בושת, היכא דמכלמי ליה ולא מכלם? אך לפי פסק הרמב"ם (חובל ומוזק ג, ג, שדינו כספק) לא נפשטה הבעי'א, וכ"כ בתוס' בסנהדרין (פג. ד"ה והאמר), וכ"כ מהריק"ש כאן בשם רש"י. וכתב בי"ם שלמה (סי' ח): "ולא נראה לא כדברי הרמב"ם ולא כדברי הרא"ש, דבוודאי הבעי'א לא נפשטה, מקטן דמכלמי ליה ולא מכלם כו', דאפילו פגם משפחה ליכא, מאחר שהוא קטן כל כך; לאפוקי גבי ישן, דאיתא גביה דין ביוש, דהמביישו חייב, רק שמת אחר כך, ולא הרגיש - בכאן שייך פגם משפחה. ואם כן הלכה כרב ששת דפרק הנחנקין (סנהדרין פג). המבייש הישן ומת חייב; והא דלא פשיט מיניה - דרך התלמוד הוא דלא פשיט מאמורא, כאשר אפרש לשם".

20: פצע וכו' בשבת וכן ע"י ירי חץ ברה"י. 4 אמות, כמובן; כן הוא להלן (קיו), ושם המקרה הוא שזרק חץ והחץ קרע בגד בדרכו; "שעקירה צורך הנחה היא". ועיין כתובות (ל-לא). דיון נרחב באלו ובכיוצא בהם, ושם נראה שהדברים מוסכמים אלא שיש בהם חילוקים, ור' הערתנו להלן (קטז): בס"ד, ע"פ המתבאר בתוס' (כתובות לא: ד"ה שעקירה, גיטין נב: ד"ה מנסך), שייטכן שפרט זה (לגבי חץ) שנוי במחלוקת אמוראים - במידה שנקבל את שתי ההנחות: שייך ניסוך אף ללא הגבהה, והחילוק הראשון האמור בכתובות.

וקטן וכו' והם שקבלו פטורים. לגבי קטן אחרי זמן, בהגהת אשרי (ס' ט) דייק מרש"י (צח: ד"ה ואכפיייה, שרפרם כפה את רב אשי לשלם על שטר ששרף בילדותו), שצריך לשלם על מה שהזיק בילדותו. לפי זה קשה, מדוע במשנה אין זה נזכר? אמנם יש שכתבו שלרש"י אין זה חיוב מן הדין, אלא לפנים משורת הדין (ט"ז או"ח ס"ס שמג) או לצאת ידי שמיים (יד דוד להלן צח:), ולכך כפחו רפרם בדברים (שם ושם). או שלא היה המעשה ממש בקטנותו, שלשון רש"י "בילדותו" כשכבר גדל והיה נער (יד דוד). ועי' דבר יעקב (צח: אות ט).

וכן עבדכענני שהזיק. הבאנו הטעם מלעיל (ד), זו לשון הגמ' שם: "אמר רב אשי: אטו עבד ואמה לאו טעמא רבה אית בהו? שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חברו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום". הלכה זו מוזכרת במשנה במסכת ידיים (ד, ז) כאחד הדברים שהקניטו בהם הצדוקים את החכמים: "אומרים צדוקין: קובלין אנו עליכם, פרושים; שאתם אומרים 'שורי וחמורי שהזיקו חייבין' ועבדי ואמתי שהזיקו פטורין: מה אם שורי וחמורי, שאיני חייב בהם מְצוֹת הרי אני חייב בנזק; עבדי ואמתי, שאני חייב בהן מצות - אינו דין שְׁאָהָא חייב בנזק?! אמרו להם: לא! אם אמרתם בשורי וחמורי שאין בהם דעת, תאמרו בעבדי ובאִמְתִּי שיש בהם דעת? שאם אקניטם ילך וידליק גדישו של אחר וְאָהָא חייב לשלם!". ועי' בגמ' לעיל; וכתבו מפרשי המשנה (ידיים שם - ר"ש, ובתפא"ר ע), שהטעם הזה אָמַת (ואינו בדרך דיחוי את אפיקורוס בקנה), שכן הגמ' לעיל סומכת עליו.

וכן עבדכענני שהזיק. וכן לגבי אשה נְשׂוּאָה תנן "פגיעתן רעה" וכו'. עי' להלן (פט). שמדובר בשאין לה נכסי מלוג (וכן כתבנו שם). אמנם אין משמע כן ברש"י במשנה, אלא שאף שיש נכסי מלוג משועבדים הם לבעל (ושמא אין זה למסקנה). וכ"כ ר' עובדיה מברטנורא. ראה להלן (שם) בהערתנו על כך.

החובל בַּבֵּת קטנה וכו' רב, ריש לקיש: דמי הנזק לה וכו'. ובהערת השוליים, קושיית תוס' (פז: ד"ה א"ל; כתובות מג: ד"ה שפצעה), ושלושת תירוציהם (בכתובות; כאן כתבו רק אחד). וריטב"א כתב שם (מג. וכן הביאו בשטמ"ק שם), שכל המהלך בכתובות הוא לפי ר' יוחנן דהכא, ובא המהלך שם להקשות על ר' יוחנן (כך לפי הגהות המהדירים במוה"ק, בריטב"א ובשטמ"ק) על בסיס שיטת רב (כלומר, אם ר' יוחנן דהכא יסבור כרב דכתובות; או: להקשות על רב דכתובות לפי שיטת ר' יוחנן דב"ק ולא לפי שיטת עצמו), שביצע המתקין והברייתא דרב חנינא שם אמרו 'ואימא בחבלות הכתוב מדבר' משמע בכל תשלומי החבלה; הרי צער לא יזכנה התורה לאב לכו"ע וכו'! ומהדרין, דמיירי בנזק בלבד, והיכי דמי? שפצעה בפניה, שבה א"ר יוחנן כאן שהנזק לאביה, זה אינו מוריש לבניו. אך לרב-דידיה לא כ"כ התבאר בדברי ריטב"א, ולכאורה כוונתו (אם הבנתי) דרב דהכא לא ס"ל כברייתא דהתם, ותנא הוא ופליגי; ולר"ל (אין לומר אגא כרב ס"ל, כדמוכח בכתובות ח.) - שמא יאמר דלא מיתניא בי ר' חייא ור' אושיעיא, או שמודה במקרה מסוים (בתוס' הציטו 3 אפשרויות כאמור) ובזה מדובר. ועי' רמב"ן במלחמות כאן (לא: בדפי רי"ף).

21: החובל בבניו פטור מִשְׁבֵּת. ע"פ רש"י, שמדבריו (ד"ה לאבוה) משמע שכל הסוגיה עוסקת בדמי שְׁבֵּת (וכ"כ ברא"ש ס' ז, ע"ש).

עוד שם. האב מקפיד וכו' בחסרון ממונו וכו' (השלמה) האב, שבניו סמוכים על שולחנו, מקפיד (לקבל לעצמו ממון הבא לבניו) רק דבר שממונו חסר (כגון שהוא חבל בהם), או שבא להם מבחוץ בלי צער מְצָדָם (מְצִיאָה), אך בדבר הבא להם מבחוץ בתמורה לצער גופם (כחבלה) אינו מקפיד. וכשאינם סמוכים על שולחנו נראה שהוא קפדן יותר, ומקפיד גם על ממון שבא מבחוץ על צער גוף (אחר שחבל בבנו). ע"כ.

22: החובל בעבד כענני חייב בכל... שלו פטור מהכל. ובהערת השוליים. ומגיטין (יב): נמצא כי אף כשהאדון חבל בו חייב בפרוּגָתוֹ. ע"פ תוס' (פז: ד"ה בעבד) בתירוק א; שלא פטרה משנתנו מעיקר הריפוי (וקמ"ל ר' יוחנן בגיטין דאפילו חבלו בו אחרים הפל לרבו וגם מותר-הריפוי. בני חיי לגיטין שם, ע"ש). ובתירוק ב כתבו בתוס': במשנתנו - כשהרב עצמו חבל בו - פטור אף מריפוי, שכבר זכה בכל. חילוק אחר עולה מדברי צפנת פענח (הל' תרומות א, יב): במשנתנו מדובר שעשה בו מום באחד מראשי האיברים שעל ידיו יוצא לתרות, שפיון שעליו יצא לתרות זה התשלום גם במקום הרפואה.

23: כתבה נכסי מלוג שלה לבנה אחרי שנישאה, ומתה - רב ירמיה בר אבא: הבן זכה בהם. "אוקמיה בנכסי". צ"ל שהעמידו בגוף הנכסים ולא לפירותיהם, שהרי הפירות משועבדים לבעל עד מותו; וכדמייתנין מ'מכר הבן אין ללוקח עד שימות האב' (וכתב לי הרב אלחנן סבתו שגם הוא כתב כך). אח"כ מצאתי ברש"ם בב"ב (קנא. ד"ה אפילו) שכתב על מעשה דסוגיין: "דהתם בחיי בעלה כתבה נכסי מלוג שלה לבנה לזכות בהן אחר מיתת בעלה". ועל כרחין כדאמרן לעיל, ד'אוקמינהו בנכסי' לא לפירותיהם עתה אלא לאחר מות הבעל.

פט. המוכרת כתובתה - התמורה לה ולא לבעלה ש'פירי פירות' לא תיקנו לו. והיינו פירי פירות מעלמא; אך פירי פירות היוצאים מן הפירות עצמם שלו הם, כדתנן בכתובות (פג.) בריש פרק הכותב לאשתו. **תוס'** (ד"ה פירא דפירא). ור' שיטה אחרת (של ר"ף) בהערותנו לכתובות (עט: בס"ד).

אשה שהזיקה ויש לה נכסי מלוג תמכרם. ובמשנתנו מדובר שאין לה, כפי שמעמידה הגמ' בסוגייתנו; **רא"ש** (ס' ט). והנה לעיל כתב **רש"י** (פז. ד"ה חייבין לשלם) שאף שיש לה נכסי מלוג, משועבדים הם לבעל. אמנם היה אפשר לומר ששם פירש לפי ה"א שדברי המשנה אמורים בכל גווני, ולמסקנה מתבאר בסוגין דלאו הכי הוא. אלא שגם ר' **עובדיה מברטנורא** כתב כרש"י. גם **בהגהת אשרי** כתב, שרש"י פירש שמשנתנו אף שיש לה נכסי מלוג. כדי ליישב זאת עם סוגייתנו, כתב **בתוס' יו"ט**, שלפי המסקנה בגמ' לגבי כתובה - שלא תמכר כיוון שיוצאי תמחל עליה לבעלה ואטרורחי בי דינא בכדי לא מטרחינן - ה"נ לגבי נכסי מלוג למסקנה י"ל שוודאי תמחלם לבעלה. וביד **דוד** הביא שהקשו על כך: מה שייכת מחילה בנכסי מלוג אחרי שמכרתם? והביא שם **מבית שמואל** ליישב שוודאי תמחלם לבעל טרם תמכרם, מאחר שתשמע שב"ד פסקו שעליה למכרם; ואטרורחי ב"ד בכדי לא מטרחינן. עיין יד דוד שם. **ובים של שלמה** (ס' כז) כתב שפונת רש"י שלאחר הגירושין ודאי משלמת בכל אופן, אך בעודה תחת בעלה אינה משלמת, ואף שאמרנו שכופים אותה למכור נכסי מלוג - אכן כך הדיון, אלא שאין זה מצוי שתמצא לזה קונים, וגם אם כן הרי המחיר זול (כי קונה אותם הקונה על ספק, שהרי אם היא תמות בעלה יורש אותם, וגם אם לא תמות, אינו זוכה בהם עתה שהרי הם בשימוש הבעל, אלא לעתיד), ולרוב אינו מגיע לשווי החבלה, ועכ"פ עכשיו אינו נותנת לַחֲבֵל דבר מנכסיה שבידה, והקונה הוא שמשלם בעבורה (כעין 'שעבודא דר' נתן'), והנה כמו שלא שלמה מידי. כלומר, תשלום באופן של מכירת נכסי מלוג מוטל עליה, אך הוא רחוק מבחינה מציאותית, וגם אז קשה לקרוא לו 'תשלום' של האשה. ורש"י דחק כן 'כדי לפרש מתניתין בסתמא: קודם שתתגרש לעולם פטורה, ואחר שתתגרש לעולם חייבת... וכמה פעמים פירש"י המשנה אף שאינה כ"כ נוטה אחר הסוגיא, רק שלא לחלק המשנה; וח"ו שרש"י סותר דברי התלמוד'. וכתב שזה מוכח מדברי רש"י עצמם, שאל"כ 'למה לא פירש רש"י על בבא דלעיל, דשייך יותר לפרש בלשון זה: 'היא שחבלה באחרים פטורה - שנכסי מלוג שלה משועבדים לבעל, לפירות ולירושה? ומדפירש רש"י על הסיפא - 'נתגרשה' כו' - ש"מ דרש"י בא רק להשמיע לנו דמצינו שהפטרור קודם נתגרשה איירי בכל ענין, כמו החיוב של נתגרשה. אבל גוף המשנה לא איירי בנכסי מלוג, כמו שמסיק סתמא דתלמודא". והוסיף ביש"ש: "ומה שרש"י ורמב"ם לא חלקו בזה - לפי שבזמנים הללו אין דרך כלל למכור נכסים בטובת הנאה, כי לא ימצאו קונים אפ"י בחצי חצי דמיה; א"כ לא כפינן אותה לזלזל במכירה בכדי דלהני לה פסידי מרובה...". ועוד כתב ביש"ש: "ולכן לא מצינו עכשיו בשום ספרי הפוסקים לכוף את האשה ולמכור הנכסי מלוג, או צאן ברזל, בטובת הנאה". וכתב שאף **רא"ש** עצמו לדינא כתב בתשובה (כלל לט ס' ז, ומובא בטור ח"מ צו, כא, בעניני אשה ששאלה חפצים ונגנבו ממנה), "וגם האשה שתבע שאינם ברשותה, ויכתבו עליה פסק דין שחייבת לשלם חפצים אלו כשתמצא ידה, באלמנות או בגירושין", ולא כתב שתמכור נכסי מלוג בטובת הנאה. וציין דכ"כ (להדיא) **בתרומת הדשן** (פסקים וכתבים ס' ריג), ע"ש.

פט: עבד-מלוג משתחרר בהפלת עין או שן ע"י האשה או כלל לא וכו'. (יותר מפורט) עבדי מלוג יוצאים בהפלת שן או עין - תנא א: בידי האשה ולא בידי האישי; תנא ב: כלל לא ('לימא': חולקים בתקנת אושא שהבעל מוציא מן הלוקוחות; ב: זה לפני התקנה וזה לאחריה; ג: חולקים האם חכמים חיזקו את שעבוד הבעל מפני שחרורו; ד: אין תקנת אושא, וחולקים האם קניין-פירות של הבעל קניין הגוף). ע"כ. ועי' בסמוך (צ). דעת רבי אלעזר שאין עבד-השותפים ועבד שחציו בן-חורין יוצאים בשן ועין ('עבדי' המיוחד לו). ועי' לעיל (לד:), שאין עבד יוצא בשן ועין שהפיל לו שורו של האדון. ולגבי דין יציאת עבד קנס שהקודם להודות בו פטור, עי' לעיל (עד:). לגבי עבדי צאן ברזל תניא ביבמות (סו:): יוצאים בשן ועין לאיש (כיוון שחייב באחריותם 'קניין כספו' הם), אך לא לאשה (לפי מהלך הגמ' שם, זו כו' אמי ובמחלוקת תנאים. ראה הערתנו שם, שלתוס' כאן ד"ה מאי אף רב יהודה ור"נ שם מודים, שהעבדים מחוסרים גבית-האשה ולכן שחרור-הבעל מוציא מידי שעבוד-האשה; ומי שאמר שהברייתא שנוגה במחלוקת הוא נאנאי נכד רבא, ע"פ קושייתו בכתובות סו:). אף לתוס' ביבמות, בשם ה"ר **שמואל ב"ר חיים מוורדי"ש**, מודה רב יהודה ברישא; והסיפא - שאין יוצאים בידי האשה - היא השנוגה-במחלוקת, שרוב יהודה יוצאים בשן ועין לאשה אחרי מות הבעל).

צ. עבד השותפים אינו משתחרר בהפלת שן ועין. **בתוס'** (ד"ה איש ואשה) העמידו שלזה הגוף ולזה הפירות; בעקבות דברי **רש"י** (ד"ה לא עשו). אך **ראב"ד**, שפירש גם הוא כרש"י, חילק בעבד שהרי ראוי להיחלק.

התוקע לחברו. **רש"י** (לעיל לו:), הביא שני פירושים: "התוקע - הפכהו כנגד אזנו; לשון מורי. לישנא אחרינא: תקיעה ממש". וכ"כ בקידושין (יא: ד"ה התוקע לחבירו, בהיפוך הסדר, והראשון ששם כתב בשם "רבינו הלוי" והשני "ורבינו הזקן לַמְּנִינֵו"). נביא לשונו מפירושו לבכורות (נ:), שהאריך יותר: "התוקע - הפכהו את חברו וזנו; לשון מורי בבבא קמא. וכאן שמעתי: תוקע ממש, שתקע מפיו (צ"ל: בפיו; שטמ"ק ז) באזנו. ורָאָה ללשון מורי בב"ב וכאן שמעתי: 'אל-תְּהִי בְּתַקְעֵיךָ' (משלי כב, כו), שפָּיַן בַּכֶּפֶץ על כף חביריהם להיות עֲרָבִים בשביל אחרים".

עוד כתב **רש"י** לעיל: "נותן לו סלע - דמי בושתו, לבד צער ונזק ורפוי אם ישנם שם". ועי' להלן (צא). שאם תקע (תקיעת קול) באזנו (בלי לאחוז אותו) ועשהו חרש פטור מדיני אדם, ד"הוא ניהו דאֲבָעִית נפשיה".

סלע מדינה, מנה צורי. סלע מדינה הוא חצי דינר צורי (לעיל לו:), ונמצא, אפוא, שהיחס בין דברי ת"ק לבין דברי ריה"ג הוא 1 ל-200. עי' מה שדנו בזה בנמוקי יוסף כאן (לב). ובתוס' לעיל (לו: ד"ה נותן וד"ה ושל דבריהם).

ובמש"כ מלעיל (כו:), עי' שם **בתוס'** (ד"ה הרי), ודברינו כאן בזה הם ע"פ מה שפתבו בשם ר"י.

ר' עקיבא. כרבי מאיר דלעיל (פו), וגר"א שהבאנו שם בהערותנו בס"ד). ובמש"כ ואפילו הניזק מבייש את עצמו עבור ממון מועט. מבואר. ואי תיקשי ערום דלעיל (פו: ר' הערתנו שם) - שמא י"ל דשאני התם שמבייש עצמו ללא רווח; משא"כ כאן דבשביל ממון מועט. וכן מצאתי שתירץ בספר **דבר יעקב**, וכי"ב **בנחלת משה**, ע"ש.

צ: דיינים ראו רצח וכו' אין עד נעשה דיין. ובהערת השוליים. תחילה נבחיין בין 3 נדיונים: [א] עד שהקידו בדיון זה; [ב] עד שראה (האם ידון ע"פ עדות אחרים); [ג] ב"ד שראה (האם ידון ע"פ ראיותיו). הסוגיות המרכזיות - כאן ובר"ה (כה:); ונוסף להן בכתובות (כא:), בב"ב (ק"ג:), במכות (יב.) ובסנהדרין (עח.). כתב **רש"י** (ר"ה כה: ד"ה ואמאי, בביאור קושיית הגמ' שם): "ואמאי יעמדו שנים ויעידו, הלא ראוהו כולן, יקדשוהו בראיותם, דלא תהא שמיעה ששומעין מפי עדים גדולה מראייה, דהא גבי עדות החדש לא כתיב עדות, אלא 'כזה ראה וקדש'". מדבריו הבינו בעלי-התוס' (שם ד"ה לא תהא) ורמב"ם (ב"ב ק"ג:), שאין דין 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' (להכשיר ב"ד לדון ע"פ מִרְאָה עיניו) אלא בעדות החודש, שלגביה אין כתובה עדות בתורה. והקשו עליו מהסוגיה בב"ב (ק"ג:), 'שלושה שנכנסו לבקר את החולה, רצו עושיין דין (מחלקים את הירושה כצוואתו); בלילה כותבין ואין עושיין דין'. ותירצו (רמב"ם שם, ועוד), ששם זו 'תְּהַדָּת בעל דין', 'והרי היא כמאה עדים'; ע"ש. **ור"י** (ר"ה שם) - לאחר שהביא תירוץ זה - כתב שאין מוכחת הבנת תוס' ורמב"ם בדברי רש"י; שם, שלא התכוון רש"י, בהזכירו עדות החודש, למַעַט שאר עדויות מלא תהא שמיעה גדולה מראייה' אלא להסביר מדוע לגבי עדות החודש דין זה פשוט לגמרא, לעומת דיני ממונות (בסוגיין, דפרכין אפכא) שאין זה דין פשוט. וכן **בטורי אבן** שם כתב שרש"י כתב כן להו"א דמקשה, אך למסקנה אין מדובר בעדות החודש בלבד. אמנם ריטב"א סיים שמדברי 'רבינו ז"ל" בב"ב ובכתובות אכן משמע כהבנת תוס' הנ"ל; אך עיין בהערת המהדיר (מוסד הרב קוק, הע' 39), "לא מצאתי לרש"י... ואולי כוונת רבנו כאן לרמב"ם...". ולהבנת הראשונים ברש"י הנ"ל, כיצד יתיישבו דבריו עם האמור בכתובות (כא:), לגבי קיום שטרות, שְעָד (אפילו עד המעיד!) נעשה דיין? הא לא קשיא: הַנָּח לקיום-שטרות דרבנן, והקלו בו; כאמור שם בגמ'. ולגבי סוגייתנו (ב"ב ק), שמביאה שני תירוץ - י"ל ששני התירוץ חולקים, **לתירוץ א** אכן אם ראו הדיינים רצח ביום דנים מיד (ולא כרש"י בר"ה), **ולתירוץ ב** לא (אף שאין הדבר מפורש בגמ' לגבי התירוץ השני, אפשר להבין שחולקים בזה התירוץ) וכרש"י בר"ה. כ"נ **ריטב"א** בר"ה, **פני יהושע** בב"ב ועוד. ולמה נקט רש"י בר"ה כתירוץ השני דסוגיין? מפני שהסוגיה בר"ה נראית כן. שהרי לגבי ברייתא דר"ט ור"ע (סנהדרין שראו אחד שהרג נפש), הגמ' בר"ה לא העמידה שראו בלילה כאוקימתא דתירוץ קמא דיון, אלא היחה את הדבר כפשטו, שמדובר אף ביום, והמחלוקת היא רק לגבי יכולת הרואים לדון ולשמוע עדות; ואף לר"ט אין אומרים 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' לַאֲפֹשֶׁר לַב"ד לְדוֹן ע"פ רְאִייתו. ולגבי דברי רבא בסנהדרין (עח.), שְטַרְפָּה שְׂרָצַח בפני ב"ד חייב דכתיב

"ובערת הרע מקרבך", ומשמע שאלמלא היה טרפה אינם דנים אותו - לכאורה ג"כ כתירוץ השני דסוגיין, שלפיו אין לומר דיני נפשות 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה'; ורק בטרפה אומרים זאת, ואף לר"ע, שפניו "ובערת הרע" א"צ בהגדת עדים (שאי אפשר לדון בעדים, שזו עדות שא"א להזימה, ע"י סנה"ש). ואף דבנפשות בעיני "והצילו העדה" כדאיתא בר"ה שם, טרפה הוא 'גברא קטילא' וא"צ בזה. ע"פ **חידושי הר"מ** ח"מ סי' ז ס"ק ו' ד"ה ומישור בזה; **מאירי** ור"ש ש בסנהדרין).

החילוק לר"ע בין ממונות לנפשות: בגמ' בר"ה נאמר שר"ע פוסל סנהדרין-שראו רק דיני נפשות, דבעינן 'והצילו העדה' וכיוון דחזויהו דקטל לא מצו חזו ליה זכותא; אך בשאר (קידוש החודש, ממונות) - מודה (מכות דף יב. - מ"ע עמדו לפני העדה למשפט" - תוס' ר"ה כו. ד"ה דרחמנא: זהו הלימוד העיקרי, וקרא דמס' ר"ה להסביר למה אין ללמוד משם לעדות החודש ולדיני ממונות). אולם בסוגיין, בב"ק, כתב רש"י (ד"ה שראו בלילה, והוא לתירוץ הראשון בגמ') שר' יהודה נשיאה (שדן ע"פ ראייתו) כר"ט; ומשמע, א"כ, שר"ע חולק ופוסל, ואע"פ שאין מדובר דיני נפשות! י"ל: (א) לכאורה החילוק קיים לר"ע רק לתירוץ השני, שפ"פ סוברת הסוגיה בר"ה, כאמור, אך לתירוץ הראשון אינו מחלק. ומדוע? שדן כאן לא חילק ר"ע אלא לגבי עד הרואה נעשה דיין (בעדות אחרים), אבל לדון ע"פ ראייתו היכן שמענו, לשיטתו? וכתב בשו"ת **כנסת יחזקאל** (ח"מ סי' פג; דף סז.), שהרי לר"י נשיאה דהכא (שראה אדם שתקע לחברו, וחיילו) יחיד מומחה שראה א"צ ל-2 עדים ודן לבד; וזה דווקא לר"ט (שאינם דווקא כעדים, ועל כן יחיד מומחה שראה הוא כדיין), אך ר"ע חושש בדיינים ללא חזו זכותא' ומשווה אותם לעדים (ר"ה כו.), ועל כן גם יחיד מומחה שראה אינו אלא כעד אחד (לעומת ר"ט, שלא חשש בר"ה דיני נפשות לסברת 'לא חזו ליה זכותא', שלדעתו 'והצילו העדה' נאמר כלפי העדים - חקירתם והחשש ששקר, דבר שאינו שייך ב"ד שראה). [לעומת זאת, לתירוץ ב לא ביקש ר"י נשיאה לדון ע"פ ראייתו כלל.] (ב) **בפני הושע** כאן כתב שלרש"י דיני חבלות כדיני נפשות ("כיון דמיקרי רשע שייך נמי 'כיון דאינהו חזו - תו לא מצו לאפוכי בזכותיה"). וכ"כ תוס' בר"ה (שם), שלא כדבריהם כאן (ד"ה כגון ב.).

ובמרומי שדה (בר"ה) כתב לזכרון דברי רש"י שם ע"פ **רשב"ם** בב"ב (ד"ה ג' שנכנסו), שאם כיוונו לראות לשם עדות אין יכולים לדון אפילו ראו ביום, שהרי נעשו עדים ואין עד נעשה דיין; ולכן אם ראו בלילה אינם יכולים לדון, שאינו זמן דין. ומה שכתב רש"י לגבי קידוש החודש, הוא מפני שהוקשה לו: מדוע הגמ' מקשה 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' (ומזה עולה שמדובר שלא ראו כדי להעיד?), הן מצווה שיהיו עדים, וצריכים הם לכוון לראות כדי להעיד, ולא יוכלו לדון! - ועל זה משיב רש"י שבקידוש החודש אכן אין מצווה בעדים (אך אם התכוונו לראות כדי להעיד אין יכולים לדון אף בקידוש החודש; רשב"ם בב"ב; והני כמו עד שהעיד שכתב רש"י בר"ה כו. ד"ה ומקצתן). ולגבי טרפה שרצח בפני ב"ד, שחיוב (ובערת הרע מקרבך, סנהדרין שם) הסביר, שהרי לכתחילה מצווה להרגו ע"פ עדים (כדכתיב "ע"פ שנים עדים"), ולא בראיית סנהדרין שלא לשם עדות; אך בטרפה, שא"א להרגו ע"פ עדים, דבעינן עדות שאתה יכול להזימה (כדאיתא התם) - נצרך לומר שמשום 'ובערת הרע מקרבך' כשר הדבר לדון כן (ראה עוד לעיל). כל זה עולה יפה לתירוץ השני בסוגיין, אך לתירוץ הראשון אין מצווה שיהיו עדים, וסנהדרין שראתה רצח ביום דנה מיד (ולאו דווקא בטרפה). וב**חידושי הר"מ** (ח"מ ז ס"ק ו) כתב שרש"י מודה שאם היה עליהם שם ב"ד בשעת הראייה א"צ הגדת עדים, דלא תהא שמיעה גדולה מראייה, ע"ש שביאר.

נמצא, לסיכום: [א] עד שהעיד - אינו יכול לדון בזה; למעט קיום שטרות, דרבנן (כתובות כא; רש"י ר"ה כו. ד"ה ומקצתן). [ב] עד הרואה - ר"ט: יכול להיות דיין אך צריך שיעידו בפניו; ר"ע: אינו יכול להיות דיין, דיני נפשות 'וה"ה דיני חבלות; פני']. [ג] ב"ד שראה ביום - לתירוץ קמא 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' דנים על סמך ראייתם (לר"ט ולא לר"ע; רש"י); לתירוץ בתרא אין לומר כן (אלא בקידוש החודש, בצוואה ובטרפה שרצח). כמו כן נמצא, כי סוגיין דעלמא כתירוץ בתרא, שאין לומר בעלמא 'לא תהא שמיעה גדולה מראייה' - כך הסוגיה בר"ה, וכן בסנהדרין (ויש לפרש כן גם בב"ב, כאמור).

שור וכו' שהמית והזיק וכו'. עיין סיכום הדינים, ובתוספת ביאור לגבי ההליך, ב**שיטה מקובצת** (צא). בשם **רמ"ה** (ד"ה ולענין פסק).

צא. אומדים 5 התשלומים וכו' ומשלם לו מיד וכו' הורע מצבו או הבריא מהר מקבל כאומדו. ובגמ': "מסייע ליה לרבא, דאמר רבא: האי מאן דאמדהו לכולי יומא, ואיתפח לפלא דיומא וקא עביד עבידתא - יהיבין ליה דכולי יומא, מן שמאי הוא דרחמי עליה". והקשו ראשונים, שכאן משמע שדמי הריפוי ניתנים לניזק עצמו (והוא שמשלם לרופא); אך לעיל (פה). אמרו: "ואי א"ל היאך 'הב לי לדידי ואנא מסינא נפשיא', א"ל: פשעת בנפשך... ואי א"ל קוץ לי מקץ...", ונמצא להדיא שלא הניזק מקבל את דמי הריפוי, וגם אין להם קצבה! כתב **רמ"ה** (ב**שיטה מקובצת** כאן): "כל אלו חמשה דברים אומדין אותו ונותנין לו מיד; וריפוי בכלל, אלא שאין נותנין דמי רפואתו אלא לרופא או לבית-דין, אבל לדידה לא, כדמברר לעיל בפירקין". ולסתירה בהניין עצם האמדין תירץ **רשב"א**: "והא דאמרינן לעיל... דאלמא אין אומד לריפוי - דלמא היא בשלא אמדהו בית דין, אבל באומדנא דבי דינא תו לא קרו ליה שור נגח, דמידע ידעי דב"ד אמדהו לחיים ולהתרפות בכך, והוא הוא שפשע בעצמו".

אין נותנים זמן לתשלום חבלות. והוא הדין לנזק ממון. "ואף על גב דהכי אתמר 'אמר רבי חנינא אין נותנין זמן לחבלות' - אף נזקים שבממונו בכלל החבלות, כדאמרינן ברפ"ק דסנהדרין (ב): 'מה לי חבל בגופו מה לי חבל בממונו?' וכן אין לך חבלה בגופו שלא יחסר לו ממון, ריפוי ושבת, ומקרי 'דחסריה ממונא'; לשון **תוס' יו"ט למשנה**.

צא: אסור להרוג את עצמו. זה לכו"ע - **מרחשת** (ח"א סי' כ אות ד-ה).

צב. "כי נביא הוא" חכם. **חידושי ראב"ד**.

עם הקוצים לוקה הכרוב. רבה בר מרי ציטט פסוק מספר ירמיה (ב, כט), ורבה השיב לו בפסוק מפרשת בשלח (טז, כח). ובעבר הוקשה לי, מדוע לא הביאו מ"כ"י-חצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש" דאמרן לעיל (ס. ע"ש)? **ושמא** אה"נ, לפתגם זה עשויים להיות מקורות רבים במקרא, ולו נדרש רבי שמואל בר נחמני לפתגמי סוגייתנו ייתכן שאכן היה מביא את הפסוק הנ"ל. ובחיפוש באוצר החכמה מצאתי כי בקובץ **תפארת בחורים** של ישיבת ישמח בו (חנוכה ה'תש"ע), הקשה זאת הבה"ח שמעון חירארי (עמ' רכט); וכתב, שמגיד-השיעור תירץ לו "שיש שני סוגי צדיקים: יש שמתחיל מהם, ויש שלוקים עם הרשעים".

אחרי עני הולכת העניוה. כתוב אצלי מקדמת דנא בשם מו"ד **הרב שבתי סבתו** (אולי הוא מן התלמוד המוקלט): העני, הסופר פרוטה לפרוטה - עין הרע שולטת בממונו; אך העשיר אינו סופר, ואין הברכה שרייה אלא בדבר הסמיי מן העין, ע"י ב"מ (מב. קז.).

(צב): דבר-גנאי שגך הקצם לאמרו. והא דאמרינן בב"מ (נט:): "ר' נתן אומר: מום שפך אל תאמר לחברך", ע"ש דאיינו עניין לכאן, אלא כדמפרש התם דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה וכו'; והכי אמר התם, דכיוון דגרים הייתם גנאי הוא לכם להזכיר שם גרות.

השומע קול אוכל ואינו אוכל תאוותו מתגברת. ע"ע כתובות (סא:). בעניין בולמוס).

דקל קע גל ליד עצי סרק. אחד המקורות כאן הוא "בכתובים", ולגבי נביא דברי **תוס'**: "משולש בכתובים - כל עוף כנף למינהו ישכון. אין זה מקרא בכל התורה! ושמא בספר בן סירא הוא. וכן (ברכות מח.) 'סלסלה ותרוממך ובין נדיבים תושיבך'. ע"י בן סירא (תרגום יצחק זקיל פרנקל, ורשה ה'תרנ"ד וברלין ה'תרפ"ז; כו, ט). וע"ע תוס' בעירובין (סה. ד"ה בצר אל יורה). וכבר נשאלו על כך הגאונים, וזו תשובת **רב האי גאון** (תשובות הגאונים מהדורת מוסאפיה, ליק, סי' כז): "וששאלתם הא דאמור רבנן בב"ק (צב): 'דבר זה משולש בכתובים: כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו', ואינו בכתובים! - ה"ן הוא, אלא דברי בן סירא הם, וכתובים היו אבל לא בכתבי הקדש. ועוד, רגילים רז"ל שאומרים טעם המקרא שלא בלשון הפתוב, כדאמרינן (שם פא): 'מהיות טוב אל תקרי רע', ומקשינן: ומי כתיב כי האי גוונא?! ומדהרינן: כי הא דכתיב 'אל תמנע טוב מבעליו'; והכא נמי כתיב (משלי יג, כ) 'הולך את-חכמים יחכם ורעה כסילים ירוע'".

צג. המוסר לשמיים דין על חברו. **רי"ף** (ג. בדפיו) ועוד הביאו בהקשר זה את הגמ' במס' שבת (קמט:): מי שאחר נענש בגללו אין נכנס למחיצתו של הקב"ה (גם) עונש לצדיק לא-טוב"; "...לא יגדך רע".

אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך. וכן לגבי ברכת הדיוט - עיין מגילה (טו.), שבדוד ובדניאל התקיימו ברכות הדיוטות, אַרְנֹנָה ("הַיְיָ יִצְחָק יִרְצֶנּוּ") וְתִרְנֹשׁ ("אַלְהֵיךָ דָּי אַתְּמָה פְּלַח לָהּ בְּתִדְרָא הָאֵל שְׁיִבְבְּךָ"). וע"ע ברכות ז. רבי ישמעאל בן אלישע.

הופקד אצלו כסף לחלוקה לעניים ונגבב בכשלונו. ע"פ גרסתנו, "פשע בה, אתו גנבי גנבה". ועיין שו"ת מהרי"ק (שורש ו).

צג: הגזול עצים וכו'. חלקו אביי ורב אשי האם שינוי 'דרבנן' - והפונה כאן לשינוי החזר לברייתו (ע"י מנחת שלמה ברש"י ד"ה נמי) - קונה. כך מפורש בדברי רש"י (ד"ה נמי) ורא"ש (סי' א), והסביר זאת הב"ח בהגהותיו לרא"ש (אות ב), ע"ש (וראה גם להלן). לעומת זאת, לאביי אין המשנה והברייתא חולקות בדבר זה, אלא לכל שינוי דרבנן קונה; ולפיכך יש לברר בדברי הברייתא, "ולמה ליה למיתני שינוי דאורייתא? כיון דאמת קני אף שינוי דרבנן החזר - כל שכן שאינו חוזר! וי"ל דהא יש נפקא מינה, כשהגזל: בשינוי דאורייתא - מחוייב לשלם כשעת הגזילה; משא"כ בשינוי דרבנן, שנתקן לטובתו ומצי אמר 'אי אפשי בתקנת חכמים' ונותן לו הכלים והגד כו'. ולכן אמר אביי דברייתא תני שינוי דאורייתא, דבזה לעולם משלם כשעת הגזילה, משא"כ בחזר; ובמשנה תני דרבנן, וכשהוא לטובתו" - לשון חידושי הרי"מ (בדפוס ד"ה ור"א, ובמהדורה החדשה שבפריקט השו"ת ד"ה שם שינוי דרבנן).

רב אשי: שינוי החזר אינו קונה. (השלמה, בסיוע תלמוד מבואר מהדורות חברותא ושוטנשטיין) ובמשנתנו מדובר ב"שינוי דאורייתא"; ואמנם לפ"א לא היה צורך לנקוט שינוי כ"כ גדול - עצים ועשאים כלים, צמר ועשהו בגדים, אלא עצים ושייפם, צמר ולבנו (בכפוף לדיון בהמשך הסוגיה בעניין ליבון), שזה כבר שינוי שאינו חוזר לברייתו (וכקושיית הגמ' בראש הסוגיה); אלא כוונת המשנה אינה לכלים הנעשים ע"י שיוף (בוכנה) ולבגדים הנעשים ללא ליבון (בגדי לבד).

ומש"כ שרבא (להלן צו, וע"י גם צד). ורב פפא (להלן צו): סוברים כרב אשי, הוא כפי הנראה מפשט דבריהם להלן, וכפי שהסיק בעניין זה, לגבי רב פפא, רי"ף (לד. בדפוי) ובעקבותיו רא"ש (סי' א). אך עיין תוס' (צו: ד"ה ועבדיה).

ושם בהערות השוליים, הבאנו מסוכה (ל:), ומש"כ שם ש"פ תוס' שם (ד"ה שינוי) יש ליישב הסוגיה שם לאביי דהכא. מצאתי שכ"כ הראש"ל צ"מ מהר"ם בן חביב בכפות תמרים שם (על דברי תוס' שם) בתירוץ ראשון. ועוד כתב שם (בביאור דברי תוס' שם) שאפשר שאביי ורב אשי לא פליגי לדינא בסוגייתנו, ומודה רב אשי שקונה מדרבנן, ע"ש עוד.

בדעת ר"ש בן אלעזר, שאם השיחה נוטל שבחה. לכאורה קשה, לרבא, המעמיד הברייתא בשינוי החזר - הרי לשיטתו שינוי החזר אינו קונה כלל, וכשיטת רב אשי, וכמוכח מדבריו להלן (צו). בחופיא ועבדיה שרשורא; וא"כ מדוע ייטול הגזלן השבח? כתב בספר דבר יעקב (צד. אות טו; ע"ש), שלשיטה זו "בהושבח אינו קונה את עצם הגזילה אלא את השבח בלבד [משום תקנת השבים]".

רב חייה בר אבין. מש"כ שדבריו נאמרו לכו"ע, מבואר בתוס' (ד"ה הא), ע"ש.

צביעת הצמר. רבא. נמצא, שרלבנן הצביעה היא שינוי אע"פ שאפשר להעבירה ע"י צפון, ואע"ג דלדידהו ליבון אינו שינוי, "עדיף להו צבע אע"ג דהדרא, לפי שהוא שינוי מרובה מליבון", תוס' (ד"ה בקלא אילן). ואין התנאים חולקים בשינוי החזר (חזון איש ב"ק ז, כב).

לבון צמר וצביעתו. בהערות לביאור חברותא (הרב יעקב שולביץ) סיכם בלשון זו: "יוצא שלפי אביי יש ג' שיטות: א. לרבנן צבע נחשב שינוי, וליבון אינו נחשב שינוי. ב. לרבי שמעון אליבא דרבנן, בין צביעה ובין ליבון נחשבים שינוי. ג. לרבי שמעון אליבא דרבי שמעון בן יהודה, בין צביעה ובין ליבון אינם נחשבים שינוי. ולפי רבא יש ב' שיטות: א. לפי רבי שמעון ליבון נחשב שינוי, וצביעה בצבע שאפשר להסירו אינו נחשב שינוי, וצביעה בקלא-אילן שאי אפשר להסירו נחשב שינוי. ב. לפי רבנן ליבון אינו נחשב שינוי, וצביעה נחשב שינוי אף אם אפשר להסירו".

צד. ר' ישמעאל: לא הניח פאה יפריש מן העיסה. (השלמה) מצוות פאה - מן הקמה. קצר הוא הכל - מפריש מן העמרים. לא הפריש מהם - מפריש מן העמרים. החליק את העמרה - מעשר ונותן פאה. רבי ישמעאל: אפי' טחן ולש לעיסה נותן פאה (אך לת"ק לא מן העיסה, שקנה בשינוי, והוא ממון שאין לו תובעים - רש"י ד"ה אף מפריש. וודאי שעליו לעשר לפני שייתן, כדברי ת"ק - רמב"ם הל' מתנות עניים ב, יא). בעיא דרבי יונתן: מ"ט דר' ישמעאל שינוי אינו קונה (כאביי), או משום "תעזוב" יתרא? (כרבא). (ומקבירים): לצד הראשון, וכן לרבנן (ששינוי קונה אף בפאה), "תעזוב" למה לי? - למפקיר כמזו והשכים בוקר ובצרו שחייב בפרט ובעוללות ובשכחה ובפאה (אך פטור ממעשר שלא נאמר בו "תעזוב" יתרא. ולר' ישמעאל - תרתי שמעת מינה: ר"י קורקוס שם ה, כז). ע"כ. והנה בסוגייתנו מבואר שחכמים חולקים על רבי ישמעאל; ופסק רמב"ם (הל' מתנות עניים א, ב), ואפילו אפה פת מריש ממנה, "ורבינו הוסיף ו'אָפָאוּ פת', דכיון דכתוב 'תעזוב' יתרא לומר דלא קני ליה בשינוי - מה לי חד שינוי מה לי תרי שְׁנֵינִי", מלשון דרבי". ובטעם הפסיקה כר' ישמעאל ביאר בסוף משנה: "ומשמע דלרבי ישמעאל אפי' אָפָאוּ מפריש ממנו. ופסק רבינו כמותו, משום דבעי התם ר' יונתן אליביה; ועוד, דאביי בעא לאוקומי התם לר' ישמעאל בשיטה, ורבא דחי ליה דלעולם קסבר ר' ישמעאל שינוי קונה כסתם מתני' דהתם וכב"ה, ומשמע לרבינו דלאו ידחויא בלחוד הוא, אלא לקושטא דמילתא; וכ"כ רבי יוסף קורקוס (שם). ויש מקום להוסיף ע"פ מה שציין שם רבי חיים קניבסקי בקרית מלך, ששיטת ר' ישמעאל רמזה בסתם משהו בפאה (ח, ג נאמנין על החטים, ואין נאמנין על הקמה ולא על הפת") למה שפירשה רמב"ם (פיהמ"ש שם והל' מעשר יב, ג, שמדובר בגם בפאה).

עוד שם, פרש"י (ד"ה מרחו) שאף אם כינס עני הרבה ממתנות שאסף ועשה מהם גורן פטור ממעשר, ובעב"ב הוא דחייב. והקשה רש"י, שבמק"א פרש"י עצמו (ברכות מ: ד"ה הלקט והשכחה והפאה; סוטה מ: ד"ה לקט שכחה ופאה) שחייב האמור שם הוא (אף) בעניו וכן הקשה בהגהות בן אריה. ושם (בהגהה המוסגרת): "ואולי י"ל בדוחק, דרש"י איירי בנותן לו פטור, דפטור, כמ"ש בסוטה מג ב' שם; משא"כ בעב"ב דהכא שלוקח מִגְרָנוּ המחויב - חייב גם בעיר, דלא שייך גביה הטעם שאמרו בסוטה שם, ע"ש פרש"י". החילוק, כפי שכתב, תלוי בטעם הדבר, שהוא - מראית העין (מדרבנן, דמאן דחזי סבר שתבואת קרקעו היא" - רש"י בברכות), וכפי שאמר עולא (סוטה שם) שבעיר פטור כי יש לזה פרוסום שהם של מתנת עניים. ואכן המאמר המחייב בזה במעשרות (בסוטה ובברכות) עיקרו בעני (המקבל בשה"בגורן, כאמור); אלא שכן רש"י למד ממנו לבע"ב בעיר דדמי ליה (סיום דברי הגהת בן אריה).

רבא: אין הכרח וכו'. וכן נקט רבא עצמו לעיל (סח.). "ומי איכא למ"ד שינוי מעשה לא קני?!" וראה הערתנו לעיל (סו:). בס"ד ביחס לסוגיה בתמורה (ו); ולגבי פאה שבסוגיה בתמורה שם, עי' תוס' כאן ד"ה לא הפריש). ואמנם כתב מהרי"ק ש (על ד"ה לא הפריש) "דרבא נמי בלשון 'דילמא' הוא דקאמר כל הני מילי" (אמנם ראה דברינו לעיל בשם כס"מ ור"י קורקוס). ועוד כתב (ד"ה אמר רבא ממאי): "הנה אביי לא שַׁת לבו לתרץ קושיות אלו, להיותן מתורצות בעצמן", וע"ש שפירט.

צד: תקנת השבים. פטור מלשלם. ע"פ רשב"א (צו. ד"ה כיון) ומגיד משנה (הל' גזלה א, יג). ומש"כ שמדובר בגזלן שעשה תשובה, היינו ששב ומאליו בא להחזיר ולא בכפיית בית-דין, כ"כ בשטמ"ק (בשם רבנו יונה ורמ"ה) ובמ"מ הנ"ל (וע"ש). ועי' ר"ת בתוס' (ד"ה בימי רבי) באופן אחר.

גְּבָה ריבית ומת - בניו אינם חייבים להחזירה; אם לא בתפץ נָכַר (כבוד אביהם, שעשה תשובה ומת). ע"כ. פרש"י (ד"ה אין חייבין להחזיר): דקניניהו ביאוש ושינוי-ירושות, וקסבר רשות יורש כרשות לוקח דמי (כלומר: ירושה היא שינוי-ירשות). אך בב"מ (סב). פרש"י דכתב "וחי אחיך עמך" ומזה למדים שם שריבית קצוצה יוצאת בדיינים, ולדידהו הוא דאזהר רחמנא ולא לבריה. ושני הלימודים הם מן הגמ' (להלן קיב), כפי שצינו רש"י בב"מ והב"ח כאן): מש"כ רש"י כאן הוא לפי רמי בר חמא להלן בלשון השנייה שם (ולגרסה השנייה שהביא רש"י שם ד"ה מאן דמתני לה אמתניתין, הוא לשתי הלשונות), ומש"כ רש"י בב"מ הוא דברי רבא להלן. והנה על דברי רש"י כאן תמהו מדוע נקט בסתם סברת רמי בר חמא, לכאורה שלא לצורך? תחילה סברתי שרש"י נקט את ההסבר הפשוט, בלי להזדקק לדרשה מיוחדת לעניין ריבית. אך המפרשים לא כתבו כן. בגידולי תרומה (שער מו חלק ד אות א) לרבי עזריה פיג'ו (על ספר התרומות), תירץ שסוגייתנו פותחת בדברי ר' יוחנן, והוא הסובר (בב"מ שם) שריבית קצוצה אינה יוצאת בדיינים, וא"כ הדרשה הנ"ל מ"וחי אחיך עמך" - שעליה מתבססים דברי רבא - אינה שייכת לדעתו; ולכן רש"י נקט את טעמו של רמב"ח. אמנם במשנה למלך (הל' מלוה ד, ד) ובשער המלך (הל' גזלה א, יג) תמהו עליו, וכתבו הם ליישב באופנים אחרים, ע"ש. ובחידושי רבי

עקיבא אינו האריך, ובין דבריו הביא תירוץ חתנו מהר"ש, שביחס לדין הגמ' 'אינהו הוא דלא, הא אביהם חייב להחזיר' התקשה רש"י בקושיית 'תוס' (כאן ד"ה הא אביהם), דדלמא לצאת ידי שמיים קאמר דחייב; וס"ל לרש"י לתרץ דא"כ גם הבנים היו חייבים, דהא אביהם הני על המעות כגולן, ואף שקנו את מעות הריבית בשינוי רשות, עכ"פ הן ככל מטלטלין שהיתומים משלמים לצאת ידי שמיים (וציין לכתובות צא: גבי קטינא דארעא). וכל זה מתאים לטעמא דרמב"ח המשווה ריבית לגזלה והטעם שהבנים פטורים רק משום 'רשות לוקח דמי', אך לטעמא דרבא דלבריה לא אזהר רחמנא, כשגָבַה את הריבית היא שלו ממש אלא שמצָוה עליו להחזיר, ואם מת אף אם הניח קרקעות אינו משתלם מהם - א"כ אין על הירושים אפ' מצווה לשלם, ושפיר הוה מצי לפרש דאביהם מחזיר לצאת ידי שמיים. וממה שהגמ' לא פירשה כן, ברור שהיא הניחה את הסברו של רמב"ח. וע"ע תירוץ לרש"י בחיבורים הנזכרים, וסיכום הדברים בהערה שבביאורי רש"י בתלמוד המבואר **מתיבתא**, ע"ש. וע"ע חידושי הרי"מ משכ"ב.

צו. גזל רחל וכו'. מדובר בסוגיין בין בשגָלָה מעוברת וטעונה ובין שגזלה ריקנית; כך לפי שיטת רש"י כפי שהתבארה בספר **דבר יעקב** (צה: אות ב-ג). וע"ע רש"י בב"מ (מג: ד"ה אלא הכא), שפירש: בשגָטענא אצלו. בספר **הלכה למשה** (על רמב"ם, הל' גזלה א, י) האריך לפרט 8 שיטות בראשונים בינים אלו; ע"ש (שיטת רש"י היא הדעה השלישית שם).

ולגבי היחס בין דין זה (ומש"כ רש"י לעיל צג: במשנה) לבין שיטת רש"י לעיל (סו. ד"ה שינוי קונה) שרק שינוי בדיים קונה, ולא שינוי ממילא, ראה מש"כ לעיל (סה:): בס"ד בהערותנו.

ושם. בהערת השוליים, מבאא מציעא (מג:). נקטנו שיטת **תוס'** שם (ד"ה ר"ע), מפני שבפנ"י שם צידד **רש"י** סובר כן (ראה הערתנו שם בס"ד). ועיין שם **רש"י** (כה. בדפיו) פירש דברי ר"ע לעניין שבח הגזלה כבסוגיין, וכתב שם **מהרש"א** בשיטתו שר"ע ס"ל כרב זביד דסוגיין בדעת ר' יהודה, שהשבח שעל הגזלה שייך לנגזל משעת התביעה (ע"י רש"י צה: ד"ה דברי יהודה). דעת בעל **המאור** שם כר"י אף להפך (משעת הדין קונה כגולן השבח הבא). ראה שם בהערותנו בס"ד.

צה: ולר"ש יקבל הגזלן דמי חלקו בבשר לפי מנהג מוסרי בהמות להשבחה. ביאר **בחזון איש** (ס' יז, יד), שאם דרך הנגזל שלא לטרוח בעצמו אלא למסרה לאריס - כדן נוטל מחצה שליש ורביע, ככל אריס, כדן היורד לתוך שדה חברו שלא ברשות (ע"י בבא מציעא קא). אלא שלרבי יהודה מפני תקנת השבים נוטל הגזלן כל השבח, ולר"ש לא תיקנו. ואם דרך הנגזל לטרוח בעצמו (דבעלמא לא שקיל היורד שלא ברשות הוצאתו, ע"ש) - הכא בגזלן נוטל לר"ש, מפני תקנת השבים.

ולר"ש יקבל הגזלן דמי חלקו בבשר וכו'. בגמ' א"ר אשי ששאלו האם לר"ש מסלקים את הגזלן בדמים או שנוטל מגוף הבשר; 'ופשטנא מהא דאר"נ אמר שמואל שלושה שמיין להן השבח ומעלין אותן בדמים' וכו'. מה פשטו? לפי **רבנו חננאל** (מובא ברשב"א): הני תלתא ותו לא. וא"כ גזלן נוטל מגוף הבשר. וכ"כ **ראב"ד** (הל' גז"א ב, ב). אך **רשב"א** הקשה על כך והסיק ד'שלושה' לאו דווקא, וה"ה להא, שנותנים לו דמים. וכן דעת **תוס'** (ד"ה שלשה), **שטמ"ק** בשם **רמ"ה**, וכ"כ **ברמב"ם** (שם). ו**בברכת אברהם** (תניינא) כתב ליישב שיטת ר"ח, דס"ל לרש"י שגזיה ולידה הם שינוי ותיקנו שלא יא נשכר אלא למחצה וכו' כדן כל משביח, ובוה שונה הוא מהנין תלתא ומהיורד לשדה חברו שלא ברשות, דכאן י"ל שקנה בשינוי ושמא השאירו חכמים עיקר דין תורה בזה שקנהו. [ואף דאמר שמואל 'שלושה' ואיכא נמי היורד לשדה חברו, אין למעטו כגולן, דגולן היה לו להזכיר, שיש סברה גדולה לחלק מפני שמעיקר הדין השבח שלו מדין שינוי]. לפי זה, לכאורה, ניתן להסיק שרש"י יסבור כר"ח. אמנם בברכת אברהם עצמו (תניינא שם צו. ברש"י ד"ה מה שהשביח) הביין בפשטות שרש"י כרוכ הראשונים, דמסלקינן בדמי. וע"ש שהסיק, שאף למ"ד מסלקינן בדמי, יש לגולן השבחים זכות בגוף השבח להיות כמשכון על הדמים (אחרת קשה להלום דברי רש"י להלן שם לשיטה זו). גם בדברי מהריק"ש נראה שהבין שרש"י כרוכ הראשונים. וכתב בשיטה **מהריק"ש** ליישב לשון 'שלושה' דשמואל, דהנין תלתא איצטריכו ליה, שאף שיש להם חלק בקרקע, שמים להם השבח ומסלקים אותם בדמים (וכ"ש גזלן ואריס שאין להם חלק). וכתב שייטכן שרש"י כיוון לזה בדבריו. [ועוד כתב, שאמר שמואל שלושה, כדי לחלק במניין בין 'בעל-חוב ללוקח' ובין 'בעל-חוב ליתומים', שליתומים אין על מלחזור לדגבות].

שמואל: בעל-חוב גובה מהקונה את הקרקע והשבח ובתבואה-בשלה ישלם. 'שבח המגיע לכתפים', ע"י רש"י (ד"ה המגיע) ו**תוס'** (ד"ה שבח) בדעתו ומהריק"ש על דבריהם. הבאנו מזה בס"ד בהערותנו לבבא מציעא (טו).

והשדה אפותיקי לדעה אחת (צו). למ"ד שהקונה יכול לסלק את הנושה בכסף. מחלוקת היא בכתובות (צא: ע"ש. רש"י ותוס' ב"מ טו: ד"ה הניחא).

צו. לגבי 'מה שהשביח מכר, מה שהשביח הוריש' פרש"י (ד"ה מה שהשביח) שלוקח למחצה לשליש ולרביע, והיינו כר"ש; 'אי נמי כוליה שבחא כמתניתין, מפני תקנת השבים, כדאמרן לעיל בשמעתא קמיתא', וכתב **פני יהושע** שפונתו לשינוי החוזר כשיטת ר' יוחנן ואביי (צג: צד): שקונה מתקנת השבים. אך לא פירש כר' יהודה, 'משום דלרש"י הוי טעמא דרבי יהודה משום דשינוי קונה ולא מפני תקנת השבים, וא"כ מלתא דפשיטא היא, דכ"ש אם מכר השבח שקונה הלוקח'. אך בשאלת רבא, לגבי השביח לוקח, פרש"י רק אליבא דר"ש (ד"ה כל זכות). וביאר בפנ"י: 'ולא רצה לפרש דאירי נמי לענין כוליה שבחא כמו בבבא שלפני זה, והיינו משום דמשמע לרש"י דבכה"ג - שעדיין לא קנאו הגזלן כלל - ודאי לא שייך תקנת השבים לגבי לוקח, ולא אמרינן בכי הא 'מה מכר ראשון לפני כל זכות שתבא לידו', כיון דעיקר הזכות ליתא אלא מפני תקנת השבים'. ולמה אין רש"י מסביר דברי רבא לשיטת רבי יהודה (צה:)? 'וכרבי יהודה לא מציינן לאוקמי ולמימר דגולן קונה כל השבח משום שינוי - דא"כ מאי קא מיבעיא ליה לגבי לוקח, דפשיטא דמשום דאיכא שינוי-רשות בהדי שינוי-מעשה לא גרע!'. וסיכס בפנ"י: 'לכך פרש"י דמיתוקמא אליבא דר"ש למחצה לשליש ולרביע, וקמ"ל דבהשביח הלוקח נמי אמר ר"ש, דלא תימא טעמא דר"ש נמי משום תקנת השבים דוקא; אלא משום שפן דרך מקבלי בהמות'. ו**בברכת אברהם** (תניינא) הקשה על ביאורו של פני יהושע, שמבואר בגמ' שטעם הקניין בקונה שהשביח הוא 'מה מכר ראשון לפני' וכו', דהיינו כיוון שזכה הגזלן זכה הקונה-ממנו, ולא מדיני משביח נכסי חברו! על כן ביאר בדרך אחרת: דינו של ר"ש הוא תקנה, כשטמ"ק בשם רמ"ה (אולי כוונתו למש"כ בשטמ"ק כאן בשם רבנו יהונתן, וצ"ב), דבשבחא דממילא כגזיה וולד זוכה מתקנת חכמים. אלא שמלשון רש"י משמע דאירי נמי בשבח שהשביח בידיים; ולפיכך י"ל שבזה, כשהשביח בדבר שאינו עומד לכך, יש תקנה שמקבל בשבח כשיעור המקבל (ברשות) על מנת להשביח, ואין ידו על התחנתה כמשביח שלא ברשות (ב"מ קא). ע"ש. בדומה למש"כ בחזון איש יז, יד, ומובא לעיל צה:; כשדרך הנגזל לטרוח בעצמו). וע"ש עוד. וע"ע יד דוד. וב**משמרות כהונה** כתב שמדברי רש"י כאן (ד"ה מה שהשביח, בביאור השני) מבואר שלר' יהודה קונה משום תקנת השבים (אין מדובר בשינוי החוזר כדברי פנ"י, אלא בשבח; וע"י רשב"א צה: ד"ה ורב פפא); ואף שלעיל (צה: ד"ה דברי יהודה), באוקמתא דרב זביד, פירש שהוא מטעם שינוי קונה - לאוקמתא דרב פפא הוא משום תקנת השבים כדכתבו בתוס' (צה: ד"ה שבח בפירוש ראשון; דצָבַע אינו קונה להלן ק: אמנם ר"ת בתוס' פירש דאין הכרח לזה, ע"ש); ורבא כרב פפא, 'דאי כר' זירא וטעמא משום שינוי - פשיטא דמה שהשביח מכר, כיון דקנאו!'. **מהריק"ש** נקט שלרש"י טעמו של ר' יהודה שינוי קונה; ולגבי הפירוש השני ברש"י ('אי נמי כוליה שבחא כמתניתין'), גרס ברש"י 'כמתניתין' ופירש ד"היינו ברייתא דרבי שמעון בן אלעזר דמיתת בריש פרקא (צד), דקאמר עלה בהדיא דמפני תקנת השבים היא' (בגולן שהשביח. ורק לגבי השבח, ראה מה שהערנו שם ע"פ ספר דבר יעקב).

גזל דקל וקצו. כתבו **בתוס'** (ד"ה גזל): 'אע"ג דגזל בהמה וקטלה קני - התם הוי שינוי דמינכר טפי'. ובוה יש להסביר את הצורך בשינוי-השם כאן (כדכתב רש"י בד"ה לא קני), ובלשונו של רבי אלחנן וסרמן (**קובץ שיעורים** ס' קכ): 'זהא דבעינן נשתנה שְמוּ בשינוי מעשה - אין הטעם משום דצריך שינוי השם להצטרף לשינוי מעשה, ונדאי שינוי מעשה גרידא קונה; והא דלא מהני בלא נשתנה שמו הוא משום דזה מוכיח דלא הני שינוי גמור, דאילו היה שינוי גמור היה משתנה שמו; אבל במקום דידיעין דהוי שינוי גמור, א"צ לשינוי השם'. אמנם **בתוס'** **רבנו פרץ** כתב שמדובר בדקל שפבר היה יבש, שאינו טוען פירות; או שעָקְרוּ עם שרשיו, שאפשר לנטעו שוב.

הפריד בלולב-כשר את העלה האמצעי. לשון **רמ"ה** (בשיטה מקובצת): 'ומדלענין מצוה פסול אף על גב דלא חסר ולא מדי - אלמא הוה ליה כי הוצי בעלמא - גבי גזלן נמי קני, דמעיקרא לולבא והשתא הוצי'. ואולי לפי זה יש ליישב מה שהקשה **במנחת שלמה**: מה עניין כשרותו-לארבעת-המינים לכך,

ומה עניין סוכות לכל השנה? וכי העושה נקב קטן באתרוג קנהו, בכל השנה? ע"ש. שלכאורה לפי רמ"ה רק בלולב שייך לומר שעשיו נעשה הוציא. וצ"ב. וע"ע אילת השחר. עיין **קובץ שיעורים** (אות קיב), שהסיק "דאין השינוי מפני הפסול, אלא להיפוך, דהפסול הוא מפני שנשתנה מברייתו, ואילו לא היה שינוי בכך לא היה נפסל".

צו: 'פנים חדשות באו לכאן'. ברש"י (ד"ה פנים) הטעים זאת, שאי אפשר לצמצם ולעשות בדיוק אותו הדבר (וע"י דבר יעקב ב). ובחידושי **רבי משה קזיס** כתב שא"צ לזה, אלא שהוא דבר חָדָשׁ ואפילו עשהו בדיוק בתבנית הראשון (ע"ש). ושמה אף רש"י מסכים, וכתב רק להטעים הדבר.

(השמטה - הבאנו לעיל פד:). רב נחמן קנס גזלן-סדרתי שלם גם על השבח-המלאכה שעבד בו ביתיים. ע"כ.

גזל בהמה והזקינה משלם כבשעת הגזלה. לפי מש"כ לעיל במצפה איתן (סו). על דברי רש"י שם (והובא בהערטנו סה:), הפוונה כאן - שיש לו להחזירה כפי שהיא נגזל (שלא קנה בשינוי דממלא, כרש"י דלעיל), ולהשלים בדמים את ההפרש.

צו: רב: חטף עבד ועשה בו מלאכה וכו' פטור וכו' נוח לאדונו שלא ילמד להתבטל. במעשה רב יוסף בר חמא, כאשר מביא את דברי רב דניאל בר קטינא אלו, מוסיף: "אלמא ניחא ליה דלא ניסתרי עבדיה". והקשה **בפני יהושע**, מדוע הוצרך רב יוסף בר חמא להביא את הטעם? והשיב, שפמפשט דברי רב דניאל יש ללמוד פטור מתשלום, אך אין ללמוד היתר לכתחילה, דלא גרע משואל-שלא-מדעת; ולכן הוצרך להסביר את הטעם, שלפיו אין צד איסור אפילו לכתחילה.

חטף עבד וכו' אא"כ הוא נושה באדון. וללשון א' בב"מ (סד: ה'לגין ודור בחצרי') אין איסור בזה אא"כ סיכמו על כך מראש. תוס' (ד"ה ה'לגוה).

צו: ולא יחלל מעשר-שני. (יותר בפירוט) אין מחללים מעשר-שני על מעות שאינן בתוקף (משנה מעשר-שני א, ב) במקום שהבעלים נמצא, אף שהן בתוקף בירושלים, כאשר המלוכיות מקפידות מאוד ואוסרות להעלותן ממדינה (לירושלים) ובודקות זאת. ואין לחלל על מעות שאינן בתוקף בירושלים (כגון של בבל); ומותר לחלל עליהן במקום שהן בתוקף, ויקנה בהן שם בהמה וייעלה לירושלים. וכששלושן ישראל תקיף, תיקנו שכל המעות תקפות בירושלים. ע"כ. ובסמוך (צח:). אין מחללים מע"ש על מעות שאינן ברשותו, כגון בקסטרא (רחוק מאוד וכרוך בסכנת דרכים) או בארנק שנפל לים הגדול אע"פ שרואהו ('וצרת הכסף בידך'). ע"כ.

ואם הוסיפו על המטבע, לרב. פרש"י (ד"ה והוסיפו) שהנדון הוא אליבא דרב, דאמר לעיל בסמוך (לגבי הלווה על המטבע ונפסלה) "נותן לו מטבע היוצא באותה שעה". [אך לדעת שמואל, שאמר לעיל שנותן לו אותה מטבע שסיכמו אע"פ שנפסלה כי "יכול לומר לו לך הוציאוי במישין", לכאורה גם כאן ייתן לו אותה מטבע שסיכמו, ואף שהוסיפו עליה, מזלו גרם. ע"פ **בירור הלכה** (מכון הלכה ברורה); ע"ע שם לחולקים על רש"י.] **ובים של שלמה** (ט, טו) כתב על דברי רש"י: "ולא נ"ל, דהא הלכה כשמואל, ומסתמא רבא אליבא דהלכתא קמבעיא! ואפשר שרש"י פסק הלכה כרב, וכן מצאתי באור זרוע (ח"ג סימן שצ"ח)", וכן מובא בהגהת אשרי כאן (וע"ע יש"ש לביאור הסוגיה לפי שמואל).

שם. אם התוספת (בכמות הכסף) היא חמישית או יותר. שבמעשה רב פפא ורב הונא ב"ר יהושע (צח:). נאמר שהיחס היה 10 מטבעות ישנות = 8 חדשות או פחות, אז הורו ללווה לשלם 8 במקום 10, שלא ירוויח ויהא ריבית (רש"י צח: ד"ה עבדו עובדא). אך גם ההפרש פחות מזה, נותן לו סכום המטבעות כפי שסוכם וכאילו המטבע לא יספה. וע"י ים של שלמה (ס' טו). ובמשמעות הפרש זה - חמישית - ישנן דעות שונות בראשונים. **רבנו יהונתן**, מובא בשיטה **מקובצת**: "אם לא היה בתוספת יותר מחומש - אף על גב דקא שָׁבַח לענין נסכא לא קפדינן, לפי ששָׁבַח מועט הוא, שששתחשוב הוצאות ושכירות האומנין להתיכם - כל התוספת נבלע בחשבון". וראב"ד כתב (ג"כ מובא בשטמ"ק) שהיה מצוי הפרש עד חמישית בין המטבעות מאותו סוג: "ואפשר דשכיחא מילתא הוה להו ביני זוזי, איכא תקלי ואיכא חומשא, דלענין כספא הוה שוו להדדי אף על גב דאיכא יותר חומשא בין הני להני, ונפקי כי הנך אף על גב דהוסיפו עליהו חומשא" (וכ"כ ש"ך י"ד קסה ס"ק ד בהסבר האמצעי). ובפסקי **רי"ד** כתב: "דלא פחיס איניש צורְתָא לארווחי חומשא בנסכא, דטפי שוי רווחא דטיבעא מרווחא דנסכא"; כלומר, כאשר היתרון (של ה'נסכא') פחות מחמישית אין משתלם לאדם לבטל ממנה שם מטבע ולהתיקה לשימוש כמתכת. ע"ע מה שהתבאר בסוגיה זו בבירור הלכה.

צח: המחייב בדין על גרמי. בשיטת רש"י בזה, כתב **רמב"ן** (קונטרס דינא דגרמי): "ו'דינא דגרמי' ו'גרמא בנוקין' חדא מילתא היא לדעת רש"י ז"ל, ותמצא זה רמז בפירושו בכמה מקומות". שכן כתב רש"י בבבא בתרא (כב:): "גרמא בניזקין אסור - ואפ"ל למ"ד דלא דָּאִין דינא דגרמי ופטור משלם - אסור לגרום, וכשבא להעמיד גרמא להזיק חבירו מעכב"; וכתב על כך רמב"ן (ב"ב שם): "יוכן כתב רש"י ז"ל במסכת בבא קמא במקום 'דינא דגרמי' גרמא בנוקין, ובמקום 'גרמא בנוקין' דינא דגרמי, והחליפן זו בזו בכמה מקומות" (וראה להלן). **ובים של שלמה** לעיל (פרק ב ס' לז) כתב על דברי רמב"ן: "ושריה ליה מריה, שיאמר על פה קדוש שטעה בצורה דשמעתה בהגזל קמא, דמוכח להדיא דגרמי חייב; וכבר ידוע שגרמא בנוקין פטור לכ"ע". גם כאן (ס' יט) ציין לדבריו הנ"ל וכתב: "ולא דקי, דכל מה שפנתה בפרק כיצד... אלא אדרבה, מוכח מלשוננו כמו שפנתה הרא"ש". אולי לדעת יש"ש, שרש"י סובר שאין חילוק בין המושגים גרמא וגרמי אלא הבדל לשוני, והפל מושג אחד, אך זה מושג כולל שבתוך הפרטים המשווים אליו יש להבחין בין סוגים שונים (אלא שדברי רש"י קצרים ואין בהם די כדי להעלות מהם מהו החילוק שהוא נקט בזה, ואולי בגלל זה סָתַם מהרש"ל ולא ביאר עוד בשיטת רש"י מתוך דבריו אלא נקט שסובר כרא"ש). ובש"ך (חור"מ שפ"ו ס"ק ד) כתב על דברי מהרש"ל: "ואני אומר: במחילה מכבוד תורתך, לא ירד לסוף דעת הרמב"ן! כי ודאי לא עלה על דעת הרמב"ן שרש"י טעה בשמעתה בהגזל קמא; רק שפונת הרמב"ן לומר שרש"י ס"ל דינא דגרמי וגרמא הכל אחד הוא". וציין שם לרש"י כאן (צח: ד"ה חסוריה), ולעיל (נה: ד"ה פטור מדיני אדם: "קסבר גרמא בנוקין פטור") ובב"ב (כב: הנ"ל), שהם הבסיס לדברי רמב"ן הנ"ל בדעת רש"י. ויש להוסיף: רש"י בבכורות (כח: ד"ה ר"מ) לפי גרסת שיטה מקובצת שם (אות יד). ע"ש בש"ך באורך. [ועוד כתב שם שגם דעת ראב"ן ורמב"ם שאין לחלק. וכן בשיטת רמב"ם ע"י יד פשוטה (הל' נזקי מוות ז, ז-ח). וע"י שו"ת גרמ" (ס' עו).] נמצא, אפוא, כי לרש"י המונח 'גרמי' אינו אלא צורת הריבוי של 'גרמא' ואינו ביטוי שונה (ע"י יד פשוטה לרמב"ם הל' נזקי מוות ז, ז). יש לציין כי רש"י כתב בכתובות (פג: דק"ל כ"ר"מ לחייב על גרמי. נמצא שרבה (כאן, ולעיל סוף כו: וע"ש בתד"ה קדם וסילקו) סובר כרבנן; ואילו ריש לקיש (ק). ופרס (צח: סוברים כר' מאיר. ומן הירושלמי (כלאים ז, ג; שבועות ו, ו) עולה שזהו קנס ('קנסא דר"מ') וכ"כ בקובץ שעורים (ב"ב אות עה) בדעת רש"י, ע"ש. ומה שמצאנו סוגיות רבות שבהן גרמא בנוקין פטור, ס"ל דהנהו סוגיות אזלי אליבא דרבנן דפליגי עם ר"מ ופטרי בדיני דגרמי כדאיתא בפרק הגזל קמא; אבל לר"מ והפוסקים כוותיה בכולהו מחייבין" (לשון סמ"ע ס' שפ"ו ס"ק א. ועיין הקדמת ספר אהלי שלמה שבת לרבי שמואל אליקים קדר, על שיטת רש"י בפירושו לתלמוד). [על כוונת הנזק כתנאי לחיוב בגרמי ע"י בהערת המהדיר שיטה מקובצת (מוסד הרב קוק, דף נה: הערה 74). לדין בשיטת ר"י מלונלי, ע"י נספח במהדורת ר' שְׁמַא יהודה פרידמן לפירוש (ה'תשכ"ט, עמ' 393-400)].

שיטות פוסקים רבים, לְחַלֵּק בין 'גרמא' ובין 'גרמי'. **ריצב"א** (תוס' ב"ב כב: ד"ה זאת): גרמי הוא קנס דרבנן במקרים של גרמא-בנוקין המצויים ורגילים לבוא. **רמב"ן** (קונטרס דינא דגרמי): ברי היזק (נוק ודאי; ואינו תלוי בדעת אחרים). ר"י (תוס' ב"ב שם): היזק שהוא עצמו עושהו, והנזק מצידי (כתב במרומי שדה לעיל סב. שהוא דרבנן, ולר"ת מן התורה; ראה הערתנו להלן קטז: במוסר; וע"י קצח"ח שפ"ו, א). **רא"ש** (סי' יג): כשהוא יצמו עושה הנזק, ובְרִי היזקא, והוא מידי.

ועתה ראיתי יצא לאור קובץ **אסיף** (ט, ה'תשפ"ד, עמ' 104-80), ובו מאמר למשמעות דין גרמא בנוקין, מאת **הרב ארז אדלר**, עיין שם. ולשיטת רש"י התייחס שם (עמ' 84-86, וכן בהמשך, ביחסים בין השיטות). [ושם (הערה 6) העיר מדברי רש"י כאן ד"ה רבה לטעמיה, על הבנת רמב"ן ברש"י, שאינו מחלק, "שהרי רק לדעת המחלקים בין גרמא לגרמי הסבירות משפיעה על הגדרת המעשה כגרמא, אולם לפי רש"י שלא חילק, מעשה לא-יסבירי אמור להיחשב נזק בלא אומד".] אכן יש להעיר כי דיבור זה עבר הגהה המובאת בשם מהרש"ל, והוא אכן סובר שרש"י מחלק בין המושגים וכאמור (וע"י שינויי נוסחאות של מהדורת פרנקל, שדברי רש"י אלו ישנם בשני כת"י, אך באחרים ובדפוסים ראשונים איננו, והוכנס ע"פ מהרש"ל). [וסכים שם (עמ' 85) בדעת רש"י, ש'גרמא' (והיינו 'גרמי', כאמור) זהו נזק שאירע באופן עקיף, ונכללים בזה אופנים שונים - כוח שני (רש"י סנהדרין עז: ד"ה אבל בכח שני); התוצאה (הנזק) אינה מוכרחת מן המעשה אלא תלויה בגורם נוסף (לעיל סוף כו:; סנהדרין עז: ד"ה

סוף חמה לבא, שם עח. ד"ה מעצמו מקיא); המזיק לא עשה מעשה בגוף הדבר-הניזק (כאן ד"ה על אזנו, לעיל נו. ד"ה המבעית, גיטי נג. סוף העמוד, נג: ד"ה מתני' דאסח) או שלא הנוק בו ממשי (עי' כאן ד"ה חסורי חסריה); הניזק הביא את הנוק לעצמו באופן מסוים (קידושין כד: ד"ה שאני אדם; ועי' לעיל נב. ד"ה חייב). ועי' שם מה שדן בטעם הפטור בגרמא וביחסים שבין שיטות הראשונים.

צח: גזל בהמה, ונפסלה לקרבן מחמת עברה. נרבעה או נִעְבְּדָה (רש"י צו: ד"ה ונעבדה). היאך אוסר דבר שאינו שלו, בלי מעשה? **בכסף משנה** כתב (איסורי מזבח ד, ו): "ולדעת רבינו י"ל דהתם לאסרה להדיט; אבל לגבוה - אע"פ שלא עשה בה מעשה נאסרה". **ובדבר יעקב** (צו: אות יב) כתב שפך יש לומר כאן, לרש"י.

או מום. כתב רש"י (צו: ד"ה שנפסלה): "במום שאין ניכר, כדוקין שבעין. פטורין - דכל בהמות לאו למזבח קיימי". ובספר **דבר יעקב** (צו: אות יג) הביא מספר **תורות הכרי** (ס' סג), המתירין דברי רש"י, שלענין חולין - ירידת ערך הבהמה - זהו היזק שאינו ניכר; אך לענין פסול לקרבן כתב רש"י "דכל בהמות לאו למזבח קיימי", לומר שאם היתה הבהמה מוקדשת לקרבן ועשה בה מום אין יכול לומר לו 'הרי שלך לפניך' אף במום בלתי ניכר שאינו קונה בשינוי (בכל זאת אינו יכול לקיים בו מצוות השבה). ועי' תוס' (צח. ד"ה הצורים).

בנאי וכו' הריס בצד אחד וכו' פטור. מש"כ שהוא משום גרמא, כן משמע בשיטה **מקובצת** בשם הר"מ **מסקסטה** (ע"ש); וכ"כ **בערוך השולחן** (חומ"מ שו, ה).

פטור על שבהו. ע"פ **מלא הרועים**, שכתב שמשלם דמי העצים. שאומן קונה בשבח הכלי - מלשון רש"י כאן (צט. ד"ה ישנה לשכירות) דייק **בקצות החושן** (סימן שו ס"ק ד), שהואומן קונה את השבח ולא את כל הכלי. ע"ש. וכן משמע בדבריו בב"מ (ק"ב. ד"ה אומן קונה). אמנם בקידושין (מח: ד"ה והכא באומן) משמעות לשונו שקונה גוף הכלי. ועיין **קצות החושן** הנ"ל מה שדן בגדר הקניין בשבח, ש"אינו קנין גמור להיות כשלו ממש, אלא קצת קנין הוא דאית ליה בגנייה לקדושי אשה, כמו בעל חוב דקונה משכונן לקדושי אשה והל"ה יכול לסלקו בעל כרחו ותו לית ליה במשכון ולא מידי"; ומאז שבעה"ב משלם לו את שכירותו פקע קניין האומן, וכל השבח של בעה"ב (וכהלוואה על משכון). ע"ש באורך.

מלבד צָבַע שקיבל גם סממני הצביעה. כדאוקמינן לשמואל (צט.). ויש להביא כאן לשון **רשב"א** על כך: "ואיכא למידק: א"כ מאי שנא נתן לו עצים לעשות מהן שידה תיבה ומגדל, ואמאי קונה האומן בשבח הכלי? והלא האומן אין לו אלא שכר ידיו! תירץ הרמב"ם ז"ל דלגבי צמר - סממנין הוא דעבדי לשבחא, ואומן לא קנה בהו ולא מידי; אבל עצים - כיון דלא צריכי לסממנין אלא לאומנותו של אומן - אומנותו זה הוא סממניו".

ומשמע דרבא (צט:): לא ס"ל כרב אסי. דמוקי ברייתא דכו"ע דלא כרב אסי. רי"ף (לה: בדפיו). אך עיין **רא"ש** (ס' יד), שחולק.

צט: 'מקודשת בשכר מה שאעבוד עמך'. כל הסוגיא בקידושין (מח:). ושם עיקר מקומה.

שחט ונתנבלה וכו' שמואל: בכל מקרה וכו'. ואיתבייה רב חמא בר גוריא, וְהִיבּוּ שמואל "לעכר מוחך!". בא תלמיד אחר והקשהו אותה קושיא, והשיבו שמואל: "השתא שקלת מאי דשקל חברך! קאמינא לכו אנא רבי מאיר, וקאמריתו לי רבנן? אמאי לא דייקת מילי?...". ציין לתגובת שמואל כאן הרב חיים קניבסקי **בקרית מלך** (על רמב"ם הלכות ת"ת ד, ה) כמקור (לא בלעדי, אך היחיד שציין בפירושו) לדברי **רמב"ם**, שאם רואה הרב שהתלמידים שואלים מחמת התרשלותם בלימוד (ולא מפני שהדבר מורכב או שהם קשיי הבנה), "חייב לרגוז עליהן ולהלכימן בדברים כדי לחדדם, וכענין זה אמרו חכמים (כתובות קג): 'זרוק מרה בתלמידים'". **ובחזון איש** (יורה דעה ס' רה; סנהדרין כ, י): "נראה דה"ה מְפִיר בו שמואל חסרון הכנעה", שהיה לו להניח ששמואל לא האריך לחנם בלשונו, והיה לו לשאלו על כוונתו, "ובקושיטו היה נרשם כאילו איפריך שמואל בנך אות; ופגע בזה בכבוד רבו ונתחייב בנדוי, וקללו כדי לעוררו להוספת אמונה לדברי חכמים שלשונם מרפא". עוד העיר בחזון איש - שיש הבל בין מקרה זה, שכנראה התלמיד נכנע מלפני רבו ושב על בתשובה על הנהגתו, ובין מקרה אחר שבו התלמיד לא שָׁב ופגעה בו קללת הרב: "ומצינו מנחות ס"ח ב' דבשביל דצָבַע פניו של ריב"ז א"ל רע' תמהני אם תאריך ימים' ולא האריך ימים מפרוס הפסח עד עצרת, והכא נכנעו ולא פגעה בהן קללת שמואל, דלא נאמר בגמ' 'וכן הוה'".

וכשאוסרים את הבהמה מִסְפֵּק פוטרים את הטֶבַח. מעשה רב במוגרמת. **ובתוס'** (ד"ה מנעך). הבאנו בס"ד בהערותנו למסכת חולין (יה).

עוד שם, מעשה רב במוגרמת. פָּגְעוּ ביה רב כהנא ורב אסי בההוא גברא, אמרו ליה: 'עביד בך רב תרתי'. מאי תרתי? אילימא תרתי לגרעיותא... ומי שרי למיכר מי האי גונא? והתניא: כשיצא לא יאמר 'אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי', ועל זה נאמר: 'הולך רכיל מִגְלַה סוד!' אלא תרתי למעליותא: דלא אוכלך ספק איסורא, ומנעך מספק גזילה". לכאורה דברי הגמ' אינם בדיק, שהרי המשנה בסנהדרין והברייתא שם (כט. לא) עוסקות בדין שְׁיָשָׁב בדין זה, וכפי שציין רש"י כאן (ד"ה לכשיצא), ולכאורה דיין יותר שייך להיקרא "מִגְלַה סוד" מאשר חכם זר שלא יָשָׁב בדין זה. אך בכ"ז הגמ' משייכת דין זה למעשה זה. ועפ"ז מובא בש"ד (חומ"מ יט ס"ק ב): "כתב מהר"א שטיין [על הסמ"ג] בלאוין ט': גם בכלל לאו זה דלא תלך רכיל' שלא יאמר אחד לנידון 'הדיין עשה לך שלא כדין במה שחייב אותך', כדאמרינן בהגוזל [ב"ק צ"ט ע"ב] גבי מגרומתא כו'. והביאו הב"ח [סעיף ב'] (וסיים בש"ד: "ואין רָאָתוּ מהגוזל מוכרחת, וע"ש בש"ס"). וכן הביא שם באורים ותומים (אורים ס"ק ב), ודן האם בִּפְסֵק שהוא טעות בדבר משנה (לדעתו של המשגיג), שבה צריכים הדיינים לבטל את הדין, יש מקום להתייר אמירה זו, לצורך הצלת ממונו של הנידון. וכתב, שבכ"ז אין לו לומר זאת לנידון (אבק-לשה"ר הוא), אלא ללכת אל הדיין ולומר לו שיחזיר את הדין. וכן הסיק: "וכן יש להחמיר, אם לא שהדיין עומד בדעתו מבלי להודות על האמת, אז מותר לו לומר כדי שיברר ע"י חכמים אחרים ולבטל הפסק הנעשה בטעות". ועי' **פתחי תשובה** שם (ס"ק א) שהביא את הדברים, וכנגד זאת **תשובת רא"ש** (צט, ו): "ומצננה לומר לשמעון דאינו מחוייב להרחיק, דהשבת אבדה היא, כי טעו בדבר משנה, וחוזו הדין". והעמיד בפת"ש את דברי רא"ש כשאמר לדיינים והם התעקשו שלא להחזיר את הדין. גם הביא בשם **כנסת הגדולה**, שאם הנידון שָׁאָל, ומדובר בטעות בדבר משנה, אפשר לענות לו מיד (וא"צ לומר קודם לדיין, פת"ש). את דינו של מהר"א שטיין, עם דברי האורים, הביא להלכה **בחפץ חיים** (הלכות רכילות ד, א), והטעים: "אפילו הכי רכילות מיקרי, כיון שעל ידי דיבורו נולד ענין חדש, שגורם בזה להכניס שונאה בלבו על אותו פלוני". ובבאר מים חיים שם (א-ב) הביא וציין מדברי האחרונים בזה.

ולגוף המעשה ברב כהנא ורב אסי, לפי השלב בגמ' שאמרו "תרתי לגרעיותא", דן **מהריק"ש**: מה סְבַרְתָּם, שהתירו לעצמם לומר? א. כיוון שלא אמרו דברים מפורשים; ב. כיוון שאין הם דיינים.

וכשאוסרים את הבהמה מִסְפֵּק פוטרים את הטֶבַח. מעשה רב במוגרמת. **ובתוס'** (ד"ה מנעך). הבאנו בס"ד בהערותנו למסכת חולין (יה).

ק. החיוב כשהודיע לו שסומך עליו. לפי **תוס'** (ד"ה אחוי) א"צ לומר. אך **רי"ף** כתב (לה: בדפיו) שהדיט אינו מחויב לשלם עד שיאמרו לו, וכשמוכח ססומך עליו א"צ לומר (ומ"מ אומן דלא צריך למיגרמינו חייב אף בזה). ובהגהת **אשרי** כתב בשם **מהרי"ח**, וכ"כ **מהרש"א**, שבאומן מומחה (שא"צ ללמד), אם אמר לו - חייב. ע"ע **שלטי הגבורים** (לה: בדפי רי"ף; אות ב) ביאור השיטות (ובנתיבות המשפט ס' שו ביאורים ס"ק יא, כתב בענין הגמ' הנה"ל: "נראה דדין זה הוא רק ברוֹאָה בחנם, אבל בשכר - ודאי חייב אפילו בלא אמר לו; וזה פשוט"). **ומהרי"ש** כתב שמדברי רש"י (צט: ד"ה המראה דינא) נראה שצָבַע מעשה רש"י לקישו של ריב"ז, ושקודם מעשה רש"י לקישו בגמ' שהעניין מוכיח מתוכו שעליו הוא סומך. ועל פיו דברינו בפנים.

ק: צָבַע וכו' צָבַעו בשְׂאֵרֵי הַצָּבַע וכו' (ומזיק הוא - רש"י ד"ה צבעו כאור). מדוע לא קנה את הצמר בשינוי רש"י כתב (סד"ה נותן לו לצבוע; וכן **בנמוקי יוסף** לו. בדפי רי"ף): "דהא צָבַע שְׂהִתְנָה עִמּוֹ צָבַע, וליכא שְׂנוּיָא דְנִקְנִיָּה". ועי' משכ"ב **במנחת יהודה** (לרבי מיכל יהודה ליפקוביץ, אות נה).

ההוצאה. במסכת ע"ז (ז. ד"ה אם השבח) פירש רש"י מהי 'הציאה': "סְמִינִים ועצים ושכר פעולה כשכיר יום, ולא שכר שְׁלָם כמו שְׂהִתְנָה עִמּוֹ". וכ"כ בבבא מציעא (קז: ד"ה אם השבח). וכ"כ כאן בשמו **בפני יהושע**, ע"ש. ועי' תוס' (ד"ה אם השבח).

צבעו צבע אחר וכו' ר' מאיר: קנהו בשינוי ויְשַׁלֵּם על הצמר. ולא דמי צמרוֹ וְשִׁבְחוּ, שר' מאיר אינו קונס את השבח שעל הגזלה אלא בְּמִידָה (גמ' לעיל צה:). וכתב רש"י כאן (ד"ה לצבוע לו אדום), שאם רוצה הפעלים נותן לו שכרו שלם ולוקח את הצמר. וביאר **בתוספות יום טוב**: "ומשמע דכי יהיב ליה אגרא מחייב למיתב ליה הצמר, ולא אמרינן דקני ליה לגמרי, שהרי לא נתכוין הצָבַע לזכות בו כלל; מה שאין כן בגזלן".

ר' יהודה: קנס. רש"י (ד"ה ר' יהודה) וברטנורא. וכתב בתו"ט: "משמע דדוקא לְשִׁנְהָ קנסין. והלכך אם בעל הצמר אינו חֶפֶץ בצמרו אלא שיתן לו דמי צמרו, הרשות בידו". ועי' תוס' לעיל (צה. ד"ה מאן שמעת) שגם הם כתבו שר' יהודה קונס, לגבי שבח שעל הגזלה; ועי' ש"ש (צה: ד"ה בשבח), שהביאו שתי סברות לגבי היחס בין מחלוקות ר"מ ור' יהודה כאן ושם - א: בצבע של ר"מ שינוי קונה ובגזולן לא משום קנס, ולר' יהודה להפך, בצבע שינוי אינו קונה ובגזולן קונה מבין תקנת השבים. ב - רבנו תם: גם ר' יהודה סובר שינוי קונה, אך הַצָּבֵעַ לא התכוון לקנות (והוא דאמינן בהלך קב: "והא רבי יהודה דאמר שינוי אינו קונה" - היינו כששינה מדעת בעה"ב שלא ע"מ לגזול; חזון איש ב"ק סי' כב, ז). ובדרכי דוד (לרבי מרדכי דוד ליון) כאן הקשה על דברי רש"י, שהדין שבמשנה (אם השבח יותר על היציאה וכו') הוא לכאורה מדין היורד לשהה חבירו שלא ברשות (עי' ב"מ קא.), ונחלקו כאן ר' מאיר ור' יהודה האם בשינוי זה נחשב גזולן (ר"מ), או שלא (כי לא התכוון) אלא כיורד שלא ברשות; ולמה צריך כאן קנס? וכתב, שאולי יש לדחוק שרש"י סובר כמו הירושלמי המובא בתוס' (ד"ה אם השבח) וכתירוץ השני (שיש הבדל בין הדינים, וכאן קנס הוא).

קא. לא נפשט האם הַצָּבֵעַ שעל הצמר נחשב שבח ממשי וכו'. כך עולה ממהלך הסוגיה, שהספיק לא נפשט. ועל כן פסק רמב"ם (הל' גזלה ואבדה ג, י) שאין המזיק משלם את שבח הצבע בצמר אך אם תפס הניזק אין מוציאם מקדו. וכ"פ בשו"ע (חו"מ ס"ג, יא). ואכן, בשו"ת ר"ן (סי' ע), שדן בזה באורך, כתב בשם "הראשונים", דבעיין לא איפשיטא. אך בהמשך דבריו העלה אפשרות שהבעייתא נפשטה מדברי רבא בהמשך הסוגיה (קא:), שהקשה שתירה בין המשנה בערלה (ג, א) בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק, "אלמא חזותא מילתא היא", ובין המשנה באהלות (ג, ב) רביעית דם שנבלעה בגד אם אין יכולה לצאת רביעית בכיבוס טהורה, אלמא חזותא לאו מילתא היא! ולא תירץ; "ובנדאי רבא דפריך הכי סבירא ליה ד'בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק' לאו מדרשא ד'ערלים' אתי, דאי הכי מאי פירכא!?! אלא ודאי סבירא ליה דחזותא מדינת מילתא היא, ואפשיטא בעיין". אמנם ראה הערתנו להלן (קא: בשם מהריק"ש (וכפ"ת) בדעת רש"י, שלרבא "חזותא מילתא" רק באיסורי הנהגה, אך לא בעלמא. ובהמשך דבריו כתב ר"ן לדחות ראיה זו: "ואיני רואה דרך לדחות זה אלא שאמר דרבא דרמי הכי לאו משום דסבירא ליה דחזותא מילתא היא, אלא אדרבא, בעי לאוכחי דמאי דתנן 'בגד שצבעו בקליפי ערלה ידלק' לאו משום חזותא מילתא היא, אלא משום דגלי רחמנא 'ערלים'". ועוד כתב: "אלא שמצאתי סעד לדברי הראשונים ז"ל לקיימן - שאמרו דבעיין לא איפשיטא - ממקום אחר, דגרסינן בפרק האשה שהיא עושה צרכיה (נדה סב:): תנן התם: חרסין שבלעו משקין טמאין וכו', אמר ריש לקיש: לא שנו אלא משקין קלין וכו'; ור' יוחנן אמר: אחד משקין קלין ואחד משקין חמוצין וכו'; והתם אותביה ר' יוחנן לריש לקיש מהא דרביעית דם שנבלע בכסות אם מתכבסת ויוצאת ממנה רביעית דם טמאה ואם לאו טהורה, ודחינן לה אליבא דריש לקיש בדם תבוסה דרבנן, אלמא ר' יוחנן ברביעית דם מן המת ממש מוקי לה, ועל כרחיך סבירא ליה לר' יוחנן דחזותא לאו מילתא היא, וכיון דקיימא לן רבי יוחנן לגבי ר"ל - משמע דנקטינן לה הכי... זה יותר מרביעית למנקט מבעייתא דחזותא לאו מילתא היא, דההיא דרבא אפשר לדחותה כמו שכתבתי. כללו של דבר: הראשונים ז"ל לא רצו להכריע בזה כלום, ואמרו דבעיין לא איפשיטא". ע"ע שם. גם בתוס' (קא: ד"ה מקולי) הביאו מהסוגיה בנדה, וכתבו שתירוצו של רב כהנא ("בדם תבוסה דרבנן") אמור שם בשיטת ריש לקיש שם, "דלר' יוחנן לא קשה מידי מערלה אטומאה, דלדידיה בקפידא תליא מילתא, ומ"מ צָבֵעו בקליפי ערלה ידלק, דלא שייך להתירו מטעם דאין מקפיד, דנהנה הוא בצבע וניחא ליה".

גזל קוף וסממנים וצָבֵעו בהם. רש"י (פירוש ראשון בד"ה א"נ דצבע בהו קופא). "בשלא הגביה הספנין, אלא שהשליך הקופא לתוכו, ולמאן דלא דאין דינא דגרמי, ודמאי לדרבא בזרק מטבע של חבירו לים הגדול (לעיל צח. ולפינו שם 'רבה')", לשון בעל המאור (לו. בדפי ר"ף). וזו תשובה לקושיית תוס' (ד"ה דצבע, ע"ש).

קא: בדם שצָבֵעו בחיירובמותו, שמדרבנן. והוא דם תבוסה, וספק מתי יצא. עיין מש"כ בס"ד בזה בהערותנו לנדה (עא). ע"פ הצעתנו שם, רש"י כאן נקט סוג אחד של דם תבוסה - מחמת ספק (ובו דנו 2 הדעות הראשונות בברייתא שם). וסוג נוסף ישנו, והוא דם-תבוסה מחמת תערובת, בו עוסקת המשנה באהלות (ג, ה). ראה שם. [בדברי רש"י בסוגיין הריבוי במי נפתוח (פרפר מד, ב-ג)].

בצמחי צָבֵעו יש קדושת שביעית. שלא כמו עצים, "מיני צבעים - בשעת רתיחת היורה קֶלָה השורש וקולט הצָבֵעו; נמצאו הנאתן וביעורן שוה, הלכך חיילא עלייהו שביעית"; לשון רש"י (ד"ה יצאו עצים). והקשו בתוס', "דהא אמרן (קא. מזה"כ "תְּהִיָּה" בְּהִיָּתָה) דלענין שביעית חזותא מילתא היא, ולא הוי ביעורו בקליטת הצָבֵעו! ולכן פירשו: "צבע הנאתן וביעורן שוה, דהנאתן כשלושון, ואז הוא כלה ומתפצֵעו הצָבֵעו מיום אל יום". את דברי רש"י כתב ליישב מהריק"ש, שהגז"כ בשביעית אינה מלמדת ש"חזותא מילתא" גם בשביעית, אלא לאסרה אף ש"חזותא לאו מילתא". וזו לשוננו: "אִיפְשֵׁר דרש"י ז"ל סבר דכיון דרבא רמי מתני' דערלה אמתני' דרביעית-דם ולא משני להו - אם כן דוקא גבי ערלה דאסורה בהנאה הוא דאמרין חזותא מילתא היא, ואם כן בשביעית דלא אסירא בהנאה לא אמרין דחזותא מילתא היא, וקרא דשביעית הכי קאמר: דאע"ג דחזותא לאו מילתא כיון דשריא בהנאה - עם כל זה בהיותה תהא". וכ"כ הראש"ל צ"ע בעל כפות תמרים (סוכה מ. ד"ה כתב עוד התוס'): "נְרָאָה דאפשר ליישב פרש"י דהתם, דלעולם גבי צבע הנאתו וביעורו שוה בשעת רתיחת היורה כדפרש"י התם; ומאי דתני התם 'בגד שצבעו בקליפי שביעית ידלק' לא הוי טעמא משום דחזותא מילתא ויש שבח סמנין על הצמר, אלא טעמא הוי משום דכתיב גבי שביעית 'תהיה' בהוייתה תהא, כלומר דקי"ל דשביעית תופסת את דמיה או חליפיה כדלקמן, וכיון דבגד זה צָבֵעו בקליפי שביעית ה"ל כחליפין של שביעית דהוא נתפס בקדושת שביעית...". וכן עי' בשו"ת הר"ן (סי' ע, ושם ד"ה מ"מ בין שתאמר).

שְׁהָנַתם בזמן פְּלוּגין וכו'. על סתירה בין דברי רש"י בסוכה (מ. ד"ה ולא לכבוסה) וכאן - עֵנִיין האם ההנאה (בצביעה ובכיבוס) היא הלבשה או השלֶמַת המלאכה - הצָבֵעו שם בתוס' (ד"ה יצאו). ובערוך לנו שם כתב, שרש"י בסוגייתנו פירש לפי הצד שאין שבח סמנים על הצמר (דבעיא דלא איפשיטא היא לעיל קא; ו"א"כ אין להחשיב הלבשה להנאת-הצביעה, דא"כ אין הנאתו וביעורו שווה), ובסוכה פירש לצד שיש שבח-סמנים ("ולכן שפיר פ' דהלבשה מקרי הנאה, ומ"מ לא תקשה מצבועים, דהתם נקרא הנאה שבח הצבע על הצמר, מה שלא שייך גבי משרה וכבוסה", לשון ערול"ן); ע"ש.

ורבי יוסי חולק (קב.). כאן נקט רש"י (קב. ד"ה תנאי היא) שמחלוקת ר' יוסי ורבנן היא האם סתם עצים להסקה, ואף עצים לאור, או שעל עצים לאור חלה שביעית. אך בסוכה (מ.) שלל פירוש זה (וגרסת 'כל הספרים' "סתם-עצים-להסקה-נינהו תנאי היא") ופירש שהמחלוקת היא ביחס לעצים-להסקה עצמם, האם נוהגת בהם שביעית (אע"פ שהנאתם לאחר ביעורם). וכאן נראה ששלל פירוש זה (וייתכן שֶׁאֵף גרס את מה שמחק בסוכה - מהריק"ש קב, ע"ש). והעירו בזה בתוס' (קב. ד"ה ה"ג בקונטרס, ושם ד"ה ועצים). בתלמוד המבואר מהדורת שו"ט נשטיין כתבו (קב. סוף הערה 3) שנראה שרש"י כתב פירושו לסוכה מאוחר יותר, ושם חזר בו מפירושו דהכא (ע"ש). וכן נראה מלשון מהרש"א בסוכה (מ.), ראה להלן.

בפירוש רש"י כאן (קב. ד"ה יצאו משרה) נראה שאם לא לקט פירות למשרה ולכיבוס מודה ר' יוסי שאסורים למשרה ולכיבוס, שְׁהָנַתם אחרי ביעורם, והרי סתמם לאכילה. ומה שדרש "לאכלה" ולא למלוגמא" (והרי יכול היה לדרוש: ולא למשרה-וכבוסה כשלקט סתם), היינו דאע"ג דלקט מלכתחילה לשם מלוגמא לא מהני, ואסור. ודוחק, שלפי זה יכול היה ר' יוסי לדרוש "לכס" דומיא ד"לאכלה" כמו רבנן! כל זה התבאר בדברי מהרש"א בסוכה (מ.); אשר סיים: "ויש ליישב אבל דוחק; ואולי שמפני זה כתב בפירוש הקונטרס כאן (בסוכה) שטרך ליישבה ולא יכול". והתבאר גם בדברי מהריק"ש שזכיר להלן בס"ד, ראה שם.

ומהריק"ש כאן (קב.) מִנָּה והסביר בפירוש רש"י דהכא ארבעה דחקים: א - לא נרמז במחלוקת התנאים האם סתם עצים הם להסקה במציאות, אלא בפירות חולקים האם לאכילה קיימי או לכל מילי; וצריך לדחוק שאין מחלוקתם מה המציאות אלא האם אנו אומרים סתם העצים להסקה. ב - נמצא שהעמדנו מחלוקת ר' יוסי ורבנן בברייתא האם סתם פירות לאכילה או לא, וגם זה לא הוזכר בברייתא כלל. ג - בגלל סברת 'סתם פירות לאכילה' מחמירים חכמים שתחול קדושת שביעית, הכיצד אפשר להסיק מזה שיאמרו כן להקל דלא חיילא על עצים-לאור? הרי אין זו גז"כ! ד - נמצא שלר' יוסי אין דרשת 'הנאתו וביעורו שווים' לענין הנאת פירות שביעית, אלא לענין שלא תחול קדושת שביעית, אך לענין הנאה מותר 'לכס לכל צרכים'; אם כי יש ליישב דרשתו, שאכן יש דברים שלא חלה קדושה מפני שאין הנאתם דומה ל"לאכלה", ומאידיך מה שחלה עליו קדושה מותר ב'כל צרכים'. ועיין בדבריו. והמשיך: "והנה לגרסת סוכה גם כן יתחייבו קצת דוחקים, מלבד מה שהזכירו התוספות: א - שתירוץ רבא "יצאו עצים שְׁהָנַתם אַחַר ביעורן" נתון במחלוקת תנאים (אך לגרסתנו כאן ניחא, שרבא לא אמר שעצים-לאור יש בהם קדושת

שביעית כי לא רצה ליישב הברייתא רק לפי ר' יוסי אלא אף לרבנן). ב - התנא של 'עלי קנים ועלי גפנים שגיבן בחבא' אינו כר' יוסי, דלדידה אפילו ליקט לשם עצים קדשי; והא ק"ל דר' יוסי נמוקו עמו. וכתב ששני הדחקים נוחים ללשון השנייה בתוס' (ועיצים להסקה תנאי היא" - עצים שיש בהם קדושת שביעית, אלו שהנאתם וביעורם שווים, דלרבנן אסור להסיקם, כמו משרה וכבוסה, ור' יוסי מתי; אך לשאר עצים מוסכם שאין קדושת שביעית). ע"ע בלשונו (קב). בראש העמוד, ולאוד דברי תוס' ורש"י).

קב. מסכת נזיקין. רש"י במס' ע"ז. ז. "נזיקין כולהו - תלתא בבי". עי' מהר"ץ חיות כאן שהביא בזה מחלוקת מספר יד מלאכי (סי' שלח). ורש"י ביבמות (מב: ד"ה מחלוקת) סותר דבריו בע"ז, ושם פירש 'נזיקין' = כל הפסד; וה"ה לכל סדר אחר - רש"י שם (ראה הערתנו שם בס"ד). יש להעיר, כי מלשון תוס' בריש בבא מציעא (ד"ה שנים אוהזין) משמע שרב הונא (כאן) חולק על רב יוסף וסובר שאין שלוש ה'בבות' כמסכת אחת.

קב: גיחון בני א"י וכו'. פירושו ראב"ד ורשב"א, שלדעת ר' יוחנן ורב שמואל בר ססרי ור' אבא, מועילה כוונת השליח לקנות בשביל המשלח, ואע"פ ששינה, שאין צורך בדיעתו של המוכר (אף שהוא תמיד מתכוון להקנות למי שמשלם לו). ולבני מערבא ולר' אבהו, כוונת השליח יכולה לזכות למשלח רק כאשר 'שליחותיה קעביד' שאז יד בעה"ב הוא; משא"כ כששינה, שאז ביטל שליחותו, ומי הודיעו לבעל חטין שיקנה חטין לבעל מעות? ובתוספות רבנו פרץ פירש (בשם ר"י), שלר' יוחנן ור' שמואל אין 'שליחותיה קעביד' מועיל כלל, אפילו לא שינה (ובעניין זה דחה ר' אבא את ה'אית ר' אבהו מהמקדיש); אלא המקח נקנה למשלח כי כוונת המוכר להקנות לבעל המעות, גם אם לא הוא שנותן לו את המעות כעת. וא"כ מועיל גם כששינה, שהרי זו דעת המוכר תמיד. ודעת ר' אבהו, שהמוכר מקנה למי שמשלם לו, ואם הוא שליח ידו כיד המשלח, אך אם שינה לאו שליחותיה קעביד ולא קנה אלא לעצמו. ומכאן, שמה שכתבנו בדעת ר' שמואל שאין צורך בדיעת המוכר, פירושו - לראב"ד שמועילה כוונת השליח, ולתר"פ שהמוכר מתכוון לבעת המעות גם בלא שיודע (ואף בשליח שלא שינה זה הטעם, ולא שהוא כיד בעה"ב).

קג. שילם על פירות אך בינתיים מפרסם ביוקר וכו'. והבאנו מב"מ (סג). שרבי ינאי מתייר (ועי' תוס' ד"ה התם, ותוס' שם ד"ה דאמר). והלכה כר' ינאי (ב"מ סה:). וראה הערתנו שם (סג) בס"ד.

קג: גזל בשווי-פרוטה ונשבע והוזהר חייב להשיב לידי הנגזל וללכת אחריו אף למדי. זו אחת מ'חמש פרוטות', עי' במשנה בבא מציעא (נה). והמקור לדין פרוטה כאן מובא בתוס' יו"ט, ממדרש ההלכה תורת כהנים (ספרא) בסיום פרשת ויקרא: "'לאשמה בה' - פרט לפחות-משנה-פרוטה".

שם, שצריך פפחה וכו' וכשאינו יודע את מי גזל חלקו ר"ט ור"ע וכו'. (מהלך הסוגיה בקיצור) משתנה מחלקת בין שנשבע ובין שלא נשבע. לדעת מי, הן בגזל אחד מ-5 חלקו ר' טרפון (מניח ומסתלק) ור"ע (לכל אחד), ולא חילקו זה; (א) ר"ע, החמיר רק כשנשבע (ור"ט חולק, משלם קרן וחומש לב"ד וכראב"ד. ולר"ע תקנה דראב"ד היא רק כשיודע הנגזל (לדבריו דר"ט, תוס' סד"ה ורבי טרפון)). ונדחה (לפי ר"ש ב"א מחלוקת ר"ט ור"ע אינה בקונה-לא-שילם אלא בגזל, ואם בנשבע אין לחלק; ומעשה בחסיד-דמעיקרא שקנה ולא שילם ונחלקו ר"ט ור"ע). (ב) ר"ט, מודה כשנשבע. ונדחה (כשהוזהר תניא דר"ט מחייב אפי' ללא שבועה!). (ג) רבא: (דברי הכל), כאן יודע את מי גזל והוזהר לו; אם ללא שבועה הרי הם כפיקדון אצלו עד שיבוא הלה, אך אם היתה שבועה צריך כפרה ואף שמצד הנגזל הם כפיקדון צריך להשיב אליו דווקא. ע"כ.

ר"ש ב"א (בדף קד). דייק מהריק"ש מדברי רש"י (קד. ד"ה שליח ב"ד), שר"ש ב"א מפרש את מה שנאמר במשנה "אבל נותן לשליח ב"ד". ולכן הקשה, כיצד יכול רב חסדא לחלוק על פירושו של תנא למשנה? והשיב (בתירוץ א), שר"ש ב"א עצמו חולק על רבי בהבנת המשנה (ע"ש). ולכאורה יש להוסיף גם, שר"ש ב"א חולק על ר' אלעזר ב"ר צדוק (קג): שאמר "תקנה גדולה התקינו שאם היתה הוצאה יתרה על הקון משלם קרן וחומש לב"ד ומביא אשמו ומתכפר לו", כפי שכתב בתוס' רי"ד (קד. ועיין רש"י קג. ד"ה לשליח ב"ד).

קד. מינהו הגזלן ושלח הנגזל ולקח ממנו. כתבו בתוס' רי"ד ובהו"א (ב"ק סי' כ, ט ד"ה והא) שאע"פ ששליח-שלא-בעדים לכו"ע אינו כשליח לאונסין, כששלח הנגזל שליח לקחת מיד שליח - לפטרו מהאונס התכוון, דאל"ה אין השליח הראשון רשאי למסור לשליח השני; ועוד, שאין לנגזל לבוא אל השליח הראשון בטענות שלא התכוון למנות את השני שליח (כפי שיכול לטעון כלפי הגזלן 'שליח זימנתי לך'). ואף שהברייתא עוסקת בשליח ב"ד לר"ש ב"א (עיקר דבריו הבאנו לעיל קג:), דין זה שייך בכל שליח - כ"כ בחו"א (שם, ע"ש), וכן משמע בתוס' רי"ד.

קד: או חותם. כך ביאר בפרישה (חו"מ קכא, ה-ו) על "וכתב" שברש"י (ד"ה בדיוקני). ומש"כ בזה הוא ע"פ פירוש ראשון בתוס' (ד"ה אין) וע"פ נמוקי יוסף (לו). בדפי רי"ף, ע"ש.

נשבע על החומש מוסיף חומש-של-החומש וכו'. בדומה לזה עי' להלן (קו. קח.), וראה הערתנו להלן (קח) בס"ד.

קה: באבדה, עד 1 שנשבע וכו'. ברייתא דבן עזאי, לגבי שבועת העדות, וחלקו אמוראים האם בא לחייב או שבא לפטור. וכמו פלוגתא דראב"ד ורבנן במשביע עד אחד, האם דבר הגורם לממון כממון. בברייתא 3 מקרים: הפיר בה ולא במוצאה; במוצאה ולא בה; בה ובמוצאה. ויש בזה קושי, ממ"נ: אם מדובר בעד אחד, וא"כ הריענותא כאן היא היותו 'דבר הגורם לממון', הרי זה שייך ב'הכיר בה ובמוצאה', אך כשהכיר רק בה או במוצאה אינו אלא 'גורם דגורם' (וקשה למפרש שכן עזאי מחייב, שמצינו [שבועות לב].) שר"ש מודה [רא"ש המובא בשטמ"ק]! ואם בשני עדים - תינתן הכיר בה או במוצאה; בה ובמוצאה ממון גמור הוא (וכיצד אפשר לפטור בזה?)! לכן פירש רא"ש (מובא בשטמ"ק), ש'הכיר בה ובמוצאה' מדובר בעד 1 (והגריעותא - עד 1 אינו אלא גורם לממון), ובמקרים האחרים מדובר ב-2 (והגריעותא - אין הגדרות שלמה). והוסיף, בשם מהר"ם, ש'הכיר בה ולא במוצאה' ובמקרה ההפוך לכו"ע פטור, ורק ב'הכיר בה ובמוצאה' חולקים האמוראים (בעד אחד). אך אין נראה שר"ש חילק בזה (וכפי שהעיר רא"ש עצמו שם). ולא זו בלבד, אלא שיש סתירה בדבריו: מדברי הגמ' ומרש"י (סד"ה הכיר בה) שכתב "ובעד אחד קמיירי", נמצא שכן עזאי דיבר בעד אחד וזהו החסרון במקרים אלו על פני שני עדים. לעומת זאת, ברש"י בהמשך (סד"ה בה ולא במוצאה) ישנו הסבר (המובא בתוך סוגריים מרובעים), ש'הכיר בה ובמוצאה' נחשב 'גורם לממון' ולא הפסד ישיר, מפני שיכול היה הנתבע-המוצא לפטור את עצמו בשבועה (גרסת רש"י ברש"י) שנאנסה ממנו. ולפי זה, לכאורה, מדובר אף בשני עדים. והעירו המפרשים, כי שני פירושים אלו סותרים זה את זה (מהריק"ש; מהרש"א במהדו"ב; ורש"י; ועוד); והם "לשון אחד שהוגה בפרש"י, וחולק על מש"כ רש"י לעיל 'ובעד אחד קמיירי'" (מראה כהן בהגהה מאחיו. נוסף לכך, בתוס' רבנו פרץ הקשה על תוכן הדברים מן הסברה). לאור זאת, יש שכתבו שאין לגרוס תוספת זו שברש"י (מובא במהרש"א במהדו"ב). מאידך, יש שכתבו שדווקא המילים "ובעד אחד קמיירי" הן טעות סופר ואינן בכתבי היד (מהריק"ש). ובספר שינויי נוסחאות (בספר המפתח; הוצ' פרנקל) כתבו שבכל כתבי-היד והדפוסים הישנים כתוב "ובעד אחד קמיירי", ואילו דברי רש"י המוסגרים אינם אלא במקצת כתיב היד והדפוסים הישנים. לעומת זאת, נמצא כי דברי רש"י לגבי יכולת המוצא לטעון 'נאנסו' היו כך לפני רבנו פרץ, שכתבם בתוספותיו בשם רש"י (אך רבנו פרץ דידיה כתב ש'הכיר בה ובמוצאה' מיירי בעד אחד, ואינו בא כי אם לידי שבועה, אבל 'בה ולא במוצאה' ולהפך מיירי אפילו בשני עדים). וביד דוד כתב שרש"י פירש "בעד אחד קמיירי" משום 'בה ובמוצאה', שבשני עדים הוא ממון ממש ולא רק גורם (ואה"נ ש'הכיר בה או במוצאה' אף בשניים הדין כן, למ"ד לפטור; ולמ"ד לחיוב אפשר שאז דווקא בשניים. בדומה לדברי רבנו פרץ, וכמו רא"ש שבשיטה מקובצת; ע"ש). ומש"כ רש"י בהמשך זו נוסחה אחרת, שאכן מדובר בכלום בשני עדים. בדרך אחרת ביאר בחתם סופר (חידושי חת"ם השלם, שבועות לב: בקטע המתחיל 'אמנם יש להביא', וע"ש ד"ה וראב"ד ש ואילך): לרש"י מיירי בעד אחד, ומ"מ כאשר הכיר בה או במוצאה אינו גורם-דגורם, דכיוון שעדיין לא שמע ממנו המוצא, מסתמא לא יכחיש האבדה אלא יחזירנה אם ידע באיזה מקום ראהו העד; אך בהכיר בה ובמוצאה אין לומר כן (דא"ה הווי ממון גמור ולא גורם), אלא שפשהכיר בה ובמוצאה מסתמא הודיע למוצא שהיא של פלוני אך המוצא לא החזירה ולכן צריך לדונו בדיינים (משא"כ ברישא שעדיין לא הכחיש, אמרינן דמסתמא לא יכפור באבדה). לסיכום - ביחס לתמימה שבה פתחנו, נמצא, אפוא, כך: אם נפרש שמדובר ב-2 עדים (מהריק"ש; מהרש"א במהדו"ב) - סברת הפוסט ב'הכיר בה ובמוצאה' היא, שיכול המוצא לפטור את עצמו בטענת 'נאנסו' ובשבועה (המוסגר ברש"י). ואם מדובר בעד אחד (גרסאות בספר המפתח; חת"ס) - סברת המחייב ב'הכיר בה ולא במוצאה (או להפך), שמדובר בזה ב-2 עדים (כ"נ ביד דוד), או שמסתמא המוצא לא שמע ממנו ולכשישמע מי המאבד יסכים להחזיר (חת"ס).

ובתוס' ר"ד פירש הכל בעד אחד: למ"ד לחיוב - החידוש ("לא מיבעיא... אלא") שאפילו הכיר בה ולא במוצאה' או להפך חייב ("מ"מ איכא גורם, דאי הוה מודע ליה הוה טרח משכח לה"; ובזה אפשר להוסיף את החילוק שכתב בחת"ס); ולמ"ד לפטור - החידוש ב'הכיר בה ובמוצאה' (ופטור מפני שהוא עד אחד). [מהרש"ל כתב בדעת רש"י שמדובר בעד אחד, ובהכיר בה ובמוצאה' פטור (למ"ד) כי היה המוצא יכול להכחישו ולומר 'נאנסה קודם שראית' (וא"כ צריך להגיה במוסגר שברש"י ולגרוס בלשון יחיד - הע' לתוס' ר"פ מהד' הרב בנימין זאב פרג אות צד; דבר יעקב ו). ובמהדו"ב להמרש"א וברש"ש כתבו שזה דוחק]. ונמצאו דברינו בפנים נוטים לשיטת חת"ס או תוס' ר"ד.

עוד התבאר בדברי חת"ס (שם ד"ה וראבר"ש; שו"ת ח"ה [חומ"ס] ס' לז; ע"ש) מה שמתחדש מדברי רש"י, ששייכת שבועת העדות באופן שמועיל לו בהגדתו למצוא את הממון, אף שלא אמר לו בב"ד ("ולפירש"ש שם אין זה עדות כלל, רק סיפורי דברים בינו לבין עצמו..."), למאן דמחייב 'בה ולא במוצאה', שהריהו 'גורם לממון' וחייב (וצידד חת"ס בדבריו; ע"ש).

(השמטה) אזהרת שבועת הפיקדון - "וְלֹא-תִּשְׁקֹוּ אִישׁ עִמָּתָיו (שבועת כפירת ממון)" (עירוש"ד ד"ה תל; רמב"ם הל' שבועות א, ח).

הוחזק פפון לחוב זה. ובהערות השוליים. (השלמה) עוד 'הוחזק כפרן' מצאנו בשבועות (לד): - 'מִנְהָ נִתְּנִי לֶךְ בְּפָנֵי פְלוֹנִי וּפְלוֹנִי וְהָלָה לֹא רָאָם - אִם אֹמַר 'לְהַדְמִי הוּחָזַק פְּפוֹן; 'שְׁלֵי הַחֲזוּרָה' - נֶאֱמַר. 'מִנְהָ נִתְּנִי לִיד עֲמוּד זֶה וְעַנָּה לֹא עֲבַרְתִּי שֶׁם, וְהַעֲיָדוּ שֶׁהִשְׁתִּין שֶׁם - ר"ל: הוּחָזַק כְּפוֹן; ר"נ: רַק אִם אֹמַר 'מְעוּלָם; רַבָּא: לֹא (אֵינוֹ צָרִיךְ לִזְכּוֹר). וְעוֹד שֶׁם (מֵא: -) 'שֶׁלֶם חוּבְנִי! וְעַנָּה 'פְּרַעְתִּיךְ עֲפָצִים לְפִי הִשְׁעַר שֶׁהִיא אֶז, 6, 'הִשְׁעַר הִיא 4 וְכֵן הַעֲיָדוּ עֲדִים - רַבָּא: הוּחָזַק פְּפוֹן (שֶׁעַר זֹכְרִים הֵיטֵב), וְיִשְׁלַם. וְכַסְתְּנוּ דְרִין (כ.ט:), הַמּוֹדָה בְּחוּב בְּפָנֵי עֲדִים (לְלֹא אֶתְּם עֲדִי), וְכַשְׁתַּבַּע אֹמַר 'לֹא הוֹדִית' - אַבְי: פְּפוֹן; רַבָּא: דְּבָרִים-בְּטִילִים אֲנִשִּׁים שׁוֹכְחִים. וְבַבְבָּא מְצִיעָא (טז:ז:), רַב יוֹסֵף בְּרַ מְנִימִי: פֶּסֶק ב"ד 'צֵא תֵן לוֹ, וְאַחֲרֵי זֶמַן אֹמַר 'פְּרַעְתִּי' - נֶאֱמַר (בְּשִׁבְעֵת הַיִּסָּת); וְאִם 'חֵיִב אֶתָּה לְתַת לוֹ' - אֵינוֹ נֶאֱמַר. רַב זְבִיד: נֶאֱמַר, וְהַחֲלוּק הִנְלִי שִׁיד רַק כְּשֶׁהַעֲיָדוּ עֲדִים שֶׁתַּבְעוּ (אַחַר פְּסִיקַת ב"ד) וְלֹא שִׁילַם (שֶׁבְצֵא' הוּחָזַק פְּפוֹן לְחוּב זֶה). עוֹד שֶׁם (ז:), ר' יוֹחָנָן: כְּפָר בְּחוּב וְיֵשׁ עֲדִים נֶגְדוֹ - הוּחָזַק פְּפוֹן לְחוּב זֶה. וְכֵן מִי שֶׁב"ד (דוּקָא) חֵיִב שְׁבוּעָה, וְאֹמַר 'נִשְׁבַּעְתִּי וְהַכְחִישׁוּהוּ עֲדִים. עֵינִי אֲנִצֵּיק לִפְדֵיהָ תְלַמְדִית (כרז ח), עֵרֶךְ הַחֲזוּק כְּפוֹן.

קו. ונשבע וכו' חוץ מטוען טענת גנב וכו'. ובגמ' מבואר, שטוען טענת-גנב שקפץ ונשבע לא נתחייב בכפל. וראה הערתנו להלן (קז:): בס"ד. וע"ע בדין זה באנציקלופדיה תלמודית ערך טוען טענת גנב (כרז יט; ציונים 135-122). לאפשרות שיש חולק (רב פפא להלן קח). שבקפץ ונשבע יש כפל, עיין אבן האזל הזכר בהערותנו להלן (שם).

רב נחמן חולק וכו'. והוסיף ר"ף (לז: בדפיו): "והלכתא כרב נחמן. ואפילו אתא חד סהדא אתא ליה גביה מנה ואישתבע שבועה דאורייתא, ובתר הכי אתא חד סהדא אחרינא - מצטרף בהדי קמא ומחייב לשלומי". על עצם הפסיקה כרב נחמן חזר ר"ף בספ"ז דשבועות (לג: בדפיו).

קו: אפילו גדל. שנאמר 'עד האלהים יבא דבר-שניהם', ובזה הוקשו ההעמדה בדין והנתינה. כתב בתוס' רבנו פריץ: "נראה מתוך פ"ה דרד"ש מ'יבוא דבר שניהם'. ויש לפרש, משום ד'בא' היינו התבונה שבאה לב"ד, ו'דבר-שניהם' היינו הנתינה, שזהו דבר המחלוקת".

רחב"א-ר' יוחנן: טוען טענת גנב - אם טבח-ארמך משלם 4-5. (השלמה) טען ונשבע 'נגנב' על שור, והעידו עדים שפָּכְלוּ - משלם כפל (ברייטא, ע"י תוריד שבמשניות כוא קח; ובשבועות מט. הוא היכן פקדוני, ולגבי 'אבד' העדים מעידים 'שאכלו', ולגבי 'נגנב' מעידים 'שגנבו'; אך בתוס' שבועות מט. ד"ה והעדים, מאנו בהסבר זה, ע"ש) - ולא 4-5 למרות הטביחה ודברי ר' יוחנן שעליו להתחייב - כשהתנגבל בשחיטה, ולר"ש אפי' בטריפה (שחיטה אינה שחיטה); ללא שחיטה וב'פן פקועה' הנמצא חי במעי אמו שנשחטה (ולא כר"מ המצריכו שחיטה); בטרם אכל (טען והעידו עדים שהוא גנב ר') הועמד בדין והוראה 'צא תן לו'; שותף שפָּכְלוּ שלא מדעת עמיתו. ע"כ.

ישנו באבדה. ולרב יוסף, ששומר אבדה שומר שכר הוא, היינו בטענת לסטים מזוין (לעיל נז.). [כאן קיצרנו דיני טע"ג המובאים לעיל בתחילת פרק ז].

כפירה במקצת והודאה במקצת (וכן להלן קז:). חוץ ממה שטוען שנגנב. שכתב רש"י בב"מ (ה. ד"ה צריכין): "כפירה לא היא אלא בכופר ממש; או 'לא היו דברים מעולם', או 'החזרתי לך'. הודאה לא היא אלא אם כן הודה ממש שיש לו בידו, שחייב להחזיר לו. נמצא שאין חיוב שבועת השומרים באה אלא אם כן טען שלש פרות..." ע"ש.

קז. רמי בר חמא וכן סובר ר' חייא בר אבא (קו:). כך ע"פ שט"מ"ק בשם ר"ש ובשם גאון, שטעמו של ר' חייא בר אבא - שהטוען טענת גנב אינו מתחייב כפל אלא כשהודה במקצת - הוא שאין שבועת-השומרים בלי הודאה במקצת. וכן משמע בתוס' (ד"ה עירוב), ובפני יהושע בדעת רש"י. לעומת זאת, כתב בתוס' ר"ד ש' חייא בר אבא זו דעה שלישית, הסוברת שאמנם הודאה-במקצת נאמרה רק לגבי מלווה ולווה, כפי הסברה וכמבואר בגמ' לו' חייא בר יוסף, ולשבועת השומרים א"צ; אלא שנכתב בפרשת טוען טענת גנב בתלות דינו בהודאה-במקצת. וכיו"ב מהריק"ש בת' אחרון (קז. בתוס', על הקושיה מפרק השואל, ושם בתחילת קז: ג"כ כתב שיש מחלוקת ביניהם, וראה להלן). ולכאורה היה אפשר לדייק כן מדברי רש"י (סוף קו:), שכתב 'ובפרשת טוען טענת גנב כתיב' לרמז לסברת ר"ד, ואף שאין דיוק זה מוכרח. אלא שבפנ"י לא כתב כן, כאמור. וע"ע מהריק"ש (קז:), שהסביר בדעת רש"י שיש חילוק בין רמב"ח לבין ר"ח בר אבא (והציע 2 אפשרויות - או שבשבועת-השומרים חייב אף בלא כפירה והודאה, כר"ח בר יוסף; או שהודאה בלבד צריך כדי להשביעו, וא"צ עוד כפירה-במקצת כדרמב"ח. כאפשרות האחרונה כתב בספר ברוך טעם, סוף דין דבר הגורם ממון, שער ו דין ב; צב עמודה ג).

עוד שם. יש לציין מה שכתב במגיד משנה (שכירות ב, ח), שסוגיין בבבא בתרא (ע:): דלא כרמי בר חמא, דאמרין התם שהטוען 'נאנסו' שבועה בעי (וע"י מש"כ בזה כאן בתד"ה עירוב בשם ר"ת, שהיא שבועה דרבנן; לעומת מה שפירש שם רשב"ם, בד"ה לאו שבועה, שהיא שבועה דאורייתא). גם ברש"י בב"מ (צח: ד"ה אישתבע) נראה דמסיק דלא סבירא לן כרמי בר חמא אלא כר' חייא בר יוסף דאמר עירוב פרשיות כתוב כאן.

אלא אם פָּפוּר במקצת והודו במקצת ("כִּי-יְהִיָּה זֶה"). בגמ' (ריש קז:): למד רבא שומר-שכר משומר-חנם בגז"ש 'נתינה', ושואל בהיקש "י". [מהריק"ש: "ויש ספרים שגורסים ששומר שכר יליף שליחות יד שליחות יד; וכן עיקר"]. לגבי גז"ש זו, עיין קושיית רש"י, שלפי זה אפשר לרבות לכו"ע דין פשיעה בבעלים שנחלקו בו בב"מ (צה). ועיין קובע ישועה (לרבי משה בצלאל לוריא), שכתב שהסוגיה שם אינה סוברת גז"ש זו. ועוד כתב שאינה גז"ש גמורה (וציין לדבריו בספרו נפש חיה לב"מ מא: ד"ה משום). וע"ע תוס' רא"ש (ב"מ מא: ד"ה משום). וְשִׁמְאָה י"ל דגז"ש זו לאו דווקא; שמצינו שהתלמוד לעתים נוקט דרשה שאינה עיקר, ע"י תוס' לעיל (סג. ד"ה רעהו; וע"י שבת קכח. ד"ה ונתן, ושם במסורת-התלמוד ציין למקומות נוספים שכ"כ בתוס'). וכן ברש"ש שבת (סח:): כתב שלעתים יש לשון גז"ש ואינה ממש גז"ש וציין לביצה (יב:): שם מופיע הביטוי 'גזרה שווה' במשנה ופירש רש"י דלאו דווקא הוא.

ר' חייא בר יוסף. (מעט הרחבה בדעתו) "עירוב פרשיות כתוב כאן, וכי כתיב 'כי הוא זה' אמלןה הוא דכתיב". שיטת רש"י (פשוט דבריו והבנת תוס' בהם): "כי הוא זה" (הודאה במקצת) אינו שייך כלל לפקדון, אף שנכתב בפרשת פקדון, אלא להלוואה; ובפקדון אפילו כפר בכולו חייב שבועה (כן מפורש ברש"י ד"ה מעזו ומעזו). שיטת רבנו תם: "כי הוא זה" אמלןה נמי הוא דכתיב, וצריך הודאה במקצת בין לשבועה על טענת כפירה ובין לשבועה על טענת 'נאנסו'. אלא שב'נאנסו' די בהודאה במקצת, וא"צ כפירה במקצת (לכן די ב-2 פרות; שלא כרמב"ח שפצ"ד 3). שיטת ריב"א, תוס': "כי הוא זה" שייך להלוואה, ולא לפקדון אלא בטענה ששייכת בהלוואה כגון כפירה והודאה, אך לא בטענת 'נאנסו' שאינה שייכת בהלוואה ולכן חייב בה שבועה אף בלי הודאה במקצת.

והקשו בתוס' (לרש"י ולריב"א) מהסוגיה בב"מ (צח.), שם נאמר "ולרמי בר חמא... אלמא מקמי הכי אליבא דר' חייא בר יוסף קיימינן, ושם מפורש שכדי להגיע לחיוב שבועה צריך השומר הודאה במקצת ("עסק שבועה"). אלמא אף לר' חייא בר יוסף לא נעקר לגמרי "כי הוא זה" מפקדון (ואף לגבי טענת 'נאנסו' שאינה שייכת בהלוואה), וצריך לכל הפחות הודאה במקצת ונאמרו מספר תירווצים. (א) תוס': סוגיא דהתם לא כר"ח בר יוסף (שא"צ כפירה והודאה) ולא כרמי בר חמא (שצריך כפירה והודאה), אלא דעה שלישית (שצריך הודאה וא"צ כפירה). (ב) מהריק"ש: דין שואל כהלוואה (שאינו בה שבועה ללא הודאה במקצת); שהרי עושה לו טובה ומניחו להשתמש בשלו (וכתב שקצת משמע כן מרש"י שם). וכ"כ

בספר **בית אהרן** (ג) אי נמי (במהריק"ש; בדומה לתוס' הנ"ל): ר' חייא בר אבא (בסוגיין) לא בעי כפירה והודאה אלא בטוען טענת גנב לחייבו כפל, אך לגבי חיוב שבועת השומרים בהודאה לחוד סגי אע"ג דאין שם כפירה אלא שטוען 'נאנסו' על השאר (2- פרות); ואילו לרמי בר חמא דיוסף 3 פרות, צריך נמי כפירה אחריתי בהדי 'נאנסו' (כמבואר בסוגיה בב"א). ולפי זה תחילת הסוגיה בב"מ היא כר' חייא בר אבא ולא כר' חייא בר יוסף. תירוץ זה דומה לדעת תוס' ר"ד שהבאנו לעיל (שאין שוויון בין שיטות ר' חייא בר אבא ורמי בר חמא), אך הובא שם שבפני יהושע לא כתב כן בדת רש"י. ולפי זה צורך לתרוץ באחד משני התירוצים הקודמים. (ד) **תוס' בב"מ** (צח. ד"ה משכחת, לשיטת ריב"א): כיוון שטוען שאינו יודע האם השאולה מתה או השכורה, הריהו ככופר-בלל שאינו חייב שבועה אלא בהודאה במקצת; ואע"פ שעל טענת האונס עצמה 'נאנסה' מחויב שבועת השומרים אף ללא הודאה-במקצת, הרי שבעצם הממון הוא ככופר-בלל וא"א להשביעו אלא בהודאה-במקצת.

על **שיטת רש"י**, לפי ההבנה הפשוטה בדבריו כאמור, נבו הקושיות, כמובא בתוס'. ומהריק"ש מתרץ אותן אחת לאחת; ע"ש. אך מסקנת בעל פני **יהושע** שרש"י סובר **כריב"א** ("אלא דלשון העזה איכא בינייהו, דלריב"א הטעם בדפקדון מעיז היינו משום שאין הלה מפיר בשיקרו, ולרש"י לא משמע ליה האי פירושא"); וכ"כ מהריק"ש בפירושו האחרון (ד"ה ובשבוועות) [הדיינים], בדבריו על התוס'. והדברים הובאו בקיצור מסוים בהערנתו בב"מ. (הערה: מה שציטטנו מפני יהושע "שאין הלה מכיר בשיקרו", בדפוסים החדשים נכתב 'להוה' במקום 'לה', והוא טעות-דמוכח וצ"ל 'לה', וכן הוא בדפוס פיורדא ה'תקל"ט]. בתוס' הקשו (בין היתר) ממסכת שבועות (מה:), שם אמר רב שהשוכר פועל שלא-בידקדים נאמן לומר 'שילמתי שוכר' (במיגו ד'להד"ס), והקשה רבא, שא"כ גם שבועת שומרים א"צ, ויהיה נאמן ממילא שאנסו במיגו ד'להד"ס; ע"ש (אלמא למה"ס) פוסק משבועת השומרים, ונמצא שיש חזקת 'אין מעיז גבוי' אף בכפירת-הפול דפקדון). וכתב על זה בספר **זריחת השני**, שבשבועות בסוף המסכת (מט): לגבי שבועות שומרים שהדיינים משיבועים, אמר ר' אלעזר "...חונן מ'איני יודע מה אתה סח' דשואל... שהוא חייב שהרי כפ"ר ממון" - מפורש כרש"י, שהכופר-בלל בפקדון צריך להישבע שבועת השומרים. ונמצא שמחלוקת רש"י וריב"א תלויה במחלוקת אמוראים.

ויש להעיר מלשון **רש"י לחומש** (שמות כב, ח): "ורבותינו ז"ל דרשו: 'כי הוא זה' - ללמד שאין מחייבין אותו שבועה אלא אם כן הודה במקצת לומר 'כן וכך אני חייב לך, והמותר נגנב ממני'". והקשה **רמב"ן** שם שזו "דברי יחידים הוא ואינו להלכה", דהיינו - כרמי בר חמא; אלא "הוא בטוען לא הפקיד אצלי מעולם", שאם כפר בבל פטור, ואם הודה במקצת וכפר במקצת חייב שבועה". כלומר לאפוקי טענת 'נגנב' 'נאנס' וכד'; וכריב"א. להשיב על קושיית רמב"ן על רש"י כתב **ר"א מזרחי**, דרש"י פירש לפי פשוטו, אף על גב דלא הני כהלכה (ע"ש שציטט מרש"י בראשית ג, ח, והביא דוגמאות נוספות). ו**בגור אריה** (למהר"ל מפראג) הקשה על כך, שאם כרמי בר חמא, הן צריך כפירה במקצת והודאה במקצת, ולא משכחת לה רק בשלוש פרות - חדא דמודה בה, וחדא לא היו דברים מעולם, וחדא 'נגנב'; ואין זה במשמע מלשון רש"י, שנקט רק הודאה ולא הזכיר כפירה! לכן - תירץ מהר"ל - רש"י כחוב שובר כשיטת רבנו תם (בדעת ר"ח בר יוסף), שצריך הודאה-במקצת גם לשבועת-השומרים; וחזר בו רש"י ממה שפירש בסוגיין. וכיו"כ כתב **בצידה לדוד** (אלא שלא ציין לדברי רש"י בסוגיין). ו**דברי דוד** (לט"ז) כתב כרא"מ, שרש"י כתב כרמי בר חמא שהוא קרוב יותר לפשט, ומקשה קושיית גור אריה, ומתיר: "וצ"ל דרש"י לא הזכיר כאן אלא מה שמפורש בפסוק, דהיינו 'כי הוא זה' דמשמע זה שמודה עליו" וכו'. ולכאורה עוד אפשר ליישב לרש"י ע"פ רא"מ, ע"פ הדעות שסוברות בשיטתו שיש חילוק בין ר"ח בר אבא לבין רמי בר חמא (כמובא בהערנתו לעיל) - י"ל שנקט כדעת ר"ח בר אבא לפי הפירוש שלדעתו צריך הודאה במקצת וא"צ כפירה במקצת (אפשרות ב במהריק"ש שהובא לעיל בזה, ראה שם). ואחרי כתבי זאת מצאתי כי בספר **ברוך טעם** (סוף דין דבר הגורם ממון, שער ו דין ב; צב עמודה ג) כתב פדברים האלה בדברי רש"י (הפנו לשם מחומש רש"י השלם).

קז: ולר' יוחנן חייב כשלא שלח יד, וייתכן שאף בשלח. כתב **רא"ש** (סי' כט) דלמסקנא איפשיטא בעיא דר' זירא, דר' יוחנן אף בעומדת על גבוסה' אמר. וכן דעת **ראב"ד** (בהשגתו בהל' גנבה ואבדה ד, ב, ע"ש). אך י"א דלא איפשיטא - **מגיד משנה** (שם בדעת **רמב"ם**), ר' **עקיבא איגר** (אשר דוחה דברי השואל, ובדבריו נושאי-ונות בדברי רש"י, ומסיק כאמור), **אמרי הצבי** (סי' קנו אות ב, ד"ה ומעתה לפ") ועוד.

טען שאבד ונשבע וטען שנגנב ונשבע ובאו עדים פטור מפל בשבועה הראשונה יצא ידי חובתו כלפי הבעלים. הקשה **רש"י** (ד"ה לא התם) - לפי גרסת **הב"ח** (אות ב) וכן היה לפני מהרש"ל (**ים של שלמה** סי' נ) - מלעיל (קו). דאמרינן 'השביע עליו חמשה פעמים בין בפני ב"ד ובין שלא בפני ב"ד וכפר עליו - חייב על כל אחת ואחת'; ומדוע אין אומרים שם ש'יצא ידי בעלים בשבועה ראשונה? ותירץ רש"י, ששם מדובר בקרבן-שבועה (אשם גזולת, שהיה זו במקורה משנה בשבועות לו: בשבועת הפקדון), ושם אין נצרכת שבועה בב"ד דווקא, לעומת הנידון כאן שהוא כפל דטוען טענת גנב, והרי כבר בשבועה הראשונה (בפני ב"ד) נפטר מפל, ואף שנשבע אח"כ שוב בב"ד, לא היה עוד מחויב שבועה ואין השבועה ההיא נחשבת 'שבועת הדיינין' הנצרכת לחיוב כפל של טוען גנב (ובדומה ל'קפץ' דלעיל קו, שאמנם היה מחויב, אך נשבע מעצמו ולא מפי ב"ד).

ולהלן בסמוך בעי רמב"ח האם הממון (המחייבו כפל) פוטרו מן החומש או שהשבועה היא שפוטרתו מן החומש, ונפק"מ כשנשבע שתי שבועות על אותו ממון ובאופן המבואר בגמ', ע"ש. והוכרע כצד הראשון. ובהצגת השאלה ביאר **רש"י** (קח. ד"ה או דלמא שבועה) ביחס לצד השני (שהשבועה היא שפוטרתו) - שאין לומר 'כבר יצא ידי בעלים בשבועה ראשונה', שזה אינו שייך אלא לעניין כפל, כשנשבע עדים נגדו על השבועה השנייה אינו מתחייב בכפל כי השבועה לא פטרנו, שפבר נשבע לפני כן; אך כשהודה על השנייה הנהו לגביה אינו כפל אלא חומש ואשם-גזולת, והם באים אפילו על 5 שבועות זו אחרי זו ואף שלא בפני ב"ד כדלעיל (קו) וכנ"ל.

(השמטה) את שומר-חנים הטוען 'נגנבה' (רש"י ד"ה שלש שבועות) משיבועים 3 שבועות - 'שלא פשעתי בה', 'שלא שלחתי בה יד' ו'שאינה ברשותי'. ע"כ. וכתב **בש"ך** (חור"מ רצד ס"ק ב): "ושבועה זו דאינה-ברשותו - דאורייתא הוא, כיון דשבועה זו פוטרת עצמו משלומים. והכי מוכח בש"ס פרק הגזול... דשבועה זו שאינה ברשותו דאורייתא היא; ע"ש. אבל שבועה דאינו ברשותו דלקמן סי' רצ"ה (של השומר המשלם, דברי רב הונא בב"מ לד: - ימ"מ) היא מדרבנן, כיון שמשלם, ומשיבועין אותו שאינו ברשותו דשמה עיניו נתן בה". ר' הערתנו לב"מ (לד: בס"ד).

קח. 2 שומרים על שור 1 שטענו טענת גנב וכו'. **באילת השחר** (לרבי אריה יהודה ליב שטיינמן) האריך בביאור בעיא זו, עיין שם. 2 חמשים משתלמים על ממון אחד. בעיא דאיפשיטא. ולעצם הבעיא, אין לפשוט ממשנתנו (קג): "נתן לו את הקרן ונשבע לו על החומש הרי זה משלם חומש על חומש...". שבמשנתנו אין מדובר בשבועה על אותו הממון אלא על חומשו. ועי' **תוס'** (ד"ה טען) שהקשו מדוע לא נפשוט מהמשנה בשבועות (לו:): המובאת לעיל (קו). "השביע עליו חמש פעמים...?" תירץ **בתורת חיים**, ששם מדובר לעניין קרבן, עיין בדבריו. ובשיטה **מקובצת** כתב בשם **רא"ש**: "ויש לומר דהתם מייירי כשהודה לבסוף, דכי קא מודה עדיין 'משתלם בראש' הוא, ומוסיף חומש; אבל הכא - כיון שנשבע והודה איחייב חד חומש - אזי הוה ליה 'ממון שאין משתלם בראש'".

2 כפלים משתלמים על ממון אחד. נפשט להדיא מדברי רבא לגבי חמשים; והוא הדין לכפלים, רש"י (ד"ה לקרן אחת). ו**רשב"א** כתב: "כתב **רבנו חננאל** ז"ל: השתא איכא למימר הוא הדין לכפלי, ואיכא למימר: דוקא חומש דרבייה קרא, אבל כפל לא; ולא מכרע. ע"כ. והראב"ד ז"ל כתב: כפלי לא אפשיט. אבל רש"י ז"ל כתב: והוא הדין לתרי כפלי". עכ"ל רשב"א (וכן בשטמ"ק). וכדברי רש"י פסק **רמב"ם** (הל' גנבה ד, ה).

ושם, 2 כפלים על ממון אחד. הקשו **בתוס'** (ד"ה וחזר), שלא ייתכן חיוב נוסף של כפל בטוען טענת גנב, מאחר שאין הכפל נוהג אלא במושבע בבית-דין כדיו, וזה הלא יצא ידי בעלים בשבועה הראשונה (כדלעיל קו. קז): "ולתירצו מה שתיצרו אך הניחו בקושיא; ע"ש. כתב **בתוס' רי"ד**, שמדובר שחזר וטענו בב"ד אחר והשביעו; ואמנם בתוס' דחו אפשרות זו, שמ"מ לקושטא דמילתא כבר יצא ידי בעלים בשבועה הראשונה; אך יש לומר דבעיא זו אליבא דמ"ד דאע"ג דשלח בה יד והוא חייב באונסין משלם כפל (ר' חייא בר יוסף; קז); דהכא נמי, אף על גב דנעשה עליו גזלן בשבועה הראשונה - כיוון שעי"פ ב"ד הוא נשבע - משלם כפל. וכיו"כ כתב **בשיטה מקובצת** בשם **רא"ש**. ו**בתורת חיים** (ד"ה טען) ג"כ כתב שנשבע בב"ד אחר, "וכיון דאיהו בעי למיפטר נפשיה בטענתו לפני ב"ד האחר - הני כופר שפיר" וחייב כפל. גם **מגיד משנה** כתב (הל' גנבה ואבדה ד, ה) ד"בשני בתי דינין משכחת לה". ו**רשב"א** כתב שבין שבועה לשבועה באו עדים. א"כ היאך השביעוהו שוב?, הריהו חשוד על השבועה! "וכתב **הראב"ד** ז"ל דאיכא למימר דהווי ידעי ביה דעביד תשובה, כדאיתא בירושלמי (שבועות ז, ד): החשוד על השבועה מאמתו מקבלין אותו? משיבוא לבית דין שאין מכירין אותו

ויאמר 'חשוד אני' (וכ"כ במ"מ שם בשם המפרשים, ועל זה כתב: "וא"צ לכל זה, אלא בשני בתי דיני משכחת לה". ובתוס' ד"ה ותרתי כפילי תירצו, שמדאורייתא כשר לשבועה. ע"ע אילת השחר). ובאבן האזל (הל' גנבה ואבדה שם, ד"ה ובמה דתמה) כתב (ביישוב שיטת רמב"ם), שרב פפא (בעל הבעיא כאן) נוקט שאף בקפץ־ונשבע יש כפל, כמו לגבי חומש; ובה חולק הוא על רבא דאמר (לעיל קו.) שבקפץ אין כפל (ע"ש ראייתו מהסוגיא).

נשבע השומר ואח"כ שילם וכו'. בתוס' ר"ד הקשה, מדוע סוגיה זו נקבעה כאן ולא במקומה הטבעי־לכאורה - בפרק המפקיד בבא מציעא? וכתב: "ונראה לי לתרץ דמשום הכי כתבה הכא, משום דאמרן דשומר שנשבע שבועת שקר נסתלק מדין שומר ונעשה עליו כגולן להתחייב באונסיו. והשתא נמי, אף על גב דנשבע באמת נסתלק מדין שומר אליבא דאביי לענין זה שאע"פ שישלם לאחד מכל לא יקנה הכפל בתשלומיו כמו שקונה כל שומר בתשלומיו". ובתוס' שאנץ כתבו (מובא בשיטה מקובצת): "אגב הנה בעיות דרבא נקט ליה".

קח: נגנבה באונס ונתפס הגנב וכו'. ובהערת השוליים. בב"מ (צג:): אמר רבא שאם היו שם שוטרים, גם שומר־חינם מחויב לשלם ולתבוע את הגנב. וכאמור, הראשונים שם העירו על הסתירה מסוגייתנו ותירצו. ונמצא, כי לפי נמוקי יוסף (ב"מ נד. בדפי ר"ף), מה שאמר רבא שם שפשהו שוטרים גם ש"ח חייב לדון עמו, הוא כשנשבע. אך לתוס' שם (ד"ה אמר) מדובר שם בסוגיה בשלא נשבע, ורבא שם אמר לסברת המקשה (וא"כ חילוק זה נאמר בדעת אביי). ולתוס' רא"ש שם, רבה הוא שאמר את הדברים ולא רבא, וגם לפיו נמצא שפ"ר זה נאמר בשיטת אביי, ורבה סובר כמוהו.

רבה זוטי: החזירה השודד לבית השומר ומתה בפשיעה - תיקו (ספ"ק האם פלגה שמירתו בשל האונס, או שחזרה בתורתה). חולק על מה שאמרנו בשם אביי ורבא, שעושה עמו דין ואינו נשבע (אף לאביי; דבשומר־שכר עסקינן) ופשיטא דלא כלתה לו שמירתו (ואם החזירה הגנב ונגנבה בפשיעה פשוט שחייב). תוס' ר"ד; שטמ"ק בשם רא"ש (ויש חילוק ביניהם, שלר"ד רבה זוטי אליבא דנפשיה בעי, ולרא"ש מוסר הוא גרסה אחרת בשם אביי ורבא). וע"ע פני"ו ותורת חיים.

(השמטה מהמשנה, דינים שהובאו לעיל סג:; ועי' מהריק"ש) שומר־חינם הטוען 'אבד' ונשבע ועדים מעידים שאכלו - משלם קרן. טען 'נגנב' ונשבע ועדים מעידים שהוא הגנב - משלם כפל (לעיל קו: מעידים שאכלו, ומעמידים שם שאכלו נבלה; עמד בדין והורוהו 'צא תן לו'; או שותף; ע"ש, וע"ע תוס' שבועות מט. ד"ה והעדים, ור' הערתנו לעיל בס"ד). בזה ובזה, הודעה מעצמו - משלם קרן וחומש ואשם־גולות. ע"ב.

גזל את אביו ונשבע לו ומת אביו והודעה. כתב רש"י (ד"ה ואחר כך), שאחרי מיתת אביו הודעה. מהרש"א הקשה על כך וכתב שאולי זו תוספת מתלמיד טועה. אך מהריק"ש כתב שיתכן שכתב רש"י כן לחדש שאפילו הכי (דבכי האי גוונא ודאי קנו אֶחָיו בשעת הודאתו וצריך לשלם להם) אם אינו רוצה או שאין לו לווה בעליו חוב באים ונפרעים. וע"ע פני יהושע.

ואם אינו רוצה. בחזון איש (ב"ק סי' כ ס"ק יב) דייק וכתב, שמשמע שצוהו מן המוכרח לתת הגזלה ליורשי האב, ורק אם אינו רוצה לווה ע"מ לחזור ולגבות מהן (וזו אינה מצווה מן המוכרח). מובא בדבר יעקב (אות טו), ע"ש עוד.

וכן מי שאביו הדירו הנאה 'בחיי ובמותו'. דין זה הבאנו בס"ד בנדרים (מז), ע"ש ובפירוש ר"ן (ד"ה והי' יודע).

קט: זקן וחולה היכול להקריב בדוחק וכו' (קי). לגבי קצת הגיל/הכוסר לעבודת קרבנות עיי' חולין (כד).

קרבן־ציבור הבא בטומאה (קי). נותנו לכל כהן שירצה (רב ששת). ומדובר שפהן זה זכה בפייס על קרבן זה, שאל"כ מי שמו לקבוע מי יקריב קרבן־ציבור זה? תוס' ר"ד, מאירי.

קי: גזל־הג' וכו' כשאין בו כדי פרוטה לכל כהן שבאותו משמר לא יצא ידי חובתו. הייתכן שיהא המשיב עובר בין כל כהני המשמר ומחלק לכל אחד, קמעא קמעא? ביאר רמ"ה (מובא בשיטה מקובצת): "ואף על גב דיהיב ליה לחד כהן - פלגי ליה פלגה בני משמר בהדיה, דאי לא תימא הכי למה לי פרוטה לכל כהן וכהן?". ומה עושים כשאין פרוטה לכל כהן שבמשמר? כתב רש"י (ד"ה לכל כהן וכהן): "מוסיף עוד משלו להשלים". וביאר בחזון איש (ב"ק כ, טז) וז"ל: "יש לעיין, באין פרוטה לכל כהן, מאי מהני דיוסיף משלו...? הא מה שמוסיף אינו גזל־הג' אלא מתנה בעלמא, ואיך מצטרפין וי"ל: כיון דחייב בכפרה ואי אפשר לו בלי שיוסיף מקרי כולו כפרה". אך המאירי כתב שאין לו תקנה: "לא יצא ידי הַשְּׁבָה, אלא שאין לו לעשות בזה כלום". והדבר מבואר בשיטה מקובצת בשם רא"ש: "ונראה לפרש דאפילו השלים אין זה הַשְּׁבָה, אלא מתנה בעלמא קא יהיב להו". וע"ש. ועי' פני"ו (קי: בתד"ה למאי); ועי' דבר יעקב (אות יג). ועי' ברא"ש בשטמ"ק, דלקמן משמע קצת כפרש"י. ומהריק"ש ביאר שרש"י דייק מלשון הגמ' וז"ל: "ואיפשר לומר דאי לאו דאיכא תקנתא כשיוסיף משלו - הוה ליה למימר 'לא יחזיר עד שיתמעטו אנשי משמר', כי למה יחזירו עכשיו להשאר בחיוב?". ובאופן נוסף יש לדייק: "אי נמי, דאי לאו דבעי לאוסופי מדיליה אין עליו חובה מן הפסוק עצמו, דדוקא כי אית ביה לכל כהן חייביה רחמנא להשיב; והיכי קאמר 'לא יצא ידי חובתו' - אלא ודאי חייב להשלים משלו, וכל שלא עשה כן לא יצא ידי חובתו".

אין בו ויש כדי פרוטה לכהני המשמר הבא ונתנו להם עכשיו - תיקו. כתב המאירי: "היו בני משמרה זו מרובים, ונתנם למשמרה אחרת שאין זמנה עכשיו ואכלוסייה מועטין ופרוטה מגעת לכל אחד מהם - הרי זה ספק אם זכת משמרת זו בהם אם לאו. ומ"מ יאה לי מסוגית הגמרא: דוקא במשמרה הבאה ראשונה אחר זה שתהא להם הַשְּׁבָה ראויה בגזל זה, שבזו יש לומר לזו היתה השבה זו עומדת; אבל משמרה אחרת - לא זכת". מהריק"ש ביאר, שהמאירי דייק ממה שרבה לא נקט לשון 'אין בו למשמרה זו ויש בו למשמרה אחרת', אלא שיבץ כאן שמות שתי משמרות סמוכות. וכתב עוד: "ומדברי רש"י ז"ל נראה הפך זה, שכתב רש"י (ד"ה אין בו) 'ויש בו שוה־פרוטה לכל משמר ידעיה שהן מועטין', ודברים אלו פשוטים וברורים מלשון הגמ', ולא היה לרש"י לכתבם; "אלא כוונתו ללמד דנקט 'משמרת ידעיה' לפי שהן מועטין, כלומר שהיה ידוע אצלם היות משמרת יהויריב מרובה באוכלוסין ומשמרת ידעיה הן מועטין, ומשום הכי נקט יהויריב וידעיה". [ולא 'צ"ל כוונתו שהיו אלו המשמרות בבית ראשון והיה ידוע בזמן חכמי הגמ' שיהויריב היתה מרובה; שכן בבית שני לא היתה משמרת יהויריב, כדאייתא בערכין (יב:), וראה הערתנו לתענית כז.].

קי: וזכו הראשונים בעוד הראשון (קיא). ביחס לקושיית תוס' (ד"ה אמר רבא) מזבחים (קד), עיין שטמ"ק בשם רא"ש, וראה הערתנו לזבחים (קג: בס"ד).

קיא: שילם הקרן ולא החומש אין זה מעכב את הכפפה ואת האשם כנלמד ממעילה וכו'. בשו"ת קדושת יו"ט לראש"צ רבי יו"ט אלגאזי (סי' סו) הסתפק האם הלימוד שבברייתא, הדיוט מהקדש והקדש מהדיוט, הוא לימוד גמור - גזרה שווה 'אָשָׁם' - או 'ילפוטא בעלמא'. ודייק מדברי תוס' (ד"ה וילמד, ע"ש) שלכאורה אינה גז"ש גמורה, שאם זו ממש גז"ש היאך שייך לומר 'דאי לאו דאשכחן... לא הוה ילפינן האי מהאי לענין שאר דברים', ואיך אפשר לחלק בין עניין לעניין? (הרי 'אין גזרה־שווה למחצה' עיי' זבחים מח.). וכתב עוד, שלפי דברי ר"ן (נדרים ג. ד"ה לנדור נדר), ששייך לומר 'מילתא דאתיא בגז"ש טרח וכתב לה קרא' - אפשר להסביר הדרשה שבסוגייתנו כגז"ש ממש, ומה דגלי קרא בגזל־הג' שאם הביא אשמו בטרם הביא גזלו לא יצא (ולא יליף מהקדש כבסוגיין) הוא על דרך 'מילתא דאתי בגז"ש טרח וכתב לה קרא'. וע"ש עוד משכ"ב.

קיא: הגזל ומאכל. עיי' חולין (פט), הבאנוהו בהערת־שוליים בשלהי מכילתין, לגבי חומרת עוון גזל: (קשה גזל הנאכל, שאפילו צדיקים גמורים כאברהם אבינו אינם יכולים להשיבו ('רַק אֶשֶׁר אֶכְלוּ הַנְּעָרִים')).

"אשר גזל" (קיב). עיי' תוס' (ד"ה גזל) שהסיקו שדרשה זו אסמכתא היא לכו"ע, והחילוקים השונים שנקטו האמוראים הם מסְבָּרוֹת.

רב חסדא. גזל ובא אחר ואכלו וכו'. לפי מה שכתב רש"ש להלן (קיד). וראה הערתנו שם) בביאור דברי רש"י שם, הרי שתנא־דברייתא שם (המחדש שיאוש אינו קונה אפילו עם שינוי־רשות) מחזיק בסברת רב חסדא. וכן שיטת רוב האמוראים להלן (קטו), מלבד אביי בהסבר דברי רב (וגם בזה הסיק שם בתוס' ר"ד בדעת אביי שאינו סובר כן למסקנה, ע"ש).

רב חסדא וכו'. ורמי בר חמא חולק עליו ופוסט את הבנים שאכלוהו אף לפני יאוש. רש"י (קיב. ד"ה לפני יאוש). ואננם רמי בר חמא העמיד את משנתנו לאחר יאוש, אך הברייתא דרבי אושעיא מדברת אחרי יאוש, כפי שהסביר בתורת חיים: "ולרמי בר חמא לא ניחא ליה למימר כדרבא, דמדקתני סיפא 'ואם היה דבר שיש בו אחריות' משמע דבגזילה קיימת איירי, אף על גב דהשתא מיתוקמא ברייתא ומתניתין בתרי טעמי - לא חייש, דקסבר

דברייתא לאו אמנתיתין קיימא, כיון דאין הלשונות שוות, דבמתניתין קתני 'ואם היה דבר שיש בו אחריות', וברייתא תני 'ואם הניח להן אביהן אחריות נכסים', משמע ליה דהא כדאיתא והא כדאיתא". נמצא לרמב"ם, אם הגזלה קיימת - תלוי האם היה יאוש (שאז קונה עם שינוי-רשות); ואם אין הגזלה קיימת - פטורים ואע"פ שלא היה יאוש ("דכיןן שהוא לא גזלן - אינו יכול לתובעו כלל, שהרי אין לגמרי ברשות מריה, שהרי אינו יכול להקדישו, וגם הגזלן יכול לקנותו בשינוי מעשה", מלשון תוס' סד"ה גזל, ולכן כשהגבנים אכלו את הגזלה אין זה נחשב שהוציאנה מרשות הבעלים).

עכ"פ נמצא שרמב"ם מסביר את דברי הברייתא "הניח להם אביהם אחריות נכסים חייבין לשלם" כפשוטם, שהניח להם קרקע, ואז אף שאין הגזלה קיימת חייבים הגבנים לשלם, שהשתעבדו לכך נכסי אביהם (ועל תוס' ד"ה ואם הניח). ולפ"ז נקטנו בפגמים שרמי בר חמא מסכים בדיון זה - שהניח אביהם קרקע - לרבא (ומה שהגמ' כאן דנה בהסבר פסקה זו במשנה, הוא כדי להוכיח/לדחות מזה האם מדובר במשנה בגזלה קיימת).

אם הגזלה קיימת - רבא: חייבים להחזירה. וחולק על רמי בר חמא הסובר שרשות יורש כרשות קונה; ולפיכך אין כאן שינוי-רשות אלא יאוש כדי ולא קני. גם בזה נביא ממה שהטעיים בתורת חיים: "ולא ניחא ליה למימר כדרימי בר חמא דמתניתין בגזילה קיימת איירי; דלא מסתבר ליה לאוקמי מתניתין וברייתא-דבסמוך בתרי טעמי - מתניתין לאחר יאוש וברייתא קודם יאוש, דמשמע ליה דברייתא אמנתיתין קיימא; לכך מפרש לה סיפא דמתניתין ד'ואם היה דבר שיש בו אחריות' כדקתני ברייתא". והוסיף: "ה"ה דהוה מצי לאוקמי תרוייהו - ברייתא ומתניתין - לפני יאוש, ודלא כרב חסדא; אלא דמילתא דרב חסדא מסתבר ליה".

רב חסדא וכו' רמי בר חמא וכו' רבא וכו'. לסיכום השיטות כתב בעל המאור (לח: בדפי ר"ף): "וסוגיא דשמעתא - רב חסדא כרבא ס"ל, ורמי בר חמא פליג עלייהו. ומאוקימתא דברייתא-דרבי-הושעיא דקתני 'גזילה קיימת חייבין, אין גזילה קיימת פטורין' - דרב חסדא מוקים לה לאחר יאוש, וכן הכי מוקים לה רבא; אבל רמי בר חמא מוקים לה לפני יאוש. שמעי' מהל'ין אוקימתא דין ד' שערים: א) לפני יאוש וגזילה קיימת; ב) לפני יאוש ואין גזילה קיימת; ג) לאחר יאוש וגזילה קיימת; ד) לאחר יאוש ואין גזילה קיימת. הרי אלו ד' שערים. הראשון לחיוב לדברי הכל, ובאחרון לפטור לדברי הכל. השני-השערים התיכונים - לרב חסדא ורבא חייב, לרמי בר חמא פטור. נמצא לרב חסדא ורבא דהלכתא כוותיהו לעולם חייב חוץ מלאחר יאוש ואין גזילה קיימת, ולרמי בר חמא לעולם פטור חוץ מלפני יאוש וגזילה קיימת".

רבי, רמי בר חמא. אם היא דבר הנפרד לרבים. כתב רשב"א: "הא דרבי דאמר דחייבין משום כבוד אביהן - ליתא, דרבי ס"ל רשות יורש כרשות לוקח דמי, או יאוש כדי קני, ולא ק"ל הכי לא בזו ולא בזו; ומ"מ מותיב מינה לרבא דמינה שמעינן דרישא-דמתניתין בגזלה קיימת". וכתב בשיטה למהריק"ש: "ואיפשר שאל זה כיון רש"י ז"ל במה שכתב (ד"ה אלא אפילו): 'אלמא בגזילה קיימת עסקינן'. אמנם למסקנה רבא אינו סובר כברייתא זאת, כיוון שמצא ברייתא דרבי אושעיא, שלפיה מדובר באחריות ממש; וכפי שכתב רש"י (ד"ה דמתריצא מתניתין כוותיה), וכך נקטו מפרשי המשנה (רבנו עובדיה מברטנורא, תפארת ישראל ד).

רמי בר חמא ורבא. (השטמה) כשהניח להם אביהם מעות ריבית חלקו לשונות (ק"ב). האם רמב"ם מסכים עם רבא ("...וחי אחיך עמך", ובנו לא הוזהר) שאין ללמוד משם שרשות יורש כרשות קונה. לדעת רב אדא בר אבהו, רמב"ם חולק גם שם. ע"כ. [ועל לעיל (צד:)]. וכו"ז לפי גרסתנו בגמ' (ק"ב). שהיא כפירוש הראשון ברש"י. אך רש"י הביא (ק"ב) ד"ה מאן דמתני לה אמנתיתין) גרסה הפוכה בגמ', שלפיה שתי הלשונות בגמ' ביחס לרמי בר חמא חולקות ביניהן האם דבריו אמורים רק על הברייתא דריבית (לשון ב), או אף על המשנה. ולפי הגהת הב"ח ברש"י (ק"ב). אות ג, ודלא כגרסתנו ברש"י, רש"י הכריע כגרסה זו.

וראה הערתנו לעיל (צד:): ביחס לשאלה מדוע רש"י נקט שם (ד"ה אין חייבין להחזיר) בכתם את שיטת רמי בר חמא בלשון השנייה.

ק"ב. סומכוס, ר' אבין. דעתו בזה כסומכוס, כאמור בסוגיה. ולגבי ההלכה נחלקו ראשונים: נמוי' (לט סוף עמ' א), רמ"ה (מובא בשטמ"ק) ועוד פסקו כסומכוס, ואילו רמ"ש (סוף ס' א), תוס' ר"ד ועוד פסקו כת"ק (ע"ע יש"ש ז דבר יעקב כא). ראה גם הערתנו להלן (ק"ב:).

סברו שהיא של אביהם ושחטוה ואכלוהו ישלמו 1/3. "דמי בשר בזול", וע"פ ב"ב (קמו). - כמובא ברש"י כאן (ד"ה בזול) ולעיל (כ. ד"ה דמי שערין בזול).

ק"ב: אין מקבלים עדי תביעה שלא בפני בעל-הדין. מש"כ 'עדי תביעה' (במקום 'עדים' סתם כלשון הגמ') הוא ע"פ לשון ש"ע (ח"מ כה, יח): "לא אמרו 'אין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין' אלא בתובע שמביא עדים על תביעתו; אבל המביא עדים לפטור את עצמו - מקבלים". והוא ע"פ מה שמחלקים בסוגייתנו (לגבי הקטן שסגר הדלת בפני ר' ירמיה) בין שהיתה לו חזקה (של אביו) ובין שלא היתה לו חזקה (ביאור הגר"א שם ס"ק פג בליקוט). וכו"כ רשב"א בתשובה (ח"א ס' אלף כא), ר"ן (כתובות נז. בדפי ר"ף). והגר"א ציין ל"ב"מ (לב), וכתב ש'הדיטוט' שנצרכו שם היינו משום עדים). ובב"י (שם, טו/ט) הביא בשם ר"ת גם את מעשה רבא בר שרשום (ב"ב לב:), "דמשמע התם דאי הוה טוען ל'קוחה היא ביד' הוה מהימן אף על פי שהיא צריך להביא עדים על כך ויתומים קטנים היו, אלמא כיון דמוחק בה באותה שעה מקבלין עדים להחזיקה בידו". וכן דיין מרש"י בסמוך (ק"ב) ד"ה טרק גלי) ע"ש עוד. וע"ע שם, שהביא מנמוקי יוסף (לט: בדפי ר"ף, בשם ריטב"א בשם רבנו), שאם הדבר ברור שאין בו חשש, כגון שציווה האב לפני מותו לתת - מקבלים אף עדים אלו (המעידים שציווה לתת). וכו"כ בתוס' בערכין (כב: ד"ה אמר רב אשי), ע"ש שכ"כ גם לגבי נמצאת גזולה ביד האב. אמנם ע"ע בב"י שם שהביא שראב"ד העמיד 'חייב מודה' (דערכין) שהזדה בפני ב"ש.

בעל-דין יכול לדרוש לדון בב"ד הגדול שבא". ובהערת השוליים הובא מסנהדרין (לא:), לגבי 'שניים שנתעצמו בדין', שם אמר אמירם שהמלווה-התובע יכול לדרוש לדון בבית הוועד' (מקום תלמידי חכמים רבים, שיהא בעל-דינו בוש מהם ולא יטריח עליו), ואילו הנתבע - "נעבד ליה לאיש מלווה". בתוספות (כאן ד"ה מצי; וברשב"א בתירוץ אחרון) חילקו בין 'בית ועד' (שרק המלווה כופה) לבין 'ב"ד הגדול' (שאף הלווה כופה). וייתכן שכן דעת רש"י, שבדבריו כאן (ד"ה לב"ד הגדול) ושם (ד"ה התוקף) פירש את שני המושגים באופן שונה. המאירי למד שהסוגיות סותרות, ודחה סוגיא דין מההלכה מפני סוגיא דהתם. וכיו"ב יש שכתבו בדעת רמב"ם - 'הגר"א (ח"מ יד ס"ק ו) כתב שרמב"ם שמואל בסוגיין (שיכול אף הנתבע לדרוש ללכת לב"ד הגדול) כדעת ר' יוחנן בסנהדרין קודם שהקשה לו ר' אלעזר, שאם אחד רוצה ללכת לבית הוועד כופים את השני; ואינו כמסקנת הסוגיה שם (ראה גם מהדיר רשב"א כאן, מהדורת מוה"ק, הערה 104. ובשיטת רמב"ם נאמרו הסברים רבים. עיין על כך בירור הלכה בסנהדרין). ורשב"א בתירוץ ראשון כתב שסוגיא דהתם במלווה ולווה (ד"עבד ליה לאיש מלווה)", וסוגיא דהכא בשאר תביעות כפקדון גזולה וכו'. וע"ע בירור הלכה (מכון הלכה ברורה) סנהדרין שם (צינן וט).

א"כ יש איגרת מב"ד הגדול לדונו כאן. אוקימתא דרבינא, שמובאת בגמ' כתשובה לקושיא על החילוק שאמר מר עוקבא בין פתחו בדין לבין לא פתחו. בתוס' ר"ד מסיק שרבינא חולק על מר עוקבא וסובר שאין חילוק בין פתחו בדין לבין לא פתחו. ומהריק"ש, הדין בזה אליבא דרש"י, כתב שדברי רבינא הם כפירוש לדברי מר עוקבא, ש'פתחו' פירושו שפתחו והוציא בעל-דינו האיגרת שהביא מב"ד הגדול; משא"כ כשלא פתחו - 'רוצה לומר שלא דברו בענין דינו כלל ולא נדע שיש דיסקיא מבית-דין הגדול לדונו - ולפיכך אע"ג דשלחו לו ולא באו להם רשות לקבל עדות שלא בפניו".

ולמחרת כותבים שטרנידי. מש"כ 'ולמחרת', הוא ע"פ רב חסדא (ק"ג). לפירוט סדרי הנידוי והמסתעף עיין מועד קטן (טז). ומש"כ בס"ד שם ובהערותינו.

סטרנידי 90- יום. במועד קטן (טז). נאמר שכותבים ל-30 יום, ושוב אחרי 30, ואז מחרימים (ב'ארור') ל-30 האחרונים. פרישה (ח"מ צח, ג ובשם ספר התרומות; וחזר על כך בסמ"ע ס"ק יא): הוא הדין כאן. אך בתומים (שם ס"ק ג) כתב שנראה מסתימת לשון רמב"ם (מלווה ולווה כב, ג), טור וש"ע, שלא סברו זאת כאן. אלא שיש לחלק בין המסרב לשלם (ואין לו נכסים) - שעליו מדובר במו"ק - שמחרימים אותו, לכוף זרוע רמה; אך בסוגיין אינו מסרב לגמרי אלא טוען שהשטר מזויף, "ואף על גב דלא מהימן, מכל מקום הוא בנפשו ידע דמזויף, וגם אית ליה נכסים וסופו לכתוב עליו אדרכתא, ואם כן למה לנו בהנם להחרימו?" וציין לחילוק דומה לזה שכבר מובא בנמוקי יוסף (במ"ק ח: בדפי ר"ף, "עוד כתבו ז"ל... דוקא למאן דלא אתי לדינא הוא דלא שרינן ליה לא נדוי ולא חרם עד דאתי לדינא; אבל מאן דלא ציית דינא אין מחרימין אותו ואין שוניין, אלא לתת

דיהבו ליה זמנא שני וחמישי ושני והדר כתבין פתיחה עליה והיא שמתא דהיינו נדוי וקללה, ולבתר תשעין יומין נחתין ליה לנכסיה וקרעין לפתיחה".

ובערת השוליים 'טירפא'. ביחס לשרטור הטירפא כתב רשב"ם (ב"ב קסט. ד"ה והאמר רב נחמן; ע"ש): אם לא בא הלווה לדין כותבים שטר למלווה שילך ויחפש קרקעות של הלווה או לקוחותיו, והיכן שימצא יראה שטר לב"ד ויתבו לו שטר אדרכתא לגבות משם. רש"י בכתובות (צא: ד"ה וטירפא; צג. ד"ה אחיו) בב"ק (ט. ד"ה אחיו) ובב"מ (יד: ד"ה דאמר ליה): שטר שפוטב ב"ד ללקוח, אישור שנגבתה ממנו הקרקע בדין, ובשטר זה הולך לגבות מן המוכר. וכעין זה בגיטין (נח: ד"ה טירפא); שטר מב"ד לטרופ כפי מה ששילם (וכ"נ בכתובות צא: ד"ה טירפא). ועיין ריטב"א כאן. אכן נראה שאין זו מחלוקת, אלא שיש שני שטרות שנקראים בשם זה (עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך טרפא), כמוכח מן הסוגיות, שאינן עוסקות באותו שטר.

ולגבי האדרכתא, פירש רשב"ם (בדיבור הנ"ל): הרשאת גבייה מהנכסים, אחרי שמצא. רש"י (כאן ד"ה אדרכתא; כתובות קד: ד"ה אדרכתא; ב"מ טז. ד"ה עד דמטא, טז: ד"ה אדרכתא, לה: ד"ה אדרכתא): פסקדין שיחפש המלווה נכסים של הלווה, וכשימצא יגבה בשומה בחובו. ולגבי אדרכתא, לכאורה, זו אכן מחלוקת.

ויש לשאול, מדוע שטר ה'טירפא' לא הוזכר בסוגייתנו בב"ק? אכן, בחידושיהם לב"ב, חילקו רמ"ה (שם אות פט) ור"ן, בין גבייה מנכסים בני חורין, שאינה צריכה שטר טירפא אלא מיד כותבים אדרכתא (ואז כותבים שטר החוב, שלא יגבה בו שוב - נמוקי יוסף כאן לט: בדפי רי"ף ד"ה אדרכתא; יש"ש סי' יב; אך עי' פרישה חו"מ צח ס"ק יד, החולק, שמפקדים את שטר החוב).

קיי. אין מְזַמְּנים לדין לערב שבת או יו"ט ולא לימי ניסן ותשרי וכו'. הקשה ריטב"א (מו"ק ב.), שבמסכת מועד קטן (יד: מפורש שדנים דיני ממונות (או נפשות) בחול המועד! ע"ש שתירץ בשני אופנים, לפי שני ההסברים בסוגייתנו (האם ניסן ותשרי דווקא בגלל טרדות החג, או בגלל הקציר והאסף), ועכ"פ - כתב - אם שני בעלי הדין מסכימים לקבוע דין בניסן או בער"ש וכיו"ב אפשר לקבוע להם. ראה הערתנו למו"ק יד:).

ולנדור (למוכס) שהתבואה תרומה או של המלך. עיקר הדין במסכת נדרים (כה.), עיין שם בפריטוי.

רב אשי. לגבי אוקימתא דרב אשי כתב רשב"א דקאי אמתניתין דכלאים בלבד (וכ"נ במאירי; ובהגהת אמרי ברוך חו"מ שסט, ו כתב שכן נראה מדברי ר"ן בנדרים כח.); והביא דברי ראב"ד דקאי אף אמתניתין דנדרים, והקשה על כך (דווקא במקום אונס התירו שם להישבע ולטבל בלבד, ולא לגנוב את המכס!). ובפירושו רבי אברהם מן ההר לנדרים (כח. מהדורת ר"א פקלן ד"ה וכל אלו) כתב כדברי ראב"ד. אך רמב"ם כתב אוקימתא דרב אשי בפירושו למשנתנו; וכן בהלכותיו כתבה כאן (גזלה ה, יא; אך לא בעניין נדרים, ה' שבועות ג, ב; אלא שציין שם "...כמו שיתבאר בהלכות גזלה"). וטעמו של רב אשי, לפי רמב"ם - שהגוי הוא כמוכס שאין לו קצבה, שסתמו נוטל יותר ממה שצריך (מ"מ שם). ולפי זה, לכאורה, לרמב"ם דברי רב אשי אמורים על כל שלוש המשניות (דין; הברחת המכס דכלאים; נודרים למוכסים). ובשו"ע הרב (הל' גזלה וגנבה סע' טז) כתב כדברי רמב"ם וכטעמו, והסביר זאת שם בקונטרס אחרון (יא), ע"ש. ובזה הסביר מה שאמרו בסנהדרין (כה:): לגבי רשימת פסולי עדות: "תנא: עוד הוסיפו עליהן הרועים והגבאים והמוכסים... מעיקרא סבור מאי דקין להו קא שקלי, כיוון דחזו דקא שקלי יתירא - פסלינהו". שנמצא שגם מוכס ישראל סתמו גזלו! - אכן ברייתא זו נשנתה מאוחר יותר, אחרי משנתנו; וכלשונה "הוסיפו עליהן"; על כן למשנתנו - קודם התוספת - אין מדובר בסתם מוכס, אלא במוכס גוי או שאין לו קצבה. וכ"כ רבי חיים מוולוז'ין בשו"ת חוט המשולש (סי' טז ד"ה הנה (עמ' 82)). לשיטת רש"י. כאן כתב (ד"ה במוכס שהוא גוי) שבמוכס גוי אין לחוש לגזלו היכן שאין חילול השם. וכתב על דבריו בשיטה למהריק"ש, שכוונתו כדברי ראב"ד, דקאי ארתתי מתניתין, אך מתניתין דהכא דקאי במוכס ישראל; "ונראה הטעם, דאילו בגוי כל ממונו בחזקת גזל הוא, ומאי שנא של מכס משאר ממונו?" (לשון מהריק"ש). ולגבי קושיית רשב"א על ראב"ד (לגבי המשנה בנדרים) כתב מהריק"ש, "ויש לתרץ בדוחק לדעת רש"י ז"ל, שאילו היה יודע הגוי שאינן של בית המלך, מסתמא היה לוקח יותר מחוקו, ואף על פי שיש לו קצבה היה עובר עליה, שאינן מחשיבין את היהודי לכלום וסביר דמצוה עבדי לגזולו". ע"כ. ולגבי הברייתא בסנהדרין, (א) לכאורה האמור לעיל (בשם שו"ע הרב ור"ח מוולוז'ין) שייך גם כאן, שאין מעמידים את משנתנו בסתם מוכס וכבריייתא שם, מפני שאותה ברייתא טרם נשנתה. ולכאורה למסקנה אין חילוק בין המוכסים, לשיטה זו, וכל עוד אין ידוע שהוא נאמן ושאינו מוסיף מותר להבריח ממנו. וכ"כ בחוט המשולש שם, ע"ש (ד"ה ומיהו אחר העיון), שהחילוק בין יהודי לגוי (רב אשי כפי רמב"ם) הוא באדם שחזקתו נאמן, והתמנה למוכס (ושמא ה"נ יש לחלק בין יהודי שחזקתו נאמן לבין יהודי שאין ידוע). (ב) עוד אפשר לומר, שסתם מוכס כשר לעדות, כמו שאמרו בגמ' (סנה' שם) לגבי גבאי, וכפי שכתב שם ביד רמ"ה (סד"ה ולענין הגולנין); שלא כדעת רוב הראשונים ושו"ע שסתמו פסול (חו"מ לד, יד, ע"ש בב"י). ובראש יוסף (רי"א אישקאפה; חו"מ לד ס"ק נב; מובא בהערות לטור שירת דבורה) כתב שלרש"י סתם מוכס כשר (כסתם גבאי המפורש שם בגמ'), עד דשמענייה דשקיל יתירתא; וא"כ לרש"י לא קשיא. ואכן בבירור הלכה (מכון הלכה ברורה) בסנהדרין הביאו ראיה לדעה זו מסוגייתנו. ושם כתבו עוד ליישב הסוגיה דהתם אליבא דהחולקים (דסתם מוכס פסול), דהתם בסנהדרין במוכס שאין לו קצבה, הוא הפסול בסתמו לעדות.

קיי: גזל הגוי אסור. בסוגיין דרשין מקראי (מעבד עברי הנמכר לגוי שאין להפקיעו בחזקה; ומאכלת את כל העמים אשר ה' אלקיך נותן לך" רק כשמסורים בידך במלחמה); אך רש"י בסנהדרין (נז. ד"ה ישראל) כתב: "ומדברנן איכא למאן דאסור משום חילול השם, בהגזל בתרא". וא"כ קראי אסמכתא בעלמא (דבר יעקב; ועי' יש"ש בפרקין סי' כ). ואין כן דעת רמב"ם (הל' גזלה ואבדה א, ב). ועיין בירור הלכה (מכון הלכה ברורה).

והיו חכמים שהטעו גוי במכירה. "שמואל זבן מגוי לקנא דדהבא במר דפרזלא בארבעה זוזי, ואבלע ליה חד זוזא". ופרש"י שם: "לקנא דדהבא במר דפרזלא - מזרק של זהב בחזקת של נחושת. ואיבלע ליה זוזא - ועוד טעות אחרת, שיעיבב זוז מדמי, והטעהו בחשבון שלקח ג' במקום ד". כתב בים של שלמה (סי' כ): "פירש רש"י, ועוד טעות אחרת, שיעיבב זוז מדמי, והטעהו בחשבון. וא"כ לפירושו שריא להטעות את הגוי היכא דלא ידע... ורש"י מְדַמָּה זה להפקעת ה'לָאָה, מאחר שקנה ישראל המזרק במשיכה, נעשה עליו הארבעה זוזו בחוב והלוואה, ומשום הכי שרי, ולא גזרין שמא יכוון הגוי לבדוקו, כך הוא סברת רש"י. אבל היכא שמטעה את הגוי בחשבון שאינה הפקעת ה'לָאָה, כגון שאתה קונה ממנו כלים או דבר אחר, ואתה מטעיהו שמוסיף לך במנין, או שאתה מטעהו שמוסיף לך דמים כגון שהוא קנה ממך, או חייב לך - אזי רש"י נמי מודה שהוא אסור, דהוי גזל הגוי ממש". וכן במחנה אפרים (גזלה סי' ד): "טעמו של רש"י ז"ל דכל שאינו מוציא מידו של גוי שלא מדעתו כענין גזל וגניבה, אלא שהגוי נותן לו בטעות - לא חשיב גזל. אבל מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ו מהלכות גניבה שכתב 'אסור להטעות את הגוי בחשבון' - נראה דאפילו כי היב ליה הגוי מדעתו, כיון דבטעות קא יחיב ליה אסור". ולפי שיטת רמב"ם, מעשה שמואל יתפרש באופן מעט שונה - זו לשון יש"ש: "לפיכך צריכין אנו לפרש 'ואבלע ליה זוזא בחובשנא' כפי הערוך (ערך פלז), שנתן זוז לגוי יותר, בעבור שישמח הגוי ויִלְךְ מהרה; וכן פי' הר"ן (-נמוקי יוסף שם מ: בדפי רי"ף), ועיקר".

ועדיין הוקשה לי בדברי רש"י, תיפוק לי דאסור שהרי מטעיהו וגונב דעתו, ולא יחא אלא שנותן לו מתנה בשר טרפה במר דשחוטה, דבזה אמר שמואל בחולין (צה). דאסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת גוי; וכפי שהביא במדרכי כאן (רמז קנח), "ולא יחא דעתו חמור מממונו!" ראה הערתנו למסכת חולין בס"ד, שהבאנו בשם הרב ברוך ספיר, שלא כל הטעיה בכלל 'גנבת דעת' היא, אלא - כפי שרש"י חוזר הרבה בסוגיה שם - 'גנבת' הכרת הטוב, שהמקבל סבור שעשה זה עמו טובה; ראה שם. ואין זה נידון לסוגייתנו, שאין בה הכרת הטוב אלא דיני ממון בלבד. ולקושיית המדרכי "לא יחא דעתו חמור מממונו", ציטטנו שם מדברי רבנו יונה בשערי תשובה (ג, קפד), דאדרבה, גנבת דעתו חמירא, "כי שפת שקר אַשְׁמָה קְבָה, ונתחייבונו על גדרי האמת, כי הוא מיסודי הנפש". ראה דברינו שם בס"ד.

כשיש חילול השם אף אֶבְדָתוֹ אסורה. וכשיש קידוש השם המחזיר משובח, וכן נהגו חכמים - ירושלמי (ב"מ ב, ה).

חוק המלכות חוק וכו'. ובהערת השוליים הובא מב"מ (עג: ומב"ב נד: נה. וראה הערתנו שם) לגבי 'ומלכא אמר: מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא' וכיו"ב. נבדן זה כתב רמב"ם (הל' גזלה ואבדה ה, טו) שאין השדה צמותה בידו אלא 'אוכל פירות ונותן המס עד שיחזרו הבעלים'. וכתב בהגהות

מיימוניות שם: "דמשמע רוצה לדמות לההיא דגידל בר ר' אילעי (לפנינו: רעילאי - ימ"מ) בפ' הניזקין (דף נ"ח ב). אכן ר"י פירש דהא הופקעה מידם לגמרי, והוי מכירה גמורה ולא דמי לההיא דהניזקין, ע"ש בתוס'; וכן פירש רשב"ם דהוי מכירה גמורה; ע"ל. דברי תוס' הם בגיטין (נח): ד"ה אנן ורשב"ם בב"ב (נה. ד"ה זבינייהו זביני). וכן נימקו בתוס' בגיטין את החילוק, לשיטתם, בין הסוגיות: "והא דאמרין בפ' חזקת הבתים (ב"ב דף דנ): גבי דורא דרעותא, דבני באגי דמטמרי הוו ומלכא אמר מאן דיהיב טסקא ליכול ארעא, והפסידו הקרקע לגמרי - התם היו נשמטים מלפרוע; אבל כאן - שהבעלים הלכו ולא להשט - דין הוא דכל הנהו שני מאן דיהיב טסקא אכיל, וכי הדרי אהרי ארעא למרא".

חוק המלכות חוק וכו'. בש"ך (ח"מ עג ס"ק לט) האריך לבאר ולהוכיח ש'דינא דמלכותא' אינו יכול לעקור דין תורה, כגון דיני ממונות ובין אדם לחברו, "אפילו לשאר פוסקים דסוברים דאמרין דינא דמלכותא בכל דבר, היינו דוקא מה שאינו נגד דין תורתנו אלא שאינו מפורש אצלנו, אבל לדון בדיני הגוים בכל דבר נגד תורתנו, חלילה, ודאי לא יעשה כן בישראל". ע"ש. כתב רמב"ם (הל' גזלה ה, יג-יד) שפ"ל שפ"עס על אחד מעבדיו ולקח ממנו שדה - בד"ן לקח, "שזה דין המלכים כולם לקח כל ממון שפ"עס כשפ"עסין עליהם". אך, לעומת זאת, "מלך שלקח חצר או שדה של אחד מבני המדינה דרך חמס, שלא כדין שחקק - הרי זה גזלן, והלוקח ממנו מוציאין הבעלים מידו". והסביר, שחוק המלך חוק הוא אם הוא שווה לכל, ולא אם הוא מכוון כלפי אדם מסוים (ועי' מ"מ שם). וכן פסק בשו"ע (ח"מ סטס, ח). והוסיף הגר"א (בביאורו לשו"ע, ס"ק לא), "שלא אמרו 'דינא דמלכותא' ולא אמרו 'דינא דמלכא'". ע"ע בדברי רמ"א שם, הסתייגויות נוספות לדינא דמלכותא. עיי' אנציקלופדיה תלמודית (כרך ז).

יהודי שהעיד לגוי כנגד יהודי בערכאות גויים וכו'. בגמ': "ולא תבעו מיניה". והגר"א מחקו; ובדק"ס כתב (הע' ח) שתיבות אלו אינן בכל כתיביהידי והדפוסים הישנים בגמ' וברא"ש, והוסיפו הצנזור בדפוס בול. ועי' שינויי נוסחאות במהדורת פרנקל, שכתבו כן, אך ציינו למספר ספרים והניחו בצ"ע.

ולא נפש האם יהודי חשוש יעיד שהרי יחייבו על פיו אך מאידך אין בידו להשתמש (קיד). לכאורה קשה, מדוע יפסיד היהודי הנתבע בגלל אילוץ של זה להעיד? והנה ביאר ראב"ד את הספק: מדובר בב"ד של השלטון, והגוי אומר לו: יטילו עליו שבועה כמו בדיניכם. ומסיק: 'ר'תק' דממונא לקולא חא, ואזיל ומסתייג; ועוד, דספיקא הוא לגביה". בתלמוד המבואר מהדורת שו"ת שו"ת רמ"א (ס' פח), שהמעיד צריך לשלם חשש של חילול השם, וייתכן שמפני זה יש לו להעיד אף שיבוא מזה הפסד ליהודי שלא כדין. ועי' שו"ת רמ"א (ס' פח), שהמעיד צריך לשלם את הנזק שגרם: "הואיל ונשאר ב'תק' נאמר דא"ע דלכתחילה לא היה להם לעשות אף על גב דלא מצי משתמיט - מ"מ בדיעבד אין לענשם על כך הואיל והדבר ספק, דהרי נשאר ב'תק'... מ"מ לא יועיל לעדים טענה זו, כי מ"מ הצי"ל עצמן בממון חבירם וחייבים לשלם, כמבואר פרק בן סורר ומורה (עד). ופרק הגוזל ומאכיל (ק"ז): דהמציל עצמו בממון חבירו חייב לשלם. והא דמסתפק בגמרא באדם חשוב שהעיד - לאו לענין שלומי הניזק קא מבעיא ליה, דאותו סוגיא לא דברה כלל מזה, כמבואר ממדרי"ל דלעיל (רמז ק"ז), דלא מיירי שם שהעיד גרם לו הניזק לישראל, אלא שמשמתינן ליה על שהחזיק העיד לפני כותים". וב"ש של שלמה (ס' כג) הכריע כי לכתחילה לא יעיד (ושלל את דעה שלכתחילה מעיד), ואם רוצה יעיד וצריך לשלם. ובשו"ת חתם סופר כתב (ח"מ ס' כג): "ומעתה אומר אני: עד כאן לא איבעיא לן אלא באדם החשוב וסופן אצל הש"ר, ולהם היה מהימן כבי תרי, אבל לא לדין. אבל אם מפורסם לצדיק, דמהימן לב"ד דישאל כבי תרי - נהי אי הוה אתו לקמן לדינא לא מפקינן ממונא אפומיה דחא סהדא, מ"מ הוה מרענא שטרא אפומיה, דלא גרע מן רב חסדא כתובות פ"ה ע"א...". ועי' מה שצויין בזה עוד במפתח של הוצאת פרנקל (קיד).

קיד. יהודי שפ"ר לגוי קרקע הסמוכה לשל יהודי וכו'. לאור האיסור למכור לגוי קרקע בא"י (ע"ז כא, ע"ש), כתב בכפתור ופרח (פרק י): "מיירי בחוצה לארץ, ואפילו הכי משמתין ליה עד דקביל עליה כל אונסא דאתי מחמתיה. אי נמי, בארץ ישראל, ובאונס, וכדלקמן; ועל מה שמכרה לגוי לית בה שמתא".

תנא: צריך להחזיר לבעליהם. לפי מש"כ בתוס' ר"ד, וכן רש"י ביישוב דברי רש"י, תנא זה סובר שייאוש עם שינוי-רשות אינם קונים. ואת לשון הגמ' הסביר רש"י: "והא דקאמרה הגמ' 'קסבר יאוש כדי לא קני' הוא להסביר הטעם, דהואיל דיאוש כדי לא קני - הוה ליה פקודם יאוש, דא"ר חסדא לעיל בריש פרקין (ק"א): דרצה מזה גובה כו' ופרש"י דהשני נעשה כגזולו מבעליו, וזהו ג"כ כוונת סיוס הגמרא 'ומעיקרא באיסורא אתא לדידה'. עוד נראה בדברי רש"י (ד"ה יאוש כדי), שהמילה 'כדי' באה לאפוקי נתינת דמים או שינוי מעשה (ולא לאפוקי שינוי רשות).

המציל מפני נהר, חיל או שודדים - שלו אם ידוע שהבעלים התיימש. מדובר כאן כשיכולים הבעלים להציל ע"י הדחק; שאם אינם יכולים להציל כלל ודאי "דאפי' בסתמא, כל שאינו יכול כנתיאשו דמי והמציל מציל לעצמו" - רשב"א (ש"ת ח"א ס"ס תקסח); וכן פירש רמ"ה המובא בשיטה מקובצת (אלא שלא כתב 'ע"י הדחק'). וכע"ז מהסוגיא בב"מ (כב): באבדה ששטפה נהר ושם (כא: כד). בזוטו של ים וכו', ע"ש ובתוס' (שם כב. ד"ה שטף), ולהלן (קט"ז): לגבי שיריה שטרפה גייס (וראה גם הערתנו להלן שם. בס"ד).

סתם גנבה וסתם גזל וכו' עורות שייחד הגנב והגזלן וכו'. ולמ"ד יאוש אינו קונה, פרכינן לה לעיל (סו:), ומשינינן: שינוי-השם כשינוי-מעשה דמי. ע"ש.

עולא: מודים כשידוע שהתיאשו. לכאורה נמצא דס"ל לעולא יאוש כדי קני. אך קשה מלעיל (סו:). שאמר להפך. ע"ש בתוס', וראה על כך בהערותנו שם ובגיטין (נה).

קיד: עדות סח"תמו כשרה רק לעניין וכו' ולתרומה-דרבנן וכו'. ובהערת השוליים. בט"ז (י"ד צח ס"ק ב) הסיק שלהלכה אין מסיח-לפיתומו כשר בכל עניינים דאורייתא (מלבד עדות אשה), וכשר בכל דרבנן. וע"ש שדן בשיטת רשב"א ורא"ש וכתב ד"ס"ל דהא דאמרין בהגוזל דאין מסל"ת נאמן במילי דאורייתא - היינו במידי דבעי עדות דוקא, משא"כ באיסור והיתר שפיר מהני, דזה לא בעינן עדות גמורה, אלא באם יש לנו הוכחה סגי"; ע"ש. ובש"ך שם (ס"ק ב) כתב: "דדוקא היכא דליכא למיקם עלה דמילתא הוא דאין עובד כוכבים מסל"ת נאמן באיסור תורה; אבל במין בשאינו-מינו - כיון דאיכא למיקם עלה דמילתא להטעימו לקפילא - סמכינן עליה", ע"ש. ובביאור הגר"א שם (ס"ק ב) כתב: "ואף על גב דאין נאמן אלא דרבנן כמ"ש בפ' בתרא דב"ק (ק"ד ב') - כאן כיון שהוא מילתא דעבידא לגלויי נאמן, כמ"ש הריב"ש בס"ל ת"ל, וכמ"ש ברפ"ב דר"ה (כב:), ואף גוי, כמ"ש בפ"ג דחולין (ס"ג ב') לוקחין ביצי כו'".

עדות סח"תמו כשרה רק לעניין וכו' ולתרומה-דרבנן. עי' רש"י (ד"ה בתרומה דרבנן): רבי היה אחרי החורבן, ותרומה בזה"ז דרבנן, דרבי היה אחרי החורבן, ואיכא מ"ד דלא קידשה לעתיד לבוא. הקשה רבי זליג ראובן בנגיס, מובאים דבריו בקובץ אהל ישעיהו (גניזת האהל, עמ' תסג): הרי בחולין (ז.י:). רבי היתיר את בית שאן וכו' ופרש"י (ע"ש ו: ד"ה את בית שאן, ז. ד"ה הרבה כרפים) דרבי ס"ל דלא בטלה קדושת הארץ; [ותו], מדוע לא פרש"י כפשוטו, בתרומת פירות וירקות, דרבנן (כדפירשו בתוס' כתובות כה: ד"ה נאמן להאכילו בתרומה פירוש)? אמנם הא ל"ק, דס"ל לרש"י כאן שפ"מקום שפ"מציגה תרומה-דאורייתא לא היה רבי מתיר ע"פ קטן תרומה-דרבנן, דלמא יאכילוהו אף דאורייתא וכדאיתא בגיטין (נה:). וי"ל דאבי ורבא פליגי בשיטת רבי (בריש מוק"ב, ב:), דאביי (דמוקי התם כרבי דשביעית בזה"ז דרבנן) ס"ל דלרבי בטלה קדושת הארץ ומותרת עבודת קרקע שבביעית בזה"ז, אך סתמא דגמ' ס"ל דלרבי לא בטלה קדושת הארץ (וכדבחולין שם). ולדעת אביי רמז כאן רש"י באמרו "ואיכא מ"ד לא קידשה לעת"ל". ולקושיה הנזכרת בתוהן, כתב בשיטה למהריק"ש: "לא מוקי לה בתרומת פירות דמן התורה אין חייב אלא דגן תירוש ויצהר, משום דקאמר 'הק"ל רבי לכהונה' - משמע לכל ענייני הכהונה, שנכנס בזה כל מיני תרומות שהיו בזמנא".

המזזה כליו וספריו ביד אחר, והתפרסם שנגנבו לו וכו'. ואם אינו עשוי למכור חפציו א"צ שיהיה את החפץ בדיק. רש"י (ריש דף קטו); ועיי' פני יהושע, שכתב על דבריו: "משמע דכולהו שאר מילי דאמרין לעיל - צריך. אבל שי מפרשים דבעל-הבית שאינו עשוי למכור כליו לא צריך כלום, אלא כשיצא לו שם גניבה לחוד מהימן ונטל את שלו, ועיי' בבית יוסף (ח"מ) ס' שני"ז) באריכות". וכ"כ הגר"א בהגהתו כאן (דף קטו. אות א): "אבל הרמב"ם כתב דא"צ לכל" (דברי רמב"ם הם בהל' גנבה ה, י-יא, ובפיהמ"ש); ובביאורו לשו"ע (שם ס"ק ב) ציין שג"ה רמב"ם ושו"ע משאירה את המשנה כפשוטה. גם ראב"ד בפירושו כאן סובר כרמב"ם: "ואם אינו עשוי למכור את כליו - לא צריך כולי האי, אלא שיצא לו שם גנבה בעיר וטול בדמים". וכ"כ מפירוש רע"ב למשנה. וכ"כ בשיטה מקובצת בשם רמ"ה; ובשם רבנו יהונתן כתב כרש"י ("כתב המפרש ז"ל: והוא שבאו בני אדם ולנו בתוך ביתו ועמד והפגין בלילה"); ושהר"מ מסוקסטה הצי"א וצידד לומר שא"צ לכל התנאים האלו (אלא כרמב"ם וסיעתו). ועי' המהדיר לראב"ד הערה ס).

כאן המקום להזכיר דין דומה, המובא במסכת שבועות (מו:): רב יהודה: כאו שהטמין כלים תחת בגדו ויצא, וטוען 'קניתיים' - אינו נאמן מול טענת 'השאלתיים' לו! אך נאמן (בשבועה) - מול טענת 'גנבתי'; או בדבר שאין נהוג להשאל ולהשפיר; שמקובל להטמינו; באדם שמתמין חפציו; בבועה העשוי למכור כליו. ע"כ. ע"ש עוד (מו:). ביחס לתקנת שבועת הנגזל.

קטו. אביי-רב. עי' תוס' רי"ד (ד"ה ומאי הדין, וד"ה אמר אביי), שכתב למסקנה - ע"פ דברי אביי במעשה ספר-התורה שבהמשך-הסוגיה - שאביי סובר כרב פפא, ולא דפליגי בדבר חסדא (שזאת הציעה הגמ' בשיטתו רק ע"פ מה שהקשה לרב יוסף, ולא לקושטא דמילתא).

ומה שכתבתי דסוגיין כר' יוחנן, שאפי' הוכר הגנב עשו בו תקנת השוק, כך משמע מדברי החכמים לגבי המעשים בגמ' בהמשך הסוגיה (מעשה אבימי, ומעשה בן-נרש שגב ס"ת). וכ"כ בתוס' רי"ד שהזכרנו לעיל בסמוך. וכן הכריע רי"ף (מב. בדפיו).

מכרו ביוקר רב. בגמ': שני מאה במאתן". וביאר הגר"א (חו"מ ס"ק ח), שטעמו של רב ששת - שלא עשו בו תקנת השוק - משום דלא שכיח. ומזה נראה שאין מדובר ביוקר 'מתוך' (כגון שווה-100 ב-110), אלא ביוקר רב, שאינו שכיח; וכלשון הגמ' "שני מאה במאתן".

[ר' אבהו: כן הלכה. לפי שמות החכמים כאן בסוגיה (רבינא), אולי זהו רב אבהו (האמורא הבבלי המאוחר, עי' חולין מט, ובדפוסים אגב שיגרא 'רבי אבהו'). ובדק"ט (הערה ת) יש כאן גרסה: רבה. ועי' שנויי נוסחאות של הוצאת פרנקל, שהביאו גרסה נוספת: רבא (כמו ברי"ף מב. בדפיו). וצ"ב. וגן להלן (קז). נזכר ר' אבהו עם רב אשי, ועי' גם שם בשנויי נוסחאות.]

קטו: ר' ישמעאל בן רבי יוחנן בן ברוקה. דברי ר' ישמעאל בריב"ב נאמרו על בעל היין ששופך יינו להציל הדבש, וכן פורק עציץ לטעון פשתן חברו. תוס' (פא-פב.), ר"א ש (זו): ר' ישמעאל בריב"ב לא קאי אמתניתין, אלא כשבעל הדבש דורש מבעל היין לשפוך (בתשלום), לר' ישמעאל בריב"ב תנאי ב"ד שאינו יכול לסרב לכך. אך להבנת רי"ף (מא:), שדחה דברי ר' ישמעאל מהלכה מפני משנתנו, עולה דאמתניתין קאי. וכן כתב במלאכת שלמה (על המשניות, בדברי ר' ישמעאל בריב"ב במשנה ב) שמשמע מרש"י (עי' קיד: ד"ה שיהא שופך יינו, שכתב: "במתני' הוא, זה בא בחביתו של יין" וכו'). וכ"כ מהריק"ש (קיד: בדעת רש"י. ושם הסביר גם את החידוש בדברי ר' ישמעאל בריב"ב ב-3 הדוגמאות שנקט: "וסדר שלשת תנאים אלו מבוואר, דמעיקרא תנא מה שמסור לניצול עצמו שיהא יורד וקוצץ וכו', ובתריה תנא מה שמוטל על המציל שישפוך יינו ויציל דובשנו של חבירו, ובתריה תנא מה שתצטרף בו גם בהמת המציל דאית לה צערא דפריקא וטעינה".

רבי נחמיה מתיר רק בדמאי. (השמטה) שביגוד לדעת חכמים, הוא אוסר לתרום טמא על טמא (והרי בסוגייתנו מדובר בטמא, ערש"י ד"ה עשר חביות).

ישן ראוי לזילוף (שמואל: עדיף מאשר לשתיה!) ושמן להדלקה. ונמצא שפשמפסידו נפסד הכהן הרבה. (השלמה) ואמנם יין קדש ראוי לישון ואז לזילוף, אך אסור לישנו כיוון שהוא טמא, שמא יבוא בו לידי תקלה (שתיתית תרומה טמאה). ואת השמן להדלקה אפשר לאחסן בכלי מאוס, וכך לא יבוא לאכלו. והחשש-לתקלה שנוי במחלוקת תנאים (לגבי חבית יין תרומה שנטמאה) - ב"ש אוסרים, ב"ה מתירים (ומתירים זילוף), ור' ישמעאל ב"ד יוסי מחלק בין בית (אפשר לזלף) ובין שדה (אסור מחשש לתקלה), ור"א בין ישן (מותר) ובין קדש. ע"כ. בפשטות, יש מקום להבין שב"ש הם החוששים לתקלה, ור"א אינם חוששים לתקלה (ור' ישמעאל ב"ד יוסי הוא כדעה אמצעית ביניהם). כך מובא בתוס' רי"ד ועוד. ואפשר להבין כן מן הדין דברי רש"י בסוגייתנו (קטז). אך רש"י פירש במסכת פסחים (כא. ד"ה אין הכרעת), שב"ש ור"א אינם חוששים לתקלה, וטעם מחלוקתם אחר (עי' תוס' קטז. ד"ה הכרעה בשם י"מ - "טעמא דתשפך משום דריחא מילתא היא, ואסור לזלף משום דהני כשתיה", ור' ישמעאל ב"ד יוסי הוא החושש לזילוף. ואמנם נראה שבתוס' בסוגייתנו (קטז. ד"ה הכרעה) הבינו את דברי רש"י כאן כסתימתם, שלא כדבריו בפסחים (שכן אחרי שדנו בשיטת רש"י בעניין 'הכרעה שלישית' הביאו בשם י"מ דטעמא דתשפך לא משום תקלה אלא משום דריחא מילתא היא וכו', ומשמע להדיא שאין זה בשיטת רש"י אלא שיטה אחרת. גם מהריק"ש כאן הסביר שדברי י"מ מיוסדים על דברי רש"י קטז. סד"ה אין הכרעה, ש"טעמא דנפשיה קאמר". וגם מזה משמע שאין הם ממש דברי רש"י). אך ע"כ כל זה, אין מפורש ברש"י כאן שלא כדבריו בפסחים.

קושי אחר שמעוררת מסקנת הסוגיה כפי שהיא, שכל המהלך שלפני ה"תקלה עצמה תנאי היא", המבוסס על החשש לתקלה (עם החילוק בין יין לשמן והזילוף וכו'), נמצא שאינו אלא לפי בית שמאי (להבנה הפשוטה לגבי מחלוקת התנאים, כנ"ל), או דחוק מזה - לרש"י בפסחים - רק לר' ישמעאל ב"ד יוסי, ולא לב"ש ור"א! תירץ בתוס' רי"ד: "ואף על גב דאתאי השתא ברייתא כב"ש - הרבה פעמים מעמידים הברייתא כב"ש, כדאמרן לעיל בפרק מרובה (סה:): 'הא מניי- בית שמאי היא, דאמרי שינוי במקומו עומד'. ורמ"ה (מובא בשיטה מקובצת) המשיך בדרך זו וכתב, ביחס לברייתא דידן, שבשמן טמא ההולך לאיבוד, שלא יקרא עליו שם תרומה מפני הפסד כהן (שיכול להדליק בו, שאין חשש תקלה, דרמי ליה בכלי מאוס), "הנהי מילי לבית שמאי, דחיישי לתקלה, אבל לבית הלל אפילו בין נמי לא יעשה כן, מפני הפסד כהן, משום דחזי לזילוף, ואפילו בחודש, משום דראוי לישנו", ועוד "אבל לבית הלל אפילו חדש נמי לא חיישינן לתקלה, וכשמן דמי... והלכה כבית הלל דאמרי תעשה זילוף דלא חיישינן לתקלה". אך רשב"א כתב כאן (ומפורש בשטמ"ק שחולק על רמ"ה הנ"ל) ש"תקלה בעלמא כולם חוששים, וב"ש ור"א פליגי בתקלה-לזמן-קצר, כגון יין שכבר מוכן לזילוף (עי' גם תד"ה אתי בשם ר"י, ש"ההנהי לזמן רב מודים שיש לחשוש לתקלה, כההיא דגידולית-תרומה, שבת זי: וע"ע שם תירוץ אחר לגבי גידולי תרומה, שבהם אין הפסד כהן כ"כ, שהרי הגידולים (כעיקרם) תרומה וראויים לכהן; משא"כ בנד"ד ביין תרומה טמאה שנפסדת לגמרי - לב"ש שתישפך - איכא מאן דלא חייש לתקלה). וראה אופן אחר במש"כ בס"ד בהערותנו לסוגיה המקבילה בפסחים (כ:).

לפי סוגיה נוספת בפסחים (לג:), תרומת תותים ורימונים שנטמאה אין לו בה כל היתר; ואף לא לדרכה פחות מכביצה, מחשש לתקלה (רבא). הקשה שם מהר"ם חלאווה, "ושבקינן ב"ה ועבדינן כב"ש!?!". ותירץ, שיש לחלק בין הסוגיות: "ואיכא למימר, דשאני התם דלא עבדי בה מלאכה המביאה לידי מאכל, ובההיא הוא דשרו ב"ה; אבל הכא, דדורכין ועבדי בהו מלאכה המכשרת לאכילה, ודרך הדורכין לאכול בשעת דריכה - חיישינן דלמא אתי לידי תקלה, ואפילו לב"ה". כלומר, שם החשש משמעותי יותר, כי הוא עתיד לעשות מלאכה הכשרה לאכילה (לדרך פחות מכביצה) ויש יותר חשש שייכשל באכילה; ובזה מודים ב"ה.

אך משם (בפסחים), חששו לתקלה גם לגבי הדלקה בפת ובשמן ובחטים של תרומה! ובשלמא לרשב"א. אך לשאר מאי איכא למימר? וכי נקטינן התם כב"ה?! כתבו באנציקלופדיה תלמודית (כרך טו, ערך חיישין לתקלה, ציונים 31-32) שזה ע"פ סברה שכבר הזכרנו: "ואף לדעת בית הלל שאין חוששים לתקלה ביין של תרומה טמאה - בפת ובשמן חוששים, לפי שמאחר שמדליקים בהם מעט מעט הרי זה זמן מרובה, ומודים בית הלל שחוששים בו לתקלה"; וכמקור לדבריהם נביא את הערתם (מס' 32) כלשונו: "עי' רש"י פסחים לג ב ד"ה מדליקים ומאירי שם, ששמן מדליקים אותו לזמן מרובה, ועי' צ"ח שם, וכ"כ בתוס' ב"ק קטז א ד"ה (בעמוד הקודם) אתי, שלדברי ר"י שמחלק בין זמן מרובה לזמן מועט, לא קשה ממה שחוששים לתקלה בפת ושמן, ועי' להלן בגדולי תרומה, ובספק טריפה בהבדל שבין זמן מרובה לזמן מועט. ועי' תוס' ב"ק שם בשם יש מתרץ, שמשמע מדבריהם שמה שאין חוששים לתקלה לב"ה הוא משום שאם נחוש לכך יהא הפסד, עי' להלן ציון 77, אבל בפת ושמן שיכול למאסם מודים ב"ה שחוששים לתקלה וצריך למאסם". עכ"ל. ועי' אנצ"ת בערך הנ"ל.

קטז. אריה ליווה שיירה וכו' (מעשה רב ספרא). ובהערת השוליים הבאנו קושיית תוס' (ד"ה אדעתא) מב"מ (כד). מדין המציל מן הארי ומזוטו של ים וכו' (ראה הערתנו לעיל קיד). וזכה לעצמו. ותירצו בתוס', "דהתם דאי שהארי בא לטרוף, כדמשמע 'המציל מן הארי', מתניאש לגמרי; אבל הכא הארי היה עמהם והיה מלון אותם לשמור בהמותיהם מחיות וליסטים, רק שהיו נותנים לו לאכול חמור בכל לילה, ואפשר שפעמים היה שבע ולא אכיל, הלכך אין מפקיר אלא אדעתא דאכיל ליה אריה, והוא לא אכיל ליה" (וכ"כ בגמ' וקיי יוסף מב: בדפי רי"ף בשם ר"א ש, "...שהארי היה בשלום עמהם..."). ולפי, לכאורה אין כ"כ נפק"מ להלכה מסוגייתנו, ש'אריה-מלון' אינו מצוי כי אם לאנשים קדושים כרב ספרא. ואולי שייך יותר בבעלי-חיים אחרים. ובנתיבות המשפט (סי' רסב ס"ק ג) כתב לתרץ אחרת, ותחילה כתב לחלק בין הפקד, שיוצא מיד מרשות המפקיר (ועי' נדרים מג), ובין יאוש, שאינו יוצא מרשותו עד שזוכה בו אחר. ונביא מלשונו ביחס לסוגייתנו: "דשאני מציל מפי ארי לניצול בעצמו מפי ארי, דהמציל מפי ארי כלה היאוש אחר שבא ליד הזוכה; אבל ניצל בעצמו מפי ארי - הרי כלה היאוש קודם שבא ליד הזוכה. והוא דהוצרך הש"ס לומר 'אדעתא דארי אפקרא' - דהחילוק שבין יאוש להפקד הוא, דהפקד הוא מדעת ויאוש הוא שלא מדעת, וכיון דמדעת השליכו לפני הארי הני הפקר

תוס' כאן (ודייק מרש"י לעיל סב. ד"ה שמעית, שסובר כן) דינא דגרמי חייב מדרבנן בלבד, וה"ה למוסר, ולמ"ד לא דיינינן דינא דגרמי פטור לגמרי (וזו שיטת ר"י בתוס' כאן). לעומת זאת, דברי התוס' בפ"ק (ה). כדעת רבנו תם, דדינא דגרמי הוא מן התורה, ולא דאין ליה במוסר יש קנס דרבנן. וכן ביד דוד (כאן) כתב שדברי תוס' לעיל במק"א (נד. ד"ה חמור דבור) חולקים על תוס' בפ"ק, ואתי לראובן ב"ב כב: ד"ה (זאת) שגרמי הוא קנסא דרבנן; אך לתוס' הוא מן התורה. ובמורמי שדה כאן כתב שבסוגיה כאן ("דינא או קנסא... מתניתין היא...") מוכח בתוס' בפ"ק, שמוסר חמור משאר דינא דגרמי; שהרי במשנתנו נקרא "גזלן" ולא רק "מזיק". א"כ, מצאנו, שהמשמעות הפשוטה של הסוגיה להלן (קז:): ולעיל (סב.) שדין מוסר תלוי לחלוטין בדינא דגרמי; ובסוגיינו משמע שלא. וכאמור, יש מקום לתרץ את הסוגיות שלא תקשינה זו על זו, אם לא שנאמר שהסוגיות חולקות בזה (דבר שלא מצאתי במפורש במפרשים שהזכרת, אך בדבריהם נראה שזו אפשרות שמרחת מלל הדברים). וראה גם להלן.

בעניין הצד שהוא קנס, כתב רש"י (קז:): "ואי קנסא הוא דקנסיה רב נחמן משום דגילי היה בכך...". ולכאורה אין ברור מניין ומדוע הוסיף רש"י ש"רגיל היה בכך". וביאר בזה בלחם אבירים (קז:): "ושמעתי אומרים שמקשה הריב"א ז"ל דאיך אפשר דרב נחמן קנסיה? הרי בבבל היה, ואין קונסין קנסות בבבל! ואפשר שלזה כיוון רש"י ז"ל, ותירץ דאי קנסיה רב נחמן אפילו שהיה בבבל - היינו טעמא, משום דרגיל היה בכך. וְהִבְיָהוּ. כלומר, רש"י הסביר שאף שאין דנים דיני קנסות בבבל, במקרה של מִצְיָקֵי רגיל יש כוח אף ביד חכמי בבל לקנסו (כענין תְּקַנָּה). ושמה יש להוסיף דכוותה היא דסנהדרין (נח:). רב הונא קץ ידא, ופרש"י שם (ד"ה קץ ידא): "מאדם אחד שהיה רגיל להכות את חבירו, וקנסו בכך כדאמר בפרקין דלעיל (שם מו.). בית דין היה ועוונשין שלא מן התורה לעשות סייג וגדר לדבר". וכן בשו"ע (ח"מ סי' ב:): "כל בית דין, אפילו אינם סמוכים בא"י, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה, טור), היו דנין בין מיתה בין ממון, בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה...". ע"ש עוד. וכן פירש רשב"א (קז:). - וכתב בנחלת משה (לעיל ה.) שהוא כרש"י - שהקשה לצד שהוא קנס כיצד דן ר"נ דיני קנסות בבבל, ותירץ "דאפשר דרב נחמן דקניס דְּאִין ביה לצורך שעה, כדקנס (לעיל צו:): בההוא דגזל פדנא דתורא, דקנסו רב נחמן משום דהי גזלן עתיקא" (ע"ש).

עוד בעניין הצד שהוא קנס, אמר רב הונא בר חיאי בסוגיינו (קז:). דאי קנסא לא גמרינן מיניה; אם כי הראייה שהביא לעקרון זה (מסדר הגזרות לגבי היזק שאינו נָכַר) נדחתה. ולדעת רי"ף (לב: בדפיו, על הגמ' לעיל צא:): הדחייה היא דיחוי בעלמא ובאמת אין ללמוד מקנס, כרב הונא בר חיאי. אך רשב"א כתב (קז:): "מקנסא משמע דמקנסא נמי גמרינן כל דכִּתְּיָהּ", וגם רמב"ם כתב (הל' חובל ומזיק ז, ב) לגבי היזק שאינו נָכַר "וכן כל כיצא בזה". ובגיתין (נב: נג.) חולקים רב ושמואל בזה - לדעת שמואל (הא דתנן "מְנַסֵּךְ" = מְקַרְב יין נסך בין כשר) אין ללמוד קנס מקנס (מְקַרְב מְפֻדָּע) וכמפורש שם; ולדעת רב (הא דתנן "מְנַסֵּךְ" - ממש) ילפינן קנסא מקנסא (ומְקַרְב לא איצטרך ליה, דהיינו מדמע) כאמור שם. וכן לעיל (צא:): אדתניא 'אתה אמרת לי לקצצו/להרגו' פטור, תרגמה רב בשור/בְּעֵץ העומד להריגה/לקציצה ותובע בעליו 10 זוזים על חטיפת המצווה כפי שחייב ר"ג את החוטף מחברו מצות כיסוי הדם; ורב לטעמיה, דיליף קנסא מקנסא. כ"ז כתב בבאור הגר"א (ח"מ ספ"ב ס"ק ו, ושבוה מתורצת קושיית רי"ף הנ"ל. ועי' בדבריו הכרעות ראשונים נוספים; ור' גם הערתנו לגיתין נג.).

[והנה יש להבחין עוד כי בסוגיינו (קז:). מתבאר סדר הגזרות גם לפי שיטת רב (דמעיקרא סברי כר' אבין ולבסוף כר' ירמיה שדבריו מובאים גם בגיטין בשיטת רב), מה שלא כ"כ התבאר בגיטין; אף שכל הצרכותא' שם היא בשיטת רב. עי' מה שהעירו שם בתוס' (ד"ה בראשונה) ובהערות מסורת התלמוד (הברייתא ד"בראשונה" כאן מובאת שם בשם אבי ר' אבין, ולא כברייתא השנייה, המובאת כאן בשם אבי ר' אבין ושם איננה).] עוד יש להעיר, כי פשוטות לשון הסוגיה שר' אבין (זרק חץ וכו') ור' ירמיה (משעת הגבהה קנייה וכו') חולקים ביניהם (האם לומר עקירה צורך הנחה והגבהה צורך ניסוך); והעירו זאת דנו בתוס' (כתובות לא. ד"ה שעקירה; גיטין ד"ה מנסך), שהרי הגמ' בכתובות מחלקת בשני אופנים בין 'זרק חץ' ובין גנב חֶלֶב וְאָכְלוּ (א: אי אפשר להנחה ללא עקירה, משא"כ אכילה אפשר לה בלא הגבהה; ב: מְשַׁיָּצָא החץ מידו אינו יכול לעצרו, אך המגביה חֶלֶב יכול לעצור ולא לאכול), ויש נפק"מ ביניהם (העביר ספין ברה"ר בשבת וקרע בגד); והנה אם נאמר שאין אפשרי ניסוך ללא הגבהה - דעת רבנו תם - הרי (לפי חילוק א) שדינו צריך להיות כמו של חץ דרבי אבין, וא"כ ר' אבין ור' ירמיה חולקים ורב כר' ירמיה; אך אם אפשר לניסוך ללא הגבהה, אין מחלוקת ביניהם, והמנסך הוא כגונב חֶלֶב (ומשמעות הביטוי כאן אינה שהם חולקים, אלא כלשון ההגהה בתוס' בכתובות "דמעיקרא סבור דדמיא לדרבי אבין, ולבסוף סבור דדמיא לדר' ירמיה"). או שרב יסבור כמו החילוק השני שם (וע"ע בדבריהם בגיטין). אכן עכ"פ הסוגיה לעיל (ע:): "גנב ומכר בשבת... כיון דמטיא לחצר בֵּיתוֹ קנה, לענין שבת לא מחייב עד דמטיא לארעא!"; ומה בכך?, הרי עקירה צורך הנחה, וכיוון שהקניין הוא בין העקירה וההנחה י"ל "עקירה צורך הנחה" ולפטרו משום קלב"מ, כר' אבין כאן ובכתובות! כפי שהקשו תוס' גם לעיל (שם ד"ה לענין שבת). אכן אם נאמר שרבי אבין ור' ירמיה חולקים, וכאמור, נחא, שהסוגיה דלעיל כר' ירמיה דלית ליה 'הגבהה צורך ניסוך' ו'עקירה צורך הנחה' (תוס' בכ"מ). אך אם אפשר לניסוך בלא הגבהה, ואין ר' ירמיה חולק על ר' אבין, כאמור, סוגיא דלעיל כמאן? בתוס' בכתובות הניחו זאת בקושיא. ולעיל הביאו לזה תירוץ, שאכן היתה הגמ' יכולה להעיר זאת: "ונראה לר' דהוי מצי לשנויי דעקירה צורך הנחה הוא, אלא לדברי המקשן שלא היה סובר טעם זה משיב ליה דמשכחת ליה שפיר באומר לא תקנה גניבותיך עד שתנוח".

ואם הכריחוהו ובהראות את של זה פטור אא"כ לקח בידו ונתן להם (קז:). מש"כ הוא כפי הנראה מפרש"י (קז: ד"ה נשא ונתן), וכמבואר בחידושי אנשי שם (מג. בדפי רי"ף, אות א), בהגהות מאלפס ישן (שם, אות ג) ובמקומי יוסף שם (מג:). ולפי זה, נמצא דמימרא דרבה, שהמְרָאָה קָמוּן יהודי מְעַצְמוֹ (בלא שהכריחוהו) כנוטל-ונותן ביד - היא כשהרָאָה בלא אונס כלל, אלא לגמרי מְעַצְמוֹ; והקשה בנמו"י (מג:): דא"כ מאי קמ"ל רבה, היינו מתניתין דאחוני אחוני! ולכאורה יש ליישב ע"פ מש"כ בקצות החושן (שפ"ו, א, ד"ה ומ"ש בש"ך דקשה; בניגוד לש"ך שם שגורס 'רבא, מובא ברש"י), שהחידוש הוא לרבה, שאע"פ שלעיל (צח). אינו מחייב בדינא דגרמי "גרמא", רש"י ד"ה חסורי חסריה, ראה הערתנו שם בס"ד), מודה כאן שחייב מדין קנס; כדכתבו בתוס' לעיל (ה. ד"ה למעוטי); ע"ש. ואף שכאן בסוגיה (קז:): מפורש שהחייב משום דינא דגרמי, היינו לְמִי שמחייב בדינא דגרמי; אך לרבה פוטור - כאן מחייב מטעם קנס. ראה בזה דברינו לעיל בס"ד.

קז. התרו בו ומתקש למסור - ייהרג. רמב"ם (הל' חובל ומזיק ח, י). ויש להקשות, שא"כ יפטר מהממון, דקם ליה בדרבה מיניה! כתב בחידושי רבי מאיר שמחה: "יש שני ענינים: אחד - מה שמתחייב לשעה, כגון בא במחלתת רודף אחר עריות וכיו"ב - דתמן ענין חיוב-מיתה אינו על היזק-הממון, רק ברודף משום דפגים לה ואפגמא פקיד כו'; ובבא במחלתת - הוא משום דבא ליהרג או להרוג וכיו"ב - א"כ שפיר אמרינן אין אדם מת ומשלים... לא כן במוסר, עיקר חיובו קודם שפִּסְר, ומשום שמגיע היזק במסירתו ממון לעכו"ם, ועל עסקי ממון בא חיוב-מיתה, ואף להנך דסברי דלאחר שמסר ג"כ נהרג הוא משום שמה ימסור עוד מכאן ולהבא, ועיקר הריגתו כדי שלא יומסר ממון ישראל לעכו"ם" (ע"ש).

התרו בו וכו'. כתב רמב"ם (הל' חובל ומזיק ת, יא): "עֵשָׂה המוסר אשר זמם, ופִּסְר - יִרְאָה לי שאסור להרוג, אלא אם כן הוחזק למסור הרי זה ייהרג, שמה ימסור אחרים. ומעשים בכל זמן בערי המערב להרוג המוסרים שהוחזקו למסור ממון ישראל, ולמסור את המוסרים ביד הגוים להרגם ולהכותם ולאסרם כפי רשעם". אך במרדכי בסוף המסכת (רמו קצו) כתב בשם רבנו שמחה שהרי"ף (מו. בדפיו, הבאנו בהערותנו להלן קט. בס"ד) חולק על סברת רמב"ם ונוקט שמתור הלהרוג את המוסר גם אחרי שפִּסְר (ע"ש רָאִינוּ).

רב: כְּפֻּאָה מְקַרְב"ן שמשלכד אין מרחמים עליו, כך ממון של יהודי שנפל ביד גוים אין מְרַחֲמִים עליו. פרש"י (ד"ה אין מרחמין) שרב ביטא בדרשה זו את הצדק שבמעשה רב כהנא: "ושפיר עבדת דקטלתיה". והדברים מבוארים יותר בלשונו של רא"ש (ס"ס כז), שלפיק דרשת רב כאן מבטירה את עצם דין הריגת המוסר; וז"ל: "אף ממון של ישראל, כיון שנפל ליד גוים אין מרחמין עליו, ונוטלין היום מקצתו, ולמחר נוטלין כולו, ולבסוף מייסרין את נפשו והורגין אותו ושידָה אולי יש לו יותר ממון; והוה ליה רודף, וניתן להצילו בנפשו".

קז: השומר כוס כסף ונתנה לגנבים שבאו עליו - רבה פטר אותו. אביי הקשה, שהוא מציל עצמו בממון חברו. רבא (גרסתנו: רבה) לא חשש לקושייתו, מפני שהגנבים היו יכולים לקחתו ולאנוס אותו עד שיִרְאֵם מְטוּמָנוּתָיו. ואביי - הוה סבר דכיון שהיה הכוס טמון, כדמשמע אומרם 'שקלה יבהה להו' - הציל עצמו נתנה, כדי שלא יהרגוהו או יזיקוהו; לשון מהרי"ש. וכיו"ב, ובמעט יותר פירוט, כתבו בשטמ"ק ובתורת חיים; עיין שם.

היה הפיקדון ארנק לפידיון-שבויים פטור וכו'. כשלא היה לו באותה שעה דבר אחר לתת להם; תוס' (ד"ה אין לך).

חמור שהקלה למעבורת והשתולל וכו' משהו דחפו לנהר ורבה פטרו, שהיה לו דין רודף. בתחילה אביי הקשה לרבה "והא מציל עצמו בממון חברו הוא!". והסביר בדעתו **מהריק"ט**, "צריך עיון מאי טעמיה דאביי, וכי לא ידע דרודף הוא! ויש לומר דסלקא דעתיה דרודף דלא מכיוון להזיק לא יקרא רודף. ורבה סבר, דבעליו רודף הוא, דאיבעי ליה לאסוקי אדעתיה שטיביע הספינה, משום הכי פירש רש"י ז"ל דבעל החמור הוא דחשיב רודף, לא החמור עצמו".

רודף ששבר כלים פטור (מתחייב בנפשו). אפי' שבר כלים של אחרים - 'מיתה לזה וממון לזה' - פטור, דלא שנוא, לדעת רבה ועוד (עי' סנהדרין עד., וראה הערתנו שם; ושם ט: י. וכתובות ל:); והזכרנו גם לעיל (סא:); לגבי גדיש וגדי ועבד.

קרקע אינה נגזלת ולר' אליעזר נגזלת (המונח נאמר בהקשר הזה בסוכה ל:לא., ע"ש). ר' אליעזר דורש ריבוי ומיעוט וריבוי. מה שנקטנו שהריבוי האחרון הוא "מכל אשר יעשה האדם", ולא כגרסת הספרים "או מכל אשר ישבע עליו לשקר", כך צידדו **רמב"ן** בשבועות (לז:): **ורשב"א** שם שגרסת **רש"י** שם, וכך העדיפו לגרוס שם **ראב"ן** (שם) וראב"ה (ס' אלף מו. ראה הערתנו החיצונית בשבועות שם). וכתבו **ראב"ן** וראב"ה (הנ"ל, שם), שלמרות דרשת ר' אליעזר כאן מריבוי ומיעוט וריבוי, לא כל הדורש ריבויים ומיעוטים (ר' עקיבא, שבועות כו:; ר' יוסי ב"ר יהודה, שם ד:; עיין שו"ת אור שמח ח"ב ס' כו, שנשאל לגבי רב) סובר שקרקע אינה נגזלת, אלא, לדעתם, הריבוי האחרון של ר' אליעזר ("מכל") אינו שייך למערכת הדרשה הזו, ולכן יש כאן רק 'ריבוי ומיעוט', אשר אינו מרבה אלא הדומה למיעוט מכל צד, דהיינו דבר המיטלטל וגופו ממון, ולא קרקעות, ו"מכל" ולא הכל' למעט קרקע אף משבועה.

ק"ח. אא"כ אמר לו מראש שאם ירצה יחזירוהו שם. לפנינו בגמ' "אי בעינא לאהדורי לך...". אך **ברש"י** (ד"ה אי בעית) "אי בעית" (2 פעמים). וביש"ש (סי' נד) העתיק **ברש"י** "אי בעינא". ועל הגליון העירו **שבבית יוסף** (ח"ו"מ עד, א) העתיק **ברש"י** ואף בגמ' "אי בעית". וכתב **רא"ש** (סימן לא): "ולא בתנאי ממש, אלא כשהפקיד אצלו או לָהּ ממנו אמר לו 'אני רוצה לצאת במדבר' ואמר הנפקד 'גם אני רוצה לצאת במדבר', ומשמע מזה שהמשך הדברים שבגמ' הם ביאור שהוא כאילו אמר אם ארצה/תרצה אחזיר לך במדבר. וכתב **בביאור הגר"א** (ח"ו"מ סי' עד ס"ק ז; ס' רצג ס"ק ד) שרא"ש חולק על רש"י; שלרש"י, 'אם תרצה' הוא חלק מהדברים שאומר לו בפועל. וכן לשון **שו"ע** (ח"ו"מ רצג, ב): "ואם כשהפקידו אצלו אמר לו 'אני רוצה לצאת למדבר', והשיב הנפקד 'גם אני רוצה לילך למדבר' - הני כאילו פירש לו 'על מנת שאחזירו לך במדבר', ויכול להחזיר לו במדבר". והוסיף שם הגר"א: "אבל הרמב"ם מפרש כפירש"י, וכן הרי"ף, לכן השמיטוהו, דמילתא דפשיטא היא".

מש"כ שדין הבא לצאת ידי שמיים מוסכם (אף לר"נ ולר' יוחנן), ע"פ מש"כ **רא"ש** (ס' לב). ושרב נחמן ור' יוחנן אינם מעמידים המשנה בכך אלא בתביעה, כ"כ **רי"ף** (מד:), ע"ש.

ק"ח: גב השומר מרשותו טלה מהעדד ומטבע מהפסי. לאוקימתא דרב זביד, בשומר מרשותו דכו"ע כרב חסדא. עיין **רשב"א**, "ואיכא לפרושי דכולה - בין סלע בין טלה - קא מוקי רב זביד משמיה דרבא בשומר שגב מרשותו". ומהריק"ט כתב **ברש"י** (ד"ה הג) חולק על דברי **רשב"א**, ורב זביד בשם רבא מסביר את המחלוקת לגבי טלה דכו"ע ס"ל כרב חסדא, אך אינו עוסק במחלוקת לגבי סלע, שבו אין שייכת סברת רב חסדא דאנקהט נגרי ברייתא, ובגונב מדעת. כלומר, כאן לא בא רב זביד לפרש לפי רבא אלא לעניין גונב שלא מדעת, שבוה רבא סבר כרב חסדא; אך בגונב מדעת לא התפרשה דעת רבא, ורב זביד תלמידו אכן השאיר זאת כמחלוקת ר' ישמעאל ור'ע (כהצעת הגמ'). ומה שקשה מב"מ (מג:), שר' יוחנן פוסק כר"ע, ואילו הכא לא אתיא ר' יוחנן כר"ע לאף אחת מהאוקימתות - ר' יוחנן אכן חולק על רב זביד ויסביר את מחלוקת ר' ישמעאל ור"ע בין בטלה ובין בסלע בשומר שגב מרשותו (כפי שכתב **רשב"א**), ובסברת 'כלתה שמירתו', ולא יזדקק לסברת רב חסדא כלל. וראה עוד בהערותנו לב"מ (מ:). וע"ע בביאור חבירותא לב"מ שם הערה 15 שהאריך בביאור השיטות בסוגיה.

אין לקנות מרועה וכו' קָלַבּ גבניה. הקשה **בפני יהושע**: בשלמא קָלַבּ - שמא גָזְלוּ הרועה; אלא גבניה - אפי' גזלו, הא קנהו בשינוי מעשה; וכפי שאמרו לגבי בגדים תפריים! וכתב: "ויש ליישב, דבאמת דבר שהוא בחזקת גונב - אף אם קנאו בשינוי - אפ"ה אסור לכתחילה לקנות ממנו, משום דהו"ל כמסייע ידי עוברי עברה, כדאיתא בחו"מ (ס' שנ"ח סע' א'). והא דשרינן ליקח מהם בגדים תפריים - היינו דלאו דואי גבניה נינהו, דשמא לקחו הצמר משלהן לעשות בגדים, כדרך בעלי אומנות; וכיון דליכא אלא ספק - שרי מטעמא דשינוי. אבל בגבניה, שאין דרך לקנות חלב ולעשות גבינות - א"כ הגבינות שנמצאות ברשות הרועה ודאי גבניה הם, ומש"ה לא מהני בהו שינוי, דמכל מקום מסייע ידי עוברי עברה. כן נראה ל"י. וכתב לתרץ באופן נוסף: "עוד מצאתי תירוץ אחר, דשאני גבניה, שדרך הרועים לעשותן ולהביאן לבעל הבית, וא"כ לאַחַר השינוי ברשותא דמרא קא"י. ובלחם **אבירים** כתב כתירון בתרא.

4 או 5. בגמ' שני תירוצים (שתי לשונות) בשם רב חסדא: (א) 4 מתוך עֶדָר של 5. (ב) 4 מעדר קטן ו-5 מעדר גדול. ללאורה אפשר לומר שאין מחלוקת לדינא בין שתי הלשונות, ועדר קטן הוא מ-5 ומטה. ועיין דומה לזה במסכת שבת (קכו:).

בלחם אבירים הקשה על תירוץ א: וכי גַבְתָּ 3 מעדר של 5 אינה נִפְרָת?! והניח בצ"ע. וכן הקשה **בתוס' רי"ד**, ועל כן דחה גרסה זאת. אך זו גרסת **רש"י** (ד"ה ארבע מתוך חמש). וללאורה י"ל, **רש"י** הרגיש בזה ולכן ביאר: "דכולי האי לא גניב מִדְבָּר מועט". כלומר, אין מעיז פניו לגנוב משם כ"כ הרבה. ואף שבעה"ב ודאי ירגיש אף בהיעלמות 3 גדיים, ונדאי חסרון נִפְרָד הוא בעדר מועט, יוכל הגנב "לישמט ולומר 'זאב טָרַפָּה'" (ע"פ **רש"י** ד"ה ארבע וחמש צאן).

5 גיזות. כנראה המידה כאן היא לפי בהמה, כלומר גיזת 5 בהמות. כך עולה מהשוואת דיני הגיזות לדיני הבהמות (וכן בכחושות - שחילוק זה שייך גם לגבי גיזות [מהריק"ט] - שטח עוֹרָן קטן יותר ולכן צמרן מועט, ובכחושות מחמת חולי ייתכן גם שצמרן דליל ומדולדל).

ק"ט. גָבְיָא צדקה מקבלים מהן דבר מועט. **רי"ף** (מו.). **רמב"ם** (מתנות עניים ז, יב): מְגֵשִׁים וּמַעֲבִידִים ומתניוקות. ועיין **יש"ש** (סי' נט) שדן בזה וכתב שמסתבר דקאי על נשים בלבד.

כשרוב ממונו ודאי שלו. לשון **יש"ש** (סי' נח) בביאור המחלוקת: "רב אמר: כשידוע שהרוב שלו - אף שהמיעוט הוא בחזקת גזול - לא חיישינן. ושמואל אמר: אפילו המיעוט בנדאי משלו, והרוב הוא בחזקת גזול - לוקחין, ואין חוששינן; כן מסתבר בעיני לפרש. דאי מיירי אפילו הרוב בנדאי גזול - פשיטא דאסור ליקח ממנו, דאזלינן בתר רובא! ומ"מ במיעוט גזול ורוב ודאי משלו, נראה דמותר לקנות ממנו". ע"ש.

הגזל שוה-פרוטה כאלו לקח את נשמת הגזול. בפשטות היינו דווקא בגזל, ולא בגונב; ועסק בזה בהרחבה **הרב יצחק גינזבורג** בשיעורו "נפש בעליו יקח" שנדפס בעלון נפלאות (גליון ויחי ה'תשפ"ד, עמ' 5-21), בעיקר בעקבות דברי **רמב"ם** (הל' גזלה ואבדה א הלכה יג - שמקורותיה כאן וההמשך לעיל צד:). משם בקצרה: גנב-גב (בסתר, אחורי הגב), כנגד גזל-גל (בגלוי). האותיות האמצעיות - נ וז, נקבה וזכר (גזלה היא פעולה גברית, כוחנית), נ שערך בינה (גנבה שרשה במוחין) וז' מדות תחתונות. גנבה נעשית בסתר, בחכמה, השורש הוא ב'מוחין', בשכל; וגזלה נעשית בכוח, באלמות - פגם המידות. ליהודי יש יצר-הרע לגנבה (עי' ע"ז ע.). אך יצר לגזלה, אלימות במידות, יש דווקא לגוי. לפי **הרבי מלובביץ'** בשיחת ש"ק בראשית ה'תשמ"ח (לקוטי שיחות כרך לב, פרשת קדושים שיחה א אות ד), החומרה שבגזל היא הפקעת הבעלות של האדם מִעַל רכושו, ולכן "כאילו נוטל נשמתו ממנו", שהבעלות היא חלק מהנשמה (ממון צדיקים חביב עליהם מגופם, חולין צא.) ושייכת לחלקים הגבוהים שלה. והביא הרב גינזבורג את החילוק של "ראשי הישיבות" (מובא בקובץ יסודות וחקירות, ערך גבניה וגזילה), שבגנבה האיסור הוא בפעולת הלקיחה, ובגזלה האיסור הוא בתוצאה, שהממון חסר לחברו. לכאורה ההפך מההסבר של הרבי מלובביץ' שעיקר חומרת 'נטילת הנשמה' היא בפעולת הגזלה (ור' הערתנו לעיל עט: בס"ד). ובשם צפנת פענח (כללי התורה והמצוות ח"א) דבית רמב"ם, מובא בקובץ יסודות וחקירות שהאיסור בגנבה הוא בתוצאה, ובגזלה ישנם שני הדברים - גם הפעולה וגם התוצאה. וזו אסמכתא לדברי הרבי מלובביץ', בגנבה העברה אינה בתחום אלא בתוצאה - חסרון ממון הזולת; והפקעת בעלות בכוח היא פעולה ותוצאה (הרגשת הגזל) הבאות כאחת. "לכן יש כאן נטילת נשמה - זו חֲנִיָּה דומה לניתוח-ללא-הרדמה, בה הגזל מרגיש שקורעים ממנו משהו, חלק מנפשו" (הרב גינזבורג). [וע"ש עוד בהערה נה מדברי האחרונים על שני איסורים כלולים - הנטילה ללא רשות ומעשה הקניין. וע"ש.] המשך ההלכה ברמב"ם: "ואעפ"כ אם לא היתה הגזלה קיימת... ובה הגזל לעשות

תשובה ולהשיב דמיה, תקנת חכמים שלא לקבל ממנו הפסד "אלא עוזרין אותו ומוחלין לו כדי לקרב הדרך הישרה על השבים" (ע"ל צד:). על הקשר לתחילת ההלכה הביא הרב גינזבורג את ההסבר של הרבי מלובביץ' (שם) שאם הגזלן גזל את הנשמה כאמור, כפרה אמתית תהיה לו רק כשיחזיר את הנשמה, ואם החפץ קיים יחזירו זה מועיל אף כשעושה זאת ללא רצון אלא מכריחים אותו. אך כשהחפץ אינו קיים, לכאורה אי אפשר לתקן את הפגיעה בנפש הנגזל, ובכ"ז על הגזלן להשתדל לתקן ככל יכלתו, אלא שעל הנגזל למחול לו (שהרי עכ"פ הפסד הזה אינו יכול להחזיר מה שנפגם אצלו בנפש בהפקעת הבעלות). והוסיף הרב גינזבורג, שכשאדם מוחל לגזלן הבא לשוב, הוא מקבל את נשמתו בחזרה, ובכך גם מתכפר לגזלן לגמרי. ע"ש. [וע"ש בחלק שני של אותו שיעור - 'פרצוף של מזיק', עלון נפלאות הנ"ל (עמ' 21-16), הביא דברי רמב"ם (גזו"א א, יא): התאוה (בלב) מביאה לידי חימוד והחימוד לידי גזל וכו' וזה לידי שפיכות דמים. ע"ש שהקביל את 4 העבירות לארבע אותיות השם (הרצח מקביל למלכות, שבסמכות המלך לבער רוצחים, עי' רמב"ם הל' רוצח ב, ד). ע"ש בעניין חלוקת הלכות ספר נזיקין לרמב"ם ל-5 הלכות, ובהפרדת הגיבה מן הגזל (לעומת הסדר שבשו"ע)]. לבסוף ערך שם סידור של כל איסורי הפגיעה בזולת ב'מבנה' לפי המידות השונות כסדר (חב"ד, חג"ת, נה"י, מלכות). ע"ש.]

ממונו של מוסר. כתב רי"ף (מו. בדפיו) דסוגיין דאסור לאבדו ביד, דאיבעיא לן לעיל (סב.). האם עשו תקנת נגזל במוסר (דמישתבע נזק ושקיל) ולא איפשיטא; וכל שכן שאין לאבדו ביד (עי' מרדכי רמז קצו מה דייק מזה רבנו שמחה; הוזכר בהערתנו לעיל קיז.). ורא"ש (סי' לד) כתב שאין ראייה, דאיכא למימר דמיבעיא לן (בתקנת נגזל) בשעשה תשובה. ורש"י בתשובותיו (סי' קעד) כתב להלכה ביחס לממון מוסר דלא איפסיק הלכתא לא כמר ולא כמר. וא"כ נמצא שאינו סובר כרי"ף.

קיט: מְדַלְלֵי עֲנָפֵי עֵצִים וכו' תלוי בהקפדת בעה"ב. כתב בשיטה למהריק"ש, שבסתמא אינו מקפיד אא"כ מחה בפירוש.

אודג וכו' אך מותר בגד מנומר וכו'. בגרסתנו גם "ערב ושתי", כלומר חוטים שטווה לשתי או לערב (אף מהאירין, שבקצה קנה הערב). עיין דקדוקי סופרים (הערה ו) וספר שינויי נוסחאות (פרנקל), שרבים לא גרסו "ערב ושתי".